SUVAŽIAVIMO DARBAI

1936

II

L. K. MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS NR. 3

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

1936

II

REDAGAVO
JUOZAS ERETAS
IR ANTANAS SALYS

KAUNAS 1937

Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, Kaune, Jakšto 2

Didžiai nusipelniusiems mūsų mokslininkams sukaktuvininkams

J. E. Vysk. Kazimierui Paltarokui

Prof. Dr. Pranui Dovydaičiui ir Prof. Dr. Stasiui Šalkauskiui

gilios pagarbos ir padėkos ženklu skiria šį leidinį

L. K. Mokslo Akademija

Pratartis

1933 m. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija pirmą kartą pasirodė viešai: sušaukė L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą. 1936 m. jau įvyko antrasis suvažiavimas.

Pirmojo suvažiavimo uždavinys buvo suburti katalikus mokslininkus ir mokslo mėgėjus, o antrajam jau buvo skirta panagrinėti vieną atskirą problemą. Ši meste užsimetė, nes, visur pasireiškusi, nė mūsų kraštо neaplenkė dvasios krizė, nuo kurios išsprendimo daug priklauso ir mūsų kultūros ateitis.

Tai problemai panagrinėti buvo skirtos dvi paskaitos pilnaties posėdyje. Pirmoji stengėsi nušviesti tuos kelius, kuriais eidama žmonija pateko į mus kankinančius dvasios sunkumus, t. y. atskleidė daugiau istorinę tos problemos pusę. Antroji lietė dabartines krizės apraiškas ir aiškino jas katalikiškosios pasaulėžiūros šviesoje.

Po šitokių istorinių ir sisteminių bendrybių žodis atiteko atskirų šakų atstovams. Jie nurodo, kiek ir kaip jų atstovaujamos srityš dvasios krizės yra paliestos, kuriais būdais ją ketinama nugalėti.

Per visas paskaitas, referatus ir pranešimus lyg raudonu siūlu driekėsi mintis, kad lig šiol vyravusios homocentrinės pažiūros stipriai kritikuojamos ir kad ieškoma tikslesnio išsprendimo visoms toms žmoniją tiek kamuojančioms problemoms. Ryšium su tuo pastebėta, kad mėginant krizę likviduoti, suaktualėja daugelis Bažnyčios atstovaujamų minčių ir kad apskritai jos pasaulėžiūra įgyja naujos reikšmės.

Šis reiškinys negali mūsų nedžiuginti. Bet kartu jis deda katalikams mokslininkams ir priedermę suprasti susidariusią dvasios plotmėje padėtį ir iš mūsų reikalauja taip susivokti, kad mokėtume ir galėtume suaktualinti mūsų pasaulėžiūrą, kad ji šiais dvasios persilaužimo laikais galėtų vaidinti jai prideramą išganingą vaidmenį.

Ši priedermė dedama visiems katalikams, dirbantiems bet kurioje mokslo srityje, dedama ant pečių didžiajai daliai katalikiškos tautos, kupinos jaunų, daug žadančių, bet savo paskirties dar laukiančių, jėgų.

Tai suprasdama ir L. K. Mokslo Akademija norėtų savo nors kuklias jėgas skirti tam didžiajam darbui. Tam buvo subūrusi į antrąjį suvažiavimą žymų skaičių mokslininkų, su prašymu tarti savo žodį. Tam ji iš-

leidžia šį leidinį, kuris turėtų ir platesnėje visuomenėje sukelti susidomėjimą savo dvasios būtimi ir skleisti priedermės supratimą.

Dedikuodama antrąjį „Suvažiavimo Darbų" tomą J. E. Vysk. Kazimierui Paltarokui, Prof. Dr. Stasiui Šalkauskiui ir Prof. Dr. Pranui Dovydaičiui, šių metų mokslininkams sukaktuvininkams, L. K. Mokslo Akademija nori pažymėti, kad mums statomieji uždaviniai sėkmingai gali būti vykdomi, nes šie didžiai gerbiami mokslo vyrai kaip tik yra nusipelnę tuo, kad jie žymiai sukrėtė mūsų tautoje besigalintį antropocentrizmą ir tuo mūsų jaunoms mokslo pajėgoms atvėrė nepaprastas perspektyvas.

Ir minėdama brangius savo mirusiuosius: Mariją Pečkauskaitę, Antaną Aleknį ir Juozą Naujalį, Akademija nori patarnauti tam pačiam tikslui, nes jei — kaip įsakmiai patvirtina jų kilnieji pavyzdžiai — sunkiose gyvenimo sąlygose galima buvo ugdyti krikščionišką kultūrą, ką bekalbėti apie dabartinius laikus!

Išleisdama šį tomą, L. K. Mokslo Akademija tiek problemos pastatymu, tiek specialiai lituanistiką liečiančiais klausimais tikisi patarnausianti intelektualinės mūsų tautos kultūros kėlimui.

Redakcija nuoširdžiai dėkoja visiems, kurie palengvino išleisti šį tomą, o labiausiai gerb. paskaitininkams ir referentams, perleidusiems jai savo pranešimus. Ji dėkoja ir gerb. skaitytojams, kurie savo parama įgalino išleisti šią knygą, ir tuo padrąsino Akademiją tolimesniam tos rūšies darbui.

Atsiprašydami dėl likusių trūkumų, linkime visiems laimingai sulaukti trečiojo suvažiavimo, numatomo sušaukti 1939 m.

Kaunas, 1936 m. Kalėdos.

Juozas Eretas — Antanas Salys

Už paskaitų ir referatų turinį atsako patys autoriai.

T U R I N Y S

I. Suvažiavimo Problema: Šių dienų dvasios krizė 1— 80

JUOZAS ERETAS:

Quid de nocte? (Kelias ir etapai į šių dienų dvasios krizę) . . . . . 1— 44

STASYS ŠALKAUSKIS:

Ideologiniai dabarties krizių pagrindai . . . . . 45— 80

II. Teologija — Religija — Bažnyčia . . 81—142

VINCAS BORISEVIČIUS:

Šiandieninio lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai . . . . . 83— 98

STASYS GRUODIS SJ:

Negimusios gyvybės panaikinimas teologijos mokslo šviesoje . . . . . 99—111

VYSK. P. BŪČYS MIC:

Mūsų dorovės atgaivinimo reikalu . . . . . 112—124

VYSK. P. BŪČYS MIC:

Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje . . . . . 125—142

III. Filosofija — Psichologija — Pedagogika 143—216

VYSK. M. REINYS:

Subjektyvaus objektyvaus problema . . . . . 145—155

JUOZAS GIRNIUS:

Pastaba apie egzistencializmą . . . . . 156—158

ANTANAS MACEINA:

Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai . . . . 159—194

ONA NORUŠYTĖ:
Dorinis auklėjimas šeimoje . . . . . 195—216

IV. Kalba — Literatūra — Menas . . . 217—256

ANTANAS SALYS:
Kalbotyra mokyklinių kalbų dėstyme . . . . . 219—232

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS:
Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir forminės linkmės . . . . . 233—246

JONAS GRINIUS:
Prancūzai integralinės poetikos kūryboje . . . . . 247—256

V. Istorija . . . . . 257—282

JONAS TOTORAITIS MIC:
Būdingieji Sūduvos arba Užnemunės istorijos bruožai 259—282

VI. Teisė . . . . . 283—302

JUOZAS ŽAGRAKALYS:
Pozityvinės teisės krizė . . . . . 285—297

PRANAS SIRŪNAS:
Teisės pozityvizmo krizė . . . . . 298—302

VII. Sociologija . . . . . 303—369

PRANAS KURAITIS:
Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje . 305—323

STASYS BAČKIS:
Pijaus XI socialinės idėjos . . . . . 324—335

PRANAS DIELININKAITIS:
Organinė valstybė . . . . . 336—359

ONA LABANAUSKAITĖ:
Moterų darbo problema . . . . . 360—369

VIII. Gamta — Geografija . . . . . *370—399*

ANTANAS PUODŽIUKYNAS:

Šių dienų fizikos pasaulivaizdžio bruožai . . . . . 373—388

KAZYS PAKŠTAS:

Lietuva eikumenos erdvėje . . . . . 389—399

IX. Mūsų Mirusieji . . . . . *401—432*

JUOZAS TARVYDAS:

Marija Pečkauskaitė 1877—1930 . . . . . 403—415

ZENONAS IVINSKIS:

Antanas Alekna 1872—1930 . . . . . 416—424

KONRADAS KAVECKAS:

Juozas Naujalis 1869—1934 . . . . . 425—432

X. Mūsų Mokslininkai — Sukaktuvininkai . *433—454*

REDAKCIJA:

Jo Eksc. Vysk. Kazimieras Paltarokas . . . . . 435—438

REDAKCIJA:

Prof. D-ras Stasys Šalkauskis . . . . . 439—445

REDAKCIJA:

Prof. D-ras Pranas Dovydaitis . . . . . 446—449

STEPONAS KOLUPAILA:

Prof. Dovydaitis — „Kosmo“ redaktorius . . . . . 449—454

XI. Mūsų darbai . . . . . *455—471*

STASYS YLA:

Antrasis L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas (1936 m.) . . . . . 457—471

SUVAŽIAVIMO PROBLEMA:

ŠIŲ DIENŲ DVASIOS KRIZĖ

TURINYS

Juozas Eretas
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys.

Quid de nocte?
Kelias ir etapai į šių dienų dvasios krizę.

Prof. D-ras Stasys Šalkauskis
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys.

Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra.

Quid de nocte?

Kelias ir etapai į šių dienų dvasios krizę

I. ORDO MUNDANUS.

Nesunku rasti savo kelio pradžią, nes nėra beveik istoriko, kuris neįžiūrėtų mūsų kultūros užuomazgos senovės graikuose. Jie ne tik išaiškino prigimtąjį kosmą, bet dar stengėsi suvokti mūsų būties paslaptis, susekti tuos nežinios kelius, kuriais keliauja žmonija. Tad jiems galimu būdu mėgino suprasminti natūralųjį kosmą. Kadangi jame žmogui skyrė privilegine vietą, rūpestingai ugdė visas žmogiškąsias vertybes. Taip senovės graikas prigimtojo proto šviesa susekė *Ordinem naturaliter humanum* ir savo daugialyte kūryba davė tikrą *Summam mundanam.*

II. ORDO CHRISTIANUS

Kristaus šviesa — nauja pažinimo saulė, kuri nušvietė prigimtojo kosmo santykius su antgamtiniu pasauliu ir nurodė jo vietą makrokosme. Pasikeitė tad graikų pasaulėvaizdis. Pasaulis nėra visą prasmę savyj sutelkianti visuma ir žmogus nebėra visų dalykų mastas. Anas tėra bendros dieviškos kūrybos dalis, šis — nors amžinai laimei nužiūrėta, bet išganymo reikalinga būtybė.

Apreiškimas apdovanojo žmogų tuo pažinimo šaltiniu, kuris kartu su prigimtuoju protu leido jam aiškiau už graikus suvokti tiesą. Dėl to krikščioniškieji viduriniai amžiai sugebėjo paryškinti nujautimo miglose tūnančią būties tvarką, išvesti didingą žinojimo piramidę ir tiksliau nustatyti vertybių gradaciją. Tuo jie nustatė visus fenomenus apimantį *Ordinem naturaliter et supranaturaliter christianum* ir sukūrė tikrą *Summam divinam.*

III. ORDO HUMANUS

Vienok neilgai žavėtasi tuo *Ordine christiano.* Daug kam atrodė per kukli žmogaus vieta žemę su dangumi jungiančioje tvarkoje ir per daug nuskriaustos žmogiškos vertybės. Tas *Ordo christianus* esąs tik „pataikavimas Dievui" ir „žmogaus skriaudimas". Dėl to naujieji laikai nemanė ugdyti pirmatakų palikimo, o stojo į vis labiau aštrėjančią opoziciją, kol tarp jų atsivėrė bedugnė. Tuo ir prasidėjo moderniojo žmogaus drama.

Pirmiausia naujasis žmogus nukreipė žvilgsnį nuo Dievo į save, o toliau ir iš viso Jį išleido iš savo akiračio. Ir taip, atitrūkęs nuo tikrojo gyvenimo šaknų, nebeįžiūrėjo visumos ir prarado vienybės jausmą su savo Kūrėju. Jis matė tik tai, kas buvo arti jo ir kas jam priklausė. Pagaliau, paveiktas senovės graikų pavyzdžio, ėmė save laikyti svarbiausia vertybe ir tikruoju dalykų mastu. Statydamas save į centrą ir visa kita grupuodamas aplink save arba žemiau savęs, sudarė tam tikrą *Ordinem humanum,* kurio ašis gulstinė, priešinga *Ordinis christiani* ašiai, kuri, kaip siejanti žmogų su Dievu, buvo statmeninė.

Šis pasukimas yra lemiamas reiškinys mūsų kultūroje. Visa, kas toliau seka, nuosekliai plaukia iš šito krypties pakeitimo. Čia raktas į naujųjų laikų dvasios istoriją. Tačiau ideologinė mūsų kultūros struktūra ne iš karto pakito, todėl ir šio sužmoginimo padariniai tik iš lėto paaiškėjo. Galima konstatuoti net keletą periodų, laipsniškai vystančių fatalias to proceso pasekmes.

1. Kova su metodu (XIV ir XV amžiai).

Iškart ginčytasi beveik tik dėl formos ir metodo, dėl mąstymo ir rašymo lyties. Bet vėliau imta abejoti ir dėl turinio. Tuo kova dėl metodo virto kova su Bažnyčia, teocentrizmo atstove *par excellence.* —

2. *Kova su organizacija* (XVI amžius)

Norint išardyti tvirčiausią teocentrizmo organizaciją — Bažnyčią, pabrėžiama „išvidinės krikščionybės" reikšmė. Neigdama *Ecclesiam visibilem*, reformacija pakerta organizacinį teocentrizmo pajėgumą. Kartu ji atpalaiduoja nuo teocentrizmo didelius gyvenimo plotus. Tuo prasideda laipsniškas gyvenimo suautonominimas. Kultūra vis daugiau tolsta nuo religijos. Reformacijai pavyksta atitraukti beveik pusę Europos nuo stipriausios teocentrizmo saugotojos, tuo lig šiol religiškai vieningi Vakarai suskaldomi. —

3. *Kova su tikėjimu* (XVII ir XVIII amžiai).

Susilpninus organizaciją, kėsinamasi į patį tikėjimą. Dievas dar nejudinamas, bet apibrėžiamas taip, kad lieka be reikšmės gyvenimui. Tikėti nebūtina, nes mokslas žada išaiškinti visas paslaptis ir žmogų padaryti laimingą ir be tikėjimo. Dabar kultūra stojo į opoziciją religijai ir toliau gyvena savo gyvenimą. Prancūzų revoliucija ir išorėje likviduoja tai, nuo ko mintyse seniai atsisakyta. —

4. *Kova su Dievu* (XIX ir XX amžiai).

Kovai su tikėjimu paspartinti, XIX a. puola dvasią apskritai ir pašalina iš Dievo sąvokos krikščioniškąjį turinį. Juo „mažesnis darosi Dievas", juo didesnis auga žmogus. Ryškiausias antropocentrizmo atstovas XIX a. — individualizmas. Jo *Summa humana* modernieji laikai vainikavo antropocentrizmą. Individas skelbiamas nepriklausomu nuo bet kurios aukštesnės esybės, jam priskiriama nelygstama reikšmė. Liberalizmas, žymiausias individualizmo realizatorius, priveda prie paskutinės antropocentrizmo grandies — prie reliatyvizmo, kuris paneigia Absoliutą ir supraindividualinęs normas. Dėl to nebekalbama apie Dievą, bet prieš Dievą. Kultūra nebepasitenkina atsiskyrusi nuo religijos, ji stoja į kovą su ja *(Kulturkampf)*. Norėdamas išvengti poveikio iš senojo Dievo, antropocentrizmas Jo vietoje sukuria savuosius. Dievo pakaitais siūlo: mokslą, meną, kultūrą apskritai, klasę, tautą, rasę, valstybę ir t. t. Dabar antropocentrinis humanizmas, neapsunkintas ankstybesnėmis grumtynėmis su teocentrizmu, ketina integraliai realizuoti žmogiškąsias vertybes.

Nors šiandien ašies sukimas baigtas, tačiau žmonija nesijaučia laimingesnė. Didysis karas, pokariniai sukrėtimai ir negalavimai jai neleidžia džiaugtis savo laimėjimais. Bet atgal kelio jai nėra. Ji ima blaškytis, reiškiasi krizė. Iš desperacijos draskomas tiek žadėjęs ir taip mažai tesėjęs homocentrizmas. Iš naujo ilgimasi absoliuto. Žmonijos orbite vėl iškyla Bažnyčia. Bet ar katalikai šioje lemiamoje valandoje stovės savo pašaukimo aukštumoje?

I. Kova su metodu

(XIV ir XV amžiai).

Atsisveikinimas su viduriniais amžiais.

Viduriniais amžiais gyvenimo prasmė ir esmė glūdėjo anapus mūsų žemės. Ten mes keliavome Bažnyčios nurodytais keliais. Suprantama dėl to, kad mokslų viršūnė buvo teologija ir kad scholastika laikė sau garbe eiti jai padėti. Šitiems laikams buvo įgimta viską suprasti iš teologijos požiūrio ir viską vertinti iš aukščiau.

Tačiau gana anksti buvo paabejota tikrumu tų formulių, kuriomis Bažnyčia buvo apibrėžusi teocentriško pasaulio koncepciją. Taip mes aptinkame dar IX amžiuje pažiūrų, išsiveržiančių iš krikščioniško mąstymo.

Tokiu pat palinkimu pasižymėjo ir Bernhardas Chartrietis, kuris platonišku idealizmu stengėsi suprasminti pasaulį. Kitas toks senovės dvasios židinys buvo Orleans'as, apie kurį būdavo sakoma, kad jis dėl savo antikės dievų garbinimo dar nuklysiąs nuo kelio į rojų. Wilgradas Ravennietis skelbė, reikią daugiau tikėti pagoniškais poetais, negu Bažnyčios mokslu, ir net gyvybę paaukojo tokioms savo pažiūroms. Tokio pat likimo susilaukė Abelardo racionalizmo pagautas ir asketiško doktrinarizmo sukurstytas Arnoldas Brescietis.

Ko šie pripuolamai veikdami siekė, tą didesniu mastu — kad ir prieš savo norą — realizavo Kryžiaus karai. Jie tiek plačiai suvedė krikščionis su kitu, daugeliu atžvilgių juos pralenkiančiu, pasauliu, kad nevienas pradėjo abejoti savo idėjų tikrumu. Kada tie karai vis labiau išsigimė į nuotykių keliones ir pelningas ekspedicijas, pradėta abejoti ne tik jų etiškumu, bet ir juos sukėlusių idėjų kilnumu.

Dar daugiau simpatijų Bažnyčia nustojo savo teismais, o ypač inkvizicija, kurios praktika dažnai pralenkdavo net aniems laikams įprastą kietumą ir nekartą skaudžiai apsiriko.

Kitas griovikas — miestas. Jo turtai gerokai sudemoralizuodavo miestiečius ir palankiai nuteikė juos naujoms, iš svetimų kultūrų atplaukiančioms, idėjoms. Laikydami tikėjimą esmingu nykstančio feodalizmo elementu, nevienas tikėjosi pamažu susidarant naują urbanišką kultūrą — jau be Bažnyčios. Tokiu būdu miestai virsdavo skepticizmo židiniais.

Prie vidurinių amžių griovimo yra prisidėjęs ir besivystąs nacionalizmas. Neviena tauta išsiveržė iš universalios Bažnyčios globos, tuo tikėdamasi įgyti daugiau savarankiškumo. Tokia emancipacija — atsiminkime tik Pilypo IV ir Liudviko Bavariečio kovas su Roma — žymiai susiaurino Bažnyčios poveikio sferą.

Smūgį senam pasaulėvaizdžiui sudavė ir naujų žemių atradimas. Lig šiol savo orbitoj saugiai besijaučiąs krikščionis turėjo įsitikinti, kad už krikščionybės ribų yra dar begalės žemių. Ten besiveržydamas jis neretai išsivaduodavo ir iš jos idėjų. Tai būdavo juo lengviau, kad ir svetimuose žemynuose rado kilnių, savo asmenybę be krikščionybės formavusių žmonių.

Tos pačios kelionės jį įtikino senojo ptolomejiškojo pasaulėvaizdžio klaidingumu. O kadangi Bažnyčios atstovų daugumas jo laikėsi, susidarė nuomonė, kad jos mokslas esąs iš viso netikras.

Bet nereikėjo nė kitur vykti savo tikėjimą prarasti; tai buvo galima ir čia pat, kaip rodo, pav., Friedricho II pavyzdys. Išaugęs graikų ir arabų veikimas, artimai draugaudamas su žydais ir saracėnais, jis, gyvendamas netoli Romos, tapo skeptiku ir net ateistu. Jam priskiriamas pasakymas, būk Mozė, Kristus ir Mohamedas didžiausi apgavikai, iš visų gyvenusiųjų. Jis, sakoma, net parašęs knygą ta tema — *De tribus impostо-*

ribus. Vienam arabų kunigaikščiui paklususiam jį, ką reiškia kunigo iškeliama monstrancija, atsakęs: „Kunigai išsigalvojo, tai esąs mūsų Dievas“. Bet jeigu tie jam priskiriami žodžiai ir nebūtų pilnai istoriški, jie vis dėlto atvaizduoja tą atmosferą, kurioje ne jis vienas gyveno.

Skepticizmas tuomet viešpatavo ir nevieno filosofo galvoje, kaip rodo nominalizmas. Buvęs iškilęs dar XII a., jis XIV-ame — sakysime Wilhelmo Occamiečio raštuose — pasirodė dar aštresnėm formom: bendrosios sąvokos egzistuojančios nei *ante rem* nei *in re*, o tik *post rem*. Dar daugiau — jos tesančios *pro re*, t. y. tik paprasti vardai — *vocalia, termini*, — tik patogios priemonės mąstymui palengvinti, bet neturinčios realios egzistencijos — *universalia sunt nomina*. Tuo nominalizmas mąstymą pavertė žaidimu logikos kategorijomis. Pasigilino tendencija mikliu terminų žonglieravimu įveikti problemas. Būdingas šiuo atžvilgiu yra Simonui Tourniečiui priskiriamas pasakymas, kuriuo jis baigęs vieną savo paskaitų: „O Jėzuli, Jėzuli! Kiek aš šia savo paskaita... sustiprinau tavo mokslą! Bet jeigu aš būčiau tavo priešas, aš kovai su tavim rasčiau dar stipresnių argumentų!“

Tvirtindamas bendras sąvokas neturint daiktuose jokio realumo, Wilhelmas Occamietis vedė prie iracionalumo ir agnosticizmo. Visa, kas tiesiogiai negali būti patiriama, esąs tikėjimo dalykas. Dievas esąs nepažįstamas; nesą galima iš Dievo sąvokos spręsti apie Jo buvimą. Ir vienos pirmos priežasties buvimo nesą galima įrodyti. Šv. Trejybė, Dievo įsikūnijimas ir sielos nemarumas negali būti logiško įrodymo objektais.

Šitokios pažiūros išardė scholastiniu mąstymu sukurtus dvasios rūmus ir mirtinai sužalojo vidurinius amžius. Nors su jomis ir buvo kovota, bet jos pamažu taip pagrindinai sunaikino senąjį dvasios pasaulį, kad ilgainiui radosi tuščios vietos naujajam. Taigi, šis ginčas dėl universalijų nebuvo tik koks dialektinis žaidimas; čia individualistinė pasaulėžiūra rungėsi su universalistine — ir laimėjo.

Nėra abejonės, kad ir perdėjimas vidurinių amžių tendencijos sukėlė pasipriešinimą. Kilnu, kad viduramžietis, šv. Augustino formule, troško pažinti Dievą ir sielą: *Deum et animam scire cupio. Nihilne plus? Nihil omnino!* Bet tame troškime slėpėsi ir pavojus apleisti ir net skriausti žmogaus prigimties jėgas. Nevienas asketas ir mistikas tuomet stygas pertempė. Dėl to ir kilo pasipriešinimas tokiam „pataikavimui Dievui ir niekinimui žmogaus“.

Vienu žvilgsniu apimdami vidurinių amžių pasaulį XIV a., konstatuojame nesulaikomą jo irimą. Žemėvaizdis tiek keičiasi, pasaulėvaizdis tiek praturtinamas, jog gresia pavojus ir viešpataujančiai pasaulėžiūrai. Senasis feodališkai teocentrinis junginys buvo nustojęs savo natūralinio pamato. Taigi, teocentrizmas grįžti nebegalėjo, bet taip pat neturėjo prie ko šlietis, nes dar nebuvo išsikristalizavusi naujoji sociologinė struktūra.

Vidurinių amžių irimas yra natūralus reiškinys. Nesunku pastebėti šį pasaulį iki XIII a. buvus žemesnio civilizacijos ir kultūros laipsnio, nuo kurio pakilti buvo ne tik žmogaus teisė, bet ir priedermė. Dėl to niekas nesistebės, kad žmogus veržėsi į naujus akiračius. Klydo tik tie, kurie laikė teocentrizmą esmiškai surištu su žemesniu egzistencijos standartu ir dėl to išsivaduodami iš civilizacinio vidurinių amžių primityvumo, atsisveikino ir su teocentrizmą atstovaujančia Bažnyčia. Tokiame reikšmingame istorijos momente daug kas pamiršo, kad Bažnyčia, vykdydama savo misiją, remiasi laiko sąlygomis, pasinaudodama jomis, kol naujos aplinkybės nepagamins tobulesnių. Šito konstatavimo tikrumo nesugriauna nevykęs pavyzdys tų Bažnyčios atstovų, kurie nepajėgė suprasti išviršinių sąlygų atsitiktinumo ir dėl to vis dar laikėsi pasenusių formų, nors jau buvo galima naudotis naujesnėmis ir tobulesnėmis.

Renesansas su humanizmu.

Juo labiau krito Bažnyčios autoritetas ir bluko Jos skelbiama Dievo idėja, juo labiau kilo žmogus. Šis lig šiol gyvenęs teocentriškai orientuotame pasaulyje, pamažu pradėjo galvoti antropocentriškai, t. y. į savo mąstymo ir veikimo centrą nebestatė Dievo, bet save. Anksčiau su pagarba nusilenkęs aukštesniam principui, dabar išdidžiai išsitiesia. Pirmiausia tik pabrėžia savo vertę, bet toliau Dievą nustumia ir pagaliau pats užima Jo vietą.

Taip mes girdime dar XIV a. Manetti tvirtinant: „Žmogus savo tikslą turi savyje, o ne Dievuje". Pontano išdidžiai taria: „Aš pats save sutvėriau", o Leone Battista Alberti yra tikras, kad „žmonės savo jėgomis viską gali, jei tik nori".

Šis žmogaus pabrėžimas tiek charakteringas pirmiems šimtmečiams po vidurinių amžių, kad Burckhardtas gali tvirtinti, kad individas šiame laikotarpyje save atradęs. Žmogus kaskart labiau nustojęs pažinti tiesą ir joje mirti, o ėmęs siekti grožio ir jame gyventi. Jis ėmęs save laikyti į Dievą panašia, kūrybiška esybe. Iš naujo suskamba Sofoklio žodis: „Daug yra didingo, bet nėra nieko didingesnio už žmogų", kuris vėl laikomas „viso ko centru ir mastu".

Taigi, į kūrėjo vietą pasistumia jo kūrinys: teocentrišką pasaulėvaizdį pakeičia antropocentriškas. Dangus jau netaip žavi žmogų; jo vieton aukština žemę. Pasaulis ir gyvenimas jame nebėra misterija, bet pačių žmonių sukurta ir jų valdoma racionali tikrovė.

Savo pirmavaizdį naujoji žmonija rado antikiniame pasaulyje, graikuose ir romėnuose. Prasidėjo knisimasis į senojo pasaulio turtus, jų aukštinimas ir pervertinimas. Siekiama viską atnaujinti pagal antikišką senovę. Išaušo r e n e s a n s a s s u h u m a n i z m u.

Tiesa, tai ne pirmas kartas, kad klasiškoji senovė tapo vakarų priimta, tačiau šį kartą pasisavinimas vyko kitoje plotmėje. Anksčiau dar buvo bandoma priimamas gėrybes suderinti su krikščioniškąja pasaulėžiūra, bet dabar grožėjimasis senovės kūriniais virto susižavėjimu antikės kultūros idealais.

Žmonijos švietimas, plėtojimas žmogaus gabumų pagal senovės klasikų mokslą esmingai skyrėsi nuo krikščioniškojo auklėjimo. Daugumas vėlybesnių humanistų nebeturėjo jokių ryšių su krikščionybe; įvyko persilaužimas su praeitimi ir buvo stengiamasi susidaryti grynai estetinę pasaulėžiūrą. Ja sekdamas žmogus nebeturėjo siekti ano pasaulio, bet pasilikti ištikimas savo žmogiškumui. Pagaliau buvo įsitikinta, kad senovė sukūrusi amžinas normas tiesai, didybei ir kilnumui pažinti, ir dėl to reiksią daryti, kas galima, kad vėl prasiveržtų tos skaidrios senosios versmės.

Humanizmo pradų dar aptinkame Dantės kūryboje. Bet tai buvo daugiau formalinių laimėjimų pritaikymas, nes kūrėjas ne tik kad dar priklausė viduriniams amžiams, bet buvo tipiškiausias jų atstovas. Jo *Divina Commedia* — tikra ano laikotarpio enciklopedija. Jei dingtų visi dokumentai apie vidurinius amžius, tai būtų galima iš to vieno veikalo juos visus atstatyti.

Nuo Dantės iki Petrarcos žingsnis, rodos, nedidelis, tačiau juodu gerokai skirtingi, nes Petrarka, savo idealu laikydamas Ciceroną, jau buvo prisigėręs antikės dvasios. Tiesa, jis formaliai dar priklausė Bažnyčiai, tačiau tas jam netrukdė eiti renesanso keliais. Taigi, asmenybė jau suskilusi.

Kur turėjo nuvesti tokia emancipacija, įsakmiai rodė Petrarcos mokinio Boccaccio kūryba, kurioje džiūgauja meilė ir triumfuoja kūnas.

Centrai, kur formaliniais naujojo mokslo metodais daugiausia pasinaudota, buvo Florencija ir Roma.

Florencijoje klestėjo Medičiai ir jų brolija. Nebegalėdami susižavėti scholastika, geriau sakant, gana išsigimusiais jos metodais, florentiečiai įsikūrė akademiją, kurioje buvo sukrikščioninamas Platonas, panašiai kaip anksčiau Aristotelis, nes šio judėjimo vadovai nemanė atsisakyti nuo krikščionybės. Taip, sakysime, Giovanni Pico della Mirandola, vienas genialiausių renesansininkų, viename rašte scholastams leidžia prabilti šiais žodžiais: „Mes gyvensime amžinai. Tiesa, ne tose mokyklose, kur karščiuojamasi dėl tuščių skiemenų . . . , bet išminčių rateliuose, kur nagrinėjamos gilesnių dieviškų bei žmogiškų dalykų priežastys". Gal dar būdingesnis šis jo tvirtinimas: *philosophia veritatem quaerit, theologia invenit, religio possidet.* Ne kitaip galvojo ir jo brolėnas Francesco Pico tardamas: „Kas nedrįstų prieš Platoną pastatyti Augustiną, o prieš Aristotelį — Tomą ir Albertą su Scotu? Kas norėtų duoti . . . Demostenui pirmenybę prieš Izaiją?"

Panašiai galvojo ir Roma. Žinoma, nemažiau dešimties popiežių, nesibaidžiusių į Bažnyčios vainiką įpinti ir renesanso žiedų.

Ar rasime naujaisiais laikais labiau išmokslintą vyrą ir elegantiškesnį rašytoją kaip Pijų II? Bet jis nemanė gundyti tikinčiųjų į senovės pagonybę, kurios vertė jam gerai buvo žinoma. O Julijus II, trokšdamas Bažnyčią ir Romą išaukštinti nauju menu, Šventąjį Sostą padarė pirmuoju mecenatu pasaulyje. Jo menininkus, su genialiaisiais Rafaeliu ir Michelangelu priešakyje, globojo ir jo įpėdinis Leonas X. Tiek jis subūrė mokslininkų, tiek išleido pinigų savo menininkams, jog krikščionybės centras virto kartu ir renesanso centru.

Ispanijoje kardinolas Ximenezas tais naujais pagrindais (Alcaloje) net universitetą įkūrė, kurio pasididžiavimas yra Šventojo Rašto išleidimas įvairiomis kalbomis. Kitas kardinolas, Wolsey, priglaudė humanizmą Anglijoje. Jo įpėdinis lordo kanclerio vietoje Tomas Morus dar garbingiau sujungė krikščionybę su humanizmu. Aktingą dalyvavimą humanistų kūryboje jis puikiai mokėjo suderinti su giliu religingumu.

Taigi, visur tas pats: akcija prieš vidurinius amžius tebuvo daugiausia kova dėl formos ir metodo. Čia daug kam rūpėjo vien platoniška mąstymo lytis ir *novum dicendi genus,* o ne turinys. Tai daugiausia tebuvo disputų klausimas — Platonas ar Aristotelis? Ciceroniška elegancija ar scholastinė precizija? bet ne pasaulėžiūrų kova. Tas betgi jaunesniųjų humanistų nesužavėjo. Jie visai neketino įvilkti vidurinių amžių į dar labiau gundantį apdarą.

Šis dvilypumas itin ryškiai atsispindi vokiečių humanistuose. Čia mes matome tokį Agricolą tvirtinantį, kad tik dorai nekenkiančios literatūros studijos esančios naudingos. Bet toliau pastebime abejonių graužiamą, tarp dviejų frontų skeptiškai ir ironiškai besiblaškantį, dėl senosios pasaulėžiūros nesidraskantį, su nauju pasauliu susimerkusį Erazmą ir pagaliau teocentrizmą aitriai puolant Hutteną. Tie jaunesnieji humanistai, laikydami stipriausiu pasaulėžiūros ramsčiu Bažnyčią, prieš ją ir nukreipė aštriausius savo ginklus.

Į jų kelią įstojo ir Rabelais. Jo kūrinyje *Gargantua et Pantagruel* literatai galutinai atsisveikina su viduriniais amžiais. Būdingas tas užrašas ant jo aprašomos telemitų abatijos, kur vyrai ir moterys susitinka renesansiškam vienuoliškumui ugdyti — „Daryk, kas tau patinka". Nūn žmogus pats sau leidžia įstatymus.

Bet Vokietija su Prancūzija nėra vienintelis pavyzdys, tik vienas ryškesnių, nes tas pats darėsi ir centruose — Florencijoje ir Romoje. Taip, sakysime, Valla, kurį laiką buvęs Mikalojaus V sekretorium, kėsinosi į Šventojo Rašto autoritetą, o kiti, sakysime, Pietro Pomponazzi, net neigė sielos nemarumą. Gelbėdamas savo ir savo gausingų pasekėjų situaciją, iš naujo iškėlė vad. dvigubos teisės aksiomą. Jis tvirtino, kad kas pagal filosofiją gali būti tikra, pagal tikėjimą gali būti ir netikra, ir atvirkščiai.

Roma ilgai nesiryžo rimčiau sudrausti tokių ardytojų. Tuo kalta ne

tik popiežių tolerancija, bet ir nevieno jų renesanso patogumais suparaližuotas gyvenimas. Ar tat nuostabu, kad atsirado tokių Savonarolių, pasiryžusių savo pašaukimą pamiršusius kardu ir ugnimi pamokyti, ir kad šiame baisiame aistrų ir asketikos išsiveržime tie reformatoriai patys žuvo ant to laužo, kurį ruošė kitiems?

Iš krikščionybės globos pamažu išsivadavo ir kitos sritys, kaip sakysime, politika, kurios autonomiją nuo moralės skelbė Machiavelli. Savo knygoje *Il Principe,* jis rašo, valstybės gerovei viskas esą leistina, net ir nepaisyti krikščioniškos moralės. „Krikščioniškoji religija", rašė jis, „moko tik kęsti, kentėti". Ji tik silpninanti pasaulį. Iš viso didžiausiu gėriu ji laikanti „nusižeminimą, panieką ir neapykantą viso to, kas žmogiška, o tuo tarpu senovės žmonės gėrėjosi dvasios didingumu, kūno stiprumu..."

Machiavellio siūlomoji politika atsisako nuo krikščionybės ir grįžta į jos moralės nevaržomą senovę, tiksliau sakant, į senąją Romą, iš kurios valdymo metodų jam labiausia imponavo kumštis ir lapės gudrumas. Taigi, Machiavelli, pats metęs krikščioniškąjį pasaulį, ragino ir valdovus ir kitus šviesius žmones iš jo emigruoti, tuo duodamas ženklą vis labiau plintančiai kovai su Kristumi ir jo mokslu.

II. Kova su organizacija

(XVI amžius)

Reformacija.

Ta kova galėjo pavykti, nes jaunesnysis humanizmas jau gerokai buvo pagraužęs dogmatinius ir kitus Bažnyčios pagrindus. Tas juo skaudžiau atsiliepė Bažnyčiai, kad apskritai jos pozicija buvo ne per tvirčiausia. Kai dar visoks įsišaknijęs supasaulėjimas šaukte šaukėsi reformos *in capite et membris,* katastrofa buvo nebeišvengiama. Ji artinosi juo greičiau, juo labiau patiems Bažnyčios vairuotojams nevyko įvesti reikšmingesnius pagerinimus. Tokis silpnumas tik dar labiau padrąsino Wiclifo, Husso ir kitų sąjūdžius.

Tiesa, tokiame pilkame ir vietomis net juodame fone, sužibo ir skaisčių šviesulių, atsiminkime tik mistikus: Italijos didžiąsias Kotrynas, vokiečių domininkonų trijulę — Eckehartą, Seusę ir Taulerį, olandų Ruysbroecką ir jo srove plaukiančius, „antrąją pasaulio Bibliją" — *Kristaus Sekimą* išugdžiusius brolius.

Tačiau nė šita šviesa nepajėgė nugalėti visų šešėlių, kurių, deja, netrūko nė Romos kūrijoje. Ten nepotizmas ir kitokios dėmės ir toliau žemino popiežiaus autoritetą. Bet — taip sušuko į sostą įžengęs Leonas X — „kodėl nesinaudoti popiežyste, kad Dievas ją davė?" Suprantama, kad

tas pats mediečjiškai linksmai išaugęs popiežius su šypsena sutiko žinią apie sukilusį Lutherį.

Šis atkeršijo už visus lig šiol bandžiusius reformuoti Bažnyčią, aiškiai su ja skirdamasis. Tuo antropocentrizmas pasiekė antrą savo stadiją — kovą su organizacija, su pačia Bažnyčia. Net ir tariamieji tos vad. reformacijos laimėjimai, kaip antai didesnis pabrėžimas „išvidinės krikščionybės", ją tik silpnino, nes gerokai paneigdami liturginių apeigų ir formų reikšmę, jie kėsinosi į viešąsias Bažnyčios funkcijas ir visuomeniškumą. Prieš Bažnyčios saugojamą objektyvų religijos turinį Lutheris pastatė asmenišką Dievo pergyvenimą, subjektyvų patyrimą, tuo atidarydamas humanizme išaugusiam individualizmui vartus į pačias kilniausias sritis.

Toliau atmesdamas sakramentų misteriškumą, t. y. atimdamas iš jų antgamtinį pobūdį, Lutheris skynė kelią racionaliam supratimui ne tik jų, bet ir kitų dogmų ir paties Kristaus. Tuo jis religijoje praskina kelią racionalizmui, kuris kaskart labiau stiprėja, kol pagaliau apšvietos gadynėje pilnai pražydi.

Tas jam juo labiau pavyko, kad Lutherio *Ecclesiae visibilis* neigimas iš Bažnyčios poveikio buvo išskyręs visuomeninę-politinę ir socialinę-ekonominę sritis, kurias atidavė žmogaus jėgoms tvarkyti. Jos darosi autonomiškos, ima gyventi pagal savo dėsnius. Tuo tik dar labiau pagilinta renesanse pasireiškusi sekuliarizacija. Ši puikiai tarpo dar ir dėl to, kad iš Bažnyčios paveržtas kompetencijas Lutheris atidavė pasaulinei valdžiai — kunigaikščiams, kuriems visai paranku Bažnyčios sąskaiton ir toliau plėsti savo įtaką. Tuo Wittenbergo magistras tapo politiško absoliutizmo rėmėju.

Toliau šiai akcijai pavyko atitraukti beveik pusę Europos nuo Bažnyčios. Ir taip Vakarų pasaulis konfesiškai susiskaldė. Atsivėrė žaizda, iš kurios jau keturi amžiai kai nesustabdomai teka Europos sveikiausias kraujas.

Taigi, Lutheris į istoriją įsirašė kaip plėtėjas individualizmo, racionalizmo, sekuliarizacijos ir valstybės visagalybės. Nesunku suprasti, kiek laimėjo antropocentrizmas iš šitos tikrai istoriškos figūros.

Tridentino Santaryba.

Ši Santaryba iš esmės nėra tiek reakcija prieš Lutherio ir jo vienminčių akciją, kiek tęsinys dar prieš Wittenbergo revoliuciją prasidėjusios Bažnyčios vidaus reformos. Tik gaila, kad ne anksčiau pasiryžta energingiau apsivalyti, kad tarsi Lutheris katalikams įspraudė į ranką tą geležinę šluotą, kuria jau seniai reikėjo iššluoti prišiukšlintus Bažnyčios kampus ir užkampius.

Toji Santaryba bus bene reikšmingiausias iš visų konsiliarinių susirinkimų. Tiesa, ir jam nebepavyko visus ganomuosius surinkti į vieną

avidę, tačiau Bažnyčios mokslas buvo aiškiai suformuluotas ir pradėta reforma. Ta nors negailestingai nudraskė nudžiūvusias šakas, tačiau sutvirtino patį medį. Prasidėjo religiškas ir doriškas atsinaujinimas, hierarchijos autoriteto stiprinimas, religiško subjektyvizmo silpninimas. Santaryba paskatino į darbą daugybę gabių mokslininkų. Užsimezgė naujos Šventojo Rašto studijos, patrologijos tyrimas, Bažnyčios istorijos nagrinėjimas, dogmatikos gvildenimas. Išeina į sceną Bellarminas, Petavius, Bollandus, Suarezas. Su jų ir jų vienminčių vardais yra susijęs ir scholastinės filosofijos suaktualinimas ir metodų sumoderninimas. Tai jiems tiek pavyko, jog jų metafizika paveikė net protestantus.

Kad Santaryba išugdė dar ilgesnę eilę šventų žmonių, dar labiau kalba jos naudai: iškilo viena už kitą didingesnės religinės asmenybės. Iš jų „kilusių į viršų kaip tirštas dulkių debesys", išskirkime tik ispanus Teresę Avilietę su Jonu nuo Kryžiaus, italus Pilypą Nerį su Karoliu Borromeum ir prancūzus Pranciškų Salezietį su Vincentu Pauliečiu. Jie kėlė vis naujų, Bažnyčios kelią it aukso dulkėmis nusėjančių sąjūdžių, ordenų ir kongregacijų, kurių priešakyje ėjo jėzuitai.

Jėzuitų ordenas.

Jį į gyvenimą pašaukęs Ignacas Lojolietis yra kilęs iš aristokratų ir kaip toks paveldėjo vidurinių amžių riteriškąsias ir religiškąsias tradicijas. Prarastoms pozicijoms atgauti ir dar naujoms užkariauti, jam, klestinčios Ispanijos kariui, siūlosi dvasios kovai sukilninti kariški jo tėvynės metodai. Kadangi jam, fronto karininkui, dar trūko plačioms operacijoms vesti mokslo, jis pasiryžo dar lankyti generalinio štabo mokyklą — universitetą. Supratęs pasaulį nukrypstant nuo teocentrizmo, pasiryžo užbėgti amžiams už akių — Dievui iš naujo laimėti jau į antropocentrizmo kelią besisukančią žmoniją.

Jo ordenas — tai kariuomenė, kurios priešakyje stovi iki gyvos galvos išrinktas generolas. Kariai renkami labai atsargiai. Patenka tik patys gabieji, o talentai rūpestingai ugdomi. Kiekvienas narys skiriamas tik tiems darbams, kuriems labiausiai tinka. Kad turėtų laisvas rankas, jėzuitai nepririšami prie vienos vietos, nedėvi nuo kitų dvasiškių juos skiriančio apdaro, — nesirenka bendroms maldoms ir nesirūpina liturginiu puošnumu. *Jesuita non cantat.* Jie atsisako ir nuo vietų hierarchijoje. Tik vieno popiežiaus įsakymas gali priversti tokią vietą imti. Be kitų apžadų, jėzuitai prisiekia visišką paklusnumą savo vadovybei ir popiežiui.

Kad jėzuitai laiku išėjo į areną, rodo jų pasisekimas. Baigiantis XVI a. jėzuitai darbavosi ne tik visuose katalikiškuose Europos kraštuose, bet dar Azijoje, Afrikoje ir Amerikoje. Nebuvo tokios žemos vietos, kur jie nebūtų nusileidę ir tokių aukštybių, į kurias jie nebūtų pasistiebę; nebuvo mok-

slo, kurio jie neįveikė, nė kalbos, kurios neišmoko. Geriausiai jie jautėsi sakykloje, klausykloje ir katedroje. Todėl davė galingiausių pamokslininkų, psichologiškiausių sielos vadovų ir mylimiausių auklėtojų.

Visa tai jėzuitai laimėjo savo taktika — duoti žmogui, kas, jų nuomone, jam teisingai priklauso. Tuo jie išlygino tą balansą tarp žmogaus ir Dievo, kuris jų supratimu viduriniais amžiais perlengvai svėręs žmogiškas vertybes. Tas jiems atrodo juo svarbiau, juo ryškiau išsikristalizavo modernusis žmogus. Supratę, kad jam priklauso ateitis, prisitaikė prie jo privalumų ir net prie jo silpnybių. Jiems atrodo, kad antropocentrizmo pilnoje erdvėje kitaip elgtis nė nesą galima, o bekylančias abejones rami no savo pasisekimu ir pritarimu šiaip jiems svetimų žmonių. Sakysime, ar buvo reikalo keisti savo dvasinį abitą, išgirdus, kad ir šitokį Bacono Verulamiečio pasakymą: „Pamatęs, ką šis ordenas nuveikia auklėjimo srityje tiek išmokslinime, tiek būdo ugdyme, prisimenu Agesilajaus apie Barnabazų ištartus žodžius: ‚Būdamas toks, koks esi, aš norėčiau, kad tu būtum vienas iš mūsų‘?“

Barokas.

Bažnyčiai buvo gaila, kad antikės garbintojai ėmė pasaulinti kultūrą su menu. Buvo tada bandyta sustiprinti tuos organiškus saitus, kurie kultūrą sija su religija. Ir čia į pagalbą atėjo jėzuitai, padėdami kurti vad. baroką, kurį geriausiai suprasime, palygindami jį su gotiku ir renesansu.

Gotikas, išaugęs iš vidurinių amžių, atvaizdavo išsivadavimą nuo žemės ir pakilimą į Dievą, žmonijos pasistiebimą prie savo Kūrėjo. Todėl pirmaujamoji linija — kaip iš viso vidurinių amžių ašis — yra statmeninė. Ji veda iš žemė rūkų į dangaus giedrą, iš nuodėmių — į išganymą. Joje hierarchiškai yra sutvarkytos ne tik visos dvasinės, bet ir ekonominės ir socialinės vertybės. Socialinėje santvarkoje ji kyla nuo valstiečio ir laisvo ūkininko per karius ir riterius prie feodalų ir baigiasi Karalių Karalium. Filosofijoje ji pradeda nuo primityviausių gyvių, iš kurių per gyvūnus veda prie žmogaus, prie angelų, ir dar aukščiau, prie pat kilniausios Esybės. Statyboje ji atsiremia į grubius blokus, ant jų stato vis dailiau apdirbtus akmenis, kurie pagaliau lengvučiais akmenėliais šauna į dausas. Dantės *Divina Commedia*, gotiko katedra, feodalinė santvarka, teologiškos bei filosofiškos *Summos* — yra tik įvairus vienos dvasios įsikūnijimas.

Bet ši buvo gyva tik tol, kol Dievas buvo viso ko centras ir viršūnė. Žmogaus pretenzijoms iškilus, ašis buvo pasukta stačiu kampu. Todėl antropocentrizmo formulė yra žmogų su žmogumi siejanti gulstinė. Juk nebėra į ką kilti, beliko tik sieti vienodoje aukštumoje atsistojusiuosius.

Homocentriškai orientuotam renesansui nebuvo sunku rasti savo principui išreikšti formas, nes jas jau buvo sukūręs antikės graikas. Dėl to iš naujo iškilo antikiškas paralelizmas su žeme. Boccaccio „Žmogiškoji Komedija", Machiavellio traktatas apie kunigaikštį, Pico di Mirandolos kalba apie žmogaus didingumą yra gyvi vienu ir tuo pačiu žmogiškuoju horizontalizmu.

Žinant tą esminį skirtumą tarp abiejų pasaulių, suprantama kodėl toks Savonarola taip atkakliai kovojo prieš horizontalizmą. Bet žinant kiek jau buvo suspėjęs įsigalėti antropocentrizmas, aišku, kad ne kitoks galėjo būti Savonarolos likimas. Bet kas domininkonui nepavyko, tas sekėsi jėzuitui, ir sekėsi dėl to, kad jo krikščioniškasis humanizmas buvo pritaikintas porenesansiniam žmogui.

Iš esmės ir jėzuitas nepakeitė domininkono tikslo, bet jo siekė atsižvelgdamas į pasikeitusią žmogaus psichiką. Antropocentrizmo mokyklą perėjusiam jėzuitas paliko jo kilnų žmogiškumą, traukė jam dangų į žemę ir padarė Dievą jo draugu.

Tokiu būdu išsidirbo naujas stilius — išreiškiąs tiek senąjį vertikalizmą, tiek naująjį horizontalizmą. Grafinė jo formulė yra toks statmuo, kuris kildamas dažnai linkteri, lyg prisimindamas pasaulį, ir kiekvieną naują kilimą pagrindžia nauja paralele su žeme. Jo ryškiausia figūra — kupolas.

Kokia linija, tokia ir tematika. Dievas yra didžioji tema, bet joje labiau atsiskleidžia humaniškasis aspektas. Žmogus nebeišnyksta Dievybėje, bet Dievas sąmoningai išgyvenamas žmoguje. Čia nėra nei vidurinių amžių „pataikavimo Dievui" nei renesansiško „pataikavimo žmogui".

Šis naujas stilius nukariavo visą Vakarų pasaulį. Tai paskutinis ryšys, sujungęs vakarų Europą į vieną bendrą kultūros šeimą. Tai tikras katalikybės restauracijos vaikas, įkvėptas Tridentino Santarybos išugdytas religijos genijų ir išauklėtas naujųjų ordenų. Bet tai nėra koks zakristijos anemikas, o tikras raudonskruostis, kuris gyvens daugiau kaip porą šimtų metų.

Baroko meno tėvynė yra Roma. Ten kūrė Michelangelo, Tizianas, Correggio ir kiti. Joje jis menininkais, kaip sakysime, Bernini ir Borromini pasiekė ir savo viršūnę. Iš čia jis plečiasi į visas puses. Giliausias šaknis ar tik nebus įleidęs Ispanijoje, kuri nepaliesta nei homocentrinio humanizmo nei reformacijos šiam sąjūdžiui davė savo plieno dvasią ir ugningą sielą. Tai paliudija jos menininkai, kaip Greco, Velasquezas, Zurbaranas arba Murillo, kuris vienas daugiau kaip šimtą kartų atvaizdavo Švenč. Panelę. Bet jo Madonna tai nėra eteriška būtybė, bet pilnų formų moteris. Šiaurėje visą savo tautos geismą gyventi įkvėpė savo figūroms Rubensas. Beveik nėra renesanso siužeto, kurio jis savo teptuku nebūtų sukrikščioninęs, bet jam paliko visą — tik krikščioniškai orientuotą — gai-

valingumą. Jo stambūs šventieji vos laikosi debesiuose, jo šventosios gundo Amžinąjį Sužadėtinį tiek pat žavingai, kaip ir mažiau šventos jų seserys savo mylimuosius.

Koks teptukas, tokia ir plunksna. Šalia Murillo ir Velasquezo atsistoja Lope de Vega su Calderonu. Lope de Vega savo kūriniuose išvaikščiojo žemę skersai ir išilgai, bet tas jo nesulaikė būti kartu ir bažnytinio tribunolo nariu. O Calderonas — ne tik dvaro kapelionas, bet ir salonų riteris, sugebėjęs šalia savo „ispaniško Fausto" *El magico prodigioso* sukurti dar keliasdešimt veikalų Švenč. Sakramentui pagarbinti.

Ar imsime tat Ignaco Lojoliečio dvasios lavybas, ar Rubenso meilingus šventuosius, ar Lope de Vegos špaguotus donnos mylėtojus ir Madonnos gynėjus, ar pagaliau Michelangelo kupolą ant šv. Petro Bazilikos Romoje — tai tėra tik įvairios pareiškos vienos ir tos pačios dvasios, siekiančios dangaus, bet neapleidžiančios žemės.

Taigi, barokas nekovojo griežtu *arba-arba,* bet tenkinosi lipšniu *ir-ir.* Taip ir iš savo pusės sustiprino jau gerokai pašlijusį teocentrizmą, įkvėpdamas naujo religingumo Vakarų pasauliui. Šiam nesunku buvo atverti savo sielą, nes tokiam naujoviškam Dievo pergyvenimui jį jau buvo paruošusi *Devotio moderna.*

Devotio moderna.

Tai vienas iš tų sąjūdžių, bandžiusių dar prieš vad. reformą pagilinti religinį gyvenimą. Išėjęs 14 amžiaus gale iš to ratelio, kurį buvo Olandijoje subūręs Gerhardas Groote, pamažu apėmė Vakarus. Jį remdami augustiniečiai su fraterniečiais siekė viso religinio gyvenimo atnaujinimo. Tai pasiekti ypačiai tikėjosi įsigilinimu į Kristaus gyvenimą ir jo sekimu, kuris turėtų būti individualus. Dievo jie ieško ir randa savo sieloje, dėl to tikėjimas jiems visų pirma yra Dievo pergyvenimas savyje. Tiesa, jie neneigė viešo Bažnyčios vaidmens, bendro kulto reikšmės, bet jie su didesne aistra puolė į Dievą savo širdies gelmėse. Jose jie tikėjosi regėti visą Dievą. „ragauti" Jį ir taip Jam statyti šventovę savyje.

Toks išvidinis religingumas pagilino religinius jausmus ir savo dinamika sprogdino pasenusias formas ir zakristėjišką rutiną. Jis gręžė šulinius, iš kurių gaivino prieštridentinėje sausroje trokštančius tikinčiuosius. Jis praplėtė žmogaus sielą ligi pat dangaus, paįvairino Dievo regėjimo niuansus, išbūrė iš sielos stygų negirdėtų tonų — nuo gūdžiausio nusiminimo netekus Dievo malonės iki beprotiško džiaugsmo ragavus Jo saldumo. Tačiau iš kitos pusės toks pavydus Dievo, o ypač Amžinojo Sužadėtinio laukimas, neretai egoistiškas smaližiavimas dangiškomis saldybėmis ne vieną tikinčiųjų atitraukė nuo matomosios Bažnyčios, vedė į ekskliuzyvizmą, o iš ten kartais ir į opoziciją Bažnyčiai. To šio sąjūdžio ugdytojai, žinoma,

nenorėjo. Visai ką kitą skelbė klasiškas jų religingumo paminklas — Tomo Kempiečio *Imitatio Christi*. Tačiau beaugančio subjektyvizmo gadynėje jie daugelio jau nebepajėgė sulaikyti.

Panašų vaidmenį vaidino ir antras religinio humanizmo ir individualizmo niuansas, Pranciškaus Saleziečio atstovaujamas.

Jis, perėjęs humanizmo mokyklą, žinojo kaip pavojinga religijoje pabrėžti tik Dievą, bet patyręs žmogaus silpnybes, įsitikino, kad dar pavojingiau akcentuoti tik žmogų. Dėl to jis ir ėjo jo mokytojų (jėzuitų) nurodyta kryptimi. Tačiau jis buvo perdaug savarankiškas, kad nebūtų ieškojęs savo kelio, kurį jam be jo humanizmo nurodė jo optimizmas, stoiškumas ir aristokratiškumas. Jis yra įsitikinęs, kad natūralios žmogaus pažinimo ir norėjimo jėgos yra pakankamai kilnios, kad jos, rimtai pasistengiant, pačios sėkmingai galinčios žengti išganymo keliu. Nereikią tat jėgas varginančio pasistiebimo. Žmogus tevysto jas gražioje pusiausvyroje, tepildo sąžiningai savo kasdienines pareigas, tada tiesiai žengsiąs į savo tikslą. O kur nuodėmės kankina, neliepia *agere contra*, o apeiti kas per aukšta ir tiltu nugalėti, kas per gilu.

Tokiu didžiausio palankumo taikymu žmogui ir jo silpnybėms ir savo su kvietizmu draugaujančiu savęs raminimu bei Dievo laukimu, Pranciškus Salezietis yra tikras humanizmo vaikas, nejučiomis pagilinąs antropocentrizmą ten, kur mano tarnausiąs teocentrizmui.

Kas dar sumažina jo šiaip geniališkos veiklos reikšmę, yra iš jo patarimų plaukianti religingumo feminizacija. Čia, be kitų, jam dirvą buvo paruošę tie *Devotionis modernae* atstovai, kurie nevieną buvo sugundę į tokį jausmingą ir net juslingą pergyvenimą religijos tiesų, tokį ašarotą savo silpnybių atjautimą ir egzaltuotą savo dvasios pakilimą, kuris traukte traukė moteris. Šitą moterišką bruožą tik dabar labiau pabrėžė artimas moterų prigimčiai Pranciškaus Saleziečio psichologiškumas. Suprantama tat, kad klasiškieji jo veikalai yra išaugę iš susirašinėjimo su poniomis.

Tokiu būdu abu *Devotionis modernae* niuansai susiaurino vyrams taip artimą veikiųjį religingumą, jo vietoje praplėsdami jausmingąjį, kuo moterims Bažnyčioj užleido — *in qua mulier taceat!* — ir šiandien jaučiamą pirmenybę.

Kadangi dar iš to naujo religingumo plaukią individualizmas su humanizmu nevieno širdyje pabrėžė tendenciją į žmogaus autonomingumą, nesunku suprasti, kodėl nepaisydamas viso pasiaukojimo, pasaulis ir toliau krypo antropocentrizmo link ir kodėl kova su Bažnyčia išsivystė į dar aštresnę kovą su tikėjimu.

III. Kova su tikėjimu

(XVII ir XVIII amžiai)

Deizmas.

Pakankamai susilpninus organizaciją, kėsinamasi į pačią spinduliuojančią substanciją — slopinamas per tikėjimą jaučiamas Dievo poveikis. Tiesa, pats Dievas tuo tarpu dar nejudinamas, tačiau jis apibrėžiamas taip, kad lieka be reikšmės gyvenimui ir kultūrai. Juk Dievas tesąs tik „didysis pasaulio statytojas", kuris kartą sukūręs pasaulį daugiau juo nesirūpinąs ir leidžiąs kosmui vystytis, nelyginant užsuktam ir savo likimui palik tam laikrodžiui. Kadangi neigiamas bet koks asmeniškas įsikišimas į gamtos raidą ir į istorijos procesą, atpuola stebuklas ir net pats Apreiškimas. Tokio Bažnyčios diskreditavimo ir tradicinio tikėjimo pakirtimo kaltininkas yra d e i z m a s.

Šis ar tik neturi savo šaknų prancūzo Bodino tvirtinime, kad istorinės religijos teturinčios tik reliatyvią reikšmę, nes esančios tik gyvenimo iškraipytos atžalos vienos tikros natūralinės religijos. Kas čia dar tik užuomazgoje, tą išvystė Herbertas Cherburietis, kurio idėjos, paremtos ir papildytos jo tautiečių Hobbeso su Lockes, reikšmingiausiai pasisakė Tolando ir Tindalio raštuose. Tolandas išaiškino, kad Apreiškimas nėsąs vienintelė forma tiesoms atskleisti, ir protas pajėgiąs esmingąsias religijos tiesas pažinti. Dėl to tikintysis nebūtinai esąs reikalingas Apreiškimo. Tindalis išveda, kad jei krikščionybės skelbiamas mokslas ir Apreiškimas esąs tikri, jie turėtų ne tik supulti su proto atrasta tiesa, bet ir sutapti ir su visų religijų substancija. Dėl to krikščionybė arba turėjusi gimti kartu su pasaulio arba ji apskritai nesanti tikra.

Tokias anglų pažiūras toliau vystė prancūzai. Dar Pierre Bayle'iui Apreiškimas atrodė neišlaikąs kritikos. Kur kas patikimesniu laikytinų normų šaltiniu jis laikė individualinę sąžinę. Visu tuo jis paruošė kelią Voltaire'ui. Šis dar 1722 metais eilėrašty *Le Pour et le Contre* šaukiasi į Dievą ir tikrina Jį tikįs, tik nesąs krikščionis ir tai dėl to, kad galėtų Dievą geriau mylėti. Ir toliau jis neatsitraukia nuo šitos pozicijos. Jis yra tikras, kad yra Dievas, nes šis esąs tiek reikalingas, kad jei jo nebūtų, reikėtų tokį išrasti. Dėl to, beredą, be slaptų minčių jis galėjo Ferneyo gyventojams dovanoti šventovę su užrašu *Deo erexit Voltaire*. Bet nors ir neabejojo Dievo buvimu, bet taip pat neabejojo nesant galima jį pažinti. Karštai kovojo su visais, kurie, jo nuomone, falsifikuoja jo Dievo apibrėžimą. Smarkiausieji smūgiai teko Bažnyčiai, „didžiausiai natūralinės religijos klastotojai". Kovodamas su ja, jis nesiskaitė su priemonėmis. Kristus jam tebuvo kažkoks „kaimietiškas Sokratas", o jo stebuklai vien apgavimas. „Juo arčiau prisižiūrime į jo elgesį, juo labiau įsitikiname jį buvus ma-

lonų svajotoją ir gerą žmogų, turėjusį tačiau silpnybę versti kitus apie save kalbėti".

Turint galvoje tokias „atestacijas", nesunku suprasti, kodėl Voltaire'as daugelio laikomas ateistu ir kad po jo religinė temperatūra krikščioniškame pasaulyje net keliais laipsniais nukrito.

Apšvieta.

Toliau žmogus proto pagalba siekė įsistiprinti laimėtose pozicijose. Tas protas savo tikrai imponuojančiais laimėjimais meste užsimetė. Tat nenuostabu, kad jam atiduodama pirmenybė prieš kitas žmogaus galias. Dėl to visa, kas protu negali būti pilnai suprantama, mažai paisoma. Varžoma tat siela, slopinami jausmai ir palaužiamos vitalinės jėgos. Čia pradžia mūsų nors puikios, bet besielės civilizacijos.

Laikydamas praeitį daugiausia netikrų jėgų — instinkto, jausmų, fantazijos — sukurtu jaukiniu, racionalizmas lengva širdimi atsisakė nuo jos. Ypačiai oponavo viduriniams amžiams, kurių stambiausiame palikime — antgamtiškoje religijoje ir Bažnyčioje — įžiūrėjo prietaringumo centrą. Dėl to racionalizmo poveikyje susidaranti a p š v i e t a, jei nežiūrėsime jos naudingų elementų, buvo tik naujas etapas kovoje su teocentrizmu.

Apšvietai greitai iškilti daug padėjo palanki dirva, kurią buvo paruošę Descartes su Spinoza savo racionalizmu, Baco — empirizmu ir Charronas su Balye'u savo kriticizmu. Ypač 17 amžiaus racionalizmas išvystė mąstymą taip, jog galima buvo kalbėti apie naują protinio darbo viršūnę. Pirmą vietą čia turi Descartes, savo formule, *cogito — ergo sum,* padėjęs racionalistinei statybai kertinį akmenį, raginimu viskuo paabejoti, sėjęs nepasitikėjimą praeitimi ir iškėlimu individualinio mąstymo, individualizmui taip patarnavęs, jog toks Scheleris Descarteso sistemą laiko „didingu individo suverenumo paskelbimu".

Ir jis neapsiriko, nes apšvietoje viešpatauja individas. Religiją ji tol valė nuo protui nesuprantamų elementų, kol klasiškai pasisakė Kanto „Praktinio proto postulatais". Filosofijoje ji vis labiau ribojosi tokiomis mintimis, kuriomis galima buvo pagrįsti protingą, t. y. žmogaus garbingumui atitinkantį, gyvenimą. Dėl to ant natūralių pagrindų pastatytoje etikoje (Baco, Spinoza, Hobbes, Kantas) buvo siekiama didesnės gerovės, kuria galėtų naudotis didžiausias žmonių skaičius. Panašus utilitarizmas viešpatauja ir pedagogikoje (Locke, Rousseau, Kantas, Pestalozzi, filantropistai). Sociologijoje (Grotius, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau) dar labiau krypstama į atskirą žmogų, kuris valstybę įkūręs savo patogumui. Tam tikslui su kitais sudaręs sutartį, apkarpančią individą tik tiek, kad kito laisvė nebūtų užgauta. Tuo apšvieta ir viešumoje į sostą pasodino individą ir tuomet tapo naujųjų laikų individualizmo motina. Išvesdama

valstybę iš piliečių susitarimo ir padarydama jos vyriausybę priklausomą nuo kūrėjų valios, apšvieta galutinai atsisakė nuo vidurinių amžių pažiūrų apie valstybę. Tuo ji atplėšė prigimties ir valstybės teisę nuo Apreiškimo, paskelbė valstybės pirmenybę prieš Bažnyčią ir siekė auklėjimo, mokymo ir labdarybės darbų monopolio.

Tačiau tuo nenorime tvirtinti, apšvieta nieko teigiamo nesukūrus. Į daugelį sričių ji yra įnešusi šviesos. Atsiminkime tik jos tvirtumą, kuriuo absoliutizmo gadynėje gynė žmogaus garbę ir laisvę, teismo procedūros valymą nuo barbariškų metodų, panaikinimą prietarų („raganų" deginimą) ir t. t. Bet šalia to apšvieta, savo nepaprastu pasitikėjimu prigimtuoju protu, yra sumažinusi antgamtiškumo reikšmę, pakirtusi Bažnyčios autoritetą ir susilpninusi tikėjimą. Taigi, kas vakar atsisakė nuo Bažnyčios, šiandien jau išsižada ir tikėjimo. Bet vargu ar šis procesas būtų taip greitai vykęs, jei laisvamaniai ir masonai nebūtų buvę uolūs naujosios dvasios skleidėjai.

Masonų brolija.

Masonai, kurie pirmą savo didesnę organizaciją sukūrė 1717 m. Londone, siekė deizmo idėjomis persunkti savo ir kitų veiklą ir tokiu būdu sau laimėti visuomenę. Dėl to ložės nariai išpažino bedogmę, iš konfesijų dar nesudarkytos sąmonės plaukiančią, religiją, iš kurios jie išvedė ir natūralią, žmogaus prigimčiai tinkančią moralę. Tam humaniškumui ugdyti jie susispietė į ložes, kurias pasiskolino vidurinių amžių katedrų statytojų, mūrininkų (masonų), cecho simbolius bei profesinius ženklus.

Savo gimtinėje, Anglijoje, pritarimu kilmingųjų jie greitai augo. Jie išpažino Amžiną kosmo Statytoją. Konfesijas, nors jas laikė natūralios religijos iškraipytomis, tačiau dėl tikro jų branduolio, toleravo. Parodydami Dievui savo prisirišimą, jie rūpinosi Jo sukurtomis būtybėmis, tuo išvystydami plačią labdaros veiklą. Tarpusavyje jie broliškai bendravo ir padėjo vienas kitam tiek smarkiai, jog veikiai suėmė visas įtakingiausias pozicijas.

Deizmui su apšvieta beplintant, išsiplėtė ir masonų brolija. 1737 m. ją matome prigyjant Hamburge, iš kur persimetė į visą kontinentą. Kai į ložę įsirašė Friedrichas II, tada dar kronprincas, kai jai nusilenkė Lessingas su Herderiu ir savo vartus jai atidarė Weimaras, kone kiekvienas labiau apsišvietęs laikė savo pareiga prisišlieti prie šios nors vos matomos, bet stipriai jaučiamos jėgos. Ir Goethe ar tik ne dėl iš jos turimos apčiuopiamos naudos bus įsirašęs. Įstojo ir Mozartas, tikėdamasis joje rasti tą tikrąjį žmoniškumą, kurio tiek mažai patyrė iš daugelio katalikų. Ir savo talentu ordenui tarnavo. Kilni yra jo *Maurerische Trauermusik* ir tiesiog žavinga jo *Zauberflöte,* kur visa šviesa krinta ant brolių, o visi šešėliai — ant „siauro konfesingumo" atstovų. Nakties karalienė vaizduoja Bažnyčią, ku-

rios primityvus mokslas tegalįs patenkinti tik tokius prastuolius, kaip Papageno. Šviesesni gi, Tamino su Pamina, stovi viršum tokių prietarų, nuo kurių juos saugoja naujo humaniškumo žynys Sarastro.

Šio ordeno svarba vargu ar glūdėjo teigiamuose jo tiksluose, kiek jo griaunamoje veikloje, išvystytoje tiems tikslams siekti. Dėl to tikrai ar tariamai kovodami su prietarais ir tamsumu, masonai platino racionalizmą, griovė pasitikėjimą bažnyčia ir graužė tikėjimą. Kadangi tolerancijos vardu jie pasidarė intolerantiški ir, be to, savo antivalstybine tendencija — „ordeno išmintis pavaduoja ir valdovus ir valstybes", parašyta masonų iliuminatų statutuose — į pavojų statė viešąją tvarką, nevienas valdovas šį „revoliucionierišką ir ateistišką sambūrį" (Bavarijos kurfiurstо Karolio-Teodoro žodžiai) savo valstybėje uždarė.

Ką Karolis-Teodoras sakė apie iliuminatus, tai neabejotinai tiko ir romanų kraštų masonams, kurie, nepasitenkindami pulti Bažnyčią su tikėjimu, kibo ir į „kaltininką" viso to — į Dievą. Jį išvijus iš žmonių sąmonės — taip jie samprotavo — savaime užgesiąs ir tikėjimas. Trokšdami jį galutinai nuslopinti, jie nepasitenkino privatine priemone, griebėsi ir politinių. Tada anglų orumą nustelbė pietų pikantiškumas, anų konservatizmą nustūmė gatvės radikalizmas, labdarybė virto papirkimu, kilniųjų protegavimas — korupcija. Dėlto daugelyje vietų kadaise taip garbinga brolija virto su priemonėmis mažai besiskaitančiu „revoliucionierišku ir ateistišku sambūriu", kuris istorijos knygoje prirašė nevieną tamsų ir kruviną lapą.

Bažnyčia iš karto suprato vertę tokio pradžioje tolerantiško deizmo, o toliau jau karingo ateizmo ir dėl to dar 1738 m. pasisakė prieš masoneriją. Bažnyčia suprato masonus padedant reliatyvizmui ir indiferentizmui įsigalėti. Ir jeigu tai nebūtų buvę aišku iš jų pažiūrų, tai būtų paaiškėję iš brolių veiklos. Bereikia tik prisiminti Voltaire'ą.

Voltaire'as.

Kiti kultūros periodai turi po kelis atstovus, kurie visi kuo nors atstovauja savo laikams, tačiau apšvieta turi savo reprezentantą, kuris vienas ją simbolizuoja — Voltaire'ą. Tokiu simboliu pasidaryti jam leido silpnas jo kūrybiškumas ir genialus sugebėjimas formuluoti kitų mintis.

Tą savo redakcinį talentą jis jau rodė viešėdamas Anglijoje, kurios deizmo jis visam amžiui prisigėrė. Vis žavingiau formuluodamas, ką kiti dar tik jautė ir mąstė, jis tikėjime atšąlančiam pasauliui davė temas, gamino konspektus, fabrikavo traktatus. Savo raštais jis užvertė rinką, o veikalais pripildė teatrus. Sparnuočiais jis aprūpino kalbėtojus, o vedamaisiais sušelpė redaktorius. Sąmoju įsiteikė karaliams, o dviprasmybėmis juokino salonus. O tema vis ta pati — bažnyčia ir Dievas. Šis pa-

siliko antroje vietoje, nes tai buvo blanki deizmo konstrukcija, pirmoje vietoje buvo jo niekad neišsenkančią neapykantą kurstanti bažnyčia.

Ta neapykanta smailino jo liežuvį ir judino jo plunksną, užliejo jo raštus ir paskandino visą apšvietos dvarą, savaime susidaranti, kur Voltaire'as sukinėjosi. Ta neapykanta Voltaire'as tapo vienu iš žymiausių neigėjų istorijoje. Ja jis neigė visa, ką atnešė Kristus. Ja jis tikėjosi ištrinti ištisą septyniolika amžių ir sukti ratą atgal į aną pusę Betliejaus, kur „naivus, ne be ambicijos svajotojas" savo „apreiškimu" sufalsifikavęs natūralią žmonių religiją. Jos atstatymas esąs grąžinimas pirmykščių natūraliųjų santykių tarp Dievo ir žmogaus. Bet čia kliudė Bažnyčia, kurios neigimas esąs pats kilniausias darbas. Visa Europa aidėjo jo šiurpiu *Ecrasez l'infame!*

Reikšmingas yra jo buvojimas Berlyne. Šis Prūsų karaliaus susitikimas su prancūzų filosofu ar tik nebus išviršinis apšvietos apogiejus? Trejis metus karaliaudamas šalia karaliaus, Voltaire'as galėjo jaustis daugiau reiškiąs negu „anas", kuris trejus metus vargo anapus kultūros. Ir jam atrodė menkniekis „keliais traktatais, gaunamais už dvylika grašių, iš žmonių širdies išplėšti dvylikos žvejų sufabrikuotą tikėjimą".

O kai dar savame krašte laikė dvarą, kur per dvidešimt dvejus metus viena garsenybė kitai lipo ant kulnių, Voltaire'as nė kiek neabejojo savo pergale. Ją nešė aplink žemės rutulį tie dvidešimt tūkstančių laiškų, kuriuos braižė niekad nerimstanti jo plunksna. Čia jis kaip kokiame milžiniškame fokuse sukoncentravo savo laikų šviesą, iš kur ji akindama ir degindama sklido į tolybes.

Ką jis skleidė, laikė filosofija, nors tuose raštuose maža bebuvo filosofiškumo. Per daug jis buvo judrus, kad būtų galėjęs savo protą prirakinti prie vienos metafiziškos problemos. Lengviau savo plunksną dažyti tikrų mąstytojų rašalinėje. Dėl to mes jį matome savo gnoseologiją skolinant iš Lockes, savo gamtos filosofiją iš Newtono, moralės filosofiją iš Shaftesbury'o, o savo religijos filosofiją — iš Anglijos deistų. Bet ką ir kiek jis pasiskolino — viską išmirkė savo voltairiškame *aš* ir viskas tarnavo tik vienam tikslui — sukurti pasaulį be Kristaus, be bažnyčios, be krikščioniško tikėjimo, be dogmų.

Kaip mažai tereiškia Voltaire'o deistinis „dievas" ir kiek daug svėrė krikščioniškojo Dievo pajuokimas, įsakmiai parodė tolimesnė filosofijos raida. Čia matome Condillacą Locke'o empirizmą išvystant į sensualizmą. Anot jo, visi mūsų sielos reiškiniai esą ne kas kita kaip tam tikri pojūtinių įspūdžių produktai. Ir protas esąs tik paprasta „pojūčių transformacija". Padrąsintas tokiomis pastangomis išvesti net mąstymą iš pojūčių, jo mokinys Cabanis dar labiau sumedžiagino žmogaus prigimtį, visai nebepripažindamas kokio nors antgamtinio poveikio — *les nerfs, voilà*

tout l'homme. Toje pačioje dirbtuvėje nukaltas ir tvirtinimas: „Smegenys mąstymui tas pats, kas skrandis virškinimui... Skrandį į darbą žadina maistas, o smegenis — įspūdžiai".

Į Condillacą atsirėmė ir Helvetius'o triūsas kurti sensualistinę etiką. Siela jam tėra fiziškų pojūčių produktas. Žmogaus laimę jis temato jusliugumo ugdyme ir jo geismų tenkinime, dėl to jo skelbiamos etikos kertinis akmuo — egoizmas ir aistrų pripažinimas. Prie šios natūralios etikos turį prisitaikyti ir valstybės įstatymai, nes tik ant tikros žmogaus prigimties pastatytas valstybės darbas bus sėkmingas. Bažnyčia, kaip nepajėgianti suprasti žmogaus esmės, turinti būti panaikinta. Panašias pažiūras skleidė ir gydytojas Lamettrie, kuris veikale *L'Homme machine* tvirtino, kad ne tik gyvulys, bet ir žmogus tėsąs paprastas mechanizmas.

Toliau, berods, nebebuvo galima eiti, tačiau Holbachas dar ir tą mediką pralenkė savo *Système de la nature,* kuriuo kanonizavo prancūzų materializmą. Jam be medžiagos, iš kurios viskas kyla ir į kurią viskas grįžta, nieko nėra. Ir žmogus esąs tik dalis tos materijos, kuri pasiekusi tam tikrą laipsnį priėmė gyvybę ir įgavo sąmonę. Dievo nėsą. Jį išsigalvojęs tik gamtos baimės sukrėstas, geresnės ateities išsiilgęs primityvus laukinis žmogus. Gamta tėsanti begalinė grandis priežasčių ir pasekmių, o visata betikslė, dėl to joje gėrio ir blogio sąvokų nėra.

Toks radikalus Dievo neigimas ir pliko materializmo skleidimas iššaukė net Voltaire'o kritiką. Bet tai buvo tik bereikšmis tėvo protestas prieš savo dar drąsesnius vaikus. Dėl to holbachiško ateizmo atmetimas, įdėtas jo leidžiamame *Dictionnaire philosophique,* be aido praskambėjo. Ateitis priklausė kitam dikcionieriui — viską lyg tvanas užliejančiai Enciklopedijai.

Tuo *Enciklopedija* tapo savo šimtmečio veidrodis ir vadas. Nekalbant apie ankstyvesnius mažesnius mėginimus, ji yra pirmas bandymas perleisti viską per vis labiau ryškėjančios antropocentrinės pasaulėžiūros prizmę ir tuo sukurti naują, žmogišką *Summa.* Nors ji dar nėra be Dievo, tačiau ji jau be tikėjimo ir tokiu būdu stovi viduryje tarp teocentrizmo, kurį ji jau senai apleido ir antropocentrizmo, į kurį sparčiai žygiuoja.

Prancūzų revoliucija.

Liudvikas XVI, 1789 m. liepos mėn. 14 d. sugrįžęs iš nepasisekusios medžioklės, į savo dienyną įbrėžė *rien,* o tą pat vakarą Bastiliją užėmę jo valdiniai į istorijos lapus įrašė *tout.* Tiesa buvo jų pusėje, nes tą dieną Prancūzijoje ištisas pasaulis sugriuvo. Tas „pasaulio galas" jau seniai buvo ruoštas — ką buvo sėjusi lengvutė Erazmo ironija, dabar piauna kruvinas jakobinų cinizmas.

Krikščioniškosios idėjos — vadovaujančiose sferose — jau kada buvo

nustojusios savo žavumo. Dar 1698 m. Pilypo Orleaniečio motina tvirtino, retas jaunikaitis nenoris būti ateistu. O vos 24 metams praslinkus, ji nesitikėjo Paryžiuje rasti nors šimto žmonių, pasauliečių ar dvasiškių, tikrai tinkančių. Ne kitaip rašo markizė d'Argenson 1753 m.: „Beveik visi mokslininkai ir literatai susimokė prieš mūsų šventąją religiją... pasitenkinama materializmu". Tačiau ne tik pasauliečiai, bet ir žymi dvasininkų dalis gerokai buvo atšalusi. Pav. Bassinetas, Cahaorso generalvikaras, 1767 m. sakydamas pamokslą, nei kryžiaus ženklo nepadarė, nei Dievo vardo neminėjo. O vienas Paryžiaus klebonų paklaustas, ar bent vyskupai esą religingi, turėjo atsakyti, žinąs dar kokius keturis ar penkis tikinčius. Suprantama, kad esant tokiai padėčiai, stipriausios teocentrizmo pajėgos, jėzuitų, panaikinimas (1764) turėjo liūdnų pasekmių — likimas nekliudomai žengė 1789 m. link.

Revoliucijos šūkis tai daugiau negu partijos lozungas, tai nauja žmonijos vėliava: *Liberté* — reiškia, kad naujas žmogus yra laisvas nuo senos pasaulėžiūros, laisvas nuo jį pareigojančių normų. Ta laisvė tai išsivadavimas iš Bažnyčios ir krikščionybės. *Egalité* — panaikina teocentrinę, statmeninę vertybių gradaciją, o jos vietoje horizontalinėje linijoje išrikiuoja viską, kas buvo laikyta aukšta ir žema. Tai senos kristocentrinių vertybių skalos suspaudimas į vieną homocentrinę plokštumą. Degraduojamas absoliutas, įpilietinamas reliatyvizmas. — *Fraternité* — Tėvo-sūnaus santykis tarp Dievo ir žmogaus pakeičiamas brolių bendravimu. Žmonija pasitenkina savimi. Tat ne aukščiau iškellas Dievas, bet lygioje aukštumoje stovįs brolis yra naujojo žmogaus partneris. Ne Dievo meile, bet užuojauta broliui kvėpuoja naujoji žmonija.

Štai tikroji prasmė tos *Enciklopedijos* trimis žodžiais, kurią per Prancūzų revoliuciją stengėsi realizuoti nuoseklūs antropocentrizmo atstovai. Iš jos ypačiai būdingi žmogaus teisių skelbimas, proto kulto įvedimas ir krikščioniškojo kalendoriaus panaikinimas.

Žmogaus teisių skelbimas nors ir nėra pirmas istorijoje, tačiau yra pirmas toks savo dvasia, nes visas dvelkia tuo antropocentrizmu, kuriuo gyva visa revoliucija. Dabar žmogus visa ko centras ir viršūnė. Pasaulis yra dėl jo ir jam. Niekas jo negali varžyti pilnai naudotis tuo, nuo ko tiek ilgai sostų ar altorių buvo sulaikomas. Valstybė daugiausia tegali būti asmens teisių saugotoja. Kur jos susiduria su Bažnyčia, ši turi užleisti vietą joms, nes dabar pirmauja tikrasis suverenas — individas. Dėl to jam priklauso ir pirma vieta pagrindiniame įstatyme, — jis atsistojo 1791 m. konstitucijos priešakyje ir per šiuos žmogaus garbės vartus įžengs ir į kitų valstybių dokumentus. Tat greitai Europoje nebebuvo konstitucijos, kuri nebūtų buvusi parašyta „vardan žmogaus". Tuo valstybinis su politiniu gyvenimu galutinai buvo išskirtas iš religijos įtakos.

Mintis, kad galėtų būti formuluojamos ir „Dievo teisės", niekam nė į

galvą nebeatėjo. Ir ne tik apie Jo teises nebebuvo kalbos, bet ir apie Jį patį, nes pirmą kartą krikščioniškosios Europos istorijoje valstybė kaip tokia kėsinosi ir prieš patį Dievą.

Tačiau nors galima nuo altoriaus nustumti Dievą, vienok negalima panaikinti paties altoriaus. Tą patyrė ir revoliucionieriai, tat ieškojo tinkamo pakaito. Tokiais laikais, pasodinusiais ant sosto žmogų, nieko natūralesnio, kaip ant altoriaus užkelti jo protą. Jį simbolizavo moteriškė, kurios parfumuotas grožis per lengvai išdavė jos neparfumuotą praeitį.

Bet neilgai žavėtasi tokiu neprotingu p r o t o k u l t u, buvo įvestas naujas — „Aukščiausios Esybės" — kultas. Tačiau šis atsisakymas nuo ateizmo nebuvo grįžimas prie Dievo, o tik grįžimas prie Voltaire'o. Tačiau neilgai garbinta ir „Aukščiausioji Esybė", nes kritus vyriausio jos šventiko Robespierre'o galvai, ir šitas kultas susvyravo.

Norėdami visiškai iš istorijos ištrinti krikščionybę, revoliucioneriai pasirinko dar vieną radikalią priemonę — įvedė n a u j ą k a l e n d o r i ų, kuris panaikino Kristaus epochą ir pašalino Dievo dieną — sekmadienį ir kitus šventadienius. Naujojo kalendoriaus pradžia jie priėmė respublikos gimimą, su kuria žmonija įstojusi į tikrąjį savo kelią, o dekadas, atstojančias šventadienius, jie krikštijo vaisių ir gyvulių pavadinimais. Taip, pav., Vendemiaire'o 7, 15 ir 25 dienos gavo meškos, asilo ir jaučio vardus. Taigi, antropocentrizmas nūn turėjo ir savo erą.

Tiesa, jo kalendorius laikėsi tik dvyliką metų ir tris mėnesius, tačiau jo dvasia ir toliau plito ir įsikūnijo 1830 ir 1848 metų revoliucijose, tuo įspausdamas ir naujam šimtmečiui gilius homocentrinius bruožus.

Rokoko.

Juo labiau įsigalėjo antropocentrizmas, tuo labiau ir etika prisitaikė prie žmogaus. Nebepripažįstama visiems laikams taikytinų normų, bet jos išvedamos iš pačių žmonių interesų. O tie šimtmečiams slenkant darėsi vis žmogiškesni. Kol siela buvo suprantama kaip nemirtingas Dievo kūrinys, ir etika buvo spiritualinė; bet kaip tik ana buvo sufiziologinta, ir šita sumaterialėjo. Ir tikrai, kokius reikalavimus begalima statyti grynai medžiagiškai būtybei, kurios protas tėra „juslių transformacija", o siela — „įspūdžių bei pergyvenimų visuma"? Pasitenkinama sustatant sugyvenimo bei mandagumo taisykles. Taigi, etiketas vietoje etikos.

Žinant, kad lengviau prigimčiai nusileisti, negu ją sudrausminti, galima suprasti, kad filosofų mintys greit prigijo. Buvo laikoma negalimu pasipriešinti savo geismams. Jų tenkinimas buvo laikomas išpildymu iš prigimties plaukiančių reikalavimų ir tuo pat tikro žmogiškumo ugdymu. Taip susidarė naujas gyvenimo stilius, kuris pamažu formuodamas žmogaus pasireiškimus, sukūrė vad. r o k o k o k u l t ū r ą.

Joje žmogus nebėra savo prigimties valdovas, bet jos vergas. Doros reikalavimai jo nepareigoja. Juos laiko beprasmiais teocentrizmo reikalavimais, dėl to tik juokiasi iš bandymų doriškai pasistiebti. Gyvenimas nebėra uždavinys, bet žaislas. Rokoko žmogus pasikvietė į talką visa, kas tik žadėjo gyvenimą dar labiau palengvinti ir pasmaginti.

Bet tam jau netiko lig šiol vyravęs dvipoliarinis, t. y. žemę su dangumi jungiąs barokas. Tam reikėjo viena žeme pasitenkinančio stiliaus. Toks buvo, sakysime, jau renesansas. Tačiau jo atgaivinti nebuvo galima; teko tat savo sielai artimesnę išraišką formuoti. Ją ir sukūrė tapytojai, kaip pav., Watteau, Boucheris, Fragonardas; skulptoriai, kaip Houdonas; muzikai, kaip Haydnas su Mozartu; poetai, kaip Wielandas su jaunuoju Goethe.

Jiems visiems yra bendras horizontalumas. Jų žmogus nebėra renesansiškai herojiškas, o naujoviškai saloniškas. Jo aistros pavirto flirtu, jo patosas — kikenimu. Kadaise giedri jo šypsena dabar pikantiška ir jo tiesus žodis — dviprasmiškas.

Tai aišku jau iš pirmų Watteau'o paveikslų. Griežtų kontūrų nebėra. Kūnams trūksta substancijos, sieloms — gelmių. Vyrauja kvapume ir putose panertas paviršius. Ką Watteau, būdamas iš šalies užklydęs į šį rožių sodną, regėjo, tarsi tik pro rakto skylutę, Boucheris iš arti pažino. Tokiame pasaulyje, kur temą davė Madame Pompadour, Boucheris galėjo drįsti piešti šydus, kur Watteau dar piešė rūbus. Bet jo nudizmas nebeturi nei idealinio baroko aspekto nei natūralios renesanso erotikos, jie gundo. Jo figūros nesiskaito su žiūrovais, jos elgiasi lyg būtų vienos, nors gerai jaučia, kaip šiltas žiūrovų žvilgsnis glosto jų rožinį kūną. O iš Boucherio buduaro netoli į Fragonardo miegamąjį.

Tikras šios dvasios vaikas buvo ir Mozartas, savo menuetais šokdinęs rokoko pasaulį. Šis karštai plojo pikantiškoms temoms, dėl to maëstro nesivaržydamas tokias ir pateikė. Sakysime, savo *Figaro Vestuves* jis šypsodamasis gvildeno *ius primae noctis*. Jis galėjo išdrįsti ir patį Don Juaną į sceną užkelti. Ir kodėl ne, kad tekstą parūpinti apsiėmė kunigas? Buduaras pasidarė mėgiamiausia operos vieta, kurios nešvankumas pakenčiamas tik po skraiste pavergiančios Mozarto muzikos. Pasigėri jos melodijomis, sukiesi jos ritme ir tiki, kad ir danguje tas saulės vaikas vargonuos. Žinoma, ne dėl to, kad jis kartais taip žemai nusileisdavo, bet kad vis iš aistrų pakildavo ir savo *Ave verum* ir *Requiem* davė pajusti, kad ir senasis Dievas dar gyvas.

Neohumanizmas.

Pavargę nuo baroko *fortissimo* ir nuo gležno rokoko puošnumo, pasiilgo romumo ir paprastumo. Jį rado XVIII a. antropocentrizmo įtakoje

iš naujo iškilusiame antikės blaiviame humaniškumė. Gimė neohumanizmas.

Pasinaudodami menu religijos vietoje, neohumanizmo kūrėjai homocentrizmą išdailino visu žavingumu. Tuo žmogus vainikavo save dar vienu vainiku.

Tą neohumanizmą, tą įžangą į „naujo pagoniškumo amžių", paruošė dar Klopstockas su Lessingu: anas religinės tikrovės išskaidymu į individualinius pergyvenimus, o šis — krikščionybės degradavimu į žemesnę humaniškumo pakopą. Žmogiškumas jam yra viskas — visatos įstatymas, privalomas ir Dievui ir žmogui. Kam per kietas buvo Lessingo *Erziehung des Menschengeschlechtes,* tas gėrėjosi jo drama *Nathan der Weise,* kur įsitikino tikrąjį žiedą (t. y. religiją) esant nežinomą.

Prometėjišku užsispyrimu į ratą įžengė ir jaunasis Goethe: verčiau žmogiškumą ugdyti, ne kaip Dievui tarnauti! Tam humaniškumui jis Weimaro ramybėje sukūrė idealiąsias figūras, kuriomis nauji humanistai išpuošė savo altorius — *Ifigeniją, Tasso* ir kitas.

Kam neohumanistų ideologija dar nebuvo pakankamai aiški, tas pasiskaitė Herderio parašytą *Spinozos kalbą apie Dievą* ar vartė jo *Ideen.* Visur tas pats tobulas humaniškumas siekiamas nepaliaujamu žmonijos vystymusi. Tas idėjas akademiškam jaunimui nešė Wilhelmas von Humboldtas, kurio *Credo* „Viskas kas yra pagoniška, man gimininga" per jo įkurtą Berlyno universitetą įkvėpė kone visam XIX a. mokslui ir ugdymui.

Furor scientificus.

Neohumanizmo iš grabo keliamas renesansas sukūrė ir naują gamtos supratimą. Nebepasitenkinama aristoteliška teologija, įvedamos tam tikros *formae substantiales,* kurios, veikdamos medžiagą, sudarančios gamtos procesą. Ieškota naujo archimedinio taško, iš kurio nuo teocentrizmo nusigręžęs pasaulis gamtą galėtų suprasti jau be Dievo. Tačiau pirmieji bandymai tikrų rezultatų duoti negalėjo. Bet reikalas tuoj pasikeitė palikus fantastinę gamtos filosofiją ir pradėjus konkrečiai tirti. Tada Kopernikas ptolomejinę sistemą padėjo į archyvą, Kepleris, aptikdamas planetų judėjimo dėsnius, atskleidė nevieną dangaus kūnų mechanizmo paslaptį. Galilei suformulavo švytuoklės ir kritimo dėsnius ir propagavo heliocentrines pažiūras.

Su nusistebėjimu pasaulis išvydo žmogaus protą savo jėgomis atrandant gamtos dėsnius. Vylėsi intelektas nuplėšiąs nuo visatos paslaptingumo skraistę. Įsikalbėjo stovįs ant slenksčio į naują erą, kur žmogui viskas žinoma. Nevienas ir buvo įsitikinęs, kad Dievo vaidmuo baigtas, nes plačiajame pasaulyje gamtininkai Jo nė pėdsakų neradę. Visas makrokosmas judąs pats vienas, be kieno nors įsikišimo.

Nudievinęs dangaus kūnų mechanizmą, žmogus puolė gyvenimo valyti nuo tariamo Dievo kišimosi. Tuo jis susikivirčijo su konfesijomis, o ypačiai su Bažnyčia. Visomis jėgomis ėmė kelti protą, kurį jis vis labiau kreipė į mokslą. Jo pagalba tikėjosi viską išsiaiškinti ir sau pajungti. Dėl to žmones apėmė tikras *furor scientificus*. Visose srityse buvo triūsiama eksperimentiniu būdu, bet dėl to buvo apleidžiamas grynasis mąstymas. Žmogus tikrai tikėjosi pagerinsiąs mokslo pagalba savo padėjimą taip, kad nebebūsią skirtumo tarp jo ir anksčiau jo įsivaizduojamų dievų.

Žmogus tiek susižavėjo tokiu miražu, jog nervingai reagavo į kiekvieną tikrą ar tariamą pasipriešinimą jo ateičiai. Iš to ir kilo jo neapykanta Bažnyčiai, kurią įtarė stabdant žmonijos pažangą. O kai dar neatsargus Bažnyčios atstovų elgesys, kaip, sakysime, Galileio byloje, dar lyg ir patvirtino tą įtarimą, naujasis žmogus puolė savo — kaip manė — skriaudėją. Bet iš tiesų, šį ginčą aštrino ne tiek pati gvildenamoji problema, kiek visoki iš abiejų pusių kilę nesusipratimai.

Juk Bažnyčia jau ilgą laiką prieš Galileio traktatų pasirodymą heliocentrinę sistemą toleravo. Tai tarp kitko matyti ir iš to, kad Paulius III mielai priėmė Koperniko dedikaciją to veikalo, kuriame ta sistema išdėstyta. Dėl to protestantas Kepleris teisingai galėjo pasakyti: „Aš lenkiuos išminčiai katalikų Bažnyčios, kuri iš vienos pusės... pasmerkia prietaringą astrologiją, o iš kitos — Koperniko teoriją palieka laisvai diskusijai".

Toliau reikia atsiminti, kad pirmi ir aršiausi Koperniko sistemos priesai buvo reformatoriai ir jų universitetai. Katalikai gi, ypačiai kardinolai Bellarminas ir Orsini Galileio darbais gėrėjosi ir jį patį rėmė. Ir jis pats pakartotinai kreipėsi į jėzuitų matematikus, kurie mielai patvirtino jo Jupiterio mėnulių atradimą. Pirmuosius egzempliorius savo veikalo apie saulės dėmes Galilei dedikavo kardinolams Barberiui, vėlesniam popiežiui Urbonui VIII, ir Friedrichui Borrome'ui Milane, ir abu tinkamai atsidėkojo.

Kad Bažnyčia nebuvo priešinga gamtos mokslams, tarp kitko rodo ir kalendoriaus reformos istorija. Ji ir šiaip remdavo mokslininkus. Tai įsakmiai patvirtina vardai, kaip antai, Clavius, Scheineris, Casatas, Guldinas ir pan. Ir Kepleris savo geriausius draugus turėjo katalikų teologų tarpe. Tat sunku kalbėti apie pasipriešinimą tikrai pažangai. Tačiau kur ji žmoniją matė žengiant netikrais keliais, ji įspėjo. Taip buvo tada, kai buvo pavojus žmonijai patekti į antropocentrizmo, racionalizmo, intelektualizmo ir s c i e n t i z m o pinkles. Dėl to ji pirmos ryškiai sekuliarizuotos kultūros — apšvietos — išvakarėse ir kėlė savo balsą, nežiūrėdama kaip jis bus priimtas.

Teocentrizmo likimas XVIII amžiuje.

Ir šitoje kovos fazėje teocentrizmas nenuleido rankų. Tačiau vaisiai buvo kur kas menkesni, nes visa situacija prastesnė.

Atremiant kovą su Bažnyčia, ši pasistiebė Tridentino Santaryboje, kuri nugalėjo Bažnyčią ardantį partikuliarizmą ir iš naujo iškėlė jos universalumą. Tačiau dabar tokios išganingos reikšmės santarybos jau nematyti. Dėl to visoks partikuliarizmas iš naujo ėmė kelti galvą — prancūzų galikanizmas, vokiečių febronianizmas, austrų jozefinizmas. Šita dvasia buvo juo pavojingesnė, juo intensingiau ją rėmė jos laimėjimu suinteresuotos politikos galybės. Tokia stoka centro autoriteto neaprėžto absoliutizmo laikais buvo tikra nelaimė Bažnyčiai ir visam teocentrizmui.

Dar ir kitu atžvilgiu reikia apgailestauti stoką reikšmingo Bažnyčios susirinkimo, nes tuo tarpu, kai Tridentinumas išugdė didingą Katalikų restauraciją, šiame laikotarpy nejaučiama pozityvaus sąjūdžio. Tiesa, pasireiškė j a n s e n i z m a s. Bet ar jį galima laikyti teigiamu veiksniu? Bet kad ir negalima jam pripažinti išganingos įtakos, tačiau negalima neigti ir jo reikšmės.

Tokia reakcija prieš krikščioniškąjį humanizmą, probabilizmą ir t. t. jau seniai buvo laukiama, nes visos tos srovės nors turėjo ir daug gero, tačiau palinkimas palengvinti žmogui tikėti slėpė savyje pavojų per maža skaitytis su Dievu. Kad tas pavojus buvo realus, matyti ir iš tam tikro lengvapėdiškumo priimant Bažnyčios sakramentus, iš laksizmo. Prieš tokį sužalojimą dorinės rimties ir kilo jansenistų reakcija.

Jansenistai visur pabrėžė malonės reikšmę ir iš to išvedė itin rimtas pažiūras į religinį gyvenimą. Dievas — anot jų — iš anksto nulemiąs savo žmogaus likimą. Tik mažą žmonių skaičių jis apdovanojąs savo malone. Dievą, į kurį žmogus tik drebėdamas tegalįs pažvelgti, į savo širdį galįs priimti tik po rūstaus savęs teisimo, ir tai tik labai retai.

Tie vyrai nė nepajuto, kaip jie, kovodami su vienu kraštutinumu, įpuolė į kitą ir dėl to susilaukė kritikos. Tačiau jos klausyti nenorėjo ir tai net tada, kai pats popiežius tarė savo žodį. Jie gynėsi talentais, kurie buvo verti geresnio objekto, dėl to padarė apgailėtinų *passus extra viam*, ir niekas daugiau kaip genialusis Blaise Pascal.

P a s c a l i s, pasiekęs vos 23 metus, jau buvo įsitikrinęs, kad ir tiksliausiasis mokslas negali suteikti tikros laimės. Supratęs, kad ji slepiasi Dievo tarnyboje, susidraugavo su jansenistais. Jiems ne kaip sekėsi, nes mažiau sektantiški teologai neblogai suprato jų mokslo kreivumą. Tada jų vadui Arnauldui buvo patarta kreiptis į plačiąją publiką ir jai paaiškinti, kad visa prieš juos nukreipta akcija esanti tik kerštas. Bet kai ir jo atsišaukimai situacijos vis tiek nepagerino, buvo kalbinamas Pascalis patalkinti. Tokiu būdu atsirado *les Lettres provinciales*.

Juose Pascalis mikliai panaudojo jam teikiamą medžiagą, kurią kartu išdailino nuostabiu savo stilistiniu talentu. Ypačiai sklandžiai buvo jo plunksna, kur kalba ėjo apie didžiuosius jansenistų priešus — jėzuitus. Visi kvatojosi dėl tokio nors ir inteligentiško, bet demagogiško jų vanojimo.

Publika tuoj suprato tų laiškų reikšmę. Tūkstančiais egzempliorių jie pasklido po visą kraštą. Juose skaitome, kad jėzuitai, norėdami užkariauti sielas, pataikavę tikinčiųjų silpnybėms. Ir tas sielas jie palenkę ne tiek Dievui, kiek sau.

Tokius ir panašius priekaištus darydamas, Pascalis ne labai skaitėsi su priemonėmis. Nors ir sunku jį įtarti negrynomis intencijomis, bet negalima nematyti, kaip neriteriškai jis kovojo. Tai nuostabu, nes šiaip jo siekiai buvo kilnūs, tai įsakmiai paliudija ir antra jo veikalas — *Pensées sur la religion.*

Šitas fragmentas rodo autorių sugebėjus įžvelgti į netikinčiojo tragediją — jo norėjimą, bet negalėjimą tikėti ir jo persilaužimą į Dievą. Jam nebereikia tų žmogišką garbę patikrinančių rezervų, kuriais humanizmo prisigėręs žmogus apsunkina savo santykius su Dievu. Taigi, savo *Pensées* Pascalis gyvai priešinasi Dievo bagatelizavimui ir religijos subanalinimui. Kartu pasisako ir prieš besikerojantį racionalizmą. Prieš jo „proto logiką" jis pastatė logiką širdies, kuri savo intuicija giliau įžvelgianti ir daugiau suprantanti nei diskursyvinis protas su jo grubiomis sąvokų replėmis.

Bet kad ir reikšminga šita apologetika, tačiau dvasios srovei tekant į priešingą pusę, buvo nustelbta jo „Laiškų". Bet ir iš jų daugiausia pasinaudota ta puse, kuri davė progos įžnybti Bažnyčiai.

Tuo tarpu kaip Katalikų Restauracija galėjo girtis davus gyvybę visai eilei ordenų ir kongregacijų, šiame laikotarpyje pastebimas nusilpimas. Tik beveik vieni jėzuitai tvirčiau laikėsi. Tai tikra teocentrizmo tvirtovė. Kaip tokia ji jau seniai atkreipė dėmesį visų Bažnyčios priešų. Jiems buvo aišku, kad, nepašalinus iš kelio šios kliūties, visas darbas bus bergždžias. Dėl to priešininkai susijungė kovai su ja. Ta akcija prasidėjo jau vos jėzuitų ordinui įsikūrus. Bet sektis jai pradėjo masonams metus tinklus į visą Europą. Kai ja dar buvo suinteresuoti valdovai ir sukeltas nepasitenkinimas jėzuitais pačių katalikų tarpe, kova buvo laimėta.

Sukelti tokį nepasitenkinimą nebuvo taip jau sunku, nes jėzuitai, sunkiausiose sąlygose besirungdami daugiau kai du šimtmečiu, negalėjo išvengti tų pavojų, kurie gresia sėkmingai kovojantiems. Bet šito nebūtų pakakę ordenui įveikti, nes tuos minusus atsvėrė pliusai. Turėjo tat pašaliniai veiksniai kovą nulemti — valdovų absoliutizmas, apšvieta, galikanizmas, jansenizmas.

Pirmiausia jėzuitai buvo puolami masonų diriguojamoje, Pombalio vadovaujamoje Portugalijoje. Toliau sekė Prancūzija. Karalius, norėdamas juos išgelbėti, siūlė Klemensui XII juos daugiau nacionalizuoti. Bet popiežius tam pasipriešino — *Sint ut sunt, aut non sint!* Tuomet 1762 m. jėzuitai buvo varomi iš Ispanijos. Taip absoliutizmo dėka krito viena pozicija po kitos. Bet dar ordenas kaip toks buvo gyvas. Tada mėginta Romos kūriją įti-

kinti, kad Bažnyčios interesai reikalauja paleisti jį visą. 1773 m. breve *Dominus ac Redemptor* ordeną ir panaikino.

Likimo ironija norėjo, kad jis ortodoksiškoje Rusijoje ir evangeliškoje Prūsijoje neišnyktų. Kotryna II popiežiui rašė: „Aš nesutiksiu išvaryti iš savo imperijos šitų pamaldžių, taikingų ir politiškai nepavojingų vyrų, nes aš esu įsitikinusi, kad iš visų katalikų vienuolių jie geriausiai sugeba išlavinti mano valdinius...“ O Friedrichas II kunigaikščio Ligne'o klausė: „Kodėl šis ordenas buvo panaikintas? Juk jėzuitai be išimties buvo pasižymėję, nepamainomi mokytojai ir pedagogai... Tautų dvasios lygis, ordeną uždarius, nusmuks...“

Uždarymas tokio ordeno buvo skaudus smūgis Bažnyčiai. Tai paleidimas ištisos kvalifikuotos dvasios kariuomenės. Dėl to teocentrizmo fronte pasidarė didi spraga. Kartu su Bažnyčia susvyravo ir visas teocentrizmas, kuris antro tokio gynėjo neturėjo. Kelias į sekuliarizuotą, visiškai antropocentriškai orientuotą žmoniją buvo atviras. Juoba, kad nebuvo nė stipresnės filosofinės minties.

Katalikų Restauracijos išugdytas scholastikos „sidabro amžius“ su savo Suarezais ir kt. jau seniai praėjęs, o jos vietoje naujos stiprios filosofijos neišaugo. Būdinga, kad stipriausias šiame laikotarpyje Dievo sąvokos gynėjas filosofijoje buvo pasaulininkas, evangelikas, galantiškas dvariškis. Leibnizas anksti pasisavino ne tik visą antikės, bet ir viduriniu amžių ir neoscholastikos minčių lobį. Tuo būdu — jis, pažinęs ir kitus mokslus, galėjo atsistoti šalia Aristotelio, Augustino, Tomo Akviniečio. Ypačiai vaisingas Leibnizas toje srityje, kur seną filosofiją suvedė su naujaisiais gamtos mokslais. Tiesa, tai dar prieš jį buvo bandę kiti, tačiau kas jį išskiria iš jų, yra toji krikščioniškoji plotmė, kurioje jis vykdė savo darbus. Leibnizas gynė krikščioniškosios filosofijos pagrindus — Dievą, sielą, amžinybę.

Tačiau būdinga, kad Leibnizo amžininkai jo pažiūromis mažai tepasinaudojo. Ne dėl to, kad jo raštai nebūtų buvę skaitomi, priešingai, bet iš jų išskaitė tik ausį maloniai kutenančius aforizmus, palikdami pagrindines idėjas ir kartu jų reiškėją — paskutinį didį teocentrizmo gynėją filosofijoje — užmiršimui. Leibnizas yra pirma auka begimstančio scientizmo, kurio akyse mokslo žmogus juo didesnis, juo mažiau tiki.

Jei jau toks Leibnizas negalėjo gauti pripažinimo savo idėjoms, tai ką bekalbėti apie katalikus, išleidusius paskutinį savo filosofinį kapitalą scholastikos tradicijoms palaikyti! Dėl to apšvieta, galėdama pasigirti tokiais autoritetais kaip, sakysime, Kantas, imponavo ir nevienam katalikui. Kaip jai pavyko suklaidinti katalikus, matyti tarp kitko ir iš to, kad Salzburgo benediktinai nekritiškai Kantui metėsi ant kaklo, o dar mažiau kritiški Heidelbergo lazaristai jo vardu vadindavo savo šunis... Kas buvo tinkama toje filosofijoje, nuo to laiko katalikų jau sugebėta išaižyti, tačiau tuomet pozityvaus aiškinamojo darbo beveik nebuvo matyti.

Panašus vaizdas ir kitose srityse. Dėl to veltui mes ieškome literatūroje didžių katalikų. Apšvietos dvasią pajuto ir muzika, kaip įsakmiai paliudija Beethovenas. Išaugęs febronianiškoje aplinkumoje, tematė beveik vien formalinę Bažnyčios pusę. Bažnyčia jam galėjo atrodyti netekusi pirmykščio savo gajumo. Dėl to Beethovenas tikėjo, kaip galėjo tikėti jo, Dievo išsiilgusi, bet apšvietos šalnos pakirsta menininko siela. Nors jam „Generalbasas ir religija nediskutuotini ... dalykai", tačiau išėjęs naujųjų amžių individualizmo mokyklą, šioje visur pabrėžia savo individualybę. Dėl to ir didingose mišiose *Missa solemnis* ir Dievo akivaizdoje užakcentuoja savo žmogiškumą. Jis myli Dievą, bet kaip Kūrėją, įkvėpėją, o ne kaip viską nustelbiančią jėgą. Jis leidžia sau pasikelti prie jo, su juo pasiginčyti, deklaruoti jam savo vertę ir iš jo išgauti sau ir kenčiančiai žmonijai pripažinimą. Iš kiekvienos gaidos matyti ne tik su kokiu užsidegimu kompozitorius garbina Dievą, bet kaip aukštai jis vertina žmogaus galią. —

Laiko dvasia ypačiai inspiravosi viešosios jėgos. Dabar pilnai ėmė klestėti dar besibaigiančiais viduriniais amžiais pasireiškusi valstybės visagalybės idėja. Ką kadaise skelbė *Defensor pacis* ir mėgino realizuoti Friedrichas II, Pilypas IV, dabar tampa kūnu: valstybė visiškai išsiemancipuoja iš Bažnyčios globos ir ima ir bažnytinę organizaciją sau jungti. Tas neblogai sekasi protestantų kraštuose, kur Lutheris vyriausybėms į rankas įspraudė geriausią argumentaciją. Tuo pavyzdžiu susigundė ir nevienas valdovas katalikas. Vis labiau imta kovoti su tarptautiniu Bažnyčios pobūdžiu. Lotynų kalba buvo nustumiama, mėginta panaikinti kunigų celibatą ir susiaurinti tarptautinio pobūdžio ordenus. Lygiagrečiai ėjo popežiaus įtakos mažinimas ir hierarchijos nacionalinimas. Čia Prancūzijoje daug padėjo jau nuo seniau stiprus galikanizmas, vokiečiuose — vysk. Hontheimo febronianizmas, o austruose — Juozapas II.

Katastrofa.

Iš viso ko matyti, kad tie ramsčiai, kuriais rėmėsi teocentrinis pasaulis, buvo smarkiai susilpnėję, ir daug kas spėliojo juos nebeišlaikysiant nė mažiausio sukrėtimo. Tą Prancūzų revoliucija ir patvirtino.

Toji yra ne kas kita kaip bandymas antropocentrininkų idėjas įgyvendinti valstybės priemonėmis. Bet kad būtų vietos naujai statybai, reikėjo pirmiausia nugriauti senus pastatus. Tat ir buvo sunaikinta viduriniais amžiais sukurtas gyvenimas. Idėjų santvarka, kaip žinome, jau seniai buvo išardyta, dėl to ir iš jos išaugusi viešoji tvarka, it koks anachronizmas, anksčiau ar vėliau turėjo sugriūti. Tat ir įvyko, kai naujos idėjos, iš mokslininkų kabinetų ir enciklopedijų redakcijų ant kardo smaigalio buvo nešamos į gatvę.

Kito sukrėtimo antropocentrinis pasaulis susilaukė vokiečiuose. Juose

vad. *Reichsdeputationshauptschluss* bažnytinės hierarchijos rankose sukoncentruota politinė jėga kartu su atitinkamais turtais — buvo sulikviduota. Tuo katalikai nustojo milžiniškų išteklių, kuriais lig šiol išlaikydavo universitetus, seminarijas, gimnazijas, ligonines, prieglaudas bei kitokias įstaigas. Tai tarp kitko žymiai susiaurino galimumus išsiauklėti savo inteligentijos. Daug kraštų toliau buvo valdoma ne tik prieš katalikybę, bet apskritai prieš krikščionybę nusistačiusių valdovų.

Kadangi daug kur tais pavyzdžiais buvo sekama, antropocentrizmas savo rankose sukoncentravo tiek politinių ir finansinių pajėgų, kiek dar niekad anksčiau nebuvo turėjęs. Jis buvo pasidaręs politikos galiūnu ir kartu kapitalistu, kurio ištekliai atrodė neišsemiami. O priešingai, teocentrizmas buvo netekęs žymesnės dalies savo medžiagiškų turtų. Jo padėtį dar pablogino idėjinis silpnumas. Dėl to menkai tegalėjo pasipriešinti, kai homocentrizmas laimėtojo mostu įžengė į naują šimtmetį.

IV. Kova su Dievu

(XIX ir XX amžiai)

Įsibėgėjęs antropocentrizmas, jau tiek pasiekęs, troško visiškos pergalės. Tam nūn jis ėmė pulti paskutinę teocentrizmo poziciją — Dievą. Į šį daugiau negu drąsų pasikėsinimą naująją žmoniją sugundė dvasia XIX a., kuris doktrina buvo iš visų silpniausias. Ir nenuostabu. Juk jis paveldėjo pusės tūkstančio metų ardymo vaisius ir jam buvo skirta vykdyti humanizmo, reformacijos, apšvietos ir Prancūzų revoliucijos testamentą. Vykdytoju jie pastatė — individualizmą.

Prieš gerai suprantamą individualizmą sunku ką pasakyti, tačiau ne apie tokį čia kalbama, kaip tuojau paaiškės iš jo tėvų: jį pagimdė vidurinius amžius išsprogdinusi autonomijos mintis, o išugdė nominalizmas savo mokslu apie metafizinį individo savarankiškumą. Toliau Lutheris su Calvinu paskelbdami religinię, o Descartes'as — mąstančio žmogaus autonomiją, prie kurio Rousseau prijungė dar jaučiančio individo autonomiją — pagilino individualizmą tiek, jog individas buvo laikomas vienintele kūrybiška jėga. Ją skriausti, reiškia įžeisti majestotą, kuriam skiriamas anksčiau Dievui pripažintas sostas.

Savo teisėms apginti, individualizmas sukūrė tą sąjūdį, kuris žinomas liberalizmo vardu. Pastoviai ugdytas visais naujaisiais amžiais liberalizmas gaivalingai prasimušė Prancūzų revoliucija. Jame yra ir sveikų pradų, padėjusių žmogui išsivaduoti iš absoliutizmo nelaisvės. Tačiau tokiu žmogaus garbės atstatymu nebepasitenkindamas, jaunesnis liberalizmas žmogų ėmė laikyti tobuliausia esybe, visa ko viršūne. Patikrino jam plačiausias išsivystymo progas. Garantuodamas jam laisvą kelią, liberalizmas neigė bet kokias individą varžančias institucijas ar nuostatus.

Tuo tapo mirtinu Bažnyčios priešu. Dėl to siekė visiškai supasaulinti gyvenimą ir valstybę. Jis skelbė toleranciją, kalbėjo apie sąžinės ir tikėjimo laisvę, tačiau Bažnyčiai neleido reikšti savo teisių į jaunimo auklėjimą, į moterystę, į viešojo ir valstybinio gyvenimo sutvarkymą. Dorinių ar religinių tikslų jis valstybei nestato. Tačiau mokslui ir menui, literatūrai ir teatrui liberalizmas mielai suteikia tas laisves, kurių nepripažįsta Bažnyčiai.

Nevertinti religijos ir jos organizacijos liberalizmą moke ir reliatyvizmas, kuris neigė Absoliutą ir visuotinės reikšmės tiesą. Anot jo, nesą jokių pastovių vertybių. Vad. normos teturinčios tik reliatyvią, t. y. tik atskirus žmones arba jų grupes apimančią, bet ne visus liečiančią ar net įpareigojančią reikšmę.

Šis reliatyvizmas — paskutinė antropocentrinio humanizmo grandis. Juo žmogus tiek pasiekė, kiek, tur būt, niekad nesitikėjo. Kaip gamtos jėgos sutrina ir kiečiausią granitą į palaidą smėlį, taip humanizmu prasidėjusia, iki mūsų dienų begilėjančia revoliucija žmogus į dulkes sutrynė *Ordinem christianum*.

Nebesant kitokio pasaulio tvarkytojo, žmogus pats — vyriausias valdovas. Nebesant kitokio šaltinio, iš kurio galėtų plaukti žmogų saistančių įstatymų, jis pats tokius leidžia ir juos kaitalioja pagal savo asmeninius interesus. O tų interesų — begalės. Bendra juose tebuvo troškimas realizuoti individualizmo programą. Tokiu būdu XIX a. virto milžiniška laboratorija *Ordini humano* išdirbti. Joje iš Dievo paveržtas pasaulis buvo suautonomintas, žmogus galutinai sužmogintas ir taip baigtas ašies sukimas. Štai keli to epochinio darbo aspektai:

Teologija.

Kova su Dievu pirmiausia pasireiškė kaip kova su Kristumi. Būdinga, kad žymiausios jos figūros buvo teologai — Strausas, Renanas, Drewsas.

Pirmiausia Tübingeno teologas Strausas paneigė Kristaus dieviškumą. Ir buvusiam kunigų seminarijos auklėtiniui Renanui „Kristus tebuvo malonus, keliaująs moralistas, kiek naivus ir liaudį pamilęs dvasios vadas, padėjęs pagrindą tikrajam liberalizmui ir tikrajai civilizacijai.“ Toje atmosferoje užaugęs Karlsruhės teologas Drewsas perduoda XX amžiui visą XIX šimtmečio istorinio Kristaus neapykantą.

Turint prieš akis tokius pavyzdžius, visai suprantama, jog ne teologai dar mažiau jautėsi įpareigoti tikėti, ir kad dėl to toks Brandes masėms galėjo perduoti nudievinto Kristaus paveikslą, kuris be vargo tilpo šalia kitų žmonijos geradarių — greta Goethės, Kanto, Edisono, Markso ir pan.

Tokioje atmosferoje gera dirva laisvamanybei. Ši, išaugusi iš deizmo, XVIII a. dar pasitenkinusi antgamtinio Apreiškimo neigimu. Vė-

liau išėjusi enciklopedistų mokyklą ir pasimokiusi dar iš vokiečių materialistų, XIX a. ėmė tarnauti miesčioniškam liberalizmui, kuriam pažadėjo viską išaiškinti „iš natūralių, t. y. iš šio pasaulio kilusių ... priežasčių ir siekti visiško moderniųjų valstybių supasaulinimo". XX a. dar labiau suradikalėdama, laisvamanybė pasidarė kultūrinio bolševizmo kertiniu akmeniu.

Ištikimiausias laisvamanybės draugas a t e i z m a s. Iki naujųjų laikų jokio vaidmens nevaidinęs, jis tik po Prancūzų revoliucijos išbujojo. Voltaire'as, Holbachas, Lamettrie, Laplace'as, o ypač Marechalis su savo *Dictionnaire des athées* — pirmi bedievybės kelių skynėjai. Vokiečių materialistai su prancūzų pozityvistais — pirmi jo mokytojai. Feuerbachas — pirmas jo sėjėjas, užsėjęs juo tuos plačiuosius plotus, kur išaugo Schopenhaueris, Nietzsche, Marksas ir k. Pirmaisiais bedievybė pasiekė miesčionis, o antruoju — darbininkiją.

„Jūs užmušėt Dievą", sušunka Nietzschė XIX a., „bet jūs dar nežinote... kokią jūrą išsėmėte, nuo kokios saulės jūs atpalaidavote žemę!" Kas atsitiko, tikrai pajuto tik mūsų šimtmetis, kuriame sugriuvo tos bažnyčios, po kuriomis jau kelintas šimtas metų vis uoliau rausėsi bedievybė ir jos apaštalai, neišskyrus nė to paties Nietzschės su savo sparnuotais cinizmais à la „Jei jūs nepasidarysite kaip karvės, neįeisite į dangaus karalystę".

Filosofija.

Iš karto atrodė XIX a. būsiąs filosofiškas, o ypačiai metafiziškas. Tačiau taip nebuvo, nes po vienašališko Hegelio idealizmo, į sceną atėjo materializmas su pozityvizmu, kol pagaliau pirmenybė atiteko gamtos mokslams. Žinomiausi filosofai tada buvo medikai, biologai ir chemikai, kurių priešakyje ėjo fiziologas Moleschotte'as, zoologas Vogtas ir gydytojas Büchneris. Sielą laikydami *eine windige Fiktion,* jie psichinus reiškinius išvedė iš medžiaginių priežasčių.

Ne pirmas kartas, kad reiškiamos tokios mintys. Bet niekad materializmas nebuvo toks populiarus, kaip XIX a., kada ištaigų ištroškusi miesčionija gėrėjosi tais jos siekius puikiai pateisinančiais raštais. Materializmas nūn viduriniuose sluoksniuose užėmė tą vietą, kurią anksčiau turėjo religija. Toliau materializmu susižavėjo ir darbininkai. Socialdemokratuose jis tapo partijos, o bolševikuose net valstybės dogma.

Kur vokiečių materializmas nepriėjo, ten jo darbą atliko prancūzų p o z i t y v i z m a s, kurio kūrėjui Comte'ui atrodė, kad žmonija išgyvenanti tris frazes. Pirmoje žmonės išsiaiškinę pasaulio vyksmus dieviškų ar demoniškų esybių įsikišimu. Antroje paslaptims atidengti jiems užtekę jau abstrakčių jėgų, kaip antai, proto, valios ir t. t. O trečioje jie pasitenkinsią pozityvių mokslų rezultatais, kuriuos išvedanti filosofija. Ta „pozityviška" filosofija esanti pašaukta pakeisti tiek religišką, tiek metafizišką pasaulio supratimą.

Tokio pakeitimo buvo išsiilgę ir anglai, kurių palinkimas į empirizmą jau nuo seniai žinomas. Pasireiškęs dar Bacono mąstyme pozityviškasis pradas, ypačiai stipriai prasimušė Lockeo ir Humeo traktatuose. „Natūralusis patyrimas" jiems buvo visas tiesas atskleidžianti *alpha* ir *omega*. Į tas tiesas juos veda indukcija. Tokiam nusiteikimui pavaizduoti pakanka šių Humeo klausimų: „Paimkime į ranką bet kokį teologinį ar metafizinį traktatą ir klauskime: ar jame rasime kokį nors teorišką nagrinėjimą apie kiekybę skaičių? Ar jame rasime kokią eksperimentinę studiją apie empirinius faktus? Jei ne, tai svieskime jį į ugnį, nes jis tegali tarnauti sofistikai ar demagogijai". Tokios dvasios vaikai yra ir Spenceris su Milliu.

Bet tai dar ne paskutinis filosofijos žodis. Šis tuo tarpu priklauso iš naujo blaškymosi išsikristalizavusiam egzistencializmui. Niekas taip ryškiai neatvaizduoja tos filosofinės minties odisėjos kaip Scheleris, kuris iš karto sekęs Euckeną paskui Husserlį, toliau pasirodė kaip katalikiškas fenomenologas, kol nesimetė į gyvenimo filosofiją, vėliau dar į antropologiją ir pagaliau į egzistencializmą.

Tąja egzistencialine filosofija mąstyme dar labiau įsistiprina antropocentrizmas. Žinoma, paneigus kitą mūsų būties polį, Dievą, nieko kito nė neliko, kaip įsistiprinti savo plikoje egzistencijoje, savo *Da-Sein* ir *So-Sein*. Tokiu prometejišku savęs teigimu žmogus tikėjosi apsiginti nuo jį apsupančio chaoso ir pasitikrinti tą savo vienintelį likusį turtą — savo žmogiškąją egzistenciją, kuo prisiirė paskutinę individualistinio bei subjektyvistinio žmogaus stotį.

Gamtos mokslai.

Dar Aleksandras von Humboldtas lenkėsi Leidėjui visų tų kūrinių, kuriuos savo *Kosmose* aprašė. Tačiau jaunesnieji gamtininkai, materializmo mokyklą išėję, jau nebebuvo tokie kuklūs. Jie apsvaiginti vis gausiau aptiktų tiesų ir tos naudos, kuri plaukė iš techniško tų žinių realizavimo, vylėsi viską išaiškinsią.

Tokius užsimojimus nevienam sužadino ir Darwino knyga *On the origin*, kurios iškelta gyvių raida nevieną sugundė aiškinti ir žmogaus kilmę bei vystymąsį grynai natūraliu būdu. Perspektyva aiški — tiek išsivystęs žmogus, beribiu tobulėjimu susilygins su tais dievais, kuriems anksčiau priskirdavo jo paties išsiilgtų tobulybių.

Šioms ir panašioms mintims išpopuliarinti pirmas pasišovė Haeckelis su savo veikalu *Die Welträtsel*. Jam gamtos procesas yra raida, kurios dėsniai aiškūs. Anorganiškasis ir organiškasis pasaulis, medžiagą ir dvasia, kūnas ir siela, sudarę neišskiriamą vienetą. Medžiaga esanti sudvasinta. Dvasios pasireiškimai plaukią iš medžiagiškų dalelių judėjimo. Protas nie-

kur neberandąs paslapčių, kurios šauktųsi metafizikos arba net religijos, viskas ir be to aišku. Gimė monizmas — su evoliucionizmu susiliejęs panteizmas, kur mintis apie esybių dieviškumą rišosi su tikėjimu į laipsnišką jų tobulėjimą.

Toms idėjoms propaguoti buvo įsteigta tam tikra monistų draugija. Ši atmetė bet kokias dogmas — išskyrus savąsias — nepripažino antgamtinių jėgų ir metafizikos, paneigė pomirtinį gyvenimą, o dėl to pasisakė prieš bet kokį teistinį tikėjimą. Vietoje religijos monistai siūlė bekonfesinę moralę, vietoj krikščioniškosios — natūraliąją etiką.

Iškart buvusi tik filosofijos ratelis, Ostwaldo vadovaujamas, ši draugija pasidarė liaudies švietimą veikiančia antibažnytine sąjunga.

Šito chemiko gamtos filosofijos centriniai punktai yra energija su raida. Ypačiai jam rūpėjo pirmoji, kuri jam leido kietą savo pirmatakų materializmą pakeisti dinamišku. Jąja Ostwaldas suprato tam tikrą tekantį, nuolatos besikeičiančiose formose vyksmus jungiantį „kažką". Ir dvasios reiškiniai kylą ir susilieja su ta bendra energijos srove. Sąmonė, sakysime, esanti ne kas kita, kaip „ypatybė tam tikros pasireiškiančios nervų energijos centrinėje nervų sistemoje". Taigi, Ostwaldas mano cheminę energiją persidirbant į dvasios energiją, kuri savo keliu vėl pasikeičianti į fizinę. Taip tvirtindamas Oswaldas eliminavo sielą, o visą dvasios gyvenimą pavertė energijos persidirbimo faze.

Valstybė.

Iš bendro vaizdo neišsiskiria nė valstybė. Ši iš karto ėjo palaimingais keliais, nes XIX a. pradžioje tautos siekė atnaujinti savo valstybes iš nepaliestų liaudies gelmių ir savo idealu laikė romantizmo skelbiamąją organiškumo idėją. Tačiau to idealo realizuoti neleido iškilęs absoliutizmas. Prasidėjo Metternicho era, kuri teocentrizmą tiek respektavo, kiek jis jai buvo naudingas. Bet šitas aliansas tarp sosto ir altoriaus neabejotinai buvo naudingesnis pirmajam.

Buvo aišku, kad kartą paragavusios laisvės tautos negalėjo pasitenkinti tokia fiktyvia konservatoriška kūryba ir jog dėl to anksčiau ar vėliau iš naujo turėjo sužydėti liberalizmas. Ta opozicija nuolat augo dvasiškai jautriuose ir vis didėjančiuose miestiečių sluoksniuose. Tat juose ir atgijo. Kol tas luomas dar buvo atstumtas nuo valstybės vairo, (jaunesnysis) liberalizmas teturėjo tik akademinės reikšmės, tačiau visai kitaip po Prancūzų revoliucijos. Po 1789 sekė 1830 ir toliau 1848 m., ir kiekvieni jam užkariavo vis geresnes pritaikymo galimybes.

Vyriausias jo šūkis — laisvė. Ji patikrino kalbos, spaudos, organizacijų, susirinkimo laisves. Jos remiasi pagrindinėmis laisvėmis, plaukiančiomis iš prigimties teisių, kurių negali paneigti ar apriboti vėliau at-

siradusi valstybės institucija. Žmogų saistančių įstatymų liberalizmas ieško parlamentarinėje diskusijoje, kur išsikristalizuojanti bendroji racija. Ši nors ir įpareigojanti piliečius, tačiau neįžeidžianti jų teisių, todėl liberalizmas ir kovoja su bet kokia jėga, kuri, jo manymu, kėsinasi į jas.

Tokiu „pasikėsintoju" liberalizmas laikė religiją, o ypačiai Bažnyčią. Mintį, jog žmogus gali būti dalis *Ordinis christiani* ir jo veikla subordinuota Dievo intencijoms, jis neigia. Matydamas katalikų Bažnyčioje įtakingiausią jų atstovą, liberalizmas vis aštriau ją puolė. Ypačiai ginčijo jos teises šeimai ir mokyklai, mokslui ir menui. Kelios ryškesnių išdavų jo kovos su Bažnyčia buvo civilinė metrikacija, mokykla be Dievo, scientizmas ir šūkis „menas menui". Vokiečių *kulturkampfas* (Bismarckas), austrų *Los-von-Rom* sąjūdis, prancūzų valstybės nuo Bažnyčios atplėšimas (Combes, Waldeck-Rousseau), italų carbonariai ir popiežiaus valstybės panaikinimas (Garibaldi) — tai vis epizodai liberalizmo kovos su paskutine tvirta teocentrizmo atstove.

Socialinėje ekonominėje plotmėje liberalizmas reikalavo visiškos laisvės darbui ir nuosavybei, pramonei ir prekybai. Vienok ta laisve džiaugėsi tik darbdaviai, nes niekas jiems netrukdė susikrauti stambių kapitalų ir sudaryti trustų bei monopolių.

Iš reakcijos kilo s o c i a l i z m a s. Juo — kaip paaiškėja iš marksizmo — ketvirtasis luomas sau pritaiko liberalizmo skelbiamą neapribojamą laisvę. Savo pasaulėžiūrą tas marksizmas sudarė iš Comte'o pozityvizmo, Büchnerio materializmo ir Feuerbacho natūralizmo, dėl to ir visas jo istorijos supratimas pagrįstas materializmu. Iš to suprantama, kodėl socializmas iš karto pasisakė prieš Bažnyčią ir apskritai prieš religiją, kodėl reikalavo pilno valstybės nuo Bažnyčios atskyrimo ir visiško mokyklos supasaulinimo. Socializmas nedarė skirtumo tarp atskirų konfesijų, o kovojo su bet kokiu religijos pasireiškimu, nes tai laikė užuomazgą naujoms bažnyčioms, kurios vėl tėra kapitalizmo įrankis prieš darbininkus. Be religijos jis dar ir dėl to tikėjosi apsieiti, kadangi jis pats buvo pasišovęs ją atstoti. Juk ir socializmas tikėjo išganymu, tačiau tokiu, kuris dirbančiam žmogui šioje žemėje neša laimę. Jis būsiąs laisvas pilietis siekiamoje savo „ateities valstybėje", kuriai neregėtą gerovę ruošiąs mokslas. Dėl to mokslą tiesiog dievino. Nebebuvo jokių neišsprendžiamų mįslių. Europą užliejo nauja apšvieta, kuri buvo pavojingesnė, negu pirmoji, nes apėmė ne tik negausius vidurinių sluoksnių inteligentus, bet ir milijonines darbininkų mases. Pirmoji apšvieta Dievui dar buvo palikusi kad ir kuklią vietelę, tačiau naujoji jį ir iš tos išstūmė.

Kad socializmas savo viešpatavimo laikais, t. y. prieš ir tuojau po Didžiojo karo, vis dėlto neradikaliai realizuodavo savo idėjas, krikščionių gyvenimas ir socialistinėje atmosferoje dar buvo pakenčiamas. Tačiau kitaip turėjo virsti, kai socialistus pakeitė revoliucijos keliu žengią bolševikai.

Bolševizmui religija jau nebėra privatinis kiekvieno reikalas, bet naikintini nuodai. Ir tikslas kitoks — ne valstybę atskirti nuo Bažnyčios ir kultūrą gelbėti „iš religijos nasrų", bet Bažnyčią nugriauti, religiją išnaikinti ir sukonstruoti naują pasaulį.

Tiesa, ateizmas ir anksčiau buvo skelbiamas, pirmiausia tik atskirų asmenų, toliau partijų, dabar jau valstybių. Pasidaręs valdine sovietų Rusijos ideologija, ateizmas — bent oficialiai — valdo net šeštąją pasaulio dalį. Bet ir tuo nepasitenkindama agresinga bolševikų bedievybė sudarė visą pasaulį apglėbiančią bedievių organizaciją. Kad išėjusieji tokią mokyklą nesiriboja teorija, paliudija tas Golgotos kelias, kuriuo dabar Rusijoje eina tikintieji. Ir visur, kur tik įsigali komunistų agentai — Meksikoje, Ispanijoje ir dar kitur — vartojami tie patys metodai, kur nuo lapės gudrumo iki kruvino teroro nieko netrūksta. Bet ir ten, kur tiesioginei akcijai dirva dar nepakankamai paruošta, Maskvos bedievybė, prisidengusi ekonominės gerovės ar politinės pažangos („liaudies frontai") skraiste, visur skverbiasi ir siaučia visą pasaulį vienu antireligišku frontu. Daug pozicijų jau paimta arba — kaip liberalizmas su socializmu — įjungtos į tą frontą. Kas nenori būti sunaikintas, slepiasi už Bažnyčios. Arba Maskva arba Roma, kitos išeities nebėra. Antropocentrizmas ruošiasi lemiamam susitikimui su teocentrizmu, nuo kurio visas pasaulis sudrebės.

Ar tat nuostabu, kad auga opozicija liberalizmui ir tokiems jo vaisiams? Dar XIX a. pradžioje iš romantizmo išaugusi organiškos valstybės mintis bandė jį pavaduoti. Mėgino į galą to paties šimtmečio prasimušti krikščioniškasis solidarizmas. Tačiau ir šįkart krikščioniškos sociologijos balsas nebuvo suprastas. Tada liberalistinį pasaulį jėga reformavo totalizmas.

Pagrindinė jo mintis sena. Ji visuomet iškyla, kada hegemonija teikiama individui. Dėl to suprantama, kad ji iš naujo pasireiškė savo individualizmu garsiame XIX a. Dar Lassalle'is liberalistinę valstybę buvo pašiepęs terminu *Nachtwächterstaat,* o kaip būtų ją pavadinęs išvydęs jos pokarinį palaidumą, kur visokių suiručių sukrėsta liberalistinė valstybė daug kur nepajėgė tvarkyti valstybinio gyvenimo? Tada išmušė valanda neohegelizmo paruoštam totalizmui, kurio vardu tarp kitų išėjo fašizmas su nacionalsocializmu.

Abu siekia savo valdomoje teritorijoje visus gyvenimo reiškinius pajungti valstybės intencijoms. Dėl to niekam neleidžia veikti valstybės nekontroliuojamoje plotmėje. Viskas yra jos žinioje — asmuo, šeima, mokykla, draugija, visuomenė, ekonomika, politika, mokslas, menas, religija. Savo valdiniams duodama tik tiek laisvės, kiek jų veikla naudinga jai. Totalinė valstybė juos ir tiesiog panaudoja savo planams, kartais iki visiško laisvės atėmimo. Nėra abejonės, kad totalizmas, koncentruodamas valdinių pajėgumą, valstybei suteikia didesnio efektingumo, bet iš kitos pu-

sės, jo įkvėpta valstybė neišvengiamai susiduria su piliečių prigimties teisėmis.

Daugiausia sąspyrio atsiranda tarp valstybės ir Bažnyčios, kuri, būdama skirta visiems žmonėms ir laikams, nepasiduoda spraudžiama į politinio totalizmo rėmus ir, be to, vykdydama savo Kūrėjo įsakymą mokyti žmones, negali sutikti su mokymo monopolį pasisavinusia valstybe. Aštriausiems konfliktams išvengti, kartais ir totalistinė valstybė sudaro konkordatų su Bažnyčia, bet tokiu atveju religija tetoleruojama tiek, kiek ji gali būti naudingas valstybei.

F a š i z m a s gana tiksliai atstovauja šiam totalizmui, kaip įsakmiai paliudija Mussolinio aksioma — „viskas valstybei, nieko šalia valstybės, nieko prieš valstybę". Realizuodamas tą šūkį, fašizmas negalėjo nesusidurti su Bažnyčia, kurios galva reziduoja pačioje dučės rezidencijoje. Tačiau pamatęs pirmus karčius totalizmo vaisius kovoje su katalikybe, Mussolini greit susivokė ir aukojo iš totalizmo tiek, kad katalikai, nesueidami į konfliktą su savo sąžine, gali pripažinti fašistinę valstybę.

Ir n a c i o n a l s o c i a l i z m a s panaši reakcija prieš liberalizmą. Dėl to ir jis sau palenkia visas sritis, kuo nemažai žeidža pavaldinių prigimtąsias teises, ir susiaurina jų veikimo sferą. Tą veržimąsi ne į savo sritį ypač skaudžiai jaučia religija. Nors nacionalsocializmas ir nėsąs nusistatęs prieš ją ir neinąs prieš krikščioniškąsias konfesijas, tačiau pasišauna jas sau palenkti. Dar labiau pablogina krikščionybės padėtį reiche toleruojamas neopagonizmas. Trokšdamas atnaujinti nordizmo kultą, nacionalsocializmas dar labiau susiaurina krikščionišką mintį. —

Nėra abejonės, kad antiliberalistinės srovės daug neša gero. Jos, pabrėždamos tautiškąjį elementą, sustiprino sveikas iš liaudies kylančias jėgas ir pačią, liberalizmo laikais taip mažai vertinamą, liaudį, tautinės sveikatos šaltinį. Gera ir tai, kad tas jėgas įspraudža į stiprius rėmus. Nemažesnis nuopelnas — klasių kovos sustabdymas, tautos vienybės sustiprinimas.

Gaila tik, kad tai temdo eilė neigiamybių. Sakysime, tas pats taip vertintinas tautiškasis momentas neretai įkaitinamas iki kitų tautų neapykantos. Nenaudingas ir vienašališkas valstybės stiprinimas individo sąskaiton. Asmenybės varžymas, einąs kartais iki visiško jos neigimo, tai viena iš fatališkiausių šio režimo pasekmių. Fatališka dėl to, kad suabsoliutina iš savęs neproduktingą valstybę, o nustumia kūrybiškiausį veiksnį — asmenybę. Lygiai taip pat kenksminga yra ir visų sričių monopolizacija, kišimasis į mokslą, meną, auklėjimą, religiją ir t. t., kur norima viską diriguoti, viską dekretuoti, viską tempti ant kurpalio save su valstybe identifikuojančios partijos.

Naudodamasis skaudžiai juntamomis priemonėmis, politinis totalizmas ne tiktai gali įskaudinti Bažnyčią, bet ir eliminuoti ją.

Taip Dievas tik dar labiau išskiriamas iš tos srities, iš kurios nuo pat vidurinių amžių galo jį stumia kone visais politiniais režimais. Pirmiausia jie tvarkėsi nepaisydami Dievo, toliau — prieš Dievą, o pagaliau jau — be Dievo.

Menas ir literatūra.

Ir menas su literatūra eina antropocentrizmo keliu, kaip matyti iš XVIII a. gale išbujojusio klasicizmo. Galėdamas girtis tokiais korifėjais kaip Goethe, jis padarė gilų įspūdį. Galima buvo laukti ir meno srities nusikreipiant nuo Dievo. Tačiau tuo tarpu taip neįvyko, nes anas primygtinis žmogaus nureliginimas tik dar stipresne trauka traukė žmogų Dievop. Iškilo romantizmas.

Romantizmas įrodė klasicizmą davus nepilną, tik antropocentriškai susiaurintą tikrovės vaizdą ir reikalavo atvaizduoti gyvenimą su visomis jo paslaptimis. Mene romantikai tikėjo duosią nors ir netobūlą begalybės atspindį siaurame mūsų medžiagiškume. Šitas ilgesys jautėsi esąs giminingas mistikai, dėl to buvo atnaujinta pažintis su viduriniais amžiais. Chateaubriandas, Manzoni, Goerresas, Brentano, Stolbergas, Fr. Schlegelis yra tik keli liudininkai to nusisukimo nuo apšvietos ir linkimo į religiją ir net į katalikų Bažnyčią. Tačiau ši turtinga pradžia nesulaukė tąsos, nes apie XIX a. vidurį vykęs dvasios persilaužimas kone visiškai suparaližavo ir romantizmo darbą. Bet menas tik nenoromis davėsi traukiamas į jam taip svetimą materializmą, dėl to tik pamažu įsigali apčiuopiamos tikrovės vaizdavimas.

Išaugęs romantizmo saulėlydyje tas realizmas nebuvo kraštutinis: žmogų supančios tikrovės motyvus vaizdavo paveldėtu grožio pamėgimu. Tie motyvai — liberalizmo dvasia sprendžiamos pasaulėžiūros problemos, tėvynė ir jos praeitis, smulkaus gyvenimo džiaugsmai ir malonumai. Stilius, vengdamas ankstyvesnio patoso, pasidarė tikroviškesnis, paprastesnis.

Būdingas Balzac'o ciklas — *La Comédie humaine*. Jo centre stovi ne žmogaus santykiai su tuo, kas yra aukščiau jo, bet tai, kas jį riša su žmogum. Taigi, išaugo nauja *Commedia,* tik jau tokia, kurios ašis nebe statmeninė, o gulstinė. Žmogus čia nebėra dvasinė esybė, sukurta pagal Dievo paveikslą, bet *zoon politikon,* žinduolis.

Galima tat suprasti, kad juo labiau augo XIX a., juo labiau leidosi romantizmo saulė. Jau Balzac'o kūrybai ji vos švietė, bet jau nebešildė, o ką bekalbėti apie jo įpėdinius, kuriems švietė Marksas, Schopenhaueris, Darwinas, Haeckelis! Europa kūrėjams gamino vis tamsesnį rašalą.

Jų pažiūromis į meną einąs natūralizmas domisi visomis aktualijomis. Jam pakeliui ir su politika ir su didmiesčio sensacijomis.

Jam patinka šešėliai, skriauda, nuodėmė. Bet kas realizmui dar buvo nuodėmė, natūralizmui jau tėra paprastas žmogiškas fenomenas, nes naujojo meno uždavinys — viską natūraliai atvaizduoti nieko nekeičiant.

Svarbiausia natūralizmo priemonė — įskrupulatiškas tikrovės stebėjimas. Juo šis tikslesnis, juo jis esąs meniškesnis. Tat pasileido faktų faktelių gaudyti. Negalėdamas apimti visumos, pasitenkino iškarpomis. Lyrikoje jis kopijuoja fragmentą iš „niūrios apačios", romane duoda jų visą virtinę. Iš dramos išnyksta karžygiai, jų vieton į sceną užkopia masė. Kartu su veikėjais išnyko ir tragizmas, kuris yra galimas tik ten, kur žmogus atsako už savo veiksmus. „Mene karvės gimdymo skausmai yra lygiai toks pat dėkingas siužetas, kaip kilnaus karžygio žuvimas" (C. Alberti).

Kam šis naturalizmas per gūdžiai skambėjo, tam jis impresionizmo pavidalu pateikė švelnesnį leidimą. Impresionizmas nebūtų XIX a. vaikas, jei neturėtų savo iš gamtos mokslų į filosofiją įsiveržusio ideologo. Pasaulį, taip moko Machas, ne kūnai sudaro, o be paliovos tekanti pajautimų srovė. Tai, ką mes vadiname kūnais, tėsą tik pagalbinės priemonės, leidžiančios mums nors kiek orientuotis reiškinių pasaulyje. Spalva, sakysime, visai nėsąs pastovus reiškinys. Priklausydama nuo šviesos šaltinių, ji esanti fizikališkas objektas, o priklausydama nuo žmogaus akies, psichologiškas objektas. Ir mūsų „aš" nesąs nekintamas fenomenas, tik bendras vardiklis visų tų pajautimų, kurie tam tikru momentu susilieją žmoguje. Bet su tais amžinai kintančiais pajautimais keičiasi ir pats žmogus, dėl to jis vis esąs kitoks. Iš to išeidamas Machas mano, menininkas neturįs atvaizduoti aiškiai apibrėžtus kūnus, o tik kurti susiliejančius vaizdus, kurie galutinai susiformuoja tik klausančio ar skaitančio sąmonėje.

Šitoje koncepcijoje nebėra žmogaus, sielos, beliko tik akies tinklelis ir ausies bugnelis priimti nuolatos besikeičiantiems optiniams ir akustiniams įspūdžiams.

Panašiai ir poezijoje visuma skirstoma į daleles, kurios sekdamos viena kitą sudaro vaizdą ir sukelia nuotaiką. Dėl to draskoma minčių grandis, išsižadama logiško sąryšio, atsisakoma ir nuo psichologinės visumos, t. y. sielos vaizdavimo. Pateikiami tik atskiri momentai. Dėl to ir nebegalimas pilnas charakterio išvedimas. Geriausiu atveju susilaukėme psichologinių etiudų. Kad šitoks menas nebepažįsta vaizduojamųjų asmenų atsakingumo, aišku, nes kur tik individuališkos, šešėliškos impresijos, ten nebėra nei ko nei kuo vertinti.

Tokiu būdu impresionizmas mene sukūrė tokį, o gyvenimas — dorinį impresionizmą. Tuo ir savo tendencija padaryti žmogų besieliu pereinamuoju punktu — iš meno išbraukdamas vienintelį kūrybišką veiksnį — sielą — impresionizmas tėra tik nauja antropocentrizmo apraiška.

QUID DE NOCTE?

Antropocentrizmas savo laimėjimais galėjo būti patenkintas — senovė su teocentrinėmis vertybėmis — sudaužyta, senąją *civitatem Dei* buvo nugalėjusi *civitas terrena.*

Nevienas Europos dvasios raidą studijavusių seniai pranašavo tokį apokaliptinį galą. Taip, sakysim, Treitschke dar praėjusiame amžiuje prasitarė: „Kas nors kiek pažvelgia ateitin, tą sukrečia nujautimas, kad gal dar pradžioje ateinančio šimtmečio prasidės milžiniška kova dėl krikščionybės... Visoje Europoje eina baisus griovimas. Griauna materializmas, nihilizmas... cinizmas su išdidžiuoju mokslu. Gali ateiti diena, kada viskas, kas dar yra krikščioniška, turės susiburti po viena vėliava".

Daug kam atrodo ta diena jau atėjusi, dėl to ir atgyja Solovjovo pasakojimas apie Antikristą. Nevienas mano jo viziją virsiant realybe: skurdūs teocentrizmo likučiai — katalikai, protestantai, ortodoksai — eschatologinio siaubo sukrėsti, laukdami Paskutinio Teismo, šliejasi prie paskutinio popiežiaus Petro II.

Tačiau blaiviau žiūrintieji antropocentrininkai vis dėlto nesijaučia jaukiai. Jie veltui ieško to didingo paminklo, kuris amžiams paliudytų jų laimėjimą. Juk tas šimtmetis, kuris turėjo patvirtinti antropocentrizmo triumfą, kur jis? Gimęs garuojančiuose Prancūzų revoliucijos kraujuose, žuvo Didžiojo karo klane. Tat, gal ta humanizmo pergalė labiau įsivaizduota kaip tikra?

Tiesa, antropocentrizmui pavyko sugriauti žmonių širdyse *Ordinem christianum,* tačiau pasisekimas to bandymo jį pakeisti *Ordine humano* daugiau negu problemiškas. Dėl to mes matome žmoniją, nors abejojančią dėl senosios pasaulėžiūros, bet ir ne per daug pasitikinčią naująja. Ji viskuo abejoja ir dėl to desperatiškai blaškosi. Reiškiasi k r i z ė. Ir ne bet kokia, nes anot Jasperso: „Viskas pateko į krizę".

Tačiau tuo tarpu, kai egzistencialinės filosofijos atstovas nesugeba jos apimti, nė jos priežasčių suprasti ir tik guosdamas ragina ją pažinti, pakęsti bei nugalėti, bet nenurodo, kaip tai padaryti, tai de Reynoldas atidengia mums tikrą jos veidą, konstatuodamas: kaip griūva namas, kada architektas prasilenkia su statybos dėsniais, taip žlunga pasaulis, nepastatytas pagal amžinuosius principus.

Žmonija gali suklysti, tačiau *anima naturaliter christiana* amžinai nepasiduoda nutildoma. Savo Dievo neapykanta antropocentrininkai tik išduoda, kiek jiems rūpi tas Dievas. Juo smarkiau jie bėga nuo jo, juo aiškiau išduoda, kaip arti juos sekąs Dievas. Ir patys puola savo pačių iškeltus dievaičius ir plėšia jų altorius. Sakysime, nuogasis materializmas jau mažiau beranda pasekėjų. Tie patys, kurie dar ne taip seniai psichoįgiją laikė mokslu, kur apie sielą nekalbama, o mąstymą — kažkokiu smegenų fosforiniu spinduliavimu, lyg ir gėdinasi tokių pažiūrų.

Metafizinė filosofija vis drąsiau pasirodo. Sugrįžo dar Fechnerio išpranašauta ir Lotzės palaikoma *Tagesansicht*. Į jų eiles rikiavosi ir Dilthey'as su Husserliu. Dar 1892 m. pirmasis tarė: „Metafizikai — kvailiai", bet netrukus jis pats įsirašė į tuos „kvailius". Kitas pavyzdys: XIX a. gale Joëlis pradėjo rašyti apie nelaisvą valią, o kai 1908 m. knyga išėjo, ji buvo įvardinta *Der freie Wille!* Neokantistai kaip Natorpas, Windelbandas, Rickertas, fenomenologistai su Husserliu ir Scheleriu priešakyje — visi pasisakė prieš antimetafiziškumą. Gamta, kaip tvirtino Euckenas, tesanti viena pakopa į aukštesnį pasaulį, kuriam giliau įžvelgti Bergsonas išvystė savo irracionalizmą. Vietoje reliatyvistinės moralės vėl buvo keliama tvirtais principais paremta etika. Buvo net jaučiamas suartėjimas su aristotelizmu. Taip, sakysime, von Trendelenburgas bandė sudaryti platoniškai aristotelišką sintezę. Krikščioniško realizmo keliais ėjo ir Fr. Brentano. Toliau susilaukėme ne tik iš Bergsono su materializmu kovojančios, irracionaliomis jėgomis operuojančios filosofijos, bet dar metafiziką *expressis verbis* iškeliančio Mikalojaus Hartmann'o veikalo *Die Metaphysik des Erkennens*. Akivaizdoje tokių faktų, Wustas 1925 m. net rašė apie *Die Auferstehung der Metaphysik*.

Lygiagrečiai kvestionuojama gamtos mokslų rolė pasaulėžiūros sudaryme. Klausiama, ar jų laimėjimai jiems suteikia teisę vaidinti filosofijos vaidmenį ir pavaduoti religiją? Ir apskritai abejojama, ar jų susekti dėsniai buvo patys tikrieji gamtos dėsniai. Konstatuojama, kad gamtos mokslų metodai įsiveržė į jiems svetimą dvasios mokslų sritį ir ėmęsi ne jiems linkamo darbo.

Materializmas susvyravo, kai Planckas įrodė, kad ir į energiją paverstoje medžiagoje viešpatauja /panaši laisvė kaip dvasios srityje, sakysime, istorijoje. Lygios priežastys nevisuomet turinčios lygias pasekmes, taip, pav., ir elektronų pasaulyje iš lygių priežasčių nebūtinai plaukią tie patys rezultatai.

Kitokios ir sociologijos pažiūros. Daug kas šaukiasi autoriteto, „stiprios rankos". *Ordre et tradition* — viena skambiausių formulių. Ir formulės šalininkų nevienas supranta, jog jų totalizmas negali būti daugiau kaip „politinių reiškinių visuma", kuri savo prasmę teigyja iš to visus žmogaus fenomenus apimančio makrokosmiško totalizmo. Drįstame manyti, kad Mussolini ne vien dėl savo miklios orientacijos politinėje praktikoje 1929 m. sudaręs taiką su Bažnyčia.

Ir menas su literatūra suka vairą dvasios ir sielos link. Iškilo ekspresionizmas. Imama suprasti, kad pasaulis kuriamas ne impresijomis, bet ekspresijomis, dvasios provaržomis. Kūrėjas šaukiasi savo sielos, o siela savo Dievo. Ekspresionizmas yra skambus *Veni creator, spiritus*. Jis pripildė Europą naujo dvasingumo.

Taip pat būdinga, kad po krikščionybę suskystinusios liberalistinės teologijos (Harnackas ir k.), dabar prasiveržia tokio Barthо dialektinė teologija, skelbianti jėgos ir sauvalios dievą. Ar ne reikšminga taip pat, kad platesni sluogsniai yra išsiilgę Dievo, kuris kaip gyva tikrovė būtų jaučiamas, kaip tai siekia Oxfordo sąjūdis?

Net ir Bažnyčia ir ta vėl iškyla moderniojo žmogaus akiratyje. Tai jau panašu į stebuklą. Juk įsiviešpatavus apšvietai, pasaulis buvo tikras, kad Bažnyčia nebeatsigaus. Bet su romantizmu ji iš naujo pražydo, lyg niekad jos nebūtų pakandusi apšvietos šalna. Tiesa, nuo XIX a. vidurio ją nustūmė materializmas, pozityvizmas, ateizmas, gamtos mokslai. Kai dar liberalizmas savo „kulturkampfais" su Bažnyčia ėmė kovoti valstybės priemonėmis, daug kam atrodė, kad jai išmušusi paskutinė valanda. Tačiau ir dabar apsirikta, nes Leonas XIII jau nebeturėjo vien gintis, o galėjo ją vėl grąžinti pasauliui. Dėl to neišsipildė nei viltys, kad Didysis karas kartu su sostais nušluosiąs ir altorius. Lygiai apvylė katalikybės priešininkus ir pokarinės suirutės bei nauji režimai, nes Petro laivas ir šį kartą išplaukė.

Tat — *Custos, quid de nocte?*

1. Nėra abejonės, kad žymi žmonijos dalis teocentrizmą pakeitė antropocentrizmu. — 2. Tačiau kartu pastebime ir spontanišką reakciją prieš aktualiausią homocentrizmo kelio skynėją — liberalizmą. Susidarė ištisa antiliberalistiška konjunktūra, kuri daugiausia reiškiasi politikoje. — 3. Šalia to, tarsi, lokalinio pasipriešinimo, antropocentrizmas susilaukė dar griežtesnio priešo — radikalai nukrypstama vėl į absoliutą. Triūsiama prie sudarymo į absoliutą orientuoto pasaulėvaizdžio. — 4. Ryšium su tokiomis pastangomis, iš naujo ypatingos reikšmės įgyja tradicinė teocentrizmo atstovė — Bažnyčia.

Integraliai išsaugojusi visa tai, ko homocentrizmo nusivylusieji siekia, Bažnyčia grįžta į dvasios krizės kamuojamą žmoniją. Ji kaip magnetas traukė į save visus, kurie suprato, jog ašies pasukimas buvus klaida ir išganymo ieško sugrąžinime Dievo sukurtos tvarkos. Bažnyčia tą atstatymo darbą ir dirba. Tai nėra koks vidurinių amžių atgaivinimas, bet pasaulėžiūros išvedimas gyvenimųjų laikų teikiamąją medžiaga. Jau ir ryškėja tos naujos dvasios statyba — iškyla integralusis humanizmas. Jis, pripažindamas tikrus naujųjų laikų laimėjimus, juos tinkamai suprasmina. Šitas integralus humanizmas gali turėti visų ypatybių, reikalingų moderniajam žmogui patnkinti ir dvasios krizei likviduoti. Bet ar suprantame atėjus mums sprendžiamą valandą? O gal vėl atsitiks, kaip ne kartą, kad galinga idėja negali prasimušti vien dėl jos išpažintojų nesusiorientavimo, idėjinio silpnumo, oportunizmo ir lepumo?

Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra

Stasys Šalkauskis

Krizinės ideologijos supratimas.

I. *IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI.*

1. *Kultūrinė dvasinė krizė:* a) antropocentrinis humanizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) individualizmas, scientizmas ir reliatyvizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) antropocentrinio humanizmo išsigimimas į savo priešginybę (brutalus zoologizmas); d) unitarinės, totalitarinės ir autoritatyvinės tendencijos, kaipo kontrrevoliucijos žymės.

2. *Visuomeninė politinė krizė:* a) liberalizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) demokratizmas, radikalizmas, etatizmas ir socializmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) liberalinės demokratijos išsigimimas į savo priešginybę (bolševikų diktatūra); d) fašistinė ir nacionalsocialistinė diktatūra, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.

3. *Socialinė ekonominė krizė:* a) principinis ekonomizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) kapitalizmas, industrializmas ir mašinizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) kapitalizmo išsigimimas į savo priešginybę (socializmas, komunizmas); d) nacionalistinis solidarizmas ir etatistinis korporatizmas, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.

4. *Intelektualinė ir moralinė anarchija, kaipo moderniojo žmogaus drama.*

II. *KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA DABARTIES KRIZIŲ AKIVAIZDOJE.*

1. *Integralinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis:* a) katalikiškosios pasaulėžiūros supratimas; b) visuotinis ir sintetinis jos pobūdis; c) coincidentia oppositorum (priešybių sutapimas) katalikiškojoje pasaulėžiūroje; d) tvirtų, trunkančių per amžius idėjų vyravimas katalikiškojoje pasaulėžiūroje.

2. *Teigiamosios christianizmo idėjos, sudarančios antidotum prieš krizines ideologijas:* a) žmogus, kaipo organiškoji teocentrinės visumos dalis; b) nelygstamoji žmogiškosios asmenybės vertė, žmogiškosios prigimties netobulumas ir žmogaus laisvė apsispręsti pagal savo sąžinę; c) organinė visuomenės ir valstybės santvarka, atitinkanti žmogaus prigimtį; d) žmogus, kaipo materialinio pasaulio valdytojas pagal dieviškuosius įstatymus.

3. *Didelis katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumas ir ideologinis katalikų silpnumas:* a) pastovus, bet visada gyvas, amžinas, bet nuolat atsinaujinąs christianizmas, kaipo esmiškas katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys; b) dvasiniu lobynu pasiturėjimo pavojai; c) ideologinis katalikų nerangumas moderniųjų krizinių ideologijų akivaizdoje; d) konservatyvinis katalikų palinkimas istorines lytis palaikyti nelygstamosiomis tiesos išraiškomis.

4. *Prideramas katalikų nusistatymas dabarties krizių atžvilgiu:* a) pareiga pažinti visą tiesą ir ją visur nelygstamai palaikyti; b) pareiga atsipalaiduoti nuo ekskliuzyvistinių savo vietos ir laiko prietarų; c) reikalas daryti skirtumą tarp amžinų tiesų ir laikinių jų pasireiškimo lyčių žmogiškojoje visuomenėje; d) reikalas integruoti vienaša-

liškas moderniąsias (revoliucijos ir kontrrevoliucijos) idėjas katalikiškojoje sintezėje ir apsaugoti tuo būdu laimėtas ir apvalytas dvasines vertybes nuo išsigimimo kriziniame išsivystyme.

Katalikiškosios pasaulėžiūros aktualizavimo problema[1].

Krizinės ideologijos supratimas

Niekam negali būti abejotina, kad mes gyvename nepaprastų krizių laikais. Mūsų pasaulis yra sukrėstas iki pat pagrindų. Mes gyvename nuolatinio nerimo nuotaikoje. Tai yra lūžtvės nuotaika, kurią sudaro gilaus persilaužimo vyksmas. Šitas gilus persilaužimo vyksmas ir yra ne kas kita, kaip mūsų dabar gyvenamoji krizė.

Akademiškai tariant, krizė ir yra intensyviai pergyvenamas visuomeniniame gyvenime persilaužimo vyksmas, kilęs iš skaudaus patyrimo, kad senosios gyvenimo lytys dėl savo netobulumo neatitinka dabarties reikalavimų. Šita prasme galima kalbėti visų pirma apie kultūrinę dvasinę krizę, apie visuomeninę politinę ir apie socialinę ekonominę krizę. Tai yra ryškiausi krizių tipai žmonijos istorijoje, kurie dargi visi sykiu labai stipriai jaučiami mūsų gyvenamuoju momentu.

Dabarties krizės, be abejo, turi daugybę priežasčių, bet šiaip ar taip visos jos gali būti suvestos prie paties žmogaus, nes jis galų gale yra savo likimo sprendėjas. Pastaroji tiesa skamba banaliai, o vis dėlto ji, kaip ir daugelis paprasčiausių tiesų, gali būti sykiu palaikyta ir nereikšmingu teigimu ir paradoksu. Šiaip ar taip žmogus, su savo palinkusia į blogį prigimtimi, su savo protu, lengvai paklystančiu, ir su savo valia, dažnai neištikima objektyviniam gėriui, yra pagrindinė tolimesnė priežastis visoms krizėms, į kurias jis patenka.

Deja, krizių kamuojamas žmogus dažniausiai apie tai pamiršta ir įsivaizduoja krizę, kaip iš kaž kur atsitiktinai atsiradusią blogybę, jį taip neužtarnautai kankinančią. Jam retai kada ateina galvon, kad tikriausias išėjimas iš krizės yra gera savęs reforma. Tokia reforma turėtų visų pirma paliesti principų ir būdo sritis. Šiuo atveju palieku nuošaliai būdo klausimą, apsiribodamas principų klausimu, kiek jis yra susijęs su dabarties krizių problema.

Žmogaus gyvenimo krizė visados turi tam tikrą pagrindą idėjų srityje, būtent, ta prasme, kad šita krizė remiasi tam tikru klaidingu išvykstamuoju principu. *Krizinė, galima būtų pasakyti, yra ideologija, kurios pagrinde*

---

[1] Iš suteikto čia turinio galima matyti, kad referate pajudinta labai daug problemų, kurios vieno referato ribose ne tik negali būti išspręstos, bet ir tinkamai nusakytos. Šita prasme tema pasirodė neįveikiama vieno referato ribose. Šiam reikalui būtų reikalinga parašyti platokas veikalas, kuriame būtų galimas dokumentuotas problemų statymas ir sprendimas. Tokiam veikalui referatas užbrėžia planą ir sisteminio sprendimo būdą. Jame pačiame tesuteikiami vien bendriausieji temos išvystymo apmatai.

St. Š.

glūdi išvykstamoji klaida, turinti fatalios reikšmės gyvenimo išsivystymui.

Tipišku krizinės ideologijos pavyzdžiu galėtų būti šitokis dialektinis samprotavimas, Dostojevskio padėtas užuomazgos pagrindu į romaną „Broliai Karamazovai": „Jei nėra Dievo, nėra nemarumo; jei nėra nemarumo, viskas leista". Pakanka paneigti Dievą ir padaryti iš to nuoseklią praktinę išvadą, kad gyvenime susidarytų visa eilė katastrofinių krizių. Dostojevskis su genialia dialektika įrodo savo romane nusakytosios krizinės ideologijos katastrofiškumą. Inteligentas Ivanas Karamazovas sirgo ir žaidė skepticizmu, o lekajiškos sielos virėjas Smerdiakovas padarė iš jo skepticistinės ideologijos praktinę išvadą. Iš čia išsivysto visa eilė katastrofų. Smerdiakovas užmušė senį Karamazovą, tikriausiai savo tėvą ir, sąžinės graužimų kamuojamas, pasikorė. Ivanas Karamazovas, laikydamas save intelektualiniu savo tėvo mirties kaltininku, suserga nervų sukrikimu. Dimitrijus Karamazovas, brutaliai kovojęs su tėvu, nuteisiamas sunkiesiems darbams, kaipo tariamasis savo tėvo užmušėjas. Krizinė ideologija pagimdė visą eilę katastrofų, bet niekam neatnešė laimės, nes toks yra neišvengiamas kiekvienos krizinės ideologijos likimas.

Gal niekas su tokia jėga nėra rašęs apie klaidingų principų katastrofiškumą, kaip Ernestas Hello, nuo kurio mirties šiais metais[2] sukanka 50 metų. Tai, ką Dostojevskis pavaizduoja genialiu romanu, Hello pagrindžia principialiai. Bus ne pro šalį ir nagrinėjamosios temos atžvilgiu ir minimo šiais metais rašytojo atžvilgiu pasemti iš jo keletas minčių.

„Voltaire'as, sako Hello, tikėjosi sąmojingai juokavęs. Tuo tarpu jis ruošė 1793 metus. Tarp savo juoko ir ašarų, kurios netrukus pasruvo, jis neįžvelgė jokio sąryšio. Jis intelektualiai kirsdavo galvas, o giliotinos peilis netrukus turėjo jas kirsti kitokiu būdu. Jis šaipėsi iš altoriaus, nepastebėdamas, kad sykiu ardė bažnyčias, rūmus ir šiaip namus. Jis nenusimanė apie žemės drebėjimą, kurį pats ruošė" (Le Siècle, Paris 1913, 216 p.)

Hello aiškiai pastebi ir griežtai teigia priežastingą sąryšį tarp atskirų mąstytojų idėjų ir praktinio minių nusistatymo: „Žmonių masė, kuri nieko nežino ir kuri visų pirma nepažįsta metafizikos, yra nustatoma metafizinėmis klaidomis nedidelio skaičiaus žmonių, kurių jinai net nepažįsta... Principai, o ne kas kita, veda pasaulį, šiam nežinant kieno jis yra vedamas. — Lengviausias religinis neigimas persikeičia į baisiausias materialines katastrofas" (T. p. 217—218 p.).

Nebijodamas, kaip paprastai, paradoksalinių teigimų, Hello net pareiškia kitoje vietoje, kad „juo aukštesnės yra tiesos, tuo gilesnė yra jų veikmė žmonijos gelmėse" (T. p. 107 p.), nes „juo tiesa yra pradiškesnė, tuo jinai yra praktiškesnė, juo ji yra esmiškesnė, tuo jinai yra naudingesnė įvykių akivaizdoje. Ir juo įvykiai yra baisesni, tuo reikalingesnis yra atsišauki-

---

[2] Rašyta 1935 m., kuriais turėjo įvykti Kat. Mok. Suvažiavimas. *St. Š.*

mas į esmiškiausias, aukščiausias ir transcendentiškiausias tiesas“ (T. p. 108—109 p.).

Kadangi krizės yra priežastingai susijusios su teisingų principų paneigimu ir todėl turi savo ideologinį pagrindą, krizių laikais ypatingai svarbu padaryti principų reviziją. Hello pabrėžia šitą svarbą su visu griežtumu: „Krizės momentais, sako jisai, tai, kas yra svarbiausio ir, drįstu sakyti, skubiausio, yra dar kartą pakilti prie principų, juos išdėstyti, juos apreikšti, nes jie taip giliai yra pamiršti, kad kiekvieną kartą, kai apie juos yra kalbama, kad ir kaip jie būtų seni, kad ir būtų jie amžini, iš tikrųjų jie yra apreiškiami“ (T. p. 105 p.).

Pagaliau, dar viena Hello idėja tuo pačiu klausimu: „Amžinieji principai, pirmapradiškosios tiesos, sako, jisai, yra aukščiausia aktualybė krizių ir pavojų momentais. Jie pasituri išganymo paslaptimi. Išsigelbėjimas yra tenai, ne kitur“ (T. p. 106 p.).

Mūsų gyvenamų krizių akivaizdoje mano referato uždavinys yra susekti, kokios išvykstamosios klaidos glūdi ideologiniame šitų krizių pagrinde, ir kokios tiesos turėtų būti padėtos į mūsų gyvenimo pagrindą, norint laimingai išeiti iš katastrofiško būvio, kuriame yra atsidūręs dabartinis mūsų pasaulis.

I. *IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI*

1. *Kultūrinė dvasinė krizė*

Naujų laikų pasaulis, kuris dabar gyvena visais atžvilgiais labai gilią krizę, yra nešėjas civilizacijos, susidariusios žymioje dalyje opozicijoje teocentrinei vidurinių amžių pasaulėžiūrai. Iš vienos pusės šita civilizacija, arba net, tikriau pasakius, europiškoji kultūra pradžioje yra augusi christianizmo prieglobstyje. Jos universalumas, kūrybiškumas, humaniškumas aiškiai remiasi christianizmo dvasia. Bet iš kitos pusės naujausiais laikais europiškoji kultūra nuėjo linkme, priešinga tai, kuria ėjo krikščioniškasis pasaulis viduriniais amžiais.

Viduriniai amžiai sudarė teocentrinį pasaulį, kuriame vyravo dvasiniai religiniai interesai. Žmogaus gyvenime buvo tada išlaikoma priderama hierarchija; materialiniai reikalai buvo palenkiami kultūriniams, kultūriniai — religiniams. Žmogus turėjo prideramą sau vietą plačiojoje visumos sintezėje, kurioje Dievas buvo centru ir viršūne. Vienybės jausmas, sintezės genijus ir linkmė į pilnatvę charakterizavo šitą teocentriškai nusistačiusį žmogų.

Bet sykiu viduriniai amžiai turėjo savo ydų ir paklydimų. Nors viduriniais amžiais nebuvo viešpatavusi teokratija tikra to žodžio prasme, vis dėlto teocentriškas jų nusistatymas dažnai buvo pravedamas su prievartos

pagalba tokiuose dalykuose, kur prievarta nieku būdu negali būti pateisinta. Kai kurie kryžiaus karai, būtent, ofenzyviniai, ir inkvizicija gali čia būti visai pakankami pavyzdžiai vidurinių amžių paklydimams. Žinoma, jų buvo ir daugiau, bet ir šitų nusidėjimų prieš žmogaus laisvės ir sąžinės gerbimą, kuris glūdi pačiame krikščioniškosios etikos pagrinde, būtų užtekę protesto reakcijai iššaukti.

a. *Antropocentrinis humanizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Tokia reakcija iš tikro atėjo renesanso humanizmui, kai šis po savo grynai klasikinio laikotarpio nuėjo antropocentrine linkme. Kiekvienai reakcijai yra charakteringa tai, kad ji nepasitenkina tik tuo, kas buvo neigiamo ir todėl šalintino, bet sykiu puola bei griauja ir tai, kas buvo teigiamo ir saugotino. Antropocentrinis humanizmas nepasitenkino todėl puolimu tik vidurinių amžių neigiamybių, bet suskato griauti ir tuos pamatus, ant kurių buvo pastatyti vidurinių amžių rūmai.

Sykiu su antropocentrinio humanizmo įsigalėjimu pasaulyje yra įvykusi labai reikšminga kultūrinė dvasinė revoliucija, kuri iš tikrųjų tapo pradžia visų revoliucijų, kurios tik yra vykusios naujaisiais amžiais. Ta revoliucija savo pagrinde buvo religinio pobūdžio ta prasme, kad ji, atplėšdama žmogų nuo religinio centro, kuriam žmogus buvo palenktas per visus vidurinius amžius (N. Berdiajevo posakis), nustatė žmogų tam tikru būdu į Dievą.

Gonzague de Reynold'as savo kapitaliniame veikale *„L'Europe tragique"* šitaip charakterizuoja tą reikšmingą revoliuciją: „Visa tai sudaro revoliuciją, gal būt, visų giliausią, kokią kad pažįsta pasaulis nuo christianizmo laikų; revoliuciją, kuri yra išsiplėtusi į visas sritis, nuo filosofinės spekuliacijos — iki mūsų kiekvieno intyminio ir kasdieninio gyvenimo; revoliuciją, kuri pradėta renesanso laiku protuose, 1789 metais — įvykiuose, ir kuri atsibaigia rusų revoliucija ir ekonomine krize; — revoliuciją, kuri yra dabar tapusi visos moderninės civilizacijos krize; — revoliuciją, kuri yra atpalaidavusi žmogų nuo dvasinio jo centro, kad padarytų iš jo — individo ar kolektyvo — gyvenimo ir pasaulio centrą. Tai viena ir vienintelė Revoliucija" *(L'Europe tragique,* Paris 1934. 8 p.). *Ir iš tikro naujieji laikai ir modernusis pasaulis iš esmės težino vienų vieną revoliuciją, kuri prasidėjo renesanso laikais antropocentrinio humanizmo pavidalu ir renka savo gausų derlių mūsų laikais dabarties krizėse.*

G. de Reynold'as net motyvuoja renesansinio humanizmo sąryšį su mūsų laikais šiuo konstatavimu: *„Pakanka išvykstamajame punkte susidaryti vertybių gradacijoje klaidingai koncepcijai apie žmogų ir gyvenimą, kad atvykstamajame punkte sugriūtų visa civilizacija"* (T. p. 12 p. Mano pabraukta. — *St. Š.*). Tą pat teigia ir N. Berdiajevas šiais žodžiais: „Dabartinės kultūros krizė yra prasidėjusi jau seniai. Didieji jos pradininkai tai jautė. Karai, revoliucijos, išviršinės katastrofos tėra vien apreiškę aikštėn išvidinę civilizacijos krizę" *(Un nouveau Moyen Age,* Paris. 145 p.).

b. *Individualizmas, scientizmas ir reliatyvizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Kiekvienas ideologinis pradas turi žmonijos gyvenime sau tinkamą išsivystymo linkmę, kuri priveda anksčiau ar vėliau su neišvengiamu būtinumu prie tiesioginių ar netiesioginių konsekvencijų ne tik teorinėje, bet ir praktinėje srityje. Svarbu tad visų pirma susekti išsivystymo linkmę, kurią įgavo antropocentrinis humanizmas kultūrinėje dvasinėje srityje.

Paneigimas teocentrinio principo, pagal kurį orientavosi viduriniai amžiai, reiškė naujųjų laikų žmogui atsipalaidavimą nuo gyvenimo centro, praradimą vienybės, nustojimą sintezės jausmo, asmenybės atitrūkimą nuo šaknų ir pasidavimą visu tuo individualizmo linkmei. „Naikindami religiją, t. y. sąryšį, kuris jungia su Dievu žmones ir daiktus, mes, sako G. de Reynold'as, esame pakirtę visus kitus ryšius, kurie jungia žmones tarp savęs, daiktus tarp savęs ir žmogų su kiekvienu tikrovės pradu" (O. c. 473 p.).

Atsipalaidavimą nuo religijos ir šito atsipalaidavimo išdavas moderniajam žmogui šitaip piešia pagarsėjęs paskutiniais laikais vokiečių teologas prof. K. Adam'as: „Moderniojo žmogaus charakteringa žymė yra atitrūkimas nuo šaknų. Istorija turėtų parodyti, kaip jis prie to yra priėjęs. XVI štm. šūkis ‚Los von der Kirche' su fatališka logika privedė XVIII štm. prie ‚Los von Christus', o paskui, XIX štm., — prie ‚Los von Gott' ... — Vietoje žmogaus, įsirėmusio į Absoliutą, turinčio dieviškąjį laidą, ir tuo pačiu tvirto ir turtingo, mes beturime žmogų, pasikliovusį savimi, žmogų nepriklausomą ir autonominį. — Be to, atsisakydamas savo religine revoliucija nuo tikinčiųjų bendravimo Bažnyčioje, nuo šito savitarpinio veikimosi tikinčiųjų gyvenime, žmogus yra pakirtęs antrąją šaknį, kuri maitino jo gyvenimą: bendruomenės jungtį" *(Le vrai visage du Catholicisme, Paris.* 21—22 p.).

Atitrūkęs nuo šaknų žmogus iš esmės yra individualistas, izoliuotas savo fatalioje vienumoje. Nenuostabu tad, kad šitas modernusis žmogus buvo linkęs pagal savo esmę laikyti teisingomis individualistines teorijas. Jo įsitikinimams gerai pritikdavo nuomonės, kad individas yra vyriausias sau tikslas, kad jis yra autonomingas, kaipo aukščiausias visų daiktų mastas, kad todėl jo laisvė nieku negali būti aprėžta ir t.t. Savaime suprantama, kad šitokis *nelygstamasis individualizmas buvo neišvengiamas tiesioginis gavinys, plaukiąs iš antropocentrinio humanizmo.*

Individualistinis pasitikėjimas žmogiškuoju individu apšvietos gadynėje privedė prie nepaprasto pasitikėjimo pasauliniu mokslu, kuris sykiu su techniška pasaulio apvaldymu, turėtų atnešti žmonijai laimę. Visas beveik XIX štm. gyveno lajiško scientizmo šūkiais, — scientizmo, kurį G. de Reynold yra linkęs vadinti liuciferizmu. Jo apaštalai kėlė aukštyn mokslą ir žmogaus protą ir vis labiau pasiknisdavo po jų pagrindais, nes kas-kart griežčiau ir nelygstamiau neigė metafiziką ir dvasinio pasaulio buvimą. Galima net pasakyti, kad sulig tuo, kaip augo scientizmo skepticizmas, didėjo

jo tiesiog religinis pasitikėjimas mokslu. *Toks jau yra religijos reikalingumas žmogui, kad šiam paneigus tikrąją religiją, jis pats griebiasi kokio nors religijos paliatyvo.*

Paskutinis konstatavimas ypatingai ryškiai pasiteisina tame reliatyvizmo traktavime, kuris yra charakteringas moderniajam žmogui. Reliatyvizmas yra, galima sakyti, paskutinė antropocentrinio humanizmo grandis dvasinėje kultūrinėje srityje. Paneigęs Absoliutą, pasikliovęs savimi ir paskelbęs žmogiškąjį individą visų daiktų mastu, modernusis žmogus turėjo vis dėlto pakankamą mokslinio patyrimo jausmą, kad galėtų pastebėti lygstamąjį žmogaus ir pasaulio pobūdį. Bet *neigiant nelygstamąjį visų daiktų ir žmogaus centrą, šitam moderniajam žmogui viskas tampa lygstama, reliatyvu. Tik, deja, pati reliatyvybė tampa jam nelygstamuoju dalyku.*

„Dėl kaž kokios ypatingos proto perversijos, sakė Jacques Chevalier VIII Tarptautiniame Filosofijos Kongrese Prahoje 1934 m., žmogus, paneigęs absoliutą arba padaręs iš absoliuto reliatyvybę, ir, negalėdamas be absoliuto apsieiti, daro iš reliatyvybės absoliutą, arba, kuo mažiausia, traktuoja ją, kaipo tokią; čia yra visos negerovės pradas. Trumpai tariant, paskelbęs, kad viskas yra taikytina prie žmogaus, mūsų amžius yra padaręs iš žmogaus absoliutą ir iškėlęs jį vyriausiu visų daiktų teisėju ir arbitru" (*Le Van* 165—166 nr., 254 p.).

Čia, reikia manyti, apsireiškia iš vienos pusės inertinga antropocentrinio humanizmo reakcija prieš teocentrinį christianizmo principą, o iš antros pusės — pirmapradiškas absoliuto reikalingumas žmogaus sielai: jei šito reikalingumo nepatenkina Dievas, jo vietoje su neišvengiamu būtinumu turi atsistoti koks nors stabas. Todėl taip pat *žmogus, išsižadėjęs religijos, neišvengiamai patenka į prietarus.* Taip praradimas tikro tiesaus kelio veda į klaidžiatakius.

c. *Antropocentrinio humanizmo išsigimimas į savo priešginybę (brutalus zoologizmas).* — Iškrypimas išsigimime apskritai yra neišvengiamas antropocentrinio humanizmo galas. Žmogus paneigęs Absoliutą, atitrūkęs nuo dvasinio centro, nusistatęs autonomiškai elgtis savo vardan ir pasitenkinti tik savimi, neįstengia atsilaikyti gryno žmogiškumo plotmėje. *Žmogus, pasirodo, tegali būti žmogumi vien tada, jei savo gyvenimo centrą turi nelygstamojo idealo srityje. Kitaip jis neatsilaiko žmogiškumo srityje ir rieda vis žemyn į brutalaus gyvuliškumo sritį.*

Antropocentrinis humanizmas paragino žmogų atsipalaiduoti nuo viso, kas jį varžo, pajungia, įpareigoja. Humanizmo išlaisvintas žmogus ilgainiui tapo atpalaiduotu žmogumi, kuriame įvyko visų žemesnių galių išsijuosimas, kitaip tariant, gyvuliškumo įsigalėjimas žmogaus gyvenime, grįžimas, kaip G. de Reynold išsireiškia scholastiniu terminu, *ad materiam primam*, kas kitaip jo vadinama prebolševizmu.

Tuo būdu išlaisvintas ir atpalaiduotas modernusis žmogus su savo seksualine reforma, su savo *Nacktkultur,* su savo palinkimu į barbarišką primityvumą yra ne kas kita, kaip nuslinkęs į gyvuliškumo plotmę, arba sugyvulėjęs žmogus. Tai pilnutinio žmogaus priešginybė, tai dekomponuoto žmogaus tipas. Taip antropocentrinio humanizmo linkmė savo fataliame išsigimime priveda prie būvio, priešingo pirmutiniam klasikinio humanizmo idealui: vietoje harmoningo, pilnutinio, kultūringo žmogaus gaunamas nusmukęs, susiskaldęs, išsigimęs barbaras, be tos šviesios perspektyvos, kurią paprastai turi išėjęs iš natūralaus stovio laukinis žmogus, nesugadintas kultūrinės dekadencijos aplinkybių, nes *antropocentrinis humanizmas beveik neišvengiamai veda galutinėje sąskaitoje į brutalų zoologizmą.*

Šitas fatalus antropocentrinio humanizmo linkmės užsilaužimas, kuris kai kieno vadinamas *Entfesselung der Unterwelt,* padugnių atpalaidavimu, juo labiau yra jaučiamas didžiųjų sukrėtų laikais, kai papročių korupcija tampa itin didelė ir reikšminga. Dorinis jausmas išnyksta iš visuomenės gyvenimo ir nesudaro užtvarų doriniam pakrikimui. Šis dorinis pakrikimas jaučiamas visose moderniojo gyvenimo srityse. Apie visuomeninę, politinę ir ekonominę sritį teks kalbėti vėliau, dabar kultūrinio dvasinio gyvenimo charakteristikai tepaminėsiu apie modernųjį meną, kuris gal geriausiai, su prigimtu sau ryškumu, atvaizduoja estetinį ir dorinį moderniojo žmogaus pakrikimą.

Tai, ką mes matome šiuo laiku meno srityje, maža yra pavadinti dekadansu; tai tiesiog bet kurio dailiojo meno neigimas. „Modernusis menas, sako N. Berdiajevas, vis labiau užsiangažuoja Renesanso gale, šitame žmogaus ir gamtos lyčių sunykime. Tai barbariškų lyčių išsiveržimas, barbariškų garsų ir judesių sąspyris. Šito meno dinamizmas yra praradęs kosmiškąjį ritmą“ (O. c. 55 p.). Bet sykiu su šituo kosmiškuoju ritmu, kuris yra sveikos estetikos pagrindas, modernusis menas yra praradęs taip pat psichinę ir dorinę sveikatą; šituo atžvilgiu jis tobulai atvaizduoja moderniojo žmogaus dvasinį sukrikimą: iš tikro, koks kūrėjas, toks ir jo menas. Nususęs kūrėjas, nususęs ir menas. Koks skaudus kontrastas su didingu Renesanso menu!

d. *Unitarinės, totalitarinės ir autoritatyvinės tendencijos, kaipo kontrrevoliucijos žymės.* — Žmonijos istorija beveik niekados neina tiesia ir ramia linija. Joje visada žymu tam tikras bangavimas, kur po akcijos eina reakcija, kuri savo ruožtu ilgainiui tampa akcija, sulaukianti savo reakcijos. Taip kiekviena veikla sutinka savo atovaiką ir kiekviena atovaika tampa veikla.

Jei anksčiau buvo kalbėta apie tiesioginių ir netiesioginių konsekvencijų linkmę, tai dabar galima kalbėti apie priešingų reakcijų linkmę, nenorint čia, dėl atsargumo, kalbėti apie istorinius dėsnius. *Kai viena kuri revoliu-*

cinė linkmė savo fataliame užsilaužime prieina išsigimimą, neišvengiamai kyla prieš ją priešinga reakcija, kuria žmogaus dvasia, tarsi prieš ligą, reaguoja prieš įsigalėjusią negerovę.

Jei antropocentrinis humanizmas buvo reakcija, arba net dvasinė revoliucija prieš vidurinių amžių nenormalias teocentrizmo pasireiškimo lytis, tai prieš jo tiesiogines ar netiesiogines konsekvencijas moderniojo išsigimimo lytyse neišvengiamai turėjo sukilti nauja reakcija, kuri dabar gali būti pavadinta kontrrevoliucija. Mūsų laikais kultūrinė dvasinė kontrrevoliucija pasireiškia ne tiek savarankiškai, kiek ryšium su politine ir socialine kontrrevoliucija ir todėl ji nėra taip ryški ir galinga, kaip pastarosios. Bet vis dėlto galima jau kalbėti apie tai, kad tame moderniajame pasaulyje, kuris susiformavo antropocentrinio humanizmo įtakoje, jau aiškiai jausti kultūrinės dvasinės kontrrevoliucijos žymės.

Šita kontrrevoliucija nėra dar anaiptol grįžimas prie teocentrizmo principų, taip suprantamų, kaip jie gali ir turi būti suprasti po naujųjų amžių patyrimų. Ji tėra vien reakcija prieš ligą, panašiai, kaip karštis yra reakcija prieš organizme įsigalėjusį ligos žadintoją.

Ryšium su kontrrevoliucine banga, kuri eina iš politinės, socialinės ir ekonominės kontrrevoliucijos, vis dažniau jaučiamas pasiilgimas vienybės, pilnatvės, harmonijos, tikros vertybių hierarchijos ir pasitikėjimo verto autoriteto. Žodžiu tariant, pasiilgstama viso to, kas buvo prarasta su teocentrine pasaulėžiūra. Šio pasiilgimo atgarsiai išeina aikštėn mechaniškai suprantamose unitarinėse, totalitarinėse ir autoritatyvinėse tendencijose ir taip pat nevisados nuosekliuose, bet aiškiai jau girdimuose protestuose prieš šeimos pakrikimą, prieš papročių korupciją, prieš rasinę degeneraciją, prieš spaudos neleistiną palaidumą, prieš laukines pramogų formas ir t.t. Taip pat vis aukščiau imama vertinti religijos reikšmė visuomenės gyvenime. Tegul visose šitose kontrrevoliucinėse apraiškose ir nėra dar tikro grįžimo prie amžinų teocentrizmo principų; tegul šios apraiškos ir vyksta dar antropocentrinio humanizmo plotmėje ir moderniojo subarbarėjimo lytyse, bet istoriškai jos yra simptomingos ir įrodo faktą, kad *žmogus negali nurimti, atitrūkęs nuo Absoliuto ir amžinųjų tiesų.*

2. *Visuomeninė politinė krizė*

Antropocentrinis humanizmas padarė revoliuciją visų pirma idėjų srityje, — idėjų, kurios lietė žmogaus ir jo gyvenimo supratimą. Bet kiekviena idėjinė revoliucija, liečianti žmogaus ir jo gyvenimo koncepcijas, turi visai savaimingos tendencijos plisti į praktinio gyvenimo sritis ir ruošti taip pat šiose pastarosiose revoliucijų, kurios šiaip ar taip yra tos pirmutinės revoliucijos padarai. Štai kodėl iš esmės tegalima kalbėti apie vienų vieną antropocentrinio humanizmo sukeltą revoliuciją.

Šita viena iš esmės revoliucija ypatingai ryškiai ir su tam tikru nuoseklumu pasireiškia visuomeninėje politinėje ir socialinėje ekonominėje srityje. Visuomeninė politinė revoliucija yra išsivysčiusi iš laisvės įsigeidimo, socialinė ekonominė — iš užsimojimo viešpatauti gamtai. Iš kokių klaidingų pagrindų šios dvi revoliucijos yra išėjusios, ir kokia buvo jų išsivystymo linkmė, štai klausimai, į kuriuos atsakyti tenka tolimesniam dėstyme.

a. *Liberalizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Jei protestantiškoji reforma buvo pirma antropocentrinio humanizmo sukelta revoliucijos banga, tai antroji revoliucinė banga buvo Didžioji Prancūzų Revoliucija. Pirmoji vyko visų pirma dvasinėje religinėje srityje, antroji — visuomeninėje politinėje. Trijuose šitos revoliucijos šūkiuose rado sau išraišką trys stambiausieji XIX štm. sąjūdžiai: liberalizmui rūpi visų pirma laisvė, demokratizmui — lygybė, socializmui — brolybė, suprasta darbo žmonių solidarumo prasme.

Šiuo metu moderniųjų srovių trejetas gyvena gilią krizę, o sykiu su jomis ir ta modernioji valstybė, kuri buvo susidariusi šitų trijų srovių įtakoje. Paliekant nuošaliai konkretines laiko ir vietos aplinkybes, kuriose politinė krizė yra išsivysčiusi, reikia pastebėti, kad bendra ir todėl tolimesnė šitos krizės priežastis yra tos ideologijos paklaidos, kuri sukėlė liberalistinio demokratizmo sąjūdį.

Modernioji demokratija įgavo liberalizmo įtakoje grynai formalinį pobūdį. Formalinė laisvė ir formalinė lygybė pasidarė dalykais, neturinčiais jokio konkretesnio turinio ir neparemti jokia organiška visuomenės struktūra. Kaip humanizmas apskritai, taip ypatingai liberalistinis demokratizmas remiasi optimistinio skepticizmo koncepcija apie žmogų. Jo supratimu, žmogaus prigimtis yra gera. Pakanka suteikti jai laisvo išsivystymo sąlygas ir neribojamos mokslo šviesos, kad kultūrinė ir visuomeninė pažanga eitų vis sparčiau šviesos ir laimės keliais.

Bet sykiu šito optimizmo pagrinde glūdi gilus skepticizmas. Mokslinė šviesa, kuria beveik religiškai liberalizmo yra tikima, toli gražu nėra jo grindžiama viena nelygstamąja tiesa. Todėl, turint galvoje *liberalistinę demokratiją,* galima sutikti su N. Berdiajevu, kad „ji stengiasi organizuoti visuomenę politiniu atžvilgiu, tarsi nebūtų Tiesos", kad „tai esminė grynosios demokratijos hipotezė", ir „kad tik čia glūdi pirmapradė demokratijos idėjos klaida" (O. c. 245 p.).

Formalinis, optimistinis ir sykiu skeptiškas moderniosios demokratijos pobūdis ėjo kaip tik ta jos išsivystymo linkme, kuri turėjo neišvengiamai privesti prie krizės, užsilaužti bolševikų revoliucijoje ir susilaukti kontrrevoliucijos. Šitoje eigoje turėjo rasti praktinį įvertinimą tasai racionalistinis optimizmas, kuris buvo judinamoji dvasia prancūzų revoliucijoje.

b. *Demokratizmas, radikalizmas, etatizmas ir socializmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Visų pirma tenka konstatuoti, kad kiekvienas skepticizmas ir reliatyvizmas, persimetęs į valstybinės valdžios psichologiją, yra valstybinio režimo bevališkumo ir bejėgiškumo pagrindas. Tokį pagrindą ir patiesė modernioje valstybėje doktrinalinis liberalizmas. Nors tos valstybės išsivystymo kelias ir buvo gana komplikuotas, bet vis dėlto liberalizmo jai įdiegtos idėjos fataliai sprendė apie jos likimą.

Liberalizmo ydingumas sykiu buvo ir moderniosios demokratijos ydingumu, nes, kaip sako G. de Reynold'as, „liberalizmas ir demokratija yra sykiu gimusiu: jis yra dvasia, ji — forma“ (O. c. 135 p.). Modernioji demokratija perėmė iš doktrinalinio liberalizmo pagrindinius jo principus, dėdama tik svorio centrą į lygybės klausimą. Ji pasitiki taip pat, kaip liberalizmas, gimtuoju žmogaus gerumu ir todėl tiki laimingais laisvės gaviniais; ji deda viltį į neribojamai žengiantį į priekį progresą ir todėl stengiasi į jo vagą įtraukti plačiąsias mases. Ji pasitiki mokslo šviesa ir stengiasi padaryti jį visuotinai privalomą.

Tiesa, moderniosios demokratijos pasitikėjimas žmogiškąja prigimtimi, progresu ir mokslu turi savo pagrindu skepticizmą atžvilgiu į dvasinį pasaulį ir laicizmą atžvilgiu į religinę organizaciją. Ji todėl vienu tik savo gyvavimo faktu skleidė visuomenėje pozityvizmą ir sekuliarizaciją. Šita linkmė ypač išeina aikštėn tame demokratijos išsivystymo tarpsnyje, kurį charakterizuoja radikalizmas.

Radikalizmas ypač pasireiškia sulig tuo momentu, kaip demokratinės masės ima tramdyti individualines laisves ir kaip sykiu su tuo atsiranda aiški linkmė į etatizmą, t. y. į valstybinės iniciatyvos vyravimą visuomenės gyvenime. Iš čia tolimesnis išsivystymas veda jau tiesioginiu būdu į socializmą. G. de Reynold'as šitaip suglaudžia moderniosios valstybės išsivystymo tarpsnius nuo prancūzų revoliucijos laikų: „Kaip demokratija, sako jisai, buvo vidurinis terminas tarp liberalizmo ir radikalizmo, taip lygiai šisai tapo viduriniu terminu tarp demokratijos ir socializmo. Jis pastūmė demokratiją į socializmą per etatizmo tarpsnį. Bet etatizmas prarijo demokratiją, kaip kad šioji yra prarijusi liberalizmą, pirm negu jis pats bus socializmo prarytas“ (O. c. 149 p.).

Galima abejoti, ar tikslu šitame valstybinio išsivystymo vyksme tik vieną tarpsnį vadinti demokratijos vardu, bet šiaip ar taip tikra yra tai, kad valstybinis absoliutizmas, pasireiškiąs etatizme ir socializme, neišvengiamai naikina demokratijos pagrindus. Apskritai moderniojoje demokratijoje aiškiai pastebimas kaž koks fatalus vyksmas į susinaikinimą. Atsitinka tai todėl, kad šita demokratija išriedėjo iš prancūzų revoliucijos, sugriovusios organišką visuomenės sąrangą, ir jos vietoje nesudariusios kitos

organinės sąrangos, kurioje individas nesijaustų bejėgiškai izoliuotas savo santykiuose su valstybe.

Šitas *neorganinis ir grynai formalinis moderniosios demokratijos pobūdis yra priežastis to, kad demokratija neištesėjo savo užsimojimų ir atnešė priešingų jiems vaisių.* Ji nerealizavo visuomenėje nei tikros laisvės nei tikros lygybės, nors atpalaidavo žemiausius visuomenės elementus ir suniveliavo žmogiškąsias individualybes. Po to tenka laikyti visai suprantamu tą moderniosios demokratijos užsilaužimą, kuris yra įvykęs bolševikiškoje revoliucijoje ir kuris iš tikrųjų yra fatalus moderniosios demokratijos išsivystymo linkmei.

c. *Liberalinės demokratijos išsigimimas į savo priešginybę (bolševizmo diktatūra).* — G. de Reynold'as vadina bolševizmą integraline revoliucija ir mato jame fatalią konsekvenciją tos linkmės, kuri pirmą kartą taip galingai buvo pasireiškusi prancūzų revoliucijoje. „Modernioji revoliucija, sako jisai, kartoju, viena ir vienintelė revoliucija, kuri nuo Renesanso laikų atpalaiduodavo žmogų nuo jo dvasinio centro ir palikdavo laisvam žaismui visas žmogaus pajėgas, yra radusi du puolimo tašku, kur jinai yra užsilaužusi: amerikoniškąją krizę ir rusų revoliuciją. Tos dvi datos, 1917 ir 1929 m., turės istorijoje, mano įsitikinimu, daug daugiau reikšmės, kaip 1789 m. Intelektualinis nepasisekimas yra iššaukęs politinį nepasisekimą. Tai galo ženklas" (O. c. 205 p.).

Modernioji civilizacija stengėsi išvystyti laisvės pamėgimą, lygybės reikalavimą, bet sykiu ji ardė tai, kuo laikosi visuomenės tvarka, būtent: autoritetą, tradicijas, drausmę. Todėl rezultate susidarė tasai anarchiškas stovis, kuriame stiprusis spaudžia silpnąjį, barbaras — kultūringą žmogų, nevertingas individas — vertingą asmenį (plg. t. p. 426 p.). Žodžiu tariant, visuomeninė naujųjų laikų linkmė turėjo savyje išsigimimo sėklų, ir kai mūsų laikais šitos sėklos yra išbujojusios bolševikiškoje revoliucijoje, šiosios negalima nelaikyti priežastingu ideologinių moderniosios civilizacijos pagrindų rezultatu.

Tiesa, šita civilizacija šalia antropologinio humanizmo turėjo savo pagrinduose apščiai ir krikščioniškų pradų, kurie labai ilgai atsverdavo jos lėtą išsigimimą ir palaikydavo jos gyvavimą gana aukštame lygyje. Bet nelemta sėkla neišvengiamai turėjo pradygti ir duoti savo vaisių. Bolševizmas, mažiau ar daugiau įsigalėjęs visuomeninėje politinėje srityje ėmė griauti ne tik laisvės ir lygybės pagrindus, kuriuos tiesė demokratija, bet ir tuos teigiamuosius pradus, kuriais rėmėsi naujųjų laikų civilizacija. Ogi *bolševikiškoji proletariato diktatūra, gana pastoviai įsiviešpatavusi Rusijoje, yra kulminacinė apraiška to užsilaužimo, kurio pavojus visada yra aktualus moderniosios valstybės revoliucijoje.*

d. *Fašistinė ir nacionalsocialistinė diktatūros, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.* — Bolševizmo pavojus, aiškiai pajustas, kaipo grįžimas į barbarišką stovį, kur paneigiami visi kultūringos visuomenės pagrindai, sužadino mažesnes ar didesnes reakcijas beveik visuose kultūringuose kraštuose. Suprantama savaime, kad šitos reakcijos itin stipriai pasirodė ten, kur bolševizmo pavojus reiškėsi su realiu grąsumu. Dviejuose kraštuose modernioji revoliucija, vykusi visuomenės gelmėse, susilaukė net gaivalingos kontrrevoliucijos, būtent: Italijoje — fašizmo ir Vokietijoje — nacionalsocializmo pavidalu.

Nei fašizmas nei nacionalsocializmas toli gražu nėra grįžimas prie teocentrinės pasaulėžiūros principų; jie abudu tebelieka moderniojo pasaulio nuotaikų įtakoje ir nesugeba atsipalaiduoti nuo antropocentrinės linkmės; bet vis dėlto jų gaivalingose reakcijose prieš naujųjų laikų valstybinę santvarką ir visuomenės gyvavimo formas yra nevienas sveikas užsimojimas, nors yra taip pat nelygstamasis smerkimas ir to, kas teigiamo buvo liberalistinės formalinės demokratijos tendencijose.

Fašizmas yra išsyk kontrrevoliucinė reakcija ir prieš politinės revoliucijos pradžią, t. y. prieš liberalizmą, ir prieš revoliucijos atbaigą, t. y. prieš marksistinį komunizmą. Bet sykiu jisai yra revoliucija ir prieš tą buržuazinį bei kapitalistinį režimą, kuris užpildo tarpą tarp revoliucijos pradžios ir jos atbaigos. Antiindividualistinis, antiliberalistinis, antisocialistinis fašizmo pobūdis verčia jį kelti aukštyn autoriteto, hierarchijos, disciplinos ir nacionalinio suverenumo principus. Individualinės žmogaus laisvės neranda fašizme savo užtarėjo, bet užtat atskiro individo interesus turi aprūpinti korporatyvinis režimas, kuriame susiderino sindikalizmo ir kapitalizmo principai. Vietoje efemerinių individualinių formalinės demokratijos laisvių kuriama organinė visuomenės santvarka, kuri savo funkcionavimu turėtų individą globoti ir ginti.

Nacionalsocializmas yra analoginė su fašizmu kontrrevoliucinė reakcija, tiesa, vokiško tipo, nors ir išsivysčiusio fašizmo įtakoje. Jis, kaip ir fašizmas, griežtai neigia iš vienos pusės liberalinę demokratiją, o iš antros pusės — marksistinį komunizmą. Jis taip pat nusistato principialiai prieš buržuazinį kapitalizmo režimą ir prieš internacionalizmą, tiek kapitalistinį, tiek komunistinį ir iškiša nacionalinį suverenumą su ariškosios rasės dievinimu. Jis, kaip ir fašizmas, lygiai atkakliai kovoja ir su liberalistiniu anarchizmu ir su komunistiniu egalitarizmu ir tepripažįsta autoritatyvinį režimą, kuris būtų pajėgus palaikyti tvirtą valdžią, tvarką ir drausmę. Nacionalsocializmas eina taip pat organinio visuomenės tvarkymo linkme, nors mechanizuojanti militaristinė diktatūra gerokai nustelbia šitą linkmę.

Ir fašizmas ir nacionalsocializmas išpažįsta kraštutinį nacionalizmą, kuris savo nelygstamuoju pobūdžiu įgauna net religinio kulto žymių. Juose iš dalies taip pasireiškia tasai religijos reikalo pajautimas, kuris, nežiūrint

savo iškraipyto turinio, vis dėlto juose yra mažiau ar daugiau gyvas. Šiaipjau ir fašistinis ir nacionalsocialistinis nacionalizmas turi savyje nemaža antikrikščioniškų ir net pagoniškų pradų.

Žodžiu tariant, *fašizmas ir nacionalsocializmas yra gaivalingos ir todėl dažnai aklos kontrrevoliucinės reakcijos ne tik prieš moderniąją revoliuciją, kiek ji buvo dabarties krizių priežastimi, bet ir prieš daugelį moderniojo pasaulio laimėjimų. Todėl nei vienas nei antras nėra integralinės sintezės apraiška.* Jie pasiilgsta vienybės ir pilnutinio žmogaus, bet jų priemonės neįstengia realizuoti nei pirmosios nei antrojo. Jie tam tikrame laipsnyje pasiekia savo tikslų, kiek jiems tenka kovoti su komunistiniu bolševizmu, bet jie nesugeba dar sudaryti sąlygų tikrai politinei vienybei ir tam totalizmui, kuris jų yra paskelbtas dienos šūkiu.

3. *Socialinė ekonominė krizė*

Antropocentrinis pasaulis buvo užsimojęs ne tik padaryti žmogų laisvą, bet ir palenkti jam medžiagą ir gamtos jėgas. Tuo tarpu medžiagos palenkimas žmogaus viešpatavimui pasiseka tik tada, kai žmogus pats nusilenkia ir susiderina su aukštesniu pasauliu, nes tik iš pasaulio Kūrėjo žmogus gali semti reikiamų jėgų pasauliui valdyti. Sulig tuo momentu, kai žmogus ima praktikuoti medžiagos kultą, jis tampa ne medžiagos viešpačiu, bet jos vergu. Modernusis pasaulis ir yra pasirinkęs šitą klaidingą linkmę.

a. *Principialus ekonomizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Dabar gyvenama socialinė ekonominė krizė ir turi savo ideologiniu pagrindu materialistinį užsimojimą, kuris persiteikė visai mūsų civilizacijai. Naujųjų laikų kapitalizmas pasistatė sau tikslu materialinę gerovę ir visa jo socialinė ekonominė politika buvo nukreipta į šitą pusę. Ekonomika pastatyta visuomeninių santykių priešakyje; sykiu radikaliai pamiršta, kad jos pagrindan turi būti padėti doriniai principai. Modernusis pasaulis prarado pajautimą tikrų santykių, kurių turi būti tarp materialinės ir dvasinės gyvenimo srities, ir doros ir religijos dalykus suvedė prie siauro privatinių dalykų ploto. Šitokis *ekonomizmas yra suardęs tikrą žmogiškųjų vertybių hierarchiją ir dorinį žmogiškojo gyvenimo vieningumą.*

Ekonomikos atpalaidavimas nuo dvasinės žmogaus gyvenimo srities ir jos tikslų iškėlimas į pirmąją eilę sykiu atpalaidavo socialinį klausimą nuo dorinių sprendžiamųjų principų ir pastatė darbo žmonių likimą į vieninteli priklausomumą nuo ekonominių interesų.

Modernusis ekonomizmas yra ne kas kita, kaip vienašališkas žemesnės žmogiškojo gyvenimo srities viešpatavimas aukštesnėms; yra tai visos civilizacijos pastatymas į materialistines vėžes, kurios tikrai civilizacijai yra fataliai pragaištingos.

b. *Kapitalizmas, industrializmas ir mašinizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Siekiant materialinės gerovės galima eiti dviem keliais: arba redukuoti savo reikalus arba didinti gamybą. Kapitalistinis pasaulis pasirinko antrąjį kelią ir tuo pačiu didino ne tik gamybą, bet ir žmogaus reikalavimus. Turtai pasidarė kapitalizmui sau tikslu, o neribotas, vis smarkesnis jų gaminimas — pagrindiniu uždaviniu. Kaipo turtų lygmuo, pinigas pasidarė vieninteliai siekiama kapitalizmo vertybe. Visuotinis mamonizmas yra simptominga kapitalistinio pasaulio apraiška.

Asmeninė nauda pasidarė kapitalizme tobulai išnaudojamu varikliu, kuris sugebėjo suteikti žmonijai stebėtinų materialinių ir techninių pasaikų. „Objektyvinė kapitalizmo dvasia, sako Jacques Maritain'as, yra aktyvinų ir randamųjų galių egzaltacijos dvasia, žmogaus dinamizmo ir individo iniciatyvos dvasia, bet tai sykiu neturto neapykantos ir vargšų paniekos dvasia; varguolis tėra vien įrankis, bet ne asmuo. . . — Objektyvinė kapitalizmo dvasia, sakoma toliau, yra drąsaus ir ryžtingo žemės užkariavimo dvasia, bet sykiu dvasia visų daiktų pajungimo be paliovos augančiai sakralinei gėrybių krūvai" *(Du régime temporel et de la liberté.* Paris 150—151 p.).

Industrializmas yra tiesioginė kapitalizmo dvasios išdava. Jis ekonominę gamybą laiko aukščiausiu visuomenės tikslu ir dargi su ypatingu pasitikėjimu žiūri į didžiosios pramonės viešpatavimą, nes šios pastarosios gamyba yra nepaprastai vaisinga.

Pasitikėjimas didžiąja pramone sykiu yra patobulintos technikos ir mašinos gerbimas. Kitaip tariant, industrializmas organiškai yra susijęs su mašinizmu. Su mašinos pagalba žmogus tikėjosi tobuliau apvaldyti gamtą ir tapti tikru jos viešpačiu. Bet ir čia, kaip kitose antropocentrinio pasaulio srityse, gavinys yra kitoks, negu tikėjosi atsipalaidavęs nuo dvasinio centro žmogus. Mašina iš tikro yra įrankis įkinkyti gamtos jėgas į darbą, bet viešpačių žmogus tegali čia būti vien tada, jei jis pats netampa mašinos vergu.

Tuo tarpu mūsų laikais vis dažniau girdėti balsų, kad ne žmogus valdo mašiną, bet mašina žmogų, nes faktiškos rolės neatitinka nominalinių. Mašina taip išaugo ir įsigalėjo civilizuotos žmonijos gyvenime, kad nuo jos priklauso žymioje dalyje ekonominiai ir socialiniai santykiai, ir kad stovįs prie jos žmogus ne tiek yra jos valdytojas, kiek tarnautojas ir net vergas.

Reikšminga dargi yra tai, kad mašina, įsiterpusi tarp žmogaus ir gamtos, yra suardžiusi jų dviejų tiesioginius ir natūralius santykius. Civili*žmogų ir padariusi iš jo defektingą, tam tikra prasme, būtybę.* Nestebėtina kant, kosmiško gamtos pajautimo. Kitaip tariant, *mašina yra nugamtinusi žmogų ir padariusi iš jo defektingą, tam tikra prasme, būtybę.* Nestebėtina todėl, kad šiuo metu galima kalbėti apie konfliktą tarp mašinos ir žmo-

gaus sielos. „Materialinio progreso, mašinos, technikos, organizacijos perteklius, sako G. de Reynold'as, gali pražudyti civilizaciją. Iš tikrųjų didysis konfliktas, kuris šiuo metu dominuoja visus kitus ir juos sąlygoja, yra sielos ir mašinos konfliktas. Mes esame mašiną tiek išvystę, kad mes nebesame daugiau jos viešpačiai. Žmogiškajai sielai svarbu pasirinkti linkmę; kitaip tai bus sudužimas ir galutinis sugyvulėjimas" (O. c. 459—460 p.).

Kapitalistinio režimo gaviniai gali būti tinkamai įvertinti, jei tik sugretinsime keletą reikšmingų mūsų laikams faktų. Iš vienos pusės mūsų ekonominis pasaulis kenčia nuo hiperprodukcijos taip, kad kartais gamintojai ryžasi sunaikinti dalį gaminių, kad prekių kainos nekristų per daug žemai. Argentinoje leidžiama supūti grūdams; Brazilijoje kava suverčiama į jūrą; kitur manoma naikinti medvilnės derlius ir šiaipjau nežinoma, kas daryti su prekėmis, kurios neranda pirkėjų vartotojų. O iš kitos pusės beveik kiekviename pasaulio kontinente galima rasti dešimtimis milijonų bedarbių, kurie kenčia badą arba tiek teranda pašalpos, kiek yra per daug mirimui ir per maža gyvenimui. Ir šitos *bedarbių minios, ieškančios darbo, neranda savo rankoms pritaikymo. Taip stovi priešais save perteklius ir badas, nerasdami sutaikymo todėl, kad užleista ekonomikos dėsniams valdyti žmonijos gyvenimą.*

Tuo būdu kapitalizmas, einąs mamonizmo, industrializmo ir mašinizmo linkme, turi neišvengiamai prieiti krizę, kurioje griūva jo geriausios svajonės. Tai, kas su jo ekonominiu nepasisekimu ypatingai ryškiai išeina aikštėn, yra socialinė krizė. Šioje krizėje įvyksta katastrofiškas kapitalistinės santvarkos užsilaužimas, kuris eina jau socializmo ir komunizmo linkme.

c. *Kapitalizmo išsigimimas į savo priešginybę (socializmas, komunizmas).* — Kapitalizmas, L. Romier žodžiais tariant, yra liberalizmo sūnus ir socializmo tėvas. Ir iš tikro *kapitalizmas pagimdė socializmą ne tik kontrasto ir reakcijos būdu, bet ir savo materialistine dvasia statančia materialinę gerovę vyriausiu visuomenės tikslu. Ekonomizmas sudaro bendrą jų dviejų esmę, kuri socialistų ekonominiame materializme apsireiškia su ypatingu ryškumu.* Tuo būdu materialistinė nuotaika, glūdinti kapitalizme, socializme randa daug tobulesnę išraišką. Jei kapitalizmas praktiškai realizavo materializmą žmogaus gyvenime, tai socializmas doktrinaliai pagrindžia materializmą, kaipo pasaulėžiūrą, kuri aukštesnius dvasinius dalykus suveda ir išaiškina žemesniais materialiniais dalykais. Šita prasme marksizmas, tasai nuosekliausias socializmas, turi bendrą ideologinį pagrindą su buržuaziniu pasauliu, kapitalizmo sudarytu.

Tiesa, kalbant apie bendrą ideologinį socializmo ir kapitalizmo pagrindą, negalima pamiršti ir jų didelio priešingumo. Socializmas yra pro-

testas ir reakcija prieš kapitalizmą, nors šis protestas ir reakcija ir įvyksta toje pačioje materialinės gerovės plotmėje. Jei kapitalizmas tikisi pasiekti gerovės, dėdamas svorio centrą į gamybą, tai socializmas, neneigdamas gamybos reikšmingumo, deda vis dėlto svorio centrą į gėrybių suskirstymą. Jei imperialistiniame iš savo pobūdžio kapitalizme, nėra teisingumo pajautimo, tai socializmas gimsta iš pažeisto socialinio teisingumo jausmo. Šitame fakte glūdi jo galybė ir patosas.

Kapitalizmas sugeba sugyventi su formaline demokratija, nesudarančia visuomenėje organinės santvarkos ir tik vienu pliku savo gyvavimo faktu netobulai ginančia individų reikalus. Tuo tarpu socializmas nėra formalinio pobūdžio; jis siekia naujos visuomeninės santvarkos, aiškiai numatomos iš savo turinio pusės. Todėl socializmas sunkiai sugyvena su demokratija ir savo nuosekliame išsivystyme su ja neišvengiamai sueina į konfliktą. Socializmas, N. Berdiajevo teigimu, nėra skeptiškas, kaip demokratija; jis turi savą tikėjimą ir net pasižymi mesianišku pobūdžiu.

Visa tai, kas socializmą jungia ir skiria su kapitalizmu, daug ryškiau išeina aikštėn komunizme, kuris yra integralinė socializmo forma. Jame su visu griežtumu pasireiškia tos prigimtos tendencijos, kurios paprastame socializme glūdi neišvystytu būdu. Komunizmas aiškiai kontrastuoja su demokratija; jo idealai neįvykdomi valstybėje, kurios gyvenimas yra pagrįstas laisvės ir lygybės principais. Todėl komunizmas su visu atvirumu skelbia proletariato diktatūrą ir autoritatyvinį režimą. *Komunizmas turi kultą žmogaus, kuriam iš tikro tinka vardas homo oeconomicus. Panekonomizmas yra tikriausia komunizmo pasaulėžiūra.*

Rusiško komunizmo tipas, vadinamas bolševizmu, būdamas iš dalies realizuotas ir realizuojamas toliau Rusijoje, duoda galimybių spręsti, kaip atrodo visuomenė, pagrįsta ekonominiu materializmu. Rusijos eksperimentas, daromas milžinišku mastu, dar nėra baigtas. Vienu kitu atžvilgiu jis, be abejo, bus žmonijai labai pamokamas. Bet, žinant, kad rusiškas bolševizmas yra pagrįstas antropocentrizmu žemiausios rūšies, kurį geriau būtų pavadinus zoocentrizmu, negalima abejoti, kad galutiniai jo gaviniai bus neigiami.

d. *Nacionalistinis solidarizmas ir etatistinis korporatizmas, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.* — Socializmo ir komunizmo veržimasis prie valdžios jų griaujamoji akcija visuomenėje sukėlė prieš save lygiai stiprią kontrrevoliucinę reakciją iš pusės nacionalistiškai nusistačiusių sąjūdžių tokios rūšies, kaip fašizmas ir nacionalsocializmas. Jei politinėje srityje fašizmas ir nacionalsocializmas su kitais panašiais sąjūdžiais yra kontrrevoliucinė reakcija išsyk prieš liberalistinę demokratiją ir prieš bolševistinę diktatūrą, tai socialinėje ekonominėje srityje šie sąjūdžiai yra kontrrevoliucinė reakcija išsyk prieš buržuazinį kapitalizmą ir prieš proletarišką socializmą bei komunizmą.

Iš kontrrevoliucinių sąjūdžių socialinės ekonominės srities fašizmas yra apreiškęs daugiausia iniciatyvos ir konstruktyvinės kūrybos; todėl jis ir duoda toną visiems savo giminės sąjūdžiams. Fašizmo originalumas pasireiškia socialinėje ekonominėje srityje tuo, kad jis stengiasi sudaryti kapitalizmo ir sindikalizmo sintezę korporatizmo pavidalu. Fašizmas skelbia organiškąjį klasių solidarumą ir savo sindikaline reforma nustato pusiausvyrą tarp darbininkų ir darbdavių sindikatų.

Visa eilė kraštų jau yra pasirinkusi linkmę į korporatyvinę santvarką. Ryžtingiausiai šiuo atžvilgiu yra nusistačiusi Italija. Jos pėdomis seka Vokietija. Ta pačia linkme eina Portugalija ir Austrija. Daug kur korporatyvinė problema yra svarstoma su stipresne ar silpnesne intencija realizuoti korporatyvinius principus. Šitas korporatyvinis sąjūdis yra išaugęs iš realaus pajautimo, kad kapitalstinė santvarka yra atgyvenusi savo amžių, ir kad komunistinis režimas bent šiuo metu nesuteikia patenkinamo socialistinės problemos išsprendimo.

Korporatyvinė santvarka nėra kaž kas visai naujo žmonijos istorijoje. Visi viduriniai amžiai buvo gyvenę pagal korporatizmo principus ir, reikia pripažinti, džiaugėsi tam tikra, žinoma, lygstamąja socialine santaika. Šių laikų korporatizmas reiškia ne grįžimą prie senos socialinės ekonominės santvarkos, bet grįžimą prie kai kurių senų socialinio ekonominio gyvenimo principų.

Korporatizmas atstato organiškąją visuomenės santvarką ir stengiasi tuo pačiu ne tik išspręsti socialinę ekonominę problemą, bet dar sustiprinti politinę tvarką, nes žinomas yra dalykas, kad, kaip sako G. de Reynold'as, „politinė santvarka tik tame laipsnyje yra gyvinga, kiek jinai yra įsišaknijusi organiškoje visuomenėje“ (O. c. 285 p.). Fašizmas net pretenduoja, kad jis, panaikinęs formalinę demokratiją, esąs sukūręs socialinę ekonominę demokratiją.

Per anksti dar yra tarti galutinį sprendimą apie bandymus realizuoti korporatyvinę santvarką dabartinio visuomeninio gyvenimo aplinkybėse. Jo pasisekimas žymioje dalyje priklausys nuo to, kiek šita santvarka sugebės organiškai sutapti su nauja dvasia, kuri įstengtų pergalėti materialinės gerovės kultą su jo ekonominio materializmo ideologija ir palenktų materialinę gyvenimo sritį dvasinės srities reikalavimams.

4. *Intelektualinė ir moralinė anarchija, kaipo moderniojo žmogaus drama*

Kaip matėme, visa eilė krizių kamuoja mūsų pasaulį. Kitaip tariant, mes gyvename krizių pasaulyje, kuriame miršta nyksta atgyvenusios savo gyvenimą formos ir gimsta formuojasi naujos, atitinkančios laiko reikalavimus. Berdiajevas kalba apie Renesanso galą ir spėja atėjimą tokio civi-

nizacijos tipo, kuris daug kuo bus panašus į vidurinių amžių tipą. Todėl jis naują žengiantį laikotarpį vadina naujuoju viduramžiu. Berdiajevo teigime, be abejo, esama daug tiesos. Tik prognozė dabar negali būti labai viltinga.

Kai pradžioje mūsų eros sugriuvo antikinis pasaulis, jo griuvėsius užplūdo barbarai, kupini gyvingų jėgų ir nesugadinti įrančios kultūros pelesių. Be to, anų laikų barbarija tapo naujos dinamiškos krikščionybės veikimo laukas. Sveika nesugadinta prigimtis ir energiją žadinanti religija suėjo krūvon ir ilgainiui sukūrė vidurinių amžių civilizaciją, kuri, kad ir turėjo savo trūkumų, vis dėlto nėra nusipelniusi paniekos ir ignorancijos, jai teikiamų naujaisiais laikais.

Mūsų laikais yra labai daug žymių senojo pasaulio suirimo ir puvimo; šiuo atžvilgiu jis gerokai primena antikinį pasaulį iš III a. mūsų gadynės. Bet nematyti dviejų dalykų: nesugadintų sveikos prigimties barbarų ir pilnų entuziazmo ir energijos krikščionybės adeptų. Šių laikų barbarai yra dviejų rūšių: tai yra iš vienos pusės subarbarėję civilizuoti žmonės, o iš antros pusės sulaukėję priespaudoje ir skurde žmonės, kurie dega dabartinės civilizacijos ir krikščionybės neapykanta ir griovimo aistromis.

Naujasis viduramžis neturi nė tokios perspektyvos, kokią kad buvo turėjęs atidaręs naujuosius laikus Renesansas. Į Renesansą ėjo organiškai sukoncentruotas, vieningas, semiąs dvasiniame pasaulyje jėgas ir kūrybiškai nusistatęs vidurinių amžių žmogus. Dabar į neaiškią ateitį žengia žmogus, apsunkintas naujųjų laikų palikimo; o šitas palikimas, kad ir labai vertingas vienais atžvilgiais, yra vienu kitu atžvilgiu tikrai tragiškas.

Gili drama kankina dabartinį žmogų ir sudaužo jo gyvenimo tikslingą eigą. Atsipalaidavęs nuo religijos, paneigęs Dievą ir paskelbęs save vyriausiu pasaulio valdovu, modernusis žmogus, tasai antropocentrinio humanizmo išpažintojas, sugriovė tikrą pasaulio hierarchiją, suardė tvarką, atpalaidavo žemuosius prigimties gaivalus ir, vietoje jų viešpaties, tapo klusniu jų vergu. *Antropocentrizmas užuot ugdęs galingą, laisvą, harmoningą žmogų, padaro žmogų silpnesnį, nelaisvą, pakrikusį. Tai įvyksta todėl, kad žmogus be Dievo, jei tik jis padaro visas išvadas iš savo neigimo pagal Ivano Karamazovo dialektiką (Jei nėra Dievo, nėra nemarumo; jei nėra nemarumo, viskas leista), neišvengiamai turi pulti žemiau už gyvulį (Untertier).* Antropocentrizmo adeptai dėl įvairių priežasčių nepadaro galutinių išvadų iš savo ideologinių pagrindų, ir todėl tesioginės konsekvencijos nėra visada pakankamai ryškios, bet vis dėlto bendra antropocentrinė linkmė faktiškai šiaip ar taip reiškiasi, ir todėl gavinių neigiamumas yra neabejotinas faktas.

Bene didžiausia moderniojo žmogaus drama yra intelektualinė ir moralinė anarchija, kuri tiesioginiu būdu kyla iš viešpataujančio tiek spekuliacijoje, tiek akcijoje reliatyvizmo. Nustojęs tikėjimo į Dievą, žmogus galų gale nustojo pasitikėjimo ir pačiu savimi, be kita ko, savo aukštesnė-

mis galiomis. Nuolat ėdamas hiperkritikos ir neigimo dvasios, modernusis žmogus pagaliau nustojo pasitikėti bet kuria ideologija ir galimomis reformomis. Šitokis teorinis ir praktinis skepticizmas pasidarė didžiausia kliūtis krizėms pergalėti.

Dabarties žmogus yra praradęs vertybių hierarchijos pajautimą, ir nepaprastai chaotiškas vertybių sujaukimas charakterizuoja mūsų laikus. Modernusis pasaulio traktavimas nežino nelygstamųjų vertybių, kurios būtų vedamosios gairės mūsų individualiniame ir visuomeniniame gyvenime. O ypatingai nustojo pagarbos visos vertybės, susijusios su dvasine asmenybės esme. Iš čia nepaprasta anarchija dorovėje. Šiais laikais kiekviena gyvenimo sritis turi savo atskirą dorą, kuri, kaipo viena iš daugelio, žinoma, legali būti reliatyvinio pobūdžio.

Be to, autonomingas antropocentrinio humanizmo žmogus yra iš tikrųjų izoliuotas individas. Nutrūkus dvasiniams bendruomenės ryšiams, kurie turi savo šaknis dieviškajame pasaulyje, modernioji visuomenė pasijuto be organiško pagrindo. Visuomenė pasidarė moderniajam žmogui izoliuotų individų daugybė, organiškai nesuveržta gilesnėmis dvasinėmis sijomis.

Pagaliau, dvasiškai izoliuotas žmogus, atpalaiduotas nuo Tiesos, kuri išlaisvina, pasijuto pajungtas materialinei prigimčiai su tokiu būtinumu, kurio nežinojo kitos gadynės. Ekonominiame gyvenime šitas žmogaus pajungimas medžiagai išėjo mūsų laikais aikštėn su nepaprastu aiškumu. Žmogaus vergavimas pinigui ir mašinai yra viena iš skaudžiausių vergovės rūšių.

Nepaisymas žmogiškosios asmenybės teisių ir ekonomikos viešpatavimas žmogaus gyvenime, kiek tai plaukia iš moderniosios civilizacijos sudarytų aplinkybių, veda pasaulį į dvejopą barbariją; būtent, tėvo Coulet teigimu, *mūsų civilizacijai gresia iš vienos pusės nepermaldaujamas godumas ekonomijos be sielos, iš antros pusės — tironiškumas autoriteto be kontrolės.*

Visi simptomai kalba už tai, kad mes gyvename ant slenksčio dvieju gadynių. Senas pasaulis nueina į praeitį, ir sykiu gimsta naujas pasaulis, kurio ypatybės turės paspalvinti ir duoti vardą naujai gadynei. Šitame persilaužimo momente charakteringa dar yra tai, kad vis labiau imama pasiilgti religijos. Žmonės praradę krikščioniškąjį tikėjimą, arba atsiverčia prie krikščionybės, arba ieško religijos pakaitalo teosofijoje ir šiaipjau okultiniuose moksluose. Tuo apsireiškia, be kita ko, ta nepaprasta nostalgija, kuri, Berdiajevo pasakymu, yra apėmusi geriausią žmonijos dalį (O. c. 74 p.).

Iki šiolei modernusis pasaulis ir jo krizės buvo imami be sąryšio su krikščionybe. Tuo tarpu krikščionybė tai visas pasaulis, kuris iš dalies persikerta su moderniuoju pasauliu, iš dalies — gyvena savu gyvenimu.

Būtų labai sunkus darbas susekti šitų dviejų pasaulių santykius visoje jų komplikuotumo platumoje. Toliau tesistengsiu vien nušviesti katalikiškosios pasaulėžiūros poziciją dabarties krizių akivaizdoje.

II. *KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA DABARTIES KRIZIŲ AKIVAIZDOJE.*

1. *Integralinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis*

Palyginus su reliatyvizmu, skepticizmu ir intelektualine anarchja, kurie įsigalėję užvaldė naujųjų laikų pasaulį, katalikiškoji pasaulėžiūra yra kaž kas diametraliai priešingo. Bet kas yra šita katalikiškoji pasaulėžiūra savo turiniu? — štai klausimas, kuris nėra taip lengvai atsakomas, kaip gali rodytis pirmu pažvelgimu.

a. *Katalikiškosios pasaulėžiūros supratimas.* — Nėra nieko klaidingesnio, kaip katalikiškąja laikyti faktiškąją katalikų pasaulėžiūrą, toje ar kitoje vietoje, tuo ar kitu laiku susidariusią ir įsigalėjusią tarp katalikų. *Katalikų pasaulėžiūra ir katalikiškoji pasaulėžiūra yra du skirtinu dalyku, kurie toli gražu nevisados ir nevisame plote sutampa.* Katalikų pasaulėžiūroje, kad ji ir būtų labai netobula ir labai menkai išvystyta, visada yra tam tikras dogminis branduolys, kuris sykiu yra ir katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys; yra tai pagrindinė tikėjimo doktrina, be kurios išpažinimo niekas negali kataliku vadintis. Bet išpažįstant katalikiškąją tikėjimo doktriną, galima labai netobulai arba net klaidingai išvystyti visą savo pasaulėžiūrą. Todėl, nevadinant dar katalikiškosios pasaulėžiūros vardu dogminį Katalikų Bažnyčios mokslą, visiems katalikams privalomą, reikia pripažinti, kad tarp katalikų faktiškai esti įvairių pasaulėžiūrų. Kokia gi tad prasme galima būtų kalbėti apie vieną, vieningą ir vienintelę katalikiškąją pasaulėžiūrą?

Katalikiškoji yra pasaulėžiūra, potencialiai glūdinti dogminiame Bažnyčios moksle, ir kaskart tobuliau išvystoma pagal vedamąsias šito mokslo idėjas ryšium su gyvenamojo laiko statomomis problemomis. Kiekvienoje gadynėje tvirčiausi katalikų protai dirba šitą kuriamąjį darbą ir stengiasi precizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą, kaipo tam tikrą intelektualinę sistemingą visumą

Savaime suprantama, kad šita katalikiškoji pasaulėžiūra suima į save visą dogminį Bažnyčios mokslą, bet, be šito autoritetingo ir visiems katalikams privalomo branduolio, katalikiškoji pasaulėžiūra turi savyje daugelį dalykų, kurie, nepriklausydami prie dogminės doktrinos, įpareigoja ne tiek katalikų sąžinę, kiek jų protą. Tai iš tikrųjų reiškia, kad katalikiškoji pasaulėžiūra savo pilnumoje nėra suformuluota ir išvystyta visiems

katalikams privalomu būdu. Katalikai tiki, kad tėra vienų viena tiesa, kurios išvystymas į pilnutinę sistemą, suteiktų atsakymų į visas problemas, kurių gali pastatyti pasaulis ir gyvenimas, bet sykiu žino, kad šitokia sistema yra idealas, kuris tik iš dalies ir netobulai gali būti konkrečiai realizuotas. Kitaip tariant, *pilnutinė katalikiškoji pasaulėžiūra yra ne tiek fakto, kiek pastangų ir siekimų dalykas.*

Taip stovint dalykams, labai svarbu yra katalikams nusimanyti apie tai, kokios yra pagrindinės katalikiškosios pasaulėžiūros žymės, koks turi būti katalikų intelektualinis ir moralinis nusistatymas šitos pasaulėžiūros atžvilgiu ir kokios vedamosios idėjos turi vadovauti katalikams sprendžiant problemas, susijusias su dabarties krizėmis.

b. *Visuotinis ir sintetinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis.* — Katalikiškoji pasaulėžiūra savo šaknimis yra labai sena, nes, remdamasi sveiku protu, ji suima į save ir tas tiesas, kurias žmonija buvo laimėjusi jau gilioje senovėje. Bet sykiu jinai yra visados jauna, nes joje gūdi nuolatinio atsinaujinimo pajėgos.

Šitas katalikiškosios pasaulėžiūros jaunumas turi savo pagrindą sintetiniame ir visuomeniniame jos pobūdyje. *Katalikiškoji pasaulėžiūra,* tariant J. Maritain'o žodžiais, *yra „didžiausia tiesos rankiotoja, kokią tik pasaulis yra žinojęs"*[3]. *(Religion et culture.* Paris 1930, 88 p.). Vieną kartą laimėjusi kurią tiesą, jinai įglaudžia ją į savo dvasinį lobyną, kaipo amžiną idėją, bet sykiu jinai nenustoja atodairos laiko dalykams. Todėl ji nėra akla tiesos saugotoja: sulig laiko ypatybėmis jos dvasinis lobynas turi vis naujų galimybių turtėti.

c. *Coincidentia oppositorum katalikiškojoje pasaulėžiūroje.* — Joks ekskliuzyvizmas negali rasti vietos katalikiškojoje pasaulėžiūroje, nes šioji nėra neatjungiamai susijusi su jokiu laiku, su jokia tauta, su jokia visuomenės grupe. Šita prasme jinai yra transcendentinė. Ir sykiu kiekvienas vienašališkumas, turįs savyje bent dalelę tiesos, yra organiškai įglaudžiamas į jos universalią sintezę. Atskiras tiesas, išbarstytas vienašališkosiose teorijose, ji vienija į vieną organingą visumą, kurioje įvyksta, kaip buvo anksčiau sakyta, *„coincidentia oppositorum"*, priešybių sutapimas. Kitaip tarant, *katalikiškojoje pasaulėžiūroje yra įkūnytas sintezės ir vienybės genijus.*

Jeigu reikėtų vienu terminu nucharakterizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą, galima būtų pasakyti, kad *tai yra tikrai integralinė pasaulėžiūra.* Potencialiai ji visada buvo pilnutinė, aktualiai ji vis labiau tampa pilnutinė sulig tuo, kaip vis naujos jos galimybės realizuojasi katalikų sąmonėje. Naujos laiko problemos ir ideologinės sunkenybės kaip tik duoda progos aktualizuotis naujoms galimybėms.

---

[3] Mano pabraukta. — *St. Š.*

Ir šiais laikais, kai visa eilė krizių, kilusių iš klaidingų ideologinių pagrindų, yra sukėlę naujų aktualių problemų, katalikiškoji pasaulėžiūra turi savo dvasiniame lobyne pakankamai tvirtų principų, kurie galėtų padėti šitas problemas tinkamai išspręsti ir tuo pačiu dar praturtinti katalikiškąją sąmonę.

d. *Tvirtų idėjų vyravimas katalikiškojoje pasaulėžiūroje.* — Užsiminus apie tvirtuosius principus, bus ne pro šalį pacitavus L. Ollé-Laprune'o žodžius apie christianizmą apskritai. „Christianizmas, sako jisai savo veikale *Les Sources de la paix intellectuelle,* yra, be abejo, švelnus, bet kaip tik todėl, kad jis yra tvirtas: jisai yra kupinas tvirtų idėjų, tvirtų jausmų; jis reikalauja tvirtų valių, tvirtų veiksmų: jis moko kentėti ir veikti su tvirtybės dvasia, ir apie krikščionį galima būtų pasakyti tai, ką Titas Livijus sako apie romėną: ‚jo prigimtyje yra patverti ir daryti tvirtų dalykų', *Et fecere et pati fortia, Romanum est*" (Paris 1920, 63 p.).

Keletą svarbesnių tvirtų katalikiškosios pasaulėžiūros principų bus kaip tik pravartu iškelti aikštėn tų krizių akivaizdoje, kurios anksčiau buvo nusakytos.

2. *Teigiamosios christianizmo idėjos, sudarančios antidotum prieš krizines ideologijas*

Kai klaidingos idėjos-jėgos tiesioginių ir netiesioginių konsekvencijų keliu priveda žmoniją prie krizės ir katastrofos, yra progos pasimokyti, kokia buvo tikra išvykstamojo ideologinio pagrindo vertė. Todėl kiekviena revoliucija, kiekviena smarkesnė visuomeninė kultūrinė lūžtvė turi skaudžiai pamokomosios reikšmės. Bet pirm, negu katastrofa yra įvykusi, katalikiškosios pasaulėžiūros reiškėjai sugeba numatyti nelemtą išsivystymo eigą ir turi pareigą pastatyti prieš klaidingas idėjas priešingus principus, kurie galėtų atsverti krizinės ideologijos ardomąją veikmę.

a. *Žmogus, kaipo organiškoji teocentrinės visumos dalis.* — Imant, pavyzdžiui, mūsų gyvenamas krizes, galima susekti, kad katalikiškojoje pasaulėžiūroje visada buvo gyvi principai, kurie buvo priešingi koncepcijoms, vedusioms prie katastrofų. Visų pirma *katalikiškoji pasaulėžiūra yra teocentrinio pobūdžio ir todėl niekados negali sutarti su antropocentriniu humanizmu, kuris buvo padėtas naujais laikais į kultūrinio dvasinio išsivystymo pagrindą.* Pagal katalikiškąją pasaulėžiūrą žmogus nėra nei sau tikslas, nei pasaulio centras, nei visų daiktų mastas, iš savęs turįs nelygstamąjį vertingumą. Žmogus yra teocentrinės visumos organiškoji dalis ir iš savo Kūrėjo gauna visas savo tobulybes, o iš savęs yra gavęs silpnybes, gimtąja nuodėme sudarytas. Katalikiškoji pasaulėžiūra yra optimistinė, kiek žmogus yra dieviškosios malonės objek-

tas, ir ji yra tam tikrame laipsnyje pesimistinė, kiek žmogui pasirodo fatalus jo prigimties įsigytas silpnumas. Katalikiškoji pasaulėžiūra net neatmeta nelygstamai bet kurio humanizmo: jai visai yra priimtinas integralinis, krikščioniškasis, arba teocentrinis humanizmas, kuris, kaip sako J. Maritain'as, yra „apvalytas Kristaus krauju" *(Religion et culture,* 38 p.). Visa žmogaus didybė turi savo šaltinį tame fakte, kad jis yra Dievo atvaizdas ir panašybė. Kaip tik žmogus atsigręžia nuo Dievo ir atitrūksta nuo malonės šaltinio, jis ima riedėti žemyn ir ne tik nustoja žmogiškojo vertingumo, bet dažnai nusmunka net žemiau už gyvulį. Gyvenimo harmonija tegali būti išlaikyta vien tada, kai prigimtis yra palenkiama kultūrai ir sykiu su pastaraja subordinuojama religijai. Suardymas šitos hierarchinės priklausomybės neišvengiamai veda žmogų į susiskaldymą, į praradimą harmonijos ir į netekimą tikros galybės.

Renesansinio humanizmo užsimojimas buvo prometėjiško pobūdžio; juo žmogus kūrėjas buvo atpalaiduotas nuo Dievo ir pastumtas ieškoti kultūros kelyje tobulumo ir laimės. Tačiau šitas užsimojimas, nežiūrint savo žmogiškosios didybės, yra iš esmės tragiškas, nes prometėjiškoji žmogaus puikybė neišvengiamai randa savo bausmę istoriniame žmonijos išsivystyme. Antropocentrinio humanizmo istorija jau yra įtikinamai įrodžiusi, kad Prikaltajam Prometėjui tikrąjį išganymą tegali suteikti vien nukryžiuotasis ir iš numirusiųjų prisikėlęs Kristus.

b. *Nelygstamoji žmogiškosios asmenybės vertė, žmogiškosios prigimties netobulumas ir žmogaus laisvė apsispręsti pagal savo sąžinę.* — Kaip buvo savo laiku minėta, humanizmas sužadino žmoguje ir išegzaltavo jame du geidimu — laisvės ir viešpatavimo medžiagai, gamtai. Abudu geidimu atitinka žmogaus prigimtį ir yra teisėti. Bet, jei moderniosiose aplinkybėse laisvės geidimas reiškiasi vienašališku liberalizmu, vedančiu į anarchiją, ir noras viešpatauti gamtai — vienašališku materializmu, pajungiančiu žmogų medžiagai ir mašinai, katalikiškoji pasaulėžiūra iškelia aikštėn priešingas koncepcijas, kurios išvengia vienašališkumo ir pavojingų perdėjimų.

Christianizmas yra atnešęs pasauliui dvi idėjas, kurios paskui buvo padėtos į europiškosios civilizacijos pagrindą: tai yra asmenybės ir laisvės idėjos. Christianizmas paskelbė nelygstamąją žmogiškosios asmenybės vertę, dėl kurios ji negali būti paversta priemone kitam žmogui. Ir sykiu christianizmas paskelbė žmogaus laisvę apsispręsti pagal savo sąžinės balsą. Šituo atžvilgiu jis eina taip toli, kad laiko sąžinės balsą žmogui privaloma net tada, kai šita sąžinė objektyviai nėra teisinga. Christianizmas pripažįsta žmogui laisvę sekti savo sąžinės balsu, bet jis nepripažįsta, kad sąžinė yra laisva ta prasme, kad ji iš savęs nustato, kas yra gera ir kas yra bloga Nei sąžinės indiferentiškumas, nei sąžinės arbitralumas principialiai negali būti katalikiškosios pasaulėžiūros pripažintas. Principialiai žmogaus

sąžinė turi būti dorinio dėsnio išraiška, nors faktiškai ir gali be kaltės suklysti.

Katalikiškoji pasaulėžiūra, nelygstamai pripažindama žmogaus laisvę pasekti savo sąžine, kaipo dorinio dėsnio reiškėja, iš kitos pusės nepripažįsta žmogui nelygstamosios laisvės reikštis visuomenės gyvenime, nes tikroji laisvė toli gražu nėra dar atsipalaidavimas nuo bet kurių sąvaržų. Tik neskyrimas tų dviejų dalykų galėjo pagimdyti kraštutinį liberalizmą, vedantį prie visuomeninės anarchijos.

Katalikiškoji pasulėžiūra pripažįsta dieviškąjį visuomeninės valdžios autoriteto šaltinį, bet sykiu teigia, kad šitas autoritetas iš savo prigimties yra palenktas doriniams dėsniams. Jei todėl faktiškoji valdžia prasilenkia su šitų dėsnių reikalavimais, ji neišvengiamai praranda savo autoritetą. Tokiu būdu ir žmogaus laisvė ir visuomeninis autoritetas, katalikiškosios pasaulėžiūros supratimu, yra sąlygojami dorinių dėsnių išpildymu. Sykiu katalikiškoji pasaulėžiūra pažįsta žmogiškosios prigimties netobulumą ir todėl jos atžvilgiu visados skelbia atsargumo reikalą.

Akivaizdoje šitų principų neranda pateisinimo ne tik nelygstamasis liberalizmas, bet ir nelygstamasis absoliutizmas totalitarinių diktatūrų, kurios savo arbitraliuose sprendimuose laiko save niekuo neapribotomis, ir net tos demokratijos, kurios pretenduoja turėti nelygstamąjį ir niekuo neapribotą suverenumą iš tautos malonės.

Valstybės santvarkos atžvilgiu katalikiškoji pasaulėžiūra skelbia, kad esminis dalykas yra čia ne valdymo forma, bet siekimas bendros gerovės ir prisilaikymas doros ir teisėtumo principų. Kiekviena valdymo forma gali būti gera ar bloga pagal tai, kaip ji šituos reikalavimus vykdo.

c. *Organinė visuomenės ir valstybės santvarka, atitinkanti netobulą žmogaus prigimtį.* — Katalikiškoji pasaulėžiūra pripažįsta principialiai lygią žmogiškosios asmenybės vertę visiems žmonėms, bet sykiu ji rimtai paiso faktą, kad realiai kiekvienas individas yra skirtingas. Šito fakto akivaizdoje, *katalikiškoji pasaulėžiūra yra linkusi principialiai ginti organinę ir hierarchinę visuomenės santvarką ir, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, laikyti geriausia tą valdymo formą, kurioje tobuliausiai susiderina monarchinis, aristokratinis ir demokratinis pradas.* Žinodama žmogaus prigimties netobulumą, ji nereikalauja žmogui visiškos laisvės, o visuomenei — visiškos vienybės. Jai vis dėlto rūpi, kad organiškoji visuomenės vienybė laiduotų daugingų dalių įvairumą ir autonomiškumą.

Modernusis pasaulis nesugebėjo suderinti asmens laisvės ir visuomeninio autoriteto tinkamoje pusiausvyroje ir todėl jis buvo pasmerktas svyruoti tarp anarchijos ir despotizmo. Mūsų laikai kaip tik yra liudytojai, kaip demokratijos plačiosios laisvės, suprastos liberalistine prasme, yra staiga

keičiamos diktatūriniu režimu, pagrįstu beveik neribota prievarta. Štai prie ko privedė antropocentrinio humanizmo užsimojimas suteikti žmogui nelygstamąją laisvę.

d. *Žmogus, kaip materialinio pasaulio valdytojas pagal dieviškuosius įstatymus.* — Ne daugiau yra pasisekęs, kaip matėme, humanizmo užsimojimas padaryti iš žmogaus tikrą medžiagos ir gamtos valdovą. Socialinė ekonominė visuomenės sritis priėjo krizių, kurių katastrofiškumas savo didumu pralenkė visa, ką žmonija yra patyrusi šioje srityje. Tai vėl yra įvykę todėl, kad buvo pamiršti katalikiškosios pasaulėžiūros principai, ir jų vietoje iškelti kiti, vienašališkai klaidingi.

Katalikiškajai pasaulėžiūrai materialinė gerovė tegali būti suprantama priemonės, bet ne nelygstamojo tikslo prasme. Jai yra svetimas bet kuris praktinis materializmas, kuris kokia nors materialinę gėrybę ima žmogaus tikslu. Juo labiau ji nesutinka su tuo ekonomizmu, kuris žmogaus gyvenimo sistemoje pripažįsta primatą ekonominiam pradui. Katalikiškoji pasaulėžiūra laiko naturaliniu ir todėl normaliu dalyku, kad žmogus siekia materialinės gerovės ir įsigyja turto nuosavybės pagrindais, bet ji visados reikalauja materialinių reikalų subordinacijos dvasiniams reikalams; kitaip tariant, ji materialines gėrybes leidžia žmogui laikyti priemonėmis, bet ne nepriklausomais tikslais.

Buržuazinis miesčioniškumas, kuris, jei ne principialiai, tai bent psichologiškai pripažįsta primatą ekonominiam pradui, yra labiau net priešingas katalikiškajai pasaulėžiūrai, negu bet kuriai kitai pasaulėžiūrai, nors faktiškai patys katalikai juo nusideda gana dažnai.

Katalikiškoji pasaulėžiūra pripažįsta privatinę nuosavybę, kaipo geriausiai tinkančią netobulai žmogaus prigimčiai turtų valdymo formą, bet sykiu uždeda jai visuomeninių funkcijų, koriguodama individualistinius šitos prigimties polinkius. Todėl ji reikalauja ne privatinės nuosavybės panaikinimo, bet organiško jos pertvarkymo ir jos valdymo, sutariančio su visuomenės reikalais ir su artimo teisėmis. Čia dar kartą pasireiškia sintetinis šitos pasaulėžiūros pobūdis ir jos sugebėjimas realizuoti teorijoje priešybių harmoniją.

Kaip matome, kiekvienoje gyvenimo srityje prieš principus, kurie buvo padėti į klaidingo išsivystymo pagrindą išvykstamuoju punktu, katalikiškoji pasaulėžiūra sugeba pastatyti kitus teigiamus principus, kurie galėtų krizių valandoje eiti išsivadavimo kelrodžiais. Šitų teigiamųjų principų susekimas ir tikslus suformulavimas pareikalautų, žinoma, naujo darbo, rimto savo pobūdžiu ir plataus savo apimtimi. Šiuo atveju tegalėjau padaryti vien keletą bendresnių nurodymų, kurie turėjo ne tiek išsemti teigiamųjų principų klausimą, kiek pateikti keletą pavyzdžių. Ogi ta krizių ir katastrofų nuotaika, kurioje dabar žmonija gyvena, padaro šituos principus

priimtinesnius jos sąmonei, negu kada nors. Šitų principų šviesoje turėtų vykti civilizuoto pasaulio radikalaus atsinaujinimo darbas.

„Modernioji civilizacija, sako J. Maritain'as, yra labai nudėvėti drabužiai, iš kurių negalima pasiūti naujų; tegali būti kalba vien apie visiškąjį, tarsi substancialinį jų perdirbimą; apie kultūros principų pakeitimą, nes svarbu pasiekti kokybės vyravimo kiekybei, darbo — pinigui, žmogiškojo prado — technikai, išminties — mokslui, bendros žmogiškųjų asmenų tarnybos — individualiniam užsigeidimui neribojamai pasipelnyti, arba etatistiniam neaprėžtos galybės viešpatavimui" (*L'Idéal historique d'une nouvelle Chrétienté,* La Vie intellectuelle, T. XXXIII, 225 p.).

3. *Didelis katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumas ir ideologinis katalikų silpnumas*

Pavyzdžiai teigiamųjų principų, kurie galėtų ir turėtų būti pastatyti prieš krizinės ideologijos principus, galėjo jau aiškiai parodyti ideologinį katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumą. Kur gi glūdi šito pajėgumo šaknys?

a. *Pastovus, bet visada gyvas, amžinas, bet nuolat atsinaujinąs christianizmas, kaipo katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys.* — Visų pirma tvirtą nepajudinamąjį katalikiškosios pasaulėžiūros branduolį sudaro dogminė Katalikų Bažnyčios doktrina, kuri yra ne kas kita, kaip integralinis christianizmas. „Christianizmas, sako L. Ollé-Laprune, nenaikina nieko, bet jis viską apima ir visam kam vyrauja. Drauge su christianizmu mes turime visus žmogiškojo proto turtus ir dar kažką viršaus. Drauge su christianizmu mes turime visas žmogiškosios sąžinės versmes ir dar kažką viršaus. Mes neprarandame nieko iš to, kas priklauso žmogui su jo žmogiškąja prigimtimi; mes jį turime be priemaišų ir sykiu mes turime dar kažką viršaus" (*Les Sources de la paix intellectuelle,* Paris 1920, 40 p.). Trumpai tariant, christianizme mes turime pilnutinę žmogiškąją realybę, ir drauge su jąja — pilnutinę tiesą.

Be to, christianizme mes randame ypatingą tiesos traktavimo būdą. „Christianizme, sako tas pats L. Ollé-Laprune, tiesa nėra nei kintama nei nejudoma. Jinai yra pastovi ir sykiu gyva. Katalikiškojoje Bažnyčioje, kuri viena palaiko integralinį christianizmą, dogminės aptartys, griežtai tikslios, apsaugoja tiesą nuo fantazijos, nuo iliuzijos, nuo klaidos, ir tvirtai nustatyta formula turi nekintamą didybę, autoritetą, į kurį sudūžta visos pastangos. Ir tuo pačiu laiku tiesa turi visada aktyvinę galybę, gyvybinį pajėgumą, kuris nuolatai atsinaujina ir drauge su savimi atnaujina visa" (T. p. 41 p.).

Ollé-Laprune su ypatingu entuziazmu sugretina du faktu: iš vienos pusės šalia, arba anapus christianizmo nėra nieko pastovaus, tvirto ir ne-

kintamo, o iš antros pusės christianizmas pasižymi niekados neišreiškiama jaunatve ir neišsenkama atsinaujinimo galia. (T. p. 71 p.). Tai yra gyvos tiesos ypatybės, kuri sykiu yra ir amžina ir visados jauna. Šita christianizmo tiesa katalikiškojoje pasaulėžiūroje tėra vien gyvingas branduolys, aplink kurį susiformuoja, integralinio sintetizmo priemonėmis, periferinės koncepcijos, turinčios atitikti gyvenamo laiko ir vietos reikalavimus. Šita prasme katalikiškoji pasaulėžiūra yra bandymas sutelktinėmis pajėgomis realizuoti konkretinėse laiko ir vietos aplinkybėse organiškąją specialiųjų mokslų, filosofijos ir teologijos sintezę, turinčią savo branduoliu christianizmo tiesas.

Įvairiais laikais ir įvairiuose kraštuose su įvairiu atsidėjimu ir įvairiu sėkmingumu katalikai dirba šitą niekados nebaigiamą ir visados pasiliekantį iš dalies pasiryžimų ir užsimojimų srityje darbą. Bet, jei potencialinis katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumas yra labai didelis, tai faktiškas ideologinis katalikų pajėgumas dažnai esti labai menkas, kartais net atvirkščias pirmajam.

b. *Dvasinio lobio pasiturėjimo pavojai.* — Godefroid Kurth'as, rašydamas apie senovės dvasinio lobyno atgimimą Vakarų Europoje ryšium su Renesansu, pareiškia labai reikšmingą idėją, kad kiekvienas lobynas, ar bus jis materialinis ar intelektualinis, teikia pavojų *(L' Eglise aux tournants de l'histoire).* Labai lengva palinkti jį garbinti ir branginti dėl jo paties ir pamiršti, kad jis, t. y. tas lobynas, tėra vien priemonė arba įrankis. Silpnosios dvasios apsvaigsta, juo pasitūrėdamos, ir nesugeba pakelti nei džiaugsmo, kurio jis teikia, nei pareigų, kurių jis uždeda.

Nors G. Kurth'as savo pasakymą taikė intelektualiam ir estetiniam turtui, atėjusiam katalikiškajai Europai naujų amžių pradžioje, vis dėlto šis pasakymas gali būti plačiau suprantamas ir taikomas. Katalikiškoji pasaulėžiūra yra labai didelis intelektualinis lobynas, kuris ateina katalikams paveldėjimo keliu iš pirm ėjusių kartų. Nauja karta, kuri nėra dalyvavusi šito intelektualinio turto sudaryme, dažnai prisiima jį pasyviai be supratimo viso jo gilaus ir plataus turinio ir aktualaus reikšmingumo. Tokie žmonės, žinoma, negali šito turto nei tinkamai branginti nei tinkamai jo panaudoti naujiems laimėjimams. Kiti brangina jį šykštuoliškai, kaipo nepajudinamąjį stabą ir pamiršta, kad katalikiškoji pasaulėžiūra nėra kažkas sustingusio ir negalinčio nei prisitaikyti prie naujų aplinkybių nei daryti savo išsivystyme naujos pažangos. Jei Katalikų Bažnyčia pripažįsta savo dogminės doktrinos išsivystymą, tai katalikiškosios pasaulėžiūros, suprantamos nurodyta anksčiau prasme, išsivystymas, tobulėjimas, prisitaikymas prie naujų gyvenimo aplinkybių, kaipo tinkamas atsakymas į naujas gyvenimo statomas problemas, niekad negali būti apribotas vienais kuriais laimėjimais. Šiaip ar taip *katalikai arba tinkamai nebrangina katalikiš-*

kosios pasaulėžiūros, arba neišmintingai ją brangina, nesugebėdami sykiu išnaudoti ir jos amžinumo ir jos aktualumo kiekvienam laikui ir kiekvienam kraštui.

c. *Ideologinis katalikų nerangumas moderniųjų krizinių ideologijų akivaizdoje.* — Pasiturėjimas integraline pasaulėžiūra be tikrų nuopelnų ir be aktyviosios iniciatyvos išvysto katalikuose tam tikrą intelektualinį nerangumą, kuris kliudo jiems savo laiku pasireikšti ideologine kūryba ir prieš moderniąją vienašališką doktriną pastatyti savo integralinę doktriną, prieš laikinį idealą pastatyti amžinąjį idealą, pritaikytą laiko ir vietos aplinkybėms. Jei yra suprantama ir natūralu, kad Šv. Sostas neskuba tarti savo autoritetingo, kartais dogmiškos reikšmės žodžio, tai yra visai nepateisinama, kad katalikai prisilaiko tos pačios taktikos katalikiškosios pasaulėžiūros periferiniame išvystyme ir jos pritaikyme momento reikalams, t. y. jos panaudojime aktualiosioms problemoms spręsti. Tuo pačiu jie užleidžia iniciatyvą krizinėms ideologijoms ir savo apsileidimu kaip tik šioms pastarosioms patarnauja.

„Mums katalikams, sako J. Maritain'as, būtų pravartu atpildyti ilgą laiką, apverktinai prarastą. Kiek dalykų būtų susidėję kitaip, jei, pavyzdžiui, prieš septyniasdešimts metų koks nors šv. Tomo mokinys būtų parašęs apie kapitalą tokį pat sprendžiamąjį, bet pagrįstą kitais principais, veikalą, kokį kad yra parašęs Marksas? Deja, mūsų principai miega, o klaida budi, veikli ir šauni. Kitur mums teko kalbėti apie pasibaisėtiną katalikiškojo pasaulio nesidomėjimą Leono XIII įspėjimais dėl socialinio klausimo" *(Religion et culture,* 50—51 p.). Tai teikia Maritain'ui progą kalbėti apie vaidmenų sukeitimą *„pasaulio teatre" (theatrum mundi).* „Netrūko, sako jisai, tokių didžiųjų žmonių įspėjimų (dėl socialinės netvarkos), kaip visada ištikimo kataliko Ozanamo, arba iškrikusio kataliko Lamennais. Vargšų ir nuskriaustųjų apsauga, teisybės, taikos ir laisvės rūpinimas, grumtynės prieš pinigo despotizmą, prieš kūno ir sielos pavergimą ekonominiems interesams, — štai krikščioniškieji vaidmenys, apleisti nerangume. Tie, kurie į juos įsikinkė, buvo krikščionies vardo priešai" (T. p. 104 p.). *Apskritai galima būtų priskaityti labai daug katalikų neatliktų uždavinių ir apleistų sričių. Yra tam, žinoma, ir moralinių priežasčių, bet bene pirmojoje vietoje eina katalikų intelektualinis nerangumas, kuris neleidžia jiems savo laiku pamatyti tikrovę katalikiškosios pasaulėžiūros šviesoje ir padaryti iš to praktinio pobūdžio išvadas.*

d. *Konservatyvinis katalikų palinkimas istorines lytis palaikyti nelygstamosiomis tiesos išraiškomis.* — Bet ne tik intelektualinis nerangumas neleidžia katalikams stovėti ideologinėje aukštumoje. Jie pasižymi ne tik sveiku konservatyvumu, kuris apsaugoja nuo nepateisinamų pavojingų eksperimentų, bet ir tuo perdėtu konservatizmu,

kuris verčia teikti nelygstamosios vertės įsigalėjusioms gyvenime lytims, iš savo esmės laikinėms ir praeinančioms. *Eidami dvasinės inercijos linkme, katalikai dažnai yra linkę dogmatizuoti ir tai, kas nieko bendro su dogmomis neturi.* Tokiu atveju konservatizmas padaro jiems blogą patarnavimą: jis stabdo pažangą, kompromituoja katalikiškąją pasaulėžiūrą ir ruošia jai visai neužsitarnautų smūgių.

L. Ollé-Laprune kaltina ignorancija katalikus, painiojančius Bažnyčią su vietinėmis ir laikinėmis lytimis, kuriomis apsivelka visuomenės, bandydamos realizuoti jos dvasią šitose lytyse. „Turime suprasti, sako jisai, kad joks amžius neapima viso christianizmo, realizuodamas jį savo būduose mąstyti, jausti, valioti ir veikti. Nei ketvirtasis šimtmetis, nei tryliktasis, nei septynioliktasis nebuvo perdėm krikščioniški (55 p.)... Jei žvelgiama į istoriją, matoma, kiek drabužių christianizmas yra jau sudėvėjęs nuo savo atsiradimo. Kai Romos imperija buvo tapusi (56 p.) krikščioniška, galima buvo manyti, kad Bažnyčia identifikuojama su imperija. Imperija vis dėlto išnyko, o Bažnyčia nenustojo gyvavusi ir ji tapo net gyvenimo pradas, kuris vadovavo, kartais regimai, kartais neregimai, evoliucijai, iš kur išriedėjo nauja civilizacija. Tryliktajame šimtmetyje jos veikalas rodėsi atbaigtu; naujas menas, nauja filosofija, literatūrinis sąjūdis, naujas politinis ir socialinis stovis, viskas, žodžiu tariant, buvo naujai atkurta ir visa tai tiek rodėsi susieta su christianizmu, kad niekas nebūtų galėjęs manyti, kad visa tai būtų galėję išnykti neišnykstant pačiam christianizmui... Kiekviena naujovė rodėsi pavojumi ir pražūtimi. Ir vis dėlto viduriniai amžiai yra praėję. Drabužiai buvo suplėšyti, ir kokiu skausmingu būdu ir kokių baisių sukrėtų aplinkybėse! Christianizmas ir toliau patvėrė. Septynioliktasis šimtmetis matė spinduliuojantį katalikiškąjį renesansą. Bet jis savo ruožtu turėjo savo įpėdinį, kuris buvo paruošęs (57 p.) naujų pakeitimų, ypatingai gilių" (*Les Sources de la paix intellectuelle,* 55—58 p.).

Šitos evoliucijos esmę L. Ollé-Laprune paaiškina šitokiu būdu: „Iš tikrųjų christianizmas ne gauna, bet duoda; jis neieško drabužių, kurie jam būtų reikalingi, bet teikia visuomenėms, kaip ir individams, principą, pagal kurį jos formuojasi; tikrai sakant, jis ne prisitaiko prie dalykų, bet juos sau priderina, juos gaivindamas ir juos transformuodamas. Tuo būdu jis nuolat kuria. Ir atėjus momentui, kai gyvenimas ima eiti kita linkme ir pasigenda naujų lyčių, senosios lytys, ką tik taip galingos, nebepatenkina gyvenimo reikalavimų: gyvybė yra iš jų pasitraukusi. Bet tuomet kas norėtų tame matyti patį christianizmą, pamiršdamas, kad jis suskanta iš naujo dirbti savo darbą; kas sustotų vietoje, prisirištų prie šešėlio be būties, garbintų stabą be dorybės" (T. p. 59 p.). Šiais visuotinės naujųjų lyčių lūžtvės laikais katalikams ypač pravartu suprasti šitas reikšmingas tiesas. Kiek būtų išvengta vingiavimo, nereikalingų kovų, energijos eikvojimo neproduktyviam spiriojimuisi ir kiek galėtų padidėti kūrybinės jų pastangos!

4. *Prideramas katalikų nusistatymas dabarties krizių atžvilgiu*

Iki šiolei yra paaiškėję trys dalykai: pirma, pasaulis kenčia nuo krizinių ideologijų; antra, katalikai pasituri pilnutine sintetine pasaulėžiūra, kuri galėtų neutralizuoti krizinių ideologijų nelemtą reikšmę, ir, trečia, katalikai dažnai per daug yra paskendę ideologiniame nerangume ir neįstengia parodyti nei pakankamos iniciatyvos nei pakankamo kūrybiškumo sprendžiant aktualiąsias gyvenimo problemas. Tokiose aplinkybėse labiau, negu pravartu, kalbėti apie ideologines katalikų pareigas.

a. *Pareiga pažinti visą tiesą ir ją visur nelygstamai palaikyti.* — Dažniausiai nelaimė yra ne tai, kad žmonės *visai* nemato tiesos, bet tai, kad jos nemato *visos* ir nėra linkę jos palaikyti visomis savo pajėgomis. Tai, kas buvo pasakyta apie katalikiškąją pasaulėžiūrą, įrodo, kad *katalikai turi pareigą pripažinti visą, arba integralinę tiesą ir ją objektyviai paliudyti savo nusistatymu, darbais, siekimais.* „Tikrai katalikiškas darbas, sako J. Maritain'as, yra visur palaikyti tiesą" (*Religion et culture*, 67 p.). *Nelygstamasis objektyvumas yra tikrai katalikiška dorybė, kad ir toli gražu ne visų katalikų praktikuojama.*

Kiek kartų katalikai galėtų nuraminti visuomeninės kovos aistras, jei su visu universaliu objektyvumu stengtųsi nušviesti aktualias gyvenimo problemas integralinio sintetizmo šviesoje! Kiek galima būtų išvengti nereikalingų blaškymųsi, ideologinio vingiavimo, mėtymosi iš vienos kraštutinybės į kitą! Katalikų ideologinė akcija itin svarbi būtų ideologinių krizių laikais, kai amžinų idėjų branduolys turėtų laiduoti pastovią, viena tiesia linija einančią pažangą. Tuo tarpu patys katalikai labai dažnai pasiduoda vienai iš dviejų kraštutinybių: arba sykiu su laiko švytuokle blaškosi tarp dienos naujienų arba, eidami konservatyvinės inercijos linkme, ideologiškai sustingsta drauge su atgyventomis gyvenimo lytimis.

b. *Pareiga atsipalaiduoti nuo ekskliuzyvinių savo vietos ir laiko prietarų.* — Katalikai yra savo laiko, savo vietos gyvenimo dalyviai. Jie yra organiškai įjungti į aplinkos gyvenimą. Bet šitame organiškajame jų susisiejime su aplinkiniu pasauliu dažnai glūdi ir stiprybės, ir silpnybės šaltinis. Per savo organiškąjį sąryšį su gyvenimu jie turėtų šitą gyvenimą veikti, jį lenkti katalikiškosios pasaulėžiūros kryptimi, jį christianizuoti savo principais, savo pavyzdžiu, savo idealais. Tuo tarpu katalikai pernelyg dažnai skendi savo rasės, savo tautybės, savo valstybės, savo klasės, savo luomo ar profesijos ekskliuzyviniuose interesuose, siaurose pažiūrose, prietaruose. Tada jie tampa nekritiškais savo laiko ir vietos gyvenimo dalyviais ir sustingusių gyvenimo lyčių palaikytojais. Ir rasė, ir tautybė, ir valstybė, ir klasė, ir luomas, ir profesija, ir kiti panašūs da-

lykai turi savo buvimo raciją ir savo prigimtines teises tinkamoje srityje. Bet visa tai turi būti imama organiškajame katalikiškosios pasaulėžiūros sąryšyje ir katalikiškojo universalumo šviesoje.

Iš čia plaukia antra ideologinė katalikų pareiga: *privalu atsipalaiduoti nuo bet kurio ekskliuzyvizmo, nuo bet kurios vienašališkos inercijos, nuo bet kurių prietarų, susijusių su laiko ar vietos aplinkybėmis.* Šita pareiga itin yra svarbi krizių laikais, kai nedera ekskliuzyviniu prisirišimu prie kokio nors vienašališkumo kliudyti racionaliam krizės išsisprendimui pagrįstos pažangos linkme.

c. *Reikalas daryti skirtumą tarp amžinų tiesų ir laikinių jų pasireiškimo lyčių žmogiškojoje visuomenėje.* — Atsipalaidavus nuo *ekskliuzyvinio nusistatymo ir siaurų pažiūrų, svarbu toliau turėti* aiškų žvilgsnį į racionalios, sintetinės ir nuolatai atsinaujinančios pažangos ypatybes. L. Ollé-Laprune kalba apie „aplinkybinius drabužius" *(vêtement de circonstance),* kuriais įvairiose aplinkybėse apsivelka krikščioniškosios civilizacijos substancija, o Maritain'as kalba apie itin didelį istorinių krizių momentais pavojų vienaprasmiškai suprasti amžinuosius principus. „Norėdami paneigti ar ginti pastovius, bet analoginius žmogiškosios tvarkos principus, sako jisai, mes esame savaime linkę juos jungti su tam tikra faktiškąja tvarka, kuri yra nykstama, arba nyksta, arba net kartais yra jau seniai išnykusi" *(Du régime temporel et de la liberté.* 128 p.). Tokiu atveju, to paties autoriaus teigimu, svarbu pakilti savo mintimi viršum gyvenamojo laiko, kad galima būtų į jį vėl nusileisti ir sykiu prideramai respektuoti ir tai, kas amžina, ir tai, kas kintama. *Katalikams nevalia pamesti iš akių amžinojo prado laiko naudai, nei prarasti realaus laikinių dalykų pajautimo amžinybės naudai; jiems privalu sugebėti skirti amžinąsias tiesas nuo jų laikinių pasireiškimo lyčių ir šiaipjau nuo dalykų, neturinčių principinės reikšmės.*

Pagal tai, kaip katalikai nusistato šituo klausimu, galima skirti vadinamuosius dešinės, kairės ir centro katalikus. Dešinės katalikai, pasižymį konservatyviniu pobūdžiu, yra linkę dogmatizuoti susidariusias gyvenimo lytis. Prie kiekvienos naujos pažangos jie prieina su atsargumu, kuris charakterizuoja naujos dogmos paskelbimą, o į kiekvieną senos gyvenimo lyties pakeitimą yra linkę žiūrėti, kaipo į heretinį užsimojimą. Bet jie pamiršta, kad katalikiškoji pasaulėžiūra toli gražu nėra viena tik dogmatika; kad krikščioniškoji civilizacija gali reikštis įvairiomis lytimis ir kad sustingimas išgyventose lytyse yra didžiausias pavojus katolicizmui. Jei katalikai nesugeba vaidinti aktualios rolės visose gyvenimo aplinkybėse, faktiškai jie išsibraukia iš gyvenimo ir sykiu kompromituoja katolicizmą, už kurį jie taip nesąmoningai kovoja.

Kairės katalikai, pasižymį nepastoviu pobūdžiu, per daug yra linkę at-

sižvelgti į laiko reikalavimus ir įsikinkyti į naujas gyvenimo lytis be reikiamo kritiškumo ir atsargumo. Tai kita kraštutinybė, kuri gali būti lygiai kenksminga katolicizmui, kaip ir pirmoji, kai ji kompromituoja katolicizmo universalumą jo per dideliu pajungimu laiko reikalams ir vienašališkiems šūkiams. Daugiausia davinių išvengti vienašališkumo turi tie katalikai, kuriuos, pagal jų temperamentą, galima būtų pavadinti centro katalikais. Tačiau tokiu atveju būtų klaidinga suprasti centrą mechaniškai parinkto vidurio prasme. Centrinis nusistatymas yra nusistatymas į sintetinę pažangą, organiškai jungiančią amžinuosius principus su laiko reikalavimais, teigiamąsias tradicijas — su nuolatai gyva pažangos iniciatyva. Kiek galėtų laimėti katalikai ir sykiu su jais katolicizmas, jei jie iš tikro būtų visada šitaip suprantamo centro žmonės!

d. *Reikalas integruoti vienašališkas moderniąsias (revoliucijos ir kontrrevoliucijos) idėjas katalikiškojoje sintezėje ir apsaugoti tuo būdu laimėtas ir apvalytas dvasines vertybes nuo išsigimimo kriziniame išsivystyme.* — Pagaliau, prie katalikų svarbiųjų ideologinių pareigų priklauso moderniųjų idėjų integravimas katalikiškojoje sintezėje. Ką tai reiškia, gerai nusako jau nekartą minėtasis L. Ollé-Laprune, kalbėdamas apie Katalikų Bažnyčią. „Tai, sako jisai, ką Bažnyčia atmeta moderniojoje idėjoje, yra tai, kas ją perdeda, arba padaro ją klaidingą, arba šiaipjau ją tuo ar kitu būdu gadina. Atvirkščiai, tai, kas yra idėjoje tikro, ką ji turi savyje gero, teisingo, vaisingo, Bažnyčia prisiima, arba, tikriau pasakius, Bažnyčia žymiai anksčiau prieš šitą moderninį prasiveržimą buvo turėjusi savyje sėklos pavidalu" (O. c. 72—73 p.). Tai, ką čia sakoma apie Katalikų Bažnyčią, dar didesniame laipsnyje tinka pasakyti apie katalikiškąją pasaulėžiūrą, nes ši pastaroji, turėdama savo branduoliu dogminę Bažnyčios doktriną, savo periferinėje sintezėje gali anksčiau ir greičiau reaguoti į aktualiąsias laiko problemas.

Šita prasme reikšmingas yra šis Maritain'o teigimas, padarytas ryšium su tuo, ko katalikai galėtų pasimokyti iš *Gandhi:* „Esminis krikščioniškojo dinamizmo dėsnis yra savintis, apvalant, tai, kas yra pasakyta tiesos bet kuriame žmonių gyvenamame kampelyje" *(Du régime etc.* 197 p.). — Jei su panašiu nusistatymu imtume anksčiau nusakytuosius krizinio išsivystymo tarpsnius įvairiose gyvenimo srityse, tai kiekviename iš jų galėtume rasti tiesos dalelę, kurią galima būtų įglausti į plačiąją ir visuotinę katalikiškosios pasaulėžiūros sintezę. Šituo atžvilgiu nei revoliucinis nei kontrrevoliucinis tarpsnis nesudaro išimties. *Joseph Serre* pasakytų, kad katalikiškajai pasaulėžiūrai priklauso *„visos"* idėjos, suprantant jas teigiamąja prasme ir ryšium su visomis kitomis teigiamosiomis idėjomis. (Plg.: *„Juo plačiau, juo prie tiesos arčiau.* Kaunas 1934, 7 p.).

Sykiu yra labai charakteringa tai, kad moderniųjų idėjų integravimas į katalikiškąją sintezę drauge yra amžiams apsaugojimas to, kas jose yra teigiamo ir vaisingo. „Mums privalu, sako Maritain'as, gelbėti tas vertybes ir tiesas, kurios yra mūsų amžiaus išsyk ir laimėtos ir sukompromituotos, — gelbėti kaip tik tuo laiku, kai klaidos, kurios jas yra graužusios, yra pastačiusios jas į pražūties pavojų" *(L'Idéal historique d'une nuovelle chrétienté.* La Vie Intellectuelle, T. XXXIII, 192 p.). *Ir labiausiai stebėtina yra čia tai, kad katalikiškoji pasaulėžiūra dažnai ima ginti apvalytas nuo pagoniškų apaugų idėjas, kurios buvo iškeltos kovoje su katolicizmu, kaipo jį griaujančios.* Liberalizmas, demokratizmas ir socializmas nemaža iškėlė idėjų, nukreiptų prieš Katalikų Bažnyčią ir turėjusių griauti krikščioniškąją civilizaciją. Dabar, kai šitos idėjos savo kriziniame išsivystyme privedė prie priešingų rezultatų, kuriuose susidarė paneigianti jas santvarka, katalikiškoji pasaulėžiūra ir sykiu katalikai uoliausiai gina tai, kas šitose idėjose yra teisingo. Pakanka imti pavyzdžiu, kad ir asmens laisvę. Katalikiškoji pasaulėžiūra gina šitą idėją kitokioje ideologinėje perspektyvoje ir kitokioje organiškojoje visumoje, kaip kad tai darė suminėtieji vienašališkieji sąjūdžiai, bet faktas yra tai, kad ne šitie sąjūdžiai, bet katalikiškoji ideologija amžiams apsaugoja laimėtą ir sykiu sukompromituotą idėją, nes šitos idėjos branduolys visados buvo gyvas christianizme.

Nusakytasis moderniųjų idėjų integravimas katalikiškojoje sintezėje yra iš tikro katalikiškiausias būdas reaguoti į laiko dvasią. Tai, ką čia galima būtų apgailestauti, yra tasai sistemingas pavėlavimas, kuriuo katalikai beveik visada nusideda. Psichologiškai tai galima aiškinti katalikų palinkimu į konservatyvinį ir atsargų veikimo būdą. Bet išaiškinimas nėra dar pateisinimas. Nejaugi tam, kad katalikai galėtų integruoti į savo sintezę kurią vaisingą idėją, neišvengiamas yra krizinis jos išsivystymas iki jos išsigimimo į savo priešginybę, kad tik tada katalikai galėtų pasinaudoti pamokymu *a contrario?* Rodos, būtų ir katalikams ir visam pasauliui naudingiau, kad katalikai reikštų daugiau kūrybinės iniciatyvos ir darytų naujų periferinių sintezių savo pasaulėžiūroje anksčiau, negu krizinės ideologijos priveda pasaulį prie katastrofos. Juk už šitas katastrofas neša atsakomybę ir katalikai jau vien dėl savo apsileidimo. Tai tam tikrame laipsnyje katalikų *peccata per omissionem.* Atsipalaidavimas nuo ideologinės inercijos, drąsesnė kūrybinė iniciatyva ir sintetinis universalumas galėtų radikaliai pakeisti katalikų vaidmenį pasaulyje ir šitam vaidmeniui suteikti didelį reikšmingumą.

Katalikiškosios pasaulėžiūros aktualizavimo problema

Kokia gali būti praktinė išvada iš visų padarytų anksčiau konstatavimų? — Matome iš vienos pusės paskendusį intelektualinėje ir moralinėje anarchijoje modernųjį pasaulį, atkritusį nuo christianizmo tiesos; iš kitos pusės — katalikiškosios pasaulėžiūros lobyną, kuriame galima rasti visa, kas yra reikalinga pasauliui išgelbėti iš ideologinės anarchijos. Bet tie, kurie yra šito lobyno valdytojai ir laikytojai, toli gražu nevisados įstengia šitą kapitalą eksploatuoti ir dauginti su nauda visai žmonijai. Jie dažnai arba per mažai vertina šitą lobyną ideologiniu atžvilgiu ir nebrangina jo, kaipo priemonės naujiems laimėjimams, arba sustingsta šykštuoliškajame savo lobyno saugojime, taip pat nemokėdami jo tinkamai panaudoti. Ir vienu ir antru atveju jie prideramai neeina apaštalavimo misijos, jiems Išganytojo uždėtos.

Iki naujųjų amžių jie ėjo šitos misijos pareigas, per daug pasitikėdami išviršinėmis priemonėmis. Kaip tik todėl susidariusi viduriniais amžiais krikščioniškoji civilizacija suprovokavo antropocentrinio humanizmo reakciją. Dabar, kai pasaulio subarbarėjimas yra pasiekęs pasibaisėtino laipsnio, kyla pasaulio rechristianizacijos problema. Šitam tikslui senos išviršinės priemonės, kuriomis naudojosi vidurinių amžių krikščioniškoji civilizacija, yra nepriimtinos jau tik todėl, kad jos yra istorijos galutinai pasmerktos, nekalbant jau apie jų principinį ydingumą.

J. Maritain'as visai teisingai teigia, kad *krikščioniški tikslai tik tada tegali būti pasiekti, jei yra veikiama prideramu krikščionims būdu.* Todėl jis kalba apie *„priemonių švarinimą“*. Viena iš tokių tikrai krikščioniškų priemonių pasauliui rechristianizuoti yra katalikiškoji akcija, Šv. Tėvo Pijaus XI aptarta, kaipo „katalikų psauliečių dalyvavimas hierarchiniame apaštalavime“ *(Katalikų Akcija.* Liet. Kat. Veikimo Centro leidinys. Kaunas 1933, 7 p.). Šis pasaulinio masto katalikiškasis sąjūdis, puikiai atitinkąs dinaminę laiko dvasią ir nukreiptas prieš visas moderniojo pasaulio žaizdas, galėtų pakeisti pasaulio veidą, jei katalikai tikrai atsidėtų jam su reikiamu uolumu. Deja, tokio uolumo katalikai iki šiolei dar nėra parodę, ypač pas mus Lietuvoje. Šiam reikalui katalikams dar gerokai trūksta dinaminio aktyvumo, ideologinio susipratimo ir kūrybinio nusistatymo.

Kad katalikiškoji akcija galėtų atsistoti tinkamoje aukštumoje, reikalinga laimėti visą eilę sąlygų ir pirmoje eilėje — aktualizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą katalikų visuomenės sąmonėje ir gyvenime. Tam reikia, būtent: pirma, sudaryti intelektualinių darbininkų elitą, kuris sugebėtų kiekvienu laiku išplėsti katalikiškąją sintezę į aktualias momento problemas; antra, šitą sintezę išugdyti aktyviojoje katalikiškosios visuomenės sąmo-

nėje; trečia, šitą sąmonę padaryti spinduliuojančią laisvo apaštalavimo priemonėmis į visą pasaulį, kad šis galėtų laimėti taiką, ramtį ir tvarką. Kaip to pasiekti, — štai nauja problema, kurią turėtų išspręsti katalikiškoji pedagogika, kiek ji susirūpintų žmonių paruošimu katalikiškajai akcijai.

TEOLOGIJA

RELIGIJA

BAŽNYČIA

TURINYS

Prel. Vincas BORISEVIČIUS, Telšiai.
Telšių Kunigų Seminarijos Rektorius.
Šiandieninio lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai.

Priv. Docentas D-ras Stasys GRUODIS S. J.
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys.
Negimusios gyvybės panaikinimas teologijos mokslo šviesoje.

Jo Eksc Vysk. Petras Pranas BUČYS M. I. C., Telšiai.
Mūsų dorovės atgaivinimo reikalu.

Jo Eksc. Vysk. Petras Pranas BUČYS M. I. C., Telšiai.
Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje.

Šiandieninio lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai

Vincas Borisevičius

I.

RELIGINIS LIETUVIO KATALIKO SUSIPRATIMAS

Norint šį klausimą tinkamai išspręsti, reikia atskirti liaudį nuo inteligentų.

Mūsų l i a u d i e s tikėjimas nėra sąmoningas. Kaimiečiams svetimas sistemingas tikėjimo tiesų pažinimas. Tai matyti iš to, kad daugelis nežino pačių elementarinių dalykų. Daugelis suklaidinamas materialistiniu tvirtinimu „tikėjimas yra privatus dalykas", kad tikėjimo tiesų temokytina tiktai bažnyčioje. Dabartinio Šv. Tėvo balsas apie Katalikų Akcijos apaštalavimo uždavinį, tarsi, nė negirdėtas. Labai maža liaudies dalelė Katalikų Akciją remia, o dar mažesnė dalelė supranta jos tikrąjį tikslą. Pav., Vilkaviškio vyskupijoje katalikiškose draugijose yra 24.097 ir nekatalikiškose 1.236 nariai. Tad iš 351.403 gyventojų susipratusių katalikų yra maža. Tas pats yra ir kitur. Pav., Telšių vyskupijoje iš 389.302 gyventojų katalikiškose organizacijose suaugusių yra (1932 m.) 13.781 ir vaikų 8.880. Ypačiai žymus vyrų atšalimas: Vilkaviškio vyskupijoje jų yra vos 4.206, Telšių vyskupijoje — 5.162.

Visa klausimų eilė mūsų katalikiškajai liaudžiai yra *terra ignota*. Juk kaimietis neturi gilesnių įrodymų Dievo buvimui, tikrajai Bažnyčiai pažinti, jai atskirti nuo klaidatikių bažnyčių. Kad taip yra, matyti iš katalikų tarpe skleidžiamų ne katalikiškų raštų. Adventistų, anabaptistų ir kitų sektų knygelės, netikri Šv. Rašto leidimai įsileidžiami į namus.

Lietuvos katalikų šeimose buvo paprotys šventadieniais iš ryto giedoti rožančių, giesmes. Tas paprotys palaikydavo žmonių religinę dvasią ir dalinai pavaduodavo religinius ir dvasinius skaitymus. Giesmės jau išnyko, o religinio turinio knygos nebuvo skaitomos, kaip tai praktikuojama užsienių katalikiškose šeimose.

Nesąmoningieji katalikai skaito ir prenumeruoja žymų ne katalikiškų laikraščių kiekį. Esu susipažinęs su statistinėmis iš 1932 metų žiniomis Vilkaviškio ir Telšių vyskupijoje. Pastarosios vyskupijos 26 para-

pijose iš viso 63.033 gyventojų katalikiškų laikraščių skaitoma 4.490 ir ne katalikiškų 1.541. Apie 30 %, vadinasi, skaitoma ne katalikiški laikraščiai. Vilkaviškio vyskupijoje prenumeruojama 16.904 katalikiški laikraščiai ir 7.555 ne katalikiški (neįskaitant kai kurių geltonųjų laikraščių).

Didelė dalis visai neskaito gerų laikraščių. Tiems daugiausia trūksta įsisąmoninimo. Tokiais katalikais yra pasižymėjusi katalikiška Ispanija ir Meksika. Kilus prieš Bažnyčią audroms, vienur (Ispanijoje) deginamos bažnyčios, naikinami vienuolynai, žudomi kunigai, kitur (Meksikoje) pačios valdžios uždaromos bažnyčios, žudomi vienuoliai, kunigai ir sąmoningi katalikai, šimto tūkstančių tikinčiųjų reikalams paliekamas vienas kunigas. Kaip būtų mūsų katalikiškoje Lietuvoje, kilus didesnei audrai?

Prie šv. sakramentų ėjimas taipgi yra nenormalioje padėtyje. Jais daugiausia naudojasi moterys. Nepraktikuojančių vis didesnis kiekis pasitaiko. Statistika parodo, pav., kad Vilkaviškio parapijoje iš 8.000 gyventojų yra daugiau kaip 800 neinančių išpažinties, o Šunskuose iš 3.000 žmonių apie 25%. Panašūs reiškiniai ir kitur. Reikia pasakyti, kad 10% yra nepraktikuojančių katalikų.

Inteligentų religiniai reikalai dar daugiau susirūpinimo kelia. Čia išimtį sudaro Ateitininkai Sendraugiai, kurių yra labai mažas nuošimtis, ir neateitininkų maža dalis. Minėtus išskyrus, inteligentuose reiškiasi liberalizmas, tikybinis indiferentizmas. Jie, tiesa, ir religinių veikalų neskaitydami, savo sielą stiprina liberalizmo ar socializmo persunktais laikraščiais. Paskaitų religinėmis temomis inteligentai dažnai vengia. Nenuostabu todėl, kad inteligentų bažnyčioje maža matyti net jiems specialiai skirtose pamaldose.

Ateitininkams iš dalies taipgi yra ko prikišti. Dalykas, kurį čia noriu paliesti, tiesa, yra iš doros srities, tačiau ir doros srityje padaryta klaida veda iš lėto prie indiferentizmo. Turiu galvoje draudžiamų knygų skaitymą, šokius, kurie su šūkiu „Visa atnaujinti Kristuje" nieko bendra neturi. Tuo keliu einant ir susidaro gyvenime „pasyvūs indiferentistai", apie kuriuos pereitų metų *Židinys* yra rašęs[1]. *Židinio* žodžiais tariant, tokie žmonės pradeda ne tik „kortuoti, gerti, flirtuoti", bet ir visas jų moralinis gyvenimas skurdus pasidaro, o paskiau norima pamiršti ir religines tiesas.

Toliau reikėtų priminti kai ką inteligentams ir liaudžiai kartu, būtent, kaip mums rūpi Kristaus religijos skelbimas kitur.

Misijose dirbančių kunigų yra 12.712 (1923 m.), neskaitant jų pagalbininkų. Pav., Kamerūne darbuojasi 33 misionoriai kunigai, kuriems padeda 33 broliai vienuoliai ir vienuolės, taip pat 270 mokytojų. Tie misionoriai išlaiko 220 mokyklų (24.000 mokinių). Vadinasi, vienas kunigas

[1] 1935 m., Nr. 4, 358 psl.

turi išlaikyti 8-9 mokytojus. Be šių reikalų yra dar kitų, kaip antai: bažnyčios, koplyčios, ligoninės, spauda, prieglaudos, amatų mokyklos. Vidutinę sumą imant, vienam misionieriui reikia mažiausia 12.000 litų metams. Visiems misijų darbams reikia per metus 152.544.000 litų. Faktiškai misijos gauna apie 40.000.000 litų metams[2]. Tiems reikalams mes duodame labai maža. Telšių vyskupija, pav., tam tikslui 1934 m. yra davusi 12.700 litų, pereitais metais 9.300 lit. Imant proporcingai su kitomis katalikų šalimis, Lietuvos misijų reikalui turėtų duoti per metus apie 250.000 litų.

Dar vieną dalyką, liečiantį inteligentus ir liaudį, reikia paliesti, būtent, katalikiškąją mokyklą. Šioje srityje lietuviai katalikai yra abejingi. Gimnazijų daugelyje vietų esame išsižadėję, kadangi šį reikalą reikėjo paremti medžiagiškai. Katalikiškų prad. mokyklų mažai testeigiame. Jų visoje Lietuvoje yra vos 14 (*Elenchus cleri* 1936).

Tuom tarpu, pav., Olandijoje prieš 1890 m., kada katalikiškos mokyklos vyriausybės nebuvo subsidijuojamos, katalikiškų mokyklų buvo 1.252, kuriose mokėsi 188.052 vaikai, dirbo 4.340 mokytojų. (Valstybės laikomų mokyklų tada buvo 2.959, mokinių 454.296, mokytojų 11.197)[3]. Katalikų Olandijoje (1930 m.) iš 7.935.565 gyventojų buvo tik 2.890.022, vadinasi tik 36,42%. Panašiai kaip Lietuvoje ten buvo 5 vyskupijos. 1934 m. Olandijos katalikai turėjo 2.678 pradžios mokyklų, kuriose dirba 14.199 mokytojai ir mokosi 476.930 vaikų. Nuo 1920 m. katalikų mokyklos išlaikymą gauna iš valstybės. Be to, Olandų katalikai turi 59 gimnazijas, Nimwegene universitetą (nuo 1923 m.) ir Tilburge (nuo 1927 m.) Aukštąją Komercijos mokyklą[4]. Lietuvoje katalikiškų gimnazijų jei priskaitysime iki 10, tai bus gerai.

Dorinis gyvenimas taip pat yra sumenkėjęs.

a) Moterystės sunkenybių vengimas. Pastoracijos darbą dirbantiems yra žinomi neomaltuzianizmo prasikaltimai. Tai plačiai pastebima ne tik inteligentų, bet ir kaimiečių tarpe. Negimusių vaikų Lietuvoje per metus nužudoma nuo 8.000 iki 10.000. Kad neumaltuzianizmas Lietuvoje labai plečiasi, matyti iš to, kad Lietuvoje gimimai mažėja. Pav., 1000 gyventojų[6]:

1843	m.	gimimų	buvo	34,5	1882	m.	gimimų	buvo	33
1853	„	„	„	39	1923	„	„	„	28,3
1863	„	„	„	40,5	1926	„	„	„	28,5
1873	„	„	„	42,6	1927	„	„	„	29.4
1883	„	„	„	34	1928	„	„	„	28,8
1888	„	„	„	34,7	1929	„	„	„	27,2

[2] *Arens S. J.*, Handbuch der kathol. Missionen 75, 279.
[3] *Hentzen C.*, Die Lösung des Schulproblems in Holland, 1928, 14.
[4] Ten pat.
[5] „Spauda ir Gyvenimas", 1933 m., 24 psl.
[6] „Tiesos Kelias" 1931. Depopuliacija ir Pastoracija, pusl. 156, 157; Lietuva skaitmenimis 1918—1928, pusl. 4.

Inteligentų šeimose kas kart daugiau pasitaiko neištikimybių. Neištikimybė ir iškrypimai, tikybos keitimas, naujų neleistinų jungtuvių sudarymas nebe naujiena. Lietuvoje per metus užregistruojama apie 4000 lytinėmis ligomis susirgimų. Labai didelis nuošimtis pavainikių. Vilkaviškio vyskupijoje 8 parapijose 1933 m. gimimų buvo 1.731, iš kurių pavainikių — 6,9%. Man žinoma parapija, kurioje 1934 m. pavainikių buvo 33%. Žemaičiuose 1934 m. pavainikių buvo 10% (oficialios parapijų žinios).

b) Girtybė taipgi labai paplitusi. 1934 m. per 9 mėnesius degtinės parduota už 17.899.793 litus. Degtinės su kitais svaiginamais gėralais Lietuvoje per metus išgeriama už 80—100 milijonų litų, vadinasi, vienas asmuo per metus prageria 40 litų[7].

5) krikščioniškosios meilės reikalai jam gana tolimi,

Iš to, kas pasakyta, galima padaryti išvadą, kad lietuvis katalikas:

a. nėra giliai įsisąmonėjęs tikybiniuose klausimuose, ir todėl
b. nepilnai supranta katalikiškos spaudos reikalo,
c. mažai jaučia katalikiškųjų mokyklų naudos,
d. nebrangina Katalikų Akcijos,
e. krikščioniškosios meilės reikalai jam gana tolimi.
f. sąmoningų katalikų dorinis gyvenimas taip pat turėtų dar žymiai pakilti.

II.

KOKIOS TŲ NEIGIAMYBIŲ PRIEŽASTYS IR KAS DARYTI?

1. *Pastoracijos trūkumai.*

Kokia priežastis, kad mūsų liaudyje ir inteligentuose reiškiasi neigiamų bruožų? Nėra abejonės, kad to reiškinio didžioji priežastis — p a s t o r a c i j o s t r ū k u m a i. Tai sakydamas, nenorėčiau visos kaltės versti mums patiems (kunigams). Žinome, kad rusų laikais buvo nelemtos pastoracijai sąlygos. Tada katalikiškos organizacijos buvo suvaržytos ir tai galėjo gyvuoti vos nuo spaudos atgavimo. Spausdintas žodis taip pat iki karo neįstengė šaknų įleisti, tuo būdu ne daug prisidėjo prie katalikų sąmonėjimo. Be to, pati pastoracija negalėjo išsivystyti kaip Vakarų Europoje. Žinome, kad į seminarijas nebuvo galima priimti pakankamo kandidatų kiekio, bet tik tiek, kiek leido to laiko valdovai. Vienuolynai taipgi buvo uždaryti. Todėl Lietuvoje visada buvo jaučiamas pastoracijos darbininkų trūkumas. Katechizacija, mokyklos, ypačiai individualinė pastoracija negalėjo būti reikiamai tvarkoma.

---

[7] „Žemaičių Prietelius", Telšiai, 1935, 5 nr.

Nebeieškodami čia kaltinimkų, ieškosime priemonių, kuriomis galėtume lietuvį kataliką įsąmoninti, padaryti jį praktiškesnį kataliką.

Pasauliniai inteligentai katalikai reiškia mums kai kurių pageidavimų. Jie nori, kad kunigai būtume ne tik lygūs su pasauliniu inteligentu, „bet visa galva aukštesnės moralinės ir savo specialybėje intelektualinės asmenybės"[8]. Tai nėra abejonės, kad darban stoti be šių dviejų savybių nėra įmanoma. Apie šias kunigo savybes čia nekalbėsiu, kadangi ne tik *Tiesos Kelyje* šis klausimas buvo gvildentas[9], bet šių metų enciklikoje *Ad Catholici Sacerdotii* paties Šv. Tėvo nurodymai duoti. Čia kalbėsiu tiktai ką ir kaip kunigas turi dirbti, kad lietuvio kataliko *fides sit rationabilis et viva.*

Pamokslininkams prikišamas sustingimas ir atsilikimas *(Židinys l. c.).* Kad to nebūtų, reikia ne tik gerai ruoštis pamokslams, bet ir turėti ne tik tinkamos pamokslinės, bet ir pagalbinės literatūros, pav., Šv. Rašto komentorių, realią Šv. Rašto Konkordaciją, Bažnyčios tėvų raštų, platųjį katekizmą, pavyzdžių knygą, teologinių ir asketinių veikalų. Nėra abejonės, kad tinkamas pasiruošimas pašalins tas ydas.

Nepakanka pamokslui tinkamai ruoštis, reikia būtinai sistemingai visą katalikų Bažnyčios mokslą išdėstyti. Tai bus galima padaryti, sakant katechetinius pamokslus (plg. 1332 kanoną) ir atskirai mokant platesnio katechizmo jaunimą per keletą metų, kaip to reikalauja Šv. Kongregacija Concilii[10]. Šveicarijoje tai daroma jaunimui, baigusiam mokyklą, iki 19 metų amžiaus. Šv. Kongregacija Concilii minėtame dekrete, turėdama galvoje a) tėvų nerūpestingumą, jų religinį tamsumą, apsileidimą religinio auklėjimo srityje, b) nepalankius valstybių įstatymus vaikų auklėjimo srityje, c) sekmadieninį sportą ir d) naujųjų stabmeldžių propaguojamas idėjas, primena kunigams, kad 336, § 2, 1333 § 2, 1336 kanonai, liečią katechizaciją ir pamokslus, būtų vykdomi. Tą pati Šv. Kongregacija pastebi, kad katechizmui, kaip krikščioniškojo gyvenimo pagrindui, nereikia gailėtis pasitarimų, studijų, darbo.

Katechizacijos darbas dažnai šlubuoja. Jis kartais pavedamas net bemokslėms merginoms. Žinoma, iš tokio darbo negalima tikėtis, kad vaikas būtų tinkamai paruoštas. Ta pati Kongregacija nurodo, kad katechizacijai be klierikų (1333 kan. § 1) ir vienuolių (1334 kan.) galima panaudoti pasauliečius, bet tik tinkamus. Šv. Tėvui aprobavus, Kongregacija įsako, kad būtų įsteigta Krikščioniškojo Mokslo sodalicija, į kurią priimami, kurie tinka mokyti katechizmo ir sugeba palaikyti vaikų tarpe drausmę. Ši tad sodalicija gali būti narių kiekiu ne didelė, bet turi būti

[8] Židinys, 1935 m., Nr. 4, 361 psl.

[9] 1934 m. 338 pusl., 1936 m. Nr. 1, 38 pusl., Nr. 2, 76 p. ir kit.

[10] Decretum de catechetica institutione impensius curanda et provehenda, Acta Apost. Sedis, 5. IV. 1935.

[11] Šiame sąryšy skaitytina kun. *K. Žitkaus* studijėlė „Mūsų abiturientės religinis veidas", tilpusi Lietuvos Mokykloje 1936 m., Nr. 2.

kvalifikuota. Tokie žmonės katechizacijos darbui turėtų pasiruošti, lankydami kursus, kuriuose dėstomi tikėjimo pagrindai, šv. istorija, Bažnyčios istorija. Plg. Šv. Tėvo Pijaus XI nurodymą iš 29.VI.1823 m. raštu *Motu proprio: Orbem Catholicum.* Katechizacijos ir pamokslų sutvarkymas šv. Kongregacijos įpareigojamas, kad *intermortuam nostrae aetatis fidem* atgaivinus.

Bet ką daryti su tais, kurie bažnyčios nelanko? Čia reikia panaudoti Katalikų Akciją ir individualinę pastoraciją. Čia kalbėsiu tiktai apie individualinę pastoraciją, kuri yra naudinga katalikui visokeriopu būdu suaktyvinti; įsąmoninti tikybiniu būdu, įtraukti į Katalikų Akciją, doriškai pakelti. Užsieniuose šis pastoracijos būdas labai praktikuojamas. Kunigai, lankydamiesi ar pas ligonį, ar šiaip pas atšalusį kataliką, kelia rūpimąjį pastoracijos klausimą ir įtikinėja, skatindami savo pareigas atlikti.

Individualinės pastoracijos reikalą pabrėžia ne tik aukščiau nurodytoji priežastis, bet ir tai, kad ne visiems tie patys argumentai tinka. Išganytojas individualinės pastoracijos reikalingumo mokė ir pats davė pavyzdį, kalbėdamas apie vienos sielos svarbą, duodamas palyginimų apie pražuvusią avį, pamestą pinigėlį, džiaugdamasis dėl vieno nusidėjėlio sugrįžimo (Luk. 15, 4—8). Išganytojo veikimas tą pat tvirtina. Jis moko moterį prie Jokūbo šulinio (Jon. 4, 7), atlanko Zacharijaus namus (Luk. 19, 2), moko jaunikaitį (Luk. 9, 57) ir t. t. Apaštalai, Jėzaus pavyzdžiu, lanko sveikus ir ligonius namuose, juos moko (Ap. Darb. 20, 20) Bažnyčios istorija tą patį rodo. Katechumenais, nusidėjėliais, atgailotojais Bažnyčia rūpinosi atskirai[12]. Šv. Jonas Chrizostomas tvirtina, kad pastoracija turi būti individuali, nes ganytojas turės atsiskaityti iš *omnium et singuliorum. (Homilia 34 in epist. ad Hebr.).* Šv. Grigalius Didysis *Homil. II in Luc.)* kartoja mintį: *„Curare namque sacerdoti necesse est, quae singulis dicat unumquemque qualiter moneat" (o. c.).*

Kad sektųsi pastoracija, ypačiai individualinė pastoracija, trumpai priminsiu savybes, kurių privalo kunigas:

> „Ut Christo lucreris oves, haec accipe Pastor:
> Sanctus, amore Dei fervens, humilisque refulge:
> Si patiens, fortis doctusque: negotia (saecularia) sperne,
> Rumoresque fuge: urbanus simul esse memento"[13].

Nereikia pamiršti, kad viena iš sėkmingiausių priemonių gydyti sielai yra kūno reikalų rūpinimas. Bažnyčia nuo savo gyvavimo pradžios rūpinosi našlėmis, našlaičiais, pamestais vaikais. Diakonai rūpinosi kūno reikalais. Bažnyčia net savo maldose reiškia tą mintį, prašydama kūno ir sielos sveikatos: *Haec hostia . . . corpora mentesque sanctificet (Secreta fer.*

---

[12] *Krieg,* Wissenschaft der Seelenleitung I, 58.
[13] Epitome Theologiae Pastor. Micheletti, I, 81.

III post Dom. IV Quadrages). Tą patį kalba oratio Confessorum non Pontificum, tą patį skaitom ketvirtojo sekmadienio po Trijų Karalių mišiose. Šio stebėtino realizmo mintį daugelyje maldų rasime.

Tačiau kūno reikalais rūpintis galima tiktai, turint galvoje sielą. Šv. Tėvas Leonas XIII duoda čia aiškų nurodymą *(Graves de communi, 18. I. 1891).*

Tai yra bendrosios pastabos. Kadangi kiekvienas žmogaus gyvenimo laikotarpis turi savų savybių, palinkimų, krypčių, dorybių ir klaidų, todėl apie juos reikia atskirai kalbėti. Jei šiandien visuomenėje tiek daug neigiamybių, matyti jos kilo todėl, kad nesirūpinta ypačiai vaiko amžiumi, nekreipta pakankamo dėmesio jaunatvėje. Šiandien norint gydyti visuomenę, reikia pradėti nuo vaikų, sustiprinti dėmesį į jaunuomenę, tinkamai rūpintis suaugusiais.

2. *Konkretūs nurodymai.*

a) Kas reikia daryti su v a i k a i s ? Per maža rūpinamasi vaikų auklėjimu, neįvertinamas jų auklėjimo svarbumas. Juk, kai mažas įgyja kurią ydą, kaip antai: neklusnumo, savimylos, prieštaravimo, nekuklumo, ta yda ir subrendusį lydi. Panašiai esti ir su tuo, kuris ko neišmoksta iš mažens, toliau sunku tą trūkumą papildyti. Visiems suprantamas auklėjimo svarbumas, todėl įvairių pažiūrų žmonės griebiasi šio darbo. Stačiai eina kova dėl vaiko sielos.

Bažnyčia turi teisę ir pareigą tvarkyti vaikų auklėtojus, nėra abejonės, kad Bažnyčia kūdikį Kristuje (1 Kor. 3, 1) turi užauginti iki „pilnai žmogumi subrėstant", kaip sako šv. Povilas (Efez. 4, 13).

Mes todėl turime priminti tėvams jų pareigą vaiką auklėti. Nežinia kiek paveldėjimas daro įtakos vaikui, bet kad daro, tai yra tikra. Ne tik fizines savybes vaikas paveldi iš savo tėvų, bet ir moralines bei intelektualines. Juo labiau vaikai pasisavina tėvų ir aplinkumos pavyzdį. O tuo tarpu tėvai labai dažnai į 4—5 metų mažutėlius nekreipia dėmesio, jų religiniu auklėjimu nesirūpina. Pasitaiko girdėti tėvus kalbant: „dar yra laiko", „jie dar nieko nesupranta", „tai gali vaikui pakenkti" ir t. t.

Pedagogas Tothas, kartodamas Paulso žodžius, pabrėžia, kad neperdėta yra nuomonė, kad „vaikas per pirmus keturis metus daugiau išmoksta, kaip keturių universiteto metų laikotarpyje"[14].

Mums pirmiausia todėl reikia rūpintis tėvų išauklėjimu, kad jie galėtų padaryti lemtos įtakos vaikams. Tėvų susirinkimuose reikėtų gvildenti šie klausimai: vaikų valios stiprinimas, pavojai jiems, pabrėžti pavyzdžio svarbumą, vaikams tinkami malonumai, apie alkoholį, kaip įdiegti vaikui šias keturias dorybes: Dievo baimę, tiesos meilę, klusnumą, kuklumą.

[14] *Toth T.*, Jugendseelsorge 58.

Motinos turėtų būti labiau pasiruošusios auklėjimo pareigoms. Svetur, pav., Belgijoje mergaitėms ruošos mokyklų, jei nesuklysiu sakydamas, yra apie pustrečio šimto. Ten mergaitės gauna žinių iš savo specijalybės, bet ir mokomos kantriai nešti gyvenimo vargus. Tos mokyklos paruošia gyvenimui, kad vėliau galėtų būti gera šeimos auklėtoja. Pas mus kad ir yra keletas panašių mokyklų, tai toli gražu jų kiekis per mažas, jos mūsų žmonių tinkamai neįvertinamos ir jos ne visos gali paruošti gyvenimui, nes kai kur nekreipiama pakankamo dėmesio į antgamtinį gyvenimą. Panašios krypties mokyklų kaip užsieniuose turėtume turėti daugiau. Tokią mokyklą baigusi mergaitė, tapusi šeimos motina, sugebės ir vaikus auklėti. Motinos auklėjimas bus tada naudingiausias, nes motiniškos širdies neįstengia pavaduoti nė geriausia auklėtoja.

Kalbėdami jau tiesiogiai apie auklėjimą, turime pasakyti, kad gimtieji namai vaikui turėtų būti bendros religinės praktikos namai. Motinos turi prižiūrėti vaikų žaislus, kurie dabar dažnai visai nekontroliuojami. Tie žaislai dažnai būva priežastimi įvairių iškrypimų. Labai dažnai šeimos, netekusios gėdingumo, pačios vaikus tvirkina, pav., eidamos į bendras maudyklas. Kaimuose į kitos rūšies pavojus nekreipiama dėmesio. Čia vaikai taipgi išmoksta ištvirkauti, jei tėvai nepaiso aplinkumos: žmonių kalbų, darbų, apsileidimo. Pavojų vaikų sielai sudaro šokių žiūrėjimas. Dėl šios priežasties per anksti sužadinama nervai ir vaizduotė, per anksti vaikai subręsta.

Palaimą arba prakeikimą vaikams gali suteikti ir paveiksluotoji spauda.

Šie dalykai sielų ganytojui neturi būti svetimi, kol vaikas yra visiškoje ir, galima sakyti, išimtinėje tėvų globoje. Atėjus katechizacijos laikui, kunigui privalu ir toliau stropiai budėti. Nuo sąžiningo katechizavimo, kaip jau pirmiau minėta, labai daug priklauso krikščioniškojo gyvenimo klestėjimas. Todėl Bažnyčia šią pareigą itin pabrėžia. Todėl katechetas arba mokykloje kapelionas turi rūpintis, kad jo tiesioginiai vaikui tiekiamasis mokslas nepavirstų vaiko atmintyje negyvu dalyku arba vien tik sužinojimui tebūtų lygus. Gautasis mokslas turi būti gyvenimo maistas, elgesiui taisyklės. Įdiegtą mokslą kunigas toliau turi palaikyti. Bažnyčia šią pareigą primena: *Ut quae sunt bona nutrias* (katechizacija) *ac . . . quae sunt nutrita custodias (Dom. V. pt. Pentec. oratio).* Deja, daugelio vaikų dvasinis gyvenimas, tarsi, su katechizacija baigiasi. Daugelis išpažinties ateina po pusės metų, net po metų, nes niekas vaikui tos pareigos neprimena. Be to, vaikams pamokslėlių bent retkarčiais ir tai nesakoma. Senovėje katechumenai stačiai tikybinį noviciatą atlikdavo, mokydamiesi tikėjimo tiesų kelis metus, gyvendami drausmėje, kaip kad kalba šv. Ambraziejus savo veikale *De Mysteriis.* Tik po kelių metų bandymo *vir perfectus* (Efez. 4, 13) pasidarydavo. Dabartiniais laikais tas pats uždavinys turi būti at-

liekamas po krikšto. Reikia prižiūrėti, kad vaikai maldos gyvenime neapleistų, kad dažnai eitų šv. sakramentų, pagal išgales dalyvautų pamaldose šventadieniais. Teorija ir praktika turi eiti kartu. Juk ir po pirmosios Komunijos geiduliai lieka gyvi, kurie gali sužadinti tokią ugnį, kuri ateityje gresia sunaikinti visa kas gera. Todėl iš mažens reikia išdirbti vaikuos *habitum religiosum.*

Kaip tinkamiau prieiti kunigui prie vaikų sielos?

Kunigas turi prisitaikyti prie vaiko supratimo, jo jausmų. Kunigas turi būti *omnia omnibus,* su jais turi mąstyti ir jausti. Kunigas turi būti panašus į Išganytoją, kuris vaikų širdis prie savęs patraukė (Mork. 10, 13). Išganytojas ypatingą palaiminimą pareiškė, sakydamas: „Kas tik priima vieną tokį mažutėlį mano vardu, mane priima" (Mat. 18, 5). Nereikia taipgi pamiršti, kad Išganytojas, tai pabrėžęs, tuojau kalba apie vaikų piktintojus (Mat. 18, 6).

Taigi, pedagogas turi turėti tą prie vaikų patraukimą ir meilę, kuriuos turėjo Kristus; tada kunigui nestigs patvarumo, kuris taip reikalingas šiame darbe. Kunigas, pasipuošęs Kristaus meile, bus malonus ir geras tiems vaikams, kurių išorinė išvaizda nėra maloni, kurie yra net blogi. Ši kunigo savybė laimės vaikų širdis, įsigys juose pasitikėjimą, suras žodžių vaikams pašnekinti. Jei žodis gali būti gera sėkla, kuri neša gerą vaisių, tai juo labiau geras elgesys sugebės tai padaryti.

Iš kitos pusės aštrumas artimų santykių nesudarys, o ironijos santykius atšaldys; taip kalba net labai gilūs pedagogai[15]. Be to, kadangi žmonės labai jaučia, kas nesuderinama su kunigo garbe, o ypačiai vaikai stebi išorinius veiksmus, todėl kunigas turi būti labai tvarkus savo kalbose, apdare, savo visame elgesyje.

Kunigas ir mokykloje diegdamas savo idėjas, turi laikyti drausmę ne aštriomis priemonėmis, bet tinkamu elgesiu priversdamas save gerbti ir mylėti. Juo sėkmingiau ta kunigui meilė reikšis, jei kunigas kilnų savo elgesį derins su pedagoginiais reikalavimais, naudodamasis moderniomis pedagoginėmis priemonėmis, kaip antai, vartodamas reikalingus paveikslus, epidioskopą ir t. t. Labai teisingai pastebi Tothas, kad „kol kunigas mokinio akyse yra tik mokytojas, tol tikybos dėstymas negali būti vaisingas. Jei tačiau mažieji kunigą gerbia kaip savo motiną, didesnieji kaip savo tėvą, didžiausieji kaip savo vyresnįjį brolį, tada kunigas ne tik teiks naudos mokinių protui, bet ir jų širdžiai bei būdui. Tada kunigo pamokos bus ne tik mokslas, bet bus tikras doras gyvenimui auklėjimas"[16].

Dažnai atrodo, kad kunigo pastangos eina niekais. Galybės blogos įtakos iš pusės nerūpestingų tėvų, iš gatvės, blogų vaizdų, raštų veda į nusi-

---

[15] *Krieg,* Wissenschaft der Seelenleitung I, 102.
[16] *Toth T.,* Jugendseelsorge 76.

minimą. Iš tiesų, kaip vienas rašytojas yra išsitaręs: „vaikai yra savotiški padarai — nekalti kaip angelai, puikybės pilni kaip karalaičiai, drąsūs kaip karžygiai, tušti kaip povai, užsispyrę kaip asilai, nesuvaldomi kaip kumeliukai, pretensingi kaip mergaitės“[17]. Iš tiesų, kiek čia meilės reikia tam vaikui į tinkamas vėžes įstatyti. Meilę galima palyginti su kompaso adatėle, kurios padedami galime leistis į nežinomus miškų tankumynus. Ta adatėlė, kad ir kažin kaip ją kreiptum, vis rodys tam tikra kryptimi. Taip ir meilė į vaiko sielos gelmes taikys. Kristaus kilnią meilę vaduodamiesi šventieji kaip Jonas Bosko, Pranciškus Ksaveras, Pranciškus Salezietis labai daug padarė. Šv. Jono Chrizostomo žodžiai: *Nihil pastorali mansuetudine vehementius*[18].

Pedagogai šiam kilniam auklėjimo uždaviniui labai rekomenduoja vaikų amžiui pritaikytas draugijėles[17].

Pas mus irgi griebiamasi gerųjų priemonių ir kai kur jau galima gėrėtis gerais auklėjimo vaisiais. Vaikų draugijėlės padeda vesti vaikus į Bažnyčią. Kai kuriose parapijose vaikai pratinami prie mėnesinės išpažinties. Kai kur tomis progomis sakomi trumpi, jiems pritaikyti pamokslėliai. Juos reikėtų sakyti, jei ne kas mėnuo, tai bent kai kuriomis šventėmis, kaip antai: per šv. Kazimierą, per šv. Aloyzą, per Atvelykį ir t. t. Iš mažens vaikai bus pratinami bažnyčioje prie tvarkos, ramiai laikytis, susikaupti. Tos ir kitos dorybės labiau įsišaknys, jei bus sąmoninami. Iš tiesų, su Paryžiaus universiteto kancleriu Gersonu († 1429 m.) reikia pasakyti: *A pueris debit inhoari reformatio ecclesiae*[20].

b. Kalbant apie pastoracijos naudingumą, negalima pamiršti jaunimo. Nuo 14—24 metų yra savarankėjimo amžius. Iš šeimos gyvenimo perėjimas į pasaulį sudaro daugiausia pavojų. Jaunuolis nori savarankiškai gyventi, bet neturi pakankamo patyrimo, o pagundų daug. Jo draugai dažnai padaro jam dvasinių žaizdų. Tikėjimui ir dorai pavojai taip įvairūs, kaip įvairi žmogaus asmenybė, temperamentas, pažinimas, gyvenimo sąlygos, aplinkuma, pašaukimas, darbas, kaime ar mieste gyvenimas. Viena aplinkybė tampa vienam pavojumi, kitam kita. „Šiame amžiuje jaunuolis yra lyg paruoštas važiuoti, užkurtas autas, kuris drebėdamas kelionės laukia; jis jaučia, kad gali įvykti sprogimas, jei jis nebus paleistas važiuoti, jei jis savo jėgos neįkinkys į darbą. Adomas ir Ieva iš dulkių sutverti, jaunuoliai iš elektros“. Šiuos vieno amerikiečio pedagogo žodžius kartoja Foersteris ir Tothas[22].

---

[17] Ten pat.
[18] Ten pat 84.
[19] *Krieg*, Wissenschaft der Seelenleitung I, 114.
[20] *Toth*, Jugendseelsorge 302.
[21] *Foerster Fr. W.*, Erziehung und Selbsterziehung, 1917, 210.
[22] *Toth T.*, Jugendseelsorge 168.

Jauną žmogų puola nežinomi jausmai ir geismai, ir jaunuolis dažnai lampa jų auka, jei jis nevedamas. Gyva jauno žmogaus vaizduotė, kuri netikra šviesa nušviečia gyvenimą, jį klaidina. Jaunuolio silpna valia neįstengia atsispirti. Statistika liūdnus duomenis teikia. Vaikinų esą nuo 85 iki 98% iškrypusių doros atžvilgiu, merginų iki 30%[23].

Šiame amžiuje pasireiškia jaunuolių atšalimas nuo Bažnyčios. To atšalimo priežastis dažnai yra jaunuolio darbas, kuris savaime atitolina nuo religijos ir jos atstovų. Kita priežastis yra, kad jis mano jau nebe vaikas esąs. Kartais jaunuolis bėga todėl, kad jis kunigo buvo užgautas arba jo artimieji yra nuo Bažnyčios atšalę.

Kunigas, rūpindamasis jaunimo siela, turi vengti jaunuolių užgauti. Jis visada turi būti jaunuolio prietelius, nors tas jaunuolis ir ne visada tinkamai su kunigu pasielgtų.

Čia kunigui pastoracija tik tada gerai seksis, jei pirmiau jis yra mokamai dirbęs su vaikais. Kas katechizacijos metu, draugijiniu vaikų gyvenimu, per mėnesines išpažintis pasėta, dabar kunigas ne tik turi palaikyti, bet ir toliau plėtoti. Dažnai ir įvairiais būdais jaunuoliui reikia pabrėžti, kad kartą pražudyta nekaltybė niekad, kad ir didžiausias atgailas darant, nebeatgaunama. Nuolankumas ir skaistybė bei susivaldymas nuo svaiginamųjų gėralų yra labai svarbios dorybės, bet jos yra saugojamos trapiuose induose. Kunigas todėl turi įsigilinti į priežastis, kurios naikina tas dorybes, nurodyti antidotų.

Į ką pozityviai kreipti jaunuolio dėmesį? — Tothas labai teisingai, iškeldamas jaunuoliui imponuojančius dalykus, būtent tai, kas didinga, kas nepaprasta, pataria rodyti šventųjų pavyzdį, jų heroizmą, savęs išsižadėjusių Bažnyčios karžygių kilnius pavyzdžius, romantišką misijonorių gyvenimą, kas daroma katalikų jaunimo svetur (o. c. 169). Ypačiai nupuolusiems duotina vilties kilniais pavyzdžiais ir taikyti taisykles aistroms valdyti[24].

Kokiais dalykais, be pirmiau minėtų, reikia rūpintis jaunuolių pastoracijoje? — Katechizacija katalikiškuose kraštuose daroma išėjusiems iš mokyklos, ji ir mums, kaip anksčiau minėjau, dabar yra įsakyta. Katechetika nurodo, kas reikia dėstyti tokioje katechizacijoje. Be teikiamo mokslo toliau paaugusiųjų katechizacija svarbi ir todėl, kad jaunuomenė nenutraukia su kunigu ryšių. Kunigas gali apskritai žiūrėti jaunimo dorino gyvenimo, suteikti nurodymų prieš kylančias abejones ir persergėti nuo pagundų. Tokioje katechizacijoje nušviečiami Bažnyčios gyvenimo svarbesnieji įvykiai, gvildenami kai kurie reikšmingi pasaulio istorijos dalykai, senoji Bažnyčios drausmė krikšto atgailoje, katakombų gyvenime, visų bažnytinių metų apeigos.

---

[23] *Grassmann*, Sexualpädagogische Fragen I, 4.

[24] *Tanquerey*, Theologia mor. II, 103.

Teko girdėti, kad pas mus vienoje parapijoje klebonas suruošęs jaunimui trumpą katechizaciją, kuri praėjusi su dideliu pasisekimu ir nauda. Žinoma, laiko atžvilgiu, neprilygsta tai užsieniuose praktikuojamai katechizacijai, bet vis dėlto ir tas trumpas susitikimas su jaunuomene daug duoda naudos.

Kas pasakyta apie kunigo elgesį su vaikais, tas juo labiau tinka, kalbant apie jaunuolius. Su jais kunigas turi elgtis kilniai ir nuoširdžiai, bet rimtai ir stengtis jų neužgauti.

Jaunuolių sielos apsaugai tarnauja šv. sakramentai. Tai rodo patyrimas. Čia reikia rūpintis, kad jaunimas neapleistų mėnesinės išpažinties. Žinoma, tik su tokiu jaunimu pavyks mėnesinė išpažintis, kuris bus į ją įpratęs dar vaikystės metuose. Be to, reikia labai stropiai rūpintis, kad jaunuoliai šventadieniais neapleistų šv. Mišių klausymo. Tai bus nesunku, jei vaikais tebebūdami, pagal išgales, šios pareigos nebus apleidinėję. Smerktinas tačiau paprotys jaunimą skatinti išpažinties ir lankyti bažnyčią barimais. Pastoracija yra menas prieštaraujančiai valiai pakreipti, kad ji noriai sunkų darbą atliktų.

Kunigas turi kreipti dėmesį į visas aplinkybes, kurios jaunuolio sielai sudaro pavojų. Tų aplinkybių suminėtinos šios: jaunuolio draugystės, pažintys, teatrai, kinas, klubai, šokiai, nekatalikiškos draugijos. Katechetinis darbas ir pamokslas neteiks naudos, jei kunigui nepavyks susilpninti sielos pavojų. Čia kunigas turi turėti sau pagalbininkais ne tik tėvus, bet ir kitų pasauliečių. Jei kunigui nepavyks norimo darbo padaryti, tai tegu daro bent tiek, kiek išgali.

Reikia rūpintis spauda, kuri jaunimui gali pagelbėti ir pakenkti jo kūno ir sielos reikalams. Labai dažnai tėvai saugoja vaikus, kad nesusirgtų, saugoja jų apdarą, kad nesudraskytų, bet kad sielą nesuteptų blogais raštais, jie maža rūpinasi. Juk bloga knyga naikina tikėjimą, sužadina abejones, nuodija sielos ramybę. Mėgiamieji romanai sužadina jauno žmogaus jausmų gyvenimą, jo valią pastūmėja bloga kryptimi, kartais nervus suardo. Pagaliau romanų skaitymas nuveda į seksualinį iškrypimą. Blogos knygos nuodai yra paslėpti gražia forma. Prieš blogą knygą kovą reikia pradėti dar mokykloje, įrodinėti jos pražūtingumą, įpareigoti, kad, abejodami knygos gerumu, kreiptųsi į kunigą. Pozityviai reikia taipgi dirbti, steigiant knygynus, juos nuolatos papildant geromis knygomis.

Pažintys taipgi sudaro didelį dorai pavojų, dažnai net pastūmėja į ekonominę pražūtį, žudo gyvenimo laimę ir naikina šeimos ramybę ir taiką. Lengvapėdiškos pažintys veda į lengvapėdišką moterystę. Vėlesniame gyvenime dažnas pats savo jaunystės klaidas pripažįsta. Taip, pav., viena moteris klebonui yra pasakiusi, kad ji keikianti kunigą, kuris leido jai ištekėti už stačiatikio. Kaip ji būtų griežčiau perspėta padarius, tai kitas dalykas, bet vis tiek perspėti reikia.

Su pažintimis reikia laikytis šios taisyklės: ji yra leistina, jei du asmenys mano sudaryti moterystės ryšius ir be to neilgai trukę. Būtinai apie tą pažintį turi žinoti ir tėvai.

Vakaravimas taipgi pavojinga. Prieš tokias sueigas nepakanka iš sakyklos tiktai priminti. Kartais reikia pasakyti atskirų tam tikslui pamokslų, veikti per draugijas, per išpažintį, kalbėtis atskirai su jų ruošėjais.

Šokiai ne visi lygiai yra smerktini, bet ir nepatartini, o tik kai kurie toleruotini. Šokių blogumas priklauso ypačiai nuo aplinkybių: laiko, būdo, vietos, asmenų. Dabartiniai šokiai, tiesa, dažnai žudo kuklumą, dažnai traukia į nuodėmę. Svarbiausia, tačiau, reikia rūpintis, kad jaunuoliai nelankytų viešų šokių, kur tėvų akis nestebi. Kadangi kiekvienas įprotis sunkiau bėra išgydomas, todėl reikia stengtis daryti įtakos mokyklose, kad jaunuoliai vėliau būtų su šokiais atsargesni. Jei matome, kad šokis tampa nuodėmės priežastimi, tada, jei nepasižada tą malonumą mesti, kartais neduoti net išrišimo, nes čia šokis yra virtęs *proxima occasio peccandi*. Jei šokiai jau neišvengiami, tai vengti naktinių pasilinksminimų. Be to, vengti naujoviškų nepadorių šokių ir nepadorių šokiuose asmenų.

Nereikia pamiršti, kad kunigas, reikalaudamas visai šokius panaikinti, nieko nepelnys. Geriausia stengtis šokių norą tvarkyti, daryti įtakos per jaunimo draugijas ir kitas organizacijas.

Kunigui taip pat turi rūpėti jaunimo dainos ir žaislai. Ir šios pramogos gali būti geros ir blogos.

Miesto gyvenimas moraliai labiau sugedęs negu kaimo, todėl norinčius vykti į miestą reikia persergėti. Jei jau į miestą atvyksta, reikia stengtis, ypačiai su draugijų pagalba, juos globoti. Jaunuolį, atvykusį į miestą, gera pavesti kurios šeimos globai.

Be pavojų šalinimo, ne pro šalį bus šį tą ir pozityviai daryti. Gera yra stiprinti jaunuolio geras savybes, sveikos garbės pajautimą, tiesos meilę, teisingumą.

c. Klausimo pilnumui reikia paliesti bent kiek ir s t u d e n t ų g y v e n i m ą, nes jo sąlygos yra ypatingos. Jų sielos reikalais aukštojoje mokykloje nesirūpinama nė tiek, kiek kapelionas rūpinosi gimnazijoje. Studentai yra būsimieji tautos vadai. Atmosfera, kurioje studentai gyvena ir gyvenimui ruošiasi, yra, apskritai imant, ne palanki. Kai kurių mokslo šakų atstovų dalis nepalankiai nusiteikę apreikštosios Tiesos atžvilgiu. Neabejotinai jis padaro neigiamos įtakos. Tokiose aplinkybėse gyvenantiems, neturint gilesnio teologinio pagrindo, nėra lengva išsilaikyti. Čia dar nepalanki draugų aplinkuma. Juk gal pilnai neturėsime 25% studentijos, kuri drąsiai pasirodo su savo katalikiška pasaulėžiūra.

Su tikėjimu nyksta ir padorumas. Lytinių ligų išplitimas pakankamai tai paliudija. Iš tiesų tai ir ne nuostabu, kadangi tiktai tikėjimas pa-

dorumui teduoda tvirtą pagrindą. To tikėjimo neturintieji neleistinus lytinius veiksmus laiko prigimties reikalavimu. Taip yra pareiškę Münchene studentai 1913 m. konferencijos metu[25]. Statistinės žinios tą pareiškimą pilnai patvirtina. Iš 170 universieto studentų 45% dar mokiniais tebebūdami jau buvo turėję lytinių santykių. Iš jų 73% buvę užsikrėtę lytinėmis ligomis. Grassmannas[26] paduoda vieną žinią, iš kurios matyti, kad 20% aukštesniųjų klasių mokinių yra sirgę lytinėmis ligomis[27].

Tiesa, šie duomenys iš svetimo krašto, bet nėra abejonės, kad ir pas mus ne angelai, juoba, kad auklėjimo sąlygos pas mus vis blogėja. Todėl paprastosios pastoracijos mokslus einančios jaunuomenės tarpe nepakanka, nes, kaip kard. Fulhaberis sako, studentai „savotiška kalba kalba, kurią ne kiekvienas sielų gydytojas supranta“[28].

Studentija kai kur turi savų kapelionų, kurie paprastai yra ne tik gilaus teologinio mokslo, bet ir gerai orientuojasi scholastinėje filosofijoje, yra susipažinę su modernine filsofija, jiems ne svetimi nė gamtos mokslai ir naujosios literatūros siekimai. Visa jo asmenybė studentams turi būti artima ir patraukli. Tų pačių savybių reikalauja ir mūsų inteligentai, kad kunigas būtų: „platesnio apsiskaitymo, gilesnio proto, kad kunigas nesupasaulėtų, sveiko prie visuomenės priartėjimo, kad tas kunigas šviesuomenės akyse būtų visa galva aukštenis, kad jis netinkamų pramogų vengtų (kaip antai: bendrų maudyklių ir pliažo, girtavimo ir riebių anekdotų pasakojimo, klubuose kortavimo, kavalieriavimo)[29].

Studentų dvasios vado uždavinys yra palaikyti studente dorą ir stiprinti jį tikėjime. Žinoma, geriausia pavyksta pasiekti šis tikslas, jei studentas įsirašo dar į atitinkamą organizaciją.

Skaitome mes apie šv. Kanizijų, kuris buvo idealus mokslus einančios jaunuomenės draugas. Jis tą jaunimą mylėjo. Iš jo susirašinėjimo matyti aiškus tų laikų studentų tipas, jų vargai ir džiaugsmai, kaip jie susirūpinę buto klausimu, kaip pinigų trūksta, kaip reikia kovoti su klaidomis ir palinkimais, kokios sunkenybės moksle ir t. t. Šv. Kanizijaus butas visada būdavo studentų pilnas. Jis darydavo studentams rinkliavas, jis studentų labdarybės reikalais pamokslus sakydavo[30].

Ir pas mus trūksta studentams tinkamų butų, valgyklų. Užsieniuose yra kai kur gražiai studentams valgyklos įrengtos, jas veda vienuolės. Pavyzdžiui, tokia yra Paduoje *(Pensione universitaria)*. Dar teko aplankyti vokiečių Freiburgo *Albertusburse*. Čia yra studentams pasauliečiams butai ir

---

[25] *Krieg*, Wissenschaft der Seelsorge I, 131.
[26] Sexualpädagogische Fragen, 1912, N. 33.
[27] *Hoffmann*, Handbuch der Jugendkunde 158.
[28] *Faulhaber M.*, Wir Akademiker und die Kirche, 1913, 1.
[29] Židinys, 1935, Nr. 4, 362 pusl.
[30] *Toth T.*, Jugendseelsorge 148.

valgyklos. Visa tai darė gero įspūdžio. Ar nevertėtų ir mums taip susitvarkyti?

Nemažos svarbos yra rengti religinio turinio paskaitų, kurios išblaškytų daug abejonių. Kasmet reikėtų studentijai ruošti — geriausia uždaras — rekolekcijas. Pirmi bandymai padaryti Kaune ir Pažaislyje ateičiai daug žada. Rimtas kunigams uždavinys šią inicijatyvą gyvai palaikyti.

d. Dėl pilnumo reikėtų truputį pakalbėti ir apie v y r u s. Jei vaikų ir jaunimo pastoracija buvo korektinga, suaugusiųjų pastoracija bus dėkinga.

Vyrų pastoracijoje dirbant reikia ypatingo stropumo. Pats kunigas turi būti pavyzdingas ir sąžiningas pareigų pildytojas. Vyrą kunigas turi traktuoti garbingai, jo neįžeisti ir tik tikrai prireikus perspėti. Kunigo asmenybė vyrui turi būti imponuojanti, nieko vaikiško jame neturi būti. Kunigas turi būti mandagus, mylįs tiesą, teisingas, išmintingai drąsus. Kunigas neturi pamiršti, kad jis yra ne tik prie altoriaus kunigas, bet ir privačiame gyvenime Kristaus ir Bažnyčios atstovas. Juk ir tarp Kristaus nebuvo skirtumo, kada Jis pasirodė viešumoje arba kada jis buvo bet kurios šeimos tarpe.

Kunigas turi panašiai elgtis ir su atšalusiais ir su priešingai nusiteikusiais žmonėmis. Jis neturi teisės išsižadėti savo principų ir kunigiško rimtumo. Ir jei kartais kunigas pasielgia nerimtai, kai kurie jam, tarsi, pritaria, bet pasitaikius progai, žinoma, jį smerkia. Tikrą linksmumą, žinoma, visi mėgsta, ir jis kunigo nežemina..

Iš pozityvių darbų reikia pažymėti tai, kad kunigas turi stengtis skatinti vyrus, net atšalusius, kad jie dalyvautų pamaldose, reguliariai klausytų pamokslo, atliktų išpažintį. Kad lengviau būtų šią pareigą atlikti, stengtis vyrams kartkartėmis paskirti atskiras pamaldas.

Traukiant vyrus prie religinės praktikos, neperkrauti, kad neįgrįstų. Pamoksluose iškelti dorybes, kuriomis turėtų būti pasipuošę vyrai, būtent: tiesos meilę, teisingumą, vyro rimtumą.

Susidurdamas su atšalusiais, kunigas turi ieškoti atšalimo priežasčių, kurios gal kyla iš neišmanymo dogmatinių dalykų arba dėl moralinių trūkumų. Gal kartais kunigo netaktas vyrą atstūmė.

e. Apie m o t e r i s kaip motinas esu jau aukščiau kalbėjęs. Kaip vienas žymus pedagogas sako, moteris labiau vadovaujasi jausmais — žinoma, ne visos — todėl šią savybę reikią turėti galvoje ir pastoracijos darbą dirbant[31]. Jei moteris pasižymi dievotumu, jį laikyti tinkamose vėžėse. Be to, moterys labai naudingai gali dirbti labdarybės srityje. Šią gerą savybę reikia sunaudoti.

Jei iš charakteringųjų lietuvio kataliko bruožų svarbiausias yra giles-

[31] *Krieg*, Wissenschaft der Seelenleitung 140.

nio ir sąmoningo religinio pagrindo trūkumas, tai visos kitos neigiamosios savybės yra to trūkumo padariniai. Todėl manau, kad svarbiausias mūsų uždavinys bus sustiprinti religingumą mūsų broliuose, jį labiau susąmoninti. Jei šis uždavinys pavyks, tada dorinimo darbas taipgi bus dėkingesnis.

Be to, turiu dar kartą pabrėžti, kad būtinai daugiau reikia kreipti dėmesio į vaikus; tada ir darbas su jaunimu bei suaugusiais bus sėkmingesnis.

Negimusios gyvybės panaikinimas teologijos mokslo šviesoje

Stasys Gruodis

„Mes gydytojai esame pašaukti ne tam, kad naikintumėm gyvybę, bet kad ją gelbėtume".
Gydytojas Desgenettes Napoleonui.

Viena svarbiausių galių, kuria žmogus gali didžiuotis, yra, be abejo, jo kūrybinė galia. Viešpats Dievas, jei būtų panorėjęs, aišku, būtų galėjęs pats vienas viską sutvarkyti savo majestotingu *fiat*. Bet pirminis Kūrėjas didesnei savo garbei ir ryškesniam paties žmogaus išaukštinimui bei jo patobulinimui leidžia aktyviai dalyvauti kūrybos skausmuose ir džiaugsmuose ir antriniams kūrėjams.

Kūrybinės žmogaus galios intensyvumas ir glaudumas, bendradarbiaujant su pirminiu Kūrėju, niekur nepasireiškia taip ryškiai, kaip paties antrinio kūrėjo išlaikymo ir formavimo atveju. Čia Dievo pasitikėjimas žmogumi nuėjo taip toli, kad Jis į silpnas žmogaus rankas, nelyginant, atiduoda visą savo dieviškąją galybę. Kiekvieną kartą, kada tik laisvu skirtingų lyčių individų apsisprendimu įvyksta vyriško ir moteriško elemento susijungimas, Dievas atskiru aktu sutveria nemirtingą sielą, jungia ją su taip parengta medžiaga ir šią, nors gležną, bet jau tikrai žmogišką būtybę paveda ją pažadinusiems asmenims toliau formuoti. Tėvai turi ją saugoti, brandinti, auginti; turi išryškinti joje, pasinaudodami gamtiniais ir antgamtiniais ištekliais, tikrą Dievo paveikslą; turi parengti ją tai kūrybinei misijai, kurią Dievo Apvaizda jai yra paskyrusi.

Kad tėvai galėtų lengviau ir geriau atlikti šią taip svarbią kūrybinę misiją, Dievas jungia, kaip buvo minėta, tėvus su vaikais labai glaudžiais ryšiais. Šis, taigi, ryšys, kuris randasi tarp tėvų ir vaikų, ypačiai tarp motinos ir kūdikio, normaliose aplinkybėse sudaro abiem gyvybėm didžiausią palaimos šaltinį. Bet išimtiniais atsitikimais dėliai jo gali atsirasti įvairių nepageidaujamų komplikacijų. Tai įvyksta tada, kada viena gyvybė sudaro kitai gyvybei didesnį ar mažesnį pavojų. Kartais šis konfliktas gali įgauti tokių aštrių formų, kad, atrodo, viena gyvybė negalinti būti išgelbėta be kitos paaukojimo. Kadangi motinos gyvybė apskritai

laikoma brangesnė, negu kūdikio, todėl beveik visuomet linkstama paaukoti kūdikį, kad galima būtų išgelbėti motiną. Štai, negimusios gyvybės panaikinimo problema! Ji yra labai svarbi tėvams, visuomenei, o ypačiai gydybos atstovams, kurie, palyginti, dažnai su ja susiduria savo praktikoje. Kyla labai aktualus klausimas: — kaip pasielgti? ko laikytis?

Aišku, pirmutinė norma, pagal kurią žmogus turi derinti savo veiksmus, yra jo paties sąžinė. Pagal savo sąžinę kiekvienas turės duoti savo veikimo apyskaitą, kai išmuš atsiskaitymo valanda. Bet dažnai šios normos nepakanka. Be pagalbos iš šalies sąžinė gali duoti aiškų atsakymą tik į bendresnio pobūdžio klausimus; kai iškyla reikalas daryti tolimesnių išvadų, jos šviesa ima ne kartą gesti arba net klaidinti. Tada reikia savo sąžinę tinkamai informuoti, atseit, atsiklausti, ką sako rūpimuoju klausimu objektyvios morališko elgimosi normos, privalomos visiems be skirtumo žmonėms. Jei kartais sakoma, kad tam tikros profesijos žmonės turi savo atskirą etiką, tai nereiškia, kad tos profesijos žmonės turėtų tuo pačiu klausimu iš esmės skirtingus principus bei normas. Pav., negalima, kad draudimas imti svetimą turtą turėtų vienaip saistyti bankininkus bei valdininkus, o kitaip ūkininkus bei darbininkus; arba, kad draudimas atimti kam nors gyvybę turėtų vienaip saistyti karius bei medikus, o kitaip mokytojus bei šiaip žmones. Ne. Bendrieji doros principai bei normos yra lygiai privalomi visiems žmonėms, vis tiek kurios profesijos jie būtų. Skirtumo atsiranda tik dėl to, kad vienos profesijos žmonės dirba tokioje srityje, kuri kitos profesijos žmogui yra dažnai neprieinama arba visai nereikalinga; todėl pastarajam nėra reikalo susidurti su tais doros dėsniais, kurie saisto pirmojo veikimą arba antraip. Pav., kariui kare gali kilti problema, dera ar nedera pavartoti tokią gynimosi priemonę, nuo kurios turės žūti ne tik priešo kariai, bet ir šiaip niekuo nekalti žmonės. Bet nuo šios problemos sprendimo yra laisvas pramoninkas ir šiaip darbininkas. Tačiau pramoninkui ar darbininkui yra labai svarbu išspręsti teisingo atlyginimo bei streiko leistinumo klausimus, kurie kariui nėra per daug opūs. Tokiu būdu gydytojui, kuris pasiaukoja žmogaus gyvybei gelbėti ir saugoti, yra labai svarbūs ir reikalingi tie doros dėsniai, kurie normuoja žmonių elgseną su svetima gyvybe. Kadangi mes gyvename antgamtine tvarka, kurios nuostatai yra privalomi visiems žmonėms, todėl teks nagrinėti šiuos dėsnius antgamtinės tvarkos šviesoje, atseit, kiek juos dar labiau paryškina pozityvinis Dievo apreiškimas ir kaip juos patiekia tikintiesiems katalikų Bažnyčia, kuriai pavesta saugoti ir interpretuoti visa tai, kas liečia tikėjimą bei dorą. Kadangi visus šiuos dalykus *ex professo* nagrinėja katalikų teologija, todėl iškyla reikalas šiuo atveju arčiau susipažinti su jos principais.

I.

BENDRIEJI KATALIKŲ TEOLOGIJOS, ARBA KRIKŠČIONIŠKOSIOS ETIKOS, DĖSNIAI SVETIMOS GYVYBĖS ATŽVILGIU.

Tikiuosi, kad skaitytojai neteologai atleis man, jei aš pasinaudosiu jų kantrybe gana subtiliam teologiškam skirstymui pavaizduoti, kuris turi nurodyti mums būdą, kaip eiti mūsų problemos spręsti ir kaip apskritai susiorientuoti ne vienoje painioje situacijoje. Tai yra svetimos gyvybės atėmimo skirstymas į t i e s i o g i n į ir n e t i e s i o g i n į *(homicidium directum et indirectum).*

T i e s i o g i n i s g y v y b ė s a t ė m i m a s bus tada, kada ne tik pavartojamas veiksmas savo prigimtimi tinkąs panaikinti gyvybei, bet kada tokio gyvybės panaikinimo tikrai norima, siekiama kaip tikslo arba bent kaip priemonės kitam tikslui pasiekti. Pav., kas nors susitiko su savo priešu nuošalioje vietoje. Degdamas neapykanta, jis puola savo auką, ir ją nužudo. Šiuo atveju priešo nužudymas yra puolančiajam tikslas. Imkime kitą pavyzdį: plėšikas priselino kelų bankininką su nemaža suma pinigų. Jis žino, kad bankininkas geruoju savo turto neatiduos. Todėl, norėdamas, žūt būt, pagrobti jo turtą, plėšikas ryžtasi padaryti kruviną darbą. Šituo atveju bankininko nužudymas plėšikui yra priemonė iš anksto užsibrėžtam tikslui pasiekti.

Kitaip atrodo n e t i e s i o g i n i s g y v y b ė s a t ė m i m a s. Jis bus tada, kada žmogus nenori atimti kitam gyvybės, bet yra priverstas padaryti tokį veiksmą, kurio padariniai, kaip jis numato, gali sudaryti didesnių ar mažesnių pavojų svetimai gyvybei. Pav., pramoninkas nenori darbininko mirties; bet, eksploatuodamas kasyklas, jis yra priverstas siųsti darbininkus į tokią vietą, kur, ir žiūrint atsargumo priemonių, gali įvykti sprogimas. Jei nelaimė iš tikrųjų įvyksta, tai šios rūšies gyvybės atėmimas bus — netiesioginis.

Dabar kyla klausimas, kuris svetimos gyvybės atėmimas yra morališkai leistinas, bent toleruotinas, o kuris visai neleistinas.

Kadangi kiekviena žmogaus gyvybė tiesiog yra subordinuota tik vienam Dievui, — Jis vienas yra pilnateisis jos šeimininkas, — *todėl be ypatingo Jo sutikimo yra neleistinas visų pirma bet kuris tiesioginis gyvybės atėmimas nekaltam žmogui.* Šį dalyką kategoriškai draudžia ne tik prigimtoji teisė, bet taip pat ir pozityviniai Dievo įsakymai: *Neužmuši* (Iš. 20, 13). *Neužmuši nekalto ir teisiojo* (Iš. 23, 7). Kaip bent iš pastarojo teksto aiškėja, šis kategoriškas draudimas liečia tik nekalto žmogaus gyvybę. Bet jis nieko nesako apie nusikaltusį žmogų. Kartais labai svarbūs visuomeninio ar privatinio pobūdžio reikalai gali pateisinti tokio žmogaus gyvybės auką. Tokie atsitikimai yra griežtai precizuoti. Štai jie:

1. *Yra leista teisėtame ir teisingame kare net tiesiog atimti gyvybę priešo kariuomenės kariams.*

Pagrindas yra šis: tik gyvendamas valstybėje žmogus gali pilnai išvystyti jam duotas galias ir pilnai atlikti tą misiją, kuriai jis yra leistas. Valstybė yra būtina bendrojo žmonių gyvenimo forma. Dėliai šios priežasties Dievas, davęs žmogui tokią prigimtį, tuo pačiu turėjo aprobuoti visas priemones, kurios yra būtinai reikalingos valstybei išlaikyti: kas nori tikslo, tuo pačiu turi norėti ir tų priemonių, kurios yra būtinai reikalingos jam pasiekti. Bet šių dienų gyvenimo sąlygose, kada nėra atitinkamos tarptautinės instancijos, kuri būtų kompetentinga visiems ginčytiniems tarptautinio pobūdžio klausimams spręsti, ir kuri turėtų pakankamai realios pajėgos savo sprendimams įgyvendinti, — karas dažnai pasilieka vienintelė priemonė valstybei išsaugoti. Todėl, kol tokia padėtis tęsis, karas turi būti, kad ir skaudama širdimi, toleruojamas. Pats principas yra visų pripažintas[1]. Sunkumų randasi tik tada, kada reikia išspręsti klausimą, kuris karas laikytinas teisingu ir teisėtu, o kuris ne. Todėl suvereninės valdžios valstybėje reprezentantai, nuo kurių praktiškai priklauso karą pradėti ar baigti, yra griežtai įpareigoti stengtis likviduoti konfliktą taikiu būdu ir neturi teisės pradėti karo, kolei nėra įsitikinę, kad jis yra tikrai teisingas ir teisėtas. Kitaip jie pasidarytų atsakingi už visas tame kare žuvusias gyvybes.

2. *Taip pat yra leista tiesiog atimti gyvybę dideliam nusikaltėliui, kurį teisėta ir teisinga valdžia pasmerkė mirti.*

Suprantama, valstybė yra griežtai įpareigota ieškoti kiek galima humaniškesnių priemonių kovai su nusikaltimais. Bet jei išimtiniais atsitikimais nekruvinos priemonės pasirodytų bejėgės įsisiūbavusiam banditizmui suvaldyti, valstybė turi teisę pasinaudoti šia vienintele priemone nekaltų piliečių gyvybei bei kitiems labai svarbiems interesams apsaugoti. Aišku, valstybė turi visais būdais rūpintis, kad nenukentėtų nekaltas žmogus ir kad nusikaltėlis galėtų sutvarkyti savo dvasinius reikalus. Šis principas taip pat yra visų teologų pripažintas[2].

3. *Pagaliau, įtikimai (probabiliter) tokią teisę turi užpultasis, besigindamas nuo neteisėto ir neteisingo užpuoliko, jeigu neturi kitos priemonės savo gyvybei bei labai svarbiam savo dvasiniam ar medžiaginiam gėriui apsaugoti.*

Sakoma „įtikimai", nes šv. Tomo Akviniečio nuomonė, apsigynimo atveju galima tiesiog norėti tik savo gyvybės bei kito savo gėrio apsaugojimo, o užpuoliko mirties — netiesiog[3]. Bet kiti gana didelio autoriteto teologai

---

[1] S. Thomae Aquinatis Summa Theologica, 2—2, q. 40, a 1.
[2] Ten pat, qu. 64, a. 2.
[3] Ten pat, qu. 64, a. 7.

eina toliau, sutikdami, kad esą galima tiesiog norėti viso to, kas yra būtinai reikalinga apsigynimui; taigi net užpuoliko mirties[4].

Netiesioginis gyvybės atėmimas yra morališkai leistinas tada, kada žmogus negali būti kaltinamas dėl žuvusios svetimos gyvybės. Tai priklauso griežtai precizuotų sąlygų. Jos yra šios:

1. Visų pirma pats ketinamasis veiksmas neturi būti iš savęs morališkai blogas veiksmas (praktiškai — neturi būti tiesioginis gyvybės atėmimas). Pagrindas: ir kilniausi tikslai negali pateisinti iš esmės morališkai blogo veiksmo pavartojimo.

2. Abudu padariniai, atseit, geras ir blogas, turi lygiagrečiai arba tiesiogiai išeiti iš ketinamojo veiksmo. Todėl negalima daryti tokio veiksmo, kur gerasis padarinys pasiekiamas tik blogu. Pav., negalima ginti savo garbės dvikova. Čia gerasis padarinys — garbės apgynimas pasiekiamas tik blogu, būtent: žudant kitą arba leidžiant save nužudyti.

3. Veikiantysis turi kovoti ir siekti tik gero padarinio, gero tikslo. Priešingu atveju, bus tiesioginis blogo norėjimas arba siekimas, o tai visuomet neleistina.

4. Turi būti atitinkamai svarbus reikalas, kuris galėtų atsverti, pateisinti galinčią prieš norą atsirasti nelaimę — svetimos gyvybės žuvimą. Šis reikalas turi būti proporcingas sudaromam pavojui svetimai gyvybei: juo didesnis pavojus, juo didesnė turi būti pateisinamoji priežastis.

Šis principas yra taip pat visų teologų pripažintas[5]. Nepripažinti jo — reikštų paraližuoti visą žmonių veikimą; tada kiekvienas turėtų paskęsti amžinose abejonėse, ar kam nors, kada nors, kur nors neatsiras dėliai jojo veikimo pavojaus. Todėl esant minėtoms sąlygoms, galima pateisinti karvedį, kuris teisingame ir teisėtame kare liepia pulti priešo laikomą miestą, nors ir numato, kad dėl to turės žūti daugiau ar mažiau nekaltų žmonių. Galima pateisinti šoferį, kuris gelbėdamasis nuo mirties pavojaus, paleidžia mašiną smarkiai per tiltą, sudarydamas pavojų ne vienam neatsargesniam praeiviui. Labai svarbus reikalas gali nurodytomis sąlygomis pateisinti savo ar kito žmogaus gyvybės pastatymą į tikrą mirties pavojų. Taip Šv. Raštas ne tik pateisina, bet ir pagiria Eleazaro žygį, kuris, norėdamas išgelbėti savo tėvynę nuo baisaus priešo, ryžtasi stoti su juo į nelygią kovą. Jis žuvo, deja, tikslo nepasiekęs, bet įkvėptasis rašytojas šitaip vertina jo žygį: „Jis paaukojo save išgelbėti savo tautai ir įsigyti sau amžiną vardą“. (1 Mak. 6. 44).

Dabar pažvelkime nurodytų bendrų principų šviesoje į įvairias operacijas — imdami šį žodį platesne prasme, — kokių galėtų griebtis gydytojas, gelbėdamas motinos ar kūdikio gyvybę. Aišku, čia turima galvoje, kad abi gyvybės yra gyvos, nes šiaip doros atžvilgiu nesusidaro ypatingų

---

[4] Wouters, Theol. Mor. I, n. 746.
[5] Ballerini-Palmieri, Theol. Mor., II, n. 883.
[5] S. Thomae Aquinatis Summa Theologica, 2—2. q. 64. a. 7.

sunkenybių. Pasirinkime psichologišką nagrinėseną: pradžioje paminėsime doros atžvilgiu lengvesnes operacijas, paskui — sunkesnes, o pagaliau tokias, kurių pateisinti nėra galima.

II.

AIŠKIAI LEISTINOS OPERACIJOS.

1. Nėra jokio abejojimo, kad, esant atitinkamai svarbiam reikalui, gydytojas turi teisę duoti nėščiai motinai tokių vaistų, kurie yra reikalingi motinos gyvybei išgelbėti ar sveikatai atgauti, bet kurie gali pakenkti dar negimusiam kūdikiui. Pagrindinis dalykas šiuo atveju yra išlaikyti proporciją tarp sudaromo kūdikiui pavojaus ir spiriamo reikalo: juo didesnis susidaro pavojus kūdikio gyvybei, juo didesnė, kaip matėme, turi būti pateisinamoji priežastis. Jei šis santykis išlaikomas, ir jei iš tikrųjų nenorima kūdikio mirties, viskas yra tvarkoje. Net didžiausi rigoristai nieko negali šitokiam gydytojo pasielgimui prikišti. Greičiau galima būtų kalbėti apie priedermę pavartoti tokį gydymo būdą bent tam tikrais atsitikimais.

2. Taip pat nieko negalima prikišti doros atžvilgiu gimdymo pagreitinimui *(acceleratio partus)*, jei to reikalauja atitinkamai svarbus reikalas. Paskutiniais laikais operacijos, kaip *sectio cesarea, symphiosotomia subcutanea, pubiotomia, laparatomia* ir panašios, yra davusios labai gerų rezultatų, mirtingumas tinkamai įrengtose klinikose sumažėjo ligi minimumo. Todėl tuo atveju, kada tikrai žinoma, kad atskirtas nuo motinos organizmo vaisius galės savarankiškai gyventi *(si foetus est certe viabilis)*, pakanka ir ne taip didelės priežasties priešlaikiniam gimdymui pateisinti. Bet jei tokio tikrumo nėra, o jo nėra praktiškai, kai vaisius dar neturi 7 mėnesių, tada tik labai svarbus reikalas gali pateisinti mėginimą prieš laiką atskirti vaisių nuo motinos, pav., jei tai būtų vienintelė ir paskutinė priemonė motinai iš tikros mirties gelbėti. Jei seniau yra buvę šiokių tokių abejojimų dėl priešlaikinio gimdymo minėtomis sąlygomis leistinumo, tai juos visus išsklaidė *Congregationis S-ti Officii* atsakymai 1898 ir 1902 metais[6].

---

[6] Ad Quaesita: I. „Eritne licita partus acceleratio, quoties ex mulieris arctitudine impossibilis evaderet foetus egressio suo naturali tempore?"... Fer. IV die 4 Maii 1898 EE. PP. rescribendum censuerunt: „Ad I. Partus accelerationem per se illicitam non esse dummodo perficiatur iustis de causis et eo tempore ac modis, quibus ex ordinarie contigentibus matris et foetus vitae consulatur"... B. Proponebatur 20 Martii 1900 Quaestitum: „Utrum aliquando liceat e sinu matris extrahere foetus ectopicos immaturos, nondum exacto sexto mense post conceptionem". Ad quod Per. IV d. 5 Maii 1902 post maturam rei discussionem EE. PP. sequens dederunt responsum: „Negative iuxtra decr. Fer. IV. 4 Maii 1898, vi cuius foetus et matris vitae, quantum fieri potest, serio et opportune providendum est: quoad. vero tempus, iuxta idem decretum orator meminerit, nullam partus accelerationem licitam esse, nisi perficiatur tempore ac modis, quibus ex ordinarie contingentibus matris et foetus vitae consulatur".

Lehmkuhl A., Theologia Moralis, I, n. 1010.

Kadangi aukščiau nurodytos operacijos, turint tinkamas sąlygas, nėra labai pavojingos ir kadangi motiną bei gydytoją saisto pareiga gelbėti savo bei kito gyvybę, o ypačiai antgamtinę kūdikio gyvybę, — todėl tam tikrais atsitikimais motina bei gydytojas gali būti griežtai įpareigoti pavartoti minėtas operacijas; bet šio klausimo nagrinėjimas išeina iš mūsų temos ribų.

3. Šituo pat principu galima pateisinti visas manipulacijas, kurių gydytojai turi griebtis, atitaisydami nenormalią kūdikio padėtį, kliudančią jam ateiti į šį pasaulį gyvam.

III.

TEORIŠKAI MAŽIAU TIKROS OPERACIJOS.

Netikrumo pagrindas yra didelis sunkumas spręsti, ar kuri operacija reiškia netiesioginį gyvybės atėmimą negimusiam kūdikiui ar jau tiesioginį. Pradėsime nuo moraliniu atžvilgiu tikresnių ir eisime prie mažiau tikrų.

1. Pirmajai rūšiai reikia priskirti navikų sužalotos gimdos pašalinimą *(exstirpatio uteri affecti tumoribus)*. Bet reikia atminti, kad navikas navikui nelygu. Yra ir nepiktybinių navikų, nesudarančių gyvybei ypatingų pavojų *(miomia, fibriomia, fibro miomia)*. Šiuo atveju pakanka pašalinti tik naviko sužalotą organo dalį *(fibromiectomia)*. Šiai operacijai, aišku, nieko negalima prikišti: žmogaus kūno sąnaris tiek turi teisės egzistuoti, kiek jis padeda visam organizmui; kiekvieną kartą, kada jis pasidaro organizmui pavojingas, jis gali būti be jokių skrupulų pašalintas. Bet dalykas daros painesnis, kai navikas yra piktybinis, atseit, kada jis ima labai greit leisti savo šaknis *(metastases)*, sudarydamas tuo būdu labai rimtą pavojų visam organizmui *(epithelemia, carcinomia, adenocarcinomia, =uterus canceratus)*. Šiuo atveju beveik vienintelė priemonė motinai gelbėti yra, kiek galima greičiau, pašalinti visą gimdą *(hysterectomia)*[7]. Turima galvoje, žinoma, kad vaisius dar nėra pakankamai pribrendęs *(non est viabilis, immaturus)*, nes jei jau yra pribrendęs arba jei jo visai nėra, tada ir šiaip sunkenybių nekyla. Klausiama tad, ar galima pateisinti aukščiau minėtą operaciją. Šiuo reikalu prieš keletą metų smarkiai susiginčijo du žymiu moralistu. Prieš minėtą operaciją griežtai pasisakė Milano katalikų universiteto rektorius A. Gemelli O. Fr. M., o už ją — Gregorianumo profesorius A. Vermeersch S. J.[8]. T. Gemelli, pats gydytojas, visgi nerado trijų esminių sąlygų, kurios turėtų įrodyti, kad čia vis dar turime reikalą tik su netiesioginiu negimusios gyvybės panaikinimu. Bet

[7] Dr. de Nabias savo pranešime, padarytame Paryžiuje 1925 m., pasisakė turėjęs labai gerų rezultatų, gydydamas tokį sužalotą organą radiumo pagelba. Clément, G., Le droit de l'enfant à naître, Paris 1935, 88 psl.

[8] Ž. Nouvelle Revue Théologique 1933 (Belgijoje).

gana gilus T. Vermeersch'o analizas pakankamai atremia visus T. Gemelli'o daromus priekaištus. Visų pirma, anot Vermeersch'o, patį *uteri cancerati* pašalinimo veiksmą reikia laikyti indiferenčiu: vaisius čia yra visai priepuolamai (per accidens). Geras padarinys (motinos išgelbėjimas) nėra tiesioginė blogo padarinio (vaisiaus nužudymo) pasekmė: motinai išgelbėti reikalingas pašalinimas *uteri cancerati,* o ne vaisiaus. Jeigu vaisius būtų jau pakankamai pribrendęs, tada *exstirpatio uteri cancerati,* turėdama motinai tas pačias pasekmes, nesudarytų pačiam vaisiui ypatingų pavojų. Pagaliau, kadangi *exstirpatio uteri cancerati.* kaip tik ką nurodyta, gali turėti du tiesioginiu padarinius, todėl gydytojas gali norėti ir siekti gero tikslo, o blogą padarinį tik toleruoti dėl labai svarbios priežasties — iš reikalo gelbėti motinos gyvybę. Šios operacijos leistinumas turės pasidaryti aiškesnis, jei mes ją sugretinsime su anologiniu atsitikimu. Visi sutinka, kad teisėtame ir teisingame kare karvedžiui leidžiama sprogdinti tiltą, per kurį žygiuoja priešo kariuomenė; tai leidžiama daryti net tada, jeigu ant tokio tilto pasitaikytų niekuo nekaltas kūdikis ar kitas koks žmogus, kurio nebūtų galima laiku pašalinti ar įspėti. Šitoks nekaltam žmogui gyvybės atėmimas bus, kaip visi pripažįsta, dar netiesioginis ir dėl jo karvedys negali būti kaltinamas. Panaši padėtis yra gydytojo, darančio histerectomiją. Reikia pasakyti, kad beveik visi žymesnieji teologai praktiškai pripažįsta jos leistinumą. Ginčas liečia tik tuos būdus, kuriais stengiamasi jos leistinumą pateisinti. Kadangi nuomonė už histerectomijos leistinumą yra rimtai pagrįsta *(est sententia solide probabilis),* todėl gydytojas, reikalui esant, gali ja pasinaudoti ramia sąžine.

2. Kiek sunkiau yra pateisinti nenormalioje vietoje atsiradusio pastojimo pašalinimą *(expulsio foetus ectopici, graviditatis extrauterinae).* Šitoks neštumas dabartinėmis medicinos priemonėmis, atrodo, dar negali būti transplantuojamas į normalią vietą; taip pat tik labai retais atsitikimais gali trukti iki pakankamo vaisiaus subrendimo, kada jau būtų galimas priešlaikinis gimdymas. Šitoks neštumas dažniausiai baigiasi priešlaikiniu plyšimu, dėliai kurio susidaro labai rimtų pavojų pačiam motinos organizmui. Po plyšimo operacija darosi nebeišvengiama. Bet tada jai jau nesiranda didesnių moralinių sunkenybių, nes vaisius dažniausiai yra jau nebegyvas.

Kyla klausimas, ar valia daryti operaciją prieš plyštant? Žinoma, jei galima dar laukti, kol vaisius pakankamai pribręs, tai reikia laukti. *Expectation armée* — pasakytų prancūzas. Bet jei laukti nėra galima? Lengviau duoti atsakymą tuo atveju, kai visa aplinkuma, kurioje randasi *foetus ectopicus,* yra piktybinių navikų sužalota. Šiomis aplinkybėmis operacija prilygtų maždaug *ablationi, exstirpationi uteri cancerati,* kurios leistinumą pripažinome anksčiau.

Dėl operacijos leistinumo tuo atveju, kai piktybinių navikų nėra ir kai vaisius yra tikrai nepribrendęs *(certe immaturus)*, tai teologai labai tarp savęs nesutinka. Prieš ją atvirai ir aiškiai pasisako, be minėto T. Gemelli'o, dar toks žymus moralistas, kaip Angelicumo profesorius B. H. Merkelbach O. P.[9]. Jų nuomone, toji masė, kurioje yra *foetus ectopicus* ir kurią rengiamasi pašalinti, esanti ne kas kita, kaip paties vaisiaus substancijos dalis; todėl jos pašalinimas turįs būti kvalifikuojamas kaip tiesioginis paties vaisiaus panaikinimas. Be to, šios rūšies operacijai priešinąsis ir C. S-ti Officii atsakymas 1902 m., kurį minėjome anksčiau[10]. Tačiau visa eilė teologų, pav., Lehmkuhl[11], Prümmer[12], Aertnys[13], Salsmans[14], Wouters[15] dar randa galimu daiktu ją pateisinti. Jų nuomone, ši operacija negalinti būti traktuojama kaip tiesioginis vaisiaus panaikinimas. Pašalinamoji masė, kurioje yra *foetus ectopicus*, nesanti vien tik vaisiaus substancijos, organizmo dalis; joje esą dar ir motinos organizmo dalies. Todėl jos pašalinimas esąs maždaug tokio pat moralinio pobūdžio, kaip ir pašalinimas *uteri cancerati*. Tokiu būdu *C. S-ti Officii* atsakymas 1902 m. negalįs būti taikomas šiai operacijai, nes jis smerkiąs tik tiesioginį *foetus ectopici* panaikinimą.

Kadangi ši antroji nuomonė yra nemažiau pagrįsta, kaip pirmoji, todėl gydytojas, reikalui esant, gali jos ir laikytis.

3. Dar sunkesnis dalykas yra morališkai pateisinti operaciją, susijusią su gimdos atstatymu į normalią padėtį *(renversement ou la chute de l'uterus)*. Toks atstatymas yra būtinas, nes šiaip motina gali atsidurti mirties pavojuje. Kartais visos neutraliosios priemonės neduoda pageidaujamų rezultatų. Tada belieka vienintelė priemonė: punktuoti membranas ir išleisti *liquidum amnistiacum*. Bet dėl šitokios operacijos pats vaisius atsiduria pavojuje, nes tam tikras kiekis *liquidi amnistiaci* yra jam būtinai reikalingas. Kyla klausimas, ar valia punktuoti membranas? Nėra didelių sunkenybių pateisinti tokį punktavimą, kada vaisiui po operacijos pasilieka tiek *liquidi amnistiaci*, kiek reikalinga jo gyvybei palaikyti. Bet tuo atveju, kai reikia išleisti visą skystimą ir kai vaisius turi žūti?

Šitokio atsitikimo įvertinime mes matome dar didesnį moralistų suskilimą, negu jau išvardintais atsitikimais. Vieni jų (Antonelli[16], Génicot-Salsmans[17], Berardi[18]) randa dėl šios operacijos žūstančiame vai-

[9] Quaestiones de Embriologia, 49 p.
[10] Ž. 104 p.
[11] Teologia Moralis, I, n. 1011.
[12] Theologia Moralis II, n. 146.
[13] Theologia Moralis, I, n. 583.
[14] Theologia Moralis, I, n. 377 et cas. 159.
[15] Theologia Moralis, I, n. 738.
[16] Medic. past. II, n. 110.
[17] Cas. con. 157.
[18] Theologia Mor., II, n. 684.

siuje dar netiesioginį negimusio panaikinimą, nes pats išleidimo *liquidi amnistiaci* veiksmas nesąs iš savęs tiesioginis vaisiaus naikinimas; todėl turįs būti dėl labai svarbių priežasčių pripažintas leistinu. Kitų nuomone (Lehmkuhl[19], Prümmer[20], Wouters[21]), nekalbant jau apie Merkelbach'ą[22], *liquidum amnistiacum* esąs paties vaisiaus organizmo dalis; todėl jo išleidimas reiškiąs ne ką kitą kaip tiesioginį to vaisiaus panaikinimą, kurio pateisinti nesą galima. Ši antroji nuomonė atrodo įtikimesnė. Bet kadangi ir pirmąją nuomonę remia gana rimti moralistai, todėl, dideliam reikalui esant, gydytojas galėtų ir pagal ją elgtis.

IV.

NELEISTINOS OPERACIJOS.

Prie operacijų, siekiančių tiesiog atimti negimusiam kūdikiui gyvybę, reikia priskaityti visų pirma ardančias patį kūdikio organizmą operacijas. Pagal operuoseną jos yra vadinamos specifiniais vardais, pav. *craniotomia, cranioclasia, cepholotripsia, cephalotomia, sphenotripsia, embryulcia (decollatio), evisceraio* arba bendresniu vardu — *embryotomia.*

Toliau, prie šios rūšies operacijų reikia priskaityti abortą griežtąja to žodžio prasme, būtent: tiesioginį visiškai nesubrendusio vaisiaus pašalinimą iš motinos organizmo *(expulsio foetus viventis non viabilis).* Pagal tikslą, kuriam tai daroma, šis abortas vadinamas medicininiu, terapeutiniu, profilaktiniu arba bespalviu vardu — *interruptio.*

Daugelis gydytojų laiko šias operacijas tam tikrais atsitikimais griežtai nebeišvengiamomis (mediciniškos indikacijos). Ginčytis dėl jų reikalingumo ar nereikalingumo — ne teologo dalykas. Tik šia proga galima pažymėti, kad nemaža labai prityrusių gydytojų ginekologų atvirai ne kartą pasisako galėję apsieiti be šių tiesiog naikinančių gyvybę operacijų[23]. Klausimas, ar galima šios rūšies operacijas pateisinti doros atžvilgiu?

Reikia atvirai ir nuoširdžiai pripažinti, kad negalima. Visi tie atsitikimai, kai doros mokslas randa galimu daiktu pateisinti tiesioginį žmogaus gyvybės atėmimą, šiuo atveju tikrai arba bent labai įtikinamai netinka.

1. Visų pirma negimęs kūdikis, aišku, nėra priešo kareivis;
2. Taip pat aišku, kad jis nėra nusikaltėlis, vertas mirties bausmės;
3. Pagaliau, negalima dar negimusiam kūdikiui pritaikinti neteisėto bei neteisingo užpuoliko sąvokos, nes čia
   a) nėra užpuolimo, o tik pasinaudojimas gamtos duotomis teisėmis, prieš kurios dėsnius kūdikis jokiu būdu negali atsispirti;

---

[19] Th. M. I, n. 1006, 7.
[20] Th. M., II, n. 141.
[21] Th. M., I, n. 735.
[22] Quaestiones de Embryologia, 39 p.
[23] Ž. mano veikalėlį: „Negimusios gyvybės panaikinimas", Kaunas 1935, 108—120.

b) ne jis pats, bet jo tėvai savo laisvu apsisprendimu pastatė jį į tokią padėtį, kurios jis negali pakeisti;
c) pavojus atsiranda ne tiek iš kūdikio pusės, kiek iš motinos.

Daug kas nesutinka su šia gana logiška išvada. Taip ne kartą galima išgirsti šiuos arba panašius priekaištus:

1. „Kolizijos atveju turi viršų imti stipresnioji teisė, o motinos teisė gyventi, aišku, yra stipresnė".

Sutikime valandėlei, kad kolizijos atveju turi nugalėti stipresnioji teisė. Bet iš kur mes žinome, kad motinos teisė gyventi yra stipresnė. Juk teisė gyventi yra lygiai esminė ir pagrindinė kiekvienam žmogui.

2. „Kad motinos teisė gyventi yra stipresnė, mes galime matyti iš jos didesnio naudingumo visuomenei".

Niekas negali numatyti kito žmogaus ateities, todėl yra labai sunku spręsti, kieno gyvybė — motinos ar kūdikio — būtų visuomenei brangesnė.

Bet svarbiausias dalykas — teisės stiprumas ne visuomet priklauso nuo paties objekto, į kurį turime teisę, brangumo ar vertingumo. Visi sutiks, kad geras vardas yra brangesnis už pinigą. Bet kolizijos atveju nevalia be niekur nieko pasisavinti svetimo 1000 litų banknoto ir juo pasinaudoti apginti savo geram vardui.

3. „Jei nežus kūdikis, turės žūti abi gyvybės. Priešingu atveju — tik viena. Todėl sveikas protas reikalauja gelbėti bent vieną".

Sutikę, kad galima panaudoti nekalto žmogaus gyvybę — šiuo atveju negimusio kūdikio — kaip priemonę motinos gyvybei gelbėti, mes turėtume atsistoti ant labai slidaus utilitarizmo pamato, kurs, anksčiau ar vėliau, turėtų nuvesi visą visuomenę į didžiausią katastrofą. Iš tikrųjų. Jei galima tiesiog atimti negimusiam kūdikiui gyvybę, kad galima būtų išgelbėti savo, tai kodėl to nebūtų galima daryti, prireikus gelbėti savo garbę arba gerą vardą. Geras vardas juk brangesnis, negu fizinė gyvybė! O jei tai esą leistina, tai kodėl neturėtų būti leistina ir rasės grynumui išsaugoti arba valstybės finansams pataisyti? O jei taip esą galima elgtis su negimusia gyvybe, tai kodėl nebūtų galima pasielgti ir su jau gimusia? Kodėl, pav., motina neturėtų teisės išmesti savo kūdikio vilkams, kad pati turėtų progos nuo jų pabėgti? Kodėl nevalia būtų nušauti sunkiai sergantį ligonį, jeigu nuo jo turėtų apsikrėsti sveikas žmogus? Kam vartoti visuomenės sunkiai uždirbtus pinigus bepročiams ar šiaip paliegėliams išlaikyti, jeigu yra tokių viliojančių priemonių jais nusikratyti? Matome tad, į kokias klampynes turės nuvesti visą visuomenę atsisakymas nuo principo, draudžiančio naudotis nekalta žmogaus gyvybe kaip priemone kitiems tikslams

pasiekti[24]. Trečia, žmogaus fizinė gyvybė, teisybė, yra didelė gėrybė, bet ne aukščiausia. Brangesnis dalykas už fizinę gyvybę yra, be abejo, sielos gyvybė, jos taurumas ir skaistumas; ir didesnė blogybė už fizinę mirtį yra, be abejo, sielos nuostolis, moralinė nelaimė. Todėl objektyvinėje dalykų tvarkoje kad ir dviejų nekaltų asmenų mirtis yra visuomet mažesnė nelaimė, negu vieno išgelbėjimas, bet kito *nekalto kaina!* Pirmutiniu atveju yra, kad ir skaudi, bet visgi tik fizinė nelaimė, antruoju atveju — moralinė nelaimė, nuodėmė, kurios fizinė nauda negali atsverti. Antra, kad net paskutinis reikalas neduoda tuo pačiu teisės elgtis svetima gyvybe kaip kam patinka, galima pavaizduoti šitokiu, grynai teisiniu pavyzdžiu. Įsivaizduokime dviejų suaugusiųjų žmonių simbiozą. Vieną gražią dieną juodu atsiduria tokiose sąlygose, kad abudu negali gyvuoti: vienas turi mirti, šiaip žus abudu. Ar galės gydytojas ramia sąžine ciano pagelba varyti vieną į kapus, kad antrasis galėtų gyventi?

4. „Atminkime, kad kūdikis po dienos ir valandos turės mirti. Todėl jo gyvybė yra be vertės". Bet kas kita jo prigimtinė mirtis, o kas kita pozityviai ir tiesiog atimti jam gyvybę. Pirmuoju atveju tik fizinė nelaimė, kurios išvengimas nepriklauso nuo žmogaus. Antruoju atveju — tikras šeimininkavimas su svetima, kad ir silpna gyvybe. O taip elgtis be ypatingo Dievo leidimo niekam nedera. Tuo tarpu tie visi atsitikimai, kur Dievas leidžia tiesiog atimti gyvybę kitam žmogui, šiuo atveju, kaip matėme, netinka.

5. Tad bent paprasta *interruptio* turi būti leistina, nes ji beveik tokios pat rūšies, kaip *exstirpatio uteri cancerati* arba *ablatio sacci foetalis*. Tačiau su tuo negalima sutikti, nes tarp šių dalykų yra gana didelio skirtumo operacijoje.

Kaip matėme, motinai gelbėti reikalinga pašalinti tik patį sužalotą organą. Vaisiui nenorima nieko blogo daryti. Jo žuvimas yra visai pripuolamas dalykas. Jeigu jis būtų pakankamai subrendęs, jam nieko blogo neatsitiktų. Tuo tarpu interupcijoje betarpiškai ir tiesiog stengiamasi pašalinti patį vaisių, kadangi jo buvimas medikų nuomone sudaraš motinai pavojų.

6. „Bet motina nėra įpareigota laikyti vaisiaus su pavojumi savo gyvybei". — Taip tai taip, bet kas kita nelaikyti, o kas kita statyti jį į tokias sąlygas, kur jis būtinai turės žūti. Interupcijos operaciją, jei galima su kuo nors lyginti, tai nebent tik su oro ištraukimu iš žmogaus plaučių ar

---

[24] Teisingai šiuo reikalu pastebi Dr. med. Hubert „Qu' est ce que l'utilité? Est-ce une base en droit? Mais non: c'est simplement une chose de fait, qui détermine souvent l'action individuelle ou sociale, mais qui ne peut, par elle seule légitimer cette action . . . Supprimer l'idée de justicee, ne voyez plus que l'utilité, et les droits des faibles sont partout et toujours à merci des intérêts du fort: la destruction des enfants trop nombreux, des malades incurables, des vieillards impotents, devient choses logiques. *Dictionnaire de Sociologie*, Paris, 1509 p.

viso kraujo ištekinimu. Tačiau toks dalykas būtų jau lygus to žmogaus nužudymui, o tai yra griežtai draudžiama.

Taip atrodo dalykas prigimtosios etikos šviesoje. Sutikime, kad šis klausimas nėra pakankamai aiškiai išsprendžiamas vien tik prigimtosios etikos plotmėje. Tada belieka priedermė atsiklausti autoriteto. O toks autoritetas mums yra Bažnyčios balsas. Jai pavesta neklaidingai interpretuoti tikėjimo ir doros mokslą, ir ji ne kartą yra pasmerkusi tiesioginį negimusios gyvybės panaikinimą. Ypačiai aiškiai ji yra pasisakiusi savo enciklikoje *Casti connubii 1930* m.[25]. Bažnyčia tai yra padariusi iš didelės pagarbos aukštam motinos pašaukimui, norėdama apsaugoti jos aureolę kad ir nuo mažiausios moralinės pažaidos, iš meilės visai silpnai, beginklei negimusiai būtybei ir iš gilaus įsitikinimo, kad atsisakymas nuo principo, griežtai draudžiančio disponuoti svetima nekalta žmogaus gyvybe, turėtų nuvesti visą žmoniją į didžiausią katastrofą. Nusilenkime su pagarba ir prideramu klusnumu šiam autoritetingam balsui[26].

* * *

Taip atrodo negimusios gyvybės panaikinimas teologijos mokslo šviesoje. Bažnyčia stovi su nepajudinamu autoritetu nekaltos, kad ir silpnos, žmogaus gyvybės sargyboje. Šitoks griežtas Jos pasisakymas teikia, kaip atvirai pasisako kai kurie labai rimti gydytojai[27], daug naudos visai visuomenei, apsaugodamas ją nuo skaudžių bandymų; patiems gydytojams, apsaugodamas jų vardą nuo moralinių pažaidų; pačiai gydybai, ragindamas ją ieškoti nekruvinų priemonių motinos gyvybei bei sveikatai gelbėti.

Galimas daiktas, kad šis medicinos idealas dar negreit bus pasiektas, kad tam tikrais, palyginti, retais atsitikimais motinos auka pasidarys nebeišvengiama, kaip neišvengiamas yra kareivio pasiaukojimas kovos lauke, gailestingosios sesers prie raupsuotojo kojų, misijonieriaus — atogrąžų miškuose. Bet aukos reikalas neturi mūsų gąsdinti. Joje mūsų išganymas, atsikėlimas ir didybė!

---

[25] Plačiau apie šį dalyką: Negimusios gyvybės panaikinimas, II dalis. Ten visa problema yra išsemiamiau nušviesta.

[26] Gražiai šiuo reikalu rašo Dr. G. Clément, savo veikale: Le droit de l'enfant à naître, Paris 1935, 53—64 p. p.

[27] Dr. G. Clément, Le droit de l'enfant à naître, Paris 1935. 58 p.

Mūsų dorovės atgaivinimo reikalu

Vysk. Petras Būčys

1. *Mokslo Akademijai dera rūpintis dorove*

Trūkumų būva visuose žmonėse, visose šalyse ir visais laikais. Savuosius trūkumus naudinga pažinti tiek atskiriems asmenims, tiek tautoms, nes, nežinant savo trūkumų, nekyla noro juos šalinti. Tačiau gali kilti abejonės, ar pridera šiandien kalbėti apie trūkumus tame suvažiavime, kuriame pasirodė, kad per pastaruosius pustrečių metų Lietuvos katalikai padarė daug naudingų dalykų. Juk tuo tereikia tik pasidžiaugti. Nemažindamas jų nuopelnų, aš vis dėlto drįstu šiandien kalbėti apie trūkumus, geriau sakant, apie vieną didelį ir baisiai pavojingą trūkumą, būtent, doros smukimą Lietuvoje.

Klausimas, ar tinka mokslininkų ir mokslo mėgėjų bei remėjų suvažiavime kalbėti apie dorovės reikalus? Juk garsiai sakoma: mokslas mokslui, menas menui ir t. t. To šūkio klausant, galima manyti: „Tesižinai dorovė su savo reikalais. Kam čia juos brukti į mokslininkų suvažiavimą?“ Aš bet gi drįstu juos brukti, nes dorovės dalykas yra vertas, kad mokslas jį tirtų ir pažintų.

Kasdieninio darbo žmonės yra pratę stebėti ir pažinti jiems artimus dalykus. Nemokslininkus reikia kalbinti, kad praplatintų savo protinio regėjimo ratą, pažindami ir tolimesnius sau daiktus. Mokslininkai vėl taip yra įgudę stebėti ir tirti tolimus objektus, kad kartais nebemato pačių artimiausių bei reikalingiausių. Aš nenorėčiau, kad šitas trūkumas rastų vietos moksle.

Būdamas katalikas, aš tiktai vieną Dievą tepripažįstu pilnu Absoliutu, kuris neturi savo priežasties kitame nei tarnauja aukštesniam už save tikslui. Mokslo tikslas yra tiesa. Gyvenimas, ją pažindamas ir ja naudodamasis, tobulėja. Vienos tiesos daugiau, kitos mažiau patarnauja gyvenimo tobulybei ugdyti. Mano siūlomasis mokslui tyrinėjimo objektas, Lietuvos dorovės klausimas, liečia tos rūšies tiesą, nuo kurios labiausiai priklauso Lietuvos gyvenimo laimė arba nelaimė.

Taigi aš siūlau Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai ištirti ir patikrinti, ar iš tiesų taip yra, kaip man rodosi, kad dora Lietuvoje mūsų dienomis staiga smunka.

2. *Doros smukimo ženklai*

Kol, žmogui esant kambaryje, smalkių jame didėja palengvėle, tas didėjimas eina nepastebimas. Bet žmogus, išėjęs iš tokio kambario į grynąją orą ir grįžęs atgal, susyk pajunta įvykusią permainą. Šešerius metus aš nebuvau Lietuvoje ir dabar, grįžęs į tėvynę, jaučiu priedermę pasakyti, ką matąs.

Ne vienas aš tai pastebiu. Tą smukimą jaučia ir žmonės, visą laiką gyvenusieji Lietuvoje. Man priėmus rytų apeigas ir su jomis parvykus į savo kraštą, daugelis manė, kad ir jame aš darbuosiuos tų apeigų reikalams. Vienas žymus valstybės vyras, taip pat galvodamas, man pareiškė, kad Lietuvoje esą didesnių reikalų, ypač jai svarbu esą sustabdyti doros smukimą. Kelioms savaitėms praėjus, kitas taip pat labai žymus valstybės žmogus visai kita proga ir kitais žodžiais pasakė tą pačią mintį. Garlaiviu plaukdamas išilgai Nemuną, susitikau seną pažįstamą moteriškę, ir ji pažymėjo svarbiausius paskutinių metų įvykius, skaudama širdimi baigdama, kad visi tie liūdnieji įvykiai nebūtų galėję atsitikti, jei žmonės Dievo bijotųsi ir sąžinės klausytų, kaip seniau. Nuvykau atlankyti seno klebono, buvusio seminarijos draugo, ir patyriau, kad, prieš man atvykstant, sekmadienio naktį, jaunuomenei pasivaišinus slapčia parneštu iš Prūsų deginamuoju spiritu, brolis brolį užmušęs. Tada jau ir aš ėmiau manyti, kad Lietuvoje yra svarbesnių reikalų už rytų apeigų dalykus.

Nemalonu plaikstyti tėvynės purvus, bet kartais reikia ir nemalonumus kelti, kad sumažėtų žalos. Vengdamas nemalonumo, nenorėjau tikėti, kad mūsų šalies dorovė smunka, ir maniau, kad supurčiusieji mane atsitikimai yra tik labai retos išimtys. Bet laikraščių pranešimai iš įvairių vietų parodė, kad nuožmaus žiaurumo, nesąžiningumo ir ištvirkimo medžiaga mūsų kultūros istorijai yra pernelyg gausi. Teismų kronikos dokumentais įrodo, kad nėra mūsų žemėje krauju nesuterštos vietos. Mečiausi į tą sritį, kur teismai nesiekia: ji tiktai kunigui prieinama. Suprantama, kad nė jokių duomenų iš ten nepasakysiu; bet ir ta sritis nedavė pagrindo abejoti išvadomis, padarytomis iš aukščiau minėtų duomenų.

Prelato Borisevičiaus paskaita duoda daug medžiagos, įrodančios, kad dora mūsų krašte smunka. Paskutinis „Šaltinio" numeris paskelbė pasibaisėtino realizmo laišką 1936 m. vasario mėn. 22 d. nr. 8. Tas pats laikraštis tame pačiame numeryje aprašo nelaimingą senį, kurį vaikai ir žmona verčią nakvoti tvarte ant mėšlų, neduodami nei paklodės, nei antklodės, nei šiaip tinkamų drabužių. Man pačiam teko į rankas originalas laiško, kurį rašė žemesniųjų klasių gimnazistas jaunesnei už save gimnazistei. Nors man, dėl mano pareigų, yra tekę susipažinti su pornografų gaminiais, bet tokio cinizmo, kaip šitų dviejų vaikų korespondencijoje, nebuvo tekę matyti.

Pernai (1935 m.) „Rytas“ savo „Reportažuose iš Kauno“ aprašė nemaža vaizdų, kurie nėra iš piršto išlaužti ir neleidžia rimti tam, kam rūpi tautos dora, garbė ir ateitis. Kauno pliaže gyvoji pornografija vaikščioja. Maudymosi taisyklės sostinėje ir kituose stambiuosiuose bei smulkiuose mūsų miestuose, kur yra upių ar ežerų, skiriasi nuo taisyklių, vykdomų civilizuotose šalyse.

Laisvamanių spauda kovos su tikyba reikalais kartais teisina savo riebius aprašymus, dažniausiai pramanytų arba iškraipytų dvasiškijos nusikaltimų. Tų aprašymų purvas lieka skaitytojų širdyse. Taip dvasinis purvas didėja ir gausėja ir tautoje. Ištvirkimo, žmogžudybių, savižudybių ir kitų sunkių nusikaltimų idealizavimo pilna vadinamoji geltonoji spauda. Ji labai plinta mūsų jautrioje jaunuomenėje. Jau nebe naujiena, kad moksleivis, nudobęs mokytoją, pats nusižudo, o jo draugai pareiškia jam savo meilę ir pagarbą.

Nenorėjau tikėti paskalais, kad girtybė įsiveržė į mūsų gimnazijas, kol pats savo akimis nepamačiau, kaip girtos gimnazistės atlydėjo į geležinkelio stotį imamus į kariuomenę vyrukus, kurie turėjo 15 km. (!) važiuoti keliolikos mėnesių tarnybos atlikti. Sykiu buvusieji subrendę žmonės tuo visai nesistebėjo. Jiems rodėsi, kad tai paprastas dalykas. Dėl to ir skauda širdį, kad tokie dalykai virsta paprastais.

Gimnazistams ir gimnazistėms yra net priedermė susipažinti su literatūros kūriniu, kurio pagrindinė mintis yra, jog gera yra nelaikyti viešo, po kelių pasiruošimo metų laisvai duoto pažado. Kas tūkstantį litų iš žmogaus pavagia, tas mažiau jam skriaudos padaro, negu rašytojas, įtikinęs jaunuolį, kad nėra reikalo būti ištikimam viešiems pažadams.

Tam tikra mūsų šviesuomenės dalis džiaugiasi, kad kunigai kartais viešai sumynioja savo šventuosius pažadus, susituokdami civiline moteryste arba pereidami į tikėjimą, kuriuo netiki. Bet čia dar neviskas. Prieš kelias dienas paskelbtas Teisingumo ministerijos komunikatas sako, kad išeikvojimai mūsų valstybėje nuo 1922 m. sudaro apie 10 milijonų litų. Į tą sumą neįtrauktos tos didžiausios malversacijos, kurios jau padarytos, bet dar teismo neišspręstos. Štai kiek mums atseina sėkminga neištikimybės propaganda!

Šitam skaudžiame tautos doros žaizdų sąraše dar neminėta girtybė su slaptu degtinės varymu pelkėse, miškuose ir namuose, su apgaulingu jos gabenimu iš užsienių, su plintančiu anodinių lašų ir kitų narkotikų vartojimu. Negaliu suminėti visų Lietuvos doros smukimo ženklų, kuriuos matau. Man skauda širdį, kad negaliu paminėti pačių svarbiausių, nė pačių pavojingiausių.

3. *Šviesuomenė tvirkdo visuomenę.*

Visuose stambiausiuose išeikvojimuose, sudarančiuose šimtus tūkstančių ir milijonus litų, pasižymėjo žmonės, išėję aukštuosius mokslus. Nors ir nediplomuoti, bet šviesuoliai, kaip sakoma *inteligentai,* buvo tie, kurie sudorojo daugelio subankrutijusių bendrovių pinigus, kurie už rankpelnių sudėtus skatikus pirko laivus, tetinkančius tik nuskęsti; kurie lietuvių uždirbtais pinigais iš Amerikos bankų išvalė netekusius vertės Rusijos rublius.

Ta šviesuomenė, kuri taip moka tuštinti savo liaudies kišenių, moka taipgi laužyti moterystės priesaiką. Žmonių, mokančių ir norinčių išlaikyti savo šeimos tvarką, mūsų inteligentuose taip maža, jog jų neištenka nei aukštesniųjų mokyklų pedagogams nei apskričių viršininkams. Betvarkiai inteligentai, negaudami progos rištis su antrąja žmona po to, kaip jie pasirodė sulaužę pirmosios moterystės priesaiką, keičia tikėjimą. Dėl šios priežasties iš lietuvių inteligentų jau tiek daug perėjo į stačiatikius, kad Kaune prireikė statyti šventyklų, į kurias galėtų persikelti savąsias pamaldas, senąją perleisdami lietuviams, priėmusiems stačiatikybę.

Inteligentų daugumas paprastąją svetimoterystę šiandien laiko paprasčiausiu daiktu. Ta pažiūra per keletą pastarųjų metų jau labai praplito kaimuose. Visai neseniai mūsų liaudyje nors pasitaikydavo nusikalsti nevedusiems ir netekėjusioms, bet moterystės neištikimybė buvo didelė retenybė. Dabar jau yra visai kitaip, nes liaudis mokosi iš savo šviesuomenės. Dabar svetimoterysčių Lietuvoje pasitaiko maždaug tiek, kiek šio šimtmečio pradžioje buvo paplitę sunkūs keiksmai. Tais laikais padorūs sodiečiai šlykštėdavosi ir biaurėdavosi keikūnais ir blevyzgotojais; dabar jau reikia lenktis prieš juos, nes jie šviesuoliai ir galingi.

Slaptai skleidžiamus pornografinės spaudos gaminius ryja mūsų priaugančioji inteligentija: moksleiviai ir moksleivės. Mažu kuo geresnę už pornografiją geltonoji spauda maitina moksleivių, mokytojų ir šiaip inteligentų protus. Aukštesniųjų klasių abiejų lyčių moksleiviai ir baigusieji mokslus demoralizuojami nepadoriais šokiais.

Senų gerai civilizuotų tautų inteligentai turi savo tipą, arba dvasinį veidą, susidariusį iš geresniųjų tos tautos ir šiaip žmogaus bruožų. Anglas pasižymi praktišku tradicijų gerbimu, prancūzas — iškalba ir estetika, vokietis — mokslinių sistemingumu ir drausmingumu, ispanas — kilnia drąsa ir idealizmu. Dabartinio lietuvio inteligento veidas dar nėra išryškėjęs, bet jame nė nematyti palinkimo į kūrybinius Vakarų Europos tipus.

Mūsų inteligentų daugumas jau aiškiai pasirodė, neigdamas dorą. Taip pat ir prieškarinis rusų inteligentas buvo amoralus. Kaip prieškariniam rusui, taip ir mūsų inteligentui dažnai tiesa ir įsitikinimas nustoja savo vertės. Įsitikinimų jis retai teturi, o pažiūras į sielą jis keičia, kaip jam

patogiau. Dar viena bendra prieškarinio ruso ir dabartinio mūsų inteligento yda yra ta, kad abudu žiaurūs; žiaurūs su žemesniaisiais už save bei silpnesniais ir vergiškai pataikauja galingesniesiems.

Lietuvių vaikai, rusų vedamas mokyklas išėję savo krašte, vyko į Rusijos universitetus ir skendo jų atmosferoje. Universitetus baigę mūsų žmonės pateko į rusiško gyvenimo mokyklą. Vieni prisidėjo *-ov* savo pavardės gale, kiti ne, bet visi neteko dvasinio lietuviško veido. Lietuvai nepriklausomybę atgavus, jie visi, kurie netapo komunistais, grįžo į Lietuvą. Pastaraisiais laikais jiems susidarė tokios palankios sąlygos, kad jie baigia savaip perdirbti Lietuvos šviesuomenę.

Po karui susidarė skirtumo tarp ruso ir lietuvio inteligento, nes šviesesnieji rusai suprato, kaip žalingos būta jų dvasinės krypties. Štai prof. I. Iljinas rašo: „Pasibaisėtini, ateitį lemiantieji įvykiai, ištikę mūsų stebuklingą ir nelaimingą tėvynę, lekia viršum mūsų lyg deginančioji ir mūsų sielas valančioji ugnis. Toje ugnyje dega visi melagingi pagrindai, klaidos ir prietarai, kurių buvo suremta senosios rusų inteligentijos ideologija. Ant tų pamatų neleistina buvo statyti Rusiją; tos klaidos ir tie prietarai ją vedė pūti ir žūti“[1].

Po didžiajam karui nelaimė neištiko Lietuvos, ir mūsų inteligentija liko neatsipeikėjusi. Ji vėl pramoko lietuvių kalbos, kurią buvo gerokai pamiršus, bet paliko begyvenanti prieškarinių rusų dvasia, su tais pražūtingais prietarais, kurie Rusijai jau atnešė pasibaisėtiną nelaimę, o Lietuvai teberengia pražūtį. Lietuviai! Kas jūsų galite tylėti? Argi jūs nematote, kas darosi?

Niekas tenemano, kad aš smerkiu, ar peikiu rusus. Anaiptol. Aš tik matau jų padarytą klaidą, jų kenčiamą nelaimę ir noriu bei šaukte šaukiu, kad mes liautumės kartoję jų klaidas, kad saugotume savo mylimąją šalį nuo tos klaidos vaisių.

4. *Doros smukimas keleriopai žalingas.*

Dabar gyvenančio Berlyne buvusio Maskvos universiteto profesoriaus Iljino žodžiai ragina mus rimtai pagalvoti apie mūsų dorovės reikalus. Drįstu manyti ir sakyti, kad turime rimtą priedermę ne tiktai svarstyti, bet ir priemonių griebtis blogybėms šalinti.

Pramogų tikslas įvairiose vietose Lietuvoje imta mėgždžioti teismus, skųsti, teisinti, kaltinti įvairias neasmenines visuomenės dalis: studentus, inteligentę motiną ar šiaip ką kitą. Tie „teismai eina kaskart rimtyn, nes visuomenė jaučia, kad kalčių esama bemaž visuose tautos sluoksniuose. Daug kas sako be „bemaž“, stačiai — visuose sluoksniuose ir visuose luo-

[1] И. Ильинъ, О сопротивленіи злу силою Берлинъ 1926, 5 pusl.

muose. Nors šitie teismai dažnai būva naudingi ir įdomūs, tačiau jų neužtenka blogybėms pašalinti. Būtinai reikia visuomenei suprasti, kad jos doros smukimas yra pragaištis tai pačiai visuomenei. Aš manau ir sakau, kad mūsų doros smukimas gresia pražudyti mūsų valstybę, mūsų tautą, mūsų kultūrą ir religiją.

Lenkų poetas Belza skaudžiausiais žodžiais plakė aštuonioliktojo amžiaus diduomenę, nes ji, anot jo, „pragėrusi" savo valstybės nepriklausomybę. Ta kraujais pasriuvusi ugninga satyra liečia ir mus, nes ir mūsų valstybė tada žuvo dėl to, kad ir mūsų didikai nebuvo geresni už lenkus. Tais laikais būta tikrosios girtybės, bet būta ir kitų nedorumo rūšių, kurios drauge su girtybe veikdamos, pražudė bendrą mūsų ir lenkų valstybę. Rusų didžiausias filosofas V. S. Solovjovas pereito amžiaus pabaigoje vaitojo dėl savo žemės valdininkų doros žemumo ir nenorėdamas išpranašavo savo tėvynei nelaimių. Nė mes šiandien negalime sakyti, kad mūsų valdininkija būtų išlikusi visuotinio doros smukimo nepaliesta. Ne vaikai būdami, suprantame, kaip glaudžiai išeikvojimo metodai yra susiję su doros smukimu, ir kiek jie yra pavojingi valstybei. Negaliu ir nenoriu daugiau kalbėti apie šitą dalyką, nors medžiagos, įrodančios nedoros žalingumą valstybei, yra daug, perdaug. Generolui Gelgaudui prikišama, kad jis 1831 m. pražudęs Lietuvos ir Lenkijos laisvę dėl to, kad ją pabrukęs po savo asmens sumetimais. Visi doros nepaisantieji valdininkai daro tą pat. Kai visuomenėje dorovė yra nusmukus, tai nėra iš kur gauti sąžiningų valdininkų, o nesąžiningieji valstybę pražudo. Juk ir mes patys neseniai esame siuntę daryti prekybos sutarčių su svetimomis valstybėmis tokius žmones, kuriuos parvažiavus reikėjo sodinti į kalėjimą. Neminiu vardų, nes pirma teismo nenoriu kaltinti, tiktai parodau, kokiais būdais nesąžiningas valstybės tarnautojas gali jos piliečius padaryti ekonominiais svetimų šalių vergais. Ūkio vergija svetimiems kartais būva sunkesnė už politinę nelaisvę, o kartais ūkio vergija būva artimiausias ir tiesiausias kelias į politinę vergiją. Štai kodėl aš šaukiu, kad gelbėtume dorą, nes šiaip neišlaikysime valstybės.

Per pusantro šimto metų mūsų tauta išliko gyva, nors neturėjo savo valstybės, bet Lietuvos gyvybė tuo laiku maža kuo tesiskyrė nuo letargo. Besenstančios dabar kartos atminime tautos sąmonę ėmė žadinti žmonės, kuriems doros dėsniai buvo brangesni už jų pačių asmeninę gerovę. Tą sąmonę galutinai prikėlė knygnešiai, kurių žymesnieji buvo karžygiai, o didysis daugumas, jei nesakysime visi, tiek mylėjo tėvynę, jog dėl jos nesibaidė nė pavojų. Tai buvo dori žmonės. Bet jų karta jau baigia mirti, jos idealai jau baigia gesti. Jei dabar, Dieve neduok, prarastume nepriklausomybę, svetimas valdovas jau lengvai rastų gana daug agentų, už pinigus parduodančių draugus. Tų agentų jau atsirastų daugiau, negu yra buvę knygnešių. Doros netekusioje visuomenėje nebesirastų karžygių,

galinčių dirbti nepelningą ir pavojingą tautos darbą, už kurį būtų skaudžių bausmių ir paniekos su iškoneveikimu spaudoje. Tautinės spaudos nebūtų: okupantas ją išnaikintų, neišleisdamas nė naujo spaudos įstatymo. Visuose lietuvių leidžiamuose laikraščiuose imtų rodytis kaskart daugiau straipsnių, kas kart labiau niekinančių Lietuvą, jos patriotus. Ta veikla pamažėliais, bet nesiliaudama, stiprėtų tol, kol lietuviai imtų Lietuvos nekęsti: juk jau ir dabar yra tokių vietų, kur lietuviškomis pavardėmis vadinami ir iš lietuvių kilę žmonės daugiausia kenkia Lietuvai. Protingas žmogus žiūri ne tik šios dienos, bet ir rytojaus. Matydami tai, kas yra mumyse ir aplink mus, visomis jėgomis ir iš paskutinosios turime didinti, dauginti ir stiprinti savo dorą, kad mūsų tauta nežūtų, nenorimai ir nelemtai progai ištikus.

Žmogaus prigimtyje yra dorybės šaknų ir todėl gana daug pasitaiko gerų dorų žmonių, kurių niekas nėra auklėjęs. Iš tų šaknų išdygusi ir išaugusi dora sudaro protingus ir naudingus visuomenės įpročius, patogius kultūrai augti. Kol kultūros veikimas tesiekia tik vieno asmens reikalų ar norų patenkinimą, tol ji gali apseiti be doros. Bet tokia kultūra neauga ir neplinta, nes ji sutelpa paties veikėjo, t. y. vieno asmens reikalų bei norų rate. Kai tik prasideda bendras žmonių veikimas, taip susyk iškyla ištikimybės ir sąžiningumo reikalas. Jis yra taip didis, kad sutartinis darbas ir kultūra nyksta tenai, kur nėra sąžiningumo ir ištikimybės. Juo didesnė bendruomenė, juo didesnis būva ir reikalas tartis, tesėti ir pasitikėti. Juo gausesni būva bendrieji kultūros pagaminti lobiai, juo daugiau ir stipriau veikia pagundos juos glemžti. Jei tuo atveju netramdo doros įpročiai, tai pasirodo eikvojimai, apgaulės ir bendrųjų kultūros turtų nykimas. Paskui jį nyksta ir noras kultūros darbą dirbti, nebeišlieka nė kultūra. Didžiuose Afrikos plotuose, vietomis stori, vietomis ploni smėlio klodai laiko apdengę didelių, plačių ir galingų civilizacijų griuvėsius. Jų viršum vaikščioja nuogi degeneratai, kultūringų protėvių išsigynę vaikaičiai. Sunykus dorai, išnyko kultūra ir gerovė. Taigi doros smukimas, pasireiškęs mūsų laikais ir mūsų šalyje, sudaro pavojaus ne tik mūsų valstybei ir tautai, bet ir mūsų kultūrai.

Pastaraisiais laikais yra pasirodę hipotezių, kad tikėjimas neturįs nieko bendra su dora. Perdaug laiko sugaiščiau, imdamas plaikstyti tas keistas pažiūras ir įrodinėdamas jų klaidingumą. Kol Rusija tebebuvo galinga, gabus ir pagarsėjęs, bet nenusistovėjęs monarchizmo laikraštininkas Rozanovas labai kaltino katalikybę, kam ji religiją jungianti su dora. Kas yra rimtai skaitęs Evangeliją, tas nebesupranta krikščionių, išbraukiančių dorą iš tikėjimo. Katalikai gali tik pasidžiaugti tuo priekaištu, kurį Rozanovas jiems darė. Paneigti katalikybės glaudų sąryšį su dorove negali nei katalikas, nei šiaip mokslininkas, žinąs apie ką kalba. Kur stipri dora, ten stipri katalikybė; kur smunka dora, ten nyksta ir katalikybė.

Aš matau ir sakau, kad dora Lietuvoje smunka ir kad iš to yra kilęs

pavojus mūsų valstybei, tautai, kultūrai ir tikėjimui. Aš neturiu nei teisės, nei noro savo pažiūras, kad ir giliausias, primesti šiam garbingam suvažiavimui arba jo dalyviams. Aš tik jaučiu savo priedermę pasakyti, ką matau. Dalykas yra nepaprastai svarbus. Jei aš klysčiau, Akademija galėtų peržiūrėti ir patikrinti mano įrodymus.

Bet man rodos, jog aš neklystu, sakydamas, kad dora Lietuvoje pražūtingai smunka, o žymi to smukimo priežastis yra inteligentija. Taigi aš nešneku už akių. Aš stoju į akis Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos mokslininkų ir mokslo mėgėjų Suvažiavimui. Nematau inteligentiškesnių už tuos inteligentus ir sakau jiems, ką turiu sakyti inteligentams: Jūsų pareiga yra išgelbėti Lietuvos dorą iš pražūties.

5. *Ardytojai ir statytojai.*

Besirengiant gelbėti savo tėvynės dorą, reikia žiūrėti, kas tą darbą dirbs. Jis yra rimtas, didelis ir sunkus. Ne visi žmonės jam tinka.

Pirmiausia netinka girtuokliai ir tie, kurie dažnai daug vartoja svaigalų, nors sąmonės neprastoja. Antra, netinka vedusieji, bet neturį tvarkos savo moterystės gyvenime, arba nevedusieji, kurie vartoja moterystės surogatų. Trečia, netinka viešosios nuosavybės eikvotojai, kyšių ėmėjai ir kitais būdais žalojąs svetimą nuosavybę arba neteisėtai didiną savąją. Ketvirta, juo labiau tam darbui netinka cinikai, žodžiu ar veiksmu rodą, kad dora jiems nebrangu.

Netinka tam darbui ir keturios kunigų rūšys, būtent: pelnagaudžiai, karjeristai, nepotizmo vergai ir tie visi, kurių gyvenimas neigia, ką pamokslas teigia. Šitie asmenys, nors yra pasižadėję dorai tarnauti, bet jau yra sulaužę pagrindinį doros dėsnį.

Nebus naudos ir iš trijų tipų vienuolių, būtent, iš tų, kuriems jau nerūpi savo asmens tobulybė, kurie jau yra atpratę nuo neprivalomos maldos, kurie vestuvėse jaučiasi lyg namie, o vienuolyne lyg svetur.

Suprantama, kad įpročiai, kurie iš doros atgaivinimo veikėjų išbraukia pasaulietį, juo labiau iš jų pašalina — kunigą bei vienuolį. Kas neleistina pasauliniam kunigui, tai neleistina ir vienuoliui, vis tiek, ar šis būtų kunigas, ar ne. Nors nekunigas vienuolis nesako pamokslų, bet jo gyvenimas turi būti suderintas su jo įžodžiu, kaip kad kunigo elgesys su jo pamokslais.

Tačiau nustatant šituos neigiamuosius pažymius, reikia saugotis rigoristinių įtarimų, kai žmogui nebūti daiktai atrodo kaltėmis ir musės virsta drambliais.

Darbo pasisekimas daug priklauso nuo mokėjimo neprileisti netinkamų darbininkų ir ardytojų; bet šitų abiejų prašalinimas uždavinio dar neat-

lieka, todėl aš laikau savo pareiga paminėti devynias gerų ir naudingų tautos doros atnaujinimo darbininkų savybes.

Toks veikėjas, pirmiausia, turi būti katalikas, kuris nuosekliai ir pastoviai savo tikėjimą reiškia žodžiu, o juo labiau elgesiu. Gali, tiesa, atsirasti padorių nekatalikų, suprantančių doros naudą bei reikalą ir nuoširdžiai trokštančių ją atnaujinti savo šalyje, bet mes gyvename gausiai praplitusios veidmainystės laikus, kada dideli ir maži mūsų priešai kiekvieną mūsų darbą rūpinasi griauti iš vidaus, apsimesdami melagingai reiškiamu noru dirbti drauge su mumis. Tai žinodami, mes turime rimtai tikrinti savo bendradarbius. Su kitų pasaulėžiūrų žmonėmis mes galime drauge dirbti, neužgaudami jų pažiūrų ir neslėpdami savųjų. Visa tai galima gražiai įvykdyti, aiškiai susitarus su rinktais žmonėmis. Apie santaros smulkmenas dabar dar nėra reikalo kalbėti.

Antras reikalavimas, statomas doros darbuotojui, yra, kad jis būtų proto žmogus, inteligentu tapęs išeidamas aukštesnįjį mokslą, arba įgimtą akylumą išlavinęs savo darbštumu. Trečia, jis turi būti darbštus tiek, kad, pavyzdingai atlikdamas savo priedermes, dar turėtų noro, laiko ir jėgų visuomenės darbui. Ketvirta, jis turi būti drausmingas darbuose, žodžiuose ir mintyse, negaišinti be naudos laiko, gerbti svetimas pažiūras, vykdyti privalomus nutarimus. Penkta, jis turi būti blaivus. Šešta — tvarkingas šeimos dalykuose. Septinta — sąžiningas pareigose, elgesyje, kalboje ir rašte. Aštunta — jis turi mokėti laikyti paslaptį. Pagaliau devinta, — jis turi būti atsparus pagundoms.

Kaip tiktai bet kuris veikėjas šiek tiek pasižymės doros atnaujinimo darbais, tuoj jam, nejučiomis, ims painiotis netikėtų pagundų. Vienus gundys moterys, kitus — pinigai, kitus — karjera, dar kitus — populiarumas ir garbė arba šiaip malonumai, jų silpnybėms pritaikyti. Čia nėra reikalo gvildenti klausimo, kas bus tie gundytojai. Atsakymas gana aiškus: tie, kuriems rūpi, kad Lietuvos dora nepakiltų, kurie sodžiuose platina anodinius lašus, o miestuose — pornografiją, kurie nepaperkamus veikėjus gąsdina asmeninėmis arba giminių nelaimėmis. Doros atnaujinimo veikėjas neturi pasiduoti nei bauginančioms, nei masinančioms bei viliojančioms pagundoms.

Nors gana ilgai ir dažnai mąstęs, bet sustačiau šitą sąrašą savybių, kurias reikėtų turėti veikėjui, einančiam Lietuvos doros atnaujinti, tačiau nesakau, kad mano pažiūra — paskutinis žodis šitame reikale.

6. *Kataliko lietuvio inteligento tipas.*

Protingai negalima darbo pradėti, nežiūrint, kas reikia padaryti. Aš manau, kad doros atnaujinimo darbas turi mums duoti ir gerą lietuvio kataliko inteligento tipą. Iš inteligentų eina doros kilimas ir smukimas

tautoje. Dorinis tautos atgimimas eis greta su inteligentų dvasios atgimimu. Norint tą atgimimą sukelti, reikia žinoti, kaip išrodytų atgimęs lietuvis inteligentas.

Aukščiau minėtos devynios doros atgimimo žadintojo savybės nesudaro dar atgimusio lietuvio tipo. Tos devynios savybės yra pritaikytos šio laiko išimtinam ir skubotam reikalui, kurį aprūpinus prasidės normalusis ir nuolatinis tautos gyvenimas. Tautos inteligento tipas turi būti pritaikytas nuolatiniam ir paprastajam jos gyvenimui.

Jei mūsų šalies dora nebūtų pradėjusi smukti, jei mes neturėtume reikalo skubotai gelbėtis iš susidariusio pavojaus, tai vis dėlto būtų didelio reikalo protingai ir išmintingai susidaryti sveiką veiklaus ir naudingo lietuvio tipą. Kai kuriose senose kultūringose tautose jų tipai susidarė savaime, bet daug amžių truko, kol tat įvyko. Ką savaimingumas be plano gamina amžiais, tai sistemingas veikimas gali sudaryti dešimtmečiais. Mums reikia pasivyti pralenkusias mus tautas, todėl mes turime taupyti laiką ir veikti planingai.

Lietuvio inteligento kataliko tipas geruosius doros ir tikėjimo bruožus turės bendrus su kitų tautų inteligentais katalikais. Šalia tikybinių ir dorinių dalykų katalikuose savaime pirmą vietą užims tautiniai pradai. Aišku, kad šitie lietuvio kataliko inteligento tipe bus bendri su geraisiais tautiškumo bruožais, esančiais ar turinčiais būti lietuviuose nekatalikuose. Svarbu, kad katalikybė, gaudama lietuvyje jo tautinio atspalvio, neatsiskiestų; bet, aišku, taip pat svarbu, kad lietuvybė, žmogaus sieloje sutapdama su katalikybe, nesusilpnėtų. Mūsų nukatalikėję tautiečiai šiais laikais nesisaugoja pirmosios klaidos, o mūsų tėvų tėvai praeityje nesisaugojo antros klaidos; todėl šiandien mes kenčiame abeji, mūsų tauta sumažėjo ir mūsų atsparumas taip yra sunykęs, jog matyti pavojaus valstybei ir tautai.

Tautinis žmogaus tipas neturi naikinti asmenų ir verslų skirtumų. Neišmintinga ir kenksminga būtų vienodinti vyrus ir moteris, senus ir mažus. Turi likti skirtumų tarp karių ir pirklių, tarp mokytojų ir žemdirbių, tarp valdininkų ir kunigų, tarp įvairių verslų. Visoje toje įvairybėje turi vyrauti bendrasis pagrindas, sudaręs esmę, o ne išvaizdą.

Teorijoje sudarydami tą bendrąjį doriškai ir praktiškai tvirtą lietuvio kataliko inteligento pagrindinį tipą, labai lengvai galime į jį įtraukti tokią daugybę pačių geriausių savybių, kurių dar nė viena tauta iki šiol neįvykdė. Aišku, kad neįvykdysime nė mes. Taigi neturime užsibrėžti sau gražių, didžių ir garbingų, bet neįvykdomų uždavinių. Žiūrėkime į tai, ką galime, o negaiškime neįvykdomomis svajonėmis.

Pirmiausia, imkime tirti tą gera, kas mumyse jau yra. Baudžiava mums buvo skaudi mokykla. Keturias dienas dirbęs dvare, kančiaus ujamas žmogus dvi likusias dienas dirbdavo sau taip, kad atpildytų ir keturių

prastotų dienų laiką, nors tas dvi dienas tijūno kančius jau negrėsė ūki ninkui. Taip lietuvis, nepaisydamas savo šalies drėgnumo, pasidarė darbštus ir ištvermingas. Imkime šitas dvi dorybes į lietuvių tautinio tipo pagrindą. Atstatykime ir atpildykime tai, ką šituo žvilgsniu praradome po 1862 m. Dar ne viską prakišę esame.

Sąžiningumu, įsitikinimų branginimu ir susiklausymu bei drausmingumu mūsų protėviai pasižymėjo ilgose kovose su kryžiuočiais, o mūsų tėvai ir dar tebegyvenančios kartos senesnioji dalis — kultūrinėse imtynėse su rusifikacija. Šitų trijų gerumų dar daug yra mūsų tautoje, nors neseniai buvo daug daugiau. Belieka mums suprasti tebėsamų likučių brangumą, atgaivinti juos, kad tai nebūtų likučiai, o pilnos dorybės. Sąžiningumą ir teisingumą kalboje bei elgesyje aš imu per vien. Tai yra visų dorybių pagrindas ir visokios doros pamatas.

Vyskupas Valančius padarė tai, ką pasaulio visuomenininkai nebe pagrindo pripažįsta bemaž stabuklu, kad be jokių priespaudos priemonių, tik vienu įtikinimu sustabdė svaigalų vartojimą savo vyskupijoje ir lietuviškosiose dviejų šalimų diecezijų dalyse. Mūsų tautos garbė kviečia mus pakartoti jo darbą, padaryti, kad Lietuva, kaip anais laikais, vėl taptų blaiviausiu kraštu pasaulyje. Dar yra pagrindų tam darbui. Dar ir sąlygos dabar geresnės, negu Valančiaus laikais. Tik, Dieve, duok mums žmogų!

Kęstaičiuose, Kražiuose Lietuva parodė, kad moka branginti katalikiškuosius savo įsitikinimus. Kitos tautos net bandė savintis šito mūsiškių nuopelno garbę. Pažangieji anglai neperbraukia savo praeities, bet iš jos stato savo ateitį. Belieka tik pageidauti, kad tie mūsiškiai, kurie mėgsta savo pažanga girtis, mažiau gaištų griovimo veiksmams. Tada greičiau ir toliau nužengtume visi į laimingą ateitį; bet mums reikia turėti Kražių dvasios.

Kai ką vis dėlto turėtume ir pakeisti iš savo praeities įpročių. Mūsų protėviai taip buvo taikūs, kad visai dovanai plačias ir derlingas Ukrainos bei Volinijos žemes perleido tiems, kurie paskui ir daugiau plotų bei miestų pasiėmė iš mūsų. Taip pat ir savo pajūrį beveik visą perleidome svetimiems. Taigi jau perdaug buvome taikūs. Tačiau perdaug yra bylų teismuose. Kas gi čia yra? Ogi tai, kad perdaug nuolaidūs mes esame svetimoms tautoms ir perdaug žiaurūs saviesiems. Būtinai reikia tai pakeisti ir įprasti taikingumo laikytis su savaisiais ir bereikalo nenusileisti svetimtaučiams.

Dažnai mums prikaišiojamas nešvarumas. Rasi, čia nemažai kaltas neturtas, bet dar daugiau nešvaros sudaro atpratimas nuo tų gerų dorybių, kurių reikalą lietuvio tipui ką tik minėjau. Vieno svarbaus dalyko dar ir neminėjau, būtent, lyties geidulių betvarkė sudaro nešvarą sieloje ir ta nešvara paskui apsireiškia sutingimu, kuris nebeleidžia apvalyti savo kambario nei apdaro, o dalinai ir kitokiais išoriniais nešvarumais. Todėl į

tautinį lietuvio kataliko tipą reikėtų įtraukti taip pat keleriopos čia minėtos švaros reikalą.

Manau, kad iki šiol čia minėtų dorybių galėtų užtekti lietuvio kataliko tipui sudaryti. Išeitas arba neišeitas mokslas galėtų sudaryti skirtumą tarp inteligento ir neinteligento, o šiaip visi kiti įpročiai, savybės ir dorybės turėtų būti bendri visų lietuvių būdui.

7. *Kas pažadins mūsų dorą?*

Ką iki šiol kalbėjau, tai galima pavadinti teorija, nes neliestas klausimas, kas pažadins tautą, susirūpinti savo doros atgaivinimu, ir kas pažadintoje tautoje dirbs atgaivinimo darbą? Labai būtų gera, jei atsirastų vienas karštos širdies, žodžiu ir darbu galingas asmuo, kurio balsas būtų kaip griaustinis, žvilgsnis kaip žaibas, o stiprumas *kaip vario mūras ir geležies bokštas* (Jer. 1, 18). Bet kažin, ar tokio pranašo sulauksime. Jau yra praėję pranašų ir stebuklų laikai. Savo reikalus turime rūpinti patys. Krikščionijos šviesa jau duoda mums juos pažinti ir katalikų Bažnyčios sakramentai teikia pakankamos dvasiai jėgos tiems uždaviniams atlikti.

Katalikų Mokslo Akademija gali atlikti dvi pirmutines to darbo dalis, nes ji gali ištirti tą dalyką. Tai būtų pirmas ir būtinai reikalingas veiksmas. Jei pasirodytų, kad aš neklydau, Akademija turėtų kreiptis į Lietuvos Vyskupus, kad, gavusi jų pritarimą ir palaiminimą, galėtų tinkamai kreiptis į Lietuvos inteligentų visuomenę. Iš inteligentų neapsižiūrėjimo pasidarė bloga; jų pačių priedermė yra tai atitaisyti. Akademija kartu su panašiomis katalikų mokslo įstaigomis stovi mūsų šviesuomenės priešakyje, taigi Akademijos žingsnis būtų pirmas ir svarbus mūsų inteligentų žingsnis.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos žodį be jokios abejonės giliai imtų į širdį katalikiškoji lietuvių studentija ir moksleivija. Kaip kitados tautinio mūsų atgimimo sąjūdį sudarė Petro Kriaučiūno paakintoji gimnazijų moksleivija, taip dabar jau daug gausesnė mūsų jaunuomenė karštai pagriebtų didesnio už Kriaučiūną autoriteto — Mokslo Akademijos žodį ir jį įkūnytų, skelbdama doros atgimdymo sąjūdį.

To sąjūdžio mums reikia iki verkiant, nes be jo galime prarasti net ir tautinės sąmonės brangenybes. Jau man teko susidurti su mintimi, kad Lietuvai esą lemta išlikti tiktai Amerikoje tarp etnografinių retenybių, nes Europoje ji, dvasinės stiprybės netekusi, veikiai ištirpsianti bangose tų, kurie pinigais ar kitais patogumais apmokėti kiekvienam jos nutautinimą ruošiančiam padeda dirbti. Jau nurodo net luomus ir kraštus, kuriuose tai yra įvykę.

Aš manau, kad taip nebus, kad Lietuva sukrus. Vieni atsipeikės, kiti subrus, o jaunieji, pajutę pavojų ir pamatę tiesą, griebsis garbingo darbo ir išves brangią Lietuvą į gražią ateitį.

Dabar jau turėjau ir baigti, bet štai nugirstu balsą: „O k ą g i v e i k i a d v a s i š k i j a?“. Atsakydamas pažymiu, kad visame šitame referate, nei girdamas, nei peikdamas, nedariau skirtumų tarp pasaulinės inteligentijos ir kunigų. Taip pat neišskyriau moterų iš vyrų. Kalbėjau apie visus bendrai. Tautos gelbėjimo darbas yra visų: vyrų ir moterų, kunigų ir nekunigų darbas. Kunigams ta priedermė yra dviguba, nes Lietuvos dorą jie turi gelbėti ir ugdyti, viena, dėl to, kad jie lietuviai, o antra, dėl to, kad tą įsakymą yra iš Kristaus gavę.

Tiktai jaučiu reikalo pridėti, kad laikas dabar yra rimtas. Jį galime paversti pražūtingu, jei tik imsime prikaišioti vieni kitiems. Kalti esame visi ir visi turime greitai imtis sunkaus, bet išganingo darbo. Bendros atgailos ir visuotinės meilės dvasia testiprina mus.

Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje

Vysk. Petras Būčys

1. *Kaip ši statistika atsirado*

J. E. Kauno Arkivyskupas Juozapas Skvireckas 1935 m. vasario mėn. 9 dien. išsiuntinėjo savo arkivyskupijos klebonams ir filijalistams klausimų lapus, norėdamas sužinoti, kiek jo valdomoje teritorijoje yra katalikų, kiek kiekvienos kitokios tikybos žmonių ir kiek laisvamanių. Aš apsiėmiau apdirbti gautąją tuo būdu medžiagą. Antrojo Katalikų Lietuvių Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimo rengėjai kvietė mane paruošti paskaitą teologų sekcijai tame pačiame suvažiavime. Nebaigęs tikybinės statistikos darbo, nenorėjau imtis kito uždavinio, bet Akademija iš kitų Lietuvos vyskupų išgavo panašios tikybinei statistikai medžiagos ir ją man pavedė. Tokiu būdu susidarė du uždaviniai, ir aš apsiėmiau atlikti abu.

Iš Kauno arkivyskupijos atsakymų nesulaukta gana daug. Kadangi miestuose viena pusė gatvės priklauso vienai parapijai, o kita — kitai, ir be to, tos pačios tikybos žmonės mieste dažnai kraustosi iš vieno buto į kitą, tai Kaune sudaryti tikybų statistiką parapijomis yra ypačiai sunku. Mažesniuose miestuose mažiau sunkumo, bet juo didesnis miestas, juo daugiau kliūčių parapijinei tikybų statistikai ir mažiau tikslumo joje.

Iš Kaišadorių vyskupijos netrūksta nė vieno atsakymo.

Iš Panevėžio vyskupijos tetrūksta tiktai iš Stelmuižės, bet tas trūkumas nieko nekenkia statistikai, kadangi Stelmuižė sujungta su Imbradu, iš kurio atsakymas gautas.

Iš Telšių vyskupijos trūksta atsakymų iš keturių vietų.

Iš Vilkaviškio vyskupijos atsakymų nedavė dvi parapijos: Aleksotas ir Liubavas. Šioje pastarojoje vietoje maža rusų, bet neturėjimas žinių iš Aleksoto labai atsiliepia bendrajai dekanato ir vyskupijos statistikai.

Visai nėra žinių iš Klaipėdos prelatūros, bet tenai iki 1923 m rusų nebuvo visai, o pastaraisiais laikais atsirado tiktai Sovietų konsulato tarnautojų ir Lietuvos valdininkų bei jų šeimų. Tačiau jų skaičius nedidelis.

Iš visos nepriklausomosios Lietuvos, Klaipėdos krašto neskaitant, žinių trūksta iš 9 parapijų ir 14 filijų. Parapijų Lietuvoje yra 439, o filijų su priskirtomis apylinkėmis 62 ir kitokių 24, neskaitant šiaip bažnyčių (vienuolynų, įgulos bažnyčių, koplyčių įstaigose). Pravoslavų ir sentikių

statistikai turi reikšmės tiktai parapijos ir tos filijos, kurios dirba ganytojavimo darbą. Tokių yra viso labo 525. Atsakymų trūksta iš 23 vietų, t. y. 1,1075%.

2. *Mokslinė šios medžiagos vertė.*

Ta vertė nėra didelė, nes visose vyskupijose didelėje atsakymų dalyje katalikų skaičius parapijoje duodamas žymiai mažesnis negu 1935 m. *Elenche*. Jei tie skaičiai būtų teisingi, tai jie reikštų katastrofą, būtent, staigų ir neišaiškinamą katalikų mažėjimą. Kadangi maro Lietuvoje 1935 m. nebuvo, tai katalikų sumažėjimas turėtų reikšti daugelio atsimetimą nuo katalikybės. Atsakymuose į Kauno arkivyskupijos klausimų lapą atsimetimai būtų turėję pasireikšti dideliais skaitmenimis apostazijų skiltyje. Tačiau to visai nėra. Jei 1935 m. katalikų skaičius būtų pasibaisėtinai sumažėjęs, tai 1937 m. *Elenche* katalikų skaičiai turėtų būti mažesni, bet ir to nėra.

Kadangi šiuo raštu nemanau ko nors skųsti, nei netiesioginiu būdu įduoti tiems, kurie turi teisės bausti apsileidėlius, tai neminėsiu nė vardų.

Su statistika dirbančiam žmogui neįmanoma, kaip septyniuose dekanatuose galėjo lygiai tiek gimti, kiek ir mirė: nė vieno viršaus, nė vieno mažiau; ir tai ne vien visoje 313.000 su viršum žmonių masėje, bet ir kiekvienoje septintojoje jos dalyje. Tokio stebuklo demografijos mokslas dar niekur nėra užėjęs. Nei gamta, nei Dievas tokių „stebuklų“ nedaro. Čia yra paprastas statistikos rašymas iš atminties. Nepykstu ant tų, kurie, matydami mane vargstant su statistikomis, primindavo pasakėčios bezdžionę, nuoširdžiai prakaitavusią be jokios naudos. Žinoma, kad prisiųstoji man statistinė medžiaga nebuvo pirmos rūšies[1]. Bet aš vis gi nesijaučiu dirbęs tuščią ir paiką bezdžionės darbą.

3. *Šio darbo tikslai.*

Iš to, kad aš minėjau kunigų darytojo darbo trūkumus, negalima daryti išvados, kad kitur atsakymai būva vertingesni. Tų pačių trūkumų rasime visur, ne vien dvasiškijoje. Galėčiau paminėti kai kurias pasauliečių daromąsias statistikas dar mažiau vertas mokslo žvilgsniu. Daug laiko sugaišęs su blogąja medžiaga, dabar jau turiu pagrindo ir teisės pasakyti broliams kunigams, kad jau laikas mums imti žmoniškai statistiškai sekti: a) kiek ir kokių žmonių turime tose srityse, kuriose darbuojamės, b) kas ir kaip veikia mūsų katalikus, c) kaip veikia mūsų katalikai tuos, su kuriais gyvena, tą pačią žemę dirba, tuos pačius vargus vargsta.

---

[1] Redakcija buvo pažadėjusi autoriui, kiek galint, užpildyti prisiųstoje medžiagoje pasitaikančias spragas. Bet tatai jai nepavyko dėl tų pačių priežasčių, kurias autorius čia taip apgailestauja. *Red.*

Yra dar ir antros naudos iš mano darbo. Jis kreipėsi į rusus, likusius mūsų tėvynėje po Didžiojo karo, prieš kurį jie buvo atvykę mūsų rusinti, ir nukatalikinti. Tuos tikslus turėjo rusų valstybė mūsų krašte; tiems tikslams rusai buvo įgyvendinti mūsų šalyje, dažniausiai, konfiskuotose žemėse. Ėjo smarki ir lietuviams sunki kova tarp rusų pravoslaviškos ir lietuvių katalikiškos kultūros. Šiandien neprotinga ir pavojinga būtų krykštauti, džiaugtis ir didžiuotis laimėjimais, o visai nedora ir abiem pusėm žalinga būtų tą kovą atnaujinti kerštо ar piktumo sumetimais. Šiandien betgi mums reikia pažinti padėtį ir žinoti, ką mes turime daryti, kad užgeseęs gaisras neužsidegtų iš naujo.

Amžina įvyktų taika, jei rusai, pasilaikydami savo tautybę, kalbą, apeigas, papročius ir net savą atskirą hierarchiją, sueitų į tą tikybos vienybę, kuri buvo iki XIII a. Ta vienybė dar tebebuvo stipri, kai stebukladario šv. Mikalojaus kūnas buvo gabenamas iš Miros į Barį, iš atsimetusios nuo vienybės Likijos, į tebesančią vienybėje Pugliją. 1917 m. rudenį, kada Maskvoje buvo susirinkęs visos Rusijos bažnytinis sinodas, žymus pravoslavų mokslininkas, profesorius ir protojeriejus Bulgakovas pasiūlė įtraukti į Sinodo darbotvarkę punktą: peržiūrėti Rusų Bažnyčios santykius su Rymo patriarchatu. Pasiūlymas buvo įtrauktas, bet liko nesvarstytas, nes komunistai išblaškė sinodą, neduodami jam baigti užsibrėžtų darbų. Kas negalėjo įvykti dėl priešų pavartotos jėgos, tą turėtume padaryti šiandien. Prieš įvykdant reikia pažinti save ir tuos, kuriuos kviečiame į vieningą darbą Kristaus Bažnyčios pavojams sumažinti.

Nors tat ši statistika nėra tobula, bet ji visgi mums aiškiai parodo, kiek ir kur yra pravoslavijos židinių Lietuvoje, kokia jų gausybė. Nors skaičiuose ir yra klaidų, bet žymu, kur didesnis, kur mažesnis židinys. Tie patys klausimai tokiu pat tikslumu, arba, geriau sakant, netikslumu aiškėja ir iš sentikių religinio gyvenimo Lietuvoje.

4. *Bažnytinė vienybė.*

Betyrinėjant statistinius klausimus ir sueinant su žmonėmis aiškėja ir pats svarbiausiasis klausimas, būtent, ar ryšis stačiatikiai peržiūrinėti savo santykius su Rymo patriarchatu. Sentikiai yra labai griežti. Jų liaudis, daugiau kaip 90% į šį klausimą atsakytų neigiamai. Jie tik tuo atveju imtųsi vienybės klausimą svarstyti, jei visos lotynų apeigos būtų panaikintos, jei visi vakarų katalikai būtų perkrikštyti triskart panardinant vandenyje. Sentikių vadai netaip griežti, bet jie nekovos su savo liaudies nusistatymu, nors šiaip gali toli nukrypti nuo senosios tikybos, bet tik tuose dalykuose, į kuriuos liaudis nekreipia dėmesio.

Stačiatikių pasauliečių daugumas savotiškai jungia tikybą su tautybe, manydami, kad Rymo patriarcho teisių pripažinimas esąs rusų tautos tei-

sių atsižadėjimas naudai tų tautų, kurias Rusija valdė šimtą su viršum metų, būtent: Lietuvai ir Lenkijai. Pravoslavų pasauliečių dalis, kuri sveikai atskiria politikos, tautos ir tikybos klausimus, laiko pasauliečiams neleistinu daiktu, dvasiškijos nevedamiems, eiti savais keliais tikybos dalykuose. Bet dabartinė stačiatikių dvasiškija Lietuvoje tebegyvena tomis pačiomis mintimis ir tais pačiais jausmais, kuriais gyveno, ir tais pačiais tikslais, kuriuos vykdė prieš 1914 metus.

Suprantant tą visa, negalima pykti ant tų, kurie mano pastangas, sukelti rusuose susidomėjimą Bažnyčios vienybės reikalu, laiko tuščiu darbu. Visai nepykdamas, aš savotiškai didžiuojuosi esąs paikas dėl Kristaus (1 Kor. 4, 10).

Norėdami vienybės mes turime pažinti ir taisyti savo klaidas ir kaltes, kurios gal tą vienybę apsunkinti ir sutrukdyti. Nemanykime, kad klaidų ir kaltybių tėra tik pusėje tų, su kuriais norime vienytis. Savo pusėje silpnybių ir klaidų ieškodami kai kurie vienybės trokštantieji katalikai nuėjo per toli, nes užmiršo, kad Katalikų Bažnyčia buvo ir tebėra V. Jėzaus vienatinė Bažnyčia. Dogmatiškai suklysti ji negalėjo ir nesuklydo. Klaidų ir silpnybių mes turime ieškoti ne Bažnyčioje, o žmonėse, pirmiausia savyje. Labai svarbu yra turėti kantrybės išklausyti nemalonių priekaištų ir turėti drąsos pripažinti tiek tiesos, kiek jos yra juose. Tiesa mus iš gelbės (Jon. 8, 32).

5. *Stačiatikybė ir Lietuvos valstybė.*

Kun. Vladas Mironas rašo: „Pradėjus Lietuvai nepriklausomai gyventi, tikybų padėtis pakitėjo. Mūsų konstitucija skelbia tikybų laisvę, tai yra visos tikybos juridiniu atžvilgiu yra lygios, visoms tikyboms yra leista tvarkytis jų vidaus kanonais — gyventi savo tvarka. Vyriausybė tiktai to reikalauja, kad tie kanonai būtų suderinti su mūsų valstybės įstatymais“[2].

Lietuvos vyriausybė visuomet buvo palanki mūsų šalies stačiatikiams. Arkivyskupas Eleuterijus atvyko Kaunan iš Lenkijos kalėjimo, į kurį jis buvo patekęs dėl to, kad nenorėjo pripažinti stačiatikių autokefalijos Lenkijoje. Jo nuomone, Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir kitų buvusiųjų Rusijos valdžioje žemių pravoslavai turi būti klusnūs Maskvos metropolito įsakymų vykdytojai. Apsigyvenęs Lietuvoje metropolitas Eleuterijus gauna iš valstybės stambią algą ir dažnai žymių pašalpų statyboms.

Palankumas reiškiamas ne vien jo asmeniui, bet ir jo vedamoms įstaigoms. Subsidijų duota jo globoje esančiai rusų gimnazijai statyti (200.000 litų), naujai katedrai užbaigti (80.000) ir kitiems dalykams, neturintiems

---

[2] „Tikybos Nepriklausomoje Lietuvoje“ leidinyje „Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis“. Kaunas, 1930, p. 386.

asmeninio pobūdžio. Kunigas Mironas, buvęs tikybų dalykų referentas tiesioginėje ministerio žinioje, paskelbė duomenų, rodančių, kiek kuri tikyba gauna pinigo iš Lietuvos iždo. Pasirodo, kad vienam katalikui metams tenka 79 centai, o vienam stačiatikiui 2 litai, t. y. pustrečio karto daugiau[3]. Kun. Mironas nepridėjo, kad Lietuvos iždas naudojosi tomis žemėmis, miškais ir ežerais, kuriuose iš katalikų Bažnyčios paėmė valdyti imperatorius Mikalojus I, o iš pravoslavų Bažnyčios Lietuva nėra gavusi jokių kilnojamų nei nekilnojamų turtų.

Lietuvos Vyriausybės palankumas stačiatikiams pasireiškia dar ir tuomi, kad valstybės tarnyboje, žiūrint konfesinio gyventojų santykio, kur kas didesnis nuošimtis yra stačiatikių negu katalikų. Tai nėra sistemos uždavinių vykdymas, bet tai lengvai suprantamas minčių giminystės reiškinys. Beveik visi rusai inteligentai Lietuvoje yra veiklūs tautininkų partijos ir jos organizacijų nariai. Jiems visiems bendra: pirma tautybė, paskui tikyba ir dvasios reikalai.

Rusai yra taip jautrūs savo rusiškos tautybės suprematijos gynėjai, jog dėl to negali pripažinti nė Kristaus suteiktų šv. Petrui bei jo įpėdiniams teisių ir pareigų vienatinėje Dievo Bažnyčioje. Kaip tas rusiškos tautinės suprematijos, mano nuomone, klaidingai išpūstas jautrumas derinasi su lietuviškuoju nacionalizmo absoliutu, aš nepajėgiu suprasti, bet neturiu nė reikalo šį klausimą gvildenti.

Statybos žvilgsniais stačiatikiai Lietuvoje kurkas geriau aprūpinti už Katalikų Bažnyčią. Viena šventykla išeina nepilnai 200 stačiatikių ir 2395 katalikams. Beveik visos stačiatikių šventyklos yra mūrinės, o daugumas katalikų bažnyčių medinės. Nelyginamai laimingesni yra stačiatikiai už katalikus ir dvasiškijos atžvilgiu, nes turi vieną kunigą 748 žmonėms, o katalikai 1273 tikintiesiems, t. y. beveik dusyk mažiau. Šiuos dalykus gerai žino stačiatikiai Lietuvoje, privalu tai žinoti ir katalikams.

Sentikių Lietuvoje, kun. Mirono iš oficialių šaltinių gautomis žiniomis, yra 32.149. Mes žinome, kad jie turi 53 šventyklas ir apie 60 pamaldų vedėjų; taigi viena šventykla tenka 606 tikintiesiems. Keletas pamaldų vedėjų dirba centro valdyboje ir kapelionauja Lietuvos kariuomenėje, kurioje yra ir sentikių. Beveik visos, išskyrus penketą, sentikių šventyklos yra medinės.

6. *Centro administracija.*

Kaune kas metai pasirodo *Russkij Kalendar.* Jis yra išėjęs ir 1936 m. Nors jame pasitaiko ir klaidų, bet žinias apie rusų Bažnyčios centrinę valdybą geriau yra imti iš to kalendoriaus, negu iš rusams svetimų šal-

[3] Op cit 390 p.

tinių. Gaila, kad šis leidinys beveik visai neduoda biografinių žinių apie arkivyskupą Eleuterijų, Lietuvos stačiatikių aukščiausiąjį ganytoją. Prieš Didįjį karą Kaune neturėjome stačiatikių vyskupijos ordinariato; te buvo tik vyskupo vikaro rezidencija. Vilniuje buvo ordinariatas. Oficialiuose raštuose vilniškis stačiatikių aukštasis ganytojas turėjo arkivyskupo vardą. Neoficialinėje kalboje senieji šio krašto gyventojai stačiatikiai savo arkivyskupą tituluodavo metropolitu dėl to, kad jis buvo Juozapo Siemaškos įpėdinis, o Siemaška yra buvęs katalikas, bet rytinių apeigų. Iš labai senų laikų rytinių apeigų katalikai, vadinami uniotais, Lietuvoje turėjo keletą vyskupijų ir jų centras buvo Vilniaus metropolija. Po 1839 m., įvykdžius Mikalojaus I įsakymą uniotus laikyti stačiatikiais ir metropolitui Siemaškai noriai tapus stačiatikiu, metropolito titulas buvo jam paliktas iki gyvos galvos. Arkivyskupas Eleuterijus yra, nors netiesioginis, metropolito Juozapo Siemaškos įpėdinis. Metropolito titulą jis atgavo neseniai nuvykęs į Maskvą. Tą titulą jam suteikė Maskvos metropolitas Sergijus, tuo būdu parodydamas dėkingumą už ištikimybę Maskvai. Kiti aukštieji stačiatikių hierarchai to titulo arkivyskupui Eleuterijui nepripažįsta, išskyrus tuos, kurie yra maskviškio metropolito Sergijaus šelpiami.

Metropolito Sergijaus pavyzdžiu tapo perorganizuota ir Lietuvos stačiatikių vyskupijos valdyba: panaikintą Dvasinę Konsistoriją pakeitė Vyskupijos Taryba (Eparchialnyj Sovet.). Jos pirmininkas yra mitroforinis (infulatas) protojeriejus Aleksandras Družilovskis (Šiauliai) ir nariai: mitrf. protjr. Mykolas Pavlovičius (Kaunas), protj. V. Nedviedskis ir mitr. prtj. Eustatijus Kalisskis. Taryboje, nauju Maskvos pavyzdžiu, dalyvauja ir pasauliečiai: I. E. Tatarincevas, A. N. Savickis, V. K. Nedielskis, sekretorius V. M. Kamenskis, reikalų vedėjas S. P. Dedevičius. Revizijos komisiją sudaro: arkidiakonas Gabrielius Kobecas ir pasauliečiai A. S. Sokolovas bei A. A. Gomolickis. Tarybos raštinė yra Kaune, Vytauto pr. 20 a.

Visoje vyskupijoje yra 31 parapija. Jos suskirstytos į tris dekanatus blagočinijas: Kauno (12), Panevėžio (10) ir Šiaulių (9).

Prie Kauno metropolito yra mokykla dvasiškiams rengti. Į ją priimami vyrai, baigę 6 gimnazijos klases. Jei kas to cenzo neturi, o šiaip tinka būsimiems dvasios luomo uždaviniams, cenzą gali įsigyti čia pat esančioje rusų gimnazijoje. Mokslas tęsiasi dvejus metus, o silpnesniesiems — trejus. Ta mokykla vadinama *Pastyrskije Kursy* (ganytojų kursai). Lietuvos vyriausybė kursams laikyti duoda lėšų.

Sentikiai buvo rusų vyriausybės spaudžiami. Tik pačiais paskutiniais laikais, po 1905 m., ypač ministerio Stolypino metais, jų padėtis palengvėjo. Būdamas Lietuvos dvarininkas, jis net pastatydino vieną šventyklą Lietuvos sentikiams. Nepriklausomojoje Lietuvoje visos buvusios vyriausybės, taip pat ir dabartinė davė sentikiams pilną laisvę ir lygias teises su visais piliečiais. Finansinės pašalpos iš iždo jie gauna po 1 litą

žmogui, t. y. perpus mažiau už pravoslavus, truputį mažiau už žydus, bet žymiai daugiau už katalikus.

Sentikiai tvarkosi atskiromis bendruomenėmis, kurios pačios sau renkasi pamaldų vedėjus. Rusijoje būdavo gana daug įvairių sentikių sektų. Lietuvoje beveik visur tie patys, vadinamieji pajūriniai arba bekunigiai, rusiškai: *primorskii tolk* arba *bezpopovcy*. Jie nešventina kunigų, neturi mišių nei kitų sakramentų, kuriems reikia turėti kunigo šventimus. Todėl pas juos nėra nei Eucharistijos, nei išpažinties. Jie laikosi rusų stačiatikių knygų, spausdintų Maskvoje prie caro Aleksiejaus Michailovičiaus, t. y. prieš patrijarko Nikono reformą. Kai kurios tų knygų perspausdintos Lietuvoje, ypač Gardine Jono Kazimiero karaliaus laikais (1620—1640), kada Rusijoje negalima buvo spausdinti. Yra perspausdintų ir Maskvoje 1915 m.

Lietuvos sentikiai kandidatams į pamaldų vedėjus nestato kitų reikalavimų, išskyrus šiuos: a) kad būtų tik vieną kartą vedęs ir ne našlę, b) kad neskustų barzdos, c) kad laikytų pasninkus, ir d) kad mokėtų vesti įprastąsias pamaldas. Daugelis pamaldų vedėjų neturi jokio mokslinio cenzo. Lietuvos vyriausybė, norėdama padidinti jų išmokslinimą, ketina reikalauti bent keturių klasių cenzo. Tačiau tas sumanymas ras ir kliūčių. Daug greičiau pasiseks kita priemonė, būtent, duoti lėšų prirengiamiesiems kursams. Vienas tokius kursus išėjęs asmuo jau yra išrinktas pamaldų vedėju.

Kaune yra centralinė *Lietuvos Sentikių Taryba*. (Jos būstas yra Širvintų g-vė 13). Iš aukščiau minėtojo *Russkij Kalendar na 1936* (40 p.) imu žinias apie tos tarybos sudėtį. Jos pirmininkas yra A. S. Efremovas, vicepirmininkas K. M. Chochlovas, nariai: A. T. Pankratjevas (pamaldų vedėjas ir karo kapelionas), I. P. Gusarovas, reikalų vedėjas M. I. Tumašovas. Revizijos komisija: pirmininkas P. E. Filimanovas ir nariai S. S. Nikitinas ir S. S. Čečiškinas. Prie Tarybos yra „Komisija Dvasios reikalams“, kurioje pirmininkauja A. T. Pankratjevas, o nariai yra šeši pamaldų vedėjai: M. S. Vasiljevas, O. G. Orlovas, V. A. Michailovas, S. A. Sokolovas, A. G. Volkovas ir G. K. Kondyrevas. Nei Taryba, nei Komisija netikrina, ar kandidatas į pamaldų vedėjus yra tinkamas, nekontroliuoja nė jo veiklos. Bendruomenės veikia kiekviena sau. Jos nėra suskirstytos nei į blagočinijas, nei į kitokias grupes.

Iš žemiau duotosios lentelės matyti stačiatikių ir sentikių skaičiai Lietuvoje vyskupijomis.

KATALIKŲ BAŽNYTINĖ KAUNO METROPOLIJA.

Nr.	Ordinariatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Atv.	Mš. m.	Išv.
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.					
A.	Kauno arkivyskupija .	481371	409018	85,15	3647	0,76	15	11	13	8243	1,71	9	9	55185	11,46	187	149	7
B.	Kaišadorių vyskupija .	222269	203729	91,46	2347	1,05	5	5	5	3472	1,56	6	6	12521	5,63	144	83	12
C.	Panevėžio „	443150	385125	85,81	2020	0,45	11	7	4	14157	3,19	23	23	46787	10,55	171	86	11
D.	Telšių „	434631	383109	88,15	4075	0,90	9	6	5	4536	1,05	9	9	42911	9,90	78	96	12
E.	Vilkaviškio „	361577	312704	86,45	818	0,22	5	2	2	750	0,21	1	1	47405	13,12	211	52	1
	Metropolijoje	1942998	1693685	87,18	12907	0,66	45	31	29	31158	2,60	48	48	204809	10,85	791	466	43

PAAIŠKINIMAI:

Asm. — asmenys, P. v. — pamaldų vedėjai,
Švnt. — šventyklos, Atv. — atvirtimai į katalikus,
Dvs. — dvasiškiai, Mš. m. — mišrios moterystės,
Gied. — giedotojai, Išv. — išvirtimai iš katalikų

A. *KAUNO ARKIVYSKUPIJA.*

Čia yra stačiatikių ir sentikių centrai, nes laikinojoje mūsų sostinėje yra susitelkusios pačios stipriausios ir pačios geriausios rusų jėgos. Čia daugelis rusų mokslininkų profesoriauja universitete ir nemaža jų yra tarp aukštųjų valdininkų. Kaune yra ir pravoslavų metropolito Eleuterijaus būstinė.

Kauno mieste 1923 m. buvo: stačiatikių 3030 arba 3,3%; gi 1935 metais susituokusių buvo 41 arba 1,2%, gimusių 29 arba 1,1%, mirusių 27 arba 1,9%. Sentikių 1923 m. tame pačiame mieste buvo 901 arba 1,0%, o 1935 m. susituokė 35 arba 1,0%, gimė 70 arba 2,6%, mirė 34 arba 2,4%. Visų tikybų gyventojų 1923 m. Kaune buvo 92.446, o 1935 visų tikybų susituokė 3430, gimė 2735, mirė 1404.

Neturėjau noro mažinti stačiatikių skaičiaus Kauno arkivyskupijoje, bet jis išėjo daug mažesnis už tikrąjį dėl to, kad vieniems klebonams visai nepasisekė sužinoti, kiek yra stačiatikių jų parapijose, o kitiems pasisekė sužinoti tik dalį to, kas yra. Kiek jie sužinojo, tiek ir pranešė. Tokias žinias ir aš duodu.

Stačiatikių šventyklų Kauno arkivyskupijoje yra tiek pat, kiek ir Panevėžio vyskupijoje, bet dvasiškijos Kaune yra dusyk daugiau ir be to, žymesnės, nors Panevėžio krašte ji taip pat rinktinė. Atvirtimų į katalikus Kauno arkivyskupijoje buvo 183, o Panevėžio vyskupijoje 171. Skirtumas nedidelis, bet Panevėžio vyskupijoje nėra nė vienos vietos, kur atvirtimų skaičius būtų toks žymus, kaip Ukmergės parapijoje.

Labai įdomus, kitur beveik nepastebimas reiškinys Kaune yra lietuvių inteligentų ėjimas į stačiatikybę po 1918 m., t. y. Lietuvos nepriklausomybės laikais. Neteko sužinoti nė vieno tokio atsitikimo, nesusijusio su moterystės išsiskyrimu, kurio negalėjo gauti Katalikų Bažnyčioje, o susijusių su moterystės išsiskyrimu perėjimų į stačiatikius buvo gana žymus skaičius. Taigi, yra pagrindo gailestauti, kad stačiatikybė Lietuvoje stoja į eilę tų tikybų, kurios sunkina katalikybės uždavinį išlaikyti moterystės priesaikos neliečiamybę ir šeimos židinio pastovumą.

Sentikių šventyklų Kauno arkivyskupijoje yra 9 su pamaldų vedėjais gyvenančiais prie jų, bet Kaune dar yra keletas pamaldų vedėjų, sudarančių Dvasinę Komisiją prie Centrinės Sentikių Tarybos. Į šiaurę nuo Kauno, išilgai Ukmergės plento, nuo 5 iki 30 kilometro, t. y. iki Jonavos ir Skarulių yra daug sentikių gyventojų. Šita vieta sentikių skaičium ir tirštumu yra antra Lietuvoje, ją praneša tik Zarasų, Utenos ir Rokiškio apygarda Panevėžio vyskupijoje.

B. *KAIŠADORIŲ VYSKUPIJA*

Stačiatikių židinių vyskupijoje yra penki:

1. Inturkė, Molėtų dekanate, tikinčiųjų turi apie 244, apima Dubin-

[4] Žinios gautos iš Centralinio Statistikos Biuro Kaune. — 1923 m. gyventojų surašinėjimo komisiją sudarė A. Merkys (pirm.), Federauskas ir Laptev'as (reik. vedėjas).

gių, Giedraičių, Molėtų, Joniškio ir Videniškio apylinkių gyventojus stačiatikius. Klebonas yra Petras Sokolovas, Panevėžio dekano (blogočinnyj) protojeriejaus Gerasimo Šorečo žinioje. Prie šventyklos yra ir giedotojas.

2. *Kruonis,* Žiežmarių dekanate, tikinčiųjų turi apie 516. Jie gyvena Kruonyje (apie 500), Viliūnuose bei Žiežmariuose. Parapijos klebonas yra Aleksandras Grabovskis, buvęs kunigaikščio Vasilčikovo dvarų prievaizdas, baigęs sutrumpintus pastoracijos kursus Kaune ir metropolito Eleuterijaus įšvęstas kunigu; jis yra vedęs.

3. *Semeliškės,* Žaslių dekanato ribose, yra didžiausia Kaišiadorių vyskupijoje stačiatikių parapija. Ji turi apie 655 tikinčiuosius Semeliškėse, Dusmenyse, Aukštadvaryje, Stakliškėse ir jų apylinkėse. Klebonas yra Jonas Gandurinas, buvęs Rusų armijos generolas ir korpuso vadas, išėjęs trumpuosius pastoracijos kursus ir metropolito Eleuterijaus įšventintas kunigu.

4. *Vievis,* Žiežmarių dekanato ribose, tikinčiųjų turi apie 447 Vievyje, Kietaviškėse, Gegužinėje, Kaišadoryse, Paparčiuose, Žasliuose ir apylinkėse. Klebonas yra A. Nedviedskis. Yra ir giedotojas.

5. *Merkinė* turi apie 254 tikinčiuosius Merkinėje, Alovėje, Dauguose, Nedzingėje, Nemunaityje, Varėnoje ir apylinkėse. Tai pačiai stačiatikių parapijai priklauso apie 60 žmonių, gyvenančių Vilkaviškio vyskupijos ribose, būtent, Leipalingyje (18), Seirijuose (12), Simne (30) ir apylinkėse. Viso labo stačiatikių parapija Merkinėje turi apie 314 tikinčiųjų. Klebonas yra Jokūbas Žukas. Šventykla mūrinė. Prie jos yra ir giedotojas.

Visos keturios pastarosios parapijos yra Kauno dekano mitroforinio protojeriejaus Eustafijaus Kalisskio žinioje. — Pažymėtina, kad mažiausios katalikų vyskupijos sostinė Kaišadorys yra apstatyta stačiatikių židiniais Kruoniu, Semeliškėmis ir Vieviu, kuriems vadovauja gudriausias ir veikliausias pravoslavų dvasiškis prtj. Kalisskis, turėdamas savo vadovybėje buvusį korpuso vadą, dabar dvasiškį.

Kaikurie Kaišadorių vyskupijoje gyvenantieji stačiatikiai priklauso savo tikybos parapijoms, esančioms anapus Kaišadorių vyskupijos ribų, būtent: 1. *Kiauklių* ir *Želvos* parapijų ribose gyvenantieji stačiatikiai priklauso Ukmergės stačiatikių parapijai Kauno arkivyskupijoje, 2. *Kuktiškių* ir *Suginčių* parapijų ribose gyvenantieji stačiatikiai priklauso Gaižiūnų stačiatikių parapijai Utenos parapijoje ir dekanate, Panevėžio vyskupijoje. Pastarosios vietos klebonas vienuolis Agafangelas Fiodorovas yra taipgi Kauno blagočinijoje.

Sentikių židinių Kaišadorių vyskupijoje yra šeši, būtent:

1. *Gailiūnai-Lazarcai,* Videniškio par., Molėtų dekanato ribose. Ten šventykla medinė, statyta 1843 m.; tikinčiųjų ji turi apie 1095; pamaldų vedėjas yra Titas Agafanovas gimęs apie 1885 m., vedęs. Prie šventyklos yra ir žemės sklypas. Ši bendruomenė apima beveik visus Giedraičių dekanato ribose gyvenančius sentikius ir, tur būt, Molėtų dekanato: Bijutiškio, Inturkės, Molėtų, Videniškio ir jų apylinkių gyventojus sentikius.

2. *Kuliniai,* arba *Kulinčiai,* Suginčių par., Saldutiškio dekanate. Šitai bendruomenei priklauso Suginčių, Labanoro, Kuktiškių ir jų apylinkių sentikiai iš Saldutiškio dekanato, Joniškio, Skudiškio, Stirnių ir Inturkės dalies — iš Molėtų dekanato, viso labo apie 357 žmonės. Pamaldų vedėjas yra Aleksiejus Kovalevas.

3. *Perelazai,* Gegužinės par., Žaslių dekanato ribose. Šventykla medinė su bokštu, Pimenovo lėšomis statyta 1905 m. Tai bendruomenei priklauso Gegužinės, Paparčių, Palomenės ir jų apylinkių sentikiai — iš Žaslių dekanato, bei Bagaslaviškio, Čiobiškio, Gelvonų ir, tur būt, Musninkų bei Šešuolių — iš Širvintų dekanato, viso labo apie 1024 asmenis. Seniau Perelazuose pamaldas vesdavo dvarininko Pimenovo šeimos nariai; dabar p. Pimenovai dažniausiai gyvena Kaune, o pamaldų vedėjas yra Vasilijus Michailovas, gim. apie 1885 Rygoje, vedęs lenkę Sadovskytę, išrinktas 1920.

4. *Daniliškiai,* Vievio par. ir dekanato ribose; medinė šventykla statyta 1931 m. Ją lanko Onuškio ir Stakliškių par. ribose gyvenantieji sentikiai. Drauge su Vievio sentikiais jie sudaro 116 asmenų bendruomenę. Pamaldas veda Elisiejus Rancovas.

5. *Dūdziškiai,* Kalvių par., Žiežmarių dekanato ribose, pamaldos laikomos ūkininko namuose, aptarnauja tos parapijos ir apylinkės gyventojus sentikius, apie 143 žmones. Pamaldas veda Steponas Sysanovas, gimęs apie 1880 m., našlys.

6. *Strėvininkai,* Žiežmarių par. ir dekanato ribose; medinė šventykla statyta 1895 m. Jai priklauso vietiniai ir Žiežmarių bei Kietaviškių sentikiai iš Žiežmarių dekanato, Žaslių ir Kaišadorių sentikiai iš Žaslių dekanato, Nemunaičio par. sentikiai iš Merkinės dekanato, viso labo apie 621 asmenį. Pamaldų vedėjas — Spiridonas Anisimenka, gimęs apie 1863 m., išrinktas 1911, vedęs, sūnus miręs, duktė ištekėjusi.

Iš 10 vietų katalikų klebonai praneša, kad ten sentikiai stipriai laikosi savo tikybos, iš 9 vietų nepareikšta nuomonės šiuo klausimu, iš 5 vietų pranešama, kad sentikių jaunuomenė krypsta į katalikus, iš 4 vietų, rašoma, kad jaunuomenės kryptis yra neaiški, ir iš 4 vietų, kad ta kryptis yra bloga.

C. *PANEVĖŽIO VYSKUPIJA.*

Stačiatikių turi nedaugiau už kitas katalikų vyskupijas Lietuvoje, nes tiktai 2020. Jie yra pasklidę po visą vyskupijos plotą, bet daugiausia miestuose.

Pravoslavų šventyklų šios vyskupijos ribose yra 11, taigi viena šventykla išeina 183 tikintiesiems. Prie septynių šventyklų yra po dvasiški, kuriam tenka aptarnauti apie 388 žmones. Dvasiškiams padeda keturi giedotojai, dažniausiai inteligentai žmonės.

Metropolitas Eleuterijus kreipia daug dėmesio į Panevėžio vyskupiją:

beveik pusė tenykščių dvasiškių yra protojerie jai; būtent Savickis, Šorecas ir Voskresnskis. Panevėžio dekanas (blogočinnyi) vadovauja ne vien tiktai šešiems konfratrams, gyvenantiems Panevėžio vyskupijoje, bet taipgi Ukmergės klebonui, Kauno arkivyskupijoje, ir Inturkės dvasiškiui, Kaišadorių vyskupijoje.

Panevėžio vyskupija yra pats didžiausias Lietuvoje s e n t i k i ų židinys, nes turi 14.000 žmonių, kuriems vadovauja 23 asmenys 23 šventyklose. Gana daug sentikių yra Utenos dekanate, kur randame tris šventyklas su trimis pamaldų vedėjais. Bet Rokiškio dekanate, gretimai su Utena, yra 5 šventyklos su 5 pamaldų vedėjais. Į rytus nuo Rokiškio ir į šiaurę nuo Utenos yra Zarasų dekanatas, kuriame turime 9 šventyklas su 9 pamaldų vedėjais. Šių trijų dekanatų apylinkės sudaro labai žymų sentikių centrą. Lietuvos vyriausybės nuoširdus rūpestingumas deda labai rimtų pastangų sentikių vadų mokslingumui padidinti.

Nesnaudžia nė komunistinė bedievybė. Ši pastaroji Utenos ir Zarasų apylinkėse sugebėjo pakeisti plačiai žinomą rusiškąjį keiksmą taip, kad, vieną žodį pridėjus, išėjo pasibaisėtinas burnojimas. Jis plinta tarp sentikių, kurie drįsta nebesilaikyti senovės papročių, nebegerbti šv. Marijos nei jos paveikslų ir nebevengti degtinės.

Griežtai senovės besilaikantieji vadai nebeišranda vaistų naujoms pagundoms, nei priemonių gintis nuo naujų klaidų. Daugelis jaučia reformos reikalą, bet beveik niekas nenumano, kokia ji turėtų būti, kad nekenktų.

D. *TELŠIŲ VYSKUPIJOJE*

Ėjo smarkiausia kultūros kova, kai Rusijos vyriausybė ėmė vykdyti savo užsimojimus padaryti lietuvius rusais ir katalikus stačiatikiais. Karališkasis Viekšnių dvaras buvo išdalytas rusams, Telšių parapijos bažnyčia uždaryta, paskui nugriauta ir jos vietoje pastatyta stačiatikių šventykla, o parapijai priklausiusi žemė pavesta jų dvasiškijai. Kęstaičiuose įvyko didi kova dėl bažnyčios, ir beliko tiktai tuščia vieta. Kaunatavo bažnyčios ir jos nuosavybės perėjimas iš katalikų stačiatikiams buvo pilnas skaudžių įvykių. Kultūrinis katalikų centras Kolainiuose varu virto stačiatikybės židiniu. Kražių byla sujudino visą Rusiją ir šiurpaus griaustinio dundėjimu nuaidėjo per visą Europą.

Dabar Telšių vyskupijoje yra 4075 s t a č i a t i k i a i, 9 jų šventyklos ir 6 dvasiškiai. Kolainiai po Kauno yra stambiausias Lietuvoje stačiatikių centras, nes turi apie du tūkstančiu parapijiečių. Telšių parapijos šventorius, bet ne visas, grįžo katalikams; negrįžo nė nekilnojamieji turtai, kurie kitados tai parapijai priklausė. Už stačiatikių pastatytus šventyklos mūrus Telšių vyskupija sumokėjo 31.000 su viršum litų. Prieš 1936 m. Velykas pradėta Telšiuose skubiai statyti nauja sačiatikių šventykla. Ji yra mūrinė, stovi ant gražaus kalnelio miesto priešakyje, netoli geležinkelio stoties.

S e n t i k i ų Telšių vyskupijoje yra 4536, t. y. apie 500 daugiau nei stačiatikių, bet jų šventyklos yra prastesnės ir menkesnės. Jų yra taip pat 9, tik viena mūrinė, kitos visos medinės. Keturiuose vyskupijos dekanatuose: Alsėdžių, Palangos, Rietavo ir Švėkšnos, visai nėra sentikių. Trys didžiausios sentikių grupės yra: *Leonovka,* Šaukėnų par., 1000 su viršum gyventojų, *Duobiniai,* Upynos par., apie 500 žmonių ir *Juozapavas,* šalia Mitkaičių, apie tiek pat. Kitose vietose sentikiai gyvena nedidelėmis grupėmis po kelias dešimtis žmonių ir kartais gana toli turi keliauti, kol pasiekia savo šventyklą.

E. *VILKAVIŠKIO VYSKUPIJA.*

Stačiatikių ir sentikių yra mažiau, negu kurioje nors kitoje Lietuvos diecezijoje, nes tiktai 818 pravoslavų, kurie sudaro 0,22%, ir 750 sentikių, sudarančių 0,21%. S t a č i a t i k i a i labiau nei sentikiai išsklaidyti visame šios vyskupijos plote, bet jie nėra pakrikę, būdami dviejų klebonų žinioje ir vadovaujami gudriausio Lietuvoje stačiatikių dvasiškio protojeriejaus Kalisskio. Jis yra Kauno dekanas (blagočinnyj) ir tiesioginis Kybartų bei Marijampolės klebonų viršininkas.

Vis dėlto Vilkaviškio vyskupijoje pravoslavai žymiai tirpsta. Nuo 1905 iki šiol tenai į katalikus perėjo 211 žmonių, t. y. 29,46%. Pažymėtina, kad kai kuriose parapijose, pav., Igliaukoje, Šilavote (Prienų dek.), Sintautuose (Naumiesčio dek.), Lukšiuose (Šakių d.) visi ten buvusieji stačiatikiai perėjo į katalikus.

S e n t i k i a i Vilkaviškio vyskupijoje nėra taip išsisklaidę, kaip stačiatikiai, bet nėra nė taip gerai organizuoti. Dvi jų grupės yra Dzūkuose: viena Lazdijų parapijoje *Nekrūnuose* ir apylinkėje, kita Rudaminos parapijoje, *Bielenų* kaime. Abi grupės gana glaudžiai bendradarbiauja, nes Bielenų gyventojas p. Borisovas yra Nekrūnų šventovės pamaldų vedėjas.

Prie Nemuno yra kitos dvi sentikių grupės: viena Paežerėlių-Žuklijų par. Žemosios Panemunės dekanate, kita Zapyškio par. tame pačiame dekanate, bet šitiedvi grupės nesilaiko išvien: pirmoji yra įsirašius į Ibėnų bendruomenę, Vendžiogalos par., Kauno Arkivyskupijoje, kita tiesiog su Kaunu susižino.

Mišrių moterysčių tarp sentikių ir katalikų pasitaiko daug rečiau, negu tarp katalikų ir stačiatikių. Atvirtimų iš sentikių į katalikus buvo labai maža ir tai būta ne vietinių, tik atvykusių iš toliau.

Stačiatikių vadas Vilkaviškio vyskupijoje protojeriejus Levickis yra nepaprastai veiklus ir veikia be atodairos. Pasinaudodamas Vilkaviškio katalikų parapijos klebono prelato Dabrilos senumu, Levickis bandė net pastatyti stačiatikių koplyčią katalikų kapinėse. To drąsaus sumanymo pagrindas buvo tik tas, kad karo metu stačiatikių kareivių palaidota katalikų kapinėse. Sumanymas nepasisekė.

KAUNO ARKIVYSKUPIJA.

Nr.	Dekanatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Atv.	Mš. m.	Išv.	Pastabos
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.						
1	Joniškio	46817	36209	77,37	156	0,37	1	0	0	250	0,59	1	1	5756	12,2	8	5	1	Trūksta žinių 9,47 %
2	Kauno	85350	66884	78,36	926	1,09	4	6	4	1123	1,34	2	3	16254	19,04	16	64	2	Žinių trūksta apie 50%
3	Kėdainių	27470	19374	70,53	389	1,42	1	1	1	1545	5,62	1	1	6145	22,34	11	5	1	Žinių trūksta apie 60%
4	Krakių	37600	36086	93,29	150	0,4	1	0	5	742	1,97	2	2	1632	4,34	14	6	0	
5	Raseinių	51708	43605	84,37	499	0,96	2	2	2	20	0,03	0	0	7574	14,64	16	16	0	
6	Šiaulių	58790	56478	96,06	627	1,06	2	1	1	323	0,55			1304	2,22	12	16	0	Žinių trūksta apie 10%
7	Šiluvos	29550	25090	87,95	238	0,8	1	0	0	361	1,22	1	0	2905	9,83	16	12	0	Skaičiai žymiai nesutinka
8	Ukmergės . . .	55262	46148	85,31	402	0,75	2	1	0	1015	1,83	2	2	7229	13,08	13	13	1	Skaičiai nesutinka 571.
9	Veliuonos . . .	42897	40734	54,98	221	0,51	1	0	0	95	0,22	0	0	1707	3,95	2	7	1	Žinių trūksta iš Uoginių ir truputį nesutinka skaič.
10	Žeimių	45818	38410	84,83	39	0,08				2769	6,04			4579	10	15	5	1	
		481371	409018	85,15	3647	0,76	15	11	13	8243	1,71	9	9	55185	11,46	187	149	7	

KAIŠADORIŲ VYSKUPIJA.

Nr.	Dekanatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Alv.	Ms. m.	Isv.
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.					
1	Alytaus	31352	28188	89,94	219	0,7				53	0,16			2892	9,2	8	6	1
2	Giedraičių . . .	18399	17347	94,3	74	0,4				285	1,54			693	3,76	7	3	1
3	Molėtų	21615	19893	82,04	180	0,83	1	1	1	920	4,25	1	1	622	2,88	41	9	3
4	Merkinės . . .	19785	17291	87,76	140	0,71	1	1	1	82	0,41			2272	11,53	8	10	0
5	Saldutiškio . .	14464	13866	96,75	14	0,6				184	1,27	1	1	200	1,38	1	2	1
6	Stakliškių . . .	29687	28375	95,85	129	0,4				26	0,08			1157	3,94	16	20	0
7	Širvintų	24698	23062	93,34	2	0,008				410	1,66			1224	5,092	3	5	4
8	Žaslių	36632	32709	89,36	981	2,62	2	2	2	911	2,49	2	2	2031	5,54	42	16	0
9	Žiežmarių . . .	25637	22998	89,81	608	2,31	1	1	1	601	2,3	2	2	1430	5,58	18	12	2
	Vyskupijoje . .	222269	203729	91,46	2347	1,05	5	5	5	3472	1,56	6	6	12521	5,63	144	83	12

PANEVĖŽIO VYSKUPIJA.

Nr.	Dekanatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Atv.	Ms. m.	Atv.	Pastabos
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.						
1	Anykščių	30919	86,75	35761	133	0,37	1	1	0	1344	3,75	1	1	3365	9,13	7	0	0	Galutinųjų skaičių nesuėjimas parodo, kad 4839 nekatalikai rusai, stačiatikiai arba sentikiai, įskaityti dar vieną kartą į „kitų“ skyrių. Negalima susekti, kuriuose dekanatuose ir kuriose parapijose tai įvyko.
2	Biržų	49112	41006	74,52	93	1,12	1	1	1	200	0,45	1	1	11745	23,91	2	10	0	
3	Kupiškio	48438	43742	90,32	248	0,51	1	0	0	794	1,63	1	1	3654	7,54	13	2	0	
4	Panevėžio . . .	61971	52122	84	345	0,5	1	1	1	1388	2	2	2	8106	13,5	40	32	3	
5	Pasvalio	41790	38798	92,88	382	0,91	2	1	0	2	0,004	0	0	2610	6,21	25	15	4	
6	Raguvos	29004	27111	93,86	65	0,22	1	0	0	427	1,46	1	1	1295	4,46	5	1	0	
7	Rokiškio	41181	34865	84,57	67	0,16	1	1	0	4036	9,8	5	5	2256	5,47	11	2	1	
8	Šeduvos	30133	28274	93,87	57	0,16	0	0	0	82	0,27	0	0	1720	5,7	15	5	0	
9	Utenos	55787	48896	86,25	380	0,5	2	1	1	990	1,77	3	3	6405	11,48	11	5	2	
10	Zarasų	49973	39392	78,58	190	0,37	1	1	1	4894	9,79	9	9	5631	11,26	42	14	1	
	Vyskupijoje . .	443150	385125	85,81	2020	0,45	11	7	4	14157	3,19	23	23	46787	10,55	171	86	11	

TELŠIŲ VYSKUPIJA.

Nr.	Dekanatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Atv.	Ms. m.	Išv.
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.					
1	Alsėdžių	32276	29973	92,85	31	0,10	0	0	0	0		0	0	2272	7,05	0	4	0
2	Kaltinėnų . . .	35934	33788	94,03	111	0,31	0	0	0	94	0,26	0	0	1941	5,40	3	5	2
3	Kuršėnų . . .	36294	31694	87,32	673	1,85	0	0	0	2176	6	2	2	1751	4,83	12	8	0
4	Palangos . . .	25498	22829	89,53	42	0,17	1	0	0	0		0	0	2627	10,30	2	1	0
5	Rietavo	40449	37974	93,88	56	0,14	0	0	0	0		0	0	2419	5,98	0	4	0
6	Sedos	24229	22483	92,79	91	0,38	0	0	0	249	1,03	1	1	1406	5,80	9	9	0
7	Skuodo	40384	39368	97,53	155	0,38	1	1	1	18	0,04	0	0	843	2,05	2	2	1
8	Švėkšnos . . .	39746	34695	87,29	218	0,55	1	0	0	0		0	0	4833	12,16	0	5	1
9	Tauragės	43027	28815	66,98	189	0,44	1	1	1	156	0,36	1	1	13867	32,22	6	19	5
10	Telšių	34706	29609	85,49	414	1,19	1	1	1	812	2,34	2	2	3811	10,98	13	12	1
11	Varnių	31249	28211	90,28	1039	3,32	2	2	1	428	1,34	1	1	1571	5,06	1	8	1
12	Viekšnių	50839	43610	85,86	1056	1,92	2	1	1	603	1,27	2	2	5570	10,95	30	19	1
	Vyskupijoje . .	434631	383109	88,15	4075	0,90	9	6	5	4536	1,05	9	9	42911	9,90	78	96	12

VILKAVIŠKIO VYSKUPIJA.

Nr.	Dekanatas	Gyvent.	Katalikų	%	Stačiatikių					Sentikių				Kitų	%	Išv.	Mš. m.	Išv.
					Asm.	%	Švnt.	Dvas.	Gied.	Asm.	%	Švnt.	P. V.					
1	Bartininkų . . .	22779	18030	7921	88	0,38	1	0	0	0		0	0	4661	20,41	5	2	0
2	Garliavos . . .	35399	32021	90,49	65	0,18	0	0	0	0		0	0	3313	9,33	18	15	0
3	Kalvarijos . . .	31493	27587	89,79	51	0,13	1	0	0	182	0,57	0	1	3673	10,51	2	6	0
4	Leipalingio . . .	27160	25985	95,62	18	0,06	0	0	0	140	0,51	0	0	1017	3,81	8	1	0
5	Marijampolės . .	46542	38522	82,78	202	0,43	1	1	1	0		0	0	7818	16,79	75	7	0
6	Naumiesčio . .	27489	24123	87,77	29	0,1	1	0	0	0		0	0	3337	12,13	7	0	0
7	Žem. Panemunės	14841	14243	95,99	2	0,01	0	0	0	77	0,51	0	0	519	3,49	9	0	0
8	Prienų	33723	30136	89,38	10	0,02	0	0	0	0		0	0	3577	10,6	17	2	0
9	Seirijų	27169	25188	93,05	12	0,04	0	0	0	346	1,27	1	0	1523	5,64	1	0	0
10	Simno	29585	25965	87,77	30	0,1	0	0	0	3	0,01	0	0	3587	12,12	25	5	1
11	Šakių	24814	21003	84,61	30	0,12	0	0	0	0		0	0	3781	15,27	10	7	0
12	Vilkaviškio . .	40583	29701	73,19	281	0,69	1	1	1	2		0	0	10599	26,11	34	7	0
	Vyskupijoje . .	361577	312604	86,45	818	0,22	5	2	2	750	0,21	1	1	47405	13,12	211	52	1

[5] Šios studijos autorius, Jo Eksc. Vysk. Būčys yra tokias pat lenteles sustatęs ir visiems Lietuvos Bažnytinės Provincijos dekanatams. Redakcija giliai apgailestauja, kad ji dėl techniškų kliūčių tą brangią medžiagą čia paskelbti negali. Ją visą gerb. Skaitytojas ras 1936 m. *Athenaeume.*

Redakcija

FILOSOFIJA
PSICHOLOGIJA
PEDAGOGIKA

TURINYS

Jo Eksc. Vysk. Mečislovas REINYS, Vilkaviškis
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto nargs.

Subjektyvaus objektyvaus problema.

Juozas GIRNIUS

Pastaba apie egzistencializmą.

Priv. Doc. Dr-as Antanas MACEINA
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto nargs

Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai.

Dr. Ona NORUŠYTĖ

Dorinis auklėjimas lietuvių šeimoje.

Subjektyvaus objektyvaus problema

Vysk. M. Reinys

Šių laikų psichologija irgi pergyvena tam tikrą krizę, kaip ir daugelis kitų mokslų ar visuomeninio gyvenimo santvarkų. Žmonių dvasios atmosferoje ryšku daug sukrėtimų. Psichologijoje atsirandančios negerovės eina iš to, kad dėl pozityvizmo įtakos daugelis psichologų buvo atsisakę nuo racionalinio psichologijos dalykų nagrinėjimo, pasitenkindami vien eksperimentiniu tyrimu, tuo būdu nuėję tyrinėti taip nutolusias nuo viena kitos sritis, jog jokio bendrumo ar mokslo visumos nebebuvo matyti. Be to, tyrinėtojų individualumas taip buvo įsigalėjęs, kad jie beveik prarado bendrą psichologijos mokslo terminiją ir pradėjo vienas kito beveik nebesuprasti. Tam paremti pakanka pasiskaityti Vienos universiteto prof. K. Bühlerio veikalas „Die Krise der Psychologie". Jena [2]1929, arba susipažinti su Kopenhagoje 1932 m. įvykusio psichologų kongreso sielojimaisis psichologijos terminijos klausimu.

Bendrų psichologijai pagrindų ir sintetinamos visumos stoka sukėlė psichologų tarpe nemažą susirūpinimą, kurio padariniai ryškėja kaip tam tikras persiorientavimas psichologijos pagrindiniais klausimais, liečiančiais metodus, kai kuriuos kitus svarbius dalykus ir psichologijos visumą. Ties šiais dalykais, liečiančiais psichologijos persiorientavimą bei naujų kelių numatymą, tenka čia sustoti ir juos nuodugniai panagrinėti. Tiksliau sakant, čia tenka suglaustai paliesti psichologijos santykis su metafizika, introspekcijos vaidmuo psichologijoje ir, pagaliau, pats svarbiausias klausimas plačiau panagrinėti, būtent, subjektyvaus objektyvaus vaidmuo psichologijoje.

Besibaigiant pirmajai XIX a. pusei Vakarų Europoje kurį laiką buvo smarkiai įsigalėjęs materializmas. Jo įtakoje susiformavusi pozityvistinė Comte'o filosofija visur rėmėsi tik pojūčiais ir patirtimi. Iš to ėjo išvada, kad psichologija tėra psichinių apraiškų mokslas, o sielos klausimo jau iš principo nėsą galima nagrinėti: apie ją esą nieko nežinome, nes pojūčiais jos nepatiriame, o racionalinis, arba protinis, metodas esąs neleistinas. Pozityvizmo, iš dalies ir darvinizmo, įtakoje antroje XIX a. pusėje susidarė pažiūra, kad galima psichologija be sielos. Šis pasakymas, žinoma, netaikomas eksperimentinei psichologijai, kuri tuo laiku ėmė plėtotis ir įsigalėti,

nes ji savo tyrinėjimuose apsiriboja vien empirine sritimi, neneigdama protinio metodo vartojimo ir racionalinės psichologijos buvimo. Lygiai šis pasakymas netaikomas ir psichologams neotomistams, nes jie pastebėjo pozityvizmo trūkumus ir nepasidavė suviliojami mados šūkiais, kad ir garsiais aniems laikams.

Į XIX a. pabaigą ėmė Vakarų Europoje slūgti materializmo mada; drauge pradėjo silpnėti ir pozityvizmo reikšmė; iš čia atsirado daugiau laisvės ir psichologijai, pasirinkti metodams ar nusistatyti santykiams su metafizika ar, pagaliau, liečiant sielos klausimą. Psichologijos atsipalaidavimas nuo pozityvistinių varžtų XX a. vis didėja, besiartinant į dabartinius laikus. Šitą faktą paliudija garsių psichologų pasisakymai.

Paryžiaus Sorbonne'os profesorius psichologijos instituto direktorius A. Binet († 1911 m.), pagarsėjęs visame pasaulyje savo metodu vaikų inteligentiškumui tirti, savo veikale „L'âme et corps" (Paris 1908) sako, kad panieka, kurią observatoriai ir eksperimentatoriai rodą metafizikai, dažnai esanti nepagrįsta, nes ne viskas metafizikoje esą hipotetiška ar klaidinga; kuris įrodymas, analizė ar kritika, nors ir metafizinio pobūdžio, jam atrodą tikslūs ir tikri dalykai, kaip bet kuris stebėjimas ar eksperimentas[1]. Kaip matome, pirmaeilis psichologas XX a. nesibijo metafizikos.

Medikas ir psichologas Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse W. James'as († 1910 m.), Harwardo universiteto profesorius, 1900 m. savo veikalo „Principles of psychology", išversto į italų kalbą, įvade pasisako, kad jis kaskart vis daugiau įsitikinąs, kad esą sunku svarstyti psichologijos klausimai, nesinaudojant filosofija. O kitame veikale „Précis de psychologie James'as sako, kad metafizinis galvojimas siekiąs aiškumo ir nuoseklumo, kad psichologijos Galilejai ir Lavoisierai turėsią būti metafizikai[2].

Leipzigo prof. H. Driesch'as, biologas ir psichologas, sako, kad, sukritikavus psichomechaninį paralelizmą, siela vėl atgaunanti savo teises, kaip savarankiška esybė („Ens"); o to kaip kartas ir reikią parapsichologijai[3].

Bonno prof. U. Ebbecké, fiziologas, svarstydamas kūno santykius su sielos gyvenimu, sako, kad nėsą kūno organo, kuris nebūtų sielos gyvenimo veikiamas ir pats sielai nedarytų įtakos. Tai visa einą iš organizmo vieningumo. Kaip mūsų laikai, su jų meile sportui ir kūno mankštai, esą atradę kūną, taip mūsų laikų medicina vėl atrandanti sielą[4].

Montpellier universiteto prof. M. Foucault, psichologas, aiškiai pasisako

---

[1] *Barbado,* Introduction à la psychologie expérimentale, 248 (Paris 1931).
[2] Ten pat 251.
[3] *Driesch H.,* Parapsychologie, München 1932, 100 psl.
[4] *Krueger F.,* Die Aufgaben der Psychologie an der deutchen Hochschule, Jena 1932, 53 psl.

prieš pozityvizmą. Savo veikale „Cours de psychologie", jisai sako, kad filosofinė spekuliacija nesanti visai bergždžia, kaip manąs siaurasis pozityvizmas[5]. Jis manąs, kad daugelio metų praleidimas laboratorijoje nediskvalifikuojąs nei psichologo nei fiziko išsitarti filosofijos problemomis, net, atvirkščiai, duodąs daugiau pagrindo daryti naujų pastabų filosofijos klausimais, kurie liečią jo tyrimus[5].

Pagaliau, Giesseno universiteto prof. psichologas A. Messeris visiškai aiškiai pasisako: „Atitiko visai tikrą „mokslingumą ir sąžiningumą", kai kurį laiką iš empirinio tyrimo buvo išskirtas sielos klausimas ir Fridricho Alberto Langės patarimu buvo sudaryta „psichologija be sielos". Bet kadangi dabar rūpestingas sąmonės faktų ištyrimas pateisina pasąmonio hipotezę, net jos reikalauja, todėl neturime pasiduoti, neva metafizikos baimės sulaikomi, nesuteikę sielai garbės vietos mokslinėje psichologijoje"[6].

Čia suminėtos psichologų nuomonės aiškiai parodo, kad dabartiniais laikais vyksta persiorientavimas psichologijos dalykuose, būtent, viena, pripažįstamas racionalinis metodas, antra, jau kalbama apie pačią sielą, kuri, aišku, tik racionaliniu metodu išvedama iš pozityvių moksliškai nustatytos patirties faktų, trečia, nurodomas reikalas susieti psichologiją su metafizika bei visa filosofija. Šitokia psichologijos kryptis dar toli gražu nėra subūrusi visų psichologų, bet ji stiprės ir plėsis, nes atsirado ne iš kokios mados, o tik iš principinio nusivylimo pozityvizmu. Tą nusivylimą iš dalies paruošė neotomistai, nes jie, šių laikų mokslo metodus panaudodami, atskleidė *philosophiae perennis* tokią moksliškai pagrįstą sintezę, išsprendžiančią opiausias tikrovės ir gyvenimo problemas, jog noromis nenoromis į ją pakrypo daug gilių protų ir kilnių asmenybių. Yra net filosofinių konversijų. Žiūr. Paryžiaus katalikų universiteto profesoriaus Jacques Maritain straipsnį „De quelques conditions de la renaissance scolastique" leidinyje „Université de Louvain. Annales de l'Institut Supérieur de philosophie" IV, 571—604 Louvain 1920.

Kaip aukščiau buvo minėta, racionalinis metodas atgavo savo teises psichologijoje ir ją įgalino svarstyti ir filosofinius psichologijos klausimus; tuo būdu psichologijos mokslas pasirodo pilnutinis, svarstomas visoje savo samplatoje, o ne vien tik empiriniai jo klausimai.

Kitas psichologijos metodas, būtent, introspekcija, arba savistaba, irgi yra sulaukęs XIX a. antrojoje pusėje nemaža visokių priekaištų, neigimų,

---

[5] „Journal de psychologie" Paris (Alcan) 1931, 652 p.

[6] „Es entsprach durchaus rechter „Wissen-und Gewissenhaftigkeit", wenn man eine Zeitlang aus der empirischen Forschung die Seelenfrage zurückstellte und nach Friedrich Albert Langes Rat eine „Psychologie ohne Seele" gestaltete. Aber da nunmehr die sorgfältige Durchforschung der Bewusstseinstatsachen die Hypothese des unbewusst Psychischen rechtfertigt, ja geradezu fordert, dürfen wir nicht etwa durch Scheu vor Metaphysik uns abhalten lassen, auch in der wissenschaftlichen Psychologie der Seele wieder ihren Ehrenplatz einzuräumen". Jo veikale *Messer A.*, Psychologie, Leipzig ^{5}1934, 349 psl.

bet dabar, jau XX a., yra atgavęs savo teises ir tinkamą vietą psichologijoje. Įsitikinti pakaks suminėti kai kurie dalykai.

Introspekcija vadiname proto aktą, kuriuo stebimas psichinis vyksmas norint jį užfiksuoti. Stebėti galima visi psichiniai vyksmai, neišskiriami net pačio proto aktų, kaip antai sąvokų sudarymo, sprendimų, protavimų. Tik šiuo atveju, kai protas stebi savo aktus, šis jo veiksmas bus jau refleksyvus.

Pirmasis introspekciją, kaip metodą, pradėjo vartoti anglų filosofas Locke'as († 1704), išdėstęs savo pažiūrą, kad reikia stebėti sąmonės turinys. Introspekcijos metodą visai paneigė, kaip nevykusį, pozityvizmo kūrėjas A. Comte'as († 1857), nurodydmas, kad introspekcija naikina tą vyksmą, kurį turi stebėti, todėl ji ir negalinti pasiekti savo tikslo. Kaip mados dalykas, ypačiai laiko dvasiai veikiant, pozityvizmo filosofija padarė įtakos XIX a. antroje pusėje ir garsiajam psichologui W. Wundtui († 1920), irgi dariusiam, nors labai atsargiai, priekaištų introspekcijai. Tačiau gabus Wundto mokinys ir paskiau pagarsėjęs psichologas O. Külpe († 1915), Würzburgo psichologinės mokyklos įkūrėjas, įrodė, kad introspekcijos metodas, vartodamas trumpalaikius stebėjimus, nesunaikina stebimojo vykmo, todėl tinkamai pasiekia užsibrėžtąjį tikslą. Külpės profesoriavimas Würzburge, Bonne ir Münchene ir jo veikla bei tyrimai psichologijos srityje, ypač mąstymo ir norų klausimais, vadinasi, visai kitokioje srityje, negu Wundto buvo eksperimentuojama, subūrė daug jaunų mokslinių jėgų, kurios paskiau pagarsėjo psichologijos moksle, kaip antai: N. Achas, K. Bühleris, K. Marbe, A. Messeris, O. Selzas, J. Lindworskis, O. Schultze, E. Dürras, H. J. Wattas. Taigi Külpės ir jo mokinių tyrimai visai naujoje srityje, kuri ypačiai tinka introspekcijos klausimui spręsti, nugalėjo visus introspekcijai daromus priekaištus ir ją visiškai rehabilitavo. Ir ne tik rehabilitavo, bet ją padarė pagrindiniu psichologijos metodu, be kurio ir kiti psichologijos metodai, kaip va observacija ir eksperimentas, nustotų savo reikšmės. Külpės ir jo mokinių pastangas introspekcijos reikalu stipriai parėmė Louvaino univ. prof. A. Michotte'as tyrimais savo vedamojoje eksperimentinės psichologijos laboratorijoje. Šitų XX a. naujų pasekmių akivaizdoje ir Wundtas turėjo modifikuoti savo nusistatymą.

Introspekcijos metodas tiek jau atkovojo savo teisių, jog jos pripažįstamos net tokių psichologų, kurie savo pažiūromis būtų daugiau linkę į pozityvistinį nusistatymą. Pav., jau minėtas A. Binet 1915 m. aiškiai sako: „Sans introspection, rien ne commence; avec elle seule, rien ne s'achève"[7]. Vadinasi, tiesiog pasisako, kad be introspekcijos nieko negalima pradėti, nors ir priduria, kad vien su ja nieko negalima baigti. Antroji pasakymo

---

[7] *Binet A.*, De la méthode dans les sciences, Paris 1915, 283, cituota iš *Barbado* op. cit. 35.

dalis irgi visai teisinga, nes ir uoliausi introspekcijos šalininkai pripažįsta reikalą introspekcijos davinius papildyti pasinaudojus observacijos, eksperimentų metodais.

Gal ryškiausias introspekcijos laimėjimų įrodymas bus, kad didelė prancūzų psichologų grupė, kuri bendromis jėgomis nuo 1930 m. leidžia Paryžiuje 10 tomų psichologijos veikalą, įvardytą „Nouveau Traité de Psychologie", jau net tiek pripažįsta svarbos introspekcijai, jog ją deda psichologijos mokslo pagrindu. Pažymėtina, kad ši psichologų grupė visai nėra neotomistinės krypties psichologijoje šalininkė. Ši psichologų grupė taip nusako psichologijos mokslą: „Jei mums reikėtų formuluoti psichologijos definiciją, kuri surinktų beveik visumą balsų, jei ne visus, iš šio veikalo bendradarbių, tad mes pasakytume, kad tai yra mokslas, kuriame introspekcija vaidina esminį ir pirmąjį vaidmenį faktų aprašyme ir psichinių mechanizmų analizėje, . . ."[8]. Neotomistai psichologai neabejojo introspekcijos metodo dideliu vertingumu, štai dabar ir daugelis kitų krypčių psichologų prisideda prie šios pažiūros. Tai labai svarbus pasireiškimas. Tačiau jis dar nėra palietęs ypačiai vienos psichologų grupės, būtent, behavioristų, kurių žymesnės jėgos yra susibūrusios Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse. Behavioristai psichologijoje neigia sąmonės tyrinėjimą, jie siūlo tenkintis vien organizmo išorinio laikymosi tyrimu. Ši kryptis, kaip matome, laikosi biologinio pagrindo ir į visa žiūri biologiškai. Ji atsirado prieš kokias dvidešimt metų. Bet jau ir joje randasi svyravimo, kyla pagrindinių nusistatymų kritika. Jau pastebėta, kad ji pertoli nuėjo, į kraštutinumą. Drąsiai galima tikėti, kad jos pagrindiniai teigimai netrukus dar daugiau susvyruos.

Pažintis su introspekciniu ir racionaliniu metodu ir jų pagrįstumu psichologijoje yra būtinoji sąlyga, *Condition sine quo ton*, kad būtų galima kelti, nagrinėti ir spręsti subjektyvaus objektyvaus problemą. Ši problema liečia psichologiją, logiką, gnoseologiją, ontologiją. Jau tas vienas faktas, kad ši problema liečia daug mokslų, parodo jos komplikuotumą. Jeigu prie to dar pridėsime filosofų pažiūrų didelį įvairumą ir terminų nevienodumą, tai nenustebsime, kad kartais rodosi, lyg būtume atsidūrę kažkokiame labirinte ar kokiame chaose. Taigi krizės apraiškų ir čia, šitoje problemoje, yra; persilaužimo dar nematyti. Verta dėti pastangų, kad persilaužimas greičiau įvyktų, o nebūtų tūpčiojama vietoje ar klausimai dar daugiau surizginami, kai filosofijoje duodama daug laisvės lyg poetinei kūrybai, beveik visai nesiskaitant su gyvenimo ir pasaulio tikrove.

---

[3] „Si nous devions formuler, de la psychologie, une définition qui ralliât la presque totalité sinon l'unanimité des suffrages parmi les collaborateurs de ce Traité, nous dirions que c'est une science ou l'introspection joue un rôle essentiel et préalable dans la description des faits et dans l'analyse des mécanismes mentaux . . ." Nouveau Traité de Psychologie, Paris 1930, I, 339.

Subjektyvaus objektyvaus problemos išsprendimas turi išaiškinti subjektyvaus ir objektyvaus prasmę, jų santykius tarp savęs ir su realybe. Šia kryptimi ir eis čia suglaustai pateikiamasis bandymas.

Koks šio bandymo išeinamasis taškas ir pagrindinis metodas? Šiam klausimui atsakymas toks: išeinamasis taškas konkretaus gyvenimo faktai, o pagrindinis metodas — laikytis konkretaus gyvenimo faktų, daiktus laikyti tokiais, kokie jie mums atrodo, kol svarūs įrodymai neprivers kitaip manyti. Šis nusistatymas yra diametraliai priešingas Descarteso metodiniam abejojimui, kuris savo loginiais padariniais prieš savo norą pagimdė Berkeley'ą su jo keisčiausiu principu *esse est percipi*, Kantą su jo apriorizmu, net pačius solipsistus ir, pagaliau, plejadą tų, kurie, nuolatos aiškiai prieštaraudami savo gyvenamajam gyvenimui ir patyrimui, vadinasi, nematydami savo akyje rąsto, su minėtojo filosofo šypsena ir pasigailėjimu žiūri į tuos realistus, kurių pažiūros ir gyvenimas harmonizuojasi be jokio prieštaravimo, nors ir nevisur randamas visiškas tikrumas, taigi jų akyse ieško šapelio.

Besižvalgydami pasaulio ir mūsų gyvenimo faktuose, tuojau pastebime daiktų įvairybę, kuriai priklausome ir mes patys, kiekvienas atskirai. Jei kiekvienas iš mūsų įsižiūrėsime į save ir savo veiksmus, tad pastebėsime, kad mumyse yra visai savaimingos rūšies veiksmų, kuriuos mes vadiname pažinimu.

Pažinimo savaimingumas ir jo tinkamas supratimas bei įvertinimas išsprendžia mums rūpimąją subjektyvaus objektyvaus problemą; ir, atvirkščiai, pažinimo klaidingas supratimas sukelia visas gnoseologinio idealizmo painiavas.

Kas yra pažinimas? Ką turime galvoje sakydami: aš žinau? Analizuodami pažinimą, atrandame tris dalykus: visų pirma subjektą, kuris pažįsta, kurį konkrečiai vadiname „aš", antra, objektą, kuris yra to „aš" akivaizdoje ir kurį tas „aš" pažįsta ir, trečia, santykį, kuris yra susidaręs tarp „aš" ir objekto ir kurį galime vadinti pažinimo aktu. Taigi yra pažinimo subjektas „aš", pažinimo aktas ir pažinimo objektas.

Analizuokime toliau. Kas yra pažinimo subjektas, tas „aš"? Visų pirma tuo „aš" vadiname savo kūną ir visa, kas yra jo ribose; mano organizmo periferija atrodo esanti drauge ir manojo „aš" riba, skirianti mane nuo vadinamojo išorinio pasaulio. Įsižiūrėjęs iš arčiau ir panagrinėjęs nuodugniau savojo „aš" veiksmus, pastebiu, kad manasis „aš" yra tik lyg koks taškas, iš kurio eina veiksmai, kuriam priskiriami veiksmai, kuris modifikuoja veiksmus. Tas „aš" neatrodo, kad būtų lokalizuotas kurioje nors mano kūno dalyje, kad jis turėtų erdvumo *(extensio)*. Iš tikrųjų: mano „aš" gali nevaržomas nagrinėti mano kūną, jo ribas, sudėtį, veiksmą. Iš to eina išvada, kad manasis „aš" savo kai kuriais veiksmais, nepirklauso kūno, nors ir pasilieka nuolatos su juo susijęs.

Daugiau įsižiūrėjęs į savo „aš" ir jo veiksmus, pastebiu savo veiksmų tokį priklausymą nuo manojo „aš", jog visai pagrįstai jį galime vadinti veiksmų šaltiniu, priežastimi, principu, subjektu. Ir dar nuostabiau, kad mano „aš" ne tik gali veikti, bet ir tuos savo veiksmus gali stebėti, kontroliuoti, svarstyti, nagrinėti. Tai yra vadinamoji refleksija, kurią teturi tik vienas „aš", kurios neturi joks daiktas, kuriam trūksta „aš".

Sakytojo „aš", arba subjekto, nepriklausymas nuo erdvės ir sugebėjimas reflektuoti yra tokios nepaprastai svarbios savybės, jog jos iškelia subjektą kaip kokią nuostabią galybę.

Be subjekto pažinime randame dar ir objektą, į kurį pažinimas nukreipiamas. Jau pats objekto vardas tą parodo: *quod obiicitur,* kas krenta į akį. Pirmiausia gyvenimo faktuose susiduriame su tokiais objektais, kurie mūsų pažinimo nepriklauso nei savo buvimu, nei sudėtimi, nei savybėmis, nei veiksmais, nei, pagaliau, savo turimąja vieta. Tokie daiktai, arba *obiecta in se,* patys teigia savo aktualų, arba realų, buvimą. Pav., pažiūrėję į saulę, kai ji šviečia, turime pripažinti jos nepriklausomą nuo mūsų pažinimo buvimą. Čia nieko negelbsti mūsų noras ar nenoras matyti: ji aktualiai, arba realiai, egzistuoja, ir tiek. Panašiai yra ir su kitais daiktais: mes esame mūsų sąmonės verčiami jų aktualų buvimą pripažinti. Taigi pažinime subjektas kartais ir kreipiasi į tokius objektus.

Pažinimą analizuodami, atrandame ir trečią dalyką, būtent, subjekto santykį su objektu, arba pažinimo aktą. Šis aktas yra subjekto veiksmas, nukreiptas į objektą, su tikslu tą objektą pažinti, vadinasi, ką nors sužinoti iš jo buvimo, sudėties, savybių, veiksmų ar ko kita.

Daiktui pažinti panaudojame pojūčius ir protą. Kad pažinimas būtų kiek galima tikresnis, pažinimą pakartojame daug kartų tuo pačiu pojūčiu, pamėginame pažinti kitais pojūčiais, pojūčių pažinimą pasvarstyti protu. Visa tai darome, vengdami apsirikimo, iliuzijos ar haliucinacijos.

Patys gyvenimo faktai parodo, kad pažinimas yra tikras, nes juo paremti apskaičiavimai ir pagal tuos apskaičiavimus sudarytos konstrukcijos išlaiko, pav., tiltas, namas, garlaivis. Panašiai iš apskaičiavimų spėjami saulės, mėnulio užtemimai, kaip patys faktai rodo, tikrai įvyksta.

Kas yra pačiame pažinimo akte? Jame yra toksai tarp subjekto ir daikto suartėjimas, kad subjekte susidaro psichinis jutimas, vaidinys ir sąvoka, trumpiau sakant, daikto reprezentantas. Šis reprezentantas turi pažinėjo daikto žymes, tačiau tuo būdu, kuris yra suderintas su subjekto dvasine prigimtimi, tarytum asimiliuotas. Reprezentantas tegali atsirasti subjekte, kai vyksta daikto pažinimas. Be daikto negali atsirasti jo reprezentanto. Pav., iš prigimimo aklas asmuo neturi supratimo apie spalvotus daiktus, taigi neturi ir jų reprezentanto. Jei tačiau reprezentantas yra jau atsiradęs subjekte, tai jis jame pasilieka ir tada, kai pažintasis

daiktas pranyksta iš subjekto akivaizdos. Prisiminimo faktai patvirtina šios pažiūros teisingumą.

Kam gali kartais kilti tokia abejonė. Juk, sako, subjekte gali atsirasti haliucinacijų, kurios yra be atitinkamo daikto. Ši abejonė nėra pagrįsta, kadangi, kaip stebėjimas ir patyrimas parodo, haliucinacijos neatsiranda toje srityje, kurioje pirmiau visai nebuvo atitinkamo daikto veiksmo; pav., iš prigimimo aklas asmuo neturi haliucinacijų spalvų srityje.

Kai subjektas pažino daiktą, su juo suartėjo, tarytum jį asimiliavo, turi jo reprezentantą, ar tada daiktas prarado ką nors iš savo būties, savybių, veiksmų? ar sumažėjo kas nors? Čia tenka pasakyti, kad nič nieko neprarado, niekas nesumažėjo. Pav., krautuvių languose išstatytos prekės nesumažėja, kad jas matė, taigi pažino, didelis praeivių skaičius, nors kiekvienas praeivis, matęs prekes, turės jau gal ir ilgam laikui tų prekių reprezentantą savo psichikoje. Tolygūs faktai pirštu prikišamai įrodo didelę tiesą, kad pažinimas yra visai kitokios rūšies faktas, procesas, negu fizinių kūnų veiksmai. Iš tikrųjų, subjektas, pažindamas daiktą, jį patį lyg apima, aprėpia, jo reprezentantą įsigyja, tačiau pačio daikto buvimo nemažina, nenaikina, jo prigimties nekeičia, jo savarankiškumo neneigia. Šitokią pažinimo padėtį galima daugiau perprasti ir įvertinti, prisiminus analogijų iš fizinių daiktų santykių. Argi vandenyje gulintis akmuo nustoja būti akmeniu, kad jis yra apsuptas vandens? Argi lėktuvas nustoja būti lėktuvu, kad jis iš visų pusių apsuptas oro? Argi stiklo indas nustoja būti stiklo indu, kad jį visą peršviečia saulės spinduliai? Ne, ne ir ne. Panašiai ir subjekto pažintasis daiktas nenustoja būti daiktu, nors subjektas jį pažino ir įgavo jo reprezentantą. Tas juoba darosi suprantamiau, jei prisiminsime, kad pažinimas yra dvasios veiksmas, vadinasi, nepriklauso nuo erdvės, neturi medžiaginių ribų ir todėl gali pažinti ir tolimiausius daiktus. Nė vienas astronomas nebuvo priskridęs prie saulės matuoti jos dydžio, temperatūros ar atstumo nuo žemės, tačiau visa tai gan gerai pažino.

Iš to, kas iki šiol pasakyta apie subjektą, daiktą ir pažinimo aktą, aiškėja, kad daiktas, aktualiai egzistuojąs, *obiectum in se,* fizinė realybė yra tikslas, kurį siekia pažinti subjektas. Kai subjektas pažino daiktą, tada jaučia savyje pasitenkinimą, kad pasiekė savo veiksmo tikslą.

Jau minėjome, kad subjektas, pažinęs daiktą, įgauna savyje to daikto reprezentantą, kurį dažnai vadiname jutimu, vaidiniu ar sąvoka. Reprezentantas vadinamas jutimu, jei įgytas bet kurio pojūčio, dalyvaujant to pojūčio organui ir pažintajam daiktui veikiant pojūčio organą. Reprezentantas vadinasi vaidiniu, jei reprezentantas yra atgaminamas iš atminties ar vaizduotės jau daiktui nebeveikiant pojūčio organo. Pagaliau, reprezentantas vadinasi sąvoka, kai jis yra įgaunamas protu. Daikto reprezentantas gali būti vadinamas išvidiniu objektu *(obiectum internum),* kad jį atskirtume nuo daikto, arba išorinio objekto *(obiectum externum).* Tačiau

reikia pažymėti, kad objekto skirstymas į išvidinį ir išorinį nėra visiškai tikęs, nes pačiam subjektui, kiek jis yra dvasinė esybė, griežtai dalykus imant, nėra jokio vidaus ar išorės. Dvasia nežino jokios ribos tarp vidaus ir išorės. Šitie vidaus ar išorės pavadinimai gali tikti tiktai žmogaus kūnui: kas yra kūno viduje ar kūno išorėje. Todėl ir pats žmogaus subjektas, kiek jis naudojasi kūno organais, gali kalbėti apie organizmo vidų ar išorę.

Pažinimo tikrasis objektas yra pats aktualiai egzistuojąs daiktas, *obiectum in se,* fizinė realybė. Daikto reprezentantą irgi galima vadinti pažinimo objektu, nors nebus tai *obiectum in se,* o tik psichinis objektas. Mat, reprezentantas yra lyg tarpininkas, kuriuo ar per kurį žinome daiktą. Tačiau šis pasakymas yra taip suprastinas, kad subjektas tiesiog pažįsta daiktą, o ne tarpininką, kaip, pav., akiniuotas žmogus mato tiesiog daiktus, o ne akinių stiklus.

Kad pažįstamasis gamtos daiktas yra fizinis, o jo reprezentantas subjekte yra psichinis, tai negali būti kliūtimi pripažinti daikto reprezentantą. Mat, pačio fizinio daikto suanalizavimas parodo, kad jame be individinių bruožų, vadinasi, akcidentinių yra dar bendrų, esminių žymių, kurios randamos kituose tos pat rūšies individuose. Taigi esminių žymių rinkinys jau pats iš savęs turi visai kitokį charakterį, negu fizinės individinės žymės. Vadinasi, pačiame daikte yra pagrindas, kuris verčia skirti individines ir esmines žymes. Jei, be to, prisiminsime, kas buvo aukščiau sakyta apie subjekto dvasinį charakterį, tai lengvai suprasime, kad daikto reprezentantas, tinkamai reprezentuodamas fizinį daiktą, pats gali būti psichinės prigimties, kaip ir dvasinis subjektas gali pažinti fizinį daiktą. Iš sakytųjų dalykų aiškėja, kad tarp subjekto ir fizinio ar psichinio objekto yra kontaktas ir harmonija pažinimo vyksme.

Subjektas savo pažinimą gali nukreipti ne vien į fizinius gamtos daiktus, kurių pažinimas ikšiol teko svarstyti, bet ir į savo kūną ir pačios psichikos nagrinėjimą. Subjekto kūnas pažįstamas tuo pat keliu, kaip ir fiziniai daiktai, nors pats kūnas ir laikomas labai glaudžiai susijusiu su psichika. Pačios psichikos pažinimas subjektui yra artimesnis, trumpesnis ir tikresnis, negu fizinių daiktų pažinimas. Čia subjektas gali pažinti savo jutimus, vaidinius, norus, jausmus ir net savo proto veiksmus, mąstymą, būtent sąvokas, sprendimus, protavimus. Mąstymas yra grynai dvasinis veiksmas, nes nevaržomas nei erdvės nei laiko. Gyviausi psichinio gyvenimo faktai parodo, kad mąstymo žmoguje yra, kad žmogus mąstymu pažįsta ir tolimiausius daiktus ar įvykius, kad paskesni nauji faktai patvirtina pirmesniojo mąstymo išvadas, pav., gerai apskaičiuotas ir rūpestingai įrengtas mechanizmas tiksliai veikia, iš anksto apskaičiuotas ir paskelbtas saulės užtemimas iš tikrųjų įvyksta. Bet mąstymu subjektas gali

siekti dar toliau, negu vien pažinti dvasinius dalykus: jis gali pažinti santykius tarp įvairių daiktų ar sąvokų ar sprendimų. Tų santykių gali būti kuo įvairiausių rūšių, kaip antai: visuotinumo, būtinumo, tapatybės, prieštaravimo, priežastingumo, neigimo, galingumo ir t. t. Suanalizavus santykių pažinimą, paaiškėtų, kad galimumas juos pažinti remiasi galų gale pirmiausiu, t. y. fizinių daiktų, pažinimu, kurio buvimas kaip jau savo vietoje nurodyta, yra paremtas ryškiausiais faktais.

Kokią, pagaliau, akivaizdoje padarytos pažinimo analizės tenka priskirti prasmę tam, ką išreiškiame žodžiais subjektyvus ir objektyvus ar subjektas ir objektas? Šitie terminai yra vartojami įvairiuose moksluose. Psichologijoje subjekto terminas išreiškia tą, kuris pažįsta, žino, kuriam priskiriamos visos psichinės apraiškos. Ontologijoje subjekto terminu yra vadinama substancija, kuriai priklauso įvairūs akcidentai ir kuri yra lyg jų turėtojas. Logikoje subjektu vadiname tą terminą, kuriam yra priskiriamas predikatas. Objektas psichologijoje reiškia arba pažįstamąjį daiktą arba jo reprezentantą, kitaip sakant, visa tai, ką svarsto subjektas pažinimo aktu, arba kas sudaro pažinimo turinį. Šita subjekto objekto, arba subjektyvaus objektyvaus prasmė gerai derinasi su aukščiau padarytąja ir pagrįstąja pažinimo analize, pagal kurią subjektas yra psichinė realybė, kaip daiktas yra fizinė realybė; vadinasi, nei vienur nei kitur nėra mažiau aktualaus buvimo. Subjektyvus reiškia tai, kas priklauso subjektui.

Be čia išdėstytos neotomistinės psichologijos pažiūros į pažinimą bei subjektyvaus objektyvaus problemą yra gnoseologinio idealizmo ir subjektyvizmo pažiūrų, kurios savo pagrindais tarp savęs nesiskiria ir siūlo visai kitokį pažinimo ir subjektyvaus supratimą. Joms subjektyvus reiškia šališka, nepriimtina, klaidinga, o objektyvus — visiems priimtina, kas su tiesa sutinka. Be to, idealizmas pažinimą laiko būtina ko nors buvimo sąlyga Visi šitie idealizmo ir subjektyvizmo teigimai yra nepriimtini, kadangi remiasi visai klaidingu pagrindu, būtent, pažinimo supratimu, kuris visai nesiderina su patirties faktais. Idealistų ir subjektyvistų pažinimo supratimas yra visai sumechanintas, sudarytas pagal medžiaginių daiktų santykių analogiją. Medžiaginiai daiktai, kūnai turi tąsumą, ribas, nepralaidumą *(impenetrabilitas)*, gali veikti vienas kitą tik išoriniu būdu, kaip nors paliesdami. Šitokiais santykiais pasireiškia ir idealistų bei subjektyvistų sudarytasis pažinimas, pagal kurį visa, kas yra pažinta, kas yra subjekto sąmonėje, tas *eo ipso* nustoja buvęs fizinis daiktas, *obiectum in se*, bet laikomas tik kaip sąmonės turinys. Pati sąmonė, tas psichinis pasaulis, yra laikoma turinčia pastovias ribas, uždara savyje ir statomas klausimas, kaip galįs susidaryti supratimas apie kažkokį išorinį pasaulį. Štai ir atsirado grynai sumechanintas, sumedžiagintas pažinimo supratimas. Kad toks supratimas yra nepagrįstas, pakanka išnagrinėti pažinimo išeinamąjį

tašką ir patį pažinimą, apie kuriuos aukščiau buvo kalbėta. Esant nepriimtinam idealistų ir subjektyvistų nusistatymui pažinimo ir subjektyvaus klausimais ir turint galvoje neotomistų pažiūrą į subjektą objektą, yra tikro reikalo nelaikyti subjektyvaus kažkokiu vienašališku dalyku, visiems nepriimtinu, peiktinu ar net klaidingu, nes šitokia subjektyvaus prasmė yra tikros gnoseologinio idealizmo pinklės, į kurias neatsargiai patekus, nebebus jokio išėjimo į realųjį pasaulį, ar gal net teks suabejoti pačiu subjektu, kuris formuoja pažinimą. Taigi subjektyvaus prasmė yra — priklausąs subjektui, o ne klaidingas.

Pastaba apie egzistencializmą

Sąryšy su Prof. St. Šalkauskio studija [1]

Juozas Girnius

Prof. St. Šalkauskis savo studijoje „Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra“ įžvalgia intuicija suvokė pagrindinį naujųjų amžių teigimą — antropocentrinį humanizmą, kritišku sistemingumu iškeldamas tris jo išsivystymo tarpsnius: individualizmą, scientizmą, reliatyvizmą. Paskutinysis — reliatyvizmo tarpsnis, charakterizavęs XIX a. galą, berods, mano supratimu, jau baigiasi su pirmuoju mūsų XX a. ketvirčiu. O jau *paskutinio dešimtmečio galvoseną žymi egzistencializmas*, dalinai priešingas reliatyvizmui, dalinai betgi pastarąjį toliau vystydamas. Manau, taigi, esant pagrindo ir reikalo iškelti šį naujausiąjį, nūdien gyvenamą ketvirtąjį antropocentrinio humanizmo tarpsnį. Egzistencializmas, egzistenciją sutapdindamas su žmogumi, antropocentrinį humanizmą išvysto iki šio pastarojo paskutiniausiųjų išvadų. *Jei reliatyvizme žmogus buvo nelygstamasis daiktų pagrindas ir matas jų pažinimo atžvilgiu, tai egzistencializme — ne tik jų pažinimo, bet ir jų būties atžvilgiu, tai yra, ne tik gnoseologine, bet ir ontologine prasme.*

Šios moderniausios antropocentrinio humanizmo formos — egzistencializmo (vadinamosios *Existenzphilosophie)* atstovai yra vokiečiai M. Heideggeris, K. Jaspersas, P. Grisebachas ir kiti. Pas mus egzistencializmu, platesne ar siauresne prasme, ypačiai domisi V. Sezemanas ir Iz. Tamošaitis.

Konkretesniam pažinimui egzistencializmo, kaip konsekventiškiausio antropocentrinio humanizmo išbaigimo, štai jo ryškiausio atstovo M. Heideggerio filosofijos pagrindiniai principai, išdėti lygiai prieš dešimtį metų išleistame veikale „Sein und Zeit“[2]. Aukščiausias būties piramidės punktas yra žmogus. Pasaulio daiktai savo tikros būties neturi. Visa jų būtis tėra „um zu“, tai yra būti santykiškai orijentuotais į žmogų. Pasaulis priklauso žmogaus ne tik sąvokine vienybe ir visuma, bet ir realiuoju pagrindu. Pats gi žmogus nėra orijentuotas į jokią aukštesnę transcendentinę būtį. Vienintėlė jo linkmė — į pasaulio daiktus (šia linkme ir

---

[1] Ž. šio leidinio 45 psl.

[2] Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung, Halle 1926. ir vėliau 1927 ir atskirai.

žmogaus tėra „um zu“ — grynų santykių konstrukcija). *Žmogus savo giliausia esme yra In-der-Welt-Sein, t. y. „pasauliškas“.*

Šios žmogaus „pasauliškumo“ struktūros ontologinė prasmė yra laikiškumas. Atitinkamai antra pagrindinė žmogaus būties struktūra yra baigtinumas *(Endlichkeit).* Žmogus turi daug galimybių: visos jos yra galimos, bet viena būtina. Tai turtingiausia būties galimybė — mirtis. *Žmogus yra Sein-zum-Tode.* Heideggerio gyvenimo filosofijos pagrindai: mirtis nėra koks gyvybei svetimas ir jai priešingas aktas, o jos imanentinio išsivystymo tikslas. Gyvenimas — nuolatinis mirimas. *Nebūtis gaubia visą žmogų. Jo kilmė — nebūtis; nebūtis jį lydi visą gyvenimą; nebūtis — jo galas.*

Pirmąja savo būties struktūra žmogus yra Dievas — pasaulio būties principas, antrąja — baigtinė būtis. *Heideggerio žmogus — Dievas, bet mirtingas Dievas,* kitaip absoliuti reliatyvybė arba nelygstama lygstamybė. Štai giliausioji esmė prometėjiškoje Heideggerio žmogaus tragikos: būti Dievu bet — mirtingu. Gi šią tragiką grindžiąs Heideggerio žmogaus ontologinis pačiam sau prieštaravimas(Dievas: mirtingas; absoliuti: reliatyvybė, Heideggerio žodžiais Entwurf: Geworfenheit) yra jo imanentinė kritika, liudijanti apie katastrofišką nepavykimą pagrindinio Heideggerio uždavinio — neišgriaunamai pagrįsti žmogiškąją egzistenciją, reliatyvizmo nublokštą į pavojų išgaruoti idealistiniame mąstymo procese.

Jei Heideggeris šia savo antropologistine filosofija sukūrė poetišką modernizmo žmogaus mitą, tai betgi vargiai galėtų prasmingai vadovauti žmogiškajam gyvenimui. Heideggerio egzistencijos filosofijoje, visą būtį ekskliuzivistiškai išsėmus egzistencijos kategorija, nėra vietos esmės, kitaip — idealinės vertės kategorijai. Ir *faktiškai Heideggerio gyvenimo valia (Entschlossenheit) nėra siekimas aukštesnių, idealinių vertybių, o glūdi rezignacija, plikas fakto — mirties fakto teigimas.* Šiuo vertės kategorijos išskyrimu fakto kategorijos sąskaiton Heideggerio filosofija gali eiti filosofiniu pagrindu dabartiniams smurto (asmeniško fakto) režimams. Vargiai mirties teigimu pagrįsta gyvenimo filosofija gali vadovauti žmogiškajam gyvenimui.

Tas pats heideggeriškas gūdžiai pesimistiškas antropologizmas žymi ir kitus egzistencialistinės filosofijos atstovus. Visiems jiems labai dera A. Delpo, S. J., žodžiai: „Šis laikas ieško tikrojo žmogaus. Betgi jis tol jo neras, kol nebus pasiruošęs žmogų palikti ir virš jo iškilti, kad ten būtų galima žmogaus ieškoti ir rasti. *Šio laiko yra ta tragika, kad jis neranda žmogaus, nes neieško Dievo, ir kad Dievo neieško, nes neturi žmogaus*“[2].

Tokiu A. Delpo nurodomu žmogumi tegali būti katalikiškasis, tai yra *visuotinysis žmogus, homo catholicus.* Ir šiuo atveju dera St. Šalkauskio

---

[2] *Delp A., S. J.,* Tragische Existenz, Freiburg i. Br. 1935, 122.

pareikštoji mintis, kad dažnai katalikams tenka ginti tas realybes, kuriomis norėta išeiti prieš katalikybę. Egzistencialistinis (antropologistinis) humanizmas, norėjęs žmogiškąją egzistenciją nepajudinamai pagrįsti, ją sudievindamas, galutinai priėjo žmogiškosios egzistencijos nugramzdinimą į nebūtį. Ginti žmogiškąją egzistenciją prieš egzistencialistinį humanizmą, priėjusį jos faktiško neigimo, nurodyti jos pagrindus bei vertę ir yra krikščioniškojo egzistencializmo (krikščioniškojo, teocentrinio humanizmo) uždavinys. Faktiškai ir tėra krikščioniškasis egzistencializmas pajėgus nurodyti neišjudinamą žmogiškosios egzistencijos pagrindą — Pilnąją Būtį, Nelygstamąją Gyvybę ir drauge aukštai iškelti žmogiškosios egzistencijos, kaip Dievo vaikų, sukurtų Jo panašumu, vertę. Kitais žodžiais, *tik krikščioniškasis egzistencializmas pajėgia, nepaneigdamas žmogiškosios būties, arba egzistencijos, surasti jos tikrąją vietą visatos pilnutinėje hierarchijoje ir suvokti jos tikrąją prasmę — pasaulio apvaldymu grįžti į Prarastąsias Dausas — Pažadėtąją Žemę.*

LITERATŪRA

Przywara E. SJ., Christliche Existenz, Leipzig 1934.
Delp A. SJ., Tragische Existenz, Freiburg i. Br. 1935.
Fischer Al., Die Existenzphilosophie Martin Heideggers. Darlegung und Würdigung ihrer Grundgedanken. Leipzig 1935.

Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai

Antanas Maceina

1. *PASAULĖŽIŪRA, KAIP PEDAGOGINĖS TIPOLOGIJOS PAGRINDAS.*

Ugdymas nėra tik tarpasmeninė sąveika, tik atskiro individo suformavimas ir apdailinimas. Ugdymas turi ir gilios istorinės reikšmės. Jis yra pirmutinis veikimas, kuris *tobulina* prigimtį, kuris ją *valdo* ir kuris *vaduoja* žmogų iš gamtos būtinumo.

Tobulinimo sąvoka glūdi pačiuose pedagoginio akto pagrinduose. Jau Aristotelis yra pastebėjęs, kad ugdymas turi papildyti prigimties plyšius. Pedagoginis visų tautų ir visų amžių darbas neturėtų jokios prasmės, jeigu žmonės netikėtų, kad ugdymas pagerina naująsias kartas, kad jis rengia joms tobulesnį gyvenimą ir kuria jose išvidinį žmogų. Tobulinamoji ugdymo įtaka eina ligi pačių prigimties gelmių. *Pedagoginėje kūryboje tobulėja ne tik individas, bet ir pati žmogiškoji prigimtis.* Taigi ugdymas padaro, kad iš pirmykščio chaoso esti sukuriamas žmogiškasis kosmas. Ugdymo dėka žemesni prigimties pradai pajungiami aukštesniesiems. Ugdymas yra pašauktas įvesti į maištingus vidaus gyvenimo gaivalus aukštesnį principą. Jis turi, pasak Fr. Paulseno, „pakelti individą iš gyvuliškumo į žmogiškumą“[1], nes chaotingos prigimties kūdikis tikru žmogumi, tikru ne tik moraline, bet ir ontologine prasme, tampa tik ugdomas. L. Vivesas aštriai, bet labai prasmingai yra pasakęs, kad be lavinimo, be auklėjimo, be mokymo žmogus būtų bestija. Ugdymas todėl, kaip dažnai sakoma, ir yra žmogiškumo išvystymas žmoguje.

Prigimties *apvaldymas* yra jos tobulinimo ir jos sužmoninimo padarinys. Apvaldyti išvidinį ir išviršinį pasaulį yra pirmasis žmogaus paskyrimas. Visa žmogiškoji kūryba yra ne kas kita, kaip šito paskyrimo vykdymas. Kalba ir žinija valdo *idėjų* pasaulį. Technika ir menas valdo *medžiagos* pasaulį. *Ugdymas* ir dora valdo *dvasios* pasaulį. Ugdymo siekiamas prigimties valdymas nėra jos dresūra, bet *žmogaus gamtinio principo pajungimas dvasiniam jo principui.* Prigimtis yra paskirta dvasiai: dvasia yra gamtos pirmavaizdis, kaip Dievas yra dvasios pirmavaizdis. Gamta ilgisi dvasios. Ugdymas kaip tik stengiasi patenkinti šitą giliausią gam-

---

[1] Pädagogik, Stuttgart u. Berlin 1911, 11 psl.

tos ilgesį. Palenkdamas prigimtį dvasiniam pradui, jis atstato organišką santykį tarp dvasios ir gamtos, tarp kūno ir sielos, tarp žemesniųjų ir aukštesniųjų galių. Ugdymas yra pirmutinis, kuris kuria sutartinę tarp buities pradų. Šiuo atžvilgiu jis turi kosminės reikšmės.

Palenkdamas gamtą dvasiai, ugdymas *vaduoja* žmogų iš prigimties būtinumo. Tai yra svarbiausias ir reikšmingiausias jo uždavinys. Pirmykščio puolimo tragedija buvo laisvas žmogaus nusilenkimas gamtai ir jos paramos ieškojimas, norint pasiekti dieviškumo. Istorinės mūsų eros pradžioje stovi *involiucija* arba žmogaus grįžimas į gamtos įščias, iš kurių jis buvo išvestas kuriamuoju Dievo aktu. Žmogus įsivystė į gamtos pasaulį, nusilenkė jo dėsniams ir pasidavė jo jėgoms. Ne iš dausų išvytas žmogus tapo barbaru: jis jau buvo išvytas, kaip barbaras. Ir visas skausmingas dabartinis istorijos kelias yra ne kas kita, kaip žmonijos pastangos pakilti iš barbariškumo ir atšaukti pirmykštį pasidavimą gamtai. Žmogus tapo barbaru ne tik dėl to, kad buvo pajungtas išviršinėms gamtos jėgoms, bet ir dėl to, kad buvo pavergtas išvidiniams savo paties dėsniams: „Žmogaus pavergimas gamtos demonams", sako N. Berdiajevas, „buvo pavergimas ir žemesniajai jo paties prigimčiai"[2]. Dėl to ir istorinis žmonijos vyksmas yra vadavimasis ne tik iš gamtos, bet ir iš prigimties. Žmogiškoji kūryba apima abi šias istorijos kryptis. Bet atskiros jos sritys gali labiau liesti arba vieną arba antrą. Technika vaduoja žmogų iš gamtos, bet ji labai maža' jį laisvina iš jo prigimties. Tas pat reikia pasakyti ir apie meną. Žmogų vaduoja iš jo paties dėsnių tik tie kūrybiniai veiksmai, kurie jį liečia, kaip asmenį, kaip dvasinio prado atstovą, kaip pasaulio centrą ir mikrokosmą. Pirmoje eilėje čia todėl ir stovi *ugdymas*. Ugdymas iš esmės yra toks veikimas, kurio objektas yra žmogus, *kaip asmuo*. Giliausia savo prigimtimi jis liečia ne vieną kurią žmogaus galią, ne žmogaus būtybės periferiją, bet *visą* žmogų. *Pedagoginis aktas visados yra visuotinis*. Pedagoginė kūryba yra pirmutinė, kuri laukinę mūsų prigimtį prijaukina, sušvelnina ir sukultūrina; kuri grąžina žmogų iš barbariško padėjimo į paliktas kūrybos sritis; kuri išvaduoja žmogų iš klaidingos vienybės su gamtiniu pasauliu ir parengia sąlygas aukštesniems gyvenimo laipsniams: *dorai* ir *malonei*.

Šiuo atžvilgiu pedagoginė kūryba turi gilios istorinės prasmės. Ugdymas yra ne tik tarpasmeninis veiksmas, bet ir *vyksmas* istorijos eigoje. Jis prasidėjo su pirmojo kūdikio gimimu ir eina per kartų kartas ligi paskutinio žmogaus mirties. Pedagogikos istorija sudaro nė kiek nemenkesnę gyvenimo dalį, kaip mokslas, menas, dora, kalba ar technika. Ji turi visas tikrosios istorijos žymes: ji yra kuriama *žmogaus*, ji yra kuriama *sąmoningai*, ji yra *pažangi*. Ji yra valdoma tų pačių dėsnių, kaip ir visas gyveni-

[2] Der Sinn der Geschichte, Darmstadt 1925, 162 psl.

mas. Jei kultūra apskritai yra simbolis žmogaus noro išsilaisvinti iš gamtos, tai ugdymas yra simbolis pastangų išsivaduoti iš savo žemesniojo aš. Doriniuose aktuose šitos pastangos pasiekia aukščiausią laipsnį. Bet jos prasideda *ugdyme*. Dėl to pedagoginės istorijos vyksmas reiškia ne tik neatbaigto žmogaus kūrimą, ne tik dieviškosios kūrybos tęsimą žmogaus būtybėje, bet taip pat ir nuolatinį žmonijos norą pakilti iš gamtinių sferų į dvasios sritis. Čia glūdi pedagoginės istoriosofijos pagrindas.

Kaip apskritai istorijos mokslas yra atbaigiamas istorijos filosofijos, taip ir pedagogikos istorija turi būti atbaigiama *pedagoginės istoriosofijos*. Pedagogikos istorija yra viena visuotinės istorijos dalis, kaip pedagoginis vyksmas yra viena visuotinio gyvenimo dalis. Ligšiolinių pedagogikos istorikų darbai maža buvo vaisingi dėl to, kad daugumas jų ugdymą tyrinėdavo taip, tarsi, jis neturėtų jokių ryšių su visuotiniu gyvenimu. Čia jis būdavo atskiriamas nuo bendrojo dvasios vyksmo ir išjungiamas iš laiko bei erdvės kultūros. Betgi konkretus ugdymas visados yra organiška gyvenimo dalis, įvairių įvairiausių įtakų audinys, dvasios ir gamtos, būtinumo ir laisvės sąveikos padaras. Jis todėl vaisingai gali būti tiriamas tik ryšium su visuotine kultūra, su žmogaus dvasios kaita ir su jos išsivystymu. *Pedagogikos istorija, labiau negu kuri kita, yra pedagoginės kultūros istorija.* Savo paskyrimą ji atlieka tik tada, kai suseka pedagoginio vyksmo pagrindus, juos atskleidžia ir išaiškina. Pedagoginių darbų ir pedagoginių institucijų aprašymas čia yra tik atrama anam aiškinamajam pagrindiniam uždaviniui. Pedagogų darbai ir jų sukurtos institucijos savo pagrinduose visados slepia tam tikras *idėjas*. Idėjos yra realizuojamos visoje kultūrinėje kūryboje, jos yra realizuojamos ir pedagoginiame istorijos vyksme. Išlukštenti šitas idėjas, jas atskleisti, išskirstyti, susisteminti — štai pedagogikos istorijos uždaviniai. *Pedagogikos istorija turi būti ideografinė*[3].

Pedagoginė idėja, kurios ieško pedagogikos istorija, visados glūdi įkūnyta tam tikruose istoriniuose pedagogikos arba ugdymo pavidaluose. Žmonijos dvasia sukuria idėjas, žmonijos gyvenimas parūpina joms konkrečių formų. Pedagoginės idėjos susikristalizuoja tam tikrais konkrečiais istoriniais tipais. Tai su šitais tipais pirmoje eilėje pedagogikos istorija susiduria. Tai juos ji visų pirma turi ištirti ir aprašyti. Šitie istoriniai pedagoginių teorijų ir pedagoginių institucijų tipai gali būti labai įvairūs.

---

[3] Bandymų rašyti tokias pedagoginės kultūros istorijas yra buvę jau gana seniai: *Schwarz Fr. A.*, Geschichte der Erziehung nach ihrem Zusammenhang unter den Völkern von alten Zeiten her bis auf die neueste, 1802. — *Anhalt E.*, Geschichte des Erziehungswesens im Zusammenhang mit der allgemeinen Kulturgeschichte, 1846. — *Schmidt*, Geschichte der Pädagogik, dargestellt in weltgeschichtlicher Entwicklung und im organischen Zusammenhang mit dem Kulturleben der Völker, 1860—62. — *Barth P.*, Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung Leipzig ^{5}—^{6}1925. — *Behn*, Allgemeine Geschichte der Pädagogik in problementwickelnder Darstellung, Paderborn 1928.

Jie gali kisti pagal amžiaus, tautos ir šalies dvasią. Jie gali žlugti, jie gali augti ir išsivystyti. Bet juose visuose gyvos tam tikros idėjos. Juose visuose, be išviršinio istorinio pavidalo, be istorinio drabužio, glūdi antlaikinė, anterdvinė, amžina *pedagoginė idėja,* kuri juos jungia vieną su kitu, kuri skleidžiasi juose visuose ir kuri sukuria *amžinuosius tipus.* Istoriniai pedagoginiai pavidalai yra tik regima šitų amžinųjų pedagoginių tipų išraiška. Gali istorinis pavidalas kisti, gali jis menkėti, gali jis iš naujo atgyti, bet amžinasis tipas visados lieka tas pats. Istoriniai pedagoginiai tipai yra konkretaus gyvenimo sąlygų padaras. Bet jie visados esti grindžiami tam tikru amžinuoju tipu, tam tikra idėja, kuri jau yra padaras žmogaus dvasios santykių su visa buitimi, padaras žmogaus nusistatymo, žmogaus dvasinės struktūros ir jo pažiūrų. *Amžinieji pedagoginiai tipai yra pasaulėžiūriniai.* Iš pasaulėžiūros, vadinasi, iš žmogaus nusistatymo buities atžvilgiu, kyla pedagoginės idėjos, kurios dedamos pedagoginių teorijų ir pedagoginių institucijų pagrindais. Tai yra dėsnis, kurio tikrumą patvirtina visas istorinis žmonijos gyvenimas. Kiekviena pasaulėžiūra turi savą pedagogiką, ir kiekviena pedagogika turi savą pasaulėžiūrą. Platonas pirmas sukūrė pedagogikos teoriją ir pirmas parodė, kiek šitoji teorija priklauso nuo pažiūrų į pasaulį ir į gyvenimą. Nuo Platono per Aristotelį, per šv. Augustiną, per Alkuiną, per šv. Pranciškų Asyžietį, per Vivesą, per Comenijų, Rousseau ir Pestalozzį ligi pat mūsų dienų eina eilė didžiųjų pedagogų, kurių teorijos buvo — pasaulėžiūrinių jų idėjų išraiška.

Todėl pedagogikos istorija, ieškodama konkrečių pedagoginių tipų pagrindo, neišvengiamai susiduria su pasaulėžiūrinėmis idėjomis ir su pasaulėžiūriniais tipais. Surasti istoriniame pavidale pedagoginę idėją iš tikrųjų reiškia — susekti pasaulėžiūrinę arba ideologinę šitos idėjos kilmę, įglausti ją į tam tikros pasaulėžiūros sistemą ir šitos pasaulėžiūros šviesoje aiškinti konkrečias pedagogines teorijas ir institucijas. Amžinosios pedagoginės idėjos ir amžinieji pedagoginiai tipai yra pasaulėžiūros pritaikymas ugdymo sričiai. Kai pasaulėžiūrinės idėjos taikomos pažinimui, mes gauname gnoseologiją. Kai jos taikomos buities supratimui, mes gauname metafiziką. Kai jos paliečia žmogaus gyvenimą, mes gauname etikos sistemas. Kai jos, pagaliau, eina į ugdymą, mes gauname *pedagogiką.* Dėl to ir pedagogikos istorija gali pedagoginio vyksmo prasmę susekti tik tada, kai pro istorinius šito vyksmo pavidalus ji prasiskverbia ligi amžinųjų idėjų ir tuo pačiu ligi pasaulėžiūrinio jų pagrindo. Pedagogikos istorija negali tirti atskirų pedagoginių apraiškų. Ji turi jas jungti į tam tikrus tipus, į tam tikras sroves, į tam tikrus pavidalus. Šito jungimo pagrindas gali būti labai įvairus: amžius, vieta, tauta, kalba ir t. t. Bet giliausias pagrindas visados yra pasaulėžiūra, glūdinti atskirų apraiškų gelmėse. Taigi pasaulėžiūra suartina darbo mokyklą su bolševistine pedagogika. Ji

padaro, kad aristokratinių luomų ugdymas visados buvo panašus į dabartinį vitalistinį ugdymą. *Pasaulėžiūrinis pedagoginės tipologijos pagrindas yra vienintelis, kuris leidžia pedagogikos istorijai susekti ir išaiškinti amžinąją pedagoginio vyksmo prasmę.*

Tai tinka visai pedagogikos istorijai. Tai tinka ir dabarties pedagoginėms srovėms, nes dabartinė pedagogika, labiau negu kuri kita, yra pasaulėžiūrinės kaitos padaras. Moderniosios pedagogikos srovės yra pasaulėžiūros srovės ir srovelės. Moderniosios pedagogikos atstovai yra pasaulėžiūros atstovai ir kūrėjai. Moderniosios pedagogikos institucijos yra pasaulėžiūrinių idėjų skleidimo įstaigos. Modernusis ugdymas yra pasaulėžiūros perteikimas naujosioms kartoms. Moderniojo ugdymo ir moderniosios pedagogikos pakrikimas yra pasaulėžiūros pakrikimas. Dvidešimtasis amžius atskleidė žmogaus dvasios sugebėjimą suvokti buitį daugybe atžvilgių. Jis išvystė daugybės pasaulėžiūrų užuomazgas. Pasaulėžiūrų įvairumas yra charakteringiausia mūsų amžiaus žymė. Ir čia yra pagrindas, dėl ko per paskutinius 35 metus buvo sukurta daugiau pedagoginių teorijų, negu nuo Platono ligi Herbarto. Žmogaus dvasia apreiškė savo išsidiferencijavimą visų pirma pasaulėžiūroje, o paskui ir pedagogikoje. Jeigu todėl kas norėtų moderniosios pedagogikos tipologiją grįsti ne pasaulėžiūra, bet kuo kitu, prasilenktų su pačiu šitos pedagogikos pagrindu. Moderniosios pedagogikos srovės netelpa vienoje kurioje šalyje. Šiandien sunkiai įmanoma kalbėti apie prancūzų, anglų, vokiečių ar rusų pedagogiką. Pasaulėžiūrinis dabarties pedagogikos charakteris pralaužia tautų ar kontinentų sienas ir išplinta visoje žmonijoje. Įvairiausias pedagogines idėjas ir teorijas, įvairiausias institucijas ir bandymus šiandien galima sugrupuoti ir išaiškinti tik pasaulėžiūros pagalba. *Moderniosios pedagogikos pagrinduose teka pagrindinės pasaulėžiūrinės srovės.* Jų yra pagimdytos pedagoginės idėjos, jų yra palaikomos pedagoginės institucijos ir jų yra skatinami pedagoginiai bandymai. Jas tad visų pirma reikia išlukštenti, norint charakterizuoti ideologinius dabarties pedagogikos pagrindus.

2. *PAGRINDINIAI PASAULĖŽIŪROS IR PEDAGOGIKOS TIPAI.*

Pasaulėžiūrų įvairumas yra visuotinis faktas. Nuo pat žmogaus minties pabudimo dvasia nevienodai suprato pasaulį ir gyvenimą, nevienodai juos vertino ir todėl nevienodai formavo. Bet kokia yra šito pažiūrų įvairumo prasmė? Kas padaro, kad žmogus tą patį pasaulį ir tą patį gyvenimą nevienodai supranta ir nevienodai vertina? Štai klausimai, kurie mus veda į pačias pasaulėžiūros supratimo gelmes.

Pasaulėžiūra visados yra tam tikras žmogaus nusistatymas buities atžvilgiu. Pasaulėžiūra yra dvasios santykis su tuo, kas yra. Savo atsiradimui ji reikalauja dviejų dalykų: *objektyvios buities* ir *subjektyvios*

dvasios. Pasaulėžiūra nėra tik vienos dvasios padaras, vadinasi, ji nėra tik subjektyvi. Bet ji nėra nė tik objektyvus realybės išreiškimas, vadinasi, ji nėra tik objektyvi. *Pasaulėžiūra yra buities ir dvasios sąveikos vaisius*. Ji nėra nei dvasiai primestas realizmas, nei dvasios sauvalia. Pasaulėžiūra atsiranda tik tada, kai dvasia organiškai susiliečia su buitimi, kai ji suima buitį į save ir sutapdo ją su išvidiniu savo pasauliu. Šio susilietimo ir sutapdymo *būdas* gali būti labai įvairus. Jo įvairumas kaip tik ir gamina pasaulėžiūrų įvairumą.

Objektyvi buitis nėra vienalytė. Ji yra turtinga laipsnių, sričių ir atžvilgių. *Gamta* nėra tik mechaniniam dėsningumui pajungtas daiktas. Ji taip pat yra Dievo kūrinys. Ji slepia savyje idėją. Ji šitą idėją išvysto ir atskleidžia. *Žmogus* nėra tik *animal rationale*. Jis yra ir kūrėjas, ir kūrinys, ir atrama Dievo veikimui. *Dievas* yra ne tik pasaulio Kūrėjas, bet ir jo Palaikytojas ir jo Atpirkėjas. Jis yra ne tik transcendentus, bet ir imanentus. Kiekviena buitis yra antinominė savo struktūra, todėl turtinga bei įvairi. Galima todėl buitį suvokti *vienu* kuriuo atžvilgiu. Galima ją *šituo* atžvilgiu vertinti ir formuoti. Dar daugiau! Žmogus negali aprėpti buities visu jos plotu. Žmogaus dvasia nesugeba pažvelgti į buitį iš begalybės punktų. Ji yra priversta pasirinkti *vieną* kurį atžvilgį ir juo pagrįsti savo nusistatymą. Čia ir glūdi pirmutinė pasaulėžiūrų įvairumo priežastis. *Pasaulėžiūrų įvairumas reiškia buities turtingumą ir įvairumą*. Kiekviena žmogaus sukurta pasaulėžiūra apima buitį vienu kuriuo atžvilgiu ir todėl visados yra vienašališka[4]. Buities turtingumas apsireiškia tik visose pasaulėžiūrose — visų laikų ir visų tautų. Atskiros pasaulėžiūros yra konkretūs šito buities turtingumo pavidalai.

Bet turtinga bei įvairi yra ne tik buitis. Įvairi yra ir *dvasia*, kuri šitą buitį suvokia, vertina ir formuoja. Dvasia turi savą struktūrą, kuri buitį keičia ir ją pertvarko pagal dvasios reikalavimus. Dvasia turi tam tikrą sugebėjimą įsibrauti į buities gelmes pro vieną arba pro kitą punktą. Ji turi tam tikrą lytį, kuri apsprendžia buitį, ją pažindama ir formuodama. Ji turi tam tikrą normą, kuria ji buitį vertina. Šitie sugebėjimai, lytys ir normos kaip tik ir sudaro dvasios struktūrą. *Dvasia yra struktūringa pačia savo prigimtimi*. E. Sprangeris yra suradęs ir aprašęs net šešetą dvasios struktūrų: teorinę, ekonominę, socialinę, estetinę, prievartinę ir religinę[5]. Gal būt, galima tokių struktūrų surasti ir daugiau. Bet viena yra tikra, kad dvasia nėra vienalytė ir kad ji pati savyje yra tam tikru būdu apspręsta.

Šitas dvasios struktūringumas yra antra pasaulėžiūrų įvairumo priežastis. Pasaulėžiūra nėra faktų konstatavimas, o pasaulėžiūrinė sistema

---

[4] Jeigu Krikščionybę mes laikome *pilnutine pasaulėžiūra*, tai tik dėlto, kad ji yra ne žmogaus dvasios padaras, bet *Dievo*.

[5] Plg. Lebensformen, Halle a. S. 1930, 121—236 psl.

nėra faktų rinkinys. Pasaulėžiūra, kaip minėjome, išauga iš organiško dvasios susidūrimo su buitimi. Ji jau yra žmogiškosios kūrybos padaras. Bet kai dvasia suima į save buitį, kai ji ją suvokia, ji suima ir suvokia ne tik taip, kaip buitis yra, bet ir taip, kaip pati dvasia yra. Pasaulėžiūra nėra buities fotografija, bet buities portretas, kurioje žymu kuriančiosios dvasios bruožų. Išvidinė dvasios struktūra apsprendžia pažįstamą, vertinamą ir formuojamą buitį. Šita struktūra gyva visose pasaulėžiūrose. *Pasaulėžiūrų įvairumas reiškia ne tik buities turtingumą, bet ir dvasios struktūrų įvairumą.* Šita prasme K. Joëlis visai teisingai pasaulėžiūrą vadina *dvasios stiliumi.* „Jeigu šiandien", sako jis, „jau meno stiliai teisingai yra aiškinami, kaip pasaulėžiūrų išraiška, tai dar geriau pačias pasaulėžiūras galima suprasti, kaip dvasios stilius, kurie vis dėlto ne savavališkai eina vienas po kito, bet vienas kitą atitinka, vienas kitą papildo iš gyvenimo visumos, kuri įvairiose funkcijose išvysto vieningą savo struktūrą"[6]. Pasaulėžiūra, formuodama ir išreikšdama buitį, ją formuoja ir išreiškia pagal dvasinę žmogaus struktūrą.

Du tad yra pagrindiniai dalykai, kuriais remiasi pasaulėžiūrų įvairumas: *buities turtingumas ir dvasios struktūringumas.* Bet šitie dalykai yra susiję ir tarp savęs. Dvasios struktūra visados atitinka tą ar kitą buities atžvilgį, tą ar kitą jos laipsnį arba sritį. *Tarp dvasinės žmogaus struktūros ir buities yra organiškas ryšys.* Pedagogikoje yra žinoma Kerschensteinerio „lavinimo vyksmo aksioma", kurią jis taip formuluoja: „Individo lavinimas yra galimas tik tomis kultūros gėrybėmis, kurių dvasinė struktūra visai arba iš dalies atitinka individualinės psichės struktūrą"[7]. Šita Kerschensteinerio aksioma tinka ir pasaulėžiūrai. Kaip lavinimo vyksme individas pastovių lyčių įgyja tik iš tų kultūrinių gėrybių, kurios atitinka išvidinę jo struktūrą, taip ir pasaulėžiūrą kuriant suimami tik tie buities atžvilgiai, tik tie buities laipsniai arba tik tos buities sritys, kurios atitinka kūrėjo dvasios struktūrą. Žmogaus dvasia čia pasirenka tik tai, kas susiderina su jos struktūringumu. Buities turtingumas ir dvasios struktūringumas atitinka vienas antrą ir abu, organiškai sutapę, kuria vienokią arba kitokią pasaulėžiūrą. Jeigu mums pavyktų atspėti pagrindinius buities laipsnius ir pagrindines dvasios struktūras, mes lengvai surastume ir pagrindines pasaulėžiūras.

Susekti pagrindinius buities laipsnius nėra sunku. Visa buitis yra arba *gamta* (medžiaga ir gyvybė) arba *dvasia* (asmuo ir visuomenė) arba *Dievas.* Šitie trys buities laipsniai yra pagrindiniai, pirmykščiai ir amžini. Jie nėra vienas iš kito išvedami, nors vienas su kitu susiję ir vienas kitą paremią. Visas buities turtingumas šitais trimis laipsniais ir tepasireiškia.

---

[6] Wandlungen der Weltanschauungen I, Tübingen 1928, I.
[7] Das Grundaxiom des Bildungsprozesses, Berlin [3]1927, 27 psl.

Žemiau medžiagos yra nebuitis. Aukščiau Dievo taip pat yra nebuitis. Kiekvienas šitas laipsnis turi savų atžvilgių ir savų sričių. Bet pagrindiniams pasaulėžiūros tipams nustatyti jie nėra reikalingi.

Jau sunkiau yra surasti dvasios struktūrų tipus. Žmogaus dvasia šiuo atžvilgiu dar nedaug tėra tyrinėta. Vis dėlto šiandieninė psichologija yra tiek pažengusi, kad bent pagrindiniai dvasios struktūros tipai gali būti nustatyti. Lemiamos reikšmės čia turi E. Sprangerio tipologija. Jau esame minėję, kad Sprangeris surado ir aprašė šešetą dvasios struktūros tipų: teorinį, ekonominį, estetinį, socialinį, prievartinį ir religinį. Bet jeigu gerai įsižiūrėsime į visus šituos tipus, lengvai galėsime tarp kai kurių jų rasti organiškų ryšių ir suvesti juos į dar bendresnes kategorijas. Ekonominė dvasios struktūra, arba, kaip Sprangeris pats vadina, „ekonominis žmogus" yra panašus į prievartinę struktūrą arba į „prievartos žmogų" (Machtmensch) tuo, kad juos abu jungia Aristotelio *physis*. Ekonominio žmogaus pagrindas yra gamtinis daiktas. Prievartos žmogaus pagrindas yra gamtinė jėga. Abu juodu yra *gamtos* žmonės. Nei vienas, nei antras nepakyla viršum gamtinės tvarkos ir viršum jos dėsningumo. Jų dvasios struktūra savo pagrindu yra vienoda. Tik ekonominis žmogus labiau krypsta į *medžiagą,* kuri duoda naudos, o prievartos žmogus labiau žavisi *gyvybe,* iš kurios kyla jėga. Bet ir medžiaga ir gyvybė yra gamtos pradai. Gamta supa ir ekonominį ir prievartos žmogų ir jiems abiem sudaro bendrą pagrindą. Šitokią dvasios struktūrą, kuri visų pirma krypsta į gamtą, mes vadinsime *natūralistine,* o ją turintį žmogų — *homo naturalista.*

Teorinė, estetinė ir socialinė struktūra arba teorinis, estetinis ir socialinis žmogus yra panašūs vienas į kitą tuo, kad visus juos jungia *dvasia.* Kiekviena šita struktūra yra paremta dvasios gyvenimu: ji iš dvasinio prado kyla ir į dvasią krypsta. Teorinio žmogaus pagrindas yra tiesa, estetinio — grožis ir socialinio — meilė. Bet visi šitie trys pradai: tiesa, grožis ir meilė yra dvasios pradai. Jie nėra iš gamtos. Jie nėra gamtinio dėsningumo padaras. Jie kyla kūrybiniu laisvos žmogaus dvasios veikimu. Dvasia yra jų visų pagrindas ir tuo pačiu pagrindas anų trijų struktūrų. Jos visos yra viena nuo kitos skirtingos. Bet visos jos savotiškais pavidalais išreiškia *dvasios gyvenimą.* Bet dvasia gyvena *žmoguje.* Žmogus yra vienintelis dvasios turėtojas ir jos reiškėjas. Dėl to *konkrečiai* šita dvasinė struktūra atsiremia į žmogų, kaip į dvasinį pradą. Žmogaus būtybė ir jos gyvenimas čia yra kiekvieno veikimo pagrindas ir centras. Todėl šitokią dvasios struktūrą, kuri visų pirma krypsta į žmogaus dvasią, mes vadinsime *humanistine,* o ją turintį žmogų — *homo humanista.*

Natūralistinė ir humanistinė dvasios struktūra apima penketą Sprangerio tipų: ekonominį ir prievartinį, teorinį, estetinį ir socialinį. Lieka dar vienas: *religinis žmogus,* kuris negali būti sujungtas nė su vienu aukš-

čiau minėtu tipu, nes jo pagrindas yra visai kitoks. Religinis žmogus iškyla aukščiau ir už natūralistinį ir už humanistinį žmogų. Religinė dvasios struktūra pirma krypsta ne į gamtą ir ne į dvasią, bet į *Dievą*. Dievas čia yra kiekvieno veikimo pagrindas ir ta buitis, kuri tenkina šitos dvasinės struktūros reikalavimus. Tokią dvasios struktūrą mes vadinsime *teistine*, o ją turintį žmogų — *homo theista*.

Trys tad yra pagrindinės dvasinės struktūros: *natūralistinė*, *humanistinė* ir *teistinė*. Trys yra šitų struktūrų apspręsti žmonių tipai: *homo naturalista*, *homo humanista* ir *homo theista*. Iš kitos pusės yra trys pagrindiniai buities laipsniai: *gamta*, *dvasia* ir *Dievas*. Savaime aišku, kad šitos trys dvasios struktūros atitinka anuos tris buities laipsnius, nes dvasios palinkimas į tą arba į kitą laipsnį ir sudaro jos struktūros esmę. *Homo naturalista* savaime linksta į gamtą, *homo humanista* — į žmogaus dvasią, *homo theista* — į Dievą. Iš šito linkimo, iš dvasios santykiavimo su ją liečiančia buitimi išauga ir trys pagrindinės pasaulėžiūros: *natūralizmas*, *humanizmas* ir *teizmas*.

Natūralizmas yra padarinys natūralistinės dvasios struktūros santykiavimo su gamta. *Homo naturalista* gamtoje randa jo gyvenimą ir jo dvasią atitinkantį pradą, kuriuo remiasi ir juo apsprendžia savo santykius su kitais buities laipsniais. Natūralistinis žmogus gali neneigti nei dvasios, nei Dievo. Bet jis juos suvokia, kaip gamtinius principus. Gamtos dėsnius jis pritaiko dvasiai ir Dievui. Modernusis Dievo supratimas, kaip didžiojo Matematiko, kaip didžiojo Fiziko ir pasaulio Statytojo, yra natūralistinės dvasios padaras. Tai gamtinių sąvokų pritaikymas antgamtinei realybei. *Homo naturalista* nutraukia Dievą ir dvasią į gamtos sferas, taiko jiems gamtinius dėsnius ir mąsto apie juos gamtinėmis sąvokomis. Jis juos *sugamtina*. Natūralistinės pasaulėžiūros pėdsakų galima rasti visur: ir moksle, ir mene, ir viuomeniniame gyvenime, ir religijoje. Pagrindinė jų žymė yra gamtinio dėsningumo pabrėžimas.

Humanizmas yra padarinys humanistinės dvasios struktūros santykiavimo su žmogumi. *Homo humanista* laiko žmogų buities centru, juo remia savo mąstymą bei veikimą ir iš jo kylančiais dėsniais apsprendžia visą gyvenimą. Gyvenimo šaknys humanistinei pasaulėžiūrai glūdi žmoguje. Žmoguje yra tiesos, gėrio ir grožio pagrindai. Žmogus yra gamtos viešpats. Žmogus yra antrasis Dievo aš. Žmogaus santykiai su gamta ir su Dievu čia yra tvarkomi pagal *dvasios* gyvenimo principus. Kiek natūralizme vyrauja priežastingumas ir būtinumas, tiek humanizmo pagrindas yra prasmingumas ir laisvė. Žmogus čia tam tikru būdu *suantropomorfina* visą gyvenimą, nes visą jį stengiasi prisunkti žmogaus dvasios.

Teizmas yra padarinys teistinės dvasios struktūros santykiavimo su Dievu. *Homo theista* į visą buitį žiūri *sub specie aeternitatis*. Dievas tokiai dvasios struktūrai yra vienintelis pradas, kuris patenkina giliausius

žmogaus ir visos buities reikalavimus, kuris viską išaiškina, viskam duoda prasmę ir tikslą: kuriame gyvename, judame ir esame. Teistinis žmogus nori viską iš Dievo išvesti ir viską į Dievą suvesti. Pasaulio vyksmas jam Dievu prasideda ir Dievu baigiasi. Visa buitis eina Dievo linkui, stengiasi su Juo susijungti ir sudievėti. Teistinė pasaulėžiūra stato absoliutinius reikalavimus ir dvasiai ir gamtai. Dieviškasis gyvenimas ir dieviškieji dėsniai čia yra laikomi normalaus ir tikro gyvenimo dėsniais. Kiekvienos normos pagrindo, vis tiek ar šita norma būtų tiesa, ar gėris, ar grožis, ieškoma absoliutinėje Buityje. *Mistinis* bruožas žymu visuose šitos pasaulėžiūros žygiuose.

Nereikia nė aiškinti, kad gryni šitų pasaulėžiūrų tipai nėra dažnas dalykas. Paprastai jie esti sumišę, susijungę ir susilieję. Bet kiekviena konkreti pasaulėžiūra visados priklauso vienam arba kitam tipui. Kiekvienas konkretus žmogus yra daugiau natūralistas, arba daugiau humanistas, arba daugiau teistas. Šitos trys pagrindinės pasaulėžiūros savo bruožais nudažo ištisas teorijas, ištisas tautas, kultūras ir amžius. Jos traukiasi per visą istoriją ir dialektiniu savo vyksmu kuria istorinius periodus: juos gimdo ir žudo. Neklysime pasakę, kad antikinės kultūros dvasia buvo humanistinė, kad viduriniais amžiais vyravo teistinė pasaulėžiūra, kad humanizmas atsigavo renesanso laikais ir kad paskutinieji amžiai smarkiai pakrypo į natūralizmą. Neklysime taip pat tvirtindami, kad demokritiškoji filosofija yra daugiau natūralistinė, aristoteliškoji-tomistiškoji yra daugiau humanistinė, o platoniškoji-augustiniškoji yra daugiau teistinė. *Pasaulėžiūrų bangavimas istorijos vyksme sudaro įdomiausią filosofijos istorijos problemą.* Šitoje vietoje ji negali būti net nė paliesta. Čia mes tik pabrėžiame pagrindinius pasaulėžiūrų tipus ir juos labai trumpai charakterizuojame.

Pagal pasaulėžiūrą savaime formuojasi ir *pedagogikos* tipai. „Kiekviena gyva pasaulėžiūra“, sako H. Rolle, „kuri turi savyje gyvenimui formuoti planą, išvidiniu būtinumu siekia tam tikros pedagogikos, iš kurios ji laukia nurodymų įkūnyti jos skelbiamam gyvenimo idealui“[8]. Pasaulėžiūros ir pedagogikos sąveika visados yra grįžtamoji. Pasaulėžiūra pagimdo pedagogiką, o pedagogika duoda pasaulėžiūrai priemonių. Pasaulėžiūra yra idėjų ir idealų kūrėja. Bet ji, kaip tokia, negali šitų idealų realizuoti. Čia ji būtinai reikalauja pedagogikos pagalbos. Iš kitos pusės, pedagogika šituos idealus realizuoja, bet ji, kaip tokia, negali jų sukurti. Čia ji vėl būtinai reikalinga pasaulėžiūros pagalbos. Viena be antros šitos dvi gyvenimo sritys yra nepilnos ir nestiprios. Jei kuri nors pasaulėžiūra nesusiformuoja savos pedagogikos, ji visados pasilieka tik

---

[8] Weltanschauung und Erziehung, „Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik“, 1926, 24 psl.

teorinė. Jai nėra jokios vilties būti perteiktai naujosioms kartoms, nes šitas perteikimas gali įvykti tik *pedagoginiu būdu*. Tokia pasaulėžiūra negali būti patvari. Jeigu kuri nors pedagogika praranda savo pasaulėžiūrą, ji tuo pačiu praranda savo atramą, nes ji praranda tikslus, kurių siekia, ir idėjas, kurias realizuoja. Ji turi priemonių, bet jai pradeda stigti tikslų. Tokia pedagogika taip pat negali būti patvari. Pedagoginis veikimas turi turėti idėjų. Betgi šitos idėjos yra sukuriamos tik *pasaulėžiūriniu būdu*. Kaip neįmanoma pasaulėžiūra be pedagogikos, taip lygiai neįmanoma pedagogika be pasaulėžiūros. Pedagogika sudaro atbaigą pasaulėžiūrai; pasaulėžiūra padeda pagrindus pedagogikai.

Štai kodėl kiekviena pasaulėžiūra visados būtinai siekia tam tikros pedagogikos, o kiekviena pedagogika ištikimai laikosi tam tikros pasaulėžiūros. *Pasaulėžiūros pagrindinės srovės savaime sukuria pagrindines pedagogikos sroves*. Pedagoginės kryptys, pedagoginės sistemos, teorijos ir institucijos yra pasaulėžiūrinių krypčių, pasaulėžiūrinių teorijų, sistemų ir institucijų išraiška. Natūralistinė pasaulėžiūra sukuria savotišką pedagogiką, kurią mes vadiname *pedagoginiu natūralizmu*. Iš humanistinės pasaulėžiūros išauga *pedagoginis humanizmas*. Teistinės pasaulėžiūros padaras yra *pedagoginis teizmas*. Pedagoginis natūralizmas, pedagoginis humanizmas ir pedagoginis teizmas yra trys pagrindinės pedagogikos srovės arba trys pagrindiniai pedagoginiai tipai. Jie yra amžini, kaip ir jų pasaulėžiūriniai šaltiniai. Įvairiais pavidalais jie traukiasi per visą žmonijos istoriją. Jie yra gyvi ir moderniojoje pedagogikoje, ir dar labiau, negu pirmiau, nes dabartinis amžius yra dvasių persiskyrimo amžius, kada kiekvienas pradas išsiskiria iš visumos ir vysto savo esmę ligi galo. Moderniojoje pedagogikoje negalima susekti vieno kurio tipo persvaros, bent pastovesnės. XX a. pradžioje atrodė vyraująs pedagoginis natūralizmas. Atgijusi Rousseau pedagogika smarkiai apsireiškė pedagoginiu individualizmu (E. Key, Gurlittas, Wynekens) ir susiformavo darbo arba aktyviosios mokyklos pavidalu. Bet čia pat greta augo ir visuomeninė pedagogika (Natorpas, Durkheimas), kuri iš esmės priklauso pedagoginiam humanizmui. Sykiu su šitomis srovėmis pasirodė ir pedagoginis teizmas Willmano ir Foersterio veikaluose. Moderniosios pedagogikos ideologiniai pagrindai nėra vieningi. Juose glūdi pagrindiniai amžinieji pedagoginiai tipai, kurie visi kartu veikia, visi yra gyvi, visi nuo vienas kito skiriasi ir visi stengiasi turėti gyvenimui lemiamos reikšmės. Dabartinė pedagogika tėra tik trisdešimt penkerių metų amžiaus. Bet srovių, šakotumo ji yra labai turtinga. Šiandien negalima pasakyti, kuri srovė stipresnė, o dar labiau negalima kalbėti apie vienos kurios srovės žlugimą kitos naudai. *Jokio dvasios persilaužimo dabartinėje pedagogikoje nėra*. Yra tik *dvasių persiskyrimas*, dvasių išsivystymas, stiprėjimas ir nuolat auganti įtampa. Amžinieji pedagogikos tipai moderniosiose teorijose ir institucijose sten-

giasi apreikšti visą savo esmę ir visą savo jėgą. Šitie tipai todėl turi būti dedami moderniosios pedagogikos tipologijos pagrindais. Pagal juos reikia sisteminti moderniųjų pedagogikos srovių išsišakojimą. Jie yra orijentacinės gairės moderniojo ugdymo įvairume. Modernioji pedagogika yra sykiu ir natūralistinė, ir humanistinė, ir teistinė. Aplink šiuos didžiuosius branduolius telkiasi mažesnės srovės ir srovelės. Mūsų uždavinys yra išlukštenti šituos branduolius ir charakterizuoti šitas sroveles.

3. PEDAGOGINIS NATŪRALIZMAS.

Pedagoginio natūralizmo pagrindas yra *gamta* su visomis savo sritimis, su visais savo dėsniais, su visu savo įvairumu ir turtingumu. Čia žmogaus santykis su gamta, pasak Euckeno, sudaro gyvenimo branduolį[9]. Gamta pedagoginiam natūralizmui yra ne sąlyga dvasiai išaugti, bet būtinas pagrindas jai būti. Gamta yra veiksnys, kuris žmogų kuria, kuris jį apsprendžia, išvysto ir veda. Gamtinis gyvenimas yra nepagadintas, pirmykštis ir nekaltas gyvenimas. Visa, kas yra gera, yra gamtos dalykas, ir atvirkščiai: visa, kas yra gamtos, yra gera. Rousseau posakis, kad visa yra tobula, kas išeina iš Kūrėjo rankų, ir visa genda žmogaus rankose, yra pagrindinis pedagoginio natūralizmo dėsnis.

Žmogus pedagoginiam natūralizmui taip pat yra gamtos padaras. Ir kiek jis turi savyje gamtiškumo, kiek gamtinis pradas jame veikia laisvai, tiek jis yra tikras žmogus, tiek jis yra tobulas ir geras. *Gamtinio prado išaugimas čia yra matas žmogaus išaugimui.*

Šitokia žmogaus ir gyvenimo filosofija yra pagrįstos visos pedagoginio natūralizmo koncepcijos. Kiekviena pedagoginė teorija duoda atsakymą į keturis pagrindinius klausimus: *1. kas yra ugdymas iš savo esmės, 2. kokia yra svarbiausia ugdymo funkcija, 3. kokios yra pagrindinės ugdymo gėrybės ir 4. koks yra ugdymo tikslas.* Pedagoginis natūralizmas taip pat atsako į šiuos klausimus, ir jo atsakymas yra labai savotiškas.

Ugdymo esmė, pasak pedagoginio natūralizmo, glūdi pagelbėjime prigimčiai. Pagrindinis ugdymo uždavinys yra ne prigimtį formuoti, ne ją apspręsti tam tikromis normomis, bet saugoti ją nuo pašalinių neigiamų veiksnių ir jai padėti ten, kur ji pati neįstengia ko nors įveikti. Žmogus pedagoginiam natūralizmui auga, kaip augmuo arba gyvis. Jo išsivystymas yra valdomas išvidinių dėsnių, o ne ugdytojo nustatytų išviršinių normų. Todėl ugdymas turi remtis šitais dėsniais, turi jų paisyti ir juos saugoti. „Mes negalime kūdikių formuoti pagal mūsų valią“, pasakė kadaise Goethė, ir tuo išreiškė visų natūralistų pažiūras. Kaip sėkla, sako Comenijus, slepia savyje visą medį, taip ir žmogus turi turėti savyje visa, kas

[9] Der Sinn und Wert des Lebens, Leipzig [9]1922, 19 psl.

vėliau jame išsiskleidžia. Jeigu žmogus yra mažytis pasaulis, tai ugdymas turi tik paraginti jo išvidines jėgas, kad jos pradėtų veikti. Ugdymas yra akstinas prigimčiai skleistis. Vis dėlto šitas akstinas, pasak Comenijaus turi būti „švelnus ir malonus", nes pati gamta džiaugsmingai veržiasi ten, kur ją veda išvidinės jos užuomazgos. Kaip išmintingas sodininkas nieko neverčia, bet tik prižiūri, taip ir ugdytojas turi tik saugoti jauną padarą nuo neigiamų įtakų ir šalinti jo kelyje pasitaikančias kliūtis. Ugdytojas Comenijui ir visam pedagoginiam natūralizmui yra ne prigimties *reformator*, bet jos *conformator*[10]. Šitas savaiminis prigimties veržimasis iš vienos pusės ir saugojanti pedagogo parama iš antros kaip tik ir sudaro pagrindinę ugdymo esmę. *Pedagoginis aktas čia yra ne tarpasmeninė sąveika, bet sąveika tarp išsivystančios vaiko prigimties ir objektyvios gamtos.* Natūralistinėje pedagogikoje augantį žmogų išvysto ir išplėtoja ne kultūra, bet *gamta*. E. Abbas gražiomis antitezėmis aprašo senojo humanistinio ir naujojo natūralistinio ugdymo skirtumą. „Senasis ugdymas", sako jis, „kyla iš žmogaus valios jėgų; naujasis ugdymas kyla iš gamtos jėgų. Senasis ugdymas yra suaugusio žmogaus įtaka kultūros aplinkoje esančiam ugdytiniui; naujasis ugdymas yra laisvas išvidinis ugdytinio išvystymas veikliomis gamtos jėgomis. Tai išvidinis ugdytinio augimas natūraliame santykyje su gamtine aplinka ir gamtinėse sąlygose"[11].

Šitoks ugdymo esmės supratimas savaime pastūmi pedagoginį natūralizmą ypačiai pabrėžti *auginamąją* ugdymo funkciją. Fr. X. Eggersdorferis skiria tris pagrindines ugdymo funkcijas (Grundfunktionen): *auginimą, arba globojimą* (Pflege), *lavinimą* (Bildung) ir *auklėjimą, arba vadovavimą* (Führung)[12]. Auginimą jis taip charakterizuoja: „Auginimo funkcija", sako jis, „ima ugdytinį tokį, koks jis yra. Ji nori ugdyti, išvystydama realią jo buitį. Išsivystymas yra natūralus vyksmas, prie kurio ji prisišlieja. Subrendimas yra jo tikslas"[13]. Kitur Eggersdorferis dar labiau paaiškina šitos funkcijos prigimtį: „Ugdomoji valia paprastai veikia trimis kryptimis: pirmiausia ugdymas nori išvystyti tai, kas ugdytinyje yra duota, kaip galimybės ir padėliai (679 p.). Jis nori žadinti, skatinti, budinti, auginti įgimtus pradus ir snūduruojančias užuomazgas. Kaip toks, ugdymas yra visiškai globa arba auginimas"[14]. Savaime aišku, kad auginimo prigimtis atitinka pagrindinę pedagoginio natūralizmo koncepciją. *Pedagoginio natūralizmo ugdymas yra ne kas kita, kaip auginimas.* Augi-

---

[10] Plg. Didactica magna, 13—17 cap.

[11] Lehrbuch der allgemeinen Erziehungs-und Bildungslehre, Paderborn 1932, 49 p.

[12] Prof. St. Šalkauskis šituos pačius ugdymo pradus vadina ne pagrindinėmis funkcijomis, bet *funkcionaliniais aspektais*. Pagrindinėmis ugdymo funkcijomis jis laiko *perteikimą, išvystymą* ir *įjungimą* (Incorporation, Eingliederung). Plg. Įvedamoji pedagogikos dalis, Kaunas 1935, 12—13 psl.

[13] Jugendbildung, München 1933, 9 psl.

[14] Lexikon der Pädagogik der Gegenwart I, 673—74.

namoji ugdymo funkcija čia stovi pirmoje eilėje. Auginimo dėsniai čia yra pagrindiniai. Tuo, žinoma, dar nesakome, kad pedagoginis natūralizmas neigia kitas funkcijas: lavinimą ir auklėjimą. Jis jų tik nepabrėžia. Ugdomojoje pedagoginio natūralizmo sistemoje lavinimas ir auklėjimas nesudaro svarbių uždavinių, o jų tikslai čia yra siekiami *auginamuoju būdu*. Pastovios formos, kurių siekia lavinimas, čia stengiamasi žmogui gauti iš gamtos. Asmenybė, kurios siekia auklėjimas, čia laikoma gamtinio subrendimo vaisiumi. Pedagoginis natūralizmas žmogų ir augina, ir lavina, ir auklėja, bet — gamtiniu būdu, pagal gamtos dėsnius ir pagal gamtos reikalavimus.

Auginimo funkcijos pabrėžimas pastūmi pedagoginį natūralizmą ieškoti ugdomųjų gėrybių *gamtos srityse*. Auginimas nėra žmogaus formavimas aukštesnėmis lytimis arba jo apsprendimas aukštesnėmis normomis. Auginimas yra išvystymas to, kas jau prigimtyje yra. Bet kiekvienas išvystymas reikalauja tam tikrų objektyvinių gėrybių. Prigimtis plėtojasi tik susidūrusi su objektyviniu pasauliu, kai šis pasaulis pradeda daryti jai įtakos, kai jis įeina į žmogaus vidų ir sutampa su išvidiniu jo gyvenimu. Pedagoginis natūralizmas nori išplėtoti tik esamas prigimties užuomazgas, tik įgimtus polinkius, tik duotus pradus. Apie idealinę prigimtį, apie idealines jos normas ir apie idealinius transcendentinius jos tikslus jis negalvoja. Jis siekia tik imanentinio prigimties tikslo: konkrečios ir realios prigimties išplėtojimo. Dėl to jis savaime šiam reikalui renkasi *gamtines gėrybes*. Gamtinės gėrybės yra pirmutinės, kurios pažadina augančią prigimtį; pirmutinės, su kuriomis kūdikis susiduria ir kurias jis pasisavina. Gamtos ir augančio žmogaus prigimties užuomazgos organiškai viena kitą atitinka, nes šitos užuomazgos kaip tik ir yra gamtos sukurtos. Gamtines gėrybes žmogus lengviausiai pasisavina. Gamtinių gėrybių lytys lengviausiai apsprendžia prigimties galias. Gamtinės gėrybės žmogaus neformuoja, bet tik *maitina*. Jų pasisavinimas vyksta ne tiek sąmoningu darbu, kiek savaimine *asimiliacija*. O pedagoginis natūralizmas kaip tik reikalauja, kad ugdymas vyktų savaime, kad jis būtų ne formavimas, ar normavimas, bet tik plėtojimas. Gamtinės gėrybės šį reikalavimą geriausiai patenkina. Jas tad pedagoginis natūralizmas visų pirma ir renkasi. Ugdomosios pedagoginio natūralizmo gėrybės yra *realijos:* fizinės ir realinės kultūros padarai. Aukštesniųjų kultūros sričių laimėjimams čia tenka antra vieta. „Ugdymo srityje“, sako O. Willmannas apie pedagoginio natūralizmo gėrybių atranką, „mes randame pašalinimą dorinių papročių, dvasios lavinimo pajungimą kūno lavinimui, formos niekinimą ir apskritai menką kultūros vertinimą“[15]... Gamtos mokslų aukštinimas, sporto ir gimnastikos pabrėžimas, palinkimas į pedagoginį utilitarizmą — vis tai yra įvairios pe-

[15] Lexikon der Pädagogik hrsg. von *Roloff*, Freiburg i. Br. 1914, III, 826.

dagoginio natūralizmo apraiškos. Pedagoginis natūralizmas sunkiai peržengia gamtos sienas ir sunkiai supranta idealinės kultūros gėrybių prasmingumą. Šitas sunkumas ypač pradėta jausti paskutiniais metais, kada vis labiau įsigalįs vitalizmas pasirodė besąs ryškiausia natūralistinės pasaulėžiūros forma.

Pedagoginio natūralizmo prisišliejimas prie gamtos siekia ne ko kito, kaip žmogaus ir gyvenimo pilnatvės. Žmogaus ir gyvenimo pilnatvė yra kiekvieno, taigi ir natūralistinio, ugdymo tikslai. Bet šitą pilnatvę pedagoginis natūralizmas supranta *gamtiškai*. Pilnutinis žmogus pedagoginiam natūralizmui yra tas, kuris harmoningai yra išplėtojęs gamtinį savo prigimties pradą. Pilnutinis gyvenimas yra tada, kai gamtos reikalavimams yra pajungtos visos sritys. Pedagoginis natūralizmas nori ugdyti *visą* žmogų ir jį rengti *visam* gyvenimui. Bet šitą visumą jis aprėžia tik gamtiniu pradu ir gamtinėmis sritimis. Pilnutinį žmogų, pasak Th. Litto, sudaro: *Eigensein, Echtsein* ir *Ganzsein*. Šitų dalykų siekia ir pedagoginis natūralizmas. Bet *Eigensein* jam yra ne kas kita, kaip įgimtas individualumas. *Echtsein* yra ne kas kita, kaip pirmykščio, nepagadinto gamtiškumo išlaikymas. *Ganzsein* yra ne kas kita, kaip gamtos įsigalėjimas visoje žmogaus būtybėje. *Pedagoginio natūralizmo ugdomasis tikslas yra gamtinis žmogus.*

Pedagoginis natūralizmas Europos ugdyme pradėjo įsigalėti nuo Rousseau laikų. Praktinių natūralistinių tendencijų būta visais laikais: Spartos ugdymas, pabrėždamas kūno išvystymą ir užgrūdinimą, riterių ugdymas, palikdamas moterims aukštesnį išsilavinimą, renesanso ugdymas (Vittorino da Feltre), grįždamas prie graikiškojo fizinio lavinimo ir t. t. Bet visos šitos tendencijos neturėjo aiškios natūralistinės teorijos. Jos buvo pagrįstos ne tiek principais, kiek savaiminiu išvidiniu linkimu, kylančiu iš tam tikros dvasios struktūros. Rousseau buvo pirmutinis, kuris šitoms savaiminėms tendencijoms padėjo teorinį pagrindą. A. Faulwasseris yra teisingai pastebėjęs, kad „gamtos principo išsiveržimas visados yra surištas su krizinėmis kultūros vyksmo sąsūkomis. Kultūros kritika ir natūralistinė pedagogika yra surištos grįžtamąja įtaka ir grįžtamaisiais santykiais“[16]. Tai tiesa. Pedagoginė Rousseau teorija kaip tik ir yra išaugusi iš jo kultūros kritikos. Laikydamas kultūrą gamtos gadintoja, jis reikalavo grįžti į pirmykštį natūralų gyvenimą, nusikratyti kultūrinėmis manieromis ir atgaivinti savyje nepagadintą gamtiškumą. Todėl ir ugdant jis neleido kūdikio formuoti pagal kultūros normas, bet liepė tenkintis pagalba ar apsauga. *Subsidiarinis ugdymo santykis su augančiu žmogumi yra charakteringiausia Rousseau pedagogikos mintis.*

---

[16] Die Prinzipien der Naturgemässheit und Kulturgemässheit in der Pädagogik, Langensalza 1928, 71 psl.

Rousseau idėjas pedagogikoje visiškai įtvirtino Pestalozzis. Jam, kaip ir visiems pedagoginio natūralizmo atstovams, „visos žmogaus galios yra sukurtos ne dirbtiniu ir ne pripuolamu būdu, bet pagrindinės jų užuomazgos glūdi visų žmonių prigimtyje“[17]. Pati prigimtis turinti galios išsivystyti ir tikrai ji išsivysto. Ji skuba į tikslą, paslėptą išvidinėje jos struktūroje. Todėl ir kiekvienas ugdymas, pasak Pestalozzio, yra ne kas kita, kaip mokėjimas padėti šitam prigimties skubinimuisi[18]... — Pestalozzio mokinys Diesterwegas dar labiau pabrėžė savo mokytojo pagrindinę mintį. Prisitaikymas prie gamtos jo buvo padarytas aukščiausiu ugdymo principu. „Kaip pagelbėti gerai sėklai augti nereikia nieko daugiau, tik saugoti ją nuo piktžolių, kad gaivinanti saulės ir lietaus jėga galėtų turėti įtakos jaunam pasėliui, taip ir jaunimo auklėjime dažnai nereikia nieko daugiau, tik pašalinti prigimčiai priešingus dalykus, nes sveika prigimtis pati viena džiaugsmingai išvysto žmogų“[19]. Ugdymas todėl Diesterwegui yra tik skatinimo menas (Anregungskunst). Šitie trys pedagogai: Rousseau, Pestalozzis ir Diesterwegas pedagoginį natūralizmą iškėlė ir ugdyme įtvirtino. P. Barthas yra pastebėjęs, kad „šita natūralistinė pedagogika buvo ne kas kita, kaip prigimtojoje religijoje, prigimtojoje teisėje, prigimtojoje laisvėje, ūkyje, prigimtojoje etikoje esančių principų pritaikymas ugdymui“[20]. Tai, ką skelbė Lockeas, Shaftesburys, Tindal, Smithas, Voltaireas, Turgot, visa tai rado atbalsio pedagogikoje ir susiformavo pedagoginio natūralizmo pavidalu.

XX a. pradžioje pedagoginis natūralizmas pasirodė keleriopomis formomis. Visų pirma jis apsireiškė, kaip vienašališkas *pedagoginis individualizmas,* kurį pradėjo Ellen Key ir kuris ugdyme sukėlė tikrą audrą, tiesa, labai greitai nutildytą visuomeninės pedagogikos įsigalėjimu. — Iš pedagoginio natūralizmo išaugo ir *darbo mokykla.* Darbo mokykla, kaip pedagoginis *metodas,* remiasi savarankiškumo ir vaizdumo principais. Bet darbo mokyklos, kaip pedagoginės *srovės,* pagrindas yra natūralistinis ir specialiai *utilitaristinis.* — Marksizmo teorija pagimdė *pedagoginį materializmą,* kuris išaugo iš grynai materialistinės pasaulėžiūros ir kuris bolševizmo pedagogikoje buvo paskelbtas oficialia doktrina. — Rasės idėja, iškelta Gobineau, sukūrė taip pat savą pedagogiką *pedagoginio vitalizmo* pavidalu, kuris šiandien vis labiau pradeda įsigalėti nacionalistiniame sąjūdyje.

Šitos keturios srovės: *pedagoginis individualizmas, pedagoginis utilitarizmas, pedagoginis materializmas ir pedagoginis vitalizmas* yra charakteringiausios dabartiniam pedagoginiam natūralizmui. Visos jos remiasi tuo

---

[17] Abendstunden eines Einsiedlers, 39 aforizm.
[18] Wie Gertrud ihre Kinder lehrt 2, 33.
[19] Plg. Rheinische Blätter, 1887.
[20] Die Geschichte der Erziehung, Leipzig 1916, 387 psl.

pačiu *gamtiniu* pagrindu. Bet kiekviena jį supranta kitaip. Pedagoginiam individualizmui šitas pagrindas yra žmogus, kaip *gamtinis individas,* kuris iškyla aukščiau už savo aplinką, aukščiau už savo giminę ir kuris virsta sprendžiamuoju kiekvieno ugdymo principu. Individo teisės, jo reikalai, jo išsivystymas yra pagrindinis individualistinės pedagogikos dėsnis. Nenuostabu todėl, kad praktikoje šita teorija virto anarchija, nes neribota individo laisvė būtinai veda į sumišimą. Neribotai laisvas gali būti tik asmuo, bet ne individas. — Pedagoginis utilitarizmas savo teoriją atremia į gamtą, kaip į *naudingą dalyką.* Jis ugdo tik tas žmogaus įgimtas galias, kurios gali jam duoti *naudos.* Jis renkasi tik tas gamtines gėrybes, kurios yra *naudingos.* Nereikia nė minėti, kad tokios utilitaristinės pedagogikos teoretikas buvo Spenceris ir kad jo yra prisisunkęs dabartinis Anglijos ir Amerikos ugdymas. — Pedagoginis materializmas savai doktrinai pagrindo ieško *medžiagoje.* Jis nėra tokio praktinio pobūdžio, kaip pedagoginis utilitarizmas. Jis yra savotiška ugdymo filosofija, kurioje aukščiausias principas yra *medžiagos,* kaip tokios, idėja. Medžiagos idėja yra taip lygiai galinga, kaip dvasios ar Dievo idėja. Tai ji palaiko ir gaivina nepaprastas bolševikų pastangas. Ugdymo srityje ji kuria naują žmogų, kuris yra pajungtas medžiagos išsivystymo procesui, kuris šitame procese dalyvauja ir jo yra apsprendžiamas. Pedagoginis materializmas yra *idealistinio* pobūdžio. Jis ugdo žmogų ne naudai, bet medžiagos idėjos misijai. Jis rengia jį būti medžiagos idėjos pranašu. Jis renkasi ne tas gėrybes, kurios yra naudingos, bet tas, kurios geriausiai išreiškia medžiagos galybę ir jos triumfą. Štai kodėl technikinis lavinimas Rusijoje statomas pirmoje vietoje, nes technikoje medžiaga iš tikro pasirodo visu savo nepaprastumu. — Pedagoginio vitalizmo atrama yra gyvybė arba žmogus, kaip *vitalinis padaras.* Pedagoginis vitalizmas taip pat nėra praktinio pobūdžio. Jis žmogų rengia ne jo paties reikalams, bet jo rasės, jo tautos tarnybai. Jis taip pat renkasi tas gėrybes, kuriose yra daugiau rasinio gyvingumo. Todėl ypačiai sustiprintas fizinis lavinimas, sportas, darbas, karas yra mėgiamos šitos doktrinos ugdymo priemonės. Pedagoginis individualizmas taip pat ugdė vitalinį žmogaus pradą. Bet šitas pradas čia buvo pats sau tikslas: jis tarnavo savo reikalams. Bet pedagoginis vitalizmas žiūri į žmogų, kaip į rasinės bendrumos išraišką. Vitalinio prado išplėtojimas čia tarnauja ne jo paties, bet rasės gyvenimui. Rasei todėl žmogus čia yra rengiamas, ir rasinių dėsnių jis yra valdomas.

Pedagoginis individualizmas ir pedagoginis utilitarizmas yra daugiau *individualinio* ir todėl *realinio* pobūdžio. Šitos dvi srovės atstovauja *gamtiniam individui* ir realiems jo reikalams. Žmogus, kaip individas, čia stovi centre. Bet pedagoginis materializmas ir pedagoginis vitalizmas yra daugiau *kolektyvinio* ir todėl *idealistinio* pobūdžio. Šitos dvi srovės atstovauja *gamtiniam kolektyvui* ir šito kolektyvo gyvenimui. Kolektyvas čia

stovi pedagoginės teorijos ir praktikos centre. Pedagoginiame materializme šitas kolektyvas yra *visas medžiaginis pasaulis*. Pedagoginiame vitalizme šitas kolektyvas yra *rasė*. Šitos abi srovės pavergia žmogų vienam arba antram kolektyvui ir todėl dvasiniam gyvenimui, žmogaus asmenybės laisvei ir jos išsivystymui jos yra daug pavojingesnės, negu pirmosios. Baigiant reikia pastebėti, kad kaip tik šios pastarosios srovės pradeda imti viršų dabartiniame Europos ugdyme.

4. *PEDAGOGINIS HUMANIZMAS.*

Kiek pedagoginio natūralizmo pagrindas yra gamta, tiek pedagoginis humanizmas remiasi žmogaus *dvasia* ir jos sukurtąja *kultūra*. Žmogus yra humanistinės pasaulėžiūros centras. „Žmogiškumo idėjos (Humanitätsidee) ypatybė", sako E. Sprangeris, „ir yra ta, kad ji džiaugsmingu šios tikrovės jausmu paneigia kiekvieną askezą ir kiekvieną rezignaciją... Tuo ji skiriasi nuo stoicizmo ir nuo bet kurios antgamtiškai pagrįstos etikos. Visa galybe ji krypsta į šią tikrovę (auf das Hier)"[21]. Humanizmas nėra antgamtinė pasaulėžiūra ir su antgamtiniu pasauliu ji turi kuo mažiausia ryšių. Visa gyvenimo prasmė jam atsiskleidžia prigimtojoje tikrovėje ir su ja pasibaigia. Pagrindinis humanistinės kultūros uždavinys yra „absoliučiai aukščiausias žmogaus vertės pakėlimas"[22]. Žmogaus vertę pabrėžia ir teizmas. Bet kiek teizmas žmogų tobulina ryšium su Dievu Išganytoju, tiek humanizmas jį palieka vieną ir liepia pasitikėti savo jėgomis. Išsiganymo (Selbsterlösung) mintis yra pagrindinė humanizmo idėja.

Pasaulėžiūrinis pedagoginio humanizmo bruožas yra ryškus visoje pedagoginėje jo teorijoje: ugdymo esmės, ugdymo funkcijų, ugdymo gėrybių ir ugdymo tikslo supratime.

Ugdymo esmė, pasak pedagoginio humanizmo, glūdi *prigimties formavime*. Pedagoginis natūralizmas stengiasi prigimčiai tik pagelbėti. Kiekviena iniciatyva ir kiekviena forma čia turi savaime išplaukti iš savarankiško prigimties išsivystymo. O pedagoginis humanizmas eina daug toliau. Jis ne tik padeda prigimčiai plėtotis, bet jis pavidalina šitą plėtojimąsi pastoviomis lytimis. Jis įveda augantį žmogų į kultūros gyvenimą, perteikia jam žmonijos sukurtų gėrybių ir žadina jo dvasios kūrybiškumą. Pedagoginis aktas čia ne tik pagelbsti kilti įvairioms formoms iš prigimties gelmių, iš realių potencijų, bet jis jų ir *įdiegia* originaliu kūrybiniu veikimu. *Pedagoginis humanizmas ugdymą laiko kūryba,* kuri suteikia ugdytiniui naujos buities ir jį pakelia į naują gyvenimo laipsnį. „Humanistinė ugdy-

---

[21] W. v. Humboldt und die Humanitätsidee, Berlin 1909, 20 p.
[22] *E. Spranger,* op. cit. ibd.

mo mintis“, sako E. Sprangeris, „savo amžinąsias šaknis turi nuolatos vykstančiame renesanse arba išvidiniame žmogaus, kaip pilnybės, gimime“[23]. Realus šitos pilnybės sukūrimas yra pagrindinis humanistinio ugdymo uždavinys. Žmogaus buities, žmogaus gyvenimo ir likimo harmonija, tobulas jo galių išvystymas ir įlytinimas, organiškas pasisavinimas kultūrinių gėrybių — štai tie siekimai, kurie charakterizuoja pedagoginį humanizmą. Visa tai reikalauja pozityvaus prigimties reformavimo, jos perkeitimo ir pertvarkymo. Pedagoginis humanizmas turi savo idėją, ir šita idėja jis pavidalina augantį žmogų.

Ugdomoji pedagoginio humanizmo idėja yra graikiškoji *kalokagathia,* vadinasi, gėrio ir grožio, individo ir bendruomenės, vyro ir moters, sielos ir kūno, gamtos ir dvasios suderinimas ir organiškas jų sujungimas. Pradedamasis pedagoginio humanizmo punktas ugdyme yra *individualybė.* Bet siekiamasis punktas yra *pilnypė,* kuri, pasak Sprangerio, „individualiai asimiliuoja visą buitį ir visą gyvenimą, bet ne grynai intelektualine prasme, tik visomis sielos galiomis ir dėl visų sielos galių. Jausmai ir valia taip pat turi dalyvauti šitame visuotiniame ugdyme. Mes turime realybę ne tik pažinti, bet ją vertinti ir jos norėti“[24]. Kitoje vietoje tas pats Sprangeris sako, kad „grynas individas visomis savo galiomis turi būti padarytas žmogumi; idealiniai jo pradai iš potencinio padėjimo turi būti išvesti į realybę“[25]. Jie taip pat turi būti organiškai suderinti vienas su kitu ir sujungti viena pastovia lytimi.

Ugdymo, kaip prigimties formavimo, supratimas veda pedagoginį humanizmą į *lavinamąją ugdymo funkciją.* Kiek natūralistinis ugdymas yra auginimas, tiek humanistinis ugdymas yra *lavinimas.* E. Sprangeris teisingai yra pasakęs, kad „noras, kurio dėka individas per universalumą siekia pilnatvės, yra *formos noras* (Formtrieb)“[26], nes tik formaliniu atžvilgiu žmogus gali tapti visuotinis ir pilnutinis. Betgi lavinimas kaip tik ir yra toji pagrindinė ugdymo funkcija, kuri kildina ir kurdina žmogui pastovių formų. Lavinimui rūpi ne tiek pedagoginio turinio perteikimas, ne tiek idealinis žmogaus nusiteikimas, ne jo apsprendimas idealinėmis normomis, kiek *formalinis jo apipavidalinimas*[27]. Lavinimas siekia pastovios ir tobulos formos ir tuo patenkina pagrindinį pedagoginio humanizmo reikalavimą. Išugdytas žmogus, pedagoginio humanizmo akimis, bus išlavintas žmogus, vadinasi, tas, kuris visų savo galių veikimui turės tobulų ir pastovių formų. Dėl to grakščios ir plastiškos lytys kūno gyvenime, silogistiškas mąstymas proto gyvenime, dorybės valios gyvenime yra pagrin-

[23] Psychologie des Jugendalters [16]1932, 183 p.
[24] W. v. Humboldt op. cit. 14.
[25] op. cit. 12 p.
[26] W. v. Humboldt u. die Humanitätsidee 14.
[27] Plg. mano straipsnį *Lavinimas ir auklėjimas,* „Lietuvos Mokykla“ 1936, 1.

diniai pedagoginio humanizmo ir sykiu lavinimo funkcijos siekimai. *Tarp pedagoginio humanizmo ir lavinimo funkcijos yra organiškas ir esminis ryšys.* Pedagoginis humanizmas ugdo visą žmogų, bet *lavinamuoju būdu.* Jis siekia *formos,* dėl to kovoja už bendrąjį ir formalinį ugdymo pobūdį. Specialusis ir materialinis ugdymas pedagoginio humanizmo praktikoje yra žymiai silpnesnis.

Lavinimo siekiama lytis žmogui ateina iš *objekto.* „Lavinimas", sako Fr. X. Eggersdorferis, nori išvystyti, kaip auginimas, nori apspręsti, kaip auklėjimas (Führung), bet ne tiesiog, tik tarpininkaujamas objekto"[28]... Dėl to objekto vaidmuo lavinime yra kur kas didesnis, negu kitose ugdymo funkcijose, ir turi čia savotiškos reikšmės. Jeigu auginime arba ir auklėjime objektas tarnauja, kaip medžiaga, kuria žmogus, tarsi, minta, tai lavinime objektas yra reikšmingas *savo lytimi.* Lavinimas panaudoja objektą visų pirma prigimčiai lytinti ir naujoms formoms kurti. Dėl to jis ieško tik tokių objektų, kurių lytys būtų ryškios ir tobulos. Visi tie dalykai, kurių formos yra neišsivysčiusios, kurie yra nelytingi, visi jie lavinimui netinka. Pedagoginis humanizmas šitą dėsnį ypačiai pabrėžia, nes ieškodamas formos, jis turi jos ieškoti lytinguose objektuose.

Bet visi tobuliausių ir ryškiausių formų dalykai yra *kultūros* srityje. Kultūra yra žmogiškųjų idėjų pavertimas objektyviomis formomis. Tai subjektyvios lyties pavertimas daiktine lytimi. Idėja, kuri gyvena žmoguje, kultūrinės kūrybos metu perkeliama į daiktą ir padaroma šito daikto forma. Štai dėl ko kultūriniai padarai turi ryškesnes ir aiškesnes lytis, negu gamtiniai daiktai. Žmogaus dvasia sava kūryba patobulina gamtines formas, jas perkeičia pagal idėjos reikalavimus, jas sudvasina ir sužmonina. Kultūrinėse gėrybėse gyvos tobuliausios formos, ir todėl į kultūrines gėrybes krypsta lavinimas ir sykiu su juo pedagoginis humanizmas. *Ugdomosios pedagoginio humanizmo gėrybės jau nebėra gamtinės, bet kultūrinės,* ir be to atrinktos iš aukščiausių žmogaus dvasios laimėjimų. Pedagoginis humanizmas ypačiai vertina *idealinę* kultūrą. Ugdomosios jo gėrybės yra *idealijos:* mokslas, kalba, dora ir menas. Taip pat nėra atsitiktinis dalykas, kad pedagoginis humanizmas kovoja dėl klasinės kultūros ugdymo sistemoje. Klasinė kultūra priklauso *pavidalo kultūros tipui,* vadinasi, tokiam tipui, kuriame yra pabrėžiama *idėja,* kaip būsimoji forma, ir šitos idėjos pavertimas *forma.* Pavidalo kultūros kūrėjas savo dėmesio centrą perkelia ne į idėjos išreiškimą, kaip išraiškos kultūroje, bet į *supavidalinimą* pagal idėją. Pavidalo kultūroje svarbiausias dalykas yra tobulų formų sukūrimas arba tobulas idėjos pavertimas forma. Čia vyrauja klasinės ir scholastinės estetikos dėsniai: *debita proportio, claritas, splendor.* Dėl to pavidalo kultūros kūriniai yra lytingesni, negu išraiškos

[28] Jugendbildung 10.

kultūros, kuri yra daugiau simbolinio pobūdžio. Pedagoginis humanizmas, ieškodamas tobulos formos objektų, savaime kreipia akis į pavidalo kultūros tipus ir iš jų visų pirma į klasinę kultūrą, kuri yra geriausias ir ryškiausias pavidalo kultūros įsikūnijimas. Graikų dvasia yra formos dvasia. Tai Aristotelio dvasia, kurio filosofijoje *morfé* yra kiekvienos realybės principas. Šitoji *morfé* valdo visą graikų — didele dalimi ir romėnų — gyvenimą: jų kalbą, jų meną ir net jų visuomeninį gyvenimą. Graikiškoji kultūra yra formos kultūra. Todėl jos gėrybės organiškai susisieja su lavinimo funkcija ir tuo pačiu su pedagoginiu humanizmu. Ypatingas pedagogų humanistų susižavėjimas graikų ir romėnų kultūra nėra atsitiktinis istorijos padaras, bet organiškai suaugęs su pagrindinėmis pedagoginio humanizmo koncepcijomis.

Žmogaus pilnatvė, kaip ugdomasis *tikslas,* pedagoginio humanizmo yra pabrėžiama dar labiau, negu pedagoginio natūralizmo. Pedagoginis natūralizmas kuria pilnutinį žmogų gamtinėje srityje. O pedagoginis humanizmas pakyla aukščiau ir stengiasi šitą pilnatvę realizuoti ir *kultūros* sferose. Jeigu prisiminsime tuos tris pagrindinius žmogaus pilnatvės pradus: *Eigensein, Echtsein* ir *Ganzsein,* galėsime lengvai pastebėti, kad pedagoginis humanizmas ugdymo tikslo supratimu žymiai skiriasi nuo pedagoginio natūralizmo. Žmogaus tikrąjį *Eigensein* pedagoginiam humanizmui sudaro ne įgimta individualybė, bet *dorinis charakteris.* Žmogaus *Echtsein* baigiasi ne pirmykščiu gamtiškumu, bet *kūrybišku originalumu.* Žmogaus *Ganzsein* glūdi ne gamtos įsigalėjime, bet *dvasios išplitime* žmogiškojoje būtybėje. Ugdomasis idealas pedagoginiam humanizmui yra *išminčius,* kurio visą gyvenimą valdo senųjų vadinamoji *virtus sapientiae.* Humanistinio ugdymo tikslas yra tobulai dvasiškas žemės *žmogus.*

Po Humboldto (1835) mirties humanistinis ugdymas Europos gyvenime buvo žymiai sunykęs. Natūralistinės ir net materialistinės pasaulėžiūros įsigalėjimas vis labiau gniaužė tikėjimą žmogaus dvasia, pakeisdamas ją medžiagos tikėjimu. Iš kitos pusės, gamtamokslinės psichologijos atsiradimas ugdymo problemas perkėlė iš dvasios srities į psichės sferas. XIX a. antrosios pusės pedagogikai beveik be išimties buvo virtę psichologais. Pedagoginis psichologizmas yra iš vidaus susijęs su pedagoginiu natūralizmu. Kas prigimčiai tik pagelbsti, tas tiria ne jos gelmes ir ne jos idealą, bet konkrečias jos apraiškas. Pedagoginis natūralizmas savaime pedagogą veda į vaiko psichę, kurios išsivystymas apsprendžia ugdytojo darbą.

Bet trys dalykai vėl pažadino merdinčią humanistinio ugdymo idėją ir ją atgaivino mūsų laikams: 1. *psichologijos pobūdžio pasikeitimas,* 2. *nauja žmogaus koncepcija* ir 3. *kultūros problemos atsiradimas.*

Būtų iliuzija tvirtinti, kad gamtamokslinė (naturwissenschaftliche) psichologija žlugo. Kaip nėra žlugusi natūralistinė pasaulėžiūra, taip nėra

žlugusi nė iš jos išaugusi gamtamokslinė psichologija. Bolševikų, prancūzų ir amerikiečių laboratorijose ir šiandien žmogus yra matuojamas, sveriamas, dirginamas, erzinamas ir tyrinėjamas. Bet praėjus visuotinio psichologizmo blūdui, šalia gamtamokslinės psichologijos atsirado ir vad. *dvasiamokslinė* (geisteswissenschaftliche) *psichologija*. Gamtamokslinė psichologija tolimesnėje savo raidoje pastebėjo, kad pozityvistiniu eksperimentiniu metodu ji negali suvokti viso žmogaus būtybės turtingumo, kad šitas metodas tinka atskiroms galioms tirti, bet jis neapima žmogiškosios visumos; kad jis yra pakankamas žemesnės prigimties sritims, bet jis neįsibrauna į mąstymo, norėjimo ir gilesnio jautimo sferas. Dėl to eksperimentinis metodas savaime turėjo būti papildytas *kitostabos* ir *savistabos* metodu. Bet kitų ir savęs stebėjimas parodė, kad žmogaus veiksmai yra ne tiek atskirų galių padaras, kiek žmogiškosios visumos apsireiškimas šitomis galiomis. Kiekviename savo vidaus žygyje žmogus glūdi visas. Kiekvienas šitas žygis gali būti tiriamas tik *visumoje* ir *per* visumą. Šito dėsnio suvokimas pasuko psichologiją kita linkme: *atskirų pradų psichologija* (Elementenpsychologie) užleido vietą *visumos psichologijai* (Ganzheitspsychologie). Kas yra šita visuma ir kas yra *jos* principas, visumos psichologija šiandien dar atsako nevienodai. Ligi metafizinio žmogaus prado šita kryptis dar nėra aiškiai praėjusi. Vis dėlto ji pradeda gelbėti žmogaus tyrimą iš susmulkėjimo ir psichologiją iš *„siècle des petitesses"*.

Iš kitos pusės, tas pats savęs ir kitų stebėjimas parodė, kad: išvidinis žmogaus gyvenimas yra tikrovės dalis, kad jis yra surištas su laiku ir erdve. Jeigu tad norime šitą tikrovės dalį suprasti, turime žiūrėti į sielą, ne kaip į vienalytį padarą, bet kaip į daugiapradį. „Individuali siela", sako E. Sprangeris, „turi būti suprasta, kaip prasmingas funkcijų ryšys, kuriame įvairios vertinės kryptys viena su kita yra susietos aš sąmonės vienumu"[29]. Šitos vertinės kryptys apsprendžia visą sielos gyvenimą ir atskiras jo sritis. Tos pačios kryptys padaro, kad siela turi tam tikrą struktūrą, kad ji yra struktūringa ir savo visuma ir atskiromis savo galiomis. Pagrindinė sielos struktūra yra žymi visuose žmogaus veiksmuose, juos visus kreipia į tam tikrą vertybę, juos visus šita vertine kryptimi sujungia ir suprasmina. Atskirų galių veiksmai ir šitų veiksmų pobūdis įgyja prasmės tik ryšium su pagrindine sielos struktūra. Dėl to šalia visumos psichologijos, kuri daugiau pabrėžia žmogaus *vienybę*, šiandien formuojasi *struktūros psichologija* (Strukturpsychologie), kuriai labiau rūpi vieningas žmogaus daugingumas ir jo prasmingumas. Dėl to šita psichologijos kryptis dažnai vadinama ir *verstehende* arba *sinndeutende Psychologie*[30]. Apie Krügerio ir Sprangerio vardus telkiasi abi šios dvasiamokslinės psichologijos

[29] Lebensformen 17.
[30] Plg. *Spranger E.*, Psychologie des Jugendalters 29.

kryptys. Jos abi pabrėžia žmogaus pilnatvę, jo vieningumą ir atskirų galių ryšį su visuma. Jos abi todėl yra priešingos atomistinei psichologijai, kuri buvo žmogų išskaldžiusi į atskirus vienas su kitu nesusisiekiančius elementus. Jos abi yra nutolusios nuo natūralistinio žmogaus supratimo ir abi linksta atiduoti pirmenybę dvasiniam principui. Visumos ir struktūros psichologija atitinka humanistinę pasaulėžiūrą ir kuria pagrindus humanistiniam ugdymui atgyti.

Antra priežastis, gaivinanti mūsų laikais pedagoginį humanizmą, yra *nauja žmogaus koncepcija*. Pedagoginis humanizmas buvo užgniaužtas dėl to, kad įsigalėjusi natūralistinė pasaulėžiūra žmogų ištraukė iš kultūros ir įjungė į gamtos gyvenimą. Žmogus čia buvo laikomas *gamtiniu individu*. Visuomeninio gyvenimo suautonominimas ir pakrikimas buvo šitokio gamtinio individualizmo vaisius. Šiandien šalia individualistinės antropologijos atsiranda *universalistinė antropologija* (O. Spannas), kuriai žmogus yra įjungtas į dvasios ir į gyvybės bendruomenę. Šita antropologija žmogų visų pirma supranta, *kaip narį*. Organiškas žmogaus ryšys su sava aplinka, su sava tauta, su sava šeima, su sava bendruomene dabar labiau yra pabrėžiamas, negu praėjusiame amžiuje. Natūralistinė pasaulėžiūra iškėlė žmogaus individualumą. Dabartiniai laikai pradeda kelti žmogaus *universalumą* ir tuo pačiu jie pasidaro artimi humanistinei pasaulėžiūrai, kuriai, kaip minėjome, žmogaus universalumas yra pagrindinis siekimas.

Trečia priežastis, kuri rengia pedagoginiam humanizmui dirvą, yra *kultūros problemos atsiradimas*. Kultūros problema buvo iškelta ir švietimo laikais. Bet ano meto kultūra buvo atpalaiduota nuo žmogaus. Kultūros vyksmas, švietimo supratimu, buvo nuolatinė pažanga, vykdoma imanentinių dėsnių, nepriklausančių nuo žmogaus dvasios. O dabar kultūra yra suprantama, kaip žmogaus dvasios objektyvacija. Žmogaus atsakingumas už kultūros ir net už viso pasaulio vyksmą vis labiau skverbiasi į žmonijos sąmonę[31]. Dabar žmogus jau nėra aklas kultūrinės pažangos įrankis, bet sąmoningas jos vykdytojas. XVIII ir XIX a. kultūrininkai buvo daugiau evoliucijos dėsnių reiškėjai. Dabarties kultūrininkai yra sąmoningi dalyviai besiskleidžiančioje kultūros prasmėje. Dėl to kultūros krizė, kultūros tragika, kultūros dialektika yra žymiai giliau dabar suvokiama, negu pirma. Dabar nebetikima į kultūros pažangą, kaip į žmonijos gyvenimo tikslą. Lengvapėdiškas pasitikėjimas kultūros galybe dabar pasikeitė į giliaprasmį kultūros paskyrimo supratimą arba į atvirą kultūros niekinimą (vitalizmas). Kultūros problema dabar yra centrinė gyvenimo filosofijos problema[32]. Ir šitas vienoks ar kitoks kultūros pabrė-

---

[31] Plg. *Berdiajew N.*, Der Sinn des Schaffens, Tübingen 1927.

[32] Pati gyvenimo filosofija yra taip pat naujųjų laikų padaras. Plg. *P. Lersch*, Lebensphilosophie der Gegenwart, Berlin 1932.

žimas kaip tik yra artimas humanistinei pasaulėžiūrai, nes kultūra visados yra reikšmingiausias žmogaus dvasios padaras. *Kultūra yra žmogiškoji kūryba,* ir dėl to antropocentrizmui ji yra aukščiausia vertybė. Kultūrinė pedagogika, kuri šiandien yra labiausiai išsivysčiusi pedagoginio humanizmo srovė, suprantama tik ryšium su šituo ypatingu kultūros problemos aštrumu. Kultūrinėje pedagogikoje pedagoginis humanizmas pasiekia savo viršūnę ir sykiu toje pačioje kultūrinėje pedagogikoje kultūra yra ugdymo pagrindas. Dėl to ir pedagoginio humanizmo ryšys su dabartine kultūros problema niekur kitur negalima taip gerai suvokti, kaip kultūrinėje pedagogikoje. Kultūrinės pedagogikos vyravimas kai kuriose šalyse šiandien yra aiškus atgyjančio pedagoginio humanizmo ženklas.

Atgyjanti pedagoginio humanizmo dvasia Europos ugdymą jau spėjo žymiai pakreipti kitokia linkme, negu jis ėjo XIX a. Pedagoginis humanizmas prikėlė ugdymo *sintetiškumą,* kuris buvo palaidotas pedagoginio atomizmo laikais. Pedagoginis natūralizmas ugdė *specialistą.* Todėl jis žiūrėjo atskirų ugdymo sričių. Pedagoginė visuma jam buvo dingusi iš akių. Pedagoginis humanizmas stengiasi ugdyti *žmogų.* Todėl jis ieško principų, kurie ugdymą ne skaldytų, bet jungtų, nes ugdomas žmogus turi tapti pilnutinis ir universalus. Ir šitos pedagoginio humanizmo pastangos nenuėjo niekais. Jeigu šiandieninėje pedagogikoje yra įsigalėję koncentracijos ir tėviškės principai, jeigu vis labiau kreipiama dėmesio į vad. *Gesamtunterricht,* tai yra pedagoginio humanizmo nuopelnas[33]. Kadangi žmogus yra daugingai vieninga visuma, todėl ir ugdymas turi būti daugingai vieningas: jis turi būti sintetinis. Tam tikri principai turi valdyti ir jungti atskiras jo sritis ir atskirus jo pradus. Šitiems principams iškelti, pabrėžti ir įjungti į pedagoginį gyvenimą pedagoginis humanizmas yra daugiausia nusipelnęs.

Iš kitos pusės, humanizmas grąžino ugdymui *idealistinį pobūdį.* Pedagoginis natūralizmas, ugdydamas specialistą, visų pirma žiūrėjo, kam šitas specialistas tiks, kokį jis dirbs darbą, ar turės jis darbo ir ar jo darbas bus naudingas. Pedagoginio natūralizmo ugdymas buvo realistinis ir daugiausia utilitaristinis. O pedagoginis humanizmas, pabrėždamas žmogų, kaip žmogų, ir siekdamas žmogaus pilnatvės, neugdo jo kokiam nors specialiam darbui, bet jį ugdo *jam pačiam.* Humanistinis ugdymas rūpinasi ne tuo, ką žmogus gyvenime dirbs, bet tuo, *kas jis bus.* Idealinis žmogaus tipas yra pedagoginio humanizmo tikslas, kurį jis nori realizuoti *kiekviename* asmenyje. Ugdomąsias pedagoginio humanizmo praktikas valdo ne reikalas ir ne nauda, bet *idėja.* Dėl to šitos praktikos čia visados

---

[33] Teisingumas reikalauja pripažinti, kad *vaizdumo principą* iškėlė ir pedagogikoje įtvirtino pedagoginis natūralizmas. Savarankiškumo principo ypatingas pabrėžimas taip pat atsirado pedagoginio natūralizmo klestėjimo metu. Kiekviena pedagoginė srovė turi savų laimėjimų, kurie praturtina pedagoginę teoriją ir praktiką.

yra idealistinio pobūdžio. Idealistinis ugdymo bruožas šiandien žymu visos Europos ugdyme. Šita prasme iš tikro galima kalbėti apie utilitaristinės dvasios persilaužimą į idealistinę dvasią. Net ir pedagoginis materializmas arba bolševikų pedagogika šiandien žmogų ugdo ne jo naudai, bet jį rengia, kaip minėjome, medžiagos idėjos skelbėju. Tas pat reikia pasakyti ir apie vitalistinį nacionalizmo ugdymą, kuriame vyrauja „politinė pedagogika", grynai idealistinio ir net idėjistinio tipo. Įvairios techninės ir specialios mokyklos šiandien turi kitokios prasmės, negu prieš keletą dešimčių metų. Kiekviena pedagoginė srovė dabar stengiasi ugdyme realizuoti savo *idėją,* kuria ji remiasi. Šiandien žmogus yra apsprendžiamas ne reikalo ir ne naudos, bet idėjos, vistiek ar šita idėja bus medžiagos, ar žmogaus ar Dievo idėja. Idealistinis charakteris yra aiški dabartinio ugdymo ir dabartinės pedagogikos žymė.

Pedagoginis humanizmas dabartyje yra atgijęs, kaip pedagoginio natūralizmo vienašališkumų papildas ir dažnai kaip atveika prieš jo siekimus. Dėl to smulkesnės pedagoginio humanizmo srovės kaip tik ir vykdo šituos papildymo ir atveikimo uždavinius. XX a. pradžioje pedagoginis natūralizmas ypačiai pabrėžė žmogų, *kaip individą.* Iš pedagoginio humanizmo tada kilo reakcija *visuomenės pedagogikos* pavidalu, kurią pradėjo Natorpas, kurią tęsė Kerschensteineris, Krieckas ir kuri šiandien vis labiau plečia savo įtaką net kituose pedagoginiuose tipuose. Visuomeninė pedagogika į žmogų žiūri, kaip į bendruomenės *narį,* ir jį šitai bendruomenei auklėja. — Vis dėlto pedagoginis humanizmas neneigia nė atskiro asmens reikšmės. Siekdamas pilnutinio žmogaus, jis tuo pačiu siekia šitos pilnatvės kiekviename atskirame asmenyje. Bet šitas asmuo pedagoginiam humanizmui nėra palaidas individas, kaip pedagoginiam natūralizmui, tik gyvenąs bendruomenėje, iš jos semiąs savo vidaus turtingumą ir tuo būdu tampąs *asmenybe.* Priešais pedagoginio natūralizmo atpalaiduotą individą pedagoginis humanizmas pastato *asmenybę.* Jos pabrėžimas pedagoginėje praktikoje sukūrė savotišką pedagoginio humanizmo srovę, vadinamą *asmenybės pedagogika.* Asmenybės pedagogikai pagrindus padėjo Euckenas idealistine savo filosofija. Pedagogikoje Euckeno idėjas išvystė Budde, Gaudigas ir W. Sternas. — Kai pedagoginis humanizmas peržengia gamtinį žmogaus pradą, bet nepasiekia tikrų *dvasios* gelmių, jis sustoja žmogaus psichėje ir jos dėsniais pradeda grįsti pedagogines teorijas bei normuoti pedagoginę praktiką. Šita *psichės* persvara gimdo naują pedagoginio humanizmo srovę, vadinamą *psichologistine pedagogika.* Grindžiamasis psichologistinės pedagogikos mokslas yra *psichologija.* Bet čia ji turi dar daug gamtamokslinės psichologijos žymių. Čia ji dar nėra grynai dvasiamokslinė psichologija. Todėl ir visa psichologistinės pedagogikos teorija yra daugiau pedagoginės psichologijos pobūdžio. Šios krypties teoretikai niekados nepakyla ligi tikros ir grynos pedagogikos. Psichologistinė pe-

dagogika šiandien yra gyva visuose kraštuose. Vokietijoje jai atstovauja Meumanno ir Layaus idėjos; Prancūzijoje — Payot; Šveicarijoje — Claparède'as ir Ferrière'as ir visas Rousseau institutas Ženevoje; Belgijoje — Decrolio palikimas; Italijoje — Montessori; Amerikoje — W. Jameso laimėjimai; Rusijoje — Rubinsteinas ir t. t. — Esminis pedagoginio humanizmo ryšys su kultūra, kaip su žmogaus kūrybos padaru, negalėjo likti be atgarsio ir pedagoginėse teorijose. Paskutiniame dešimtmetyje susiformavo dar viena pedagoginio humanizmo srovė — *kultūrinė pedagogika.* Ji yra dar visai jauna, bet savo apimtimi ji stengiasi būti visuotinė humanistine prasme. Ji nori suderinti savyje kitų srovių priešybes. Ji neneigia nei visuomenės nei asmens, bet bando abu šiuos pradus suvesti sintezėn aukštesnio dalyko pagalba. Šitas aukštesnysis dalykas kultūrinei pedagogikai ir yra *kultūra.* Ugdymas kultūra ir kultūrai, kultūros perteikimas, kultūros palaikymas, kultūros išvystymas ir žmogaus parengimas kultūriniam gyvenimui yra svarbiausi ugdymo uždaviniai. Kultūrinėje pedagogikoje apsireiškia didžiausia reakcija prieš pedagoginį natūralizmą, kuris žmogų rengia *gamtai.* Šitai pedagoginio humanizmo srovei šiandien priklauso didžiausi Vokietijos pedagogai, kaip Sprangeris, Littas, Nohlis, Cohnas, Wagneris, Flitneris ir kiti. Kultūrinės pedagogikos gimtinė yra Vokietija. Kitose šalyse randame jos tik atgarsių. — *Visuomeninė pedagogika, asmenybės pedagogika, psichologistinė pedagogika ir kultūrinė pedagogika* yra keturios svarbiausios dabartinio pedagoginio humanizmo srovės.

Baigiant šitą pedagoginio humanizmo srovių apžvalgą dar reikia pastebėti, kad asmenybės pedagogika ir psichologistinė pedagogika pedagoginiame humanizme atstovauja *individualiniam* ugdymo atžvilgiui, o visuomenės pedagogika ir kultūrinė pedagogika — *visuomeniniam* atžvilgiui. Asmenybės pedagogikos tikslas yra tobula žmogaus asmenybė. Psichologistinės pedagogikos pagrindas yra atskiro asmens *psichė.* Ir viena ir antra srovė remiasi *atskiru* žmogumi, žmogumi, *kaip asmeniu.* O visuomeninė pedagogika savo teorijas grindžia visuomeniniu žmogaus pradu. Kultūrinė pedagogika taip pat ima žmogų ryšium su visuomenės kultūra, su kultūros visuma ir pilnatve. Abiejose šiose srovėse persvara tenka visuomeniniam pradui. Bet asmenybės ir psichologistinė pedagogika negrįžta į pedagoginį individualizmą, nes jų pagrindas yra ne *gamtinis individas, tik dvasinis asmuo.* Taip pat visuomenės pedagogika ir kultūrinė pedagogika negrįžta į pedagoginį kolektyvizmą, kuris įsigali pedagoginiame materializme ir pedagoginiame vitalizme, nes visuomenės pedagogikos ir kultūrinės pedagogikos pagrindas yra ne *gamtinis kolektyvas,* tik *dvasinė bendruomenė.* Visuomeninis pedagoginio humanizmo atžvilgis šiandien yra stipresnis, negu individualinis. Vyraujančios srovės pedagoginiame humanizme dabar yra visuomeninė pedagogika (Prancūzijoje) ir kultūrinė pedagogika (Vokietijoje).

5. PEDAGOGINIS TEIZMAS.

Pedagoginis teizmas nuo visų aukščiau minėtų srovių skiriasi tuo, kad savo pagrindo jis ieško ne gamtinėje, bet antgamtinėje tikrovėje; kad savo teoriją jis grindžia ne reliatyvia, bet *absoliutine buitimi*. Dievas pedagoginiam teizmui yra kiekvieno daikto ir kiekvienos vertybės pagrindas. Tiesos, gėrio ir grožio normos glūdi ne žmoguje, kaip mano humanistinė pasaulėžiūra, bet Dievuje. Dievas savo būtybės prisunkia visą buitį: ją kuria, palaiko ir atbaigia. Jis yra aukščiausias buities laipsnis, o žmogaus santykiai su Juo arba *religija* yra aukščiausias gyvenimo laipsnis. Šv. Augustino žodžiai: „Deum et animam scire cupio. Nihilne plus? Nihil omnino" yra charakteringi kiekvienai teistinei pasaulėžiūrai ir kiekvienam pedagoginiam teizmui. Žmogaus gyvenimo tikslas teistinei pasaulėžiūrai glūdi ne šioje tikrovėje, kaip imanentus dalykas, bet jis yra transcendentus ta prasme, kad jį sudaro antgamtinės srities Absoliutinis Principas. Dievas viršum žmogaus ir Dievas žmoguje yra aukščiausias teizmo siekimas. Pagrindinis teistinio gyvenimo uždavinys yra žmogaus dvasios susijungimas su Dievu, išryškinimas savyje Jo paveikslo.

Dėl to ir ugdymo esmės supratime pedagoginis teizmas eina daug giliau, negu anos dvi pedagogikos srovės. Pedagoginis teizmas nepasitenkina nei natūralistine, nei humanistine ugdymo apibrėžtimi. Jam ugdymas nėra tik pagelbėjimas prigimčiai arba tik jos pavidalinimas idealinėmis lytimis. Natūralistinė ir humanistinė pedagogika ugdomą žmogų palieka prigimtoje tikrovėje: iš šitos tikrovės ji ima ugdomąją medžiagą ir ugdomąsias lytis. Pedagoginis teizmas, tiesa, ugdo taip pat *šitos tikrovės* žmogų. Bet jis nenori jo šioje tikrovėje palikti. Mūsų buitį laike ir erdvėje teistinė pasaulėžiūra laiko tik praeinamu kosminio vyksmo tarpsniu, kuris reiškia nuolatinį žengimą į antgamtinę realybę. Antgamtinė tikrovė yra šios tikrovės pirmavaizdis bei tikslas. Todėl jos siekia visa mūsų buitis ir į ją eina visas mūsų gyvenimas. Žmogaus prigimtis taip pat yra apspręsta šito visuotinio vyksmo. Ji taip pat turi būti sutapdyta su antgamtiniu pirmavaizdžiu. Todėl ir jos ugdymas pedagoginiam teizmui reiškia ne tik natūralaus jos išsivystymo skatinimą, ne tik jos galių suformavimą pagal kultūrinių gėrybių lytis, bet sykiu — ir net visų pirma — jos *apsprendimą idealinėmis normomis*. Amžinojo žmogaus pirmavaizdžio reikalavimai yra pagrindinės normos prigimties išsivystymui ir jos formavimui. Todėl *ugdymą pedagoginis teizmas supranta, kaip prigimties normavimą pagal amžinąjį žmogaus idealą,* kaip konkrečios prigimties pakėlimą ligi idealinio jos padėjimo ir kaip idealinių normų įgyvendinimą visoje žmogaus būtybėje ir visame jo gyvenime. Kiek pedagoginis natūralizmas ugdymo koncepciją remia *medžiaga,* kiek pedagoginis humanizmas ugdymui pagrindo ieško *formoje,* tiek pedagoginiam teizmui ugdymo koncepcija yra pagrįsta *norma*. Norminis pobūdis yra aiškiausia teistinio ugdymo žymė.

Ieškodamas idealinių normų ir stengdamasis jomis apspręsti augantį žmogų, pedagoginis teizmas savaime į pirmą vietą stato *auklėjamąją* ugdymo funkciją. Auklėjimas pačia savo prigimtimi yra surištas su idealinėmis normomis ir su idealine žmogaus prigimtimi. „Vadovavimo funkcija“, sako *Eggersdorferis,* turi prieš akis ugdytinį tokį, koks jis turi būti. Jį nori ugdyti tiesioginiu idealinės jo buities apipavidalinimu“[34]. Kitoje vietoje Eggersdorferis dar labiau pabrėžia šitą norminį auklėjimo pobūdį. Ugdomoji valia „nori augimą ir (gyvenimo gėrybių A. M.) pasisavinimą reguliuoti, lenkti, apkarpyti, privesti prie tikrų normų ir prie dorinio subrendimo. Tokiu atveju ji (ugdomoji valia A. M.) yra drausminimas ir vadovavimas“[35]). Auklėjamoji ugdymo funkcija prasiskverbia ligi „vertybinio asmens centro“ (E. Sprangeris), šitą centrą paliečia ir jį perkeičia pagal žmogaus idealą. Kiek lavinimo objektas yra žmogaus prigimties *galios,* tiek auklėjimas renkasi šitų galių *subjektą* ir patį jų *centrą.* Auklėjimas pačia savo prigimtimi *yra žmogiškojo idealo realizavimas asmens branduolyje arba asmens centro sutvarkymas pagal šito idealo reikalavimus*[36]. Todėl ir pedagoginis teizmas pabrėžia ir vertina auklėjimą labiau, negu kitas ugdymo funkcijas. Išauklėtas žmogus pedagoginiam teizmui yra vertingesnis už *tik* išaugintą arba už *tik* išlavintą žmogų. Pedagoginis teizmas neneigia auginimo arba lavinimo. Bet jis tik teigia, kad *pedagoginis aktas savo gelmes pasiekia ir atskleidžia tik auklėjime.* Auginimas ir lavinimas yra daugiau periferinės ugdymo funkcijos. Štai dėl ko visais laikais, kada tik vyraudavo teistinė pasaulėžiūra, visos pedagoginės praktikos būdavo prisisunkusios auklėjamosios minties. Norminis auklėjimo pobūdis organiškai atitinka norminį visos teistinės pasaulėžiūros charakterį.

Laikydamas ugdymo centru auklėjimo funkciją, pedagoginis teizmas ir į ugdomąsias gėrybes žiūri kiek kitaip, negu anos abi pirmosios srovės. Kas pabrėžia auginimą, tas ieško tokių gėrybių, kurios būtų *medžiagingos,* nes auginimas visų pirma reikalauja medžiagos, kuria minta besiplėtojanti ugdytinio prigimtis. Kas pabrėžia lavinimą, tas savaime ieško *lytingų* gėrybių, nes lavinimas gėrybių lytimis pavidalina ugdytinio galias. Auklėjimo funkcijai netinka nei medžiagingos nei lytingos gėrybės. Auklėjimas nori ugdytinio prigimtį normuoti, todėl jis renkasi tokias gėrybes, kurios yra sukurtos, kaip idealinio gyvenimo išraiška, kuriose yra įkūnytos gyvenimo normos. Kur gyvenimas yra labiausiai priartėjęs prie savo idealo, kur žmogus savo kūryboje yra labiausiai apsireiškęs, *kaip asmenybė,* ten auklėjimas ieškosi medžiagos ir iš tokių sričių jis ima ugdomąsias savo gėrybes. Auklėjimo gėrybės yra *norminės.* Objektyvinė gėrybė auklėjimui yra reikšminga ne kaip daiktas, ne kaip turinti tobulą lytį, bet *kaip*

[34] Jugendbildung 9.
[35] Lexikon der Pädagogik der Gegenwart I. 674.
[36] Plg. mano str. *Lavinimasis ir auklėjimas,* „Lietuvos Mokykla“ 1936, 1.

idealinės normos išraiška. Todėl pedagoginis teizmas visados krypsta į tokias gyvenimo sritis, kuriose tokių norminių gėrybių yra daugiausia ir kuriose jos yra ryškiausios. Pirmoje eilėje čia kaip tik ir stovi *religinė sritis.* Religijoje glūdi viso gyvenimo pirmavaizdžiai. Religija suprasmina visą buitį. Iš religijos kyla dėsniai žmogaus būtybei ir jos veiksmams. Religija todėl sukuria tobuliausių norminių gėrybių, kurios geriausiai atitinka auklėjimo reikalavimus. Todėl religines gėrybes pedagoginis teizmas ypačiai vertina ir jas stato į ugdomųjų gėrybių sistemos centrą. Tai anaiptol nereiškia, kad čia yra niekinamos gamtinės arba kultūrinės gėrybės. Pedagoginis teizmas pripažįsta tam tikros vertės kiekvienos gyvenimo srities pavidalams. Bet aukščiausių vertybių jis randa religijoje. Ugdomosios pedagoginio teizmo gėrybės yra *sakralijos.*

Ugdymo tikslas pedagoginiam teizmui taip pat yra kitoks, negu pedagoginiam natūralizmui arba pedagoginiam humanizmui. Laikydamas viso gyvenimo ir visos buities tikslu Dievą, pedagoginis teizmas ir ugdymo tikslą palenkia šiam bendrajam kosminiam tikslui. *Eigensein* čia yra daug daugiau, negu tik įgimtas individualumas arba kad ir dorinis charakteris. Tikrąjį Eigensein žmogus turi tik tada, kai jis yra *šventa asmenybė. Echtsein* čia atsiranda tada, kai žmoguje esti malonės atnaujintas arba reintegruotas žmogiškumas. *Ganzsein* čia yra Dievo įsigalėjimas visoje žmogaus būtybėje arba dieviškoji žmogaus pilnatvė. Visų šitų pradų realizavimas pakelia žmogų ne tik aukščiau už gamtinį jo išsivystymą, bet net ir aukščiau už dorinį subrendimą. Pedagoginis teizmas siekia *šventojo žmogaus.* Šventumas yra pagrindinė vertybė, kurią pedagoginis teizmas nori realizuoti ugdomosiomis savo praktikomis.

Pedagoginis teizmas dabarties pedagogikoje yra taip lygiai gyvas, kaip ir kitos srovės. Tiesa, jis klesti daugiau religiniuose rateliuose, nes viešasis dabarties gyvenimas yra nureligintas, ir todėl jame pedagoginio teizmo koncepcijos neranda pritarimo. Vis dėlto didelis konfesinių mokyklų tinklas visame pasaulyje ir net jų persvara kai kuriose šalyse (Olandija) liudija, kad pedagoginio teizmo idėjos yra nemažiau dabarčiai reikšmingos, kaip natūralistinės arba humanistinės. Bet reikia konstatuoti, kad šitos pedagoginio teizmo idėjos yra daug mažiau išryškintos ir daug menkiau suformuluotos, negu pirmųjų dviejų srovių. Teistinio ugdymo įdėjos savo *veikimu* stovi dabartinėje pedagogikoje greta pedagoginio natūralizmo ir pedagoginio humanizmo idėjų. Bet *teoriniu* savo pavidalu jos lieka toli užpakalyje. Teistinis *ugdymas* dabartyje yra labai galingas. Bet teistinės *pedagogikos* tėra tik užuomazga. Šiandien mes dar neturime nė vieno veikalo, kuriame pedagoginio teizmo koncepcijos būtų išvystytos ir suvestos į vieningą sistemą. Jos tebėra išbarstytos atskirose studijose ir žurnalų skiltyse. Teistinė pedagogika dar laukia savo kūrėjo.

Nors pedagoginis teizmas yra vieningesnis už visas kitas pedagogikos

sroves, vis dėlto ir jame dabar galima pastebėti tam tikrų krypčių, kurios labiau pabrėžia vieną arba kitą ugdymo pradą. Pirmoje vietoje reikia pažymėti *filosofinė kryptis*. Filosofinis ugdymo problemų sprendimas nėra naujas. Jau Thaulowas XIX a. norėjo sukurti ugdymo filosofiją. Leistis ligi pat paskutiniųjų pedagoginės tikrovės priežasčių bando visos pedagoginės srovės. Tik pedagoginis teizmas čia yra gal daugiausia padaręs, nes pati jo pasaulėžiūra jam laiduoja geresnį priėjimą prie buities pagrindų. Šiandieninė filosofinė pedagoginio teizmo kryptis telkiasi aplink pasaulėžiūros ir ugdymo, ugdymo esmės, ugdymo tikslo ir ugdymo idealų problemas. Iš tai krypčiai atstovaujančių pedagogų reikia paminėti: S. Behną, M. Ettlingerį, Grunwaldą, de Hovreą ir mūsų St. Šalkauskį. — Greta su filosofine kryptimi ir ryšium su ja eina *didaktinė kryptis*, kuriai visų pirma ir rūpi *lavinimo* problema. Šita kryptis turi nemaža bendrų pažymių su pedagoginiu humanizmu. Žymiausi jos atstovai yra O. Willmannas ir Fr. Eggersdorferis. — Šalia jos stovi *dorinė kryptis*, kuriai visų pirma rūpi *charakterio* auklėjimas, bet kuri šitą charakterio auklėjimą grindžia žmogaus santykiu su religija. Tuo ji skiriasi nuo pedagoginio humanizmo. Svarbiausi šios krypties atstovai yra Fr. W. Förseris ir Tihamer Tothas. — Labai artimai su dorine kryptimi yra susijusi grynai *religinė kryptis*, kuri stengiasi kultyvuoti specialiai religinį auklėjimą, vesdama augantį žmogų į tiesioginius santykius su Dievu. Šita kryptis pradeda dar visai naują liturginį auklėjimą, kuris daugeliui žadina didelių vilčių. Žymiausi religinės krypties atstovai yra L. Boppas ir Stonneris.

* * *

Scheminis vaizdas pedagoginių koncepcijų, kurios charakterizuoja ideologinius dabarties pedagogikos pagrindus:

Pedagoginės koncepcijos / Pedagoginės srovės	Ugdymo esmė	Pagrindinė ugdymo funkcija	Svarbiausios ugdymo gėrybės	Ugdymo tikslas
Pedagoginis teizmas	Prigimties normavimas	Auklėjimas	Sakralijos	Dievažmogis
Pedagoginis humanizmas	Prigimties formavimas	Lavinimas	Idealijos	Dvasiažmogis
Pedagoginis natūralizmas	Pagelbėjimas prigimčiai	Auginimas	Realijos	Gamtažmogis

6. *DABARTIES PEDAGOGIKOS BENDROSIOS ŽYMĖS*

Minėtos dabartinės pedagogikos srovės: pedagoginis natūralizmas, pedagoginis humanizmas ir pedagoginis teizmas — kiekviena turi savų žymių, savų bruožų, kuriais viena skiriasi nuo kitos. Bet jau tas faktas, kad jos visos yra *dabarties* pedagogikos srovės, jas suriša vieną su kita ir suteikia joms visoms tam tikro bendro pobūdžio. Kaip nė viena gyvenimo sritis, taip ir pedagogika bei ugdymas, negali išsilenkti ir bendros amžiaus dvasios ir jos reikalavimų. Objektyvinė laiko dvasia, pagrindinės laiko tendencijos suriša net ir labai skirtingas gyvenimo sritis tarp savęs ir įspaudžia joms bendrų žymių. Antikinės kultūros metu humanistinė dvasia buvo prisunkusi visą graikų ir romėnų kūrybą. Viduriniais amžiais „viduramžiškas" buvo ne tik mokslas, bet ir menas ir visuomeninis gyvenimas. Todėl ir dabarties pedagogikos srovės, nors ir labai skirtingos tarp savęs, jos visos gyvena *dabartimi,* jos visos yra pajungtos objektyvinei *dabarties* dvasiai ir visos turi savyje tų pačių šitos dvasios žymių. Bendras mūsų amžiaus nusiteikimas, bendros jo tendencijos vienodų bruožų įspaudžia ir pedagoginiam natūralizmui, ir pedagoginiam humanizmui, ir pedagoginiam teizmui. Pagrindinis mūsų amžiaus polinkis žymu visoje dabartinėje pedagogikoje ir atskirose jos srovėse.

Pirmutinė žymė, kuri yra bendra visoms dabarties pedagogikos srovėms, yra *pasaulėžiūros ir ugdymo santykių pabrėžimas.* Dar neseni laikai, kada buvo stengiamasi sukurti vad. *voraussetzungslose Pädagogik* ir kada buvo daroma labai didelių pastangų išvaduoti ugdymą iš bet kurios pasaulėžiūrinės įtakos. Šitų tendencijų padaras buvo pedagogikos atjungimas nuo etikos ir jos rėmimas eksperimentine psichologija, pašalinimas iš mokyklos religijos objekto ir jo pakeitimas "etinės kultūros mokslu". Betgi šiandien pedagogikos ir ugdymo vaizdas yra kitoks. *Pasaulėžiūrinis pedagogikos bei ugdymo charakteris dabar yra aiškiai pabrėžiamas ir sąmoningai gaivinamas.* Nė viena dabartinė pedagogikos srovė nėra ir negali būti laikoma „voraussetzungslose Pädagogik". Vertybių filosofijos įsigalėjimas paskutiniais metais aiškiai parodė, kad „be vertybių pažinimo negali būti jokio tvirto ugdomojo tikslo"[37]. Dabartinė pedagogika remiama vertybėmis: ekonominėmis, vitalinėmis, estetinėmis, etinėmis arba religinėmis. To neneigia nė viena dabartinė pedagogikos teorija. Bet *pažiūros į vertybes visados priklauso nuo pažiūrų į pasaulį bei į gyvenimą.* Šiandien šitas dėsnis taip pat yra aiškus. Jeigu M. Scheleris dar buvo bandęs šį dalyką paneigti, tai paskutinieji vertybių filosofai, kaip Hugo Münsterbergas, W. Sternas, S. Behnas[38], aiškiai prisipažįsta prie pasaulėžiūrinio vertybių charakterio. Per vertybes pasaulėžiūra šiandien yra įsibrovusi ir į ug-

[37] *Behn S.,* Philosophie der Werte, München 1930, 261 psl.
[38] Plg. *Behn S., op. cit.*

dymą. Naujasis ugdymas, kuris kilo iš darbo mokyklos taip pat jau buvo pasaulėžiūrinis. Bet jis šitą savo charakterį dar slėpė. Bet naujasis ugdymas, kuris dabar kyla iš materializmo, iš vitalizmo arba iš teizmo, aiškiai prisipažįsta prie savos pasaulėžiūros ir ją deda pedagoginių savo koncepcijų bei praktikų pagrindu. E. Krieckas, kuris ilgą laiką savo veikaluose kovojo dėl pedagogikos, nepriklausomos nuo bet kurios filosofijos, nė pats nejausdamas pasidarė didžiausiu *nacionalizmo* pedagogu. Laikydamas ugdymą „pirmykšte dvasios funkcija"[39], kuri kyla iš bendruomenės, jis tuo pačiu buvo pasirėmęs tam tikra pasaulėžiūra, būtent: *nacionaliniu universalizmu,* kuris išėjo aikštėn nacionalsocialistiniame sąjūdyje. Kriecko pavyzdys yra labai charakteringas visoms dabarties padagoginėms teorijoms. Pasaulėžiūrinė žymė yra labai aiški jose visose. Šitos žymės *buvimas* pedagogines sroves jungia. Bet šitos žymės *esmė* jas labai ir nuo viena kitos skiria.

Pasaulėžiūrinis dabarties pedagogikos charakteris yra išraiška bendro mūsų amžiaus noro *pagilinti gyvenimo supratimą.* Mechanistinė gyvenimo filosofija, kuri valdė praėjusio amžiaus pradus, gyvenimą suprato, kaip periferinį dalyką, kuris vyksta buities paviršiuje. Gyvenimo kūrėjais buvo laikoma ne žmogaus dvasios branduolys, bet periferinės šito branduolio galios: protas, valia ir jausmai. Dėl to čia atsirado racionalizmas, šopenhaueriškas voluntarizmas ir sentimentalizmas. O dabartis vis labiau pradeda suvokti, kad *gyvenimas kyla ne iš buities periferijos, bet iš pačių jos gelmių,* kad žmogus gyvenimą kuria ne savo galiomis, bet *pačiu savo centru, pačiu galių subjektu, pačiu žmogiškuoju savo principu.* Galios yra tik netobuli instrumentai šitame kūrybiniame žmogaus branduolio veikime. Todėl čia savaime atsiranda noras pagilinti gyvenimo supratimą, ieškoti tokių gyvenimo koncepcijų, kurios atskleistų gyenimo ryšį su giliausiais buities pagrindais. Dabartinėse pasaulėžiūrose vis labiau pradeda įsigalėti *mistinė kryptis.* Šiandien ne be pagrindo kalbama apie medžiagos mistiką sovietų gyvenime ir apie rasės mistiką nacionalizme. Platoniškosios Rytų krikščionybės atsigavimas reiškia mistinę kryptį ir teizme. Šiandien nė viena pasaulėžiūra nesitenkina paprastu sąvokiniu pažinimu: ji siekia aukštesniojo pažinimo, ji siekia *gnosio* tikra šito žodžio prasme. Šiandien norima užčiupti patį gyvenimo principą ir pačias jo šaknis. Todėl pasaulėžiūros reikšmė dabar savaime auga ir savaime reiškiasi pedagogikoje.

Gyvenimo koncepcijos pagilinimas veda žmogų nuo gyvenimo paviršiaus, nuo jo formų prie idealinių gyvenimo pirmavaizdžių ir prie idealinių jo normų. Gyvenimas dabar yra pradedamas jausti ne tiek, kaip išvystomasis arba formuojamasis vyksmas, kiek kaip toks vyksmas, kuris įtraukia žmogų į sa-

---

[39] Philosophie der Erziehung, Jena 1930 9 psl.

vus dėsnius, kuris jiems stato savus reikalavimus, kuris žmogų apsprendžia, tvarko ir normuoja. *Gyvenimas dabar yra suprantamas visų pirma, kaip norminis vyksmas.* Štai dėl ko šiandien mažėja individo laisvė, mažėja jo reikšmė, auga autoritetas ir bendruomenės galia. Visuomeninio gyvenimo sąjūdžiai ir naujosios valstybinės koncepcijos gali būti suprantamos tik gyvenimo norminio pobūdžio šviesoje. Kai šitoks norminis pobūdis pereina į ugdymą, mes gauname vad. *ugdytojo pedagogiką* (Pädagogik vom Erzieher aus). XX a. pradžios pedagogika buvo pastačiusi *vaiką* ugdymo centre. Ji sukūrė vad. *ugdytinio pedagogiką* (Pädagogik vom Kinde aus). Konkretinė vaiko prigimtis, vaiko išsivystymas ir jo reikalai čia buo pradedamasis punktas kiekvienai teorijai ir praktikai. Ellen Key teorijoje šita ugdytinio pedagogika pasiekė aukščiausią laipsnį. Fr. W. Försteris cituoja charakteringus Kästnerio žodžius: „Seniau vaikas augdavo ir norėdavo tapti vyru. Šiandien pedagoginiai vyreliai ir moterėlės klūpo ties vaikeliu“[40].

Prieš šitokį *paidocentrizmą* kaip tik ir stoja dabartinė pedagogika. Dabartinei pedagogikai vaikas nebėra ugdymo centras, ir *jo* reikalavimai nebėra ugdymo normos. *Ugdymo normos šiandien kyla iš gyvenimo ir reiškiasi ugdytojo valia.* Vaikas neturi šitų normų imanenčiai, kaip buvo manoma seniau. Augančiai prigimčiai jos ateina iš viršaus, iš gyvenimo gelmių, ir joms turi nusilenkti kiekvienas individualinis vaiko reikalas. Dabartinėje pedagogikoje — visose jos srovėse — pradeda imti viršų *ugdytojo pedagogika. Th. Litto* iškelta antinomija: leisti augti ar vadovauti[41] dabar yra išsprendžiama *vadovavimo* naudai. Ryškus vadovaujamasis bruožas šiandien matyti ir materialistinėje ir vitalistinėje pedagogikoje. Pedagoginiame teizme vadovavimas niekados nebuvo išnykęs. *Ugdytojo pedagogikos persvara yra antra bendra dabartinės pedagogikos žymė.*

Su ja yra organiškai susijusi trečia žymė, būtent: *auklėjimo funkcijos persvara.* Dabartinio amžiaus dvasia, siekdama gyvenimo normų ir norėdama jas realizuoti žmogaus veikime, savaime pedagoginėje srityje labiau pabrėžia *auklėjimą,* negu kitas ugdymo funkcijas, nes auklėjimas, kaip matėme, iš esmės yra ugdytinio prigimties normavimas. Auklėjamasis dabartinio ugdymo bruožas matyti visose pedagoginėse srovėse. Visur dabar yra kreipiama daugiau dėmesio ne tiek į auginimą ir ne tiek į lavinimą, kiek į *auklėjimą,* vadinasi, į tiesioginį ugdytinio prigimties branduolio perkeitimą pagal tam tikrą idealą. Šitas idealas šiandien yra skirtingas kiekvienoje pedagoginėje srovėje. Bet kiekvienoje jis turi pirmenybę prieš auginimo mežiagą arba prieš lavinimo lytis. Dabartinė ugdomoji

[40] Alte und neue Erziehung, Luzern 1936, 63.
[41] Plg. Führen oder Wachsenlassen? Leipzig 1927.

valia nori matyti ugdytinį tokį, koks jis turi būti, ir taip, kaip šitą „turi būti" supranta ugdomosios valios pasaulėžiūra. Kiekviena pedagoginė srovė dabar nori išsiauginti charakterio žmonių ir jos idėjos skelbėjų. Dėl to šiandien yra ne tiek pabrėžiamos kultūrinės gėrybės (kai kur jos yra net niekinamos, pav., pedagoginiame vitalizme), kiek *tiesioginis ugdytinio santykis su ugdytoju.*

Jau buvo minėta, kad dabartinė žmogaus koncepcija yra savotiška tuo, kad ji žiūri į žmogų ne tiek, kaip į atskirą individą, kiek kaip į *narį*, kuris iš esmės yra suaugęs su bendruomene. Dėl to ir ugdyme dabar stengiamasi įvesti žmogų į gyvenimą ir įjungti jį į gyvenimo vyksmą. *Žmogus dabartinei pedagogikai turi tapti organiška gyvenimo dalimi.* Pedagoginėje praktikoje tai reiškia *įjungimo funkcijos persvarą.* Kiekvienoje pagrindinėje ugdymo funkcijoje (auginime-lavinime-auklėjime) yra trys smulkesnės funkcijos: *išvystymas, perteikimas ir įjungimas.* Išvystymas išplėtoja ugdytinio prigimtį, perteikimas jam suteikia objektyvinių gyvenimo gėrybių, įjungimas įveda ugdytinį į objektyvinį gyvenimo vyksmą, į jo formas ir į jo santvarką. *Šita trečioji funkcija kaip tik ir nusveria moderniojo ugdymo praktikose.* Žmogaus, kaip nario, auklėjimas savaime stumia dabartinę pedagogiką šitą funkciją labiau pabrėžti, negu kitas, nes *įjungimas padaro, kad iš tikro žmogus tampa nariu savos šeimos, savos tautos ar savos valstybės.* Įjungimo funkcija turi ryšių su dabartine žmogaus koncepcija ir todėl dabar yra pabrėžiama visose pedagoginėse srovėse.

Įjungimo funkcijos persvara padaro, kad dabartinė pedagogika daugiau dėmesio kreipia į *visuomeninį*, negu į individualinį ugdymo atžvilgį. Visuomeninis ir individualinis ugdymo atžvilgis visados yra antinominėje įtampoje. Tik kartais yra labiau pabrėžiamas vienas, kartais antras šitos antinomijos narys. Mūsų laikai, laikydami bendruomenę pirmesne už individą, savaime linksta pirmenybę atiduoti visuomeniniam atžvilgiui. Kai kuriose dabartinio ugdymo srovėse šitas atžilgis yra taip pabrėžiamas, jog individualinio ugdymo beveik visiškai nebelieka: žmogus čia yra laikomas *tik* nariu ir todėl auklėjamas *tik* bendruomenei. Tokių vienašališkų tendencijų dabar galima pastebėti pedagoginiame materializme ir pedagoginiame vitalizme, kur medžiaginis arba rasinis kolektyvas absorbuoja visą žmogaus būtybę. Kitos pedagoginės srovės nežengia taip toli. Vis dėlto visuomeninio atžvilgio persvara yra žymi ir jų pedagoginėse praktikose.

Penkios tad pagrindinės bendros žymės yra charakteringos visai dabarties pedagogikai:

1. pasaulėžiūros ir ugdymo ryšių pabrėžimas,
2. ugdytojo pedagogikos persvara prieš ugdytinio pedagogiką,
3. auklėjimo funkcijos persvara prieš auginimą ir lavinimą,
4. įjungimo funkcijos persvara prieš išvystymą ir perteikimą,

5. visuomeninio atžvilgio persvara prieš individualinį ugdymo atžvilgį.

Šitos žymės parodo ir pagrindinę linkmę, kuria eina *visa* dabartinė pedagogika. Ji jau yra palikusi atomistinį gyvenimo supratimą ir išėjusi iš paidocentrizmo. Šiandien ji gyvenimą ir žmogų supranta, *kaip visumą*, ir šitą visumą stato į savo praktikų centrą. *Dabartinė pedagogika yra universalistinė.* Tiesa, šito universalizmo supratimas priklauso nuo to, kokia pasaulėžiūra yra imama kiekvienos srovės pagrindu. Dėl to šiandien galima kalbėti apie natūralistinį, humanistinį ir teisinį universalizmą. Bet kiekvienu atveju žmogaus sąryšis su gyvenimu ir atskirų gyvenimo sričių sąryšis tarp savęs čia nėra atsitiktinis ir paviršutiniškas, bet organiškas ir esminis. Dabartinė pedagogika ir dabartinis ugdymas braunasi į pačias žmogaus bei gyvenimo gelmes.

LITERATURA

Becker H. Ph., Die Probleme der Pädagogik in der kritischen Philosophie der Gegenwart, Langensalza 1925.

Deiters H. und Wolff G., Führende Erzieher, Langensalza 1932.

Ettlinger M., Die philosophischen Zusammenhänge in der Pädagogik der jüngsten Vergangenheit und der Gegenwart, Münster i. W. 1925.

Förster Fr. W., Alte und neue Erziehung, Luzern 1936.

Grunwald G., Die Pädagogik des XX. Jahrhunderts, Freiburg i. Br. 1927.

Hahn E., Die Pädagogik der Gegenwart in Selbstdarstellungen, Leipzig 1926-27.

Herget A., Svarbiausios pedagoginės srovės dabarties gyvenime, I dalį vertė P. D., II dalį vertė K. Karklys, Marijampolė, 1923.

Karstädt O., Methodische Strömungen der Gegenwart, Langensalza ^{1a}1926.

Knopp K., Der Einfluss der Naturwissenschaft auf das moderne Bildungsideal, Stuttgart 1933.

Lehmann R., Die pädagogische Bewegung der Gegenwart, München 1922.

Linde E., Pädagogische Streitfragen der Gegenwart, Leipzig ^{2}1922.

Litt Th., Die Philosophie der Gegenwart und ihr Einfluss auf das Bildungsideal, Leipzig-Berlin ^{3}1930.

Menzer O., Leitende Ideen in der Pädagogik der Gegenwart, Osterwieck 1926.

Messer A., Pädagogik der Gegenwart, Berlin ^{2}1931.

Moog W., Grundfragen der Pädagogik der Gegenwart, Osterwieck 1923.

Moog W., Philosophische Strömungen der Gegenwart, Langensalza 1926.

Nohl H., Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie, Frankfurt a. M. ^{2}1935.

Petersen P., Die neueuropäische Erziehungsbewegung, Weimar 1926.

Saupe E., Deutsche Pädagogik der Neuzeit, Osterwieck ^{6}1927.

Schneider P., Die Erziehungswissenschaft in der Kulturphilosophie der Gegenwart, Langensalza 1930.

Spranger E., Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule, Leipzig-Berlin 1922.
Spranger E., Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung, Leipzig ³1931.
Sturm K. F., Erziehungswissenschaft der Gegenwart, Berlin 1930.
Tumlirz O., Die Kultur der Gegenwart und das deutsche Bildungsideal, Leipzig 1932.
Weber E., Die neue Pädagogik und ihre Bildungsziele, Bayreuth 1931.
Zieroff Fr. u. a., Richtungen und Probleme in der Erziehungswissenschaft der Gegenwart, Nürnberg 1924-25.

Dorinis auklėjimas šeimoje

Ona Norušytė

Ši tema dviem atžvilgiais susiaurinta. Pirma, čia nagrinėjamas vaikų ir jaunuolių auklėjimas nuo gimimo iki 15 metų. Ši riba atrodė tinkamiausia, nes tik iki šių metų galima kalbėti apie tikrą auklėjimą šeimoje. Antra, plati dorinio auklėjimo problema negalėjo būti čia vispusiškai nagrinėjama, todėl pasitenkinta tuo aspektu, kurį lietuvė motina mato ir praktiškai pavartoja. Atrodo, kad šis temos susiaurinimas duoda konkretesnių ir detalesnių atsakymų į šios srities klausimus. Prieš kalbėdami apie metodą ir tyrinėjimo rezultatus, pabandysime trumpai paaiškinti dorinio auklėjimo sąvoką ir pažymėti, kokią funkciją motina auklėdama atlieka.

Visoks auklėjimas dviem atžvilgiais apibrėžiamas: 1) jo uždavinys yra žadinimas, skatinimas ir parėmimas individo asmenybės išsivystymo, t. y. jis orientuojasi pagal individe esančias ypatybes ir stengiasi jas išvystyti; 2) auklėjimas įveda vaiką į suaugusiojo pasaulį, t. y. prieš individą jis atstovauja tiems reikalavimams, kuriuos žmonijos ekonominė, socialinė ir kultūrinė santvarka žmogui uždeda. Atrodo, kad čia esanti antinomija, bet moderninės išsivystymo psichologijos laimėjimai rodo, kad tai tik formalinė priešybė. Iš tikro: žmogaus egzistencija neįmanoma tik kaip nuolatinis objektyvinių ir subjektyvinių faktorių pynimasis. Vadinasi, iš vienos pusės veržimasis patenkinti savo reikalus, o iš antros pusės — patenkinti tuos reikalavimus, kurie yra vertingi, nepaisant atskiro individo, net kai jie nepalankūs pačiam individui, kaip, pav. moko K. Bühlerio veiksmo teorija.

Pirmas gręžimasis į objektyvumą įvyksta trečiojoje vaiko išsivystymo fazėje (apie 6-9 metus), kada vaikas visas iki šiol įgytas funkcijas palenkia tiems uždaviniams ir tikslams, kuriuos mokykla jam rodo. Visas tolimesnis išsivystymas yra dinamiškas bangavimas tarp objektyvumo ir subjektyvumo. Tik visai dvasiškai ir techniškai apvaldęs visas objektyviškai ir subjektyviškai nuteiktas gyvenimo sritis suaugėlis subręsta galutiniam tikslingumui, kuris sprendžia tada jo gyvenimo prasmę ir funkciją. Tik pajungimas savo valios šiam galutiniajam tikslui, aukščiausiai vertybei, — kuris vėl gali būti individo subjektyvinėje sferoje, nes yra ir vitalinių gyvenimo nuostatų — laiduoja žmogui gyvenimo pilnatį. Jeigu šitą

valios pajungimą aukščiausiai žmogaus gyvenimo vertybei — šios vertybės turinio neaptardami — pavadinsime „doriniu“, tai aiškėja, kad doringumas nėra vienas išviršinio gyvenimo būtinų reikalavimų, kuris žmogui prievarta užkrautas, bet jis yra esmiškai surištas su žmogaus gyvenimu, jo paskyrimu, kiek tai moksliniam tyrinėjimui šiandien žinoma. Apie dorinę plėtotę kalbėsime tiek, kiek tai liečia žmogaus išsivystymą lavinant įvairias jo galias, kad jis pagaliau sugebėtų statyti sau tikslus ir taikyti tiems tikslams pasiekti veiksmus. Auklėjimas, kuris stengiasi šias galias išvystyti, yra *dorinis auklėjimas*. Kadangi tai yra centrinė šio darbo mintis, tai aptarkime šią sąvoką aiškiau.

Pirmas vaiko, o taip pat ir dorinio išsivystymo etapas vyksta paprastai šeimoje. Vaikas neįstengia patenkinti suaugėlio gyvenimo reikalavimų. Šeimos uždavinys yra vaiko fiziologiniams ir dvasiniams reikalams nusilenkti, arba priešingai, tik tokį reikalavimų kiekį jam pritaikyti, kokį jis yra priaugęs. Taigi šeima pirmiausia reprezentuoja vaikui tikrovę, pasaulį tokia forma, kokia jis įstengia jį pajusti, suprasti ir aktyviai valdyti. Šeimos tvarka reiškia vaikui, ypačiai pirmaisiais gyvenimo metais, pasaulio tvarką, kuri vykdoma šeimos narių, ypačiai tų, kurie daugiausia apie vaiką trūsia, t. y. tėvų — motinos. Jie yra vaikui lyg pasaulio interpretai, kaip ir lyg vaikui dedamų pasaulio reikalavimų atstovai.

Jeigu sutinkama, kad auklėjimas prasideda ten, kur gyvenimo reikalavimų modifikacija, atsižvelgiant į ypatingas vaiko galias, jungiama su vadovavimu ir pagalba fiziologiškai ir dvasiškai galėtis su gyvenimo sunkumais, tai aišku, kad auklėjimas natūraliu keliu vyksta šeimoje ir visai nepaisant, kiek tėvai ar kiti šeimos nariai, kurie kaip auklėjimo faktoriai veikia, apie tai nusimano. Paprastai suaugėlis sąmoningai vadovauja, pasiremdamas savo gyvenimo patyrimais. Jis turi gyvenimo tikslą, kurio šaknys glūdi jo gyvenimo patyrimuose, jo gyvenimo vagoje. Kai toks tikslas apsprendžia visas auklėjimo priemones, nuteikia vaiko dvasinę orientaciją pasaulyje ir jo valinguosius veiksmus, tai kalbame apie *dorinį auklėjimą*.

Lietuvoje tyrinėta lietuvių motinų auklėjimo tikslai ir priemonės, kuriomis tų tikslų siekiama.

Lietuvos gyventojai dalinami į keturius sluoksnius: ūkininkus, darbininkus, miesčionis[1] — viduriniįį luomą ir inteligentus. Šių visuomenės sluoksnių situacijos įvairumas verčia šiame darbe atskirai kalbėti apie kiekvieną sluoksnį. Buvo apklausinėta kiekvieno sluoksnio po 50 motinų, ir tie pasikalbėjimai atskirai apdirbti. Dalykai, kurie mums labiausia rūpėjo, yra šie:

1. kokius savo vaikų auklėjimo tikslus turi motina; 2. ką motina gal-

[1] Miesčionys yra smulkūs valdininkai, miestelių pirkliai, savarankiškai dirbantieji amatininkai ir pan.

voja apie savo vaiką, — kokias ypatybes ji giria, ar peikia, kokias šių ypatybių atsiradimo priežastis ji pamini; 3. kaip ji motyvuoja savo reikalavimus prieš vaiką; 4. kokias priemones vartoja motina, norėdama savo reikalavimus įvykdyti.

Motinos, kurias autorė apklausinėjo, buvo arba pažįstamos, arba pažįstami rekomenduodavo autorę motinoms. Kai kuriais atvejais, ypačiai sueiti su darbininkais, padėjo mūsų labdarių įstaigos. Beveik visoms motinoms reikėjo šiek tiek paaiškinti aplankymo tikslą, nes šiaip, ypačiai ūkininkės, būtų gal įtarinėjusios, buvusios neatviros. Paprastai motinos domėdavosi pasikalbėjimu. Trumpi užrašai buvo rašomi tuoj po atsilankymo, o visas pasikalbėjimas būdavo tą pačią dieną, kaip galima tiksliau, pažodžiui užrašomas.

Taip surinkta medžiaga buvo kokybiškai analizuojama ir kiekybiškai, statistiškai apdirbama. Šio darbo rezultatai išdėti dviejuose skyriuose: 1. auklėjimo idealas ir 2. lietuvės motinos auklėjimo praktika.

Motinų auklėjimo idealas tiesiogiai matomas, kur motina tą tikslą tiesiog pamini, o netiesiogiai — analizuojant tas ypatybes, kurios paminimos vaiką giriant, ar peikiant.

Atsakymai apie auklėjimo tikslus reikalaudavo iš motinų formulavimo sugebėjimo. Todėl suprantama, kad šiuo atveju motinų atsakymų vidurinis skaičius kyla arba krinta su visuomeniniu sluoksniu. Tačiau ir į šį klausimą yra 339 atsakymai. Pirmiausia keli pavyzdžiai. Klausimas būdavo maždaug toks: kokį žmogų norėtute iš savo vaiko išauginti?

Ūkininkė atsakė (Ū. Pr. 16): „Gerus žmones. Aš visada sakau, kad su žmonėmis gerai sugyventų ir savo tikėjimo laikytųsi. Žinai, be tikėjimo, tai žmogus kaip gyvulys. Mokytis tai visus leisime, kad ir žemės reikėtų parduoti".

O darbininkė atsako (D. Pr. 65): „Gerus žmones norėtum išauginti, kad nebūtų kokie girtuokliai, tinginiai, vagys. Bet kas gali žinoti, kas iš jų bus!"

Miesčionės pavyzdys (M. Pr. 128): „Kitiems kad būtų geri, bet ir savęs neužmirštų. Nenoriu, kad jie ką skriaustų, bet ir savęs kad neleistų skriausti. Norėčiau, kad būtų energingi ir savarankiški. Mergaitę reikės leisti ko nors mokytis, kad ji ir be vyro galėtų gyventi. Ištekės tai gerai, o ne — ne".

Dar vienos inteligentės tikslai (I. Pr. 169): „Geri, dori, darbštūs ir sąžiningi žmonės. Aš negalvoju, kad jie būtų kažin kokie dideli žmonės, aukštas vietas turėtų, ne, to netrokštu, bet grynai žmoniškai, kad jie būtų geriausi. Vienu žodžiu, kad būtų žmonėms geri ir Dievui malonūs. Šiuo atžvilgiu aš esu egoistė: aš norėčiau turėti didelę, gražią šeimą ir ją taip aprūpinti, kad vaikai ir mums tėvams būtų džiaugsmas".

Pasistengsim įvairius paminėtus tikslus į šias kategorijas sugrupuoti:

1. *Asmeniškomis dorybėmis* pavadintos visos ypatybės, kurios su pačiu žmogumi glaudžiai susietos, kaip dorumas, drąsa, teisingumas, darbštumas, sąžiningumas ir kt.

Paprastąjį pasakymą „geras" vadiname „toks, kaip visi žmonės".

2. *Nespecifine asmeniška dorybe,* nes čia vis dėlto mažiau specializuotas supratimas ypatybių, kurių savo vaikams pageidaujama.

3. *Pozicija* apima visus tikslus, kurie susieti su medžiagine gerove ar socialiniu pakilimu visuomenėje, kaip: „kad vaikai geriau gyventų negu tėvai", „kad gyventų gerai, būtų mokyti žmonės" — sako ūkininkai; „kad gyvenime prasimuštų, karjerą padarytų" ir t. t. — miesčionys ir inteligentai. Čia priskaityta ir tie atsitikimai, kada darbininkė, matyti, dėl medžiaginės ir socialinės gerovės, savo vaikams linki dvasiškio luomo.

Šie tikslai surišti su individualiniu vaiko gyvenimu. Transcenduoja tuo tarpu:

4. *Socialiniai tikslai,* pav., kai sakoma: jie turi ir kitiems žmonėms gera daryti, ne tik apie save galvoti, kad neturtingiems padėtų, su žmonėmis gerai sugyventų, kad žmonės juos mylėtų ir t. t.

5. *Religiniai tikslai.* Čia priskirta visi atsitikimai, kada paminėta tikėjimas, pamaldumas, Dievo įsakymai. Ūkininkių dažnas posakis: „kad su Dievu gyventų".

6. *Kultūriniai tikslai:* vaikas turi ne tik sau gyventi, bet ir geras pilietis būti, savo tėvynei tarnauti, mokslo išradimais pasižymėti ir pan.

7. *Tėvų egoizmas:* atskira auklėjimo tikslų grupė yra, kuri paprastam tėvų egoizmui tarnauja. Pageidaujama tėvų aprūpinimas senatvėje, kad vaikai būtų tėvų džiaugsmas, tėvus visada atsimintų.

8. *Tradicija:* paminėta ir, kad vaikai būtų tokie, taip gyventų, kaip tėvai gyveno.

9. *Rezignacija.* Tai yra pasakymai, kuriais abejojama auklėjimo tikslų ir auklėjamosios įtakos galimumu, pav.: niekas negali žinoti, kas iš jų bus; vis tiek nieko gero nebus ir pan.

Šitos devynios auklėjimo tikslų grupės nėra lygios visuose 4 visuomenės sluoksniuose. Lentelė I rodo, kad yra žymių skirtumų:

LENTELĖ I.

Atskirų visuomenės sluoksnių auklėjimo tikslų nuošimtis

	Ū.	D.	M.	I.[1]
Asmeniškos dorybės	52.17	59.21	51.75	53.89
Religija	18.84	11.84	16.78	15.57
Pozicija	8.70	11.18	17.48	10.18
Socialiniai tikslai	7.26	5.27	9.79	13.77
Tėvų egoizmas	3.62	5.92	2.80	1.20
Kultūriniai tikslai	—	—	1.40	2.99
Nespecifiškos asm. dorybės . . .	1.45	0.66	—	—
Rezignacija	5.79	5.92	—	—
Tradicija	2.17	—	—	—
	100	100	100	100

1. Duomenų skaičius didėja su visuomenės sluoksniu.

2. Yra sluoksnių specifinių tikslų: kultūrinių tikslų randame tik pas m. ir i., tradicija kaip tikslas yra tik ū., nespecifinės dorybės ir rezignacija, kuri sudaro 4,3% visos mūsų medžiagos randama tik ū. ir d.

3. Yra sluoksnių mėgiamų auklėjimo tikslų: religiniai — ūkininkų dažnai minimi, asmeniškos dorybės — darbininkų, pozicija — miesčionių ir socialiniai tikslai — inteligentų.

Lengviau suprasime šiuos paviršutiniškai, pagal išorinę socialinių sluoksnių struktūrą, pastebėtus rezultatus, padarę vienos auklėjimo tikslų grupės, kuri sudaro didžiausią procentą visų tikslų, analizą. Tai yra asmeniškos dorybės.

Šią grupę galima dar padalyti:

1. *Be ydos* pavadintos ypatybės yra negatyvios. Jos tik pasako, koks vaikas neturėtų būti: negirtuoklis, nevagis, nelošikas (kortomis), nepasileidęs ir t. t.

2. *Padorumas* apima visas ypatybes, kaip: padorus, doras, mandagus, klusnus, sąžiningas.

3. *Darbingumas:* nesibijąs jokio darbo, darbštus.

4. *Energija* yra tos charakterio ypatybės, kurias motinos pamini, rišdamos su bendru gyvenimo tinkamumu, pajėgumu, pav.: drąsus, vikrus, gudrus, energingas, mokąs gyvenime prasimušti ir t. t.

5. Asmens *garbingumas* yra, pav.: tiesmukas, atviras žmogus, gyvenąs pagal savo įsitikinimus, teisingas, garbės žmogus ir kita.

6. Tik vieną kartą paminėtas konkretus talentas.

---

[2] Dėl patogumo visur trumpinama: Ū. = ūkininkai, D. = darbininkai, M. = miesčionys, I. = inteligentai.

LENTELĖ II.

Asmeniškosios dorybės (absoliutiniai skaičiai)

	Ū.	D.	M.	I.
„Be ydos"	6	23	11	3
padorumas	13	14	8	10
darbingumas	11	9	14	22
galingumas	5	5	15	22
energija	—	—	8	16
talentas	—	—	—	1
	35	51	57	74

Kiekybinis ypatybių pasiskirstymas visuomenės sluoksniais labai aiškus: „be ydos" ir „padorumas" dažniausiai minimas ūkininkų ir darbininkų, „darbingumą" randame visuose sluoksniuose, bet daugiau miesčionių ir inteligentų atsakymuose. Dar ryškiau tai matyti asmens garbingume. Energiją gyvenimui randame pagaliau, kaip tikslą miesčionyse ir inteligentuose. Ką tai reiškia?

„Be ydos" ir „geras elgesys", jeigu jie izoliuotai stovi, yra pasyvaus gyvenimo išraiška. Neturėti ydų — nebūti lošikas, girtuoklis — yra minimalinė sąlyga pakenčiamai egzistencijai. Toks minimumas miesčionims ir inteligentams visai suprantamas ir jų nė neminimas. Tik ten, kur asmens egzistencija šiais atvejais sudūžta, ar toks pavojus gresia, gali ir šis sąlyginis minimumas būti gyvenimo tikslas.

Kai kalbama apie padorumą — prisitaikymą prie visuomenės, tai jau nėra tik primityvi žmogiška egzistencija. Už jo yra tikslas — kuo lengviau pereiti per gyvenimą, be didelio trynimosi, bet dar neaiškiai apibrėžtu „kaip galima padoresniu būdu". Šios asmeniškos dorybės dažnai kombinuojamos su kitu tikslu: „su žmonėmis gražiai santaikoje gyventi". Čia jau galima ir pozityvų tikslą pastebėti, tačiau tik vadinamosiose „esančiose sąlygose" ir dėl to, kad motina dar negalvoja vaiką galint šias gyvenimo aplinkybes keisti, savo gyvenimo kelio ieškoti. Bet turimuose rėmuose jis turi rasti savo „pusiausvyrą". Šias dorybes, sujungtas su darbingumu, randame visuose sluoksniuose, nors ūkininkuose ir darbininkuose dažniau negu miesčionyse ir inteligentuose. Žmogaus darbas, jo profesija yra tas taškas, nuo kurio žmogus gali pradėti savo gyvenimo situacijas savarankiškai vairuoti. Žmogus dirbdamas aktyviai kuria savo egzistencijos pagrindus, o siekdamas dar toliau vėl kuria visuomeninio gyvenimo formas. Įdomu, kad šią ypatybę dažniau pamini miesčionys ir inteligentai.

Ypačiai tai ryšku „garbingume" ir „energijoje". Abiem atvejais trokštamas aktyvus gyvenimo situacijos valdymas, vienur idėjiškai tų motinų,

kurios savo vaiko charakterį, kaip tikslą svarbiausiu laiko, kitur reališkai profesijoje ir ekonominėje srityje tų motinų, kurios iš savo vaikų laukia, kad „gyvenime prasimuštų", „karjerą padarytų", kad gerai gyventų pasiekę aukštą vietą. Čia paminėtomis ypatybėmis aiškėja aktyvus gyvenimo valdymo tikslas.

Asmeniškų dorybių, kuriomis motinos norėtų savo vaikus matyti pasipuošusius, analizas veda prie šio rezultato:

Ypatybės, kurių ūkininkės ir darbininkės vaikams linki yra *defensyvaus pobūdžio;* jos laiduoja žmogiškos egzistencijos primityviausias sąlygas. Ūkininkėms svarbiausia tai, kas įgalina *įaugti į esančias aplinkybes.* O miesčionys ir inteligentai mini ypatybes, kurios leidžia savarankiškai ir sąmoningai tvarkyti gyvenimą: ar išlavinti visas paties žmogaus galias, ar siekti tikslų, kurie jau yra už žmogaus subjektyvinio gyvenimo ribų.

Šio teigimo įrodymas yra I lentelėje, kuri rodo auklėjimo tikslų bendrą padalinimą. Ją galima dabar interpretuoti. Iš tikrųjų pozicijos siekimas miesčionims, o socialiniai ir kultūriniai tikslai inteligentams yra pagrindiniai. Augančią asmeniškų dorybių diferenciaciją su visuomenės sluoksnio kilimu galima aiškinti ne tik kaip besidiferencijuojančius reikalavimus, kuriuos miesčionys ir inteligentai pajungia savo komplikuotiems gyvenimo tikslams. Inteligentai mini grynai žmoniškas ypatybes dėl jų pačių vertingumo, nemažas jų skaičius yra pačios sau tikslas. Žmogiškoji dorybė yra jau ne priemonė tikslui pasiekti, bet pats tikslas kaip asmenybės išvystymas. Tuo tarpu daugelis darbininkų asmeniškųjų dorybių, kaip matėme, yra diferenciacija į negatyviąją pusę. Tai reiškia jų kasdieninį patyrimą ir pažinimą, tų ypatybių, kurių reikia vengti, nenorint gyvenimo kovoje žūti.

Pabandykime dabar suprasti tuos dalykus, kuriuos I lentelė rodo, palygindami su atskirais visuomenės sluoksniais.

Ūkininkų troškimai neišeina iš jų kasdieninio, artimiausio gyvenimo rėmų, kuriuose telpa religija ir pastangos gražiai gyventi su žmonėmis. Apie tikslus, kurie už šių rėmų yra, kaip tėvynės meilė ar mokslas, negalvojama. Paprastai ir pozicija minima todėl, kad vaikas gerai gyventų tarp ūkininkų. Kai gausinga šeima negali visa pasilikti ūkyje, motina trokšta vaikus leisti į mokslą ir tokiu būdu įgalinti juos pasiekti kitą profesiją.

Pastačius ūkininkų ir darbininkų tikslus vienus prieš kitus, pastebima, kad mažas skaičius darbininkių prisimena religiją, o palyginti, daug tėvų egoizmą.

Kaip svarbiausius šių dviejų sluoksnių skirtumus pastebėjome: 1. medžiaginis darbininko nesavarankiškumas ir netikrumas ir 2. jo išskyrimas iš ūkininko šeimos tvirtų ryšių, kuris drauge išplėšia jo asmeninę atramą sunkioje gyvenimo situacijoje. Tačiau ir ūkininkas nėra tikras dėl savo darbo vaisių. Jis priklauso oro ir žemės — gamtos jėgų, kuriose jis ta-

čiau nuo pat mažens mato ypatingą Dievo valios pasireiškimą. Savo ūkininkiška veikla jis kasdien lyg santykiuoja su savo Dievu. Jį riša su Juo ypatingi asmeniniai reikalai, jis gali į Jį savo maldomis ar kitaip veikti. Kitokia yra darbininko situacija. Jis priklauso ne tik savo darbo pelno, bet ir pačia darbo galimybe išorinių faktorių, darbo rinkos padėties, uždarbio keitimosi, kurių jis neperžvelgia ir kur jis sau pažįstamų Dievo valios pasireiškimo formų neįstengia pastebėti. Tuo pačiu laiku jis pamato iki šiol jam svetimus blogus gyvenimo įpročius; ydas, kurias jis iš tolo matė, ar apie jas girdėjo, pamato iš arti. Be to, jis gyviau santykiuoja su aplinkiniais svetimais žmonėmis. Taip pereinant iš kaimo į miesto gyvenimą darosi palaidesni šeimos ryšiai, kurių tvirtumas ir patvarumas buvo jo ligšiolinio pasaulio supratimo dalis. Jis nevisai įstengia perprasti ir valdyti tas naujas sąlygas ir aplinkybes, kuriose jam dabar tenka gyventi, nes vaikystėje įgyta pasaulėžiūra nepadeda jam surasti tinkamų priemonių. Tai nereiškia, kad darbininkas, patekęs į naujas gyvenimo sąlygas, staiga pasidarė areligiškas. Ne. Tik religija nestovi dabar jam visų dalykų priekyje. Jo gyvenimas yra dabar nuolatinė kova, kuri kasdien atneša naujų klausimų ir grąsina jį sutriuškinti. Socialiniai ir aukštesni tikslai nėra todėl jo vaikų auklėjime taip aktualūs, bet tėvai nori bent senatvėje būti aprūpinti, pasilsėti. Tradicijos čia nėra, todėl didelis skaičius rezignacijos kalba apie jų liūdną būtį.

Palyginus miesčionis su kitais sluoksniais, jiems charakteringas yra pozicijos siekimas. Svarbiausia čia yra medžiaginė padėtis. Šis pavyzdys tai paaiškina:

M. Pr. 103: „kad turėtų tvirtą valią ir mokėtų gyvenime gerai tvarkytis; kad gerą vietą turėtų, gerai gyventų, bet ir kitų neskriaustų, būtų teisingas".

O inteligentė motina kalba:

I. Pr. 182: „teisingi, darbštūs žmonės, geri katalikai, kad ne tik sau gyventų. Tai svarbiausia. Profesija ne taip jau svarbu".

Arba:

I. Pr. 190: „Jie turi mokėti gyvenime kovoti ir laimėti. Žinoma, pirmiausia reikia savimi rūpintis, o paskui kitais. Kai pats nieko neturėsi, tai ir kitam negalėsi duoti". Vėliau ši moteris skambina telefonu: „aš užmiršau jums dar kai ką pasakyti. Man svarbiausia yra žmogaus individualybė. Aš stengsiuos taip vaikus auklėti. Jie neturi ko nors nedaryti ne dėl to, kad kiti žmonės laiko tai blogu ar gali pajuokti, ne, bet dėl to, kad tai jiems patiems bloga atrodo. Jie turi patys nusimanyti kas yra geriausia ir protingiausia, ir pagal tai gyventi".

Šiuos pavyzdžius galima taip pat interpretuoti (lentelėse tai statistiškai matoma): inteligentams rūpi socialiniai ir kultūriniai tikslai, o be to, kaip aukščiau minėta, grynai žmogiškos ypatybės yra pačios sau tikslas.

Apskritai apie lietuvių motinų auklėjimo idealus galima pasakyti: visuose sluoksniuose yra ryškus medžiaginio tikrumo ir tų žmogiškų ypatybių, kurios šį tikrumą kokiu nors būdu laiduoja, siekimas. Skirtinga tik jo vertė tikslų visumoje. Ūkininko ir inteligento net medžiaginės gerovės siekimas apsprendžiamas tuo uždaviniu, kurį kiekvienam individui savo sluoksnio rėmuose tenka atlikti; galima gal net pasakyti, — kurį šie sluoksniai Lietuvos valstybėje atlieka. Darbininkui ir miesčioniui svarbiausia yra atskiro asmens kova dėl būvio, vis tiek ar ji būtų daugiau defenzyvi — darbininkų, ar aktyvi socialiai aukščiau siekianti, į valdymo sferas krypstanti, kuri kyla iš dvasinio pajėgumo.

Šis priešingumas tarp darbininkų ir miesčionių iš vienos pusės, o ūkininkų ir inteligentų iš kitos labai aiškiai matomas lentelėje, kur auklėjimo tikslai parodo, ar galvojama apie savo luomą ir norima jame pasilikti, ar trokštama perlipti luomo rėmus

LENTELĖ III.

Visuomenės sluoksniai ir auklėjimo tikslas

	Ū.	D.	M.	I.
Tikslas tam pačiam sluoksnyje . .	82	70	52	100
Sluoksnio rėmų peržengimas . . .	18	30	48	—
	100	100	100	100

Matome, kad ūkininkų ir inteligentų daugumas turi savo tikslus tam pačiam visuomeniniam sluoksnyje, o beveik pusė miesčionių mano kopti aukščiau. Žymus yra taip pat kylantis darbininkių motinų procentas. Šių teigimų korelatą randame tuose duomenyse, kur motinos kalba apie savo vaikų geras ir blogas ypatybes.

Mes čia sužinome: kokių malonumų ir sunkumų sutinka motinos kasdieniniam gyvenime, auklėdamos vaikus ir kokių priežasčių jos randa šioms ypatybėms paaiškinti. Į šį dalyką galima žiūrėti dvejopu būdu: 1. Čia sužinome kokius iš tikrųjų sunkumus motina turi nugalėti auklėdama; jos nurodytos atskirų ypatybių priežastys leis mums pažvelgti į jos pedagoginę orientaciją. 2. Motinos paminėjimas gerų ir blogų vaiko ypatybių padeda mums praktiškai suprasti, ko ji iš savo vaiko tikisi ir ko ji jam trokšta. Taigi šie duomenys papildo mūsų teigimus apie motinų auklėjimo tikslus.

Reikia pažymėti, kad turime 1332 atsakymus apie blogas ypatybes, ir tik 724 apie gerąsias. Tai reiškia, kad motinos gal daugiau stebi savo vaikų

bloguosius palinkimus. Todėl platesnį dalykų vaizdą duoda mums neigiamųjų ypatybių nagrinėjimas. Tai parodo ši lentelė:

Blogųjų ypatybių absoliutiniai skaičiai

Užsispyrimas	308	Afektas	118	Mokykla	51
Peštynės	215	Vogimas	103	Charakterio silpnumas	36
Melas	182	Biaurūs žodžiai	84	Apsileidimas	23
Egoizmas	135	Onanizmas	61	Rūkymas, gėrimas ir kita	16
	840		366		126

Iš viso 1332 atsakymai

Užsispyrimu vadiname šias paminėtas ypatybes: neklusnus, nemandagus, užsispyręs.

Peštynės: peštynės, barniai, nesutikimas mokykloje, namie, gatvėje, dažniausiai su vienmečiais draugais, broliais, seserimis.

Egoizmo grupę sudaro tokie pasakymai kaip: jis neturi geros širdies kitam; nepasidalina, jei ką turi, su kitais; galvoja tik apie save, skriaudžia kitus ar mažesnius vaikus.

Afektingumas: išdykęs, rėkia, verkia dažnai, piktas ir panašūs dalykai.

Biaurūs žodžiai: keiksmažodžiai ar kiti, kurie suaugusių (dėl gėdos supratimo) padorioje draugijoje nevartojami.

Mokykla: viskas, kas surišta su blogu mokymusi.

Charakterio silpnumas: pasyvumas, silpna valia, nesavarankiškumas, energijos stoka, bailumas, iniciatyvos trūkumas.

Apsileidimas: tinginystė, nešvarumas, netvarkingumas. Kitos kategorijos nereikalingos paaiškinimo — pats pavadinimas pasako turinį.

Pastebim, kad užsispyrimas, peštynės, melas ir egoizmas labiausiai nemėgiamos ypatybės; charakterio silpnumas ir apsileidimas, mokymosi sunkumai, rūkymas, gėrimas ir kita — retai pasitaiko.

Atsižvelgdami į šių blogųjų ypatybių funkcijų skirtingumą vaiko išsivystyme, galime jas suskirstyti į šias grupes: 1. Auklėjimo sunkumai, kuriuos galima vadinti normaliais normaliame vystymesi, kaip prieštaravimas ir afektingumas; bet čia įskaitomi ir biaurūs žodžiai, nes dažniausiai jie atsiranda tuo laiku, kada vaikas normaliai besivystydamas susitinka su įvairiomis vaikų grupėmis. 2. Auklėjimo sunkumai, kurių pagrinde yra gilesnė charakteriologinė priežastis, kaip melas ir vagystė. Žinoma, tai dar nesako, kad su laiku, po vystymosi kritiškųjų periodų, tai taip pat nepranyks. Bet šios ypatybės gali turėti ir rimtesnių priežasčių (psichinis nenormalumas), o vėliau ir rimtesnių pasekmių. Mes tai vadiname vaikų trūkumais.

Padalinę paminėtas blogas ypatybes keturioms vystymosi fazėms, turime šią lentelę:

LENTELĖ IV.

Nuošimtis blogų ypatybių, suskirstytų pagal vaiko amžių[3]

Amžius	Užsisp.	Afekt.	Pešlyn.	B. žodž.	Silpn.	Egoizm.	Apsil.	On.	Melas	Vag.	Mok.	Kiti
iki 3;5	29,5	8,5	12,5	5,9	6,6	17,—	—	7,2	5,9	11,8	—	1,1
„ 6;5	26,5	6,1	14,7	8,9	1,66	8,6	1,6	8,—	11,6	10,5	—	1,9
„ 9;5	21,5	9,4	15,4	7,—	4,—	8,—	0,5	4,5	14,8	9,1	4,9	0,9
„ 14;5	19,6	9,—	18,3	6,1	2,5	8,1	2,9	1,1	16,—	5,9	10,—	0,5

Daugumą šių paminėtų ypatybių galima gerai suderinti su vaiko amžiumi, tai sutinka su bendrosios vaikų psichologijos žinomais duomenimis: užsispyrimas yra ryškiausias apie ketvirtuosius metus, taigi tame laikotarpyje, kuris vadinamas užsispyrimo amžiumi; jis pamažu atslūgsta. Pešlynių ir barnių daugėja beaugančiam vaikui susiduriant su įvairomis vaikų grupėmis ir pasiekia viršūnę brendimo laikotarpyje, kada jaunuolis laisvinasi iš įprastinės aplinkos ir netaikingai stoja prieš tą aplinką. *Biaurūs žodžiai,* kuriuos vaikai, taip sakoma, daugiausia iš kitų vaikų išmoksta, gausiausiai atstovaujami tame laikotarpyje, kada vaikas susitinka su kitais vaikais (darželis, mokykla), kada vaikas daugiau laiko praleidžia gatvėje, kieme. *Charakterio silpnumas,* apskritai, retai paminimas ir motinos skundžiasi juo dažniausiai tuo laikotarpiu, kada iš tikrųjų vaikų palinkimas paklusti, taikingai gyventi yra su vaikų išsivystymu suderinamas. Atrodo visai aišku, kad subjektyviai nusiteikęs mažas vaikas dažniausiai yra *egoistas.* Mokyklos sunkumai kyla su beaugančiu vaiku. Primityviausi vaiko geisminio gyvenimo pasireiškimai, kaip onanizmas ir vogimas, atslūgsta, o melo, kurio sėkmingumas reikalauja iš vaiko ir tam tikros inteligencijos, su vaiko metais daugėja.

Šis mūsų apklausinėtų motinų duomenų suderinimas su vaiko amžiumi ir su mums žinomais išsivystymo psichologijos duomenimis rodo, kad apskritai motinos įvairiame vaiko amžiuje pasitaikančius auklėjimo sunkumus pajunta kaip auklėjimo problemas. Kad motinoms neaiški yra šių dalykų svarba išsivystymui, rodo ir šis pavyzdys, kur motinos užsispyrusia pavadinta mergaitė, matyti, yra negatyvinėje fazėje: „Blogiausio būdo yra Aldona (12; 7); ji pikta, užsispyrusi. Nesenai aš jai liepiau bulves skusti,

[3] Šis padalinimas amžiumi darytas atsižvelgiant į du dalykus: vaiko vystymąsi ir jo perėjimą į įvairias vaikų grupes: gatvė-kiemas, vaikų darželis, mokykla ir negatyvusis periodas.

bet ji nepaklausė ir išbėgo pas drauges. Parėjo namo, kai mes jau vakarienę valgėme. Tada aš ir sakau: „Matai, bulvių tai nenori skusti, bet vakarienės tai pareini“. Ji užlindo už pečiaus ir neina vakarienės valgyti. Tada tėvas nusijuosė diržą, prilupo ir vakarienės dar negavo“.

Dar aiškiau matome supratimo trūkumą apie kai kurias išsivystymui charakteringas blogas ypatybes iš šios lentelės:

LENTELĖ V.

Blogų ypatybių priežasčių nuošimtis

	Būdas[4]	Amžius	Aplinka	Aukl.	Lytis	Kita	Suma
1. *Išsivystymui charakteringi auklėjimo sunkumai:*							
Afektingumas	60	13	13	10	4	—	100
Užsispyrimas	54	27	4	14	1	—	100
Peštynės	31	65	—	4	—	—	100
Biaurūs žodžiai	1	—	86	9	4	—	100
2. *Charakterio sunkumai:*							
Silpnumas	68	2,5	12	15	2,5	—	100
Egoizmas	60	10	7	22	1	—	100
Apsileidimas	57	17	4	22	—	—	100
3. *Trūkumai:*							
Onanizmas	35	49	13	3	—	—	100
Melas	29	42	7	20	2	—	100
Vagystė	35	35	20	7	—	3	100
Rūkymas ir gėrimas	44	31	12	12	1	—	100
4. *Mokykla:*	92	—	6	2	—	—	100

Šie skaičiai rodo, kad dėl daugumo ypatybių kaltinamas būdas ir palinkimas, taigi net ir dėl tų, kurios, kaip mes minėjome, priklauso nuo išsivystymo. Vis dėlto nesutikimas, onanizmas, melas ir vogimas aiškinama gana didelio skaičium ir amžiumi. Dėl biaurių žodžių ir vogimo tarp ko kita kaltinama ir aplinka, o dėl melo 20% visų atsakymų kaltinamas ir auklėjimas.

[4] Čia įskaityti ir tie atsitikimai, kur motinos nepasako priežasčių.

Taigi galima sakyti, kad, apskritai, motinos kovoja su tikrais auklėjimo sunkumais, bet nesupranta jų tikro vaidmens vaiko išsivystyme.

Jeigu mes dabar pažiūrėsime į motinos sprendimą apie vaiko charakterį socialiniu atžvilgiu, tai pamatysime, kad blogųjų ypatybių priežasčių paskirstymas duoda mums aiškų visuomenės sluoksnio nuspalvintą vaizdą.

LENTELĖ VI.

Blogųjų ypatybių priežasčių nuošimtis padalytas visuomenės sluoksniais

	U.	D.	M.	I.	vid. %
Būdas	42	44	41	47	44
Amžius	38	23	33	26	31
Auklėjimas	11	10	12	19	12
Aplinka	9	20	13	7	12
Lytis	—	3	1	—	1
Kita	—	—	—	1	—
	100	100	100	100	100

Jeigu mes dabar sugrupuosime taip, kad būdą (palinkimą), amžių ir lytį vadinsime prigimtais, o aplinką ir auklėjimą socialiniais faktoriais, tai aiškėja, kad 80% visų duomenų ūkininkai laiko auklėjimo sunkumais, kurių žmogus paveikti negali, o tuo tarpu darbininkė 30% visų duomenų laiko aplinkos įtakos pasekmėmis. Bet tai nereiškia, kad ji savo vaiko blogų ypatybių atžvilgiu iš visų sluoksnių aktyviausiai nusiteikusi; nes iš 30% visų priežasčių 20% ji randa socialinėje aplinkoje, kuri, kaip tai galima spręsti ir iš daugybės rezignacijos išsireiškimų apie auklėjimą, atrodo jai beveik taip pat nepakeičiama, kaip ir žmogaus prigimtis. Auklėjimo svarbą daugiausia įvertina inteligentai.

Ir čia pasirodo nepajudinamas ūkininko pasitikėjimas prigimties tikslingumu ir protingumu, kaip jau aukščiau minėjome. Darbininkė jaučiasi beginklė prieš aplinką, o miesčionė motina atrodo randanti priemonių sąmoningam vadovavimui ir auklėjimui. Tai yra išvada, kuri mūsų teigimą apie auklėjimo tikslus papildo ir patvirtina.

Be to, mums rūpi lietuvės motinos pedagoginė praktika, jos auklėjamasis aktyvumas, t. y. nustatyti: kokias priemones ji auklėdama vartoja, kokie dalykai turi jos praktikai įtakos ir į kokias vaiko psichines sritis ji apeliuoja. Priemonėmis mes vadiname ir tuos paaiškinimus, kuriais motina remia savo reikalavimus vaikams, t. y. motyvus, taip pat ir konkrečias priemones: sudraudimą, bausmę ir kita.

Kadangi motyvai minimi vaikams auklėti yra artimesni pedagogi-

kos teorijai, tai pirmiausia ir pakalbėsime apie juos. Mūsų surinktoje medžiagoje jų skaičius yra 1681. Štai keletas pavyzdžių jų iliustracijai.

Pavyzdžiui viena ūkininkė sako: „Ranką tau skaudės, jeigu tai padarysi. Mama nemylės, muš. Blogus vaikus ugnyje degina. Jeigu motinos neklausysi, tai ir Dievas nepadės". Arba: „Velnias džiaugiasi, o angeliukas verkia".

Darbininkė sako: „Niekur darbo negausi, jeigu toks būsi".

Miesčionė pabrėžia savo reikalavimus vaikui šiuo sakiniu: „Mama niekur tavęs nesives ir nieko nepirks".

Inteligentė tikrai nori apeliuoti į vaiko moralinį jautrumą, kada ji sako: „Gėda tau pačiam, nes tu esi žmogus ... Žmogus turi būti žmoniškas".

Norint šiuos motyvus nagrinėti reikia juos suskirstyti kategorijomis. Todėl suskirstėme šiomis rubrikomis: grąsinimas, bausmė, autoritetas, savo nauda ir padorumas kaip pats sau tikslas. Padaliję šias motyvų grupes mūsų priimtais vaikų amžiaus periodais, gauname tokį vaizdą:

LENTELĖ VII.

Visų sluoksnių motyvų paskirstymas vaiko amžiumi

	Iki 3;5	3;6—6;5	6;6—9;5	9;6—11;5
Padorumas	17,5	17,3	12,1	12,0
Autoritetas:				
tėvų	21,9	14,3	15,1	9,4
Dievo	11,5	17,0	24,0	17,8
žmonių	7.5	8,0	10,0	14,3
Suma	58,4	56,6	61,4	53,5
Bausmės:				
tiesioginė	27,6	15,2	7,6	7,3
Dievo ir valdžios bausmė šiame gyvenime	10,0	20,0	16,4	16,0
Dievo bausmė aname gyvenime .	2,6	5,2	9,0	7,4
Suma	40,2	40,4	33,0	30.7
Savo nauda	1,4	3,0	5,6	15,8
	100	100	100	100

Iki šeštų metų gausiausiai grąsinama bausme, mokykliniam amžiuje remiamasi autoritetu, norint pasiekti savo tikslų. Po devintųjų metų ryškėja „savo nauda".

Šiuos dalykus galima trejopu atžvilgiu interpretuoti: 1) koks struktūrinis santykis yra tarp paminėto motyvo ir reikalaujamo vaiko elgesio; 2) iš kokios dvasinės ar socialinės srities ima motina tuos motyvus, kuriais ji operuoja; 3) į kokius vaiko psichinius faktorius apeliuojama norint pasiekti tikslą.

Panagrinėkime pirmąjį atžvilgį. Šiuo atveju reikia sugrupuoti motyvus į dvi kategorijas, būtent: pirmoji apims grąsinimą bausme ir autoritetingus reikalavimus, antroji — priminimą savo naudos ir doringumą kaip sau tikslą (kaip savaime suprantamą dalyką). Pirmosios grupės motyvai yra tokie, kurie su vaiko peikiamu veiksmu neturi vidujinio sąryšio. Tas sąryšis, savavališkai nustatytas, yra tetinis.

Betgi antroji grupė išrenka tokius momentus kaip motyvus, kurie turi vidujinio sąryšio su reikalaujamu dalyku. Jie kilę iš tų reikalavimų analizo. Tai yra realiniai arba esamieji santykiai. Ch. Bühlerienė parodė, kad vaiko vystymasis eina nuo skyrimo prie pasisavinimo, nuo volicionalinio pasaulėvaizdžio prie kauzalinio. Tik trečioje fazėje vaikas supranta tą realinį santykį. Šis bendras išsivystymo psichologijos konstatavimas, mūsų lentelei pritaikytas rodo, kad motina instinktyviai nujaučia, kas vaikui tinka, nes iki trečiosios fazės vaikas tegali tik tuos motyvus suprasti, kurie atatinka jo volicionalinį pasaulėvaizdį, t. y. grąsinimą, bausmę ir rėmimąsi autoritetu, kurie iš tikrųjų sudaro didžiausius motyvų procentus iki šeštų metų.

Pergrupuokime dabar šiuos motyvus pagal antrąjį atžvilgį — pagal motinos paminėtas instancijas, kuriomis ji nori paremti savo reikalavimus. Čia matome, kad mažesniesiems vaikams tenka beveik išimtinai tik šeimos, konvencijos ir religijos vertybių sritys. Viešoji nuomonė ir valstybė, kaip vertybių mastas, gausiai taikoma vaikams tik po 6; 5 metų.

LENTELĖ VIII.

Vertybių % paskirstyti vaiko amžiaus periodais

	Iki 3;5	3;6—6;5	6;6—9;5	9;6—14;5
Konvencija	47,3	29,0	21,8	18,2
Religija	19,0	25,0	24,6	22,9
Viešoji nuomonė	5,8	12,3	16,0	17,0
Valstybė	2,6	5,5	8,0	8,0
Šeima	16,3	13,9	13,1	10,4
Sava egzistencija	2,6	3,2	7,0	13,7
Padorumas	6,4	11,1	9,5	9,8
	100	100	100	100

Sava egzistencija ir padorumas minima kaip vertybė tik prieš brendimo laikotarpį. Ir čia pasireiškia įvairių vertybių derinimas su vaiko amžiumi, t. y. derinimas su įvairiomis gyvenimo sritimis, kurios vaikui šiuo ar kitu laiku yra tiesiog prieinamos.

Šeima, konvencija ir religija yra lietuviškosios šeimos gyvenimo kasdieniniai faktoriai, todėl jau visai mažiems vaikams taikoma ir suprantama. Mokyklos lankymas vaizduoja įstojimą į naują, viešą visuomenės grupę, kuri yra šeimos priešybė. Čia vaikas pergyvena naujas gyvenimo problemas, pav., kas yra valstybės pilietis. Viešoji nuomonė tampa žmogui prasminga tada, kada žmogus turi kokį nors kontaktą su viešuma — platesne visuomene. Pagaliau ta dar nepradėjusi bręsti tendencija — daugiau pačiam pasirodyti, save pabrėžti ir viską daugiau viduje subjektyviai pergyventi visai tinka, kad dabar padorumas ir sava egzistencija tampa vertybių sritimi.

Kada šiais pirmaisiais dviem atžvilgiais nagrinėjama, kiek vaiko išsivystymo struktūra ir jo sava orientacija vertybių pasaulyje derinasi su motinų motyvais, tai mums lieka dar trečiasis — sunkiausias klausimas nagrinėti, t. y. į ką vaike apeliuoja motina su savo reikalavimais ir tų reikalavimų pagrindimu. Mes aiškiai žinome, kad pasinaudodami mūsų turimąja medžiaga, į klausimą visiškai atsakyti negalime, nes akylam skaitytojui staiga kyla abejojimas, ar ta instancija, kuri atrodo motinos motyvais pažadinama, yra tikrai vienintelė ar iš tikrųjų nėra dar ko nors vaike sukeliama, kas jį paragina atitinkamai veikti. Jeigu mes šitą antrą galimą instanciją vaike pavadinsime latenčia, kaip paprastai psichologiniu terminu sakoma, tai mes turime aiškiai pabrėžti, kad pasinaudodami mūsų turimąja medžiaga mes galime kalbėti tik apie manifestines vaiko instancijas, į kurias apeliuojama.

Pasirodo, kad baimė veikia kaip stipriausias faktorius paremti doros reikalavimus ir, be to, iki šeštųjų metų konkrečios bausmės baimė, kurią vėliau pavaduoja Dievo ir žmonių autoriteto baimė.

LENTELĖ IX.

Vaiko psichinės sritys, į kurias apeliuojama motyvais

	Iki 3,5	3,6—6,5	6,6—9,5	9,6—14,5
Meilė ir pasigailėjimas	27,7	23,4	18,8	12,5
Baimė	11,2	13,0	21,9	20,4
Konkrečios pasekmės	35,4	32,3	26,7	25,4
Padorumas	6,3	9,1	8,6	9,0
Garbėtroška	2,9	12,4	15,7	16,5
Noro atsakymas ir sava nauda . .	16,5	9,8	8,3	16,2
	100	100	100	100

Ši lentelė rodo, kad priešmokyklinio amžiaus vaikus turėtų versti paklusti tėvų meilė, o mokykliniame amžiuje veikia garbėtroška kaip auklėjamasis faktorius. Labai anksti, dar prieš 3; 5 metus matome noro atsakymo viršūnę, kuris veikia kaip auklėtojo reikalavimų pagrindimas. Gana vėlai, t. y. prieš pubertetą tėvų daugumas susipranta aiškinti vaikams, kad geri veiksmai, geras elgesys gali būti jiems patiems naudingas. Šios išorėje matomos instancijos, į kurias motyvais apeliuojama, vis dėlto vėl derinasi su tomis instancijomis, kurios tikrai turėtų vaizduoti vaiko elgesį atatinkamame amžiuje. Afektyviai orientuotame priešmokyklinio amžiaus vaike, kuris gyvena tik šeimoje ir turi konkretų antropomorfinį pasaulėvaizdį jo elgesys veikiamas afektyvinėmis priemonėmis: atsakymas noro, žinoma, šeimos rėmuose tėvų meilė, kuri yra taip pat konkretaus volicionalinio pobūdžio, ir konkrečiai bausmės baimė. Mokyklinio amžiaus vaikas, atėjęs į vaikų visuomenę — mokyklą, čia pažįsta naujų autoritetų ir dėl jų palankumo jis turi su kitais vaikais varžytis, turi išmokti suprasti, kad prisitaikymas prie svetimų autoritetų ir garbėtroška reikalinga kaip veiksmų pavara. Pagaliau priešpubertetiniame amžiuje žengiamas žingsnis į suaugusio žmogaus gyvenimą, veiksmų dorinis charakteris gali būti skatinamas ne iš viršaus, bet iš vidaus. Apskritai motinų motyvai rodo, kad motinos teoriškai nepažindamos vaiko išsivystymo dėsnių, šiek tiek praktiškai nujaučia. Šitą teigimą vis dėlto susiaurina motinų paminėtų konkrečių auklėjimo priemonių vaizdas. Mes matome šių priemonių suskirstymą pagal visuomeninius sluoksnius šioje lentelėje:

LENTELĖ X.

Auklėjamųjų priemonių nuošimtinis paskirstymas visuomenės sluoksniais

	Ū.	D.	M.	I.
Afektinė reakcija	12	10	9	7
Autoritetinės priemonės	19	18	20	19
Bausmė	34	39	26	15
Netiesioginės priemonės	25	19	29	32
Pamokymas	10	14	15	22
Prikalbinėjimas	—	—	1	5
	100	100	100	100

Afektine reakcija vadiname: riksmą, plūdimą, keiksmą ir kita, vadinasi, visa tai, ką galima paaiškinti staigiu pykčiu, motinos pasikarščiavimu, o ne tikru vaiko elgesiu.

Autoritetu vadiname tokias priemones, kaip subarimas ir grasinimas.

t. y. motinos išsireiškimai, kurie reikalauja paklusti be paaiškinimo, kurie atrodo turį visuotinės vertės be aiškinimo, savaime suprantami.

Bausmė yra tie momentai, kada suaugęs konkrečiai veikia ir tai jis vaikui rodo kaip sankciją už jo blogą darbą: mušimas, klupdymas, kampe statymas, kitam kambaryje uždarymas, noro atsakymas, valgio nedavimas, meilės atsakymas, pav., nepabučiavimas prieš miegą, nežiūrėjimas į vaiką, nekalbėjimas su juo.

Netiesioginėmis priemonėmis mes vadiname tai, kada suaugęs mato tam tikrą sąryšį tarp vaiko elgesio ir auklėjimo priemonės, jis nori netiesioginiu būdu vaiką paveikti, bet vaikas gali ir nesuprasti to sąryšio, pav.: išjuokimas, gėdinimas, dėmesio nukreipimas, nepaisymas, pašalinimas akstinų, kurie galėtų vaiką gundyti, pagalba vaikui, pav., rengiant pamokas ir pagaliau kaip pagrindinė priemonė — aplinkos pakeitimas.

Mūsų medžiagoje daugiausia atstovaujamos bausmės ir netiesioginės priemonės. Ū. ir D. didžiausią vaidmenį vaidina bausmės, o inteligentams netiesioginės priemonės; toliau seka autoritetinės priemonės, kurios beveik lygiomis pasiskirto po visus visuomeninius sluoksnius, — ir pamokymas, daugiau pasireiškiąs inteligentuose, taip pat prikalbinėjimas geruoju, kurio iš viso nedaug tėra. Afektinės reakcijos net negalima vadinti tikra to žodžio prasme priemone; ji dažna ūkininkuose ir darbininkuose.

Šių priemonių pasiskirstymas visiems sluoksniams aiškinimas tegalimas, kada žinomas atsakymas į klausimą, koks uždavinys skiriamas joms vaiko auklėjime.

Paprastai dorinio auklėjimo srityje pedagogika ankstyvoje vaikystėje skiria du auklėjimo uždavinius: sudarymą „gerų įpročių", kurie garantuotų visų smulkių gyvenimo veiksmų, beveik mechanizuotą, sklandžią eigą, kuri vaike sudarytų „pastovios formos ir vidujinio ir išorinio elgesio vieningumo" pagrindus, kurie vėliau sudaro suaugusiojo gyvenimo stilių, paprastai vadinamą „papročiais ir padorumu". Antrasis uždavinys yra sąmoningas išugdymas dorinės valios, kuri įgalina savarankiškai pasirinkti tikslus ir padaryti visa, ko reikia net ir patiems tolimesniems tikslams pasiekti. Nohlis[5] tarp tų priemonių, kurios „gerus įpročius" sudaro, pirmiausia mini pavyzdį, atlyginimą ir bausmę primityvia ir diferencijuota forma, kuri pasireiškia gyrimu ir gėdinimu.

Šis pavyzdys mūsų turimojoje medžiagoje retas.

Bet atlyginimas ir bausmė čia vaidina labai svarbų vaidmenį ir, būtent, savo primityviausia forma — mušimu. Svarbiausia čia norima veikti vaiką baime. Tačiau Schleiermacheris[6] primygtinai nurodo, kad baimės priemonė ir laisvas dorinės asmenybės auklėjimas yra du iš esmės priešingi

---

[5] *Nohl H.*, Handbuch der Pädagogik, Langensalza 1933.
[6] Ten pat 60 p.

dalykai. Atlyginimą ir bausmę jis vadina nedoringumu. Kitaip yra su gėdinimu, nes čia vaiko elgesys turi sąryšio su aplinkos reakcija, be to, tai stipri paskata, kuri apeliuoja į vaiko garbę.

Nesigilinant į plačias diskusijas dėl bausmės reikalingumo ir funkcijos vaiko auklėjime, galima tik pažymėti: bausmės prasmė yra pasiekti tai, kad vaikas atsimintų draudimą, vadinasi, jos charakteris daugiausia yra negatyvus, varžo tam tikrus palinkimus. Todėl ji gali turėti šiek tiek reikšmės kaip dresūros priemonė, norint pasiekti kai kurių įpročių sudarymo pačioje ankstyvojoje vaikystėje. Bet viena aišku: tolimesniame žmogaus gyvenime, kada žmogus turi taikytis prie ivairių aplinkybių, kada jis iš visų pusių veikiamas, iškrinka visi grynai išoriniai „įpročiai", kurių šaknys nėra tame žmogaus centre, iš kurio plaukia jo vieningas gyvenimo krypties aktyvių tikslų pasirinkimas, — tai yra jo dorinėje asmenybėje.

Šio dorinio žmogaus centro negalima išugdyti tokiomis šiurkščiomis draudimo priemonėmis, bet tik mobilizavus vaiko pozityviąsias galias ir aktyvių vadovavimu, kuriuo būtų veikiamas vaikas, jo tikslų pasirinkimas pagal auklėtojo norą. Šiam uždaviniui pasiekti Nohlis mini priemones — *meilę* ir *paklusnumą,* kurias mes turimojoje medžiagoje randame bent iš dalies atstovaujamas autoritetiniuose pabarimuose, kurie atskirti nuo autoritetinių grasinimų. Čia priklauso taip pat meilės atsakymas. Meilės atsakymas žymus yra inteligentų šeimoje, o autoritetingai bara daugiau negu pusė visų mūsų apklausinėtų motinų. Pagaliau, norint pasiekti pozityvaus tikslo pasirinkimą, svarbu ir *pamokymas.*

Norėdami šiais atžvilgiais turėti vaizdą apie priemones, skirstome jas į tris grupes.

Pirmoji grupė apima tas priemones, kurios svarbiausia nukreiptos į palinkimų suvaldymą, t. y. mušimas, klupdymas, statymas kampe, taip pat noro atsakymas, valgio nutraukimas ir autoritetinis pabarimas. Antrojoje grupėje yra tos priemonės, kurios linksta į aktyvų valios auklėjimą ir tikslų pasirinkimą: meilės atsakymas, pamokymas, prikalbinėjimas geruoju, skatinimas, raginimas, pajuokimas, gėdinimas, malda. Trečiojoje grupėje, pagaliau, turime tas priemones, kurių uždavinys yra sudaryti situaciją, ku-

LENTELĖ XI.

Trys auklėjamųjų priemonių grupės

	Ū.	D.	M.	I.
Įpročių sudarymo priemonės . .	60	58	47	35
Aktyvus valios auklėjimas . . .	24	22	37	46
Netiesioginės priemonės	16	20	16	19
	100	100	100	100

rioje vaikas būtų prieinamas suaugusiojo parinktam tikslui, t. y. nepaisymas užsispyrimo, nemandagumo ir t. t., dėmesio nukreipimo bandymai, taip pat šalinimas kenksmingos įtakos ir aplinkos pakeitimas.

Iš šios lentelės aiškėja, kad ūkininkuose ir darbininkuose žymiai persveria tos priemonės, kurios padeda geriems įpročiams susidaryti. Tik inteligentuose ir miesčionyse ryškiau pastebime aktyvios valios auklėjimo faktorių, kurių mažiausia randame darbininkuose. Netiesioginės priemonės, kurios vengia aktyvios įtakos vaikui, bet vis dėlto stengiasi pašalinti sunkumus, beveik lygiomis pasiskirsto visiems sluoksniams.

Šie dalykai derinasi su mūsų ligšioliniais duomenimis apie auklėjimo tikslus ir auklėjamąjį visų sluoksnių nusiteikimą. Ūkininkuose ir darbininkuose radome rūpesčio prisitaikyti prie aplinkos, o miestiečiai ir inteligentai bando visomis priemonėmis savarankiškai gyvenimą valdyti ir prasimušti. Tačiau auklėjimo priemonės derinamos ne tik su visuomeniniu sluoksniu.

LENTELĖ XII.

Motinų paminėtos sėkmingosios priemonės pagal vaiko amžių

	Iki 3;5	3;6—6;5	6;6—9;5	9;6—14;5
Afektinė reakcija	21	11	13	10
Bausmė	32	31	32	36
Autoritetinės priemonės	28	33	30	22
Netiesioginės priemonės	15	13	7	7
Pamokymas	2	11	17	25
Prikalbinėjimas	2	1	1	—
	100	100	100	100

Šioje lentelėje matome motinas taikant priemones ir vaiko amžiui — vaiko asmeninei situacijai.

Šioje lentelėje tėra tos priemonės, kurias motina paminėjo kaip sėkmingas. Atrodo, kad pirmaisiais metais daugiausia yra netiesioginių priemonių, kurios mažėja vaiko amžiumi. Jų vietą paima bausmės, kurių didmuo yra tarp 9; 6 ir 14; 5 m. Autoritetingų priemonių padaugėja vaikui lankant mokyklą, pamokymas žymesnis yra tik po 6; 6, o jo didmuo yra prieš pubertetą. Vadinasi, netiesioginės priemonės daugiau pavartojamos pirmaisiais gyvenimo metais, taigi tame amžiuje, kada motina dar nesiskaito su vaiku kaip su visu žmogumi (pav., pasakymai: „jis dar kvailas, jis dar nieko nesupranta“).

Atrodo, kad auklėjimo priemonės pasirenkamos atsižvelgiant ne į vaiko amžių, bet tai nusprendžia moralinio atsakingumo laipsnis. Relatyvus

atlaidumas mažam vaikui mažėja jam augant, kada vaikas vis labiau laikomas atsakingesniu už savo veiksmus ir auklėtojas griebiasi smarkesnių priemonių. Bausmės labiausia pakyla 9; 6—14;5 metais. Teoriškai galima sakyti, kad bausti pradedančius bręsti ir brėstančius tikrai yra netikslu. Tuo būdu užsispyrimas, savęs pabrėžimas ir izoliavimosi tendencija šiame laikotarpyje gali būti tik daugiau paskatinama. Tačiau pamokymais, geru pavyzdžiu ir maloniu konfliktų supratimu galima būtų šiek tiek sušvelninti šią žmogaus vystymosi krizę. Iš antros pusės šios krizės konstatavimas mus praktiškai įgalina suprasti šį vaiko amžiui nepritaikytą motinos elgesį. Negatyvioji fazė ir pubertetas yra ne tik tam, kuris ją gyvena sunkus laikas, bet ir suinteresuotam žiūrovui. Todėl visai suprantama, kad tie suinteresuoti žiūrovai — motinos — netenka galvos ir bejėgiškai stveriasi primityviausių priemonių, kurios padeda išvengti bent blogiausių šio laikotarpio ekscesų, nors jos ir nieko pozityviai neprideda prie susivaldymo. Kad tikrai čia yra tam tikra katastrofinės reakcijos rūšis, kada motinos 10—14 metų vaikams bausmę ant bausmės krauna, rodo tai, kad inteligentės motinos skiriasi šiuo atžvilgiu nuo kitų.

IŠVADOS

Norint daryti išvadų, kaip šie mūsų keturi visuomenės sluoksniai teoriškai ir praktiškai yra nusiteikę doriniam auklėjimui, tenka dar kartą konstatuoti:

1. *Ūkininkės* motinos tikslas yra organiškas vaikų pritaikymas įprastinei aplinkai: turinio atžvilgiu šį tikslą apsprendžia konvencija — socialinėje srityje, o religija — etinėje srityje. Savo tikslui pasiekti jos, svarbiausia, naudojasi autoritetais, kurie pasireiškia tiek jų vartojamose priemonėse, tiek teikiamuose vaikui motyvuose.

2. *Darbininkių* svarbusis tikslas yra defensyvus apdraudimas savo medžiaginės egzistencijos. Savo tikslo jos bando siekti bausmėmis ir grąsinimu. Svarbiausia jų auklėjamoji priemonė yra baimė.

3. *Miesčionis* yra apskritai nusiteikęs socialiai pakilti. Jis bando suprasti pasaulį ir vaiką kaip besikeičiantį dalyką; jis trokšta savo vaikus išauginti drąsiais žmonėmis, kurie gyvenime prasimuša. Todėl visai tinka, kad jis, kaip dorinio veikimo motyvą, taip labai vertina viešąją nuomonę ir jau vaike bando pažadinti tą supratimą, kad geras elgesys yra pačiam pelningas, vadinasi, kad tuo galima visuomenėje laimėti aukštesnę vietą. Šios aukštesnės vietos troškimas ugdomas kaip garbės troškimas.

4. *Inteligentai* pagaliau skiria savo vaikams tikslus, kurie jau yra beveik peraugę grynąją kovą dėl būvio; jų noras yra, kad geriau būtų suprastos tos vertybės, kurias jie savo vaikams stengiasi perteikti ir išauklėti valią, įgalinančią tuos tikslus realizuoti.

LITERATŪRA

Adler A., Ueber den nervösen Charakter, München-Wiesbaden ^{6}1922;
Allers R., Das Werden der sittlichen Person, Freiburg. i. Br. 1929;
Bühler K., Die geistige Entwicklung des Kindes, Jena ^{6}1930;
Bühler Ch., Kindheit und Jugend, Leipzig 1931;
Bühler Ch., Psychologie des menschlichen Lebenslaufes, Leipzig 1931;
Busemann A., Pädagogische Milieukunde, Halle 1927;
Frankenheim H., Die Entwicklung des sittlichen Bewusstseins beim Kinde, Freiburg i. Br. 1933;
Hetzer H., Kindheit und Armut, Leipzig 1929;
Hetzer H., Entwicklungsbedingte Erziehungsschwierigkeiten, Z. Päd. Ps. XXX (1929);
Katz D., Gespräche mit Kindern, Berlin 1928.
Nohl H., Handbuch der Pädagogik, 1. Bd., Langensalza, 1933.
Piaget J., Développement moral chez l'enfant, Paris 1932;
Scupin E. G., Bubis erste Kindheit, Leipzig 1907;
Scupin E. G., Bubi im vierten bis sechsten Lebensjahre, Leipzig 1910.
Stern W., Psychologie der frühen Kindheit, Leipzig ^{4}1927.

KALBOTYRA
LITERATŪRA
IR MENAS

TURINYS

E. p. doc. Dr. Antanas SALYS

Kalbotyra mokyklinių kalbų dėstyme

Vyr. asist. Juozas AMBRAZEVIČIUS
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir forminės linkmės

Doc. Dr. Jonas GRINIUS
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Prancūzai integralinės poetikos kūryboje

Kalbotyra mokyklinių kalbų dėstyme

Antanas Salys

Kalbotyra, ypačiai lyginamoji, daugio šiandien laikoma išrinktųjų mokslu, svetimu gyvenimui. Galima sutikti, kad jos grynoji teorija nėra gyvenimiška, lygiai taip pat, kaip ir pačios biologijos ar matematikos gilybės. Mat, šių dienų žmogus yra pratęs viską matuoti praktikos ir tiesioginės naudos mastu. Tačiau ilgainiui kiekvieno mokslo teorija pasinaudojama daugiau ar mažiau ir praktikos gyvenimo reikalams. Taip yra ir su kalbotyra. Ir ypačiai todėl, kad priežastingasis kalbinis galvojimas yra tokio pat senumo, kaip ir pati žmonija. Juk jau pirmojoje Šv. Rašto knygoje, Genezyje, etimologizuojama: Adomas reiškia vyrą iš žemės, o Ieva (hebr. Havvāh) — gyvenimo davėją, gyvenimą. Ten pat II 23 skaitome: „todėl ji vyrienė bus vadinama, kadangi iš vyro išimta yra". Hebrajiškai 'iš „vyras" ir 'išah „moteris" yra vienos šaknies žodžiai.

Kalbotyros pradmenų pastebime ir senovės Indijoje, taip pat klasinėje Graikijoje. Vienur prireikė sunkiai besuprantamoms Vedoms aiškinimų, atsirado gramatikų, didžiausias iš jų Paninis gyveno IV a. pr. Kristų. Antrur vėl Herakleito, Pythagoro, Demokrito, Platono, Aristotelio ir sofistų kalbos dalykas pirma sprendžiamas filosofiškai, o paskiau ji nagrinėjama jau ir kalbiškai, gramatiškai. Pvz., Platonas „Kratylo" dialoge, spręsdamas daikto ir jį reiškiančiojo žodžio tarpusavio santykį, stato klausimą: φύσει ar θέσει Mūsiškai tariant: ar tas santykis yra prigimtinis ar sutartinis?

Dabarties akimis žiūrint, tiesa, ta kalbotyra labai menka. Net juokinga, kad Platonas ἄνθρωπος „žmogus" išveda iš ἀναθρῶν ἃ ὄπωτε „svarstąs matyta ar pastebėta", o lotynai vėl etimologizuoja: *fenestra quasi ferens nos extra, canis a non canendo.* Tačiau niekados neturime pamiršti, kad vien iki raštą išrandant žmogui reikėjo ilgo ilgo kalbos stebėjimo. Mes dar šiandien rašyboje ginčijamės, kur vienas, kur du žodžiai, o kokia praraja tarp pirmykščio paveikslinio (ideografinio) ir dabartinio garsinio rašto, suskaldžiusio gyvąjį žodį mažomis dalelytėmis — garsais. Tai tegalėjo padaryti ilgas, nors šiaip ir primityvus kalbos darbas. Paradoksiškai galima būtų pasakyti: su kalba atsirado ir pirmieji kalbininkai.

Tačiau mokslinė kalbotyra visai nesena. Tik 1816 m. F. Boppas išleidžia pirmą moderninės kalbotyros veikalą. Bet ir per tuos 120 metų ji su-

spėjo išaugti atskiru mokslu su plačia literatūra ir savais metodais. Sėkmingai naudodamasi lyginamuoju bei istoriniu tyrimo metodu ne tik daug padarė pačiai kalbai, būtent iš pagrindų pakeitė iki XIX a. vyravusias nuomones, bet taip pat davė didelių įnašų ir prosenovei (pvz., toponomastika, skolinių studijos), net apskritai kultūros istorijai. Bet mokykliniame kalbos darbe kalbotyros pagalba labai neseniai imta naudotis. Reikėjo gana ilgo laiko, kol iš senosios aristotelinės, grynai loginės gramatikos persilaužta į naujovę. Užsieniuose jau prieš Did. karą pasireiškia sąjūdis, kuris kalbotyros laimėjimais ir ypačiai jos metodais stengiasi pasinaudoti ir praktiniame kalbos mokymo darbe mokykloje. Vietoj grynos aprašomosios gramatikos reikalaujama — pragmatinės ir istorinės. Negana kalbos lytis konstatuoti, bet labai svarbu vartosenai teikiamąsias normas priežastiškai paaiškinti ir istoriškai pagrįsti. Po karo šis klausimas daugelyje kraštų jau teigiamai ir išspręstas. Gana palyginti, kad ir vokiečių arba lenkų mokyklų naująsias programas. Plg. H. Richerto *Richtlinien für die Lehrpläne der höheren Schulen Preussens* I—II (Berlin 1931) ir lenkų 1934 m. *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania* (Bibljoteka oświaty i wychowania, tom 2.). Naujosios srovės atsiliepė ir mums: 1931-32 m. programose pasirodo kalbos mokslo pamatai ir fonetika (Žr.: Švetimo Minsterijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos. Kaunas). Bet dėl mokytojų nepasiruošimo iš to nieko nelaimėta. Šitie vad. „pamatai" virto sausiausiu a t s k i r u mokslo dalyku, einamu VIII kl. Kenkė ir netikęs, perplatus vadovėlis (Durys, Kalbos mokslo pagrindai. Kaunas 1929). Šiame straipsnyje — jis yra VDU 1935 m. rudens semestre skaityto kurso santrauka — mėginu keliais metmenimis parodyti, kuo ir kaip iš kalbotyros galėtume mokykloje pasinaudoti. Daugiausia vietos skiriu gimtajai kalbai, nes ji apskritai yra viso mokyklinio kalbos mokslo pagrindas.

GIMTOJI KALBA.

Pastabos pradinei mokyklai.

Kartais girdėti sakant, kad kalbotyrinėmis priemonėmis naudinga naudotis tik senųjų, graikų ir lotynų kalbų dėstyme. Tos kalbos, kaip mirusios, ypačiai esančios reikalingos istorinio aiškinimo. Joms tai, tiesa, labai naudinga, bet gimtajai kalbai — *būtina*. Ir kaip tik *pradėti* turime nuo gimtosios kalbos. Tam yra daug priežasčių. Visų pirma *didaktikos* sumetimais nuo žinomų dalykų turime eiti prie nežinomų. O mokiniui kaip tik tėra pažįstama gimtoji kalbinė medžiaga. Ir *pedagogiškai* tik čia teįmanoma mokinį išmokyti savarankiškai stebėti. Čia jam visuomet padeda prigimtasis kalbos jausmas. Svetimosios kalbos mokantis to jausmo trūksta.

tenka verstis gimtosios analogijomis, kurios dažnai gali ir nesutikti. Taip pat ir *socialiniu* požiūriu šis kelias tinkamiausias: tik gimtoji kalba mokoma visų visose mokyklose. Atskiros tautos dalys tik tada bus santalkios, jei iš kalbos ir per kalbą gaunamasis išsilavinimas bus grindžiamas tuo pačiu bendru pagrindu. Pagaliau sąmoningas ir dvasiškas gimtosios kalbos, lygiai taip pat ir tarmės, supratimas sužadina jai meilę, sukelia džiaugsmą ir todėl — stiprina *tautinę* sąmonę. Čia turime aiškiai įsidėmėti: nors tautos sąvoka labai sunkiai apibrėžiama, nors iš rezignacijos ji kartais pavadinama iracionaline, bet visi sutinka, kad pagrindinis jos dėmuo — kalba. Todėl tautiškųjų savybių ugdyboje svarbi vieta turi tekti kalbai.

Bet nuo kada kalbos dėstyme pradėti naudotis kalbotyra? Žinoma, abėcėlininkams jos dar nereikia. Bet, mano galva, *ir pradinėje mokykloje naudinga, jei mokiniai mokomi mokytojų, kuriems nesvetimas kalbiškas galvojimas ir metodai.* Steigiant mokytojų institutus, reikėtų tuo susidomėti ir atitinkamai papildyti jų programas.

Tinkamas mokytojo kalbinis paruošimas daug nusveria jau gimtosios kalbos mokslą pradedant: abėcėlės mokant. Svarbiausias dalykas čia — mokytojo tartis. Vaikai, ypačiai kaimo, į mokyklą ateina su tarme. Iš jos mokykloje palaipsniui ir atsargiai turime pereiti į bendrinę kalbą. Ir mokytojui turi būti aišku, kad jo priedermė yra išmokyti ne tik rašybos, bet ir bendrinės tarties. Baranauskinė pažiūra, kad tik rašytina vienodai, o kalbėtina tarmėmis, savo amžių jau yra atgyvenusi. Ir praktiškai tai nebūtų įvykdoma, nes mokytojams tenka dirbti ir mišrių tarmių plotuose, dažniausiai ir už savo tarmės ribų. Tautiniai ir valstybiniai sumetimai brėžte pabrėžia *vienos* bendrinės kalbos reikalą. Tik ta kalba sulytina visą tautą į darnų vienetą. Gana čia prisiminti, kad ir Klaipėdos kraštą, kur politika jau ir kalbos tarminiais skirtumais bando naudotis savo reikalams. Tautos ir valstybės gyvenimas be kultūrinės kalbos neįmanomas, o ši tegali būti viena, ne tarmių kratinys. Tačiau perdidelis griežtumas čia galėtų ir žalos padaryti. Imkime, pvz., septynerių metų žemaitį ar kupiškėną. Visi turime sutikti, kad mokytojui, kalbančiam bendrine kalba, su juo sunkoka susiprasti. Todėl kalbos mokslo pradžioje tarmė viena iš geriausių priemonių su abėcėlininkais susigyventi, susiprasti.

Čia tuojau ir susiduriame su kalbai labai žalingu mokytojų kilnojimu iš vieno Lietuvos pakraščio į kitą. Naujai atkeltasis ne tik susiduria su svetima aplinka ir papročiais, bet ir pats kalbos mokymo darbas visai svetimoje tarmėje žymiai pasunkėja. Mokytojas čia jau pirmosiomis darbo dienomis, rašydamas į dienoraštį mokinių pavardes, daro nedovanotinų klaidų. Paminėsiu keletą tikrų atsitikimų. Žemaičiuose mačiau pradinių mokyklų mokytojų ir šiaip pavardes rašant: *Augutis, Ažundenis, Lautė, Manstys, Suodys*... Betgi rašomąja kalba šios pavardės ra-

šytinos tik: *Uogutis, Užandelis, Luotė, Mąstys, Sodys.* Suklaidino juos tarmiškosios lytys *Ougotis, Ožondenis, Loute, Monstys, Suodys,* kurių, nepažindami vietos tarmės, nesugebėjo išversti į rašomąją kalbą. Tuodu mokytojai buvo aukštaičiai, vienas, rodos, rytietis. Todėl visai ir suprantama, kad žemaitį galėjo rytiečiu — *Ažundeniu* — perkrikštyti. Rytuose vėl dirbantieji žemaičiai mokytojai taip pat be jokios atodairos drožia į oficialinius raštus *Undriūnas, Ikasulas, Pimpes, Dadalas,* nors, žiūrint tarmės garsų dėsnių, turime rašyti: *Andriūnas, Įkaselė, Pempė, Dėdelė.* Vietos ar bent artimos tarmės žmogus nieku būdu taip pavardžių neiškraipytų, nes tarmės jausmas jam tikrąjį kelią rodo. Nors arčiau pradinės mokyklos ir nepažįstu, bet jau ir toks nemokšiškas pavardžių rašymas visą gimtosios kalbos mokymą negera šviesa nušviečia. Viena aukštaitė mokytoja man skundėsi: „Nei aš tų žemaičių kalbos suprantu, nei vaikų rašybos galiu išmokyti. Bepiga buvo savo krašte dirbti...". Ir kur vaikas rašys taisyklingai, kad, pvz., rašomosios kalbos garsams *o* ir *uo* jo gimtojoje tarmėje atliepia *uo* ir *ū: puovs, dūna.* Reikėjo tik mokamo paaiškinimo, ir žemaičių vaikai čia darys daug mažiau klaidų negu, pvz., tokie panevėžiečiai. Nepriklausomojo gyvenimo pradžioje pradinių mokyklų mokytojai nebuvo tiek daug kilnojami. Nežinau, ar mokytojo kėlimas *tarnybos labui* iš vieno Lietuvos pakraščio į kitą naudingas dalykas. Bet kad tai išeina kalbos *nelabui,* nėra ko nė abejoti. Džiaugtumės, jei švietimo vadovybė šiuo reikalu susidomėtų ir mokytojų skyrimą atitinkamai sritiškai imtų tvarkyti.

Pabrėžiame, kad gimtajai kalbai mokyti pradinėje mokykloje geriausiai tinka vietos kilmės žmonės. Bet iš kitos pusės, mokytojų skyrime laikantis šitokios politikos, reikėtų vis tik griežtai reikalauti ir bendrinės kalbos mokėjimo; ypačiai mokytojo tartis turėtų būti tobula. Negalima leisti, kad mokykloje mokytų kažkokio tarmės ir bendrinės kalbos mišinio. Mokytojo tikslas ir čia pasilieka tas pats: mokyti bendrinės kalbos. Tik jis šios moko ne atsijai, ne kaip svetimosios, bet ugdo iš pačių mokinių gimtosios tarmės. Niekados neturime pamiršti, kad gimtoji kalba mums visų pirma yra gimtoji tarmė. Iš jos mokykloje pereiname į bendrinę kalbą, ir būtent vienų tarmių žmonės lengviau, kitų sunkiau. O tos pereigos sklandumas priklauso mažne vien nuo mokytojo mokomojo sugebėjimo.

Naujoji šešiametė pradinė mokykla mokytojo atžvilgiu dar reiklesnė bus. Ir visas darbo atsakingumas jau iš pradinės mokyklos mokytojo reikalaute reikalauja tam tikro kalbotyriško pasiruošimo. Pvz., jau ir raidžių mokydami sykiu mokome ir tarties. Imkime, kad ir *o.* Mokytojas ne tik pats turi mokėti taisyklingai, net pavyzdingai tą garsą ištarti, bet reikia ir mokiniams parodyti, kad jis tariamas apskritai sučiauptomis lū-

pomis. Ir tai būtina, nes, pvz., rytiečiai tą *o* taria plyšinį, palaidomis lūpomis, o žemaičiai vėl kaip *uo*. Vaiko kalbos padargai lankstūs, jį lengvai galime išmokyti ir tarmei svetimų garsų. Čia praleista, vėliau labai sunku beatitaisyti. Iš savo universitetinės praktikos galiu pasakyti, kad gana dažnai pasitaiko studentų, kurie, fiziologiškai nebepajėgdami, nebeišmoksta tarti kai kurių bendrinės kalbos garsų. O kaltas čia tik surembėjimas tarminėje garsų sistemoje.

Pagaliau su tartimi yra susijęs ir rašybos mokslas. Ne tik gimnazijos, bet ir pradinės mokyklos mokytojas turi galutinai nusikratyti senuoju prietaru, kad kalba turi pagal raštą rikiuotis. Tas nudėvėtasis posakis *skaityk, kaip rašai* yra mokyklai be galo daug žalos padaręs. Ar ne pamėklė, kad vienas Kauno mokytojas, diktuodamas IV skyriui baigiamųjų egzaminų diktantą, taria: *gývi, támsios naktỹs, gražũs laukaĩ*. Ir paklaustas pasiaiškina taip tariąs, kad mokiniai žinotų, kur ilgąsias rašyti! O kad mūsų kalboje yra ir nekirčiuotų garsų ne tik rašomų, bet ir tariamų ilgai, apie tai šis mokytojas, matyti, nė nesapnavo. Ir pradinei mokyklai būtina, kad mokytojas iki kaulo būtų įsitikinęs šia pagrindine tiesa: *gyvoji kalba yra šnekamoji kalba, o raštas — žmonių išrastas sutartinis ženklas, kuris tik netobulai ją išreiškia*. Bet tarties dalykuose nusimanąs mokytojas ir rašybos visuomet lengviau išmokys. Jis mokinius pratina klausytis, ilguosius balsius daugiau moko rašyti iš klausos, o ne iš linksnio klausimo.

Jau iš to, kas čia pasakyta, matome, kad ir kalbos mokslo pradžiai mokytojas privalo nemaža žinių iš fiziologinės fonetikos, pagrindinio pažinimo bendrinės kalbos garsyno bei tvirtų tarties įpročių. Pagaliau tarties kontrolei, rašybai ir apskritai kaip priemonė mokiniui suugdyti su bendrine kalba, būtinos ir tarmių mokslo žinios. Tačiau čia maža naudos teduotų, pvz., universitetinė tarmių sistematika arba šiaip kita grynoji teorija. Svarbiausia būsimąjį mokytoją praktiškai išmokyti tarmę stebėti, betolstančius atgrąžinti į tarmę ir tuo būdu jam įskiepyti gyvosios ir bendrinės kalbos nenutrūkstamo sąryšio būtinumą ir jo tinkamą supratimą. Tada jaunieji mokytojai, ėmę dirbti mokykloje, lengvai ras tą siūlą, kuriuo galės susisieti su savo mokinių kalbos pasauliu. — O visi šie minėtieji dalykai yra kalbotyriniai. Jų jaunajai mokytojų kartai kiek reikiant priteikti yra kuriamųjų mokytojų institutų uždavinys.

Čia visai nepaliečiau morfologijos, sintaksės, žodyno ir kt., nes mano pastabų tiesioginis objektas yra aukštesnioji, dabar — vidurinė mokykla. Tačiau kas toliau sakoma apie žemesniąsias gimnazijos klases, susiaurinus ir suprastinus, gali, rodos, tikti ir šešiametės pradinės mokyklos paskutiniams skyriams.

Gimnazijos žemesniosios klasės.

S k a i t y m a i. Iš pradinės mokyklos ateinančių mokinių tartis, žinoma, dar bus trūktina. Todėl pirmosiose gimnazijos klasėse į ją dar reikės daug dėmesio kreipti skaitymų pamokose. Seniau tos pamokos daugiur ir mokiniams ir mokytojui būdavo lyg nedarbo valandos. Naujojoje mokykloje su skaitymais turės sykiu eiti ir fonetikos mokslas su bendrinės tarties pratybomis. Jau I kl. mokiniai, mokydamiesi svetimųjų kalbų, susiduria ir su svetimais garsais. Todėl labai svarbu anksti ir tvirtai suremti lietuvių kalbos garsyną, kad svetimosios įtakos neįstengtų jo iš tikrojo kelio iškreipti arba nepalankioje miesto aplinkoje net visai palaužti. Be to, jei mokiniai gerai nusivoks elementariniuose gimtosios kalbos garsų darybos dalykuose, tai ir svetimosios kalbos mokytojo darbas bus našesnis. Tarties mokant jam pakaks praktiškai nurodyti tuos skirtumus, kuriais jo dėstomoji kalba skiriasi nuo gimtosios. Tarties srityje būtinas visų kalbų mokytojų glaudus bendradarbiavimas. Jau ir žemesniosiose klasėse lietuvių kalbos mokytojas turės progos pasinaudoti savo dialektologiniu išlavinimu. Būdamas susipažinęs su sritinėmis mūsų tarmių fonetikos ypatybėmis, jis iš anksto žinos, kur su kokiomis sunkenybėmis tarties mokyme teks susidurti. Bet, žinoma, čia mokytojas dialektologija turi tik pats sau naudotis, mokiniams jos dar visai nereikia. Šiaip tarminės ir bendrinės tarties teorija tuojau perkrautų mokinių atmintį. Čia turime vien mokyti: kaip tarti ir kaip (sunkiau ištariamiems garsams) kalbos padargus dėstyti. O kur mokiniai gerai ištaria, tų garsų fonetinės teorijos mažne visai galime neliesti.

Ž o d y n o g a u s i n i m a s. Kiekvienas mokytojas puikiausiai žino, koks menkas tėra miestiečių mokinių žodynas, kaip jis dažnai atsiįęs nuo tikrovės. Tatai matyti iš šiokio atsitikimo. Vienos mažumos gimnazijoje Švietimo Ministerijos atstovas per baigiamuosius egzaminus, kažkaip užkliuvęs už *liepos* vardo, susigundo įsitikinti, ar abiturientas tikrai supranta, ką šis žodis iš tikrųjų reiškia. Klausiamasis atsakė, kad liepa — medis, bet iš kelių pro langą matomų medžių nepajėgė jos išskirti... Taigi koks paviršutiniškas pasirodo anos mokyklos kalbos mokymas. Lietuvis abiturientas, žinoma, nebūtų taip negražiai slistelėjęs. Bet ir lietuviškosios miesto jaunuomenės žodynas gana menkas; ši jaunuomenė, atsitiktinai patekusi į kaimą, pati pajunta kas kelinto žodžio nesuprantanti. Miesto šviesuomenės kalbos žodyninį suskurdimą parodo kartais ir mažmožis. Pvz., kad ponia lapę *užsideda,* visai suprantama, bet kad vaikai, pusaugiai ir suaugę *dedasi* švarkus, kailinius, apsiaustus, kelnes, sukneles, pirštines, kojines, batus, net marškinius, žiedus, jau baugu darosi dėl tokio mūsų kalbos proletarėjimo. Ir tokių reiškinių pastebime net šeimose, kur abu tėvai iš kaimo kilę.

Todėl čia vėl mokyklos didysis uždavinys yra pastoti kelią tai džiūsnos ligai, gresiančiai mūsų žodingai kalbai. Be to, reikia rūpintis, kad neatsirastų kalboje gilių prôplaišų, skiriančių mokytinę visuomenę nuo tautos kamieno — liaudies. Kalbos vienybė yra tikriausias laidas ir tautos dvasios vieningumui. Ne kitais sumetimais, pvz., ir vokiečiai savo programose mini *Wortschatz des arbeitenden Volkes*. Pirmos progos žodynui gausinti duoda jau ir skaitomieji autoriai, pvz., kaip Žemaitė, Vaižgantas, Krėvė. Bet vaisingiausios, ypačiai miestų mokykloms, visuomet didesnės iškylos. Su naujais daiktais naujoje aplinkoje mokinio atmintin lengvai įsispaudžia ir daug naujų sąvokų, žodžių. Didelė klaida būtų, jei čia bandytume eiti, pvz., lotynų kalbos mokytojo keliu, kuris klasei paprastai skiria išmokti tam tikrą žodžių skaičių. Šitoks plikų žodžių kaldinimas mokinį tikrai nuo kalbos atgrėstų. Darbas tada bus sėkmingas, jei pamokoje pasitaikius kuriam nepaprastesniam žodžiui, mokytojas sugebės klasei pristatyti ir visą, kartais gana plačią, jo giminę, mokamai ją reikšmiškai susieti. Tokios žodžių grutės mokinių daug lengviau įsimenamos. Prieš jų akis pamažu atsiveria visai naujas kalbos gyvenimo akiratis, kur viskas aiškiau ir suprantamiau atrodo.

Dėl vietos stokos čia tegaliu suminėti vos kelis pavyzdžius.

Baro tikrosios reikšmės mokyklinė jaunuomenė daugiur visai nežino, nes paprastai mokykloje kalbame tik apie dvasios darbo barus. Mokytojas čia turėtų paaiškinti, kad baru visų pirma vadinta sėjant apiberiama dirvos juosta, vadinasi, jį sujungti su veiksmažodžiu *berti*. Priminę *ātbaras* „pasturlakai, lengvieji grūdai vėtant“, jų tarpusavio sąryšį dar labiau sustiprinsime. Čia pat paaiškiname: atsiejęs *barą* nuo žemės, jį suabstraktinę, ir *visuomenės atbaromis* galėtume pavadinti tam tikrus menkos vertės žmones. Tatai jau trupiniukas kalbos kūrybos.

Veiksmažodis *žabóti* pasidarys suprantamesnis sujungus su *žabu*. Seniau arklį žabodami, žabą į nasrus dėdavo. Čia pat priklauso, žinoma, ir *žabangai*. Pagaliau ir mūsų *kãmanos* „odinis arklio pamautas“ neatskirtinas nuo *kamieno*. Vėl nors mažas kultūros istorijos žiupsnelis.

Ašutas savo giminės turi *ašaką* ir *aštrų:* visi jie aštrūs. O ar dažnam, nepaaiškinus, ateis į galvą, kad draugėn jungtina: *raktas — rakti, delsti — dilti, — āpmaudas — maūsti, šovà — šauti, sala — (ap)salti* ir *selinti, tulžis — tulžti, telžti, tilžti, talžyti, kaimas — kiemas* (Klaipėdos krašte ir reiškia kaimą). Šitoks giminaičių žodžių priminimas palengvina mokiniams įsiminti ir apskritai lavina kalbišką galvoseną. Tos rūšies pavyzdžiai dera ir balsių kaitai ir žodžių reikšmės kitimui paaiškinti. Čia visuomet daugiau laimėsime praktika, ne atsaja grynąja teorija. Paaiškinti ir patys mokiniai tuojau ims etimologizuoti. Ir, žinoma, klystant reikės pataisyti. Čia tikriausiai rasis progos *liaudinei etimologijai* paaiškinti. Pvz.,

Navasodai (iš slavų *nowosady* = naujasėdžiai) žmonių vedami iš *neva sodai*, o *Salantai* iš *sala antai*. Mokiniai tokių etimologijų be abejo žinos.

Tam, žinoma, pats mokytojas turi mokėti kalbiškai galvoti. Tokių dalykų negalime prieš eidami į pamoką, kaip geografijos ar istorijos, greitosiomis patys išmokti. Padėti gali tik pagrindinis kalbiškas išsilavinimas. Tada daug kas savaime, knygoje neskaityta, ateina į galvą.

Gramatikos mokslas. Visų pirma čia jau kyla sunkumų su apibrėžimais. Žinome, kad jų daugelis yra trūktini. Bet kadangi kalbos logika ne visur tesutinka su griežtąja mąstomąja logika, todėl gramatiniuose apibrėžimuose visiško logiškumo negalime nė ieškoti. Iš kitos pusės turime ir šiaip aiškių, nors veik neapibrėžiamų sąvokų, pvz. *juodas, baltas, skanus*. Todėl man atrodo, kai kurie vadovėlių autoriai yra stačiai „prasibrėžę" su sakinio apibrėžimais. Ką pirmųjų klasių mokiniai supras iš šitokio apibrėžimo: „Sakinys yra arba žodis, arba gramatiškasis žodžių junginys, arba tokių junginių eilė, kur yra sakytojo tvirtinimo, reiškiant mintis, jausmus ir norus". Galėtum klausti, kad jis būtų tikrai tikslus. Bet juk sakiniu ne tik tvirtiname, bet ir neigiame, klausiame, šaukiame. Mokyklai kur kas tinkamesnis, nes lengvas ir suprantamas, nors taip pat netikslus, senasis Jablonskio apibrėžimas: „Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi sakinys". Pagaliau atsiminkime, kad ir J. Riesas, parašęs storą knygą *Was ist ein Satz?*, irgi kritikuojamas. Apskritai pradžioje geriau laikytis kur galint įprastinių apibrėžimų. Vėliau aukštesnėse klasėse galėsime nurodyti į esamuosius sunkumus.

Ir žodžių darybai skirtina nemaža vietos. Mūsų kalba iš kitų išsiskiria kaip tik savo priesagingumu. Lengvuosius dalykus galime gana anksti eiti. Progos rasis ir žodyną gausinant. Sakysime, susiduriame su *piuvenomis* ir *veršena*. Mokytojui paklausus: ar žinote panašiai sudarytų žodžių, mokiniai netruks suminėti iš vienos pusės: *skutenas, piuvenas, grieženas, lupenas, plėšenas, galvenas* ... iš kitos: *kiškeną, meškeną, šuneną*, net *uteną* (ir *Utena!*). Iš šių pavyzdžių nesunku bus išsivesti ir dvi priesagos reikšmines kategorijas, jas paaiškinti. Mažieji klasės kalbininkai pajėgs suprasti ir priesagą *-imas*, abi jos reikšmes, veiksminę ir daiktinę, pvz., *arimas, pylimas, klojimas* ..., taip pat ir išbūdvardinius daiktavardžius *minkštimas, kietimas, skystimas*. Kalbos kuriamąją jėgą žadinsime, jei priminsime, kad *jaunimo* priešybe tam tikrais atsitikimais galime pavartoti ir *senimą*. Iš priežodžio *ieško žuvis gilumos, o žmogus gerumos* vėl lengva paaiškinti, kad *-uma* reiškia vietą su tam tikra ypatybe, o *-umas* tik pačią ypatybę. Kur čia visas tas priesagas ir suminėsi. Bet sunkiuosius žodžių darybos dalykus reikia palikti aukštesnėms klasėms. Neliesime *arklo, žirklių, mėšlo* (iš **artlas, *žirgtlės, *mėžslas*); taip pat aiškindami šiaip lengvai suprantamą *-smas*, vengsime tokių pavyzdžių, kaip *griausmas*.

jausmas (iš **griaudsmas, *jautsmas*). Vidurinėje mokykloje čia turime pasiekti bent to, kad, sakysime, būsimasis agronomas vėliau pagal *avinyčią, degutinyčią* ir vieną jau atsiprašomą žodį neįsimanytų kaltis *bitinyčios,* kur *bitidė* tetinka. Taip pat tenesitiki mokytojas per vieną trimestrą išmokysiąs priesagas suprasti ir jomis mokamai naudotis. Bet iki šiol taip ir buvo: iš aštuonerių metų vienas trimestras arba visai nieko. Formaliai jis nekaltas — senoji programa to nė žodeliu neminėjo.

Balsių kaitą jau anksčiau buvome prisiminę. Dabar iš „Kalbos mokslo pamatų" ji tikras baubas atrodydavo, bet, paėmus praktiškai, pasidarys vienas iš įdomiausių dalykų. Argi nepatrauklios grutės: *žalias — žolė — želti, sėdėti — sodas — suodžiai, prasti — protas, kalti — káltas — kuolas.* Tuo būdu atskiromis progomis suprantamai išeiname balsių kaitą. Aukštesniosiose klasėse reikės tik susistemin'ti — kaitos eiles duoti.

L i n k s n i a v i m e turime linksniams tam tikras lyčių normas. Mokiniams iš sąsiuvinių braukomi *akmenai, piemeniai, sūnai, avės, mokytojaus, grąžio, grąžį,* daug. *graži, gražės*... Braukydami paprastai nieko nė neaiškiname. Bet čia geriausia proga linksnių analogijai iškelti, linksniuotėms sugretinti. Dabar jos kinų siena atitvertos.

D i a l e k t o l o g i j a dar toli, bet tarmė čia pat po rankomis, ypačiai provincijoje. Kai ką iš tarmės palietęs, mokytojas neturėtų baidytis, kad to klasės programoje nėra. Atsimenu, kaip mes mokiniai vieni patys susiradome žemaitiškąsias taisykles *ie* ir *uo* rašybai. Jei mokytojas bendrinės kalbos mokymą vis rūpinsis sieti su tarmės pažinimu, mokiniai išmoks kalbą stebėti. O stebėti prieinamesnė gyvoji kalba, ne knyginė, kuri kartais tarmei ir labai tolima. Naudos iš to daug: įsigyjamas, sužadinamas kalbos jausmas, iš anksto pasiruošiama tarmių mokslui.

Ir su visais kitais kalbos gyvenimo reiškiniais susiduriame jau pirmojoje gimnazijos pusėje: disimiliacija — *kalidorius, sermiestis,* asimiliacija — *fortfelis, fortefionas,* metatezė — *levorvelis, latrankis* (=ratlankis), *mezgu: megzti,* sinkopė — *šulinys, šilimar,* reduplikacija — *gegutė, vivirys, voverė,* vaikų žodžiai: *mama, papa, mėmė, pėpė, atata.* Neišmintinga betgi būtų šiuos svetimuosius terminus mokiniams į galvas sukalti. Gana bus ir lietuviškai paaiškinti.

Mokamai naudodamiesi kalbotyros pagalba galime pasiekti, kad po pusės gimnazijos mokiniai:

1. žinos kalbos garsus kintant, esant jų dėsnių ir tuos dėsnius veikiant visuotinai,
2. bus susipažinę ir su sporadiniais garsų kitimo reiškiniais,
3. praktiškai bus supratę balsių kaitą ir jos reikšmę kalbai,
4. mokės skirti daugelio priesagų reikšmes,
5. supras analogijos veikimą kaityboje,

6. turės nemaža žinių iš semantikos ir žodžių etimologijos ir
7. į aukštesniąsias klases išsineš jau sužadintą kalbos jausmą.

Tuo būdu gimtosios kalbos mokslui pamatus padedame jau žemesniosiose klasėse.

Aukštesniosios klasės

Čia mokiniai jau labiau subrendę, todėl kalbinį akiratį plėsdami, gali me toliau siekti. Juk, pagaliau, tiek senoji, tiek naujoji programa reikalauja, pvz., gramatikos mokslą pagilinti ir, svarbiausia, susisteminti. Tačiau blogа būtų, jei mokytojas gramatiką gilintų, kaip gramatiką, būtent, stengtųsi visas jos smulkmenas sukali mokiniams į galvas.

Kalbos žinioms praplėsti ypačiai praverstų daugiau naudotis rašomųjų darbų proga, juos grąžinant. Paaiškinimai susieti su gyvu dalyku — rašiniu — geriau įstrigs į galvą nei ištisai, bet sausai einama teorija.

Imkime tik kelis pavyzdžius. Rašiniuose, pvz., dar randame dvejopų linksnių lyčių: *akmens : akmenys, turgūs : turgai.* Šios grutės mokytojui yra proga pagrindinai ir jau sistemingai išnagrinėti linksniuočių analogijos klausimui. Ir mokiniams tatai nebus sunku, nes jie šiek tiek apie tai yra girdėję ir žemesniosiose klasėse. Čia jau būtinai teks pasisakyti ir dėl vartosenos n o r m o s, būtent, kas labiau teiktina: *akmens* ar *akmenys* ir t.t. Dabar jau laikas duoti ištisinę norminių lyčių sistemą. Pirmosiose klasėse pakanka tik į jas pratinti, o čia jau normas pravartu ir teoriškai paaiškinti bei pagrįsti.

K a l b o s d a l i ų s a n t y k i a m s nušviesti pragumo gausime taip pat rašinius taisydami ir aiškindami. Pvz., gretimininės kaitomosios lytys, kaip *vyriškam : vyriškui* (daikt.), *mediniam : mediniui* pirštu prikišamai parodys, kad daiktavardžiai ir būdvardžiai savo tarpe linksniojamosiomis galūnėmis keičiasi. Čia vieta ir platesniam paaiškinimui, čia turi griūti kalbos dalis skiriančioji siena. Ir apskritai aukštesniosiose klasėse reikės panagrinėti ir pačius kalbos dalių skirstymo principus: *forminį ir loginį* Pvz., *jaunoji* (=nuotaka), *moteriška, Joniškis* savo forma būdvardžiai, bet logiškai — daiktavardžiai. Vien formaliai imant *aš, jis, tas, ši, du, trys*... būtų vėl daiktavardžiai, o *toks, visas, pirmas, antras* — būdvardžiai. Vadinasi, mūsų įprastosios gramatinės kategorijos suskirstytos logiškai. Tačiau, iškeldami forminę pusę, turėsime pabrėžti, kad ir klasinis skirstymas turi tam tikros tiesos. Pvz., įvardžiai kaityboje išsiskiria savo nevienodu kamienu. Be to, ir daugiskaita čia ką kita reiškia. *Mes* nėra lygu *aš + aš + aš*..., bet *aš + tu + ji*... Vardažodžiuose — daiktavardžiuose ir būdvardžiuose — daugiskaita tik tų pačių daiktų daugį tegalėjo reikšti: *vaikai = vaikas + vaikas + vaikas*..., *geros = gera + gera + gera*... Kitur vėl turėsime pabrėžti daiktavardžių v e i k s m a ž o-

d i š k u m ą. Tik taip tesuprantami *muišimasis, elgimasis* ir šalia *piausena* tarmiška sangrąžinė *piausenos.*

K a l b o s l o g i k o s taip pat negalėsima aplenkti nelietę nei žodyne nei sintaksėje. Pvz., tokia seilių tekamoji liga vadinama *seilėtekiu* ir *seilėgeriu.* Antrasis vardas atrodo visiškai nelogiškas. Tačiau iš tiesų tųdviejų žodžių daryboje yra nusvėrę skirtingi loginiai momentai: vienur seilių tekėjimas, kitur — kad žmogus seiles stengiasi sulaikyti, tartum jas geria. Atskiros tarmės žmogus nelogiškumo išras ir posakyje: *kultuve skalbiame, spragilu kuliame.* Rodos, turėtų atvirkščiai būti. Pagaliau *istorijos šaltiniai* su šaltumu nieko bendro neturi, bet ir liaudis tiek pat nelogiškai sako: *šaltinis verda.* Tas pat ir sintaksėje. Pagal *avių kirpėją, karvių girdyklą* labai netikę išeitų *Kauno kirpėjai, žydų kepyklos* ir visų netikiausias pats *Kauno miestas,* kur tartum koks Kaunas miestą turėtų. Ir dar keistesnis iš pirmos pažiūros atrodo posakis: *ką nedarė, o neišgelbėjo.* Jis betgi logiškai sutrauktas iš: *ką darė, ką nedarė, o neišgelbėjo.* Mokykla ne tik būsimajam kalbininkui, bet ir matematikui bei filosofui turi įdiegti supratimą, kad kalboje veikia ne tiek griežtosios mąstomosios, kiek liaudinės logikos dėsniai. Plg. dar mano straipsnį *Kalbos tikslumas ir kitkas* 1931 m. Židinyje.

T a i s y k l i n g u m a s — kalbos mokytojo arkliukas. Bet paskutiniosiose klasėse, privalu duoti ir tam tikros jo teorijos. Visų pirma reikės skirti absoliutinį ir norminį taisyklingumą. Pirmuoju atveju taisyklingi ir žemaičių *bengti* ir prieniškių *beigti,* nes iš tikrųjų žmonių taip sakoma. Bet norminis taisyklingumas čia *baigti* tepripažįsta, ir būtent todėl, kad tai daugumo įprastinė lytis. Teks, nors trumpai, paliesti ir norminio taisyklingumo kryptis: pavyzdinę, prigimtinę bei tikslingąją. Pirmoji bendrinės kalbos pavyzdžiu imasi kurį rašytoją ar laikotarpį ir jį seka (pvz., lotynai Ciceroną, Caezarį, prancūzai Voltaire'ą, Bousseau). Šita kryptis pateisinama tik senos kultūros tautoms, kur jungia dabartį su praeitimi. Mums netinka: atskirtų šviesuomenę nuo liaudies. Negi sakytume rašytume: *pamidarai, vaikamus, išvažiavo Šiauliump.* Antroji kryptis, kur skatinte skatina kalbos kitimą bei prastėjimą, kur nepripažįsta jokių normų, taip pat nepriimtina. Svetimybių užplūsta, mūsų kalba nustotų savarankiškumo. Daugumas kultūrinių kalbų eina trečiuoju keliu. Kalbos raidoje čia laikomasi vidurio kelio, vartosena normuojama iš pastebimųjų visuotinių polinkių, saugojamasi svetimybių, bet taip pat vengiama ir besaikio purizmo (pvz., Vireliūno: *dievovė* — bažnyčia, *gintra* — elektra, *tuma* — masė). Nusimanąs mokytojas taisyklingumo nematuos nė užsispyrimu, pvz., kad *pirmyn* esąs todėl „netaisyklingas", kad iš skaitvardžio padarytas. Bet jau formalistų gramatinėje sistemoje juk jis vėl turėtų atvirsti taisyklingu, nes *pirmas* — jiems būdvardis. Tikslingumo sumetimai mus kartais verste verčia nuo absoliutinio taisyklingu-

mo nukrypti. Pvz., šalia dviprasmio *kitą dieną* leistina ir *sekančią dieną*. Čia pasiteisiname *kokybe, kiekybe, įtaka* ir kitais verstiniais skoliniais.

Svetimybių ir skolinių turi visos kalbos. Todėl ir jų negalime nuleisti negirdomis. Pirmieji kasdien su civilizacija ir naujomis jos sąvokomis spraudžiasi į kalbą, o antrieji paprastai jau iš seno kalboje yra įsigyvenę. Mokykloje būsimajai šviesuomenės kartai būtina įauklėti ryžtį kovai su svetimybių antplūdžiu ir saikingumą skolinių atžvilgiu. Griežtą ne turime tarti *tonfilmoms, funikulieriams ir tautšprecheriams*, bet iš kitos pusės savais pakaitais keisdami *grieką, sčėstį, čienią* ..., jų trūkdami paliksime *mėsą, šviežią* ir senučius *alų, kvietį*. Taip pat pritartina polinkiui, iš dviejų skolinių imti tą, kuris nespecialistui savo svetimumu akių nebado. Todėl geresnis *karstas* nekaip *grabas*.

Senąją raštiją naujojoje mokykloje turėsime daugiau kalbiškai eiti. Apie literatūrines sroves čia nėra ko kalbėti, bet labai daug medžiagos *kalbos istorijai*. Tam, žinoma, reikės šiek tiek ištraukų paskaityti, jas paaiškinti. Negana, pvz., pasakyti: „Daukšos kalba labai senoviška, daug retų žodžių, todėl Daukša kalbininkų labai brangināmas“. Čia Mažvydas su savo *panu* ir *žadeis* rodo, kad seniau vietoje *o* turėjome ilgą *a*. Gana paskaityti jo „Tėve mūsų“, ir rasime *kaltiemus, dangusu*, o vietoje *duok, atleisk* vėl *duod, atleid*, kuriems kitų rašytojų raštuose atliepia dar senesni *duodi, atleidi*. Su dabartinėmis atematinių veiksmažodžių liekanomis *sniegti, eime* galėsime palyginti senovėje dar gausius *duost(i), duome*. Susidūrę su *ta žvėris* ir *tos žmones*, negalime praleisti progos nepakalbėję ir apie gramatinę bei prigimtinę giminę apskritai. Ir žodyne senuosiuose raštuose pastebėsime įdomių skirtumų. Iš Daukšos sakinio: „Kur vienok žiba ypačiai anos keturios didžiausios *gamtos:* meilė, kantrumas, paklusnumas ir nužeminimas šventas“ matyti, kad jam *gamta* — dorybė. Ryškus ir kai kurių žodžių reikšmės blogėjimas: *Dievo nasrai, čysta merga Marija*. Čia pat pravartu ir plačiau į reikšmės mokslą (semantiką) žvilgterėti. Žodžių reikšmė kinta su gyvenimo, kultūros kitimu bei pažanga. Žodis su daiktu gimsta ir miršta. Rašomoji žąsinė *plunksna* pasidarė plieninė, *žibinčius* ir *geinys* (prie bičių lipti) jau mirę, bet ir *kultuvo* su *spragilu* dienos suskaitytos. Iš kitos pusės vėl atgyja pamiršta *tauta, nuodėmė*, o *siela* reikšmę pakeičia. Žmonės visų pirma *ugninį vežimą, dviratį* pamato, bet tuojau juos išstumia *automobilis* su *motociklu*.

Tarmių mokslas gimnazijoje iki šiol būdavo nuo viso kalbos mokymo labai atsijęs, teoriškas. Niekas nė neginčys, kad mokykla turi duoti aiškų Lietuvos tarminį vaizdą. Bet iš kitos pusės tarmių mokslas mokykloje turėtų virsti savotišku kalbos anatomikumu. Provincijos mokyklose klasės daugumą paprastai sudaro vietos kilimo mokiniai. Taigi ypatingas dėmesys kreiptinas į *vietos tarmę* ir jos santykį su bendrine kalba. Tik tuo

būdu išugdomas gyvas ir aštrus kalbos jausmas, įpratinama kalbą stebėti. Lituanistas universitete yra teoriškai tarmėms pasiruošęs. Todėl, kiek padirbėjus, nebus jam sunku ir bet kurioje mūsų tarmėje susivokti. Be to, daugiausia patys mokiniai kinkytini į darbą, pvz., jie tarminių tekstų galės parinkti. Didesniųjų miestų mokyklose, žinoma, dėl klasės betarmiškumo, daug ko teks atsisakyti. Tenkindamiesi vien tarmių teorija, čia betgi turėsime miesto žargono blogybes daugiau liesti.

Kalbos mokslo pagrindų, kaip atskiro kurso, naujojoje programoje nebėra. Bet dėlto jo dalykų randame paskirai visose klasėse. Susidaryti supratimui apie kalbos giminystės santykius įtraukta trumpos žinios apie indoeuropiečių kalbas ir latvių kalbos elementai. Čia kiekvienam inteligentui privalu aiškiau nusimanyti. Ypačiai užsieniečiai tuojau klausinėja, su kuo lietuvių kalba giminaitė. Pats žinau, kad mūsų studentai užsieniuose vieni senąją pasaką apie sanskritą pasekdavo, kiti vėl lietuvių kalbą iš lotynų kalbos išversdavo arba su slavais sujungdavo.

SVETIMOSIOS KALBOS

Čia kalbotyrinėmis priemonėmis naudotis daug sunkiau. Mat, mokomoji medžiaga mokiniui svetima. Jai paryškinti vienur kitur galima pasiremti gimtąja kalba. Kadangi Europos kalbose daug bendrybių, todėl vienos kurios mokant nesunku rasti ir iš kitos atitinkamų paralelių. Žodyne pagaliau padeda ir mūsų pačių kalbos svetimybės. — Čia vietos teturiu tik kelioms bendrojo pobūdžio pastaboms.

Lotynų kalbos mokyme visų pirma reformos reikalingas tarimas. Klasinėje kalboje *c* ir *t* visur perdėm tarta kaip mūsų *k* ir *t*. Taip pat *ae* ir *oe buvo* dvibalsiai. Plg. vok. *Kaiser*, paskolintą iš lotynų *Caesar*, kurį ir graikai rašė *Kaisar*. Tiek pat *s* ir tarp balsių tarta kaip mūsų *s*, o ne kaip *z*. O vėl *ll* būta kieto ir minkšto, taip pat kaip ir mūsų kalboje; tik *ll* tarta visuomet minkštai. Ir kam iš tikrųjų narinti liežuvį, reikalauti vokiško prancūziško *l*, jei patys lotynai, pvz., *labor* tarė su tokiu pat *l*, kaip mūsų *labas*. Ir žodžių mokymas susietinas su dabar vartojamais vad. tarptautiniais žodžiais, pvz., *aktas, aktyvus, racija, racionalus, kantata, abstrakcija, inteligentas*... Verta mokinius paakinti, kad lotynų rašyba fonetinė: *iungo, iunxi, iunctum; scribo, scripsi, scriptum*... O linksniavime vėl daug panašybių su lietuvių kalba. Juk ir išimtį *pater familias* daug greičiau įsimins pasakius, kad čia senovė išlaikyta, sugretinus su mūsų kilmininko galūne *-os*. Paaiškintas rotacizmas *(mos : moris, spes : spero...)* padės tik sąmoningiau lotynų kalbos reiškinius suprasti, palengvins kalimą.

Naujųjų kalbų mokymo tikslas, jei nėra, tai turi būti: išmokyti tų kalbų gyvenimo praktikai. Čia mūsų mokyklose dar per daug plikos teorijos. Kalbotyrinėmis priemonėmis čia galime naudotis: 1) mokiniui sudominti, 2) mokymuisi palengvinti ir 3) kultūriniams skirtumams iškelti. Pvz., prancūzų *le loup, la table* mokamai susiėję su lotynų *illum lupum, illam tabulam,* žymiai praplečiame kalbos akiratį ir pačios lyties supratimą. Gimtoji kalba ir kultūra visuomet turi eiti mastu svetimosioms. Mes, pvz., mokykloje išmokstame: *déjeuner = pusryčiai, dîner = pietūs, souper = vakarienė.* Bet nuvažiavę į Prancūziją nustembame, kad tie *pusryčiai* sutampa su mūsų pietumis, *pietūs* — su vakariene, o *vakarienė* (23-24, net iki 2 val.) vėl prilygsta linų mynės *naktipiečiams.* Mūsų *pusryčiai* prancūzams yra *petit déjeuner.* Vokiečių kalbos pamokose išmokęs *Strumpf = kojinė* vėl kitas išraus, kad pardavėja šyptelėjusi paduos moteriškas kojines. Juk vargu kas gimnazijoje sužino, kad vyriškos kojinės vokiečių vadinamos — *Socken.*

Svetimajai tarčiai mokyti ypačiai svarbu fonetinis mokytojo pasiruošimas. Jei šis sugebėtų paaiškinti, kad *ü, ö* yra *y, ė* su *u* ir *o* tarti apskritai sučiauptomis lūpomis, tai mūsų abiturientai nesakytų *tiūr, liove* vietoje *Tür, Löwe.* Tilžės gimnazijoje vokiečiai mokiniai tuojau pažindavę lietuvius iš *Hasdrubalo* lietuviško tarimo — *Hazdrubal.* O vėl žemaitiškuoju *valties* tarimu galime pasinaudoti vokiečių *l* išmokti, o zanavykų bei kapsų *e* garsuose randame atitikmenų įvairiems tos grupės prancūzų ir anglų garsams.

Tiek šiuo kartu pastabų. Nors jos tik apmatinės, bet viliamės, kad bent paskatins kolegas mokytojus šiuo klausimu susidomėti.

LITERATŪRA

Hermann, E., Die Sprachwissenschaft in der Schule. Göttingen 1923. — Pagrindinis veikalas, su gausiais literatūros nurodymais.

Hoffmann, F., Der lateinische Unterricht auf sprachwissenschaftlicher Grundlage. Leipzig 1921.

Sommer F., Vergleichende Syntax der Schulsprachen (Deutsch, Englisch, Französisch, Griechisch, Lateinisch). Leipzig 1931. — Labai geras, tik dėl konspektiškumo sunkokas.

Rheinfelder H., Vergleichende Sprachbetrachtung im neusprachlichen Unterricht. München 1926.

Wähmer R., Spracherlernung und Sprachwissenschaft. Leipzig 1914.

Naujosios lietuvių literatūros idejinės ir forminės linkmės

Juozas Ambrazevičius

Vokiečių literatūros kritikas Schroederis, norėdamas suvokti vokiečių naujosios literatūros ryšį su pačiu gyvenimu, pradeda nuo šios priimtinos premisos: „Kiekviena tikra kūryba yra jos laikų dvasios apraiška lyrinio eilėraščio, pasakojimo, dramos forma... Visas dvasinis sąjūdis, dvasinis nusiteikimas, santykiai su Dievu, su artimu ir su gamta, dorinis kartos aukštumas ir žemumas duodasi išskaitomas be vargo[1]. Epochos dvasia ypačiai išryškėja, kada sugretini kelių kartų kūrybos vaisius. Kintant kartoms kinta žmogaus santykiavimas su metafiziniu ir fiziniu pasauliu, kinta jo pažiūros į literatūrą, kinta ir pati kuriamoji literatūra; kinta idėjiškai ir formiškai.

Lietuvių naujojoje literatūroje tebedalyvauja, apskritai imant, dar keturios kartos. Viena jų, brendusi dar spaudos draudžiamaisiais laikais, beturi tik pačius paskutiniuosius mohikanus (Jakštas, Bitė). Antra, idėjiškai susiformavusi ir kūrybiškai pasireiškusi spaudą atgavus, tebėra gausinga ir produktyvi (Gira, Krėvė, Šeinius, Vydūnas, Vaitkus; kiek paskesni: Kirša, Vienuolis, Sruoga, Putinas...). Trečioji aktyviai pasireiškusi karo bangų atoslūgyje (Binkis, Santvaras, Švaistas, Tarulis, Tysliava, Vaičiūnas). Pagaliau ketvirta jauniausia ir judriausia, dabar dominuojanti (Aleksandravičius, Boruta, Brazdžionis, Cvirka, Grušas, Inčiūra, Miškinis, Nėris, Paukštelis, Romanas, Simonaitytė, Vaičiulaitis, Venclova, Zobarskas...). Ir kiekviena tų kartų pasirodo iš pradžių su didelėmis pastangomis atsiriboti nuo ankstesnės kartos, išeiti su sava pasaulėžiūra ir sava kūryba. Šiuo pranešimu ir mėginama iškelti, *koks tų kartų evoliucijoje dominavo pasaulėžiūros tipas ir kiek jis reiškėsi pačioje kūryboje.*

Sunku betgi surasti matas, kuriuo galėtum sugretinti tų kartų pasaulėžiūras kontrasto ar paralelizmo forma. O. Walzelis[2] labai vertina literatūros istoriko ir teoretiko W. Diltheyo iškeltus tris pasaulėžiūros tipus: iš vienos pusės du, kurie jaučiasi artimi gamtai; iš antros — vieną, kuris gam-

---

[1] Unser Weg, Bonn 1928, 79.

[2] Das Wortkunstwerk. Leipzig 1926, 110 p., Gehalt und Gestalt... 1929. 86, 7 p.

tą pajungia dvasiai. Pirmas iš tų dviejų esąs materializmo bei pozityvizmo tipas. Antrasis — objektyvus panteistų ir panenteistų idealizmas. Trečiasis — laisvės idealizmas. Pirmasis tipas dvasinį pasaulį aiškina tik fiziniu. Antrasis pasaulyje mato kažko dvasiško apraišką; mielai įžvelgia dievybės išsiliejimą pasaulyje; gamta jiems dievybės dalelė. Bet ir pirmasis ir antrasis tipas tą aplinkinį pasaulį tik pasyviai priima. Neužsimoja apveikti jį ir performuoti. To siekia tik trečiasis tipas. Trečiojo tipo yra valios žmonės, kuriems dorinis apsisprendimas yra viskas. Tuo principu jie nori ir pasaulį formuoti. Kalbėdami apie Dievą, supranta jį kaip gryną dvasią, kuri stovi aukščiau pasaulio ir gamtos ir juos valdo.

Nors šitas Diltheyo susiskirstymas ir įdomus, bet metodiškai ir jis neturi vieno pagrindo. Šiuo tarpu atrodo ar nebus parankesnis jo variantas: žiūrėti, kas yra centras, į kurį orientuojasi visa pasaulėžiūra: psichofizinė ar metafizinė būtybė, žmogus ar dievybė, vadinas: antropocentrinė ar teocentrinė pasaulėžiūra. Nuo to, kas yra kūrėjo pasaulėžiūros centre, priklausys ir paties kūrėjo santykiavimas su Dievybe, ir su pasauliu, ir su pačiu savimi. Priklausys nuo to ir jo paties kūrybos idėjinės bei forminės žymės.

PIRMOJI KARTA

Spaudos draudimo laikais brendusiųjų rašytojų pasaulėžiūra jau buvo išsidiferencijavus. Literatūroje dominavo ta teocentrinė linkmė, kuri, rūpindamasi visuomeniniais interesais, ideologijos centrą betgi turėjo Dievybę. Į ją atsižvelgdamas žmogus sprendžia ir savo santykius su ja, su visuomene, su tauta. Jaučiasi jis įpareigotas elgtis taip, kaip reikalauja elgtis aukštasis gyvenimo principas. Jaučiasi esąs tik vykdytojas to, kas jam paskirta. Jaučiasi pajungtas aukštesniam už save objektyviniam autoritetui. Jo individualizmas dėl to taip neprasimuša jo darbuose. Pirma patį darbą matysi, o tik paskiau jo kuklų autorių. Antra vertus, šitoks teocentrinės pasaulėžiūros žmogus nesijaus esąs vienas. Jis turi paskatinimo į idealistinius žygius. Turi tam tikrų aiškių direktyvų, paguodos, optimizmo gyvenimo kelyje. Ir nors pasireikš įprastinis kiekvienam žmogui traukimas į žemę, bet tas žemės gyvenimas blanksta idėjų šviesoje. Ir to tipo žmogus, kad ir klupdamas, imasi save ir gyvenimą aktyviai performuoti.

Šita teocentrinė ideologija, sutapusi su atgimstančios Lietuvos epocha, yra davusi mūsų literatūrai stambių laimėjimų: M a i r o n į, J a k š t ą, P i e t a r į, Š a t r i j o s R a g a n ą, V a i ž g a n t ą. Tą ideologiją išreiškia ypačiai pirmieji du.

Literatūros teorijoje ir kritikoje Jakštas žmogaus kūrybą orientuoja į Dievo kūrybą. Žmogus esąs kūrėjėlis Dievo Absoliuto paveikslu. Absoliuto žymės, kurios reiškiasi per Jo kūrybą — kosmą, gamtą, yra sykiu ir žmogaus kūrybai normos. Atvirumas, aiškumas, logiškumas, natūralumas, sai-

kingumas — tie Jakšto reikalavimai žmogiškajai kūrybai yra jo aiškios teocentrinės ideologijos apraiškos[3].

Pati kūryba turėjo realizuoti objektyvųjį grožį literatūrinėmis priemonėmis. Vadinasi, čia neakcentuojamas pats kūrėjas su savo pergyvenimais. Šio laikotarpio rašytojai atitraukia save į užpakalinį planą, net lyriniuose veikaluose. Dominuoja tautiniai, visuomeniniai, kosminiai interesai, didieji herojiškieji žygiai, o gyvenimo smulkmenos tirpte tarp žygių sutirpusios (Maironis).

Netgi personažų dvasios chaotiškoji pusė šio tipo rašytojuose yra pajungta tvarkingumo principui dvasiai. Kad ir kažin kaip miela būtų pasiduoti jausmų gyvenimui, po vidaus kovos herojus paklus pareigos balsui, susirasdamas metafizinę paguodą (Rainys, Viktutė, Mamatė...).

Aiškiai, tiksliai, griežtai Maironio pasaulėžiūrai atsako netgi išviršinė forma: aiškus, taisyklingas ir sykiu paprastas jo sakinys, taisyklinga išbaigta strofa[4].

ANTROJI KARTA

Su naująja karta, jau spaudą atgavus, pasirodo naujos ideologijos stiprių prošvaisčių. Bene pirmasis jos reiškėjas akivaizdžiai pasirodė Čiurlionis. Savo galingomis vizijomis jis aprėpė visatą kosmą, pajuto paslaptingas jo gyvąsias jėgas, kurios melodingais ritmais ir chaosais, procesijomis ir saulės garbinimais veržiasi į pirmapradį šaltinį. Čiurlionio žmogus yra vaikas, kuris džiaugiasi pienės siūleliais, nepaisydamas viršum galvos plėšraus paukščio. Čiurlionio žmogus yra ir milžinas Dvasia, kuris stengiasi pakilti aukščiau už visą kosmą, suvokti jo prasmę ir kelius, žalčio pavidalu apskrieti kalnus ir vandenis ir pagrobti karališkąją karūną. Nors ir Jakšto ir Čiurlionio pasaulėvaizdis apima tolimiausias būties priežastis, nors abiejų žmonės gravituoja į aukštesnįjį pradą, tačiau Čiurlionio žmoguje nebėra tos jakštiškos, maironiškos vienybės ir aiškumo. Jo dvasia kupina galingų antitezių ir abejojimų. Senajai ideologijai, kuriai gyvenimo prasmė buvo aiški, tuo metu neatrodė priimtinas tas naujas Čiurlionio ieškojimas pasireiškęs ir tapybinėmis formomis. Ir kilo senosios ideologijos atstovų konfliktas su Čiurlioniu[5]. Naujoji karta Čiurlionyje nujautė naują didį keliarodį[6]. Jos

---

[3] Plg. A. Jakštas; Meno kūrybos problemos, 1931, 21; Amžinoji poezija ir jos kūryba, „Židinys" 1932 m., VII, VIII—IX.

[4] Plg. mano str. Maironio lyrikos sociologija. „Židinys" 1932, VIII—IX, 108.

[5] Plg. Jakšto nusistatymą dėl Čiurlionio paveikslų 1909 m. trečiojoje lietuvių meno parodoje. Jakštas, Meno kūrybos problemos 148.

[6] 1915 m. „Bare" 201 B. Sruoga rašė: — Čiurlionis — dieviškas pranašas nauju neapčiuopiamu pasauliu, kupinu naujo džiaugsmo, naujos laimės, naujos givibės, pirmas pradėjo pinti Jaunosios Lietuvos savita vainika. Jis atėjo kaip degans meteoras nuo tolimu tolimu mitu pasaku pasaulio, nuo žilu dainu melodiju ir papuošė vainika

dvasiai ypačiai artimas tapo tas antrasis Čiurlionio žmogus Prometejus Titanas.

Tuo pačiu metu ir Herbačiauskas veržiasi iš senosios teocentrinės ideologijos (*Gabija* 1907; *Erškėčių vainikas* 1908). Kaip kiekviena nauja srovė, Herbačiauskas aiškesnis savo neigimu, nekaip pozityvia ideologija. Neigimas turįs sudaryti audrą, kad senąsias vertybes sunaikintų. „Audrai užėjus, bus, žinoma, baisu, o jai praėjus, bus ramu, gražu, linksma. Lietuvių sielos atsipeikės" (*Erškėčių vainikas* 73). O joms reikią atsipeikėti nuo prislėgusios senosios ideologijos. Naujojo žmogaus ideologiją kurdamas, Herbačiauskas atmeta bet kokį dieviškąjį ar žmogiškąjį autoritetą. Žmogų atpalaiduoja nuo priklausomybės. Padaro jį sau valdovą, autonomišką, genijų lygų Dievui, Jam prieštaraujantį, prometejiškai maištaujantį, nes tikrasis menas tik tada kyląs, kada žmogus genijus nusistato prieš Dievą. Tas genijus amžinai neramus, nuolatos blaškosi, yra savo kelio ir savo tautos kelio ieškotojas.

Čia jau aiškiai pasinešta antropocentrine linkme, žmogus tampa pasaulėžiūros centru, pagal kurį viskas orientuojasi.

Herbačiausko skelbiamas individualizmas, griaujamas ir ieškomas, betgi tebėra svetimas materializmui bei pozityvizmui, lygiai kaip tas materializmas iš esmės buvo svetimas Čiurlioniui.

Pozityvistinis žmogus, arba kaip Herbačiauskas vadina, „sociologiškas gyvulys" — moka *tik griauti,* dvasia gi žmogystos — moka griauti ir statyti! Niekindami dvasią, paniekina žmogų ir iš griuvėsių tveria „žvėriažmogio karalystę" (*Erškėčių vainikas 34*). Atmeta Herbačiauskas ir pozityvistiškai suprantamą tautą — kaip žmonių grupę, suvestą draugėn socialinių ir ekonominių interesų. „Materiališkai tautiškas susipratimas gali išmokyti puikių puikiausia rėplioti čia — ant žemės, biznieriškai suprastos... bet suvis negali išmokinti prakilniai ereliškai lekioti, žaibiškai jausti ir protauti, perkūniškai tverti tikros „Laisvės karalystę" (*Erškėčių vainikas* 32). Tauta turinti dvasią. Surasti tą dvasią, surasti tautos esmę ir ją atgaivinti esąs poeto kūrėjo uždavinys (*Erškėčių vainikas* 47). Ieškoti jos turįs Lietuvos gamtoje, legendoje, pačiame savyje, savo individualybėje.

Pati kūrėjo individualybė daros jo kūrybos norma. „Tikras poetas nesibijo išreikšti savo individuališkus jausmus savo individuališkoje formoje, nors jį ... išpravardžiuotų „dekanatu", „ekskomunikuotų modernistu" (*Erškėčių vainikas* 48). Kritiko uždavinys, sakė tada jau B. Sruoga, esąs ieškoti, kiek autorius yra atvėręs savo sielą, ir „vien tik sielos atvėrimo galingumu" galime veikalą vertinti" (*Baras,* 1915, 202).

---

visugražiausiu žiedu. O mes po žolikę, nors po pumpuriuka nešame, krauname. Bet niekas dar tokio gražaus žiedo, kaip anas pirmasai nerado, nors jau daugel kitu atnešta ir inpilta ...

Šita individualistiška, autonomiška, panteistiška dvasia buvo aktuali ir kitiems to meto žmonėms[7].

Nauja ideologija, naujas žmogus literatūroje sušvitėjo keliomis atošvaistėmis. Sušvitėjo labai stipriai, intensyviai. Atsipalaidavimas nuo autoriteto, nerimstamas ieškomasis individualizmas yra sutelktas K r ė v ė s *Šarūne* (1911) ir Š e i n i a u s *Kuprely* (1913). Šarūnas ir Kuprelis yra du tos naujos ideologijos ryškiausi padarai ir skelbėjai, dvi jos fazės. Abudu susikuria naują gyvenimo prasmę — meilę. Veržiasi į ją su intensyvumu. Abudu tragiškai pergyvena nusivylimą tuo savo idealu. Abudu ieško naujos gyvenimo prasmės. Ji — garbė: nori apskrieti pasaulį sakalais, būti „garsingesni nei patsai Dievas" (*Kuprelis* 38), kad mirdami paliktų apie save garsą. Tik Šarūnas eina į tą garbę su kardu, Kuprelis eina į ją per knygas. Kardas padeda nulenkti Šarūnui visas Dainavos krašto galvas. Knyga padeda Kupreliui suprasti, kad jis pagarsės kultūros darbais: mašinas išradinėdamas, laikraštį leisdamas. Šarūnas atmetė senąją religiją. Kuprelis ne tik atmetė, bet ir naują susidarė: panteistinę. Šarūnas akcijos žmogus, Kuprelis — kontempliacijos; viskas baigėsi jo norais, o darbų nėra. Tai paskesnis, palyginti su Šarūnu, kultūros evoliucijos etapas.

Tokių žmonių ir daugiau švystels šitoje epochoje (Krėvės Vainorus).

Naujos ideologijos individualistiškas didingumas ir panteistiškas santykiavimas su kosmu prasiveržia net veikalo architektonikoje. „Šarūno" akcija banguoja didingąja gamtos ritmika: niaukiasi, sužaibavo, audra pasikėlė, ir perkūnas sugriaudė, saulei tekant. O su Kuprelio pergyvenimais eina gamtos akompanimentas: perkūnai ir giedriosios valandos.

Antra tos naujos ideologijos atošvaistė — pasukimas į gamtą, į liaudies žmones ir liaudies poeziją. Tik liaudyje dabar ieškos ne socialinių santykių bei etnografijos, kaip Žemaitė, Lazdynų Pelėda, bet žmonių dvasios. Iškils paskutiniai liaudies mohikanai su autonomiška animistiška ar panteistiška dvasia (Lapinas, Dalba, Burzdulis, Mykoliukas, Rapolas). O lyrika pasuks liaudies kūrybos link, pasisavindama tautosakišką stilių. Šitas žmogus yra toks artimas Čiurlionio pirmajam žmogui, primityviam žmogui, Žmogui Vaikui, besidžiaugančiam pienės siūleliais.

Perėjimas iš teocentrinės pasaulėžiūros į antropocentrinę, į autonomiškąją, senosios griuvimas, naujosios susikūrimas yra davęs D o b i l o

---

[7] St. Šilingas L. Bylauto mirties proga laiko jį tam tikru *Uebermenschu*, aiškindamas, kodėl jis negalįs mylėti tik vieną moterį — motiną:

„Dėl to kad galingas esi, kad nesamoningai žinai, jog Tavo esibė — vainikas, jog Tu ratas iš bočių evliucionavusių grandinio. Tu ją mili, nes ji Tau davė kūną — Dvasia Tave pagimdė. Tu instinktiviai nujauti, kad nepagaminsi už save augštesnės, tobulesnės esibės. Tu atėjai kad būti ratu, kad sulverti savimi grandinį".

Tas giminės žiedas — tęsia toliau Šilingas — panteistiškai susiliejęs su visuma:

„Gal tai tik Visumos posman insipinė Jo Dvasia, kad lukterėius vėl nusileisti ir dabaigti nepabaigta Sielos giesme-himna, minčiu grandini išdainuoti tas dainas, kurios liuliavo Jo Sielą, kurios nusinešė su savim" (*Baras* 1915).

Blūdą (1912). *Blūdo* Bajoriūnas neturėjo savo viduje ramumo ir dėl to jautėsi nelaimingas, kol gyveno senąja ideologija: pasikliovė svetimu autoritetu, degė herojiškuoju noru kovoti. Vidaus konfliktai išnyko, kada prisiėmė naują ideologiją: žengti „savo išmintu taku", savo dvasios nujaučiamu. Jo nuojautas stiprino ne žmogaus autoritetas, tik gamta, kurios dėsniai jam rodėsi pačios Dievybės dėsniai. O gamtoje Dobilo žmogus matė kiekvienam augmenėliui paskirtį augti, tarpti, klestėti. Ir žmogui dėl to esą skirta ne kentėti, ne kankintis šioje žemėje, ne kovoti, bet ramiai džiaugtis gyvenimu ir eiti savo kasdienines pareigas, kaip jas eina pilkasis Lietuvos „artojėlis", ne herojus karžygys[8]. Gyvenimo džiaugsmą Dobilas pastato prieš asketizmą, asmenybės savarankiškumą prieš autoritetą[9].

Atpalaiduotam, autonomiškam individui yra du keliai: eiti savo dvasinės prigimties keliu, arba pasileisti savo materialinės prigimties vedamam. Kol dominavo dvasinis individualizmas, literatūra davė gražiausių literatūrinių personažų, bet su pokariniu gyvenimu į literatūrą ateina sensualistinės prigimties žmogus. Ateina be dvasios, tik su pojūtiniu hedonistiniu gyvenimu, be valios, tik su nervais. Tautos visuomenės interesai jo nevilioja, amžinybės ilgesio nebelikę. Tik asmeniniai, egotistiniai pergyvenimai.

Šitoks žmogus prasiveržia ir lyrikoje ir beletristikoje. Lyrika, dabar niekam netarnaudama, yra tik individualių pergyvenimų reiškėja. Tie pergyvenimai neįvairūs, daugiausia erotika ir gamtos kontempliacija. Bet jie to meto žmonėms yra net dievų takai.

Atpalaiduotas žmogus, atpalaiduota ir forma nuo klasinio griežtumo. Duodama formai laisvė. Forma dailinama, ja žaidžiama, ji gauna atstoti ir emocijos neįvairumą. Pavadinta ji buvo dekadentizmo vardu. Tas vardas tinka jai dėl emocijos nuskurdimo ir suasmenėjimo, bet ne dėl formos. Jo talentingiausias reiškėjas tuo metu pasirodė Balys S r u o g a, davęs pradžią vadinamajai neoromantinei ar simbolinei lyrikai, kuri paskiau turės žymiai evolvuoti idėjinio turiningumo ir forminio grakštumo linkme.

Daug bedvasiškesnį žmogų, kuriam nerūpi visuomeniniai, tautiniai ar kiti idėjiniai interesai, kuris pavirtęs tik savo sensualistinio gyvenimo vergu, kuris iš savęs ir iš kitų moka tik šaipytis, bet kuris moka galantiškų manierų — yra parodęs Jurgis S a v i c k i s.

Antropocentrinėje ideologijoje nebus vietos visuomeniniams reikalams nei savo paties dvasinei prigimčiai ilgai reikštis ir jaunesniuose rašytojuose ir poetuose. Tai žmogaus sumenkėjimo momentas. O to pasikeiti-

[8] Plg. Dobilas; Vienožinskis ir reikalingumas mums renesanso. „Skaitymai" 1922, XVII.

[9] Plg. mano straipsnį „Dobilas". „*Židinys*" 1934, XII.

mo skausmingą procesą su visu nykumu talentingiausiai atskleidžia P u t i n a s *Altorių šešėly*. Tenai pasikartoja dvasinė evoliucija, parodyta pirmąsyk Dobilo *Blūde*. Tik čia naujas, tolimesnis laipsnis, nusileidžiant iš teocentrinės ideologijos į antropocentrinę, iš idealizmo į hedonizmą.

Beigi jis dar nepasiekęs Savickio herojų lygmens. Vasario dvasioje likę pirmykščio idealizmo. Tas idealizmas, susidūręs su hedonistiniais palinkimais, sukelia sieloje skaudžią dramą. Ji išnyks, kada visas žmogus su savo darbais ir mintimis taps vieningas kaip ir Savickio žmonės.

Pasaulėžiūros atžvilgiu, kokia evoliucija, palyginti, su pirmosios kartos herojais: nuo Rainio, nuo Mamatės, nuo Viktutės per Šarūną, Kuprelį, per Bajoriūną iki Vasario, Liucės ir J. Savickio žmogaus!

TREČIOJI KARTA

Žmogaus idėjinis didingumas ne daug pasikeitė ir futurizmo *Keturių Vėjų* k o l e k t y v o ideologijoje, kuris turėjo išreikšti „šių dienų epochą“ („K. V.“ 1926). 1922 m. „K. V.“ pasirodė su stipria negacija: prieš estetus, grožio saugotojus, prieš tuos, kuriems menas „švelniai ir atsargiai kasytų papades“ („K. V.“ I), prieš „anemišką simbolizmą“, prieš „surūgusį tautinį romantizmą“, prieš jų žodį, prieš sakinį.

Nors lietuviškųjų futuristų pozityvioji ideologija mažiau išplėtota, bet aišku, kad joje žmogus nepripažįsta jokio autoriteto. Herbačiausko individualiste buvo mistinės dvasios, kuri kankinosi, veržėsi, o futuristų individas išdidumo išdidus, tačiau tuščias. Žmogus eina lygiomis su daiktais (Archipenka). „Futurizmas parodė menininkams, kad mechanizmas taip pat gražus kaip ir pats žmogus ir kiti daiktai“ („K. V.“ I, 61). Iš čia ir pagarba tiems epochos mechanizmams — mašinoms.

Prie mašinos tūkstančiai žmonių, ir poetai turi atsidurti tame tūkstantyje, tapti kolektyvo nariais. Kolektyvinė dvasia turinti išeiti iš valstybės ir tautos ribų, tapti universali, kosmopolitinė. Proklamuojamos tarptautinės parodos, suvažiavimai, sąjungos. Šitas kosmopolitizmas ir kolektyvizmas iškyla prieš ankstesnės kartos estetų individualizmą.

Mašiniškoje kolektyvinėje ideologijoje ir menas esąs tik amatas. „Menas yra tik viena grandis visoj gamyboj prekių vertybių“ („K. V.“ I). Įkvėpimo nereikią. „Stengiamės geležinės valios pagalba išmokti valdyti žodį“ („K. V.“ I). Jie ir nekuria, bet dirba daiktus („K. V. P.“).

Matome, „K. V.“ ideologijoje menas netekęs aureolės, kurią jai buvo suteikus ankstesnė karta. Netekęs nei autonomijos. Menas — priemonė naujam žmogui formuoti.

Visai nuoseklu, jeigu šitas menas pasirodė „K. V.“ daugiausia propagandinis, aktyviai skelbdamas tą naują ideologiją. Jų poezijoje nėra pagarbos nei Dievui, nei gamtai, nei žmogui. Dievas šaukiamas į tamsą: „Ei,

brolau Dieve, tamsoj mes pauliosime“ („K. V. P.“). Tą žemę, kuri su tokiu pietizmu buvo traktuota Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Dobilo, Krėvės, Šeiniaus, futuristų poetas traktuoja kaip mergiotę, meilužę („K. V. P.“). O žmonėse linkęs matyti sifilitikus, kokainistus. Todėl Binkis manifestiškai eilėraštyje skelbia: Tegyvuoja radio, telefonai! šalin knygų supelėjęs balastas! Gana bus žiovulingoj vienumoj tūnoti! Klausykite, ten toli miestai alda! Tai fabrikų, mašinų choras dainuoja mums moderniškąją maldą! („K. V.“, 1926). Mašina su mašinos muzika. Jos ritmą turi išreikšti muzikaliniai žodžių efektai, grafiniai ženklai. Kalami nauji žodžiai, gausiai vartojami tariamieji beprasmiškieji, parenkami iš esamųjų, kuriuose daug aplombo ir paniekos kitiems. Ritmas retorinis, kaip kalbėtojo. Skiriama kolektyvui literatūra gauna plakatinį pobūdį.

Šita ideologija literatūroje atsispindėjo; tik, nedavė tokių aukštos vertės dalykų, kaip ankstesnės. Vien Binkis ir Tysliava, neabejotini talentai, tedavė po keletą vertingų eilėraščių ta ideologija paremtų, o toliau savo talentą apvertė menui amatui.

KETVIRTOJI KARTA

Su tokiu pat išdidžiu aplombu ir simbolizmą ir futurizmą atmetė *Trečiojo Fronto* kolektyvas (1930, I). Bet jo pozityvioji ideologijos dalis aiškesnė. Ji skelbė „lietuviško berno“ idealą. Tas bernas turėjo pasirodyti ne tik literatūrinis tipas, kaip Žemaitės, bet naujos programos skelbėjas, kaip miesčionio antipodas.

Palyginti su „K. V.“, tai tas pats žmogus — laisvas nuo bet kurio autoriteto, pats save aukštinąs, taip pat kolektyviškas. Bet nauja tai, kad šitas žmogus grindžiamas jau vienu luomu — proletariatu. Čia kuriamas klasinis, *luominis žmogus,* o „K. V.“ tekalbėjo šiaip sau apie liaudį. Antra, tas žmogus, yra kovos žmogus, klasinės kovos *aktyvistas.* Jis reikalauja sau pirmavimo gyvenime, „pasiųsdamas velniop tą darbą trukdantį ir jo prakaitu mintantį miesčionį“ („T. Fr.“ 3, 36).

Menas jiems, kaip „K. V.“, yra tik „įrankis, didžiulis buomas, kuriuo verčiam, kas supuvo, ir statom, kad dygsta ir auga“ („T. Fr.“ 1931. 4. 1). Kiekvienas žodis turįs mušti į tikslą, demaskuoti atgyvenusią visuomenę ir griauti jos supuvusias drebančias kojas (ib.). Iš antros pusės literatūra turi atvaizduoti „mūsiškės visuomenės pažangųjį veržimąsi“ („T. Fr.“ 2. 22). Ne formalizmas, bet idėjinis pradas, būtent, marksistinis, turįs vyrauti literatūroje.

Šita ideologija visai nuosekliai reiškėsi literatūroje ir pasirodė produktyvesnė nei „K. V.“ (Boruta, Venclova, Kapnys, Cvirka). Talentingiausiai tuos du aktyvistų literatūros uždavinius yra realizavęs Cvirka. Jo *Frank Krukas* atlieka pirmąjį uždavinį: griauja tariamąją buržuazinę santvarką: etiką, religiją, socialinį, politinį gyvenimą. Griauna-

majai ideologijai tinka net pati romano forma: satyra, ironija, mefistoteliškas juokas iš — visa ko. O *Žemėje maitintojoje,* šalia griaunamosios ideologijos, personifikuotas ir idealusis „lietuviškas bernas“: aktyvus, valingas, religija atsikratęs, kolektyviškas, tik prie žemės prisirišęs (ne panteistiniais, tik biologiniais, ekonominiais ryšiais, kaip prie maitintojos).

Naujosios ideologijos dvilypiam tikslui (kovai ir konstruktyvizmui) tinka ir romano formoje dvejopų personažų sukonstruavimas. Vienas — senosios santvarkos karikatūra, antras — būsimosios santvarkos idealas. Vienu griaunama, antru statoma. Vienas ligi galo blogas, antras geras. Gresia pavojus tokiems vedamiesiems personažams pavirsti schemomis kaip pasakoje[10]. Vadinas, gresia pavojus primityvėti literatūrai ir literatūriniam skoniui[11].

Lygiagrečiai su „K. V.“, „T. Fr.“ reiškėsi ir kitos ideologijos. Šalia sensualistinės, oportunistinės, marksistinės — idealistinė, etinė, religinė. Tik jos nepasirodė literatūroje ir gyvenime taip efektingai, su reklaminėmis programomis. Efektas buvo svetimas net pačiai jų ideologijai. Jos reiškėsi daugiau pačia kūryba. Bet populiarios nebuvo. Nepajėgė ilgai sudaryti sąjūdžio, kaip juos, atrodo, buvo sudarę „K. V.“ ar „T. Fr.“. Idealistinės pasaulėžiūros linkmė tarpo labai pamažu.

Reikšmingiausias jos inspiratorius St. Šalkauskis. Jo *Ruomuva* (1921) paskelbė panaujintą ir pagilintą teocentrinę pasaulėžiūrą. Joje žmogus pakeliamas iš hedonistinio, sensualistinio pasaulio interesų į idealistinius. Jame išnyksta priešgyniavimas tarp Dievo ir žmogaus. Lyg susitaikydamas su Dievybe, žmogus grįžta prie visados jaunų Evangelijos lapų, su atviru protu ir gryna širdimi prie dieviškosios išminties šaltinių. Nuo jų išsižadės savo įpročių, temdančių dvasinį žvilgį, ir patirs „savo būtybės viduje tą šviesos potvynį, kuris visa ką išaiškina, visa ką įvertina, visa ką gaivina, visam kam nurodo tinkamą vietą. Nes vienas tėra tikrojo gyvenimo principas ... Jis veda mus į nenuilstamą gyvenimo kovą ir kartu teikia amžinos rimties vainiką“ *(Ruomuva* 1921, 10). — Tai naujas teocentrinės pasaulėžiūros, kovojančios pasaulėžiūros, arba, kaip Diltheyas pavadintų, laisvės idealizmo žmogus. Jis artimas Jakšto, Maironio teocentriniam žmogui.

---

[10] Tiesą sakant, Cvirkos talentas pasirodo ne ten, kur jis „naująjį“ žmogų kuria, bet ten kur jis į gamtos stichiją gilinasi; ten, kur gyvenimišką, kenčiantį žmogų rodo, ypačiai visų apeitą.

[11] 1936 m. birželio mėn. pasirodęs *Literatūros* žurnalas, leidžiamas V. D. Un-to Hum. Mokslų Draugijos, visuomenine ir literatūrine ideologija, savo bendradarbiais, savo tonu ir net pačia žurnalo technika yra *Trečio Fronto* tęsinys. Skirtumas tas, kad *Trečias Frontas* buvo jaunuoliškesnis ir dėl to ekstravagantiškesnis, o *Literatūra* subrendęs, ir išryškėjęs su savo siekimais. Ypačiai išryškėjęs karingasis laisvamanybės skelbimas. Pažymėtina ir tai, kad *Trečias Frontas* buvo vedamas jaunosios kartos atstovų, o *Literatūroj* susijungė ta pati jaunoji marksistų karta su *Šarūno* autorium ir jo kartos akademikais laisvamaniais.

Antra vertus, misteriškai kalbėdamas apie tautos gelmių šventąją vietą, kur deganti tautos amžinoji ugnis, tautos sąmonė; sintetiškai ieškodamas tautos pašaukimo ir kelių, Šalkauskis nebuvo svetimos dvasios nei antrosios kartos antropocentrinei idealistinei pasaulėžiūrai, čiurlioniškajai, vydūniškajai. Abidvi, vadinasi, savyje sutelkė, susintetino. — Šalkauskio mestos idejos pamažu ir labai pamažu, betgi formavo šviesuomenės sąmonę. Patys nesijausdami, dalis šviesuomenės, ypačiai jaunoji, pradėjo kalbėti Šalkauskio terminais, sąvokomis, kultūrinėmis ir tautinėmis temomis: apie rytų ir vakarų kultūrų sintezę, apie tautinę kūrybą, kurioje lytis individuali tautinė, o turinys visuotinis, apie mistiškąją Evangelijos veikmę pačiam kūrėjui ir t. t. Formavosi naujas žmogus.

Apie 1929—30 m. šitas naujasis besiformuojąs žmogus mėgina kolektyviškai pasireikšti literatūros teorijos klausimais *(Piūvis, Granitas, Naujoji Romuva),* jau panaujintomis, pakeistomis linkmėmis. Palyginti su „K. V." ar „T. Fr.", šie kolektyviniai leidiniai rodo susirūpinimo irgi ne viena literatūra, bet visu gyvenimu, tik ne atskiru luomu, o visa tauta. Tautai gresianti vakarų ir rytų stichija. Tarp jų tauta galėsianti išlikti tik sukūrus ideališką, krikščionišką kultūrą *(Piūvis,* 1929). Menas ir čia jau netekęs principo: menas menui. Menas esąs galingiausias veiksnys, trukdąs materijai įsiviešpatauti (ten pat 100).

Kaip „Tr. Fr." sau tradicijų ieško Žemaitėje ir Biliūne, taip šitų atsigręžiama į Jakšto ir Tumo tautinį pasaulėvaizdį. „Su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir *Keturiais Vėjais (Piūvis,* 1929, 2, 93).

Kitas kolektyvas *Granitas* (1930), gilindamasis į kūrybos psichologiją, vėl iškelia kūrėjo autonomijos klausimą ir naujai jį nušviečia. Kūrėjas turįs būti laisvas, bet laisvas dvasiškai. Kūrėjo dvasia turi viešpatauti savo paties materialinei prigimčiai. Dvasia, valdydama doros principais žemesniąją prigimtį, ne tik neužmuša kūrybinio karščio, bet priešingai — jį dar labiau sudinamina *(Granitas).* Ragina atstatyti atgaivinti kūrėjo asmenybę. Palenkti ją katalikybės autoritetui, nes niekas kitas taip neišvadavęs žmogaus nuo gamtos demonų vergijos, niekas kitas nepastatęs žmogaus dvasiškai ant kojų — kaip katalikybė. Jos principai darosi pažangiausias veiksnys kūrybai, nuolatos naujai, dinamiškai, naujomis formomis kylančiai iš dieviškos pilnaties pasiilgimo, intimiškai susijusio su žmogaus sielos gyvenimu (ten pat). Tuo šitų idealistų supratime išsiskiria poezijos kūryba prieš „K. V." poezijos amatą, išsiskiria poezija, kylanti iš žmogaus santykių su gyvenimu, kosmu, dievybe, prieš „T. Fr." poeziją, kylančią tik iš luominės kovos. Poezijai grąžinama aureolė; artėjama vėl į teocentrinės modifikuotos ideologijos plotmę. Neatitrūkstama nuo realaus gyvenimo į metafizines sferas. Nepasiliekama tik materialinio, ekonominio gyvenimo plotmėje. Abudu sintetinami. Sin-

tetinamas ir žmogus: jame koordinuojami materialiniai ir dvasiniai interesai, su dvasinių interesų persvara. Kuriamas, jų žodžiu, pasiskolintu iš Šalkauskio, — pilnutinis žmogus.

Šitokia pasaulėžiūra, nepriklausomai nuo teorinių samprotavimų, jausti pasireiškusi ir kūryboje. Davus gausių vaisių visų trijų žanrų. Bet ypačiai lyrikos (Aleksandravičius, Brazdžionis, Miškinis...). Lyrikai plėtoja forminį lankstumą ir idejinį turiningumą. Idėjiniu atžvilgiu poezija vaduojasi iš siauro sensualistinio pasaulio, vaduojasi iš grynai individualistinių, asmeninių jausmų. Atsiranda dvasinių interesų: veržimosi santykiauti su Absoliutu, su tėvyne, ar tėviške, su visuomene. Imama gilintis ne į savo asmeninius išgyvenimus, bet įsijausti į kitų žmonių dvasią, ką jie turėjo pergyventi tam tikrais momentais. Motyvai objektyvėja, gausėja. Žmogus darosi pilnesnis, vispusiškesnis. Jis pajunta ir savo intimius ryšius su žeme; jis ir visuomenės reikalais serga; jis ir amžinybę jaučia, jis retkarčiais ir su dievybe kalbasi, toks nusižeminęs ir kaltas pasijutęs. Nuoširdžiausi ir giliausi ligi šiol pasirodė tie, kuriuose reiškiamos tautinės, visuomeninės emocijos.

Tuos interesus naujoji poezija gyvena kitokia vidaus forma. Prieš objektyvųjį pasaulį autoriai jaučiasi daug kuklesni, neiškiša savo asmens į pirmąsias eiles, nerodo paniekos kitiems, bet nėra juose ir tokio herojiško didingumo, kaip tos pirmosios teocentrinės kartos poetuose.

Jie pergyvena intimiškai, su paprastumu, daugumas elegiškai.

Pergyvena emocijomis, nors šalimais esama ir intelektualinio pergyvenimo, bent iš ankstesnės kartos (Kirša). Jų lyrinė emocija reiškiasi ne prakalbos forma, ne retorika, bet daina, recitacija. Lietuviškoje dainoje dominuoja ne griežtasis ritmas, bet melodija. Ir lyrikai savo eilėraščio melodingumą instrumentuoja asonansiniais, aliteraciniais sąskambiais. Operuoja pačiais mažaisiais, pačiais subteliaisiais to žodinio orkestro instrumentais.

Su smulkiosiomis garsinėmis žodžio priemonėmis eina ir smulkiosios vaizdinės (rugiagėlių, žiogelių, kūkalių, čiobrelių... simbolika). Su natūraliu paprastumu eina ir paprasta natūrali sakinio konstrukcija. Ir formos ir minties manierizmas nyksta. Einama į sintetinį formos meistriškumą ir turinio gilumą bei įvairumą, kurio duoda šitos ideologijos rėmai.

Dvasinio gyvenimo ima daugiau rodytis ir dramaturgo Balio Sruogos dramose. Šalia gyvenimo banaliosios pusės iškelia bent kiek ir žmogaus humaniškąjį idealistinį, religinį gyvenimą.

Šitai linkmei daug artimesni lyrikoje ir ankstesnieji Sruogos, Binkio kartos žmonės lyikoje — Kirša ir Vaičiūnas, o dramoje Vydūnas. Jų visų trijų pasaulėžiūros horizontas platesnis — apima žmogų su jo kosminiais ir Dievybės ryšiais. Jų žmogus etinė būtybė, nuolat

besiveržianti etiškai taurėti. Bet jie kitų poetų tarpe stovėjo nuošaliai, vieni rodės banalūs, kiti nepriimtini to meto rašytojo dvasiai dėl savo metafizikos, nepalaužiamos, pasak Sruogos, gyslomis[12]. Dabar jie atrodo artimesni šitoje kartoje ir populiaresni.

O beletristikoje žmogus, kuriame jau susijungęs dvasinis ir materialinis pradas, pasirodė Vaičiulaičio novelėse, Paukštelio apysakose, Grušo romane. Grušo *Karjeristai* idejiniu atžvilgiu šitai grupei ypačiai pažymėtini. Gyvenimą čia formuoja ne luomas, ne kolektyvas, bet asmenybė. Ne luomas kuria ar pagraužia gyvenimo pagrindus, bet taurus ar sumenkėjęs žmogus. Dėl to ir romane, forminiu atžvilgiu, gausu charakterių, ne kolektyvinių scenų. Kaip Cvirka deda į mažažemių luomą negatyvų savo herojų luominį atstovą dvarininką ir jį proteguojančią administraciją, taip Grušas ne luomo atstovą, tik asmenybę deda į morališkai sunykusių žmonių karjeristų tarpą. O tokios asmenybės idealas — asmenybė, morališkai tauri, valinga, pagrįsta religija.

Panaši asmenybė, Domantas, toje karjeristų aplinkumoje yra artimas Putino Vasariui, apsuptam praktikų ir teoretikų hedonistų. Abudu juodu gerų norų, abudu jausmingi, abudu filosofuoją. Tik Domantas skiriasi savo religiniais nusiteikimais, kurie jam yra atrama savam dvasios gyvenimui išlaikyti nepriklausomam. Gal dėl to ir jų likimas skirtingas: Vasaris, nors sopamai, bet pamažu savo vidaus struktūrą priderina prie tų gyvenimo hedonistų, į juos vis daugiau panešėdamas. Domantas tos pačios aplinkumos fiziškai sulamdomas, bet dvasioje jam išliko savarankiško žmogaus savijauta. Jis ne sutirpdomas karjerizmo jūroje, o tik išplaujamas, išmetamas į pašalį, kaip skiedrelė. Tačiau gyvenimą paimti už ragų, aktyviai jam pasipriešinti, kovoti ir jį savai minčiai palenkti — Domantas, kaip ir Vasaris, netinka. Šitas pasyvumas charakteringas daugeliui apžvelgiamo tipo idealistų, tiek epikų, tiek lyrikų. Gyvenimo akivaizdoje jie yra tik receptyvūs. Nors jie teocentrikai, idealistai, betgi dėl savo pasyvumo jie netiktų į tą tipą, kurį Dilthey buvo pavadinęs laisvės idealizmu. Ne jiems gyvenimas valdyti, kol jie nėra pasiekę dar to aktyvumo laipsnio, kurį šitos linkmės pradininkas ir filosofas yra išreiškęs tokiais žodžiais: „... vienas tėra tikrojo gyvenimo principas, ir jame visa kas glūdi savo esmės pradžia. Jis veda mus į *nenuilstamą gyvenimo kovą* (m. p.) ir kartu teikia amžinosios rimties vainiką... Mūsų idealas neleidžia mums pasitenkinti visiškai jokiomis žemės gyvenimo lytimis. Jis draudžia mums daryti stabų iš šitų lyčių ir liepia eiti į priekį pažangos keliais, visur ir visada. Ir šitas žengimas yra *nesiliaujanti kova* (m. p.)... Kovos laimėjimo paslaptis turi nustatyti ir mūsų ir jūsų kovos taktiką. Ši-

[12] Plg. B. Sirakuzino-B. Sruogos neigiamą nusistatymą prieš Vydūno kūrybą. „Skaitymai" 1921. V. 160 tt., X, 87 tt. Dobilo teigiamą įvertinimą, ten pat X. 62 tt

ta paslaptis tesireiškia mums vienu vardu, taip gerai žinomu ir taip dažnai kartojamu, o vienu laiku taip giliai pamirštamu. Tai — kryžius! Situo ženklu tenorėtume kovoti, nes jis neša tikrąjį laimėjimą: jis reiškia laimėjimą ne tik kovoje su priešais, bet ir su savimi...[13].

* * *

Buvo škicais nubrėžta, kaip mūsų literatūra banguoja tiek idejiniu tiek forminiu atžvilgiu. Banguoja tarp tų dviejų kraštutinių ribų: teocentrinės ir antropocentrinės pasaulėžiūros. Bet tarp jų yra daugel niuansų, sudarančių vis kitokį pasaulėžiūros tipą, kartais kontrastingą, kartais giminišką. Ryškiesiems mėginta duoti ir tam tikri vardai[14].

Kiekvienas tų pasaulėžiūros tipų yra palikęs pėdsakų mūsų literatūroj, didesnių ar mažesnių, jeigu tik jo pasaulėžiūra nuoširdžiai buvo išgyventa. Nuoširdus susigyvenimas su sava pasaulėžiūra yra viena iš būtinųjų sąlygų vaisingai kūrybai. Prisimesdamas kitokios pasaulėžiūros žmogum, autorius gali apgaudinėti kitus ir save, bet jį išduos jo paties kūrinys. Maironio ar jaunojo Putino patosas išduoda, kad jie nėra tiek jautę, kiek jie parašė. Salomejos Nėries proletariškos poezijos skurdumas parodo, kad proletariškoji ideologija josios asmenybei dar tebėra svetima, nors ji ir stengiasi pasirodyti proletariška. Netgi Cvirkos sugebėjimas vaizduoti gyvenimo nuskriaustąjį žmogų daug geriau už luomo kovotoją rodo, kad ir jo asmenybė tebėra nesusigyvenusi su ta marksistine ideologija. „Lietuviško berno" idealas jam artimas žodžiais, teoriškai, bet gaiviškai, nesąmoningai pačiu gyvenimu tas idealas jam yra daug tolimesnis nekaip paprastos kaimo moters Monikos paveikslas.

Šitas kūrybos psichologijos faktas įspėja koriguoti paskutiniais laikais pasiskardenančius balsus, kad rašytojai imtųsi tam tikros krypties, tam tikros ideologijos veikalus kurti. Koriguoti šia prasme: prieš kuriant kitos linkmės veikalus, reikia patį save perkurti: pirma gyventi bet kuria ideologija, o tik tada išplauks šia ideologija pagrįstas veikalas. „Ko menininkas nemylėjo, ko nemyli, to jis neturi vaizduoti, to jis negali vaizduoti", sakė Goethe[15]. Teisingas yra ir Vydūnas, sakydamas:

„Nors bus parenkami patys garsieji žodžiai, patys puikieji paveikslai, vis dėlto neskambės jie ir neturės gyvybės. Bet prasčiausieji apreikš Dievybės grožį, jeigu juos tars ir statys žmogus, kurio širdis grožybe kvėpuoja ir gyvena" (*Vairas* 1914, 4 nr. 4 p.).

---

[13] Šalkauskis, „Ruomuva" 1921, 11 p.

[14] Vienu vardu visos linkmės apibūdinimas, be abejo, yra labai schematiškas, reliatyvus. Tačiau bent metodiškai jis yra atrama sugrupuoti palaidiems faktams.

[15] *Ermatinger,* Das dichterische Kunstwerk. Leipzig 1923, 11.

Kūrėjo restauravimas restauruos pačią kūrybą, nes idealistinės teocentrinės linkmės reiškėjo, prof. Šalkauskio, žodžiais betariant, kūrėjų *žodis neprivalo skirtis nuo jų gyvenimo.*

LITERATŪRA[1].

Aleškevičius A., Kiršos kūryba. „Naujoji Romuva" 1934 m. 12 nr.

Bičiūnas V., 44 poetai, „Židinys" 1929 m., 12 nr.;

Bičiūnas V., „Keturi Vėjai". „Gairės" 1924, 1 nr.

Brazdžionis B., Petro Karužos poezijos motyvai, „N. R." 1933, 117.

Dobilas J., Šarūnas, Altorių šešėly ir mūsų renesansas. „Akademikas".

Grinius J., Putino lyrika, Kaunas, 1932.

Grinius J., Putino altorių šešėly. „Židinys" 1933, 1 nr.; 1934, 1 nr.

Jakštas A., Mūsų kova su trečiafrontininkais. „Židinys", 1931, 8—9 nr.

Keliuotis J., V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly". „Naujoji Romuva", 1933, 110, 121 nr.

Keliuotis J., Petras Karuža. „Naujoji Romuva" 1933, 117 nr.

Keliuotis J., Poeto gyvenimo pasaka (Aleksandravičius), „Naujoji Romuva" 1934, 159 nr.

Keliuotis J., Lietuviškumas ir literatūra (rašytojų nuomonės diskusijose). „Naujoji Romuva" 1933, 117 nr.

Kirša F., Trys rašytojų kartos mūsų dailiojoj literatūroj. „Vairas" 1929, 1, 2 nr.

Kossu-Aleksandravičius, Jeruzale, Jeruzale, nenoriu tavęs (Brazdžionio Krintančios žvaigždės). „Naujoji Romuva" 1933, 151 nr.

Kossu-Aleksandravičius, Ant. Miškinio lyrikos vedamasis motyvas. „Naujoji Romuva 1934, 207—8 nr.

Kralikauskas J., Vedamosios idejos luominių santykių tematikoj (apie trečiafrontininkus). „Lietuvos Mokykla" 1936, 3 nr.

Mykolaitis V., Keturi Vėjai. „Židinys", 1926, 12 nr.

Mykolaitis V., Lietuvių literatūros problemos. „Naujoji Romuva" 1935, 10—11 nr.

P. S., Trečio fronto kaukės, „Židinys" 1931, 7 nr.

Pad. Kas., Keturių Vėjų užuvėjoj. „Gairės 1934, 2 nr.

Radzikauskas, Mūsų beletristika šiandien. „Naujoji Romuva" 1935, 3 nr.

Radzikauskas, Fausto Kiršos Pelenai. „Vairas 1930, 4 nr.

Radžvilas J., Dėl literatūrinių kartų generacijos. „Kultūra" 1930, 2 nr.

Radžvilas J., Linkmes nustatant. „Kultūra" 1930, 10—11 nr.

Radžvilas J., Kunigo romanas (Putino), „Kultūra" 1933, 34, 5, 1934, 1 nr.

Vaičiulaitis A., Naturalizmas ir lietuvių literatūra. Kaunas 1936.

[1] Surašomi tik patys svarbieji straipsniai ir tik apie pačią naująją literatūrą.

Prancūzai integralinės poetikos kūryboje

Jonas Grinius

Poetikos nereikia suprasti siaurai. Ji nėra tik techninių literatūros priemonių analizė. Visų pirma poetika yra poetinės kūrybos ir poetinių žanrų praktinė filosofija, o tik paskiau techninių taisyklių rinkinys. Kaip praktinė filosofija, ji iš vienos pusės priklauso nuo realių poetinės kūrybos faktų, o iš kitos pusės — nuo bendresnių filosofinių disciplinų, kaip ontologija, psichologija, etika, estetika. Daugiausia poetika yra susijusi su estetika. Ji yra estetikos tęsinys, kur nagrinėja specialiai dailiąją žodžio kūrybą. Estetikos bendrieji principai yra poetikos principai. Bet kadangi estetikos dėsniai nėra vien tik induktyviai iš meno faktų išvesti, bet taip pat priklauso nuo ontologijos, etikos, psichologijos, iš to aišku, kad tiek estetika, tiek jos specialioji dalis — poetika — daug priklauso nuo bendros filosofijos ir kūrėjo pasaulėžiūros. Ir iš tikro: vienaip meno ir poezijos problemas spręs fenomenalistinės pasaulėžiūros žmogus, kitaip idealistinės, vėl kitaip idealistinės ir integralinės pasaulėžiūros atstovai. Pav., materialistinės pasaulėžiūros žmogaus paprastasis realizmas bus vertinamas, kaip tikrasis menas, o integralinės pasaulėžiūros atstovui tas pats realizmas bus nepilnas, neatbaigtas, neturįs gilesnės prasmės menas, prancūzai pasakytų *caduc,* kuriam gresia dekadencija ir netolima beviltiška krizė. Jau tas pavyzdys rodo, kad, kalbant apie integralinę poetiką, nebetenka įrodinėti daug tiesų, o jomis reikia tik remtis, kaip žinomais integralinės pasaulėžiūros dalykais.

Kad ir kokios pasaulėžiūros žmogus būtų, jis negali nuginčyti realiųjų faktų. O šiandien literatūros ir apskritai meno gyvenime vienas dalykas visiems yra aiškus — krizė. Ir materialistinės ir integralinės pasaulėžiūros žmonės aiškiai mato, kad Europos menas serga sunkia liga. Ji ypačiai ryški didelės kultūrinės praeities kraštuose, tokiuose kaip Vokietija, Italija, Prancūzija, nors jos nestinga ir Lietuvoje. Kur eiti, ko besiekti, kada tiek daug viso ko išmėginta, o kada menas ir dailioji literatūra vis lieka lyg negyvi, lyg bergždi, biznierių reklamos trukšmingai gaivinami, mediniai manekenai. Tai jaučia visuomenė, o dar labiau patys kūrėjai. Jie blaškosi, lyg žuvis ant ledo, daug originalių dalykų sugalvoja, daro didžiulių, kartais tiesiog milžiniškų pastangų, stengdamiesi sukurti vien tik gry-

nąją muziką, grynąją poeziją, grynąjį romaną, grynąjį teatrą, tačiau šitie kraštutiniai formalistiniai bandymai vieni meno krizės neišsprendžia[1]. Materialistinės marksistinės pasaulėžiūros atstovai tą krizę nori išaiškinti buržuazinės visuomenės idėjine dekadencija, rašytojų suburžuazėjimu arba atskilimu nuo tos išsigimstančios visuomenė ir nesutapimu su darbo klase. Integralinės pasaulėžiūros žmonėms menininkų ir rašytojų priliptas liepto galas yra ilgo proceso beveik paskutinis etapas, į kurį telpa ir šių laikų visuomenės beidėjinė suirutė. Skilimas tarp tautos visuomenės ir rašytojų bei kitų menininkų, skilimas ir netvarka pačių kūrėjų asmenyse, jų kūrybos dažnas nevaisingumas ar polėkio trumpumas yra suskaldytos suatomizuotos pasaulėžiūros ir sukrikusio pasaulėvaizdžio padarinys. O tas skilimas yra prasidėjęs jau renesanso laikais.

Ligi tos epochos, vyraujant pilnutinei pasaulėžiūrai[2], kaip kiekvienas žmogus, taip ir kūrėjas jautėsi esąs dalis visos didžiulės realybės, kurios centrinis punktas buvo Absoliutas. Visas antgamtinis ir gamtinis pasaulis buvo plati tikrovė, Dievo kūrybos ir jo didelio gerumo padarinys, o visa visuomenė buvo vieno mistiškojo Kristaus kūno broliškieji nariai. Pasaulio esybių formų įvairumas buvo susižavėjusio, nusižeminusio ir mylinčio menininko kūriniams įkvėpimo ir formų šaltinis. Pati kūryba nebuvo demoniškas protestas, bet mistiškai maldingas beveik garbinamasis aktas, atskleidimas dieviškosios kūrybos spindėjimo vis naujomis formomis. Ir štai iš tos epochos turime Wolfram von Eschenbacho *Parcifalį,* kuriame antgamtinis pasaulis, nuodėmė ir jos atpirkimas yra ne pasakos, bet šventi tikri dalykai. Iš tos epochos turime *Dieviškąją Komediją,* kurios veiksmas eina nuo niūrių pragaro gelmių lig svaiginančių spindulingų dangaus sferų. Iš tų pat laikų turime tas neužmirštamo turtingumo gotines katedras, kurių maldingų, entuziastiškų, dažnai kolektyvių kūrėjų net vardų nežinome, bet kurios simbolizuoja viso pasaulio, visokios tikrovės įvairumą[3].

Renesanso metu įvyko pasaulėžiūros skilimas. Visa realybė ėme siaurėti ligi regimojo žemės pasaulio, kurio centre atsistojo atskiras žmogus, individas. Tas svorio centro perkėlimas iš Dievo į žmogų vyko pa-

---

[1] Tos didelės formalinės pastangos galėtų būti stipriai vaisingos, esant kitoms reikalingoms sąlygoms, pav., neneigiant medžiagos, turinio, siužeto, gyvenant integraliniu gyvenimu, kūrimą laikant dorybe ir t. t.

[2] Vidurinių amžių ir kitų epochų idejinė-meninė apžvalga čia schematinė, nes siauruose rėmuose kitaip neįmanoma. Apžvalgos linkmė ta pati, kurią nurodo toliau minimi J. Maritain, G. Baty, H. Massis ir kiti integralinės pasaulėžiūros žmonės.

[3] Nors viduriniai amžiai charakterizuojami, kaip dvasingiausia epocha, tačiau jie turėjo ir savo silpnybių. Jie dvasingiausi yra tik reliatyviai. Galime pageidauti tik analogiškai dvasingų laikų, bet ne vidurinių amžių grįžimo. Jei to kas įsigeistų, tektų kalbėti apie vidurinių amžių pavojų, kaip teisingai yra pastebėjęs J. Maritainas. Ir ne viename vidurinių amžių mene gali pasireikšti krikščioniškumas. „Kokį susižavėjimą bejausčiau romaniškai ir gotiškai architektūrai, aš atsimenu džiaugsmą, kurį pajutau šv. Petro bazilikoje Ryme, konstatuodamas, kad katalikybė nėra susijusi su tuo, kas man yra brangiausia", sako tas pats J. Maritainas (Art et Scolastique 166 p.).

mažu ir nevisuose kraštuose vienodai. Kol kūrėjas dar nebuvo galutinai išsijungęs iš didžiosios kūrybos pasaulio, kol nebuvo paneigęs pilnutinio žmogaus ir dvasinės realybės, jis galėjo duoti žymių meno kūrinių (didžiųjų Italų renesanso menininkų darbai, Shakespearas, Calderonas[4]. Bet kada tas žmogus, tariamasis viso ko kriterijus iš tikro tapo centru, kada save bevertindamas, bematė savyje tik protą, Europoje įsiviešpatavo racionalizmo sausra, o menas pergyveno vieną stambesniųjų krizių — pseudoklasicizmą, buduarinį manierizmą ir bedvasį akademizmą, kuris dar nėra visai pergyventas net mūsų dienose.

Prieš racionalistų vienašališką suskaldytą žmogų ir nususintą meną stipriai reaguoja romantizmas, bet taip pat vienašališkai ir skaldomai. Jis nebeturi pilnutinio žmogaus idealo. Jis paneigia racionalistų išgarbintą protą ir bemato žmoguje emocijas ir fantaziją. Susiaurintą racionalistų pasaulį romantikai taip pat nori praplėsti. Jie kuria ir antgamtinę tikrovę, bet ji tėra kiekvieno atskiro kūrėjo ekzaltuotų emocijų ir fantazijos padarinys. Tai tik praplėstas ir suindividualintas pasakos pasaulis. Bet pasaka nėra realybė. Vadinasi, romantizmas kūrėjui nedaug ką pasaulį praplečia, o kitos pusės kūrėją dar labiau atskiria nuo visuomenės, nes prieš ją šį nuteikia maištingai. Dažnai remdamas kūrybą demoniškuoju pradu, skatindamas maištą prieš Dievą, prieš visuomenę, net prieš visą pasaulį, iškeldamas kūrėją kaip kokį neprieinamą antžmogį, romantizmas tiesiog uždaro menininką jo paties subjektyvių jausmų ir fantazijų perpildytame kiaute, pro kurį tikro objektyvaus pasaulio beveik nebematyti. Tas kraštutinis subjektyvizmas, tesirūpinimas tik savo įspūdžiais ir pergyvenimais, lyg jie būtų visa tikrovė, dar stipriai tebesireiškia ir šiandien, tiek dailiojoje literatūroje, tiek kitame mene, dažniausiai įvairiose ekspresionistinėse atžalose.

Realizmas mėgino ir tebemėgina kūrėjų dėmesį nukreipti į objektyvųjį pasaulį, tačiau tas jos tariamasis objektyvus pasaulis yra taip pat gana siauras, nes jis greitai išsigimsta ligi natūralizmo. Juk nevienam natūralistui įdomiausia aplinka, kuri, jei nesudaro, tai bent nulemia žmogų. O pats žmogus, kas jis? Ar tai ne fiziologinė būtybė, kurios psichinis gyvenimas išaiškinamas dirgsnių virpesiais? Dėl pasaulėžiūros vienašališkumo,

---

[4] Nurodyti, kad renesanso laikais žvilgsnis ima krypti į žmogų, nereiškia viską paneigti. „Pastebėti, kad buvo momentas, kada, išlaikydama maldos ir dorybių kvapsnį, grožybė pradėjusi atsisakyti nuo savo įžadų, ėmė sutikti su žemiškos meilės ir jauno juslingumo paveikslu, dar nereiškia apšmeižti Florenciją. Pastebėti, kad nuo renesanso laiko kultūros dvasinė linija leidžiasi žemyn, vėl nereiškia norėti, kad renesansas būtų išbrauktas iš žmonijos istorijos", pastebi J. Maritainas (ten pat, 167).

dėl jos suskilimo į įvairius *-izmus* šių dienų literatūros produkcijos masėje nelengva rasti visas psichofizinis žmogus[5].

Romane dažnai jis tėra arba gašlumo ir smuklių avantiuristas, ar koks psichopatas ir smulkus maniakas, arba siaurų jam vienam teprieinamų užkampių blusinėtojas analitikas, arba koks nors sugalvotas stabas ar cukrinė lėlė. Ir dažnai romanas lieka ne tiek meno kūrinys, bet lyg kokie ekshibicionistų autobiografiniai fragmentai[6]. Šių dienų drama nebeturi tų plačių horizontų ir didelių prasmingų konfliktų, kuriuos randame Sofoklio tragedijose, vidurinių amžių misterijose, Calderono dramose Shakespearo teatre. Dabar Europoje vyrauja smulkios pjesės ir nereikšmingos komedijos, kuriose atskirų kabinetų, miegamųjų kambarių, puošnių, bet nuobodžių salonų mizerija, intrigos ir svetimoteriški nesusipratimai yra viso ko centras. O lyrikos lyg ir nebėra. Tas kūrybiškiausias žanras *par excellence* didžiojoje maišatyje visai sunyko, nes patapo visokių įmantrių formalinių techninių bandymų auka. Tos stilistiškai formalinės problemos neretai sprendžiamos su dideliu atsidėjimu, bet pamirštama, kad grynoji forma ir technika dar nėra meno kūrinys[7]. Yra didelių bandymų, daug triukšmingų ginčų ir teorijų, daug etiudų ir eskizų, yra vykusių fragmentų, ypačiai formos srityje, bet maža didelių meno kūrinių. Įvairiopas suskilimas, kraštutinis individualizmas[8], neberadimas tikrovės ir gyvenimo prasmės[9] sunkiu slogučiu dusina Europos meną ir tuo pačiu dailiąją žodžio kūrybą.

Tą literatūros krizę nebe nuo šiandien pajuto prancūzai, ir kai kurie

---

[5] Šitą žmogaus atomizaciją pastarųjų laikų literatūroje gerai charakterizuoja A. Vaičiulaitis straipsnyje „Pokarinės literatūros linkmės", sakydamas: „Netekęs jokios moralės, atsisakęs nuo bet kokios metafizikos, žmogus buvo suskaldytas: jo asmenybė išskirstyta, sukapota į eilę smulkesnių ar stambesnių reiškinių. Siela neteko vienijančios galios — ji turi tik fiktyvios reikšmės, kaip sako Marcelis Proustas. Moderniosios literatūros žmogus paneigia tapatybės dėsnį, jis kiekvieną akimirką kitoks. Pagaliau jam neegzistuoja nei erdvės nei laiko dėsniai" („Židinys", 1936, II, 153).

[6] A. Vaičiulaitis šitą reiškinį minėtame straipsnyje šitaip charakterizuoja: „Atsiranda minėtas psichologizmas, kuris pirmiausia afišuojamas nuoširdumo, atvirumo obalsiais. Šitas atvirumas buvo priedanga į dienos šviesą iškelti visas šlykštynes, silpnybes, žmogaus žemumą, jis davė rašytojui progos paliesti tik tas emocijas, kurias jis pats yra patyręs ir kontroliavęs, bet išreikšti jas visas, nieko nenutylėti, o priešingai — dar labiau išryškinti" (Židinys", op. cit.).

[7] J. Maritainas apie šitą meną taip sako: „Gryno meno ieškojimas, toks, kokį simbolistai buvo mėginę, ir į kurį tiek vilčių buvo sudėję, dabar yra visiškai baigtas dalykas". Kitoje vietoje dar šitaip išsireiškia: „Modernusis menas atgailoja, išsieikvoja, save marina ir plaka, kaip koks asketas, įsigeidęs save sunaikinti, kad gautų Šv. Dvasios malonę, ir kuris lieka tuščias ir nepripildytas to, ko pergausiai turi vaikas" (ten pat 158).

[8] „Dabar kasdien vis didėjančioj idejų, principų, partijų, papročių maišatyje jauti, kad kiekvienas literatas stengiasi vis giliau išreikšti save patį negu tam tikrą rūšį visuotinio žvilgsnio, kurį visi bendrai galėtų turėti", sako Ed. Jaloux („Nouv. Litt." 1936 m. Nr. 698).

[9] „Į klausimą, kokia yra žmogaus ir gyvenimo prasmė, surrealistai atsako: realusis gyvenimas neturi jokios prasmės; žmogus, kuris tą gyvenimą priima, neturi jokios prasmės. Vienintėlis tikslas ir kilnumas yra ištrūkti iš tikrovės" (A. Vaičiulaitis, ten pat).

šviesesnieji protai net įspėjo priežastis. Jau nebe nuo šiandien yra atsiradę kūrėjų, kurie eina priešinga linkme tai, kuri yra pastūmėjusi į krizę. Prancūzijoje jų atsiranda vienas kitas, kurie iškyla, kaip galingi ąžuolai tarp įvairiai bekerojančių krūmokšnių, ir savo užuovėjoje stengiasi priglausti silpnesniuosius. Ta krizė sprendžiama ir praktiškai ir teoretiškai. Pirmieji į tą darbą stojo žmonės, kurie vienašališkos pasaulėžiūros tragediją patys yra pergyvenę. Tai Jacques M a r i t a i n ir Paul C l a u d e l. Pirmasis, buvęs protestantas ir socialistas, dabar yra Paryžiaus katalikų universiteto profesorius. Jis giliai žvelgiančia mintimi prisideda prie integraliosios estetikos kūrybos ir tiesia bazę poetikai. P. Claudel'is, taip pat konvertitas, jau visame pasaulyje išgarsėjęs žmogus, nesitenkina teoretiniais sumetimais, bet pačia savo kūryba rodo, kokių originalių vaisių ji gali duoti pasirėmusi pilnutine poetika. Integralinę dramos teoriją kuria kritikas Maurice B r i l l a n t ir vienas geriausių Paryžiaus režisierių Gaston B a t y. Romano teorijai nemaža yra padirbėjęs kritikas Henri M a s s i s, o lyrikai — jau minėti Claudel'is ir Maritain'as.

Aukščiau suminėtiems ir kitiems integralinės poetikos statytojams aišku, kad krizę gali išspręsti kūrėjo ištraukimas iš idėjinės suirutės ir jo įjungimas į integralinę teocentrinę pasaulėžiūrą. Reikia, kad ta pasaulėžiūra būtų ne tik teoretiškai pripažįstama, bet ir praktiškai gyvenama, kad ji formuotų poeto pasaulėvaizdį ir veiktų jo kūrybą.

Apskritai integralinės filosofijos atstovams aišku, kad žmogus ir visos kitos būtybės neturi egzistencijos savyje, o ją gauna iš Būtybės, turinčios tą egzistenciją savyje, t. y. iš Absoliuto arba Dievo. Bet duodama egzistenciją ribotosioms absoliutinė Būtybė taip pat joms dalija esmės pradą — formą. Kadangi grožio pagrindas yra formos, tai jas kūriančioji absoliutinė Būtybė tuo pačiu yra ir grožio spinduliuotoja pasaulyje. O esybėms ir būtybėms egzistencijos davimas, joms formų dalijimas, per jas grožio spinduliavimas į pasaulį yra aukščiausios absoliutinės rūšies kūryba. Taigi, norint rasti tikrąjį žmogiškosios kūrybos kelią, reikia susisieti su aukščiausiu kūrybos Šaltiniu. Reikia susisieti su juo ne tik teoriškai logiškai, bet bendrauti su tuo Šaltiniu praktiškai realiai su meile; reikia kūrėjui laisvai atverti save, kad visa kūriančioji Būtybė galėtų nekliudoma veikti tiek jo asmens gelmes, tiek per jį pačią jo kūrybą. Ta maišto ir blaškymosi nukankinta žmogiškoji kūryba atgims ir pakils tada, kada Dievas menininkui bus ne šalta būtybė, stovinti pasyviai šalia pasaulio, bet su meile pergyvenama didelė realybė, kuri meilingai veikia pasaulį, kuri save realiai pareiškia žmonėms ypačiai dieviška malone, dovanai ir įvairiai dalijama.

Jei absoliutė Būtybė yra pirmasis kūrybos šaltinis ir tikra realybė, tai ją mylįs integralus kūrėjas negali jos aplenkti savo kūryboje, ypačiai dramoje. Vaidybinės dramos autorius negali tenkintis smulkiais jausmų konfliktais, bet turi praplėsti savo pasaulio viziją iki tiek, kad „medžiaga iš

vienos pusės, antgamtinis pasaulis iš kitos būtų laikomi tokiais pat realiais, kaip žmogus", sako M. Brillantas[10]. Jei integralinės pasaulėžiūros šviesoje, tik paprastoms aistroms besigrumiant, kova eina ne dėl kokių nykstamų žaislų, bet iš tiesų dėl žmogaus likimo ir jo amžinosios laimės, tai drama tampa juo gilesnė, prasmingesnė ir didingesnė, juo dvasinis antgamtinis pasaulis turi didesnės reikšmės tame veiksme. Todėl integralinės estetikos žmonėms atrodo, kad tikroji draminė kūryba turi leisti pajusti antgamtinio pasaulio spindėjimą ir veikimą. Svarbu, kaip sako Claudelis[11], kad net netikęs žiūrėtojas pajustų „tą tragišką jėgą, kuri kyla individualiniame ir kasdieniškame gyvenime dėl veikimo to šauksmo, kuris yra šalia ir aukščiau mūsų"[12]. Tikrasis dramos veiksmas yra konfliktas tarp gamtinių ir antgamtinių jėgų žmogaus gyvenime. Ir jis nėra sąvokų konfliktas, tai ne sausų alegorijų žaidimas, bet individualus ir realus konfliktas kiekvieną kartą natūraliame žmoguje ir vis kitaip pasireiškiąs. Jis pažįstamas juk kiekvienam krikščioniui, kuris žino savo tikslą, jo siekia, bet dėl savo silpnybių patenka į piktosios dvasios pinkles, tolsta nuo tikslo, kartais puola, kenčia dėl to, keliasi ir, Dievo malonės padedamas, nugali priešingas jėgas, net save fiziškai paaukodamas. Žinomas tas konfliktas, kuris iš nuoširdaus krikščionio reikalauja nuolatinės mobilizacijos prieš aistras. „Esminis konfliktas, kurį krikščionybė gaivina mumyse, yra didelis dramatinis variklis, kaip kad jis yra didelis išteklius mūsų doriniame ir socialiniame gyvenime", sako Claudelis[13]. Ir tame prasmingame konflikte, kuris taip vaisingas dramai, gali dalyvauti visas pasaulis ir visais galimais būdais. „Matomą ir nematomą, šviesą ir tamsą, vidaus ir išorės dalykus, kas aukščiau arba kas žemiau žmogaus, visa reikia mokėti išreikšti", sako M. Brillantas[14].

Iš to jau matyti, kad integralia pasaulėžiūra remiama vaidybinė drama nėra kažin koks sentimentalus ar didaktinis dialogas, bet didelio masto įvairiai pasireiškiąs konfliktas, kur piktas, nuodėmė ir biaurumas gali turėti savo rolę, jei tik nuo jų tamsaus šešėlio antgamtinio pasaulio ir Dievo malonės spindėjimas ir jos būtinumas lieka ryškesnis. Režisierius G. Batys pripažįsta net biaurumu dvelkiantį natūralizmą, jei tik pro jį, pro forminį

---

[10] L'Esthétique du théâtre, 43.

[11] Positions et propositions, I, 238.

[12] Tas šauksmas derinasi su mūsų prigimties giliausiais troškimais. „Daugiau ar mažiau niekingos aplinkybės, kuriose mes visi gyvename, vis dėlto palieka mums jausmą, kad yra mumyse kažin kas nesunaudota, kažin kas, kas neišėjo paviršiun, kas mumyse kaip tik, gal būt, yra geriausia ir giliausia. Tai ir yra tas reikalas, tas didelis snaudžiąs troškimas, kurio nepatenkina šių dienų meno srovė, kaip jo nepatenkina nė kasdieninė moralė", sako Claudelis. Nepatenkindamas šito paslėpto troškimo, menas ima nebetekti savo prasmės. „Menas, kuris ne tiktai nesunaudoja viso žmogaus, bet kuris geriausią jo elementą palieka nuošaliai, kaip menkavertį, tepasiekia tik pesimizmo ir bejėgiškumo liūdesių". (Ten pat 238 t.).

[13] Ten pat, 239.

[14] Ten pat, 42. Plg. L. Wencelius, La Philosophie de l'art chez les néo-scolastiques de langue française, 118.

grožį, pro žmogiškas emocijas suspindi antgamtinių dalykų paslaptys, kurios iškelia meną į aukštesnę harmoniją, kur visuotinis suprasminantis tikėjimas džiaugiasi daiktais kūnais, sielomis ir Dievu.

Nebegalima toliau leistis į vaidybinio draminio meno daugiau technines problemas, nebelieka laiko nurodyti, koks turi būti santykis tarp žodžio ir veiksmo, tarp teksto, aktoriaus ir režisieriaus, bet būtinai reikia paminėti, kad P. Claudelis savo dramomis[15] *L'Otage* ir *Annonce faite à Marie*, o Henri Ghéonas savo vaidinimais *Le Comédien et la grâce* ir *Le Pauvre sous l'escalier* yra davę originalių vertingų kūrinių, kurie rodo, kad integralinės dramos principai nėra tik graži svajonė.

Kaip vaidybinės dramos forma yra dviejų realybių — gamtinės ir antgamtinės — sankryžoje taip romano esminė forma yra visas pilnutinis žmogiškasis gyvenimas, susietas su prigimtimi ir antprigimtimi. Romanistas, kaip koks aiškiaregys turi sugauti visą gyvą, įvairų ir besikeičiantį žmogaus gyvenimą, kad jis galėtų atskleisti, kaip didysis Dostojevskis, kitiems nepastebimus santykius tarp realybės ir galimybės. Romanistas nėra visai laisvas ta prasme, kad jis turi pasiduoti objektyviai realybei ir negali jos žaloti pagal savo vaizduotę. Naudodamasis gyva natūralia kalba, vaizduodamas įvairius žmones, jų idėjas ir emocijas, romanistas tegali stilizuoti tiek, kad galėtų praskleisti santykį tarp realybės ir galimybės, bet kad vis dėlto žmonės kalbėtų, jaustų ir veiktų, kaip skirtingi individai pagal savo išvidinius prigimties dėsnius. Jei koks nors romanistas tuos dėsnius imtų laužyti tolimesnių gilesnių išvadų labui, jis būtų pseudorealybės vaizduotojas, nusižengiąs tiesai. Jis tada būtų panašus į tą subjektyvųjį literatą, kuris dėl asmeninių užgaidų lenkia į savo smulkųjį gyvenimą visą realybę ir ją falsifikuoja. Žmogaus buitis tiek turtinga, gili ir paslaptinga, jog telieka tik mokėti tai pastebėti ir praskleisti.

Eidamas išvidiniais individų dėsniais ir parodydamas pilnutinį įvairų gyvenimą, integralus romanistas sukuria tikresnę realybę, nes jis atskleidžia skaitytojui jo nepastebėtas susibėgančias linijas ir gilesnius santykius, kuriuos kasdienybės smulkios dulkės buvo pridengusios[16]. Šitas šia trumpai suglaustas H. Massio mintis iliustruodamas, L. Wencelius cituoja Bernanos *L'Imposture* romaną. Jis teisingai pastebi, kad, vaizduodamas nebetekusio tikėjimo kunigo Cénabreo pergyvenimus, jo dvasios kovą su demonu, rašytojas atskleidžia tokią klaikiai nuogą tikrovę, jog ji pralenkia mūsų

---

[15] J. Calvet savo knygoje „Le Renouveau catholique . . ." šitaip atsiliepia apie Claudelį: „Jei vienu žodžiu norėtum charakterizuoti Claudelio teatrą, kaip ir visą jo kūrybą, reikėtų pasakyti, kad tai yra liturgija, kuri pakelia žmogų į Dievą, besiremdama pasauliu . . . Ten labai didelis menas ir dvasinis turtas, kurio negalima būtų tikėtis mūsų materializmo epochoje".

[16] Bevaizduodamas rusų gyvenimo tikrovę T. Dostojevskis „Biesų" romane net įspėjęs būsimąjį komunizmą.

įprastinę[17]. Parodydamas žmogaus buitį ligi tolimiausių galimybių, rašytojas pasiekia ne tik laisvą objektyvią tikrovę, bet ir pats tampa žmogiškiausias. Tą žmogiškumą ir gilesnę realybę romanistas pasieks tada, kada jo viduje bus tvarka, kada jis bus stipri moralinė asmenybė, nes tik toks rašytojas jaus žmogiškųjų vertybių gradaciją ir deramąją tvarką. Kūrėjo jautrumas jai ypačiai svarbus todėl, kad dora yra taip pat reikšminga realybė. „Ji įleidusi šaknis pilnutinėje tikrovėje, kurios tam tikrą dėsnių tvarką ji pareiškia, sako Maritainas, interpretuodamas H. Massį; jos nepaisyti, reiškia susiaurinti realybę, taigi suskurdinti meno medžiagą. Integralus *realizmas* tegalimas tik menui jautriam bet kokiai gero ir pikto pasaulio tiesai, menui, kurį yra permerkusi Dievo malonės ir nuodėmės sąmonė ir *momento* svarba"[18]. Juo kūrėjas imasi vaizduoti pavojingesnį pikto ar žemesnės tikrovės aspektą, juo menininkas turi būti aukščiau pakilęs, kad jis pasiliktų laisvas ir atviromis akimis galėtų stebėti visus siūlus, kurie nusitiesia iš šito aspekto. „Nėra esminis klausimas žinoti, ar romanistas gali ar ne piešti tą ar kitą pikto aspektą", sako J. Maritainas. Esminis klausimas yra žinoti, *kokio dvasios aukščio* jis, ir ar jo menas ir jo širdis yra pakankamai gryni ir pakankamai stiprūs, kad jis galėtų vaizduoti be paslėptai dalyvaujančio pritarimo. Juo modernusis romanas labiau nusileidžia į žmoniškąją menkystę, juo jis labiau reikalauja iš romanisto antžmogiškų dorybių. Tokio Prousto veikalui parašyti taip, kaip jis turėjo būti parašytas, būtų reikėję tokio šv. Augustino išvidinės šviesos. Deja, tuo tarpu vyksta priešingi dalykai, ir mes matome stebėtoją ir stebimąjį daiktą, romanistą ir jo siužetą bekonkuruojančius smukime[19]. Kas pasineria, tas nebėra laisvas, tas nebemato visos tikrovės ir iš jos einančių gilesnės realybės linijų.

Kad gilesnė tiesa romanisto būtų geriau suvokiama, romanas turi pasižymėti aiškumu, daiktai ir įvykiai turi būti vadinami jų tikraisiais vardais, o pati romano konstrukcija būtų kaip galima apžvelgiamesnė. Romano stilius, pagal Massį turi būti paprastas, natūralus, kuris tenori būti aiškus ir suprantamas. Taigi pagal integralinę poetiką, romano ypatybės yra integralus realizmas, objektyvumas ir aiškumas. Iškeldami šitas ypatybes, pilnutinės poetikos atstovai gana nepalankiai pasisako prieš autobiografinį autokonfesinį romaną, nes jis duoda falsifikuotą realybę. Iš tikrųjų autobiografinis romanistas tevaizduoja tai, kas jam vienam rūpi, arba kas užsiliko jo sąmonėje. Tačiau tai nėra realybės tiesa, ypačiai tai nėra realybė išplėsta ligi tolimiausių galimybių, nes autobiografinis autorius tesako tai, kas jam malonu pasakyti. Kad tiesa nebūtų subjektyviai falsifikuojama, reikėtų autobiografiją papildyti biografija. Integralinės poeti-

[17] L. Wencelius, La Philosophie de l'art etc. 143.
[18] J. Maritainas, ten pat, 182.
[19] J. Maritainas, ten pat, 330.

kos atstovams atrodo, kad autobiografinis romanas dar ir tuo negeras, kad ugdo rašytojų tingumą, atpalaiduoja nuo tikrųjų kūrybinių pastangų. O visa tai, kas pasišauna nurodyti, kad lengva atsirasti meno kūriniui, tas tikrajam menui gali tik pakenkti.

Liesdamas lyriką arba poeziją siaurąja prasme, P. Claudelis[20] šitaip apibrėžia jos objektą: Poezijos objektas nėra, kaip dažnai sakoma, svajonės, iliuzijos arba idėjos. Jis yra ta šventoji realybė, duota visam laikui, ir kurios centre mes gyvename. Tai matomųjų daiktų visetas, prie kurio tikėjimas prideda dar nematomuosius. Visa tai į mus žiūri ir mes į tai žiūrime. Visa tai yra Dievo kūryba, kuri sudaro neišsemiamą medžiagą pasakojimams ir dainoms didžiausio poeto, kaip ir menkiausio paukštelio giesmėms. Taigi amžinoji poezija neišradinėja temų, bet amžinai kartoja tas, kurias jai duoda visata įvairiausiomis savo formomis. Poezijos tikslas ne nertis į begalybę naujenybių rasti, bet nertis į gelmę to, kas žinoma ir ribota, kad surastume neišsemiamų dalykų. Pavasaris visada kartojasi, bet jis visada naujas. Kiekvieną vasarą žydi rožės ir rugiagėlės, bet jos niekada nenusibosta. „Tikram poetui visai nereikia, kad žvaigždės būtų didesnės ir kad rožės būtų gražesnės , sako P. Claudel[21]. Tokių, kokios yra, jam užtenka. „Jis žino, kad Dievo kūriniai labai geri ir jis nereikalauja kitų". Kada jis žiūri į juos su meile, jis vis pastebi naujų dalykų, žavisi ir dainuoja juos. Argi mylimasis savo mylimojoje nuolat nesuranda ko nors nepastebėta, ar jis nesidžiaugia ja, vis tokią pat išvysdamas? Jei menininkas gyvena su Absoliutu gyva meile susijęs, jam net nepažįstamos buities naują detalė kels susižavėjimą. Kada jis liūdės ar skųsis, jis savo skausmais garbins savo Kūrėją. Ar save, ar matomąją, ar nematomąją tikrovę jis dainuos, jo dainos bus dieviškosios kūrybos lukštenimas, išbaigimas, parodymas nemokantiems žiūrėti. Tas su meile kuriąs poetas yra dieviškosios kūrybos laisvas bendradarbis, atbaigėjas, o ne maištingas vergas, nes kas myli, tas laisvai pasiduoda ir tame pasidavime randa netikėtų jėgų.

Taigi lyrikos ir apskritai poezijos objektas nėra tik subjektyviniai asmeniniai pergyvenimai, bet visa antgamtinė, dvasinė, psichinė, vegetacinė ir fizinė realybė, kuri randa gilų atbalsį žmogaus sielos gelmėse. Nors poezijos kūryboje bendradarbiauja visos žmogaus galios, tačiau poezija gimsta paslaptingose sielos gelmėse. Praktiškoji žmogaus būtybės pusė, racionalus *animus* sutvarko žodžius, vaizdus ir ritmus, bet tik paslaptingoji *anima*[22], nė kieno neverčiama naiviai ir jaunai gieda džiaugsmą, liūdesį ar skausmą. Toji *anima* meilingai priima įvairios dieviškosios kūrybos formų spindėji-

[20] Ten pat, 165.
[21] Ten pat, 169.
[22] Palyginimu gražiai aiškina santykius tarp *anima* ir *animus* Claudelis, Positions et propositions, 55.

mą ir, kada niekas jos nemato ir negirdi, ji meilės apimta, kaip kūdikis, naiviai pragysta naujais neregėtais, neretai simboliniais vaizdais, kuriuos praktiškasis deklamatorius *animus* stengiasi užfiksuoti, sutvarkyti, sudoroti. Poetinis įkvėpimas taip pat nėra tuščias žodis. Kartais jis tiesiog yra Dievo malonės veikimas. Bet šituo atsitikimu poezija dažnai virsta malda.

Kaip matyti, poezijos kūrinys yra kūryba par excellence. Amžina jaunystė, amžinas naujumas, nuoširdumas, grynumas, meilingas žvilgsnis į visos kūrybos ir visų buities formų Šaltinį yra integralinės poezijos žymės.

Protestantas L. Wencelius šitaip vertina prancūzų pastangas, kuriant integralinę poetiką: „Poezijos teorija yra labai viliojanti. Mes tegalime tik pasirašyti po jos objektyvizmu ir universalumu... Pagaliau reikia pritarti be rezervų tam puikiam bandymui, kuris pirmas nuo senai iš naujo svarsto poezijos problemą vieninteliu atžvilgiu, kuris apsimoka svarstyti, būtent, amžino *sub specie Dei* atžvilgiu[23].

Be abejonės, kaip matyti iš svarbesnių punktų, integralinė poetika praktikai nėra lengva. Ji didelių ir sunkių reikalavimų deda rašytojui ir poetui. Teisingai J. Maritainas pastebi, kad sunku būti geru menininku, bet dar sunkiau būti geru krikščionimi, o būti integraliu krikščionimi ir geru menininku yra du kartu, arba, teisingiau, kvadratiškai sunkiau; o tas sunkumas pasidaro tiesiog kruvinas, kada visa epocha gyvena tóli nuo Kristaus. Bet kada kūrėjas pažins sunkenybes ir savo silpnybes, tada gims viltis, kad pagalba gali ateiti iš aukščiau. Taigi sunkenybės nėra negalimybės. Sunkenybės neatpalaiduoja nuo to, kas būtinai reikalinga išgelbėti ir restauruoti. Ir dideliems žygiams niekada nestigdavo drąsos. Bet ir integraliam kūrėjui kylančias sunkenybes reikia padėti nugalėti. Visiems reikia stengtis sudaryti menininkams palankesnę aplinkumą, kurioje galėtų tarpti kūrėjai, integraliniu gyvenimu gyvendami. Taip pat nereikia integraliai nusiteikusių menininkų ir rašytojų išskirti iš kitų kūrėjų tarpo. Jie visi turi dalyvauti moderninio meno ir literatūros pastangose, kurios yra didesnės ir nuoširdesnės, negu kada nors yra buvusios, menui iš kryžkelės išvesti. Tose pastangose jau matyti kai kurių vykusių vertingų žingsnių tiek teorijoje, tiek praktikoje. O tai duoda gražių vilčių sulaukti didingo pilnutinio meno kūrinių įvairiose srityse.

LITERATŪRA

G. Baty, Le Masque et l'encensoir, Paris (Bloud et Gay).
M. Brillant, Esthétique du théâtre, Paris (Bloud et Gay);
P. Claudel, Positions et propositions I, Paris „Nouv. Revue Française".
J. Maritain, Art et scolastique, Paris 1927 (Rouart);
H. Massis, Réflexions sur l'art du roman, Paris 1927 (Plon);
H. Massis, Jugements I ir II, Paris (Plon);
L. Wencelius, La Philosophie de l'art chez les néo-scolastiques de langue française, Paris 1923 (Alcan);

[23] L. Wencelius, ten pat, 171.

ISTORIJA

TURINYS

Prof. D-ras Jonas Totoraitis M.I.C., Marijampolė
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Būdingieji Sūduvos arba Užnemunės istorijos bruožai.

Būdingieji Sūduvos arba Užnemunės istorijos bruožai

Jonas Totoraitis

I.

SŪDUVOS SIENOS.

Šalis, kuri yra tarp dabartinių Prūsų ir Nemuno, XIII am. šiaurinėje dalyje buvo gyvenama Vokiečių ordino vadinamų *sūdůvių,* o pietiniame krašte rusų kronikų vadinamų *jótvingų,* siekusių į pietus iki Narvei ar dar kiek ir anapus tos upės. Vieni ir antri buvo lietuvių giminaičiai. Savo karingumu ir puolimais jie buvo įsipykę Volynės rusams ir Lenkijos mozūrams. Pietinę jų dalį, jotvingus, palaužė Volinijos rusai ir lenkai, o šiaurinę, sūduvius, keletą metų kariaudamas, pribaigė Vokiečių ordinas apie 1280. Kelerių metų kovoje nugalėta daugumas jų kunigaikščių, kurie, kiekvienas skyrium bekovodami prieš galingesnį ordiną, žuvo arba pakliuvo į nelaisvę. Paskutiniai buvo likę tik du dar nenukariauti kunigaikščiai: Gedžiotas (Jedethe) ir Skurda (Scurdo). Matydami, kad prieš vokiečių puolimus neatsilaikys, Gedžiotas su savo gimine ir su pusantro tūkstančio valdinių nuvyko į Prūsus, pasidavė ordinui ir gavo žemės gyventi arti Karaliaučiaus, o Skurda, su savaisiais persikėlęs per Nemuną, išsikraustė į Lietuvą.

Vokiečių ordino metraštininkas Dusburgas, rašęs apie 1326 m., išdėstęs tą sūduvių išnaikinimą, sako: „Ir taip Sūduvos žemė lieka apleista iki šiai dienai“[1].

Apleista ir tuščia ta šalis buvo per visą XIV a. Vokiečių ordino kronikos vadina ją *tyru — Wildniss, desertum, solitudo.* Ji buvo lyg siena, skirianti Lietuvą nuo Prūsų. Per ją dažnai kryžiuočiai ėjo pulti Kauno, Darsūniškio, Birštono, Punios, Alytaus, Merkinės ir Gardino pilių. Per ją žygiavo ir lietuviai į Prūsus keršyti kryžiuočiams.

Yra likę tos tuščios šalies aprašymų. Antroje pusėje XIV a. ordinas, rengdamas žygį į Lietuvą, pirma siųsdavo žvalgus, kad nustatytą kryptim apžiūrėtų patogiausią kariuomenei kelią ir praneštų, kur geriau nakvoti ar

---

[1] SRP. I 146.

pasilsėti, kur tiltai per upes ir upelius reikia daryti, kur yra žolės arkliams pasiganyti, kur yra vandens, kur per girią kelias reikia prasiskint, kurioje vietoje palikti pašaro ir maisto grįžtantiems, sužinoti visas kliūtis, kurios kryžiuočių žygį galėtų trukdyti. Tokių žvalgų pranešimų yra likę visas šimtas, kurių dvidešimt liečia čia kalbamąją Sūduvą. Tie kelių žvalgymai daryti tarp 1384—1402 m.

Tuose prnešimuose aprašyti keliai iš Įsruties į Marienwerderį, kryžeivių statytą pilį prie Nemuno arti Kauno, kurią Vytautas 1384 m., pabėgdamas iš vokiečių globos, sudegino[2]; toliau iš tos pat Marienwerderio pilies į Kauno apylinkę tarp Vyčiaus upelio, Iesios ir Nemuno, kur yra paminėtas Vaišvydų kaimas ir vietovė *Slowisso* — 1387 m. *Šlavaišuva,* gal dabar *Šlienavos k*[3]. Iš Įsruties buvo nužiūrėti ir keliai į Darsūniškį, Birštoną, Punią, Alytų ir Merkinę. Apie Merkinės kelią pažymėtina tai, kad žvalgai netoli nuo Nemuno radę „daug žmonių ir daug šieno" ir kad „lietuviai važiavo nuo Nemuno pas Seirijų ežerą, nuo kurio iki Merkinei dar trys mylios". Į Merkinę yra aprašyti keliai iš Loetzeno ir Metenburgo pilių, taip pat iš Loetzeno į Astryną. Kelias į Gardiną yra nurodytas iš Viznos pilies, kurią kryžiuočiai laikė nuo 1370 iki 1402, kaip užstatą iš Mozūrų kunigaikščių ir taip pat iš Luko (vok. Lyck) pilies".

Tuose kelių pranešimuose minimi ežerai, upės ir upeliai, kurių vardai tie patys, kaip ir dabar.

Kam priklausė Sūduvos šalis, per kurią žygiuodavo vokiečių ordinas Lietuvos kariauti, o lietuviai eidavo Prūsų pulti? Lietuvos didieji kunigaikščiai nuo Mindaugo laikų manė, kad ji turi priklausyti Lietuvai, o vokiečių ordinas sau ją savinosi, nes buvo nukariavęs, nors Lietuva to nebuvo pripažinusi. Tai buvo politinis tų dviejų kaimynų klausimas, kuris kartą turėjo būti išspręstas. To klausimo sprendimas buvo susijęs su Žemaičių likimu. Kaip Žemaičiai, tarp Prūsų ir Livonijos, buvo vokiečių ordino karų ir pastangų tikslas, kad. juos įsigijęs, pasidarytų viena didelė Baltijos jūrų valstybė, taip ir Sūduvos šalies kryžiuočiai iš akių niekados neišleido. Jų pilys: Baierburgas, Ritterswerderis, Marienburgas, buvo prie Nemuno pastatytos ne tik tam, kad lengviau galėtų pulti Žemaičius, bet ir kad galėtų saugoti Sūduvą, kaip ją pietuose saugojo minėtosios Metenburgo ir Viznos tvirtovės.

Sūduva antroje pusėje XIV a. minima sutartyse, kurias darė Lietuva su ordinu. 1379 m. Trakuose Jogaila ir Kęstutis padarė sutartį dešimčiai metų, kad kryžiuočiai nepuls Gardino ir Lietuvos gudiškų šalių pas Gardiną, sričių apie Volkoviską, Suražą, Drohičiną, Melniką, Bielską, Brianską, Kamenecą, jų nekariaus, neplėš, neleis savo šalies plėšikams pulti. o lie-

[2] S. R. P. I 682-4, Nr. 39-40.
[3] S. R. P. ten pat Nr. 42.
[4] Ten pat Nr. 54, 55, 75, 76, 57, 58, 60, 61, 88, 67, 63.

tuviai nekariaus ir nepuls Prūsuose Osterodės, Ortelsburgo, Allenšteino, Gunlaukio ir Seeburgo sričių. Toje sutartyje pažymėta, kad Gardino miestiečiai ir panemunių gyventojai nuo Gardino iki myliai už Perlamo gali tyre šešias mylias nuo Nemuno, ant Prūsų į vakarus, medžioti, žuvauti, būdas statyti ir visokią naudą imtis, gyvulius ganyti, kaimus kurti ir naujas pilis statyti. Lygiu būdu tai pat gali daryti ir minėtosios Prūsų šalys tame pat tyre, tik iš savo krašto į rytus[5].

Bet iš tos sutarties Sūduva daug ko nelaimėjo. Po Kęstučio mirties (1384) Vytautas du kartu bėgo į Prūsus ir, norėdamas gauti iš ordino pagalbos, abu kartu pažadėjo atiduoti kryžiuočiams Žemaičius iki Nevėžio upei ir Sūduvą. Vėliau susitaikęs su Jogaila ir įsigalėjęs Lietuvoje, rengdamasis kariauti su totoriais ir norėdamas pasitikrinti taiką iš ordino pusės, Gardine pripažino (1398) jam trečią kartą Žemaičius ir Sūduvą, bet jau ne visą. Ta šalis čia buvo pasidalyta ir siena šiaip nustatyta: Nuo Salyno salos, buvusios Nemune, rodos, ties ta vieta, kur į jį įteka Dubysa, tiesia linija iki Šešupei, paskui Šešupe iki jos ištakų, nuo čia iki Metos (Netos) upei, kur ji išteka iš Metos ežero, paskui Metos upe iki Bebrai, tolyn Bebra iki Narevui[6]. Kai Vytautas, totorių sumuštas, buvo silpnas, Jogailos brolis Švitrigaila, tardamasis prieš jį su ordinu, kryžiuočiams pripažino Žemaičius ir dalį Sūduvos su ta pačia siena, kuri 1398 m. Vytauto buvo nustatyta[7]. Raciążo sutartyje 1404 m. Vytautas ir Jogaila ordinui vėl pripažino Žemaičius su dalim Sūduvos[8].

Vytautas ir Jogaila Sūduvą su jos giriomis labai brangino tuo atžvilgiu, kad jose galėdavo turėti malonią pramogą bemedžiodami, ypačiai, kad jos, būdamos be gyventojų, buvo geriausia vieta įvairiausiems paukščiams ir žvėrims veistis. Atsižvelgdamas į jųdviejų pamėgimą medžioti, ordino magistras 1403 m. abiem jiedviem leido medžioti ordino giriose ir kitais (1404) metais Raciąže, darant taiką, davė Jogailai ypatigą leidimą iki gyvos galvos medžioti giriose prie Bebros ir Šešupės upių ir bemedžiojant naudotis šienu, žole ir drauge žuvauti[9].

Pagaliau dėl Žemaičių ir Sūduvos kilo karas. Lietuva ir Lenkija nugalėjo ordiną pas Tannenbergą (1410). Darant taiką Žemaičiai Jogailai ir Vytautui buvo pripažinti tik iki gyvos galvos. Apie Sūduvą pasakyta, kad, abiem pusėm susitarus, reikės nustatyti jos sienas[10].

Po to praidėjo ginčai dėl Žemaičių ir Sūduvos sienų. 1414 ir 1419 m. buvo griebtasi ginklų. Ciesoriaus Zigmanto pasiuntiniai prikalbino Lietuvos ir Lenkijos valdovus daryti paliaubas ir ginčą duoti išspręsti ciesoriui.

---

[5] Raczynski, Kod. dipl. Lit. 53-55.
[6] Cod. Ep. Vit. Nr. 13, 63, 179, 187, 188.
[7] Ten pat Nr. 249.
[8] Ten pat Nr. 283, 290. — Raczynski, ten pat 251-259.
[9] Cod. Ep. Vit. Nr. 240, 276, 279, 283.
[10] Raczynski, ten pat 129-138.

Zigmantas išsprendė, kad Žemaičiai susiaurintomis ribomis, su maža Sūduvos dalimi pripažįstami Jogailai ir Vytautui tik iki gyvos galvos[11].

Vytautas ir Jogaila su šitokia ciesoriaus ištarme nesutiko ir prieš ją tuojau nusiuntė protestą[12]. Taip vėl kilo klausimas dėl Sūduvos. Ordinas, nors pasitikėdamas ta jam naudinga ciesoriaus Zigmanto ištarme, betgi stengėsi pasigerinti Vytautui, duodamas jam leidimą medžioti tyre, t. y., Sūduvoje[13].

To nepaisydamas Vytautas tais pat metais (1420), susivažiavęs su ordino magistru Veliuonoje, pareiškė savo norus dėl Žemaičių ir Sūduvos sienų: Nors senoji Žemaičių riba buvo Nemunas, tačiau, kad būtų taika, siena turi prasidėti toje vietoje, kur Šventoji įteka į Nemuną, paskui tuo upeliu dvi mylias aukštyn, nuo čia iki Jūros upei, tolyn Jūra, ir, ją perėjus, tyru iki marių, palikus Klaipėdą po kairei. Sūduvos riba turi prasidėti kitoje pusėje Nemuno ties Šventąja, nuo čia per tyrą tiesiog iki Šešupei, paskui Širvinta, paskui jos prieupiu Liepona, nuo jos ištakų tiesiog per tyrą iki Vištyčio ežerui, kuris lieka Ordino krašte, paskui iki Rogardo (Raigrodo) ežerui, kuris dalinamas pusiau, toliau vėl per tyrą iki Luko upės brastai, vadinamai Kamiennybrod, kur prasideda Mozūrų siena. Magistras, pasitikėdamas ciesoriaus Zigmanto sprendimu, su Vytauto reikalavimu nesutiko[14]. Bet ten buvo susitarta paliaubas laikyti dar metus, po kurių jos dar vieneriems metams buvo prailgintos[15].

Nė vienai pusei nenusileidžiant, paliauboms išėjus, ginčą dėl ribų turėjo išspręsti karas. Lenkų ir lietuvių kariuomenės susirinko ties Vysla, pas Červinską. Lenkai čia persikėlė per Vyslą ir puolė į ordino žemes. Kad Jogailos ir Vytauto kariuomenė buvo bent tris kartus didesnė, tai ordinas, kurs su 30.000 buvo beeinąs pastoti kelio, grįžo atgal, išsiskirstė į pilis ir pilyse gynėsi, o lietuviai ir lenkai naikino šalį. Ordinas, nesitikėdamas karo laimėti, pasiūlė taikytis. Taika buvo padaryta pas Melno ežerą 1420 m. rugsėjo mėn.[16].

Lenkijos ir Lietuvos sienos nuo Prūsų krašto toje taikoje buvo aiškiai nustatytos. Žemaičiai ir Sūduva visai pripažinta Lietuvai. Taikos sutartyje riba šiaip aprašyta: „Nuo Mozūrų ribų, pradėjus nuo Luko upės, nuo brastos, vadinamos *Kamenny Brod,* esančios aukštesnėje tos pat Luko upės aukštutinėje dalyje, aukščiau kaip Greivo ir Točiloto ežerai, nuo tos vietos tiesiog per tyrą iki ežerui, vadinamam *Rogors* (Rogardo), taip, jog pusė to pat ežero lieka viešpaties Lietuvos kunigaikščio žemėse, o kita pusė ordino žemėse; ir nuo to ežero tiesia linija per tyrą iki trobai vadinamai Preivosta, ir nuo tos trobos tęsiant tiesiai kelionę iki Mėruniškių trobos, ir nuo Mėrū-

[11] Dlugosz, IV, 230-2, 243-4.
[12] Cod. Ep. Vit., 861.
[13] Ten pat 875.
[14] Cod. Ep. Vit. Nr. 898.
[15] Ten pat. Nr. 900. 956.
[16] Dlugosz, IV, 294-306.

niškių, einant tiesiog iki ežerui vadinamam Vištyčiui, taip tačiau, jog pats ežeras lieka ordino pusėje, ir nuo to ežero kiek galima tiesiau iki pradžiai ar aukštupiui upės, vadinamos Liepona, ta upe iki jos galui, kur ji įteka į Širvintą, ir toliau ta pat Širvintos upe iki jos galui, kur ji įteka į Sešupės upę ir toliau tiesiog per tyrą iki Nemuno krantui priešais upę, Šventąja vadinamą, kur ta pati Šventosios upė įteka į minėtąją Nemuno upę. Ir tai apie Sūduvos žemę. Ta pat Šventosios upe einant dvi mylias (duo miliaria) ir nuo tos vietos, tą upę apleidus, reikia eiti per tyrą, kiek galima tiesiau, iki Jūros upei, palikus po kairei Nemuno upę visur per dvi mylias ir minėtąja Jūros upe vieną mylią, nuo tos vietos Jūros upę reikia palikti ir reikia eiti per tyrą, palikus upes *Memelį* kitaip Nemuną ir Rusnę, ežerą vadinamą *Happ,* ir *Memelio pilį,* žemaitiškai Klaipėda vadinamą, visur kairėje per tris mylias, ir taip reikia eiti iki sūriųjų marių kraštui. Ir tai yra Žemaičių žemės ir Prūsų sienos"[17].

Susitarus dėl sienų abiem pusėm, reikėjo dar nužymėti ir nusmeigti ribos. 1425 m. buvo nužymėta Žemaičių siena ties Šventąja, o baigta ji įvesti 1427 m.[18]. Riba tarp Sūduvos ir ordino prie Vytauto nebuvo nusmeigta. Dėl sienos nutiesimo Kazimiero laikais buvo tartasi daug kartų, bet tas klausimas galutinai nebuvo išspręstas. Tas sienų dalykas maždaug buvo baigtas prie Žygimanto Senojo, kai Prūsų kunigaikštis Albertas sutartyje su Lenkijos karalium 1529 m. patvirtino Melno taikoje nustatytas Sūduvos ir Prūsų ribas[19].

Ginčų dėl sienos buvo dar ir vėliau. Žygimantas Augustas 1545 m. susitarė su Prūsų kunigaikščiu Albertu siųsti įgaliotinius nusmeigti sienos. Turėjo pradėti nuo anos brastos Luko upėje Kamenny Brod, dėl kurios vietos buvo prūsų ir lietuvių skirtingos nuomonės. Didysis kunigaikštis sutiko, kad tos brastos vietą nurodytų Prūsų įgaliotiniai. Kai abiejų pusių įgaliotiniai suvažiavo, prūsai minėtosios brastos vietą nurodė 3 myliomis toliau į rytus, ne kaip kad iš tikrųjų buvo. Lietuvos įgaliotiniams nesipriešinant, Prūsai tuojau nakčia pastatė stulpą su Lietuvos ir Prūsų herbais ir atitinkamu lotynišku parašu, kaip sienos ženklą. Kad prūsai ir toliau norėjo vesti sieną savo naudai, o lietuviai nesutiko, tai tuo sienos smeigimas ir baigėsi[20].

---

[17] Dogiel, Cod. dipl. IV, Nr. 90.
[18] Cod. Ep. Vit. Nr. 1193. — Daniłowicz, Nr. 1823, 1857.
[19] Dogiel, Limetes, 206-207. — Dogiel, Cod. dipl. IV. 258.
[20] Kolankowski. Zygmunt August 268-270.

II.

SŪDUVOS GIRIŲ NAUDOJIMAS.

Visa Sūduva, Vytauto ir Jogailos atkariauta iš vokiečių ordino, buvo didžiojo kunigaikščio nuosavybė. Visa ta šalis dar ilgą laiką buvo be gyventojų. Jos plačios girios buvo pilnos žvėrių ir paukščių. Upėse ir ežeruose gausiai veisėsi žuvys. Žemesnėse vietose tarpgiriuose, paliai upes ir ežerus, žėlė derlingos pievos. Miškuose, ypačiai liepynuose, buvo geriausios sąlygos bitėms laikytis.

Naudą ir pelną iš tų girių ėmėsi didieji kunigaikščiai. Pirmoji nauda buvo medžioklė. Medžiojo jose Jogaila ir Vytautas, medžioti mėgo ir jų įpėdiniai. Medžioklė buvo ne tiek pramoga, kiek priemonė pralobti. Sumedžioti žvėrys davė ne tik mėsą, bet ir kailius, brangų prekybos dalyką. Didžiojo kunigaikščio iždе XV a. pinigų nebuvo labai daug; betgi sandėliai pilni buvo brangių kailių, už kuriuos įsigydavo brangių užsienio prekių; kailius mainydavo į gelumbes ir kitus prekybos dalykus.

Ta žvėrių nauda, kad neitų į šalį pašaliniams žmonėms, turėjo būti saugoma. Iš to ėjo girių priežiūros reikalas. Dešinėje Nemuno pusėje buvo visa eilė didžiojo kunigaikščio pilių ir dvarų: Gardinas, Perlamas, Merkinė. Alytus, Punia, Birštonas, Darsūniškis, Kaunas, Vilkija, Veliuona, Skirsnemunė ir Jurbarkas. Iš tų vietų būdavo daromos medžioklės į Sūduvos girią. Tų dvarų ar pilių vietininkai ar laikytojai buvo ir tų girių prižiūrėtojai, kad pašaliniai žmonės jose nemedžiotų ir kad didžiajam kunigaikščiui iš to nebūtų žalos. Kiekvienas tų dvarų turėjo priskirtą girią. Septynių pirmųjų minėtųjų dvarų girios buvo ilgos, ne labai plačios juostos, siekiančios galais Prūsų sieną, kitų penkių girios Prūsų nesiekė. Tų dvarų vietininkai girias saugojo su tam tikrais žmonėmis, girios sargais, vadinamais žvėrių *varovais* (osočniki). Taip Birštono dvaro inventoriuje 1503 m. yra pažymėta, kad ten buvo 24 varovai[31]. Kiti dvarai, kaip iš vėlesnių aktų matyti, taip pat varovų turėjo. Girių saugojimą dvarų vietininkai pavesdavo ir savo padėjėjui girininkui.

Gardino girioje girininkas buvo jau Kazimiero laikais. Yra žinia, kaip jis eidavo savo pareigas. Tas pareigas, virtusias papročiu, Žygimantas Senasis 1512 m. Gardino seniūnui ir Gardino girininkui patvirtino. Prie Kazimiero Gardino girininkas šiaip ėjo savo tarnybą: kai kas karaliaus girioje padarydavo žalą arba, iškirtęs girią išdirbdavo su žala suvereno medžioklėms, tą girininkas statydavo į teismą prieš Gardino seniūną, kuris nusikaltėlį bausdavo pinigine bausme, einančia į did. kunigaikščio iždą ir girininkas gaudavo poltiną. Bylos tarp varovų dėl žemės, susimušimo ir na-

[31] Liubavskij, Obl. diel., priedas Nr. 4.

minių dalykų buvo teisiamos seniūno pilies teisme. Bylas dėl girių, pav., jei girininko įsakytas varovas saugant girią, būtų sumuštas ar kitaip nuskriaustas, teisdavo seniūnas, turėdamas prie savęs girininką. Piniginė bausmė eidavo suverenui ir atitinkama dalis girininkui. Girininkas duodavo did. kunigaikščio valdiniams medžių troboms statytis ir malkų, kur tai be žalos buvo galima. Jei kas be jo žinios važiuodavo į girią ir imdavo medžių su žala did. kunigaikščiui, girininkas atimdavo jam arklius ar jaučius ir visa, su kuo buvo įvažiavęs, ir atiduodavo į Gardino dvarus, o sau pasilikdavo sermėgas ir kirvius. Žygimantas Senasis tą paprotį patvirtino, liepdamas piniginės bausmes imti ne per dideles, kad žmonės neišbėgiotų, kad nemažėtų tarnyba ir mokesčiai[22]. Aktuose pirmą kartą 1518 m. yra paminėtas Birštono ir 1524 m. Darsūniškio girininkas. Ar kitose giriose buvo jau tada pastatyti girininkai, neaišku. Girininkų pareiga buvo valdyti žvėrių gaudytojus šaulius ir varovus, kad giriose nebūtų daromi skynimai ir kirtimai su žala žvėrims, dalyvauti medžioklėse ir jas tvarkyti medžiojant did. kunigaikščiui.

Ilgainiui girininkų pareigų ir darbo ėmė daugėti. Žygimantas Senasis ėmė siuntinėti savo raštininkus į dvarus, tarp kit ko įsakydamas jiems rūpintis ir girių ūkiu. Taip girių ūkis iš dvarų vietininkų rankų ėmė eiti į didžiojo kunigaikščio iždo agentų žinią. Girių ūkis ėmė didėti. Smarkiai ėmė kilti girių prekyba, ėmė apdirbinėti medžius ir plukdyti juos Nemunu į Karaliaučių ir Dancigą.

Raštininkų veikimas pasiekė ir Sūduvą, kaip tai matyti iš Žygimanto II įsakymo 1530 m.: „Kauniškiams mūsų muitininkams Andriui, Prokopo sūnui, Ilgovskiui ir žydui Ogronui. Duodame jums žinoti, kad šiuo laiku esame pavedę panemuniškių mūsų dvarų girias abiem Nemuno pusėm: Punios, Birštono, Darsūniškio, Kauno, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės ir Josvainių, ir visos Žemaičių žemės, raštininkui Andriui Mackevičiui. Jis turi ten mūsų giriose uoliai žiūrėti, kad niekas nedrįstų be mūsų kunigaikštiškos valios ten būdas ir visokius medžio ir pelenų darbus daryti; o jei kam būtume leidę ten mūsų giriose kokius būdų darbus dirbti, jis turi apie tai žinoti taip, kad mūsų muite mums jokios žalos niekur nebūtų, kad niekas nedrįstų jokio savo darbo, jo nesurašyto, į vandenį (upę) leisti. Ir jūs turite iš pirklių nuo jų būdų darbų mums muitą imti, pagal jo sąrašus ir raštelius, kuriuos jis su savo antspaudu duos pirkliams. O kas norėtų savavališkai mūsų giriose dirbti, be mūsų suvereniškos valios, jam esame įsakę tokius darbus jėga mums paimti“[23].

Plečiantis girių ūkiui, didėjo ir girininko pareigos. Jis „prižiūri mūsų suvereniškas naudas, kaip iš žvėrių, taip ir bartiniuose medžiuose (t. y. ku-

[22] Danilowicz, Skarbiec, Nr. 2234.
[23] Beršadski, Dokumenty iregesty I, 175.

riuose būdavo bitės), ežeruose, pievose, bebrų gaudyklose ir ypačiai giriniuose darbuose, jei kam būtume įsakę tose mūsų giriose dirbti, kad jokios žalos mums suverenui ir mūsų iždui nebūtų".

Prie Žygimanto Augusto į girininkijas buvo siunčiami revizoriai kontroliuoti vietinių agentų ir tyrinėti naujų pelno šaltinių. Tas pats did. kunigaikštis padarė visuotinę visos Lietuvos girių reviziją. Jo pasiųstas revizorius Grigalius, Bagdono sūnus, Valavičius 1559 m. aprašė visus did. kunigaikštijos girias, tarp kurių yra ir Sūduvos miškai. Girių įstatymas, išleistas Žygimanto Augusto 1567 m., patobulino ir pabaigė girių ūkio organizaciją[24]. Jis nustatė girininko pareigas, jo santykius su valdiniais, nustatė kontrolės tvarką ir nurodė kelius iždo pelnui išplėsti ir padidinti. Tas iždo pelnas buvo gana įvairus. Medžioklė vis buvo varoma, sumedžiotų žvėrių mėsa buvo sūdoma, dedama į statines ir siunčiama į did. kunigaikščio dvarą. Buvo kreipiamas dėmesys ir į girių žemę, kuri imta matuoti, pradėta kurti kaimai ir dvarai. Prižiūrimi buvo giriose bartiniai medžiai su bitėmis, bebrų gaudyklos. Pievos buvo duodamos šienauti už tam tikrą mokestį. Iš žvejojimo upėse ir ežeruose buvo imamas pelnas.

Bet didžiausias pajamas iždui duodavo giriniai darbai ir apdirbtos medžiagos prekyba. Lietuvos giriose buvo dirbama šiokia medžiaga: ąžuolinės lentelės statinėms daryti *(klepki)*, ąžuolinės arba pušinės lentos šešių pėdų ilgio, pločio šešių colių ir storio dviejų colių *(vančios, Wagenschoss)*[25], lentos, stiebai (laivams), pelenai, derva, degutas ir kt. Pirmiausia buvo imta taip naudoti Žemaičių ir Sūduvos girios, nes jos arčiau nuo uostų, kur parduodama apdirbta medžiaga. Baigiantis Žygimanto Augusto viešpatavimui taip pat buvo daroma ir su Padauguvio bei Padnieprio giriomis. Giriniai darbai buvo varomi šiaip: nukirtus medžius, buvo rengiama minėtoji medžiaga, deginami pelenai, derva ir degutas. Pelenai būdavo pilami į statines ir užkalami. Apdirbta medžiaga valtimis buvo plukdoma į paskirtus uostus. Pelenams degti daryta krosnys. Prie jų buvo statomos būdos darbininkams ir pelenams krauti pašiūrės.

Taigi būda buvo vieta, kur girios medžiaga buvo dirbama did. kunigaikščio iždui. 1529 m. įstatyme apie būdas yra šiaip pasakyta: „Kuriame tik dvare yra naudos iš būdų girioje, tai yra, dervos, vančių, klepkų, pelenų, tai visiškai mums pasiliekame". Paprastai būda, pelno šaltinis, būdavo atiduodama nuomon, ir girininkas ar dvaro vietininkas turėdavo žiūrėti, kad nuomos sąlygos teisingai būtų vykdomos. Taip 1515 m. Žygimantas išnuomojo vokiečiui Hanui Baltajam keturias būdas: Punios, Birštono, Darsūniškio ir Vilkijos giriose su šiokia sąlyga: „Jis ten turi medžius į

---

[24] Išspausdintas Liet. Metr., Knigi publ. diel. 622-628.
[25] t. y. Gorbačevskij, Slowar drewniago akt. jazyka, S. V. v a n č o s.

vančias ir klepkas dirbti ir pelenus degti, o mums už tai turi duoti du šimtu kapu grašių kas metai ... o muitą turi mokėti taip, kaip ir kiti moka"[26].

1522 m. Lietuvos pirklys Ganus Sudormanas gavo leidimą statyti būdas Darsūniškio ir Birštono giriose su sąlyga mokėti kas metai po 50 kapų grašių ir paprastą muitą, kai apdirbtą medžiagą bus suleidę į vandenį. Kiek laiko Sudormanas galės dirbti tose giriose, didžiojo kunigaikščio rašte nebuvo pažymėta, tai reiškė, kol bus did. kunigaikščio malonė ir valia[27].

1529—1542 m. Birštono girioje dirbo Kauno miestietis Stanislovas Gadauskas, o po jo Kauno pirklys Kasparas Libdaras, kurs buvo nuomon paėmęs taip pat ir Darsūniškio miškus. Nepereinamas Gardino girias kirto dar nuo did. kunig. Aleksandro laikų Gardino totoriai Chodujevičiai, 1530 m. iš karaliaus Žygimanto gavo jie tam darbui privilegiją. Veliuonos girioje darbus darė nuo 1541 m. Vilniaus burmistras Andrius Mackavičius, o Skirsnemunės miškuose karaliaučiškis Fajeras[28].

Girios medžių eksploatacija buvo varoma įvairiais būdais, kartais iždo lėšomis, kartais pavedama daugiau duodančiam. Karalius Žygimantas duodavo leidimą dirbti vienoje ar kitoje girioje nustatytą laiką. Ėmėjas apdirbtą medžiagą sugabendavo į paskirtą uostą arba į Dancigą ir čia už prekes mokėdavo pinigus, skyrium jis mokėdavo ir muitus. Taip ėmėjas dėdavo savo pinigus į medžiagos apdirbimą. Žygimantas II 1544 m. Dancige pirkliui Albrechtui Švarcui davė leidimą trejus metus dirbti girios medžiagą Žemaičių Pajūryje šiokiomis sąlygomis: visas medžio prekes jis sugabena į Kauną, kur jas priima muitininkai, įkainuoja ir surašo; čia jis užmoka už kiekvieną pelenų laštą (tam tikrą saiką), už kiekvieną šimtą vančių arba už šimtą klepkų po 20 grašių; be to, jis moka muitus. Beveik tokiomis pat sąlygomis miestietis Jonas Gradovskis 1527 m. gavo leidimą dirbti miško medžiagą Birštono ir Darsūniškio giriose. Kasparui Liudneriui buvo leista vienerius metus Birštono girioje turėti būdą, gaminti vančias, klepkas ir pelenus: „o jis turi mokėti muitą mūsų Kauno mieste už šimtą vančių ir už šimtą klepkų ir už pelenų laštą po 20 grašių, kaip ir kiti pirkliai ir mūsų miestiečiai už tai Kaune moka, kurie mūsų giriose dirba".

1528 m. Žygimantas Senasis išleido įstatymą darbams tvarkyti Žemaičių giriose, — prie jų buvo priskirti ir Sūduvoje esantieji Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės ir Jurbarko miškai, — nurodydamas tuos reikalavimus, kurie turi būti pareiškiami ėmėjams. Karalius reikalauja, kad visi pirkliai svetimšaliai, neturį Lietuvoje pastovaus gyvenimo, duotų laidą, o vietiniai pirkliai turi duoti užrašą. Ėmėjai turi pristatyti prekes į Dancigą, užmokėti iždui už visą apdirbtą girios medžiagą tokią kainą, kokia yra Dancigo rinkoje. Nustatyti medžiagos kiekį yra varovų pareiga. Darbus girioje

[26] Liubavskij, Obl. diel. 490. — Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just: 228.
[27] Pičeta, Agr. Ref. I 289. — Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min: Just: 259:
[28] Kolankowski, Zygmant August 308-9.

duoda ne tik karalius, bet ir seniūnai ir tėvūnai tokiomis pat sąlygomis. Iš to pat rašto matyti, kad ir patys tėvūnai varė girios darbus ir ją pardavinėjo. Visas girių operacijas kontroliavo raštininkas. Nors tai įstatymo rašte nėra pasakyta, bet yra suprantama iš to, kad kiekį apdirbtos medžiagos apskaito varovai, kurie buvo raštininko žinioje. Iš to pat įstatymo matyti, kad dvarininkai, parduodami savo girias dirbti, kartais pirkliams atiduodavę ir kaiminystėje esančius didžiojo kunigaikščio miškus; tatai jiems tuo įstatymu uždraudžiama daryti. Iš prierašo, esančio tame laiške, matyti, kad 1528 m. girių darbas ėjo smarkiai. Vilkijos apskr. dirbo 9 ėmėjai, Veliuonos — 4, Skirsnemunės taip pat 4. Galima manyti, kad panašiai buvo ir Darsūniškio, Birštono ir Punios giriose.

Girios darbai buvo varomi iždo lėšomis, arba pirklių, arba ir iždo agentų. Taip 1569 m. did. kunigaikštis pavedė Grigaliui Delnickiui varyti girios darbus Perlamo, Lydos, Nemunaičio ir Punios giriose; dirbamos turėjo būti tos girios, kurios tada buvo išmatuotos į valakus, ir darbai turėjo būti atlikti 1570 ir 1571 m. Per vienerius metus turi būti apdirbta vienas zachcikas klepkų ir trys zachcikai vančių. Darbas varomas karaliaus pinigais ir, pardavus, visas pelnas eina į iždą. Pristatymas plukdomomis upėmis atliekamas did. kunigaikščio valdinių. Už kiekvieną padarytą zachciką Delnickis turi teisės dirbti savo naudai 1500 klepkų.

Girių eksploatacija buvo varoma ir tuose miškuose, kurie buvo paskirti naujiems kaimams kurti, dėl to did. kunigaikštis griežtai draudė valdiniams girios darbus. 1569 m. Žygimantas Augustas, gavęs savo sekretoriaus Iberfeldo pranešimą, išleido aštrų universalą (įsakymą): atėjusi jam žinia, kad Gardino giriose, kur valakuose eina girinis darbas karaliaus lėšomis, daugelis valdinių slapta degą pelenus ir parduodą. Tai draudžiama kalėjimo bausme ir prekės konfiskavimu. Kartais iždas duodavo ėmėjui pinigus darbams varyti; tokiomis sąlygomis dirbo Kasparas Liudneris Darsūniškio ir Birštono giriose: iš iždo jis gavo trejiems metams 1000 kapų gražių apyvartai. Būdavo ir tokių sąlygų, kuriomis ėmėjas apsiimdavo savo lėšomis dirbti girios medžiagą, bet iždas grąžindavo jam darbo išlaidas.

Tokios buvo darbo sąlygos atskirose giriose. Prie Žygimanto Augusto buvo bandyta sukoncentruoti girinių darbų vedimą vieno ėmėjo rankose. Taip 1560 m. buvo pavesti visi girių darbai Ganui Skopui Žemaičių žemėje, prie kurios, kaip jau minėta, buvo priskirta ir šiaurinė Sūduvos dalis. Jis gauna visus medžiagos darbus giriose ir valdinių valakuose. Vietinė valdžia visiems pašaliniams asmenims turi drausti darbus did. kunigaikščio giriose. Visiems muitininkams įsakoma neleisti per sieną į Prūsus ar Livoniją girinių prekių, privatinių asmenų apdirbtų did. kunigaikščio giriose be Ganaus Skopo žinios; jie turi sulaikyti visas prekes ir pranešti tai Skopui. Tas turi „jiems užmokėti mūsų pinigais ir tas girines prekes mums

paimti". Taip Skopas turi savo žinioje ne tik girinius darbus ir prižiūri apdirbtą medžiagą, bet turi savo rankose ir visą tų prekių prekybą.

Paskutiniais Žygimanto Augusto metais girių eksploatavimas visiškai pereina į stambių ėmėjų rankas. Taip 1570 m. visos girios, iš kurių medžiaga buvo gabenama į Karaliaučiaus ir Dancigo uostus, buvo atiduotos žinion to laiko kapitalistui Bolemanui. Daugumas jų buvo Sūduvos girios, būtent: Pūnios, Alytaus, Nemunaičio, Birštono, Darsūniškio, Kauno, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės, Jurbarko, Paširvinčio, Perlamo, Šembelio, Beržininko, Merkinės, Saivų, Simno; o nepriklausančios Sūduvai: Trakų vaivadijos girios buvo dar šios: Slanimo, Ežerų, Berštų, Kaniavos, Dubičių. Bolemanas turi statyti naujas būdas, kur jam atrodo naudinga; jo tarnus teisia pats karalius. Visos jo prekės vežamos per muitines be muito. Bet nežinia, kiek tie girių darbai prie Bolemano davė iždui pelno.

1571 m. girios, kurių medžiaga buvo plukdoma į Rygos uostą, buvo pavesta kitam kapitalistui Val. Iberfeltui ir kompanijai. Kiek iš to iždo pelnė, taip pat nežinia. Bet tas labai platus ir intensyvus girių naudojimas rodo, kad iždui jis buvo pelningas. Tai matyti iš to, kad, kaip minėta, Liudneris gavo iš iždo 1000 kapų grašių darbams. Kas metai jis turėjo iždui mokėti po 1500 kapų grašių ir, sutarčiai pasibaigus, grąžinti duotą kapitalą. Bet toks pelnas nedažnai pasitaikydavo. Karalienė Bona 1550 m. sutartimi stato žemiausią kainą už girines prekes. Dancige, būtent, po 14 auksinų už 100 vančių ir 22 auksinu už 100 klepkų. Pagal 1558 m. sutartį girinių darbų ėmėjas už kiekvieną šimtą apdirbtos medžiagos gauna po 10 auksinų su pristatymu. Taigi, jeigu kainos 1550 ir 1558 m. būtų buvusios tos pačios, tai pelnas pagal žemiausią rinkos kainą būtų buvęs 4 auksinai už šimtą vančių ir 12 auksinų už šimtą klepkų[29].

Žygimantas Augustas senatvėje buvo ėmęs girių naudojimą pavedinėti dideliems kapitalistams, vadinamiems girių *faktoriams*. Tai pat buvo daroma ir jam mirus. Tie faktoriai imdavo girias nuomon ir už apdirbtą medžiagą mokėdavo nustatytą kainą. Didžiausias jų pelnas buvo tas, kad jie, paėmę nuomon plačiausias girias, savo rankose turėjo girių prekybos monopolį. Tą monopolį jie turėjo iš did. kunigaikščio, kuris nuo 1547 m. girinės medžiagos išvežimą į užsienį buvo sau pasilikęs. Kokias tie faktoriai turėjo pareigas ir teises, rodo 1592, 1603 ir 1607 m. sutartys.

1592 m. rugsėjo mėn. 10 d. karalius Žygimantas III girių faktoriams Kasparui Hennigui ir Jurgiui Flantzui atidavė nuomon Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės, Jurbarko, Žemaičių ir Nemunaičio girias. Ta sutartis turėjo veikti iki 1594 m. Tie faktoriai turėjo dirbti girios medžiagą, bet žvėrių ir bičių neliesti; už apdirbtą medžiagą turėjo mokėti sutartą kainą. Iš Kauno teismo galios jie išskirti ir atsako tiesiog karaliaus teismui. Prekės turi

[29] Dovnar Zapolskij, Gosud. choz. 318-329. a Pičeta, Agr. Ref. I 287-319.

būti pristatomos Prūsuose į Lenkėnus prie Nemuno ar Šešupės kranto, tai yra, toje vietoje, kur Šešupė įteka į Nemuną ir kur medžiaga gali būti plukdoma abiem tom upėm. Muitus turi mokėti faktoriai. 1603 ir 1607 m. sutartyse jie atleidžiami nuo visų priedermių ir nuo muitų. Tiedvi sutartys yra viena į kitą panašios, tik kainos kas metai didėjo ir faktoriai turėjo apsiimti iš anksto mokėti 2000 florenų. Sutartys apėmė tik Alytaus ir Punios girias.

Girių prekyba buvo suimta į kelių kapitalistų faktorių rankas. 1603 m. girių faktoriai buvo Dancigo piliečiai Mykolas Vogelsangas, Jonas Plamannas ir Antanas Akersdikas. 1607 m. Vogelsangas buvo vienatinis girių faktorius. Jam mirus 1608 m. faktoriai buvo jo įpėdiniai Adersbachas ir Šleinas ir taip pat Krispinas Keršenšteinas, kurs 1614 m. beveik visą išvežamą girių prekybą turėjo savo rankose, nes išvežė $^{7}/_{8}$ visos apdirbtos girių medžiagos[30].

Girių medžiagos prekyba ėmė mažėti antroje pusėje XVII a. 1674 m. pelenų išvežta vos ketvirta dalis. 1676 m. tik apie pusę to, kas buvo išgabenta 1552 m. Padidėjo tik dervos išvežimas: 1674 m. keturis kartus daugiau ir 1676 m. — pusseptinto karto. Taip pat sumažėjęs buvo tuo laiku ir kailių bei odų, ypačiai brangiųjų kailių išvežimas. Po 1552 m. lokiai ir vilkai atrodė lyg išnykę. Tas viskas rodo, kad Sūduvos girios buvo jau išretėjusios ir kad jų vietoje ėmė kurtis nauji kaimai ir miestai[31].

Valstybės iždui prie Žygimanto Augusto šiek tiek pelno duodavo ir Sūduvos ežerai. 1560 m. buvo atiduoti nuomon Gardino, Alytaus ir Nemunaičio girių ežerai. Gardino srityje žvejoti buvo paskirta 30 žmonių, iš 30 gyvenamų valakų ir du prižiūrėtojai. Alytaus srityje žūklę varė valdiniai iš eilės. Gardino ežerai duodavo po 100 kapų gražių kas metai, o Alytaus po 80. 1569 m. kunigaikštis Grigalius Masalskis Gardino ežerus buvo išnuomavęs už 125 kapas gražių kas metai ir už tiek pat ir Perlamo sritį[32].

III.

PANEMUNIŲ KOLONIZACIJA.

Iš Grigaliaus Valavičiaus girių aprašymo matyti, kad Gardino, Perlamo, Merkinės, Alytaus ir, rodos, Punios girios Nemuno nesiekė. Iš to aišku, kad šalis tarp tų girių ir Nemuno 1559 m. buvo jau gyvenama. Girių siena, skyrusi jas nuo gyvenamų vietų, buvo maž daug Lipsko miestelis. Valkaus (Volkuš) upelis, įtekąs į Juodąją Ančią, paskui Mara, kairysis tos upės įtakas, Galadusis, Rimiečio, Simno ir Žuvinto ežerai. Kitos girios: Birštono,

[30] Forstreuter, Die Memel als Handelsstrasse Preusens nach Osten, 65-6.
[31] Ten pat 61-62.
[32] Downar Zapolskij, ten pat 323.

Darsūniškio, Rumšiškių, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės ir Jurbarko vienu savo galu rėmėsi į Nemuną. Iš to suprantama, kad gyventojų čia, paliai Nemuną buvo maža: kur-ne-kur koks kaimukas. Vakaruose daugumas Sūduvos girių: Gardino, Perlamo, Merkinės, Alytaus, Punios, Birštono ir Darsūniškio galais siekė Prūsų sieną. Iš to taip pat aišku, kad, nors Lietuvos valdžia nuo maždaug 1530 m. buvo bekreipianti dėmesį į Paprūsės apgyvendinimą, gyventojų tame pasienyje buvo maža ir reti kaimai tik kur-ne-kur buvo įsikūrę. Jurbarko giria Prūsų sienos nesiekė, tarp jos ir Prūsų, paliai sieną, buvo jau visa eilė naujų sodžių.

Paliai Nemuną Sūduvos girias ėmė kolonizuoti didysis kunigaikštis Kazimieras, pirmiausia, rodos, Gardino srityje. Pačią kolonizaciją varė Gardino, Ožės ir Perlamo dvarai. Buvo kuriami nauji kaimai ir dvarai ar dvareliai. Kaip Sūduvos girios buvo did. kunigaikščio nuosavybė, taip ir tie nauji dvareliai ar kaimai priklausė did. kunigaikščiui. Rodos, seniausias tų dvarų Lipskas, aktuose yra jau minimas 1482 m.[33]. Beeinant tai Lietuvos iždo kolonizacijai did. kunigaikščio žemėje ėmė rastis ir privatinė ponų nuosavybė. Did. kunigaikštis dalijo žemes, pievas arba ir girią privatiniams asmenims. Taip prieš 1476 m. Josūdui Rodūniečiui Gardino aps. buvo duota gabalas girios. Tam mirus, ta žemė buvo atiduota Vaskui Aleksandravičiui[34]. Kitas privatinis asmuo Vosylius, Mato sūnus, išsitarnavo iš Kazimiero tris tuščias žemes Gardino sodžiuje prie Balės upės ir prie tų dar daugiau prisipirko iš didžiojo kunigaikščio valdinių[35]. Did. kunig. Aleksandras savo dvariškiui Makarui dovanojo Gardino aps. laukus Rogožinu vadinamus[36]. Tas pats Aleksandas už tarnybą Makarui Ivanavičiui atidavė Ponerlicos dvariuką[37], kurio vardas ir dabar yra išlikęs to pat pavadinimo kaime Lipsko par. 1506 m. tas pats did. kunigaikštis dovanojo Lipsko dvarą Fedkui Chrebtavičiui[38], ir kitam Martynui Chrebtavičiui Perlamo aps. pievas prie Rūdavos pelkių[39]. Žygimantas Senasis 1512 m. Vosyliui Vorotincui Ožės ir Perlamo paviete davė žemės ir 12 žmonių tarnybų, o Žygimantas Augustas tą dovaną patvirtino jo žentui Mykolui Valavičiui, pridėdamas dar jam pievų prie Ančios upės. Mykolas Valavičius ir jo broliai turėjo dar žemės Paprūsėje prie Dauspudos ir Stebros upių[40]. Iš Žygimanto Senojo 1518 m. Sopotka Stečkavičius gavo žemės priklausančios Ožės dvarui ir pievą prie Ančios upės[41]. Jo vardas bus likęs dabartiniame Sopockinės miestelio varde. Žygimantas Senasis savo raštininkui

[33] Opisanie Dokument. Mosk. Arch. Min. Just., 388.
[34] Revizija Pušč. 172-3. Teolino par. yra Jacudovo kaimas.
[35] Ten pat 192.
[36] Ten pat 175-6.
[37] Ten pat 171-2.
[38] Balinski, Starożytna Polska IV 320.
[39] Revizija Pušč., 177.
[40] Ten pat 181-183.
[41] Ten pat 172-3. — Boniecki, Poczet rod., 333.

Kopočiui Perlamo aps. davė žmonių, laukų ir pievų[42]. Tas Kopotis, ar jo giminė, bus davęs pradžią Kapčiamiesčio dvarui ir Kapčiamiesčio miesteliui *(Kopciowo)*.

Tie ponai, gavę žemės iš did. kunigaikščio, palengva statėsi dvarus ir kūrėsi kaimus, kurių gyventojai buvo jų valdiniai baudžiauninkai. Taip Sūduvos giriose darėsi privatinė ponų nuosavybė.

Buvo kuriami ir did. kunigaikščio dvarai. Toks buvo Beržyninko dvaras, bent su keliais kaimais. Apie jį pirma žinia yra iš 1524 m.; tais metais Žygimantas Senasis pavedė jį savo žmonai karalienei Bonai, kuri jį laikė iki išvažiavo į Italiją 1556 m.[43]. Senesni už Beržyninką buvo Liškiava ir Veisiejai, jie, rodos, bus buvę įkurti prie Kazimiero, bet pirma žinia apie juodu surišta su Glinskių vardu: Liškiavą Aleksandras buvo davęs Mykolui Glinskiui, žinomam išdavikui[45], o Veisiejus 1501 m. jo broliui Jonui[46]. Vėliau Veisiejus laikė Slucko kunigaikštienė Nastazija, Smolensko pabėgėlis Borisas Obrazcovas. 1516 m. Žygimantas Senasis dovanojo Veisiejus savo raštininkui minėtajam Kopočiui, kurs juos 1525 m. išmainė Slucko kunigaikščiui Jurgiui. Tas kunigaikštis tais pat metais gavo leidimą Veisiejuose daryti turgus ir laikyti smukles; 1526 m. jis čia pastatė bažnyčią[47]. Taip šalia dvaro ėmė kurtis Veisiejų miestelis.

Kaip Veisiejai, senas yra Leipūninkų dvaras. Did. kunig. Aleksandras 1503 m. davė jį laikyti pabėgėliui Smolensko arklidininkui Jonui Pliuskovui, iki jo tėviškė bus atvaduota iš Maskvos valdžios. Jam mirus, karalius Žygimantas Senasis Leipūninkų dvarą su visomis priklausomybėmis atidavė nuosavybėn savo raštininkui Jonui, Bagdono sūnui, Sapiegai, pridėdamas jam dar ir daugiau žemės ir girios[48]. Taip čia įsikūrė turtinga Sapiegų giminė, turėjusi dvarų ir kitur Lietuvoje ir Guduose. Tai buvo pradžia dabartinio Leipalingio arba Leipūnų.

Kitas dabartinis Dzūkų miestelis Seirijai ir buvo Sapiegų nuosavybė. Jonušas Sapiega, minėtojo brolis, apie 1523 m. iš karaliaus Žygimanto II Merkinės aps. gavo Seirijų dvarelį su žmonėmis ir tuščiomis žemėmis ir su leidimu laikyti smuklę[49].

Pradžioje XVI a. buvo įkurti ir keturi didžiojo kunigaikščio dvarai: Stabinkų, Metelių, Saivų, kurių pirmasis minimas pirmą karąt 1522 m.[50]. Kiek vėlesnis už juos Vygrių dvaras. To pat maždaug senumo buvo ir privati

---

[42] Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 144, 265, 293. — Wolf, Senatorowie 254, 259. — Boniecki, ten pat 138-9. — Revizija Pušč., 54.
[43] Opisanie ruk. otd. Vil. publ. bibl. III. Nr., 80.
[45] Liet. Metr. kn. zap. 753, 817, 829. — Boniecki.
[46] Ten pat 63-64.
[47] Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 69, 144, 293.
[48] Ten pat 74, 154, 171.
[49] Sapiehowie I 23-37.
[50] Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 265.

niai Krikštėnų ir Margratų dvarai netoli Nemuno. Lazdijų dvaras priklausė StanislovuiDovainai, kuris dėl jo 1547 m. turėjo bylą[51].

Yra likusi viena įdomi žinia, kaip buvo įkurtas Karužų kaimas, esąs ir dabar Lazdijų parapijoje: 1536 m. Trakų vaivada, žemės maršalkas, Merkinės ir Punios seniūnas, Jonas Zaberžinskis iš Alytaus rašo, kad Trakų karužams (vėliavininkams) bajorams duoda žemės dviem šimtam statinių sėjos prie Merkinės girios krašto tarp Lazdijų ir Rudaminos upelių[52].

Ta žinia rodo, kaip toli nuo Nemuno buvo nusivariusi kolonizacija į vakarus 1536 m.

Kai kur kolonizacija ėjo ir neteisėtu būdu. Kunigaikštis Andrius Višneveckis prisisavino Perlamo girios plotą mylios ilgio ir pusmylio pločio apie vidurį XVI a.[53] ir čia davė pradžią Seinų dvarui ir miesteliui, kuris minimas 1567 m. kariuomenės sąraše[54]. 1552 m. Žygimantas Augustas rašė Merkinės laikytojui Dovainai, kad Trakų aps. žemininkai Jonas Bulgakas, Jokymas Jakimavičius ir Michna Kostantinavičius nemaža žemės buvo užėmę Merkinės girioje[55]. Jie visi palengva pasistatė dvarelių. Bulgakas davė pradžią Bulakavo dvarui[56].

Valavičius, aprašydamas girias, 1559 m. Alytaus girioje mini tris turinčius žemės žemininkus: Benys (Beniaš), Alytaus apskr. žemininkas pas raistą, Suskiu vadinamą, turėjo dvarą su šešiomis žmonių tarnybomis; Alechna Kostantinavičius, Merkinės aps. žemininkas, dvarą pas tą pat raistą ir tris baudžiauninkų tarnybas prie Kirsnos upės, Michna Kostantinavičius ten pat dvarą ir aštuonias žmonių tarnybas.

Į vakarus prie Dusios ežero buvo Trakų vaivados (Mykolo Radvilo 1550—1516) giria, kuri ėjo iki Rimiečio ežerui, kuris taip pat jam priklausė[57].

Senas yra Simno dvaras, įkurtas vėliausiai, baigiantis XV a. 1507 m. karalius Žygimantas Senasis Alytaus dvarą su Simno dvareliu davė dideliam ponui, visų iki šiol minėtųjų didžiausiam, Jonui Zaberezinskiui[58], kilusiam iš protėvio Rimvydo, kurio sūnus Jurgis buvo gavęs iš Žygimanto I Ašmenos apylinkėje Zaberezino dvarą su dviem kitais. Jurgio vaikai nuo to dvaro ėmė vadintis Zaberezinskiais. Alytus ir Simnas drauge su keliais kitais dvarais Jonui Zaberezinskiui ir jo vaikams buvo patvirtinti amžinai su visais tų turtų ir dvarų bajorais ir su tarnais keliauninkais, su žmonėmis baudžiauninkais, leičiais arklininkais, varovais, kiaulininkais, duokli-

[51] Boniecki, ten pat 49.
[52] A. V. K. XXX, 237.
[53] Revizija Pušč, 49.
[54] Liet. Metr. 710.
[55] A. V. XXX, 237.
[56] Revizija Pušč, 48.
[57] Ten pat, 35-6. — Boniecki, ten pat XLVI.
[58] Opisanije Dok. Mosk. Arch. Min. Just. p. 32, 383.

ninkais, su visomis bartinėmis žemėmis, pievomis, su kitais laukais, „su visa teise, valdžia ir ponyste nieko nepasiliekant mums (t. y. karaliui), įpėdiniams ir vaikaičiams“. Jonas Zaberezinskis 1482 m. buvo karaliaus maršalas, 1484 m. Polocko vietininkas ir dvaro maršalas, 1492 m. Trakų kastelianas. 1496 m. atsižadėjo Polocko ir gavo Naugardą. 1498 buvo paskirtas Trakų vaivada ir žemės maršalu tais metais jis buvo drauge ir Trakų kastelianu. Turėdamas taip aukštas vietas, jis prisipirko dar ir daugiau dvarų. 1496 m. Aleksandras dovanojo jam Duvinų dvarą ir 1506 m. pievą Punios valsčiuje. Jo labai nekentė kitas didikas kunigaikštis Mykolas Glinskis, kuris iš Aleksandro buvo gavęs daug poaukščių ir dvarų, ir, darydamas maištą prieš Žygimantą Senąjį, jį nužudė.

Vienas jo sūnų taip pat Jonas Zaberezinskis buvo vėl aukštas valdininkas ir Simno paveldėtojas. 1506 m. jis buvo maršalas, Volkovisko ir Kričovo vietininkas, 1510 m. Naugardo vaivada, 1514—1516 m. Drohičino seniūnas, 1522 m. žemės maršalas, o pasišalinęs iš Naugardo 1531—1538 m. Trakų vaivada. 1508 m. Nemunaitį ir Metelius jis paėmė užstatu iš karaliaus Žygimanto už 1100 dukatų, 1515 m. panaujino tą užstatą už 1000 dukatų; tuos dvarus karalius Žygimantas davė jam nuosavybėn 1519 m. Tas pats karalius 1518 m. užstatė jam jo laikomą Markovo seniūniją už 700 kapų grašių ir pažadėjo jam ją iki gyvos galvos. 1521 m. jis gavo laikyti Merkinės seniūniją, kurią jam vėliau karalius Žygimantas vėl užrašė iki gyvos galvos drauge su Punios seniūnija. 1523 m. jis nusipirko dvarą Zaniemonie, esantį prie Onuškio ežero, vėliau Oniškiu vadinamą. Tą Onuškio dvarą jis pardavė karalienei Bonai už 1500 lietuviškų kapų, o Alytų, Nemunaitį ir Simną 1536 m. jis užrašė karaliui Žygimantui ir karalienei Bonai. Savo nuosavus dvarus, Nedzviedžio, Žodiškių ir Dubonosavičių jis dovanojo savo taurininkui ir pakamariui, Drohičino žemės raštininkui[59]. Apie jo turtų didumą galima spręsti ir iš to, kad į kariuomenę statydavo 197 arklius[60]. Taigi tas labai turtingas Lietuvos didikas, Ponų Tarybos narys, buvo Alytaus, Simno, Nemunaičio, Metelių ir Dusios ežero savininkas, Merkinės ir Punios seniūnas. Jam dėl to priklausė gyvenamoji Sūduvos panemunė nuo Merkinės iki Puniai. Simne yra likęs gražus ir jo vertas paminklas: 1526 jis pastatė mūrinę didingą bažnyčią, kuri gražiausia iš visų Dzūkų bažnyčių ir kuri aukštame kalnelyje ant ežero kranto ir dabar šviečia, lyg visų to krašto bažnyčių motina, savo gražumu ir senumu[61].

Zaberezinskiui mirus, Simnas pagal užrašą teko karaliui Žygimantui ir karalienei Bonai ir paskui jųdviejų sūnui Žygimantui Augustui, kuris, ap-

[59] Opisanije Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 32, 329, 334, 351, 361, 363, 383, 385, 389, 390, 393, 428, 528. — Boniecki, ten pat, 391-393. — Liubavskij, Obl. diel. 117-118. Lit. Rus. Seim. 177.

[60] Liet. Metr., kariuom. sąr. 1528, 7.

[61] Augustaitis, Seinų Dijecezijos bažnyčia, Monogr., „Vadovas“ IX 394.

rūpindamas savo žmoną Barborą Radvilaitę, užrašė jai daugumą dvarų, esančių abiem pusėm Nemuno, tarp jų ir Simną[62].

Į vakarus nuo Simno gana seni buvo du medžioklės dvareliai: Nemunaitis ir Alytaus Rūmai *(Olitskije Choromy)*. 1525 m. karalius Žygimantas Trakų kaštelionui Gardino seniūnui Jurgiui Radvilai leido pirkti Šešupės medžioklės su giraitėmis už 2000 lietuviškų kapų grašių iš Martyno Petkevičiaus ir pirkimą patvirtino[62]. Kad iki viduriui XVI a. nėra žinios apie kokius nors dvarelius, kitokius, kaip du minėtieji, tai reikia manyti, kad čia kalbamos medžioklės buvo prie Šešupės, kur buvo Alytaus Rūmai (dabar Buktos dvaras) ir Nemunaičio dvarelis (dabar to vardo kaimas). Viduryje XVI a. abu tuodu dvareliu buvo did. kunigaikščio nuosavybė; Alytaus Rūmai buvo ne kas kita, kaip namai, kur did. kunigaikštis medžioklėse galėdavo sustoti. Grigalius Valavičius 1559 m. šiaip apie juos rašo: „Pievos prie Alytaus Rūmų dvylikai kūgių šieno, kurias Alytaus varovai savo reikalui piauja, ir tiems šauliams, kurie jo karališkos malonės būva siunčiami žvėrių šaudyti“[64].

Ties Punia kairėje Nemuno pusėje, kaip ties Alytum ir Merkine, kolonizacija prasidėjo prie Kazimiero ar vėliausia prie Aleksandro. 1505 m. Aleksandras davė 10 žmonių tarnybų ir Pramezio dvarelį, esantį ne per toli nuo Nemuno, su jo žemėmis ir girios kampu savo raštininkui ponui Bogašui Bogovitinavičiui, turėjusiam dvarų ir kitur Lietuvoje[65].

To pat maž daug senumo, kaip Pramezis, yra Barbieriškio dvaras, esąs prie Nemuno, kur į jį įteka Peršėkės upė. Seniausias tos vietos vardas — Hanusiškiai arba Hanuso dvaras. Viduryje XVI a. tas dvaras vadinosi Barbieriškis. Tą Hanuso dvarą su dideliu plotu girių 1507 m. karalius Žygimantas dovanojo kunigaikščiui Motiejui Mikitiničiui.

Kunigaikštis Motiejus Mikitiničius, iš Maskvos atvykęs į Lietuvą su Aleksandro žmona Elena apie 1499 m., buvo valdytojas jos turtų, kurie jos vyro buvo jai suteikti 1501 m., ir kurių vienas buvo Birštonas. Jis pats sau Vilniaus apskrityje 1502 m. gavo Strūnos ir Stojatiškių dvarus, 1505 m. Vilniuje sklypą žemės. 1507 m. karalienė Elena jam davė Jiezną su Šventininkų žmonėmis ir su Hanuso ir Šliagerio dvarais — tai karalius Žygimantas tais pat metais jam patvirtino. 1509 m. arti Mogiliavo gavo jis Kniažicus su Vadvos dvareliu; Kniažicų turtuose buvo Holovčino dvaras ir nuo to antroje pusėje XVI a. jo vaikaičiai ėmė vadintis Holovčinskiais, XVII a. prie tos pat pavardės jie prisidėjo dar Rapalovskių pavadinimą. Elenai mirus 1513 m., jai suteiktieji turtai grįžo did. kunigaikščiui ir Žygimantas Senasis paskyrė Motiejų Mikitiničių Birštono vietininku. 1518 m.

---

[62] Arch. Sborn. III, 10-13.
[63] Opisanije Dok. Mosk. Arch. Min. Just., 428, 461.
[64] Revizija Pušč. 37.
[65] A. V. K. XXX, 133. — Boniecki, 11.

į Žygimanto iždą jis įnešė 2500 kapų grašių, kaip mokestį, ir Birštoną jis laikė iki mirties. 1536 m. jis užrašė (1539 m. Peršėkėje vėl pakartojo) savo žmonai Peršėkės rūmą su Šliagerio ir Duvino dvareliais. Kitus turtus padalijo trims pirmosios žmonos vaikams, kurių vienam Jaroslavui teko Jiezno ir Šventininkai. Mirė jis 1539 m. Tėvui mirus, Jaroslavas prisisavino Barbieriškį ir Kniažicus. Ilgą bylą, kuri dėl to kilo, laimėjo Jaroslavas. Bet ir laimėjęs bylą, tėvo turtus turėjo dalytis su atėjusiu į metus broliu Ostafieju, kuris prieš mirdamas 1557 m. Kniažicus, Barbieriškį ir Strūną jam paliko. Kunigaikštis Jaroslavas iš visų savo turtų Lietuvoje ir Gudu̇ose buvusių, statydavo į kariuomenę 100 raitelių ir 50 pėstininkų. Mirė 1567 m., palaidotas Barbieriškyje. Paliko tris sūnus[66].

Tas kunigaikštis Jaroslavas ir jo tėvas turėjo Hanuso dvarą, vėliau Barbieriškiu pramintą, ir Barbieriškio girios srityje du dvareliu Šliageravą ir Duviną, kurių vardai vėliau buvo pakeisti ir kurių dabar reikėtų ieškoti tarp Barbieriškio par. dvarų. Šalia Birštono girios kunigaikštis Jaroslavas 1559 m. turėjo tris kaimus: vieną prie Obšero ežero, kuris, rodos, bus buvęs dabartinis Gudelių ežeras; antrą prie Leico ežero, be abejo, dabartinius Leiciškius; trečią prie Ringio upelio arti Nemuno, jau ir tada vadinamus Ringėnus. Jam priklausė ir Amalvo ežeras[67].

Tolyn į šiaurę nuo Barbieriškio kolonizacija buvo labai silpna. Birštono giria į pietus nuo Prienų siekė Nemuną; tai ženklas, kad čia gyventojų dar nebuvo. Prienai buvo čia pirma gyvenama vieta, buvo įkurti iš Birštono. Su Prienų dvaru drauge turėjo atsirasti ir bent keli kaimai. Kada jie buvo įkurti, nėra tikros žinios. Antroje pusėje XVI a., kada kolonizacija buvo smarkiai varoma, Prienų dvaras turėjo dar tik 11 kaimų[68].

Dar silpniau kolonizacija buvo varoma ties Darsūniškiu, kurio giria esanti kairiajame Nemuno krašte siekė tą upę. Žygimantas Senasis arti Darsūniškio dvaro Trakų iždininkui Vaskui Ivaškevičiui dovanojo girios keturis varstus ilgio ir tris pločio ir Trakų vaivadai įsakė atrėžti. Bet Darsūniškio vietininkas, gavęs paliepimą girios neatrėžė, norėdamas ją sau išsiprašyti, ir mirė[69]. Kita žinia apie norą kolonizuoti yra iš 1510 m. Tas pats karalius savo maršalui Venslovai Kostevičiui davė laikyti iki gyvos galvos Darsūniškio dvarą, liepdamas jį taisyti ir žmones sodinti[70]. Vargu jis bent kiek tų žmonių apgyvendino, nes 1514 m. jis jau buvo Kobrinės laikytojas, kur gyveno jo žmona Kobirnės kunigaikštienė[71]. Daug vėliau, 1586 m., ties Darsūniškiu kairėje Nemuno pusėje buvo vos šeši kaimai[72].

---

[66] Wolf, Kniaziowe 116-123.
[67] Revizija P. 39-40.
[68] A. V. K. XXV, 108-114.
[68] Liubavskij, Obl. diel., 142.
[69] Ten pat. Priedas Nr. 21.
[70] Liet. Metr. Sudn. d. Nr. 147.
[72] Jablonskis, Istorijos archyvas, invent. Nr. 45.

Rumšiškių girioje, — kurios sienos iš rytų ir šiaurės buvo Nemunas, iš pietų Tarsono kalnas ir Vyčiaus upelis, tekąs į Jiesią, iš vakarų Jiesia — žinios apie pirmus gyventojus siekia į pradžią XVI a. Senoviniai gyventojai po Sūduvos išnaikinimo, čia Kauno pilies saugumui ilgiau galėjo laikytis kryžiuočių neišnaikinti. Vokiečių Ordino kelių pranešimuose iš 1384 m. yra paminėtas Vaišvydų kaimas (Wayswidendorf[73]). Ar to kaimo gyventojai per karus XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje stengė čia išlikti, nėra žinios, bet jo vardas yra išlikęs iki šiai dienai Vaišvydavo dvaro pavadinime.

Žygimantas Senasis 1514 m. Andriui Ilgovskiui, Vilniaus vaivados tarnybiniui, prie Sėmenos upelio, įtekančio į Nemuną, dovanojo keturias tuščias žemes, — kurių viena Noreikynė buvo abiem pusėm Nemuno, — priskirdamas jas prie jo žmonos dvariuko, esančio prie Marvos upelio; dovanojo amžinai „su visomis ariamomis ir bartinėmis žemėmis, ir su giraitėmis, ir su pievomis, ir su upėmis bei upeliais, ir su grašių ir medaus mokesčiais, ir su duoklėmis ir tarnybomis, ir su visu tuo, kas pirma iš tų žemių būdavo, ir kas iš seno toms žemėms priklausė ir kaip tos žemės iš senovės yra savo sienose ir taip pat kaip mūsų buvo laikomos“. Iš to matyti, kad ten šiek tiek gyventojų jau būta. Tas pats Ilgovskis 1522 m. iš to pat karaliaus gavo dar dvi tuščias žemes ir šešis žmones Rumšiškių valsčiuje[74]. Šituodu dovanojimu bus davę pradžią Marvos ir Norekiškių dvarams.

Viduryje XVI a. prie Nemuno Martynas Podsudkovskis, Trakų arklidininkas, turėjo Panemunės dvarą, kuriam matininkas Dėveltauskas, matuodamas valakus 1551 m., priskyrė did. kunigaikščio girios pusę mylios ilgio ir pločio. Tais pat metais naujai išmatuotuose valakuose ties Rumšiškėmis buvo naujai įkurtas Šilėnų kaimas ir kitas dešinėje Nemuno pusėje[75].

Ties Kaunu prie Jiesios upės buvo imta gyventi prie Kazimiero. Čia trys Kauno gyventojai buvo gavę lauko ir pievų ir jiems be vaikų mirus, Aleksandras tas jų žemes dovanojo pinigų kalėjui Pindrichui Šlegirui[76].

Paliai Nemuną žemyn ilgoka girios juosta, rodos, nuo Kerupio upelio iki Kauno miesto giriai, kuri buvo taip pat paliai Nemuną, buvo dovanota Jonui Kuncevičiui. Valavičius rašo, kad šitas ponas iš Kauniškės did. kunigaikščio girios keturiose vietose prisisavinęs nemaža žemės: pievas pas Višakio upę, per tris mylias nuo jo srities, pas Jūrės upelį tokiame pat atstume ir Smaligirio pievas. Ketvirtoje vietoje jis buvo išsiprašęs vieną tuščią žemę, Mitkuškiais vadinamą, ir šalia tos jis prisisavino did. kunigaikščio žemės tokį plotą, jog jame įkurdino 12 žmonių tarnybų. Taip jis, rodos, bus davęs pradžią dabartiniam Mitkūnų kaimui. Prie Dievogalos upe-

---

[73] S. R. Pr. II 684-5.
[74] Revizija Pušč. 194-6.
[75] Ten pat 41-42.
[76] Liet. Metr., V užr. kn. Nr. 246, pusl. 825-6.

lio jis turėjo dvariuką[77]. Jis buvo 1536—1548 m. karalienės Bonos vietininkas Jurbarke ir 1540 m. Kauno muitininkas[78].

Paliai Nemuną žemyn už minėtosios Kuncevičiaus girios nuo Kerupio upelio, įtekančio, rodos, į Dievogalą, arti dabartinio Zapyškio įbėgančią į Nemuną, iki Lekės upeliui buvo Sapiegos giria, siekusi Višakio ištakas. Tą girią Jonas Sapiega gavo iš did. kunigaikščio Aleksandro 1502 m., kaip atlyginimą už nuostolius per karą su Maskva[79]. Dviem metais pirma jis buvo gavęs keletą žmonių, gyvenusių prie minėto Dievogalos upelio[80]. 1504 m. Aleksandras dovanojo jam Gedigaudiškio dvarelį, priklausiusį iki tol Skirsnemunės dvarui[81]. Tas didžiojo kunigaikščio raštininkas turėjo ir daugiau duotų jam dvarų Lietuvoje ir Guduose. Vieną jų Elnę jis 1508 m. išmainė ir tais mainais įsigijo Panemunę[82], tą dvarą, kuris vėliau buvo imtas vadinti Zapyškiu. Kaip karaliaus maršalkas ir sekretorius, jis dalyvavo dviejose pasiuntinystėse į Maskvą. Brastos seime 1511 m. jis gavo leidimą įkurti miestelį prie Bugo upės nusipirktoje savo vietoje, kur jis pastatė rūmą, pagal to laiko paprotį apvestą pylimu ir vandeniu, taip, jog į jį galima buvo įsigauti tik nuleidžiamu tiltu (Koden). 1513 m. prie turimų jo vietų buvo pridėta dar viena: jis buvo paskirtas Palenkės vaivada. Palenkėje, kaip ir kitur, jis prisipirko sau dvarų. Gaudamas gausių dovanų iš dviejų karalių ir pirkdamas žemes, savo taupumu ir apsukrumu jis paliko labai didelius turtus savo vaikams. Mirė jis 1516 m. gale ar 1517 pradžioje.

Jis buvo vedęs dvi žmonas, paliko tris sūnus ir dvi dukteris. Tie trys sūnūs ir antra jo žmona, jų pamotė, tėvui mirus, 1517 m. turėjo bylą dėl tėvo turtų did. kunigaikščio teisme, kur ji pristatė mirusio vyro Jono Sapiegos testamentą, kuriuo turtai padalyti vaikams ir jai. Tada jie susitaikė taip, jog ji turi gauti jų tėvo turtų ketvirtą dalį. „Ir davė jai turtą Braslovo aps. vardu Pogostą su kaimais, kurie tam dvarui priklauso; ir prie to Panemunės turtą su Gedigaudiškio dvareliu (t. y. vėliau vadinamus Zapyškį ir Gelgaudiškį) ir su visais žmonėmis, kurie tiems Panemunės dvarams priklauso“[83]. Panemunę (Zapyškį) ir Gedigaudiškį ji valdė iki mirties 1552 m. Paskui po kiek laiko tuodu dvaru iš giminių paėmė į savo rankas Povilas Sapiega[84]. Tas tarp 1552 ir 1578 m. Zapiškyje pastatė mūrinę bažnyčią, kuri iki šiol yra išlikusi[86].

---

[77] Revizija Pušč. 43-4.
[78] Boniecki, ten pat 163.
[79] Opisanije Rukopisn. Otdiel. Vil. Publ. Bibl. p. 3. Nr. 33.
[80] Sapiehowie I 8-9.
[81] Ten pat 10.
[82] Opisanije Rukop. Otd. Vil. Publ. Bibl. Nr. 42, 51.
[83] Liet. Metr. Sudn. diel. II, Nr. 294.
[84] Sapiehowie I, 6-22, 47-54.

Sapiegos prie Nemuno turėjo nuo pradžios XVI a. dvi dideles girias: vieną ties Zapyškiu, o antrą ties Gelgaudiškiu. Tarp tų dviejų girių buvo dar dvi did. kunigaikščio girios: Vilkijos ir Veliuonos. Vilkijos girioje kairiajame Nemuno krašte, kiek galima iš Valavičiaus aprašymo spręsti, iki viduriui XVI a. gyventojų nebuvo. Bet Veliuonos miškuose šiauriniame Nemuno pakraštyje buvo keli kaimeliai. Kurtis jie čia pradėjo Kazimiero laikais. Tai žinoma iš 1493 m. kunig. Aleksandro patvirtinamojo rašto. Kazimieras, kaip matyti iš to rašto, davė Žemaičių seniūno Jono Kęsgailavičiaus raštininkui Poškai žemių ir žmonių Veliuonos aps., dirvą ir pievą trims stirtoms Oiguvoje, per mylią nuo Veliuonos; prie Kazimiero jis čia taip pat buvo gavęs žemės[85]. Ta čia kalbamoji Oiguva bus ne kas kitas, kaip dabartinis Vaiguviškių kaimas (Plokščių val.). 1559 m. buvo dvi Vaiguvos: viena — did. kunigaikščio kaimas šalia Sapiegos žemės, kita — kunigaikščio Simano Oginskio kaimelis su penkiomis žmonių tarnybomis. Be šitų, Veliuonos girioje buvo dar du did. kunigaikščio kaimai: Virbutavičiai (dabar: Tvirbutai) ir Šilvėnai prie Nykos upelio, o viename girios kampe, toli nuo Virbutavičių gyveno girios sargai dviejuose valakuose. Netoli nuo Šilvėnų, pusmylio atstume, girioje gyveno kunigaikštienės Simanienės Odincevičienės trys tarnybos. Kitoje vietoje šalia girios buvo bepradedąs gyventi vienas pono Mykolo Stankevičiaus Bielevičiaus žmogus, ir dar kitoje vietoje buvo įsikūrusios Upytės žemininko Berdausko trys tarnybos[86].

Skirsnemunės girioje nei gyventojų, nei girios sargų visai nebuvo. 1559 m. ta giria Nemuno nesiekė ir buvo per pusmylį atstu nuo Skirsnemunės. Ta siauroji juosta tarp girios ir Nemuno buvo išmatuota į valakus, kurie dar laukė naujų gyventojų[87].

Į vakarus nuo Skirsnemunės laukų, paliai Nemuną iki jo prieupiui Vinkšnupiui, buvo laukai ir giria Jurbarko žemininko Jono Ulano. Į pietus ji siekė Markupio upelį ir Kregždantę.

Jurbarko giria Nemuno nesiekė. Tarp jos ir Nemuno viduryje XVI a. buvo Kidulių ir Pervazninkų kaimai. Šiaurinė jos siena buvo Kregždantė nuo Markupio upelio ir Jotija; vakaruose kaimai, įkurti paliai Prūsų sieną, pietuose Nova ir rytuose Skirsnemunės giria. Viduryje XVI a. Jurbarko girioje buvo bepradedą rastis gyventojų. Keturiose vietose buvo po tris gyventojus ir vienoje vienas[88].

---

[85] Liet. Metr. kn. zap. III, Nr. 15, 138-9 pusl.
[86] Revizija Pušč. 56-8.
[87] Ten pat 58-59.
[88] Ten pat 60-62.

* * *

Tas viskas, kas čia pasakyta, duoda pagrindo spręsti, kada kolonizacija kairiajame Nemuno krašte prasidėjo, kas ją varė ir kaip ji ėjo. Prasidėjo ji prie did. kunig. Kazimiero (1440—1492), rodos, antroje jo valdymo pusėje, palengva plėtėsi prie Aleksandro ir Žygimanto Senojo. Varoma ji buvo dviejų veiksnių: paties did. kunigaikščio iš jau nekartą minėtų dešiniajame Nemuno krante buvusių pilių ir dvarų, ar geriau sakant, jų vietininkų, tuos dvarus ir pilis valdžiusių. Jie kūrė dvarelius, dvarus ir aplinkui kaimus. Tą pat darė ir didieji Lietuvos ponai, kuriems did. kunigaikštis buvo davęs paliai Nemuną nekartą, kaip minėta, visai didelį girios plotą, kuriame ilgainiui kūrėsi dvarai ir kaimai, tų ponų nuosavybė. Pirmieji kaimai ir dvarai imta kurti arti Nemuno, paskui palengva stūmėsi tolyn į girias. Apie vidurį XVI a. gyvenamoji juosta pietinėje Užnemunės dalyje buvo gana plati. Pradedant pietų krašte nuo Bebros upės, nuo Lipsko miestelio, vakarinė tos gyvenamos juostos linija ėjo per Sopockinę, Kapčiamiestį, per Galadusio ir Žuvinto ežerus. Į šiaurę nuo Žuvinto ta juosta labai susiaurėja: pradedant nuo Birštono girios buvo gyvenama tik paliai Nemuną, labai neplačiai, ties Darsūniškiu, Rumšiškėmis, Kaunu, Zapyškiu ir Gelgaudiškiu. Visai tuščia buvo Vilkijos girioje, nedaug Veliuonos, beveik nieko ties Skirsnemune ir kiek daugiau ties Jurbarku. Gilyn nuo tos gyvenamos juostos buvo dar tik girios, did. kunigaikščio medžioklių plotai.

Planinga, intensyvi Sūduvos girių kolonizacija prasidėjo antroje pusėje XVI a. Žygimantas Augustas, darydamas plačiai užsibrėžtą žemės reformą, išleido 1557 m. valakų įstatymą ir jame pabrėžė, kad visur būtų statomi palivarkai, kiek galima didesni, ir su jais drauge būtų kuriami ir kaimai. Tiems naujiems palivarkams ir kaimams girios, kur žemė tinka dirbti, turi būti matuojamos į valakus. Dvaro urėdas turi tuos valakus dalinti žmonėms ir, iki išdirbs girių žemę į dirvas, duoti jiems laisvę ar mokesčių palengvinimą penkeriems, šešeriems, iki dešimčiai metų[89]. Vėliau 1567 m. buvo išleistas kitas įstatymas girininkams, kur smulkiai išdėstytos girininko pareigos. Tame įstatyme yra vienas punktas, ypačiai liečiąs naujai kuriamą kaimų priežiūrą. Girininkas turės prižiūrėti, kad išmatuotuose paliai girią valakuose, kurie jo žiniai bus atiduoti, žmonės tvarkingai kurtųsi ir statytųsi trobas, tai yra, pagal valakų įstatymo nurodymą trečiame lauke, paliai kelią ir kad savo valakus rūpestingai ir tinkamai dirbtų ir kad juose patys ūkininkai gyventų. Paskui, kai tie naujakuriai bus įsigyvenę ir laisvės arba mokesčių palengvinimo laikas bus pasibaigęs, girininkas rinks iš jų čyžes pagal rejestrą, kuris jam bus duotas, ir mokės jas į iždą.

---

[89] Liet. Metr. Publ. d., Val. įst. 555, 568-570.

Girininkams šiuo įstatymo punktu dedama pareiga vykdyti naujų kaimų kūrimą[90].

Pagal šituodu įstatymu buvo varoma kolonizacija Sūduvos giriose. Valdžia žiūrėjo, kad juodu būtų vykdomi. Žygimantas Augustas 1569 m. siųsdamas revizorius į savo dvarus, duoda jiems instrukciją, kaip jie turi duginti iždo pelną, ir tarp kitko primena ir naujų palivarkų statymą, ir naujų kaimų kūrimą, kur tik tai galima. Revizoriams buvo nurodyta, į kuriuos dvarus turi vykti. Adomas Pilchovskis ir sekretorius Motiejus buvo siųsti į daugelį Trakų vaivadijos dvarų, kurių Sūduvoje paminėti šie: Lazdijai, Seinai, Simnas, Vištytis, Paširvintys; be tų, Gardinas ir dvarai, Alytus su dvarais. Bet tie Gardino ir Alytaus dvarai, kurių buvo ir kairiajame Nemuno krašte, nėra išvardinti. Į Žemaičių dvarus turėjo vykti Jokūbas Laskauskis ir Vaitiekus Develtauskis[91]. Kad Pilchovskis ir sekretorius Motiejus buvo siųsti į Gardiną, Perlamą, Merkinę, Alytų, Punią, Birštoną ir Darsūniški, tai reikia manyti, kad buvo numatomi nauji kaimai ir dvarai kurti tų dvarų giriose, kurių daugumas savo galais siekė Prūsų sieną.

Pagal tuodu valakų ir girininkų įstatymu buvo varoma Sūduvos girių kolonizacija antroje pusėje XVI a. Girinės medžiagos dirbimas ir siuntimas į Karaliaučių ir Dancigą iš vienos pusės, naujų kaimų ir dvarų kūrimas iš kitos — gana smarkiai retino girias. Bet dar daug jų buvo likę ir XVII a. ir jos buvo kertamos ir kolonizuojamos. Kolonizacija buvo baigta tik XVIII a.

LITERATURA

Dusburg P., Cronica terrae Prussiae. Scriptores rerum Prussicarum (S. R. Pr.) I, 1861.
Lit. Wegeberichte, S. R. Pr. II, 1863.
Raczynski E., Codex Diplomaticus Lituaniae, Breslavas 1845.
Prochaska A., Codex Epistolaris Vitoldi. Krokuva 1882.
Dlugosz J., Historia Polona IV. 1876 ss.
Dogiel, Codex Diplomaticus. 1764.
Dogiel, Limites. 1758.
Danilowicz J., Skarbiec diplomatów, 1861.
Beršadski, Dokumenty i Regesty. 1862.
Ruskaja Istoričeskaja Biblioteka, Litovskaja Metrika (1903-15).
Opisanije Dokumentov Moskovskago Archiva Ministerstva Justicii. 1916.
Volovič, Revizija Pušč.
Opisanije Rukopisnago Otdielenija Vilenskoj Publičnoj Biblioteki. III. 1895.
Akty Vilenskoj Archeografičeskoj Komissii.
Archeografičeskij Sbornik, 1867 ss.
Jablonskis, Inventoriai. Kaunas 1935.

[90] Liet. Metr. Publ. d., įst. girininkams 622-628
[91] Arch. Sborn. III 31-33 ir jo įžanga IX-X.

Liubavskij, Oblastnoje Dielenije Lit. Rus. Gosud. 1892.
Liubavskij, Litovsko-Russkij Seim. 1903.
Downar-Zapolskij, Gosudarstvennoje Choziajstvo. 1901.
Pičeta, Agrarnaja Reforma. 1916-17.
Kolankowski, Zygmunt August.
Boniecki, Počet Rodow. 1887.
Wolf, Senatorowie i dygnitarze. 1885.
Wolf, Kniaziowie ruscy. 1895.
Forstreuter, Die Memel als Handelsstrasse. 1934.
Balinski, Starożytna Polska.
Augustaitis, Seinų Dijecezijos bažnyčių Monografija „Vadove", Seinai.

TEISĖ

TURINYS

Advokatas Juozas ŽAGRAKALYS, Zarasai

Pozityvinės teisės krizė

Pranas SIRŪNAS

Teisės pozityvizmo krizė

Pozityvinės teisės krizė

Juozas Žagrakalys

Teisės mokslas yra vienas iš tokių, kuriuose žmogaus mąstymui yra daug pavojaus pakliūti į materialinių ir tam tikrų dvasinių interesų rėmus ir tuo būdu netekti savo grynai objektyvaus pobūdžio. Teisės normos nurodo ribas, kuriose gali būti vykdomi asmenų interesai, vieniems leidžia veikti tose ribose, o kitus įpareigoja jų neperžengti. Todėl nuo vienokių ar kitokių teisės normų daug priklauso visuomenės, jos dalies, arba atskirų jos narių gerovė.

Tie, kurių interesai įstatymais gerai apsaugoti, stengiasi, kad paliktų esamos normos, o tie, kurių veikimo laisvė labai apribota ir daug priedermių jiems uždėta, stengiasi, kad tos jiems nenaudingos normos būtų pakeistos. Savo reikalavimams paremti ir vieni ir kiti ieško teisiškai idėjinio pagrindo. Bet gyvenime laimi paprastai stipresnieji, kurių pusėje didesnioji visuomenės dalis, arba nors ir mažesnė, bet aktyviai veikianti. O kartą laimėjusiems svarbu šitos įgytos jėgos nebeišleisti iš savo rankų. Be to, valdantieji patys dalyvauja teisės kūrimo procese ir su šita savo prerogatyva susigyvena ir jau sunku gera valia nuo jos atsisakyti.

Šituo iš dalies galima paaiškinti pozityvistinės pažiūros į teisės kūrimo procesą vyravimą. O iš kitos pusės teisės pozityvizmui padeda plisti ir pozityvistinis nusistatymas etikos srityje, o kai kada net ypatingas noras sumažinti katalikiškos doros įtaką visuomeniniam gyvenimui.

Teisės pozityvizmas, kuris remiasi pozityvistine doros teorija, valstybėje regi absoliutinį visuomenės valios įgyvendinimą, tobulą jos pasireiškimą valdančiųjų valioje. Vienintelis teisės šaltinis tėra valstybė. Ji kuria teisę ir prižiūri jos vykdymą, nuo jos vienos priklauso tam tikrų idėjų įkūnijimas įstatymų formoje, nors tos idėjos ir būtų priešingos tam tikros visuomenės dalies narių sąžinei. Dargi pasyvus pasipriešinimas tokiam įstatymui, kuris prieštarauja įpareigoto asmens sąžinei, kaip teigia Hegelis, yra neleistinas. Asmuo paskęsta valstybėje, ir jo dvasinis individualumas turi susilieti su pozityvinės teisės reikalavimais.

Jau antikinio pasaulio mąstytojas Demokritas, kuris rengė graikų visuomenėje kelią sofistikai, įrodinėjo, kad visa, kas yra valstybės ribose, nuo jos priklauso ir turi prisitaikyti prie jos reikalavimų. Ji yra ir moralinis

centras, kuriam lenkiasi visi gyventojų reikalai. Teisės šaltinis yra vyriausybė, bet vis dėlto jis nurodė, kad valdymas yra kvalifikuotas darbas, atseit. valdytojais turi būti parenkami geriausi žmonės, kurie stovi aukščiau už kitus gyventojus. Betgi epikuriečiai jau nebematė jokių aukštesnių idėjų, kuriomis valdantieji turėtų vadovautis. „Teisingumas", anot jų, „yra toks reliatyvus dalykas, kuris priklauso nuo veikiančiosios teisės".

Šitokiam kraštutiniam epikuriečių subjektyvumui atremti galime nurodyti dar pagoniškosios Romos teisininką Markų Tullijų Ciceroną (106-43 pr. Kr.): „... yra tikra teisė, proto teisė, atitinkanti gamtai, pasėta visų žmonių protuose, nesikeičianti, amžina, kuri įsakydama kviečia mus atlikti savo priedermes, o drausdama šalina nuo pikto, kuri ne veltui geriems įsako arba draudžia, bet kurios įsakymai ir draudimai nesujudina blogųjų. Šita teisė negali būti pakeista kita teise, nei visai panaikinta. Nei senatas, nei tauta negali atleisti mūsų nuo jos vykdymo. Ji nėra kitokia Romoje, kitokia Atėnuose, — kitokia šiandien, kitokia ryt. Ji yra viena, amžina, nekintama ir apima visus amžius ir visas tautas. Pasaulio Viešpats Dievas, kuris tą teisę kūrė, apsvarstė ir nustatė, mus išmokė jos. Kas neklauso tos teisės, tas pats daro skriaudą, nes atsisako nuo žmoniškumo ir todėl bus sunkiai nubaustas, nors ir išvengtų viso to, kas laikoma bausme".

Taip kalbėjo Romos teisininkas, bet klasinė Romos teisė nuėjo kitais keliais. Išaugusi stipri Romos valstybė skelbė neginčijamą aksiomą, kad teisė tėra valstybės kūrinys, o jos norma — kategoriškas valdančiųjų įsakymas. Romėnai ypatingai iškėlė teisėje prievartos momentą, kurio įsakmiai laikosi ir šių dienų pozityvistai, kurie nesupranta teisės be priverstino jos jėga vykdymo.

Naujiesiems amžiams brėkštant jau Machiavellis atskyrė politiką nuo moralės, valstybės galią ir Dievo valdžią. Savo moksle jis bandė kalbėti apie būtiną laisvės sąlygą taikyti visiems valstybės piliečiams vienodą teisę, bet stiprios, centralizuotos valdžios troškimo apakintas, išvedžiojo, jog valstybė, siekdama savo tikslų, gali vartoti bet kurias priemones, apgaulę, papirkimą, garbės suteikimą ir net žudymą. Tad tokiose sąlygose sunku kalbėti apie asmens laisvę ir jo teises valstybėje, kada ta valstybė, turėdama savo rankose jėgą, gali kaip patinkama elgtis su tuo valdiniu.

Vėlesnis už jį anglų filosofas Tomas Hobbesas (1588—1679) irgi priėjo prie valstybės absoliutizmo. Šitai jis grindžia tuo, kad tie, kurie susirišo save sutartimi, savo valia be viršininko sutikimo negali pakeisti ir nuspręsti kitaip dėl to, kad anksčiau duotas sutikimas naikina vėlesnius valios pasireiškimus... Prie aukščiausių valdovo teisių Hobbesas priskiria ir valdinių minčių tvarkymą. Valdovui priklauso taip pat aukščiausioji valdžia sąžinės ir tikybos reikaluose, kuriuose jis gali skelbti dėsnius, privalomus visiems valdiniams. Jis yra vyriausias kunigas, o kiti yra tik

pagal jo valią tokie. Viršininko valdžia yra būtinai neribota, vis tiek, kam ji priklauso.

Iš šių dienų moderniųjų pozityvistų galima pacituoti vokiečių prof. K. Schmidtą, kuris 1933 m. vokiečių teisininkų suvažiavime Leipcige pareiškė: „Mes pažinome pirmą pagrindinį šių dienų nacionalistinės valstybės įstatymą, būtent: įstatymą dėl besąlyginio viešpatavimo tokios politinės vadovybės, kokia ji yra nacionalsocialistų judėjime Adolfui Hitleriui vadovaujant. Sofistinis priešais sustatymas politikos ir teisės nesukels mumyse abejojimo tuo, jog v a d o v a l i a y r a t e i s ė. Mes turime juos, didžiuosius vadus, ir todėl aš savo referatą baigsiu suminėdamas du vardu: Adolfą Hitlerį, vokiečių tautos vadą, kurio valia šiandien yra vokiečių tautos įstatymas (normos)“[1]... Čia teisės šaltiniu nurodoma nebe valstybė, bet asmuo, kuris stovi tos valstybės priešakyje. Jeigu Hansas Kelsenas neskiria teisės nuo valstybės, tai Schmidtas teisę sulieja su asmenimi, šiuo momentu stovinčiu valstybės priešakyje.

Kaip matome naujasis teisės pozityvizmas yra veik be išimties į valstybę, kaip teisės kūrėją, nusigrįžęs. Nuo to laiko, kaip krikščioniškoji prigimtinė teisė buvo atmesta ir modernioji rodėsi netinkama galutiniam teisės pagrindimui, liko pozityvistinis teisės supratimas, kad tik valstybė esanti galutinis teisės šaltinis ir aukščiausias saugotojas jos pačios sukurtos teisinės tvarkos. Dar toliau valstybės vaidmuo lyg imta dengti paties valdovo šešėliu. Vienur valdovas identifikuojamas su valdžia, kitur jo asmuo atsistoja viršum visos teisinės santvarkos, ir tik jo asmeninė valia tegalinti pasireikšti visos tautos valia.

Šioje vietoje tenka pasisakyti dėl trijų principų pozityvistinės pažiūros į teisę. Pirma dėl jos priverstinumo atributo.

Valstybės įstatymuose dažnai pasitaiko tokių normų, už kurių nepildymą nėra numatyta tam tikrų sankcijų, arba — dėl pačios normos pobūdžio joks priverstinumas negali būti pritaikytas. Daugelyje konstitucijų yra grynai deklaratyvinio pobūdžio nuostatų, kurie tik duoda bendrą kryptį, nurodo kelius, kuriais turėtų eiti tolimesnis įstatymų leidimas. Vienos iš tų deklaratyvinių normų konkretizuojamos vėlesniais įstatymais, o kitos taip ir lieka vien konstitucijos lapuose. Bet niekas neginčys, kad konstitucijos yra teisės normos. Jos paprastai laikomos dargi pagrindiniais, aukščiausiais valstybių įstatymais.

Ir eiliniuose įstatymuose pasitaiko tokių normų, kurias įgyvendinti tegalima gera valia, o valstybė neturi priemonių priversti jas pildyti. Mūsų X t. I d. yra tokie dėsniai: „Vaikai privalo *širdingai* tėvus gerbti, jų klausyti, jiems nusilenkti ir juos mylėti ... Vaikai turi gerbti tėvų atminimą ir

---

[1] Cituota iš V. Fridmano straipsnio: „Vokiečių teisininkų 1933 m. suvažiavimas ir nacionalsocialistų įstatymų leidimas“, Teisė, Nr. 27.

jiems mirus". Tai gražūs pamokymai, bet valstybė negali priversti vaikų *širdingai* gerbti savo tėvus. Arba vėl: „Vaikams sulaukus tinkamo amžiaus, tėvai rūpinasi įstatyti sūnus į atitinkamą jų padėčiai tarnybą ar verslą ir išleisti dukteris už vyrų". O jeigu tėvai šitos jiems dedamos priedermės neatliks, tai vaikai neturės priemonių jiems priversti tai padaryti. Dėl to ir atrodo, kad ne visos teisės normos turi priverstinumą, į kurį taip labai atsidėję nurodinėja pozityvistai.

Priverstinumas turi du momentu: jo fiksavimas ir vykdymas. Ne kiekvienas įstatymas esti laužomas, daugelį normų žmonės gera valia vykdo vien dėl to, kad įstatymo reikalavimai sutinka su jų sąžine, su jų valia bei siekimais. Tais atvejais prievartos ir nepriseina vartoti, o pati norma vis dėlto lieka teisės norma. Tokia ji būtų ir be pažymėjimo sankcijos. Be to, priverstinumas gali būti dviejų rūšių — fizinis ir moralinis. Kiti įstatymai vykdomi vien dėl to, kad juos peržengus susidarytų nepalanki visuomenės opinija apie nusižengėlį. Čia fizinė prievarta suvis nereikalinga. Pavyzdžiu galime paimti kokią nors valstybės vidaus paskolą, kai kraštui gresia pavojus ir valstybė reikalinga skubios materialinės paramos. Tai juk laisvas valstybės prašymas paskolinti pinigų, o vis dėlto tokios paskolos paprastai be ypatingų sunkumų realizuojamos, nes to reikalauja tautos reikalai, kurių paneigti neišdrįsta nė tokie, kurie šiaipjau ir nenorėtų išleisti iš savo kišenės pinigų. Pasitaiko, žinoma, viena kita išimtis ir čia, bet negi nepasitaiko nusikaltimų baudžiamiems įstatymams su griežtomis sankcijomis, o vis dėlto tos išimtys bendro priverstinumo nenaikina.

Kita vertus, ir doros dėsniai pasižymi tokiu pat moraliniu priverstinumu. Vieni vengia nedoraus elgimosi dėl to, kad tai prieštarauja jo sąžinei, o kiti dėl to, kad tokį darbą smerkia visuomenė. Etikos dėsniams prikišama dar tai, kad jie nėra kodifikuoti, suformuluoti. Bet toks priekaištas visai atpuola, kada mes turime omenyje katalikiškąją dorą.

Šalia rašytosios teisės plačiai dar veikia papročiai, ypačiai jų veikimas buvo ryškus ankstyvesniais laikais, bet ir šiandie jie savo reikšmės nėra nustoję. Paimkime mūsų krašto paprotį, kad tėvai, išleisdami dukteris už vyrų, duoda joms dalį. Nors niekas negalėtų tėvų priversti tų dalių duoti, bet vis dėlto ta paprotinė teisė taip giliai veikia žmonių sąmonę, nors įstatymų ir neaprobuota, jog ji tik su mažomis išimtimis sėkmingai taikoma. Tai atitinka žmonių sąžinę, jų teisingumo supratimą, ir dėl to jie taip, o ne kitaip elgiasi.

Taigi priverstinumo momentas nėra vien įstatymų bei teisės monopolis. Todėl teisingai pastebi P. Burkhard Mathis O. M. C., kad teisė yra teisė ne dėl to, kad ji turi jėgą, bet kadangi ji yra teisė, todėl turi jėgą.

Valstybė tėra vienintelis teisės kūrėjas ir jos šaltinis — teigia pozityvistai. Šitoks teisės apibūdinimas yra pernelyg siauras ir vienašališkas.

Jau tarptautinės teisės kūrimo procese atskirų valstybių vaidmuo yra

žymiai sumažėjęs, o šita teisės rūšis dabar yra gana plačiai akcentuojama ir jos teisiškojo pobūdžio jau niekas nebegali nuginčyti, bet mes turime ištisą eilę ir mažesnių teisinių junginių, turinčių savo atskirus įstatymus.

Iš tokių junginių paminėtina jungtinės valstybės, bažnyčia, draugijos, bendrovės ir t. t.

Jungtinių valstybių atskiri nariai sudaro valstybę, kurioje jie pasilieka sau aukščiausią teisę įstatymų leidime ir kitose srityse. Jie tik laisvu susitarimu sudaro centralinę valdžią kai kurioms funkcijoms atlikti, o pats svarbiausias teisės kūrimo procesas vyksta atskirų narių tarpe.

Katalikų bažnyčia yra tarptautinė institucija. Ji veikia veik visose valstybėse, bet savo veikimui turi kitokius, kaip valstybė, uždavinius. Turi savo atskirą teisę, kurią per šimtmečius sukūrė ir pagaliau gražiai kodifikavo. Kanonų teisė savo srityje taip pat turi priverstinumą, tik kiek kitokį, kaip valstybės įstatymai. Bet kai kada sudarant konkordatus valstybė pasižada padėti Bažnyčiai jos jurisdikciją vykdyti. Taip Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos sudarytame konkordate pasakyta: „Valstybinės įstaigos duos savo paramą Bažnyčios nutarimams ir sprendimams vykdyti — atstačius dvasiškį arba atėmus iš jo bažnytinę beneficiją; uždraudus vilkėti dvasiškio rūbais, renkant mezliavas Bažnyčios reikalams, leistas Valstybės įstatymų". Tuo būdu kai kuriais atvejais kanonų teisės normos gali būti vykdomos ir valstybės turimomis priemonėmis.

Taip pat ir draugijos savo veikimo ribose turi susidariusios tam tikrų teisinių normų, kurios privalomos tos draugijos nariams. Draugija savo narius priverčia paklusti tuo, kad gali pašalinti iš savo tarpo. Tiesa, tai reliatyvi prievartos priemonė, bet ji yra užtenkama, nes tie, kurie buriasi į kurią draugiją, tai jie sutinka su draugijos siekimais ir nori būti jos nariais. Dažniausiai čia nepriseina pavartoti kokių sankcijų vien dėl to, kad draugijos siekimai atitinka narių sąžinei, jų valiai, ir jie noriai pasiduoda draugijos reikalavimams. Čia nustatomos narių teisės ir priedermės, ir tų draugijinių sambūrių leidžiamų savo nariams taisyklių teisinio pobūdžio paneigti negalima.

Pagal pozityvistines pažiūras valstybė, būdama vienintelis teisės šaltinis, nėra saistoma jokių kitokių normų. Bet, nuosekliai eidami šituo keliu, turėtume prieiti prie to, jog tokie valstybės aktai nebebūtų teisės, bet jėgos aktai. Visoje istorijos eigoje teisė yra statoma kaip sauvalės, jėgos antitezė. Jeigu tarsime, kad valdovas nežiūri nei visuomenės gerovės, nei etikos, nei gimtosios teisės, o valstybę naudoja arba savo asmens reikalams, arba labai siauros grupės interesams, tai jo įsakymai, nors ir būtų atitinkama tvarka paskelbti, vis tiek nebus teisės aktai. Tai yra priešinga visuotiniam įsitikinimui ir tebūtų galima pavadinti įstatymais pridengta sauvalia.

Dėl šito jokiu būdu ir negalima sutikti su pozityvistais. Teisės idėjų procesas vyksta žmonėse, po truputėlį keičiasi, įvairėja, bet nieku būdu ne-

atsiskiria nuo dorovinio žmonių nusiteikimo. Yra ištisa eilė įgimtinių teisių, kurių niekas žmogui negali atimti, todėl ir pozityvinės teisės kūrimas negali palikti visiškai nepriklausomas nuo tam tikrų principų.

Aukščiausiu autoritetu kiekvienam teisės kūrėjui privalo būti doros normos ir visuotinė žmonių gerovė, nes teisė tiesiogiai yra doroje įsišaknijusi ir ji tik tiek tegali būti vertinga, kiek suderinta su doros dėsniais.

Gimtoji teisė, Dievo duotais žmonijai įstatymais paremta, taip pat esti kelrodžiu pozityvinėms normoms sudaryti. Jos įtaką gražiai nusako J. Pilleris:

„Gimtosios teisės pritaikymas žmogaus dvasiai duoda daugiau, kaip reikia, erdvės, sušvelnina teisę, vis daugiau ir daugiau teisingumo idėjos įkūnija be jokio pavojaus veikimo laisvę susiaurinti arba paneigti juridinį charakterį tų normų, kurios iš gimtosios teisės išplaukė. Gimtoji teisė ne tik kad neniekina pozityvinės teisės, bet jos reikalauja ir su ja skaitosi; nes gimtoji teisė, kuri į žmogų žiūri kaip į išmintingą būtybę, pozityviai nieko neįsako dėl priedermių ir teisių, kurias žmogaus nusistatymas sutinka tam tikroje politinėje organizacijoje. Kaip tik ir yra valstybės uždavinys šitai būtinai fiksuoti pozityvinės teisės normomis. Šitas apribojimas geriausiai tinka kiekvienai painiavai išvengti. Jis nurodo, be to, valstybei perspektyvas rūpintis iki tam tikro kultūros laipsnio pakilusių bendruomenių gerove, viešąsias tarnybas organizuoti, vienų su kitais santykius tvarkyti, nusikaltimams kelią užkirsti, tautinę nepriklausomybę saugoti, teisinę tvarką laiduoti. Be to, gimtoji teisė nurodo valstybei antraeilius uždavinius nacionalinėje ir internacionalinėje srityje visuotinės gerovės siekti. Gimtoji teisė yra tai, kas visuomenę įpareigoja, jos organizacijai vadovauja, jai galią suteikia, įeina į įstatymų leidimo detales, — taip ji pasidaro įstatymo siela. Gimtoji teisė yra vienintelis galimas pagrindas pozityvinei teisei. Ji viena gali suteikti šiai įpareigojančios galios, išskyrus tai, kad valstybė galėtų su mumis, kaip organizuotos viešosios jėgos reiškėja, elgtis, kaip patinkama“[2].

Prie to tik reikia būtinai pastebėti, jog pačia gimtąja teise mūsų suprantama ta, kuri neprieštarauja amžiniesiems Dievo įstatymams, nes kai kas bando ir gimtąją teisę savotiškai aiškinti ir jos autoritetu ateistines idėjas dengti.

Dabar pažvelgsime į šių dienų pozityvinės teisės, besireiškiančios praktiškajame gyvenime, apsaugotos sankcijomis ir įkūnytos įstatymų normose, gyvenamą krizę.

Baudžiamojoje teisėje sankcijos yra ryškiausiai akcentuojamos, už kiekvieną nusikaltimą numatyta bausmė.

Ypačiai skaudžios bausmės yra numatytos už nusikaltimus prieš val-

[2] Cituota iš *P. B. Mathis'o* „Rechtspositivismus und Naturrecht“ 71.

stybę, jų tarpe ir už maištą. Kitaip sakant, pati valstybė ypatingu būdu stengiasi apsaugoti *status quo*, kad ne įstatymų numatytu keliu nebūtų pakeisti esamieji jos valdytojai ir valstybės santvarka. Bet gyvenimas parodo, kad ir griežčiausios bausmės čia savo tikslo nepasiekia. Rodos, visi tikėjo didžia prieškarinio caro galybe, o visgi ūžtelėjusi revoliucijos banga per trumpą, palyginti, laiką nušlavė visą senąjį režimą ir įnešė didelių socialinių reformų. Caro įstatymai nesugebėjo jo paties sosto apsaugoti ir pasijuto bejėgiai prieš kilusią iš tautos naują jėgą, kuri pasirodė galingesnė už buvusią pozityvinę teisę.

Tas pats pozityvinės teisės bejėgiškumas matyti ir kovojant su eiliniais nusikaltimais visuomenėje. Pažvelgę į kriminalinę statistiką, matome, kad nusikaltimai nė kiek nemažėja, bet rodo nuolatinės tendencijos didėti. Pozityvistinės etikos atstovai skelbiasi, kad jie ir be Dievo įsakymų sugebėsią išlaikyti visuomenėje dorą teisės normomis, taikydami sankcijas už nusikaltimus, bet gyvenimo praktika rodo, kad tos jų pastangos yra tuščios. Nusikaltimų nemažėja, bet daugėja, ir svarbiausia — tobulėja savo technika. Mokslas panaudojamas didesniam nusikaltimo slaptumui išlaikyti, moderniškesnėms priemonėms įsigyti, apsukriau viskam atlikti. Pinigo, garbės troškimas, kerštо jausmas nė kiek nemažėja nuo to, kad ir baudžiama už ėjimą prie to neteisėtu keliu. Matant sankcijų bejėgiškumą, grįžtama prie auklėjimo, stengiamasi net jau nusikaltėlį auklėti, skatinti gerai elgtis pačiame kalėjime ir laisvu, ne prievartos būdu, auklėti jame socialinius jausmus.

Vienas iš didžiausių pozityvinės teisės minusų yra tas, kad pagal jos normas dažniausiai taikomos sankcijos tik *post factum*. Tiesa, tam tikrais atvejais yra baudžiamas ir rengimasis nusikalsti, bet praktikoje labai sunku tas rengimasis susekti. Paimkime žmogžudybes. Esti atsitikimų, kad pavyksta susekti besirengiančius nusikaltėlius, bet tai išimtys. Dažniau į teismo organų rankas pakliūva pasikėsintojai, bet daugiausia jau įvykdę savo nusikalstamąjį darbą. Po to, kai žmogus nužudytas, teisės norma jau nebegali atitaisyti tos skriaudos jokiomis savo priemonėmis. Ji tik gali kai kada materiališkai padėti nukentėjusio šeimai ir nubausti nusikaltėlį, kad jis bijotų kitą kartą taip pat elgtis. Nuolatinis grasymas bausme, suprantama, sulaiko ir kai kuriuos nusikalsti palinkusius asmenis, kurie pabūgę bausmės susilaiko nuo pikto darbo. Bet čia labai sunku nustatyti jų skaičių.

Neišaiškinti nusikaltėliai. Įstatymas draudžia piktą darbą, už jį numatyta bausmė, policija galėtų nusikaltėlį areštuoti ir pristatyti į areštо namus bausmei atlikti, teismui nusprendus. Bet nėra priemonių jam surasti. Jis pasislėpė arba slankioja kur nors čia pat saugumo organų akyse, tik niekas jo nepažįsta. Ir štai visagalinčioji teisė nieko negali padaryti tokiam nusikaltėliui, ji priversta nusileisti akiplėšiškam nusikaltėliui, kuris sugebėjo savo nusikaltimo pėdsakus suslėpti. Čia yra didelė mūsų veikiančio-

sios teisės tragedija, ir galimumas pasislėpti nuo teisingumo organų labai daug nusikaltėlių paskatina į piktą darbą. Vieniems slėptis padeda pinigas (Staviskis klasiškas pavyzdys), kitiems techninės priemonės, kitiems vėl sumanumas buhalterijos dalykuose ir t. t. Tai neišaiškinti nusikaltėliai. Bet esti ir neišaiškintų nusikaltimų, jie vyksta kelerius ar net keliolika metų, ir niekas apie jų procesą nežino, jie taip užmaskuoti, kad nei saugumo organai pastebi, nei visuomenė mato. Tik po ilgo laiko, kada jau labai daug žalos padaryta, išeina aikštėn, ir tuokart nė didelių materialinių nuostolių nebegalima išlyginti nusikaltėlio lėšomis.

Pozityvinės teisės kūrimas eina iš palengvo, o žmonių santykiai keičiasi greičiau, ir dėl to teisės normos pasenėja, nebetinka gyvenimo reikalavimams. Arba jos ir nuolatos esti netobulos, niekada visų gyvenimo reiškinių neapima. O kai kada sueina į koliziją su visuomenės dorinėmis pažiūromis. Tam išvengti kai kur ir veikia prisiekusiųjų posėdininkų teismai, kurie sprendžia ne tik bausmės didumo klausimą, bet taip pat ir kaltės klausimą. O jau pats prisiekusiųjų posėdininkų instituto įvedimo reikalas rodo, kad eiliniai įstatymai nėra tobuli, jog kai kada ir dėl kaltės turi būti atsiklausiama nuomonės atstovų tos visuomenės dalies, kurioje pats nusikaltimas įvyko. O kur tokio posėdininkų instituto nėra, savaime suprantama, jog turi pasitaikyti netobulumų taikant baudžiamųjų įstatymų sankcijas.

Dėl to paties įrodymų netobulumo atsitinka, kad ir nekalti esti nubaudžiami. Šitą nukentėjusieji daug skaudžiau atjaučia, kaip visuomenė nusimena, jeigu kaltieji lieka nenubausti. Daug didesnis procentas už nekaltai nubaustus pasitaiko tokių, kurie ilgesnį ar trumpesnį laiką esti sulaikyti, o vėliau jų nekaltumui paaiškėjus, niekas nebegali sugrąžinti to moralinio smūgio, kurį jie gavo būdami sulaikyti. Pats sulaikymo faktas visuomenės veik visada komentuojamas kaip kaltės įrodymas ir pats sulaikytasis dažniausiai netenka moralinio atsparumo ir jo, kad ir nekalto, apsigynimo priemonės susilpnėja.

Dar vienas, labai charakteringas baudžiamojoje teisėje dalykas, tai skaudžiosios sankcijos pasirinkimas — mirties bausmė. Entuziastas Beccaria, drąsiai pakėlęs balsą prieš mirties bausmę, susilaukė daugelio pasekėjų ir sugebėjo sukelti visuomenėje nepalankią mirties bausmei opiniją. Jo idėjos iš tikrųjų buvo humaniškos ir savo laiku buvo virtusios net mados dalyku. Bet ką mes matome šiandien, kultūringiausiame XX amžiuje? Mirties bausmė ne tik kultūringųjų valstybių kodeksuose dar tūno, bet daugelyje valstybių ir praktikoje labai dažnas atsitikimas. O juk šioje žemėje kiekvienam gyviui vienas iš brangiausių dalykų yra gyvybė, o žmogui gyvenimas yra dargi pasirengimas amžinatvėn. Todėl teisingai krikščionybė draudžia net sau pačiam atimti gyvybę, nes savižudybė tėra arba nesveiko proto padaras, arba žudomasi dėl stipraus afekto įtakos, kada žmogaus

sąmonė yra pritemus. O tuo tarpu gyvybės atėmimas nusikaltėliui daugelio moderniųjų pozityvistų tam tikrais atvejais pripažįstamas būtinu dalyku. Čia svarbu konstatuoti pats mirties bausmės reikalingumo pripažinimas, nes jis gražiai charakterizuoja, kokios silpnos yra teisės normų sankcijos kovoje su visuomeninėmis blogybėmis, ir kokių stiprių ir negailestingų priemonių reikia griebtis, kad bent kiek ta kova būtų sėkmingesnė.

Dabar pažiūrėkime į pozityvinės civilinės teisės negalavimus, į jos normų priverstino vykdymo paraližavimą tam tikrais gyvenimo faktais.

Civilinėje teisėje vyrauja dėsnis, kad tų teisių gynimas yra privatus asmens reikalas. Jis pats turi pasirūpinti nustatyta tvarka kreiptis į teismą, pareikšti savo reikalavimus, sumokėti reikalingus mokesčius, o dažniausiai ir pats pasirūpinti pristatyti teismui įrodymus savo reikalavimui paremti. O visa šitai iš asmens reikalauja daugiau ar mažiau išlaidų ir tai ne visiems prieinama. Tiesa, kai kurie nuo teismo mokesčių atleidžiami, kai kurie gauna ir dykai patarėjus juridiniams klausimams, bet su šituo nesibaigia teismo procesas. Ir tokias lengvatas praktikoje ne visi gali gauti, kurie jų esti reikalingi. Ir iš teismo praktikos mes labai gerai žinome, kad dažnai žmogus, pasitaręs savo reikalu, atsisako kreiptis į teismą vien dėl to, kad bylinėjimasis jam brangiai atseisiąs ir jis nesugebėsiąs išvesti iki galo savo bylos dėl lėšų stokos. O paimkime dar tokius atsitikimus, kada patys įstatymai neaiškūs. Žmogus jaučia savo reikalavimų teisingumą, bet jo teisiniai su priešininku santykiai veikiančiosios teisės nenumatyti, todėl jis negali iš anksto žinoti, kaip teismas pritaikys įstatymą jo byloje. Išaiškinus įstatymą jo nenaudai, ne tik žus įdėti pinigai, bet gali priseiti dar ir priešininko bylos vedimo išlaidas mokėti. Tie ir kiti sunkumai, ypačiai trūkstant reikalingų įrodymų, priverčia asmenį atsisakyti nuo kreipimosi į kompetetingą įstaigą savo teisėms apginti.

Dar sunkiau atsakovams, kurie ir būdami teisūs nesugeba dėl lėšų stokos pristatyti reikalingų įrodymų arba pralaimėję bylą pirmoje instancijoje neturi kuo paduoti apeliacijos. Labai negailestingai skamba kai kurie ieškovų pastebėjimai, kad reikia stengtis bylą tik pirmoje instancijoje laimėti, nes apeliuoti vis tiek jo priešas negalėsiąs, nes neturi iš ko.

Civilinių įstatymų spragos dar ryškesnės, negu baudžiamųjų įstatymų srityje. Baudžiamojoje teisėje, jeigu darbas nėra baudžiamojo įstatymo draudžiamas, tai nėra nė nusikaltimo ir žmogus išteisinamas. Betgi civilinėje teisėje, kur susiduria grynai medžiaginiai interesai, kasdieniniame gyvenime tai vaidina daug svarbesnį vaidmenį, ypačiai varguomenės tarpe. Ir svarbiausia, kad dėl įstatymo nepilnumo asmuo iš anksto nežino, kaip savo teisinius santykius jis privalo sutvarkyti, kad vėliau nereiktų dėl to nukentėti, nes jis tais atsitikimais negali numatyti, kaip į tai pažiūrės teismas. O ir pats teismas, dargi senų valstybių, kur sėdi patyrę juristai, keičia savo praktiką tam tikrais klausimais. Šitai neretai ir teisininkus stato į nema-

lonią padėtį, kada jų nuomonės pareikštos, pasirėmus teismo praktika, kitu atveju nėra teisingos dėl pakitėjusio teisėjų nusistatymo.

Dar didesnis civilinės teisės normų trūkumas yra tas, kad ta pati norma, nuosekliai vykdoma, vienais atvejais gali būti labai teisinga socialiniu atžvilgiu, o kitais atsitikimais — didžiai žalinga, atsižvelgiant į turinčių teisinį santykį asmenų turtingumą, šeimos gausumą, amžių ir t. t. Šito klausimo nė tobuliausi kodeksai nesugeba išspręsti ir reikia manyti, kad pozityvinė teisė ir neras iš to sunkumo išėjimo. Tiesa, kai kur bandoma vienai visuomenės klasei taikyti vienokius įstatymus, kitai kitokius, bet čia tuojau krinta į akis neteisingas visuomenės suskirstymo kriterijus, kuris gali dar daugiau žalos padaryti, kaip vienodas įstatymo taikymas. Niekas taip nedemoralizuoja visuomenės, kaip neteisingas paskirstymas klasėmis ir suteikimas kuriai jų privilegijų kitos grupės nenaudai.

Savo esme civilinė teisė yra asmenų medžiaginių santykių normuotoja tik su mažomis išimtimis, kurios liečia grynai asmens teises, kaip vaikų auklėjimo teisė ir t. t. Todėl čia didelį vaidmenį vaidina asmens materialinis pajėgumas ir jo turto teisės vykdytojams prieinamumas. Maža yra, jeigu teismas konstatuoja, kad kuris asmuo privalo antrajam atlyginti tam tikrą pinigų sumą, sugrąžinti kurį daiktą ar kitą prievolę atlikti, bet reikia dar, kad faktiškai ieškovas galėtų šita jo teismo pripažinta teise pasinaudoti, kitaip sakant, kad jis iš tikrųjų gautų jam priteistus pinigus, daiktą ar ką kitą. O gyvenime kaip tik tokių neišsigalinčių mokėtojų labai daug ir vykdomieji organai yra bejėgiai patenkinti ieškotojo pretenzijoms. Paimkime vaikų išlaikymo bylas. Priteisimai per eilę metų susidaro labai dideli, o kai reikia išieškoti, tai arba dažnai nieko negauna, arba tik mažą dalį, o vėliau turto neištenka; pilnai patenkinamos pretenzijos dar retesnės. Tokia svarbi sritis, kaip vaikų auginimas, lieka vien jų motinų rūpesčiui. Lygiai tas pat ir kitose srityse. Paimkime neišgalėjimą prekyboje, kur, pasunkėjus ekonominio gyvenimo sąlygoms, labai daug atsirado bankrutuojančių imonių. Ir kreditoriai sutinka paimti pusę savo pinigų, kitur didesnį, kitur mažesnį procentą, kad tik faktiškai gautų, ir atsisako nuo bylinėjimosi su savo skolininkais, nes, pav., prekybos įmonės visas turtas yra jo krautuvės ar sandėlio prekės, kurios iš vienos pusės lengvai suslepiamos, o iš kitos, parduodant iš varžytynių, menka ir kaina gaunama. Tuo būdu, jeigu įpareigotasis neturi turto, tai įstatymai jokiu būdu negali patenkinti teisingos pretenzijos.

Dar blogiau yra tada, kai ieškovas žino, kad atsakovas yra pasiturįs, bet jo turtas — piniginis, ar kokio kito lengvai paslepiamo kapitalo formoje — yra taip paslėptas, kad teismo vykdomieji organai negali jų paimti.

Tad šitos aplinkybės vis labiau ir labiau kredito srityje iškelia pasitikėjimo svarbą. O pasitikėjimą įgyja tiktai dori asmenys. Dažnai pasitikėjimas pirmauja ir tais atsitikimais, kada skolininkas turi net nekilnojamo

turto, nes ir čia lengvai gali kreditorius nukentėti, jeigu šitas turtas būtų didesnėmis skolomis apsunkintas, kad ir nesąžiningai, bet to nesąžiningumo įrodyti nėra priemonių, arba slapčia perleistas, įkeistas ir t. t. Ne visada gyvenime kiekvienas gali savo pretenzijas iš anksto apdrausti, o kai kada ir, rodos, tvirtai apdraudus pinigines pretenzijas, jos sumažėja arba lieka bevertės pinigų infliacijos ar visiško jų vertės nustojimo metu (sugriuvus kuriai valstybei).

Civilinių teisių konstatavimas ir jų įvykdymas laiko atžvilgiu dažniausiai irgi esti nepaslankus, todėl dėl šito ir kai kurių kitų priežasčių dalis turtinių santykių pavedama net administracinei teisei, kaip, pav., toks opus darbininkų atlyginimo už darbą, nelaimingais atsitikimais, senatvėje ir kitais atvejais klausimas. Administracinė teisė šį dalyką kiek sėkmingiau tvarko, bet vis dėlto ir po šiai dienai ji nesugeba pašalinti bedarbių klausimo, nesugeba išspręsti teisingo už darbą atlyginimo klausimo ir t. t., nors jau, galima sakyti, iš praėjusio amžiaus šioje srityje ypačiai aktyviai dirbama.

Administracinė teisė ir paties valstybės aparato nesugeba taip sutvarkyti, kad galėtų išvengti nesąžiningumo tarnyboje. Kartais daugiau, kartais mažiau, bet vis dėlto vyksta nuolatinis procesas išeikvojimų, pasisavinimų, neteisėtų veiksmų pasipelnymo tikslais, nors tuo pat metu veikia ir nuolatiniai kontrolės organai. Dėl šito, suprantama, negalima kaltinti vienokios ar kitokios administracinės sistemos, bet tai yra bendras reiškinys, kurio pašalinti pozityvinė teisė neįstengia dėl stokos savo turimųjų priemonių.

Prieš baigdamas dėstyti savo mintis, noriu dar paliesti vieną teisės rūšį, kuri nešioja tarptautinės teisės vardą. Šita teisė mūsų laikais, rodos, jau bus pasiekusi gana aukštą raidos laipsnį, nes sugebėjo sukurti tarptautinio masto įstaigą — Tautų sąjungą. Šios sąjungos nariai turi susidarę savo statutą, kuris numato jau ir tam tikras sankcijas nusižengėliams, ir nustatyta tų sankcijų pritaikymo ir vykdymo procesai. Vadinasi, pozityvinės teisės atstovų galva ir tarptautinė teisė nebėra palaidų tarpvalstybinių susitarimų kratinys, bet teisė, turinti prievartos pažymį. Ir iš šios teisės reikia laukti sėkmingo tarptautinių santykių normavimo.

Bet šių laikų patyrimas ir čia mus apvylė. Tautų sąjunga jau ne kartą parodė, kad nesugeba atlikti savo uždavinio ir teisėti tautų reikalavimai turi nusilenkti galingesniųjų jėgai. Su jos autoritetu, kaip ir su kitų tarptautinių konferencijų nutarimais, dažniausiai skaitosi tiek, kiek matoma iš to naudos, o priešingu atveju dalyką nusprendžia stipresnieji. Mes žinome, kad teisė savo esme yra statoma prieš jėgą. Jos priedermė yra ginti teisingus reikalavimus tiek stipriųjų, tiek ir silpnųjų. Bet tuo tarpu ir tarptautinių santykių srityje laimingesni galingieji. Karas, kuris dažnai daug aukų pareikalauja ir iš užpuoliko, vis dar neišnyksta nė iš kultūringojo pasaulio

akiračio. Priešingai, vadinamieji kultūringieji teisina savo žygius noru puolamuosius sukultūrinti.

Matydami didelį tarptautinės teisės bejėgiškumą, kai kurie pozityvistai bando ją kitais vardais bendrinti, kaip etinės normos, valstybių sutartys ir t. t. Bet dalyko esmė čia glūdi ne pavadinime, o tame, kad ir tarptautinės teisės kūrybos vyksme pozityvistai stengiasi pavesti teisės kūrybą stipresniesiems, kurie, pasinaudodami savo jėga, sudaro tokias normas, kurios gina stipresniųjų reikalus, ir dėl to tokios normos nustoja savo autoriteto kaip teisinės normos. O be pasitikėjimo ir moralinės paramos tarptautiniai aktai, kaip teisiniai aktai, nesugebės savo paskirties atlikti.

Trumpai peržvelgus pozityvinės teisės trūkumus ir matant mažėjantį jos autoritetą, savaime kyla klausimas, kas sugebės teisingiau normuoti visuomeninius žmonių santykius ir sėkmingiau atliks tą didelį socialinį uždavinį. Mes matome, kad ir modernieji sociologai, kuriems bažnyčios mokslas nepakeliui, — o pozityvistų klaidos perdaug ryškios, — ieško naujų kelių teisės moksle, stengdamies atsiremti į visuomeninio intereso atsparas. Negalima neigti visuomenės interesų ir nepripažinti tiesos tiems, kurie jos reikalais rūpinasi, bet mes negalime pasikliauti tais, kurie, dengdamies gražiais visuomeniniais šūkiais, knisasi po sveikomis tos pačios visuomenės šaknimis, juo labiau, kad pati visuomenė kaip visuomenė nėra gyvas organizmas, ji neturi jokių specifinių interesų, kurie skirtųsi nuo atskirų asmenų interesų. Tad ir negali būti neigiama asmens, gyvo asmens, reikalai. Visuomenė tiek yra reikalinga, kiek ji tarnauja atskirų asmenų gerovei. Ir mums privalo rūpėti ne vien daugumos reikalai, bet teisingai turi būti sprendžiami visų reikalai. Daugumos viešpatavimas yra galimas ir jėga pasirėmus, nes joje paprastai pasireiškia didesnės ir jėgos, bet jeigu norima visuomenė tvarkyti teisės pagrindais, tai ir ta teisė turi būti visiems pripažinta, visiems lygiai prieinama ir neskriaudinga.

O tobulas socialinio klausimo išsprendimas terandamas Kristaus moksle. Kristaus mokslas, evangelijose ir apaštalų laiškuose išdėstytas, yra pernelyg socialus. Jis neskiria nei žydo, nei pagonies, nei klaidatikio. Jam lygiai yra brangūs turtingieji, lygiai vargšai, lygiai galingi, lygiai bejėgiai mažulėliai. Jis visus juos kviečia prie savęs ir guodžia. Tad ir teisė sau gyvybės sulčių turi semtis iš evangelijos tiesų ir kviestis į talką didžiojo tautų mokytojo Kristaus mokslo vykdytoją Katalikų Bažnyčią, kuri rūpinasi kiekvieno savo nario doriniu tobulumu iš pat jo mažų dienų ir stengiasi įkvėpti tobulą artimo meilę, kad žmogus neapkęstų skriaudos ir be jokios pašalinės prievartos teisingai atsiteistų su kiekvienu, kuriam yra skolingas, ir kiekvienam mokėtų teisingą atpildą pagal jo darbą; tą meilę, kuri iš anksto, ne *post factum,* veikia žmogaus sąžinę dorai elgtis; kuri negraibsto pirštais apčiuopiamų įrodymų, bet eina į žmogaus sielą ir nurodo į visagalio Dievo teisingumą; kuri negrasina kietomis bausmėmis, bet su motiniška meile

įspėja, kad jis už savo kaltes ir žemėje kentės ir amžinatvėje stos prieš teisingą teisėją.

Dėl to glaudus teisės bendradarbiavimas su krikščioniškosios doros skiepytojais ir rėmėjais tiek jos pačios kūrybos vyksme, tiek ir vykdyme, o ypačiai palankių sąlygų sudarymas katalikų mokslui skleisti, tiek liaudyje, tiek šviesuomenėje, kurios rankose paprastai esti ir visi teisiniai įrankiai, yra visais atžvilgiais pageidautinas, nes tuo būdu būtų galima be ypatingo sunkumo sėkmingai kovoti su visuomeninėmis blogybėmis ir toje kovoje daug lengviau būtų galima siekti ne vien formalaus teisingumo, bet ir realios žmonių gerovės.

LITERATURA.

Leonas P., Teisės filosofijos istorija, Kaunas 1928.
Römeris M., Visuomenės teisės kilmė, „Teisė" Nr. 29, Kaunas.
Fridšteinas V., Vokiečių teisininkų 1933 m. suvažiavimas ir nacionalsocialistų įstatymų leidimas, „Teisė" Nr. 27, Kaunas.
Schwer W., Katholische Gesellschaftslehre, Paderborn 1928.
Mathis B., O. M. C., Rechtspositivismus und Naturrecht, Paderborn 1933.
Mausbach J., Naturrecht und Völkerrecht, Freiburg i. Br. 1918.
Tischleder P., Die Staatslehre Leos XIII, München-Gladbach 1925.
Dulckeit G., Naturrecht und positives Recht bei Kant, Leipzig 1922.

Teisės pozityvizmo krizė

Sąryšy su adv. J. Žagrakalio paskaita [1]

Pranas Sirūnas

1. Kas yra pozityvinė teisė?

Pozityvinė teisė juk yra valstybėje veikiančioji teisė. Jos tiesioginis objektas yra veikiančioji valstybės teisė, o netiesioginis — racionalinės teisės ir teisingumo idėjos. Pagal tą savo netiesioginį objektą pozityvinę teisę, kaip sykis, galima suvesti į „teisės pozityvizmo" sąvoką. Aš manau, kad nėra pozityvinės teisės (pagal savo tiesioginį objektą) krizės, bet greičiau reiškiasi *teisės pozityvizmo krizė.*

2. Teisės pozityvizmo esmė.

a) Vyriausias teisės šaltinis ir jos titulas yra valstybės valdžia;
b) Teisė paremta tik jėga;
c) Nėra absoliutaus teisės titulo.

Pats prelegentas pripažįsta, kad valdantieji dalyvauja teisės kūrimo vyksme ir turi čia prerogatyvą prieš kitus. Iš tikro: mes turime pripažinti, kad svarbiausias faktorius pozityvinės teisės kūrime yra valstybės valdžia. Teisines normas, kaip tvarkančias žmonių santykius, šiaip ar taip, kuria tik valstybė, nes tik tam tikra nustatyta tvarka išleistos normos ar veikančios teisės apdraudžiamos normos (papročiai veikia tiek, kiek įstatymai jiems leidžia veikti) teveikia. Teisės ir teisingumo idėjų negalima vadinti pozityvine prasme teisės normomis. „Valdantieji tik atrenka tas idėjas ir įdeda jas į teisės normų formą. Jie nekuria ir negali kurti teisės normų patys iš savęs, neatsižiūrėdami į socialinių junginių, ypačiai stipresniųjų junginių tikslus, bet ir neima jų visų iš eilės", sako prof. Rōmeris. Iš čia ir kyla valstybės valdžios veiksnio svarba teisės kūrime.

Duguit'as, Petražyckis ir kiti socialinės teisės kilmės ir pobūdžio teoretikai — modernieji pozityvistai aukščiausiu teisės titulu ir vyriausiu teisės šaltiniu laiko žmonių sąmonėje ir tarpusaviuose jų santykiuose esančias

[1] Ž. 285 psl.
[2] Valstybė, I t. 251.

socialinės teisės normas. Jų kristalizavimas teisinėmis normomis priklauso nuo socialinių junginių pajėgumo ir to vaidmens, kurį jie vaidina socialiniame gyvenime sąryšyje su kitais socialiniais junginiais, ir nuo tos įtakos, kurią jie turi valstybės valdžiai. — Tačiau niekas iš teisės pozityvizmo šalininkų nepripažįsta aukštesnės teisės, negu žmonių teisė.

Grynos jėgos ir smurto šalininkai (sofistai, Spinoza, Machiavellis ir kt.) teigia, kad valstybės valdžia nėra saistoma jokių kitokių normų, kaip tik savo išleistų įsatymų, paremtų jėga. Tą tezę savinasi tik anarchistai. Pozityvistai — valstybės šalininkai ją atmeta ir sako, kad jei valdančiųjų įsakymai neturėtų jokio kito pagrindo, kaip jėgą, tai gana sudaryti didesnę jėgą, nugalėti faktiškuosius valdovus ir paimti iš jų valdžią.

Naujesnieji pozityvistai, kaip Jheringas ir kiti, pripažįsta jėgos veiksnį valdžioje ir teisės kūrime, bet jį jau riša su socialine valstybės tikrove. Tačiau šiandien rasistinis, fašistinis ir bolševistinis pozityvizmas vėl linksta į grynos jėgos ir smurto tezę.

Taigi atskiros pozityvistų šakos aukščiausiu teisės šaltiniu pripažįsta arba ne vienlypę socialinę teisę (Petražyckis), arba tuo šaltiniu laiko žmonių bei socialinių junginių normas, įsitikinimus ir norus (Duguitas); teisėje mato tik vienokios ar kitokios jėgos veiksnį (Machiavellis, Spinoza), bet nė vienas pozityvistas nepripažįsta aukštesnių normų, negu tas, kurias kuria žmonių savitarpiai santykiai, socialinės kovos ir žmogaus protas (racionalistai). Čia *prelegentas turėjo plačiau nurodyti esant ir aukštesnes už žmonių teisę — dieviškąją teisę, ją veikiant į socialinę žmonių teisę, o per pastaruąją ir pozityvinę teisę; nurodyti buvimas aukščiausio teisės titulo — pasaulio Kūrėjo.*

3. Pozityvistų teisingumo sąvoka.

Amžina yra ne pozityvinė teisė, bet teisingumo idėja, kurią teisės normos stengiasi atitikti ir pasiekti. Bendros pozityvinės teisės, kaip normų komplekso, tinkančio visoms tautoms ir visiems laikams, nėra ir negali būti. Tačiau pozityvistams ir:

a) Teisingumas yra reliatyvus dalykas, priklausąs nuo pozityvinės teisės ir faktinio jėgų santykiavimo.

b) Vado valia yra teisė. Ši pažiūra yra mažiausiai pavojinga, nes tėra tik laikinė, istorinė kategorija, kuri praeina lygiai greitai, kaip ir atėjusi. Tai savotiškas absoliutizmo tiranijos atbudimas, kuris pačių pozityvistų daugumos yra neigiamas: nes jei valdovo valia būtų teisė, tai jam mirus išnyktų jo valia ir drauge visa teisė.

c) Daug pavojingesnis yra nacionalistų — pozityvistų teigimas, kad „teisingumo“ sąvoką reikia visai pakeisti „tikslingumo“ sąvoka. „Teiskite ne teisingai, bet tikslingai“ — *ex cathedra* pareiškė vienas jaunesniųjų mūsų

universiteto dėstytojų. Bolševikai sakė: teiskite pagal revoliucinę sąmonę! — Aišku, tada teisės normos ir įstatymai darosi nebereikalingi; teisinės santvarkos laimėjimai paneigiami.

4. Teisės normų priverstinumo klausimas.

Kalbant apie pozityvinę teisę, šiaip ar taip, bendras ir neginčijamas principas yra teisės priverstinumas, paremtas fizine, moraline, psichine ar kitokia jėga, nes ta teisės normų žymė, kuri yra ryškiausioji, bet, kaip sykis, ne vienintelė, ją išskiria iš kitų normų visumos. Tiesa, teisės normos yra skirstomos į tris rūšis. Paminėti prelegento pavyzdžiai liečia *lex imperfecta* (teisės normos be sankcijų, kurių yra gana daug).

Deklaratyviniai konstitucijos nuostatai, taip mano kai kurie juristai, yra įstatymas valdantiesiems. Jie irgi turi savo priverstinumą, einantį iš visuomenės reagavimo — tai moralinis priverstinumas, kurį pats prelegentas pripažįsta. Visiškai yra tiesa, kad ne tik teisės normos turi moralinį priverstinumą, bet ir papročiai, ir doros normos, ir konstitucijos deklaratyvai, kurių nevykdymas gali duoti ir fizinės prievartos skaudžių padarinių. Bet juk tas dar nepasako, kad pozityvinės teisės normos neturi to priverstinumo. Doros normų veikimas irgi yra imperatyvinis, tačiau jų imperatyvai yra subjektyvūs, o teisės normų imperatyvai yra objektyvūs. Čia iš pagrindų skiriasi teisės normos nuo kitų normų.

Nurodymas į draugijų ir kitokių socialinių junginių (ne valstybinių) normas, kaip į teisės normas, mano manymu, yra klaidingas. Jų turima ir kuriama teisė yra tik socialinė teisė, o ne pozityvinė valstybės teisė. Tokių junginių teisė yra privaloma tik tą junginį sudarančių narių atžvilgiu, ir tai tik tiek, kiek leidžia bendroji pozityvinė valstybės teisė. Todėl socialiame gyvenime tarp socialinių junginių eina aštri kova dėl savo tikslų padarymo valstybiniais tikslais bei savo idėjų įdėjimo į teisės normas, kad tuo būdu jas padarytų privalomas ir visiems kitiems. Tos socialinės kovos — kovos tiesiogiai už valdžią, o netiesiogiai už teisę — visai nebūtų, jei pozityvinės teisės normos nebūtų visiems privalomos — neturėtų priverstinumo[3].

5. Pozityvinės teisės sankcijų ir jų krizės praktikos gyvenime klausimas.

Kaip minėjau, ne visos teisės normos turi savo sankcijų, tačiau kiekviena jų turi savo veikimo garantijų, kurios apdraudžia jų veikimą ir suteikia joms imperatyvinį pobūdį. Teisės garantijos yra tie įvairiausi veiksniai, kurie vienokiu ar kitokiu būdu verčia žmones klausyti bei elgtis pagal teisės normas. Sankcijos yra tik viena rūšis teisės garantijų. Aišku, kad

[3] Prof. M. Römeris, Valstybė. I t. 292—306 p.

absoliučios teisės garantijos, kuri šalintų bet kokį galimumą pasipriešinti teisei, nėra, nes, kaip teisingai pastebi ir pats prelegentas, kiekvienas valstybės įstatymas gali būti sulaužytas. Tačiau tas dar nerodo, kad tame jau reiškiasi pozityvinės teisės krizė, nes nesudraustoji neteisė neatima iš įžeistosios teisės normos jos teisinio bei imperatyvinio pobūdžio. Garantuota teisės norma paliks tokia ir tada, kai jos peržengimas nebus sudraustas sankcijomis[4].

Kad teisė nepajėgia sumažinti nusikaltimų skaičiaus ar visų jų nubausti, yra tiesa; tačiau tai priklauso ne vien nuo teisės, bet ir nuo visos eilės kitų visuomeninių ir individualinių faktorių. Teisė siekia, ieško naujų formų, kaip pašalinti nusikaltimus iš žmonių tarpo, bet jei ji to negali pilnai pasiekti, tai dar nereiškia, kad ji pergyvena krizę ir kad be sankcijų būtų galima apsieiti. Ir pozityvistai pripažįsta, kad joks įstatymas, jokia teisės norma, negali absoliučiai pasiekti žmogaus psichinio pasaulio, kuris yra tam tikra prasme autonomingas. Be to, pati žmogaus prigimtis turi gero ir blogo pradų. Todėl nusikalsti žmogui reliatyvia prasme imant yra prigimta. Teisė gali organizuoti veiksnių ir jų pagalba veikti žmonių psichiką, bet absoliučiai ji jos negali pasiekti ir pavergti.

Mirties bausmės praktikavimas ar reikalingumas kovoje su nusikaltimais nėra pažymys teisės sankcijų silpnumo, kiek politinių aistrų veikimo padarinys. Pažiūrėkime atskirų valstybių nubaustųjų mirti statistiką, ir įsitikinsime, kad ten absoliutinę daugumą sudaro politiniai, o ne kriminaliniai nusikaltėliai. Kovoje su kriminalistais valstybės dažniausiai tenkinasi kalėjimais.

6. *Nurodytieji civilinės teisės negalavimai,*

man atrodo, nepakankamai įtikinami. Teismas stengiasi padėti silpnajai pusei ir įrodymus pateikiant ir nuo teismo bei bylos mokesčių atleisdamas. Jei nėra įstatymo konkrečiam atvejui, teisėjas gi negali dėl to atsisakyti spręsti bylą, nes jis už tai būtų baudžiamas, kaip atsisakęs teikti teisingumą. Tačiau tie, man rodosi, daugiau tariamieji civilinės teisės nepajėgumai pažymi ne tiek pozityvinės teisės krizę, kiek dar nepakankamą jos ištobulėjimą, netobulą jos prisiderinimą prie gyvenimo santykių. Krizė gi suponuoja pasiekimą atitinkamos aukštumos ar gerovės atitinkamoje srityje ir paskui puolimą nuo tos aukštumos žemyn.

7. *Išvada.*

Jei visą pozityvinę teisę pavadinsime žmonių teise, o dieviškąją teisę, paremtą Dievo įstatymais, kurie amžiais nekinta ir visiems yra bendri, lai-

[4] Ten pat, 303 p.

kysime pirmajai aukštesne teise, atseit, jei pozityvinės žmogiškosios teisės titulu laikysime Dievo teisę, — tai turėsime sutikti, kad *tik antroji yra amžina ir nekintama ir bendra visiems amžiams ir tautoms.* Bet apie veikiančią pozityvinę teisę to negalime pasakyti: ji nuolat kinta, ji kiekvienai tautai yra skirtinga, ir tai yra visai suprantama, nes žmonių santykiai kinta.

Vieno mes, katalikai, galėtume ir *turėtume siekti, kad pozityvinė teisė nesišalintų dieviškosios teisės arba bent jai neprieštarautų. Pozityvinę teisę reikia pajungti amžinųjų Dievo nustatytųjų principų tarnybai, kad jie pozityvinei teisei būtų aukščiausioji teisė bei titulas.* Iš viso reikėtų kalbėti ne apie pozityvinės teisės krizę, kurią tikrai gali iššaukti nacionalistinė, fašistinė ir bolševistinė santvarka, ne neigti pozityvinę teisę, bet teikti jai kitokį charakterį ir stengtis ją pajungti teisingumo ir doros idėjoms, gimtosioms žmogaus teisėms, kad ji apsaugotų žmogaus, kaip asmens ir kaip piliečio, būtinąsias laisves.

SOCIOLOGIJA

TURINYS

Prof. D-ras Kan. Pranas KURAITIS
V.D.U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto dekanas
Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje

D-ras Stasys BAČKIS
Pijaus XI socialinės idėjos

D-ras Pranas DIELININKAITIS
V.D.U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto nargs
Organinė valstybė

Ona LABANAUSKAITĖ
Moterų darbo problemos

Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje

Pranas Kuraitis

Visuose pasaulio kraštuose šiais laikais labiausiai aktuali ir svarstoma tema — tai daug kam įvairiais atžvilgiais įgrisusi šimtaformė krizė. Krizė reiškiasi daugiau ar mažiau visose žmogaus gyvenimo srityse ir net neretai kalbama ne tik apie tokių ar kitokių žmones liečiančių dalykų krizę, bet ir apie paties žmogaus krizę. Mat, daug kas ima su apatija, su abejingumu žiūrėti į visą gyvenimą, nes daug kas ima nesusivokti, kokia esamose nelemtose sąlygose gali būti žmogui gyvenimo prasmė, kam žmogui dirbti, vargti, kovoti, laukti pagerėjimo, kai žmogus nemato ir neturi aiškių idėjinių gairių ir duodančių galios suprasti ir vertinti gyvenimo reiškinius tikrų idėjinių perspektyvų. Taip, krizė daug kur bauginančiai yra įsigalėjusi ne tik ekonominėje srityje, ne tik socialinėje ir politinėje, bet net ir doros ir religijos reikaluose.

Ir vienoje kurioje gyvenimo srityje ilgiau esanti krizė negali neatsiliepti žmogaus dorinėje ir religinėje sąmonėje ir reikalauja daugiau negu normaliais laikais dorinio judrumo ir religinio susiorientavimo. Savaime tad suprantama, kad tik dorinės bei religinės rūšies pastangomis gali būti sėkmingai kovojama prieš krizę, tiesiog liečiančią dorinius ir religinius dalykus.

Jau nuo seno mūsų inteligentijos tarpe yra nemaža religinės krizės paliestų žmonių. Pokariniais laikais, kai inteligentija daugiau gali santykiauti su miestelių ir kaimų gyventojais, tai religinės krizės reiškiniai, nežiūrint gausingų katalikiško veikimo pastangų ir darbų, vis gausiau ir giliau apima kaskart didesnes Lietuvos mases.

Religinė krizė liečia ir religinio susipratimo ir religinio gyvenimo sritį. Ir vienu ir kitu ažvilgiu ta religine krize turi susirūpinti visi susipratę Lietuvos katalikai, bet visų pirma, žinoma, tie, kurie iš pašaukimo privalo budėti religinių reikalų sargyboje ir kurie pirmieji turi sielotis tų reikalų pažanga.

Religinio susipratimo krizė pirmučiausia reiškiasi nesiorientavimu tuose klausimuose, be kurių išsiaiškinimo neįmanoma ir privačiajame ir viešajame gyvenime tinkamai, kaip pirdera katalikui, atlikti savo priedermes. Religinio susipratimo krizė reiškiasi antai, kai žmonės, kad ir apie jokią savo gyvenimo religinę pervartą negalvodami, betgi dedasi prie tokių judė-

jimų, įsijungia į tokias sroves, kur sąmoningai ar nesąmoningai prasilenkiama daugiau ar mažiau su krikščioniškosios doktrinos nurodymais ir reikalavimais.

Ypač daug kam nelengva susiorientuoti krikščioniškosios doktrinos nuostatuose, liečiančiuose socialinį, tautinį ir valstybinį gyvenimą. Enciklikų *Rerum novarum* ir *Quadragesimo anno* mintys per mažai dar yra pasiekusios ne tik masių, bet ir inteligentų socialinę sąmonę. Garsiosios Leono XIII, Pijaus X, Benedikto XV, Pijaus XI enciklikos apie tautinį, tarptautinį ir valstybinį gyvenimą daugelyje kraštų žinomos, ir tai paprastai su spragomis, tik visai negausingam susipratusių katalikų elitui. Socialinį, tautinį ir valstybinį gyvenimą liečiančius krikščioniškosios doktrinos nuostatus betgi labai svarbu šiais laikais, kiek galima, plačiau paskleisti visuomenėse, nes dėl nesiorientavimo šituose nuostatuose šiais laikais daug kam gresia religinio indiferentizmo, religinės sąmonės pakrikimo, nuo religijos atšalimo ir atsitolinimo pavojai. O iš čia didelė žala ir tiems tų pavojų ištiktiesiems, ir Bažnyčiai, ir tautai bei valstybei.

Iš tų krikščioniškos doktrinos nuostatų čia tenka paliesti tuos, kurie iš religinės bei dorinės pusės nušviečia tautinį bei nacionalinį gyvenimą, — tenka kalbėti apie nacionalizmą krikščioniškosios doktrinos šviesoje.

Šita tema apima labai svarbių ir aktualių klausimų kompleksą. Juk nemaža yra daroma priekaištų katalikams ir katalikų Bažnyčiai, tariamai iš tautos reikalų ir iš besiimančios visus tautos reikalus atstovauti valstybės reikalų požiūrio. Prikišama antai katalikybei šaldančio nuo tautos reikalų internacionalizmo ir tautinio indiferentizmo skiepijimo tendencijos. Prikišama jai tautos reikalų nustelbimas vyraujančiais antgamtiniais požiūriais, tautinės individualybės nebranginimas, lygiai besistengiant elgtis su visomis tautomis. Prikišama tautinės valstybės nepakankamas vertinimas, tautinės vienybės skaldymas, kuriant ir palaikant katalikiškas kultūrines organizacijas, tautiečių dirigavimas iš svetimame krašte esančio centro taip svarbiuose religiniuose dalykuose. Neretai keliama mintis, kad Bažnyčia, kaip aprūpinanti tik dalinius tautos reikalus, privalanti reikšti paklusnumą visais tautos reikalais besirūpinančiai valstybei, kad tik pagaliau valstybės diriguojama tautinė bažnyčia galinti tikti integralinio tautiškumo interesams, kad tik specifiška tautiška religija esanti tautai savas dalykas.

Šitie ir panašūs priekaištai, kaip pamatysime, dalimi yra atsiradę dėl nesusipažinimo su atitinkamais Bažnyčios mokslo nurodymais, dalimi dėl klaidingų pažiūrų į tautos bei valstybės prigimtį, reikalus ir uždavinius.

Čia betgi ne tiek bus svarbu tuos priekaištus atremti, kiek tų priekaištų proga pozityviai giliau išaiškinti tautinių bei nacionalinių reikalų santykį su Bažnyčia, būtent, tuos reikalus giliau panagrinėti krikščioniškosios doktrinos šviesoje.

Šitokių reikalų, šitokių klausimų, kurie taip daug ką jaudina ir kurie

taip labai turi rūpėti tikram Bažnyčios ir savo tautos mylėtojui, negalima traktuoti nei išimtinai apologetiniu, defensyviniu metodu, nei antitetiniu, ofensyviniu, puolimo būdu, bet visų pirma — kūrybiniu, ireniniu, sintetiniu, *sine ira et studio.*

Suprantant tikrai Bažnyčios reikalus, yra visai aišku, kad Bažnyčiai negali nerūpėti kuo didžiausia tautos gerovė, negali jai nerūpėti, kad visi tautiečiai gerai suprastų tautos reikalus, kad su didžiausiu atsidėjimu ir pasiaukojimu jie dirbtų savo tėvynės, savo tautos labui. Tikrai suprasta tėvynės meilė negali, žinoma, neapimti ir pirmaeilės svarbos tautai religinių bei dorinių rūpesčių ir reikalų; mat, visa, kas vyksta gera tautoje ir tėvynėje, pagal Dievo esybių prigimčiai nustatytus tikslus, tai visa Bažnyčia laimina ir stengiasi tokiems vyksmams suteikti antgamtinio kilnumo charakterį.

Taip pat, suprantant tikrai tautos bei valstybės reikalus, yra aišku, kad valstybei labai svarbu, kad tautos bei valstybės gyvenime reikštųsi kuo didžiausia religinio susipratimo ir uolaus religinio gyvenimo įtaka. Mat, tada tėvynės meilė nepalyginamai bus patobulinta ir sustiprinta, bus apsaugota nuo iškrypimų, plačiau reikiamai apims ir pačius svarbiuosius religinius bei dorinius tautos reikalus, bus daugiau tada tautoje sutarimo, taikos dvasios, daugiau pasiaukojimo, savitarpio pagalbos, uolumo, energingo pažanga susirūpinimo tautos viduje ir teisingo bei taikingo sugyvenimo su kitomis tautomis.

Kaip ne kartą Leono XIII ir Pijaus XI yra pareikšta, juo kas bus geresnis katalikas, juo kam labiau rūpės tikrai pažinti religijos reikalus, tuo tas drauge bus ir geresnis patriotas. Taip pat kas krikščioniškojo mokslo akimi žiūrės į tautos reikalus, tas supras, kaip neapsakomai daug patarnaujama tautai, kai jos tautiečių tarpe sustiprinama religinis susipratimas ir tikras uolus religinis gyvenimas.

Visoks tad nevykęs, klaidingais pagrindais paremtas tautinis bei nacionalinis ir valstybinis nusistatymas ir veikimas, juo labiau, kai jis sueina į koliziją su krikščionybės mokslu, yra iš tikrųjų žalingas pačiai tautai ir valstybei.

Kalbant apie nacionalizmą krikščioniškosios doktrinos šviesoje, tenka pirmiausia išsiaiškinti, kas yra nacionalizmas, kas yra tauta, kokie yra tautiniai ir nacionaliniai reikalai. Paskui tenka čia pasvarstyti, kaip krikščioniškosios doktrinos šviesoje reikia žiūrėti į tėvynės, tautos, tautinės valstybės vertinimą. Pagaliau reikia įsižiūrėti, kokie čia dažniau pasitaiko svarbesni nesusipratimai tarp tų, kurie sakosi ypačiai esą susirūpinę tautos bei valstybės reikalais ir tarp tų, kurie yra gyvai susirūpinę religijos reikalais; kokie žymesni tie nesusipratimai šiandien reiškiasi įvairių kraštų gyvenime.

I.

1.

Nacionalizmo terminas, kaip liudija 1922 m. Maurice Vaussardo[1] visame pasaulyje tarp teologų, filosofų, sociologų, juristų, rašytojų daryta anketa, toli gražu nevienokia prasme yra vartojamas. Vieni į nacionalizmą žiūri, kaip į ypatingų tautos meilės, tautos savybių išlaikymo ir kultivavimo akcentavimą, tautinės valstybės galia ir didybe didelį susirūpinimą. Kiti artimai jungia nacionalizmo sąvokos turinį su tautų teise į savitą valstybę. Vėl kiti tą terminą vartoja prasme perdėjimo, vienašališkumo, ekskliuzyviškumo, nevaržomo tautos ir tautinės valstybės egoizmo, einančio į koliziją su kitų veiksnių kompetencijomis tautos ir valstybės vidaus gyvenime ir kitų tautų reikalais ir natūraliais siekimais. Taigi vieni tą žodį vartoja teigiama prasme, panašiai kaip *patriotizmą,* kiti gi neigiama prasme, kaip ekskliuzyvistinį tautiškumą ir tautiškumą besiimantį išimtinai atstovauti tautinio valstybiškumo absoliutinimą.

Šičia man nerūpi imtis galutinai spręsti terminologijos klausimą, kuria būtent prasme, logiškumo žiūrint, teigiama ar neigiama tą terminą reikėtų vartoti. Terminų vartojimas įsigali ne kartą ne vien veikiant loginiams motyvams, ypačiai kai liečiama tokios sąvokos, kurios vartojamos ne vien mokslo reikalui, bet kurios labai jaudina ir plačiąsias mases. Krikščioniškosios doktrinos požiūriu žiūrint, nėra jokio reikalo burną daugiau aušinti ar plunksną spausti, stengiantis įgyvendintį išimtiną to termino vartojimą viena ar kita prasme. Svarbiau čia tik priminti mokslininkų nesutarimą to termino prasmės supratime ir nebūtinai stengtis jo, sakysime, pejoratyvinę prasmę visiems užmesti. Norint pažymėti neigiamo nacionalizmo įsakmų charakterizavimą, tiksliau bus prie to žodžio pridėti atitinkamą būdvardį, sakysime, tiksliau bus kalbėti apie egoistinį nacionalizmą arba apie vienašališką nacionalizmą arba apie ekskliuzyvistinį nacionalizmą arba pagaliau apie estetinį ir totalistinį nacionalizmą, žiūrint, kurį to neigiamumo niuansą čia norime ypačiai paakcentuoti.

2.

Pagrindinesnės už nacionalizmo ir nacionalumo sąvokas yra tautos ir nacijos sąvokos. Nacija paprastai vadinama kultūringa tauta, kuri yra sukūrusi savo valstybę arba kuri dėl savo kultūrinio subrendimo turi teisę savo valstybę steigti, nors tam steigimui nelemtos sąlygos tuo tarpu ir neleistų virsti realiu faktu. Taigi visų šitų sąvokų pagrinde yra tautos sąvoka. Kai kalbama apie nacionalius, tautinės valstybės reikalus ir interesus, tai pagaliau kalbama apie tautos reikalus ir interesus. Taigi, norint lemtai suprasti, kaip žiūrėti į nacionalizmą krikščioniškosios doktrinos šviesoje, reikia įsižiūrėti, kaip tos doktrinos šviesoje reikia vertinti tautą, jos egzis-

[1] *M. Vaussard,* Enquête sur le nationalisme, Paris (Spes).

tavimą, jos savybes, jos individualiąsias ypatybes, jos siekimus savo individualybei kultivuoti, jos pastangas turėti galingą, kultūringą, laimingą, garbingą savo valstybę.

Nors tautos sąvoka taip įvairiai, tetiškai ir antitetiškai nesuprantama, kaip nacionalizmas, tai betgi ir ją norint arčiau aptarti, yra nemaža neaiškumų. Įvairiai atsiradusioms tautoms, sunku rasti toks apibrėžimas, kuris visoms joms lygiai tiktų. Bet tai nekliudo daugiau ar mažiau lemtai susivokti, kai klausimas eina apie konkrečias tautas, kas, būtent, sudaro jų tautiškumo sąvokos svarbesnius elementus. Paprastai tinka nurodyti į svarbią tautiško bendrumo atsiradimo priežastį — į bendrą kilmę arba rasę; iš čia anatominės ir fiziologinės tautos ypatybės, nuo kurių daug priklauso tautos justinio gyvenimo pasireiškimai, tautos temperamentas ir netiesioginiu būdu ir tautos charakteris. Bet tautos temperamentas daug priklauso ir nuo gyvenamo krašto geografinės padėties, nuo klimato, nuo artimesnės ir tolimesnės gamtinės aplinkumos ypatybių, nuo gyvenimo sąlygų. Tautos charakteris daug priklauso nuo bendros istorijos, nuo ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo sąlygų. Be galo didelę reikšmę turi tautai jos išpažįstama religija.

Bendros kilmės keliu, bent manomoje jos daugumoje atsiradusi tauta šiandien kai kurių pabrėžtinai vadinama gryno kraujo, vienokio kraujo tauta. Tas kraujo gimininguma, tas kraujo grynumas laikomas tautos išsilaikymo, tautos sveikatingumo ryškiausiu pažymiu.

Kitas svarbus tautinio bendrumo vertinamiausias pažymys — bendra kalba ir ja besiremianti bendra tautos literatūra.

Bet yra daug tautų, ir tai labai žymių, kurios atsirado istorijos eigoje, susimaišius įvairioms rasėms ir tautoms taip, kad sunku būtų šiandien pasakyti, kurios rasės, kurios kilmės žmonės toje tautoje daugiau savo žymėmis reiškiasi.

Yra kraštų, kur įvairių kilmių, įvairių kalbų, įvairių religijų žmones taip tampriai sujungė bendras istorinis likimas, bendros pergyventos kovos laikai, bendri džiaugsmai ir vargai, kad dabar jie jaučiasi kaip ir vienos tautos vaikai.

Yra tautų, kurios turi labai gyvą tautinio bendrumo sąmonę ir jausmą, o nekalba viena kalba, nors yra bendros kilmės, kaip antai žydai, airiai.

Tautinės ypatybės vienos daugiau išreiškia kūno tautinius individualumus, kitos individualines sielos ypatybes, o trečios papročius ir kitus bendrus visuomeninius pažymius. Tauta ir neturėdama savo valstybės gali pareikšti ir išorėn nemenką bendrą kultūrinį gyvenimą. Tokia tauta vertinama kaip nacija ir ji, esant reikalingoms sąlygoms, turi teisę eiti kad ir per kovą su priešais prie savo nepriklausomos valstybės sudarymo.

Žinoma, ne visados tautos, kad ir iš esmės galinčios sugebėti savo nepriklausomą valstybę turėti ir normaliai ją tvarkyti, turi progos, turi sąly-

gų faktiškai tą savo sugebėjimą realizuoti kad ir savo tautos daliai; labai dažnai nėra joms galimumo visus tautiečius turėti savo nepriklausomoje valstybėje. Paprastai visose valstybėse yra ir kitų tautų dalelių arba vadinamų tautinių mažumų. Jos priklauso valstybei, kurios daugumą sudaro kita tauta, ir šiandien niekas rimtai nemano, kad visur būtų galima sudaryti valstybes, turinčias savo ribose visus savo tautiečius ir tik juos teturinčias, taigi esančias be jokių tautinių mažumų, be jokių kitos tautos piliečių.

Šitą faktą labai svarbu turėti galvoje, kad galėtume lengviau suprasti, jog tauta turi prigimtą teisę reikštis kultūriniame veikime, jog tą prigimtinę teisę valstybė, valstybės valdžia privalo gerbti, bet neturi moralinės teisės jos naikinti, slopinti, jos sveiko veikime reiškimosi trukdyti. Šita teisė kai kuriose po didžiojo karo sudarytose tarptautinėse sutartyse yra net įsakmiai fiksuota ir garantuota.

3.

Paties visatos Kūrėjo jau taip yra nustatyta, kad žmonija susideda iš įvairių savo individualiosiomis ypatybėmis asmenų ir iš turinčių skirtingas savybes tautų. Kaip tos pačios šeimos vaikai, nors ir panašūs, daugiau ar mažiau skiriasi savo išvaizda, savo ūpu, temperamentu, savo polinkimais, taip ir didžiojoje žmonijos šeimoje reiškiasi tautinių tipų įvairumas, skirtingumais išmarginti grupiniai panašumai.

Atskirų žmonių temperamento skirtingumai susideda ir iš biologinių jėgų ir veikiant savotiškai įvairiose vietose gamtos ir gyvenimo aplinkai; atskirų žmonių charakteris priklauso ir nuo temperamento ir nuo laisvo jo ir viso gyvenimo tvarkymo proto nurodymais, religiniais bei doriniais požiūriais; prie charakterio susidarymo prisideda ne tik paties asmens laisvas savęs tvarkymas, savęs auklėjimas, bet ir kitų šiokiu ar kitokiu būdu ir laisvai ir nesąmoningai daroma įtaka.

Panašiai ir tautų temperamento bei charakterio savybės priklauso ir nuo išorinių ir nuo išvidinių faktorių. Fiziologiniai dėsniai, gyvenamoji vieta, klimatas, valgis, išorinio darbo rūšys ir būdai veikia, jei taip pasakysiu, tautos kūną. Religija ir dora, šeimyniniai, grupiniai ir visuomeniniai santykiai, istoriniai pergyvenimai, žygiai, pavyzdžiai, taikūs ir priešiški retesni ar dažnesni susidūrimai ir reikalai su kitomis tautomis įvairiai prisideda prie tautos dvasios formavimo. Taigi skirtingos tautų ypatybės susidarydamos priklauso ir nuo palankių ir nuo nepalankių sąlygų, nuo teigiamos ir nuo neigiamos rūšies įtakų, ir nuo laisvai bent dalimi paveiktų ir nuo nesąmoningai vykstančių vyksmų.

Atskirų tautų su įvairiomis ypatybėmis atsiradimas praturtina žmonijos gyvenimą naujais reiškiniais, yra ne kartą sąlyga dideliems istoriniams veiksmams, įvairiems dramatiškiems istoriniams vyksmams. Tautų įvairumas daug prisideda prie kultūros pažangos, kuri visuomet daug priklau-

so nuo įvairių verslų pasirinkimo, pagal įvairių palinkimų ir sugebėjimų, tokiu būdu nuo darbo pasidalijimo ir nuo pasinaudojimo vieni kitų skirtingų darbų padariniais.

4.

Atskirų tautų atsiradimas turi taip pat didelės reikšmės ir kiekvienos atskiros tautos vidaus gyvenimui. Kiekviena tauta paprastai turi savo labai teigiamų vertingų savybių, kurios savaime verčia žmogaus sielą jas mylėti, branginti, jas saugoti, jas plėtoti, jomis teisingai didžiuotis.

Bet kaip savo tėvus, savo šeimą, savo gimines normalus žmogus natūraliai myli, brangina, džiaugiasi jų džiaugsmais, dalyvauja jų liūdesyje, panašiai ir normaliai išauklėtas tautos narys savaime reiškiasi tėvynės meilės jausmais, pastangomis ir darbais. Kaip tėvų namai savo širdinga šeimynine šiluma, savo saugojančia ir padedančia globa, savo jaukumo poezija įpareigoja kiekvieną normalų žmogų neišdildomam dėkingumui, taip pat ir gyvenimas tautoje, kuri yra ne kas kita, kaip išplėstos laike ir erdvėje tėvų namų bei šeimos židinio ribos, su kuriuo tūkstančiais naudingų įtakų yra glaudžiai susijęs mūsų likimas. Tai visa savaime mūsų sieloje ugdo tėvynės meilę ir savaime sužadina mumyse ypačiai branginamos priedermės tėvynei supratimą.

Ir garsieji krikščionių moralistai, kaip antai Tomas Akvinietis, pripažįsta, kad iš priklausymo prie tos pačios tautos natūraliai atsiranda ypatinga dorinė priedermė, ypatinga meilės ir dėkingumo tėvynei pareiga, *pietas erga patriam*[2].

5.

Yra pagrindo kalbėti ne tik apie iš prigimties einančias mūsų priedermes tėvams ir tėvynei, bet ir apie jų teises mūsų ir kitų tautų atžvilgiu.

Leonas XIII enciklikoje *Rerum Novarum* kalba apie šeimos iš prigimties turimas teises ir priedermes, kurios yra pagrindinesnės ir senesnės už jų fiksavimą pozityviuose valstybių įstatymuose. Panašiai ir tautos dar prieš sukurdamos valstybę ir prieš įsivesdamos valstybinę teisinę santvarką, reiškiasi, kaip moraliniai asmens, su savo teisėmis ir priedermėmis. Jau laukinės tautos jaučiasi turinčios savo teises, skirtingas nuo atskirų individų (pav., kruvinojo giminės keršto teisė). Senojo Įstatymo istorija mums liudija apie žydų tautos prigimtinių teisių sąmonę Egipte Mozės gimimo laikotarpyje. Jie atskirus žydus liečiančią neteisybę jautė, kaip tautos visumos teisių įžeidimą. Mes žinome apie netekusių savo valstybės airių skaudžiai jaučiamą tautinių teisių maltretavimą šimtmečiais iš anglų valdžios pusės. Mes žinome apie balkanų tautų kovas už savo teises senojoje di-

[2] Ž. II II c. 101, a. 1 ir a. 3.

džiojoje turkų imperijoje. Mes žinome apie išdalytų tarp trijų valstybių šimtametines, kartais labai kruvinas lenkų kovas už savo tautos teises.

Bet nėra reikalo mums čia gilintis į kitų tautų pavyzdžius. Mūsų pačių tautos istorija pakankamai liudija, jog mes esame įsitikinę, kad ne valstybė tautą sukuria ir ne valstybė pirmoje eilėje nustato tautai teises ir priedermes. Ne valstybės valdžia juk mums įsakė prieš didįjį karą varyti tautinį judėjimą, nenusigąstant nei valstybių organų įstatymais ir neįstatymais paremtų draudimų, nebijant nei pakenkimo savo karjerai, nei piniginių pabaudų, nei belangių, nei tikrų sunkiųjų darbų kalėjimų, nei ištrėmimų nejaukiuose Europos Rusijos ir žiauraus Sibiro plotuose. Ir dabar mums pirštu prikišamai aišku, kad mūsų tautos teises ir priedermes negali mums visur užbrėžti taip neapsakomai branginamos mūsų dabartinės nepriklausomos valstybės šiaip ar kitaip leidžiami įstatymai. Mes juk kovojame ir turime neišdildomų priedermių kovoti už Vilniaus krašte tautiškai vargstančių mūsų brolių prigimtas tautines teises. Mums turi visada gyvai rūpėti tautinės, tautinės kultūros teisės mūsų taip gausingų tautiečių išeivių Šiaurės ir Pietų Amerikoje ir kituose pasaulio kraštuose, įvairių valstybių valdomuose. Ne vien tad tik sausas skirtingų dalykų atskyrimo objektyvus logikos reikalavimas mus verčia neidentifikuoti tautos ir valstybės priedermių ir teisių, bet ir sąmoninga mūsų tėvynės meilė, tautos reikalų tikras branginimas, jais gyvas susirūpinimas, už tautos prigimtines teises nenuilstamas visais dorais būdais kovojimas.

6.

Tai, kas iki šiol pasakyta, visai nereiškia, kad mes neturėtume vertinti nepriklausomos valstybės, kaip neapsakomai brangintinos tautai gerybės. Juk nepriklausomos valstybės negi gali branginimą reikšti, kai jai priskiriama ne jai priklausančios savybės. Valstybė savo tikslu, savo uždaviniais, savo teisėmis ir priedermėmis duoda pakankamai pagrindo ją neapsakomai vertinti, neapsakomai branginti, jos išlaikymui, jos klestėjimui, jos garbei visomis išgalėmis reikale pasiaukoti. Juk visos tautos, turėdamos nepriklausomą valstybę, ją didžiai brangina, visais būdais rūpinasi jos išlaikymu, jos garbe, jos didybe. Tos gi tautos, kurios visai neturi nepriklausomos valstybės, arba ne tose ribose, kuriose turėtų turėti, deda visas pastangas, nesigaili rūpesčių ir aukų, kad galėtų savo valstybinį idealą pagal išgales realizuoti. Iš tikro tauta be savo valstybės nėra normalioje padėtyje. Tautai čia stinga vieno pajėgą ir autoritetą turinčio centro, kuris sėkmingai rūpintųsi tautos teisių pasireiškimą žadinti, remti, ginti. Kai tauta turi savo valsybę, tai joje gali nekliudomai pilniau pasireikšti bendrojo tautos labo siekianti valia, kuri tinkamais tautai įstatymais tvarko tautos vidaus gyvenimą ir nustato normalius santykius su kaimyninėmis ir kitomis tautomis. Visai kas kita tautiečių sudarytas valstybinis aparatas

ir jų valdomas, ir vėl kas kita, kai svetima tauta kraštą valdo. Įstatymai, nors ne visur atstoja tautos papročius ir tautos rūpesčius bei siekimus, bet labai aiškiai nubrėžia bent kai kurias bendras tautos valios linijas ir gyvai reprezentuoja savo srityje tautos valios saistantį autoritetą.

Tautinė valstybė geriau gali patarnauti piliečiams savo pagalba įvairiuose kultūros reikaluose, negu svetimas tautas valdanti valstybės valdžia.

Tautos pažangos reikalai, tautos aspiracijos normaliai rūpi tautinei valstybei, jos valdžiai, jos visam valdomajam aparatui, ir, žinoma, kitokio pasisekimo ir tie reikalai ir tos aspiracijos gali susilaukti savoje valstybėje, negu svetimų tautų valdančioje valstybėje. Taigi tauta savo valstybėje turi nepaprastai svarbią ir reikalingą galingą savo normaliam gyvenimui atramą, savo teisių bei reikalų saugotoją bei rėmėją, savo svarbių reikalų dalies tvarkytoją, savo autoritetingą atstovą būtinuosiuose santykiuose su kitomis tautomis.

7.

Bet negalima užmiršti, kad tarp tautos ir savo valstybės yra glaudus tarpusavio santykiavimas. Tame santykiavime neleistina yra pamiršti apie įtaką tautos gyvenimo savitos valstybės gyvenimui.

Visose kultūros srityse galingai savo pastangomis ir darbais besireiškianti tautos laisva iniciatyva, iš tautos sielos gelmių besiveržianti, ne iš viršaus tik žiebiama tėvynės meilė, tautos savybių savaimingas branginimas, tautos gerovės, laimės, garbės iš tautinės sąmonės gelmių einąs siekimas — tai tvirčiausias pagrindas ir savo valstybės galiai, gerovei ir garbingiems jos gyvenimo pasireiškimams. Kai tautoje galingai reiškiasi nepadiktuotos iniciatyvos keliu sumanymai ir darbai, kai valstybė nesikiša ne į savo sritį tautos gyvenime, kai ji moka nevalstybines teises ir institucijas geriau gerbti, negu svetima valstybė, tai tada aiškiai yra laimingas normalus santykiavimas tarp savos valstybės ir tautos, išeinąs bendrai ir tautos ir valstybės gerovei, didybei, laimei ir garbei. Tada išsipildo palaimingumas tautai, kai ji turi savo valstybę, apie kurį kalba Tomas Akvinietis savo komentaruose į *Aristotelio politiką*[3].

Deja, nevisada tėra normalus santykiavimas tarp valstybės ir tautos, tarp valstybės valdžios reiškiamų nusistatymų bei pastangų ir tikrų tautos reikalų. Šio amžiaus pradžioje, antai, Kanadoje gyvenantieji prancūzai labai sielojosi dėl tiraniško kišimosi į prancūzų tautos religinius reikalus Prancūzijoje. Rusai emigrantai teisingai dejavo ir dejuoja dėl valstybės valdžios nepripažinimo ir mindžiojimo prigimtų asmens, šeimos, religijos, nuosavybės, kultūrinio darbo laisvės teisių totalitariškai bolševikų valdo-

[3] Comm. in Aristot. Polit. I, 3, lect. 2.

moje Sovietų Rusijoje. Dėl nacionalsocialistiško etatizmo įsigalėjimo Trečiajame vokiečių reiche skundžiasi, kur tik laisvą žodį gali tarti, vokiečių tautos žmonės.

II.

Dabar eisime prie klausimo, kaip krikščioniškosios dokrinos šviesoje reikia žiūrėti į tėvynės, tautos, tautinės valstybės vertinimą.

1.

Tikra krikščioniškoji doktrina, kaip ją skelbia Kristaus įsteigtoji Katalikų Bažnyčia, visada laikosi dvasios to dėsnio, kurį aiškiai ir įsakmiai suformulavo didysis Bažnyčios mokytojas Tomas Akvinietis: *Gratia non destruit naturam, sed supponit et perficit naturam*[4]. Katalikų Bažnyčia moko, kad antgamtinė malonė negriauja prigimtosios dorinės tvarkos linijų, bet tą tvarką suponuoja, ją kilnina, ją tobulina. Ant prigimties pagrindo statoma antgamtinės malonės karalystė. Antgamtinė malonė gydo prigimtinėje srityje atsiradusias doros ligos *(gratia medicinalis);* antgamtinė malonė atitaiso, atitiesia, kas buvo nupuolę *(gratia elevans);* antgamtinė malonė pašventčia nuodėmių sužeistą prigimtį *(gratia sanctificans);* antgamtinė malonė apšviečia klaidžiojantį protą *(gratia illustrationis)* ir stiprina nusilpusią valią *(gratia inspirationis).*

Kadangi, kaip matėme, tėvynės meilė, tautos reikalais susirūpinimas, tautinės valstybės branginimas yra iš prigimties labai geras dalykas, todėl savaime suprantama, kad Bažnyčia gali čia tikinčiuosius tik skatinti augti ir tobulėti toje tėvynės meilėje, tame tėvynės reikalais susirūpinime, tame savo valstybės branginime.

Krikščionybė tėvynės, tautos, valstybės meilę iškelia į antgamtinės srities kilnumą. Tuos, kurie savo visas jėgas, savo gyvybę aukoja už teisingus, kilnius, šventus savo tautos, savo valstybės reikalus, Bažnyčios atstovai paraleliai vertina su tais, kurie miršta kovodami ir kentėdami dėl šventų tikėjimo ir Bažnyčios teisių, dėl švento tikėjimo išpažinimo ir praktikavimo.

2.

Krikščionybė liečia tėvynės, tautos reikalus ne tik pakeldama žmonių sielose jų vertę į antgamtinę plotmę, bet ir teikdama nurodymų religiją bei dorą arčiau liečiančiais tėvynės, tautos bei valstybės pagrindiniais klausimais. Mat, katalikų Bažnyčios mokslu, antgamtinio tikėjimo šviesa yra

---

[4] Ž. Summa theol. I q. 1. a, 8 ad 2, — q. 2 a. 2 ad 1; — III q. 9 a. 2. c, ir ad 3 — De Malo q. 2, a. 11. c.

reikalinga ir tikriau, lengviau, prieinamiau susiorientuoti ir svarbiuose prigimtosios pasaulėžiūros ir prigimtosios dorinės tvarkos klausimuose. Užtenka įsižiūrėti į paskutinių kelių popiežių pasauliui skelbiamas enciklikas įvairiais svarbiais tautų, visuomenių, valstybių gyvenimo pagrindus liečiančiais klausimais, kad suprastume, kaip labai Bažnyčiai rūpi tikinčiųjų tėvynės, tautos bei valstybės reikalais tikras susiorientavimas, tikrai uolus, pasiaukojąs susisielojimas ir energingas darbas.

Krikščionybė yra priešinga tautų tarpusavio neapykantai, neprietelingumui, silpnesniųjų skriaudimui, bet tai, aišku, ne tik negali tikinčiuosiuose mažinti savo tėvynės, savo tautos ir valstybės branginimo, bet, priešingai, tą meilę ir branginimą tik apsaugoja, apvalo nuo kenksmingų pagaliau kiekvieno tėvynei, tautai, valstybei nedoro egoizmo, ekskliuzyvizmo, išnaudojimo palinkimų ir įpročių.

Krikščionybė yra universali: ji yra skirta visiems laikams ir visoms tautoms. Bet jos universalumas nereiškia, kad ji turi naikinti natūraliąsias, brangintinas tautų individualines ypatybes.

3.

Kaip teigiamai vertinama krikščionybės mokslo tėvynės, tautos, valstybės reikalai, galima įsitikinti iš įsakmių apie tai išsireiškimų. Apreiškimo šaltiniuose, Šv. Rašte ir tradiciniuose Bažnyčios mokslo atstovų raštuose, ir iš oficialių Bažnyčios atstovų pareiškimų ir nurodymų.

Teologams yra gerai žinomi Senojo Įstatymo pranašų raštuose galingai, sujaudintai pareikšti gilūs patriotiniai jausmai, savos tėvynės, savos tautos reikalais susirūpinimas.

Mūsų Dieviškas Atpirkėjas įvairiais atvejais yra pareiškęs, kad Jam visų pirma rūpi savo tautiečių laimė, ir Evangelija mini Jo pro verksmus pareikštą skaudų nusiskundimą, kad tautiečiai nesinaudoja jiems pirmučiausia skirtomis išganymui priemonėmis. Tautų apaštalas šv. Povilas atvejų atvejais reiškia savo laiškuose gilų prie savo tėvynės, prie savo tautos prisirišimą. Jei Dievas leistų, jis sakosi net sutiktų eiti į pražūtį, kad tik jo tautiečiai būtų išgelbėti.

Kalbų stebuklas per Sekmines, kai įvairiomis kalbomis kalbantieji klausytojai girdėjo kiekvienas sava kalba skelbiant šv. Evangeliją, tai yra pranašiškas nurodymas į tai, koks yra iš esmės pagrindinis Bažnyčios nusistatymas įvairių tautų ir įvairių kalbų atžvilgiu. Ketvirtos Laterano santarybos (1215 m.) devintasis kanonas, reikalaudamas, kad Dievo žodžio skelbėjai atsižvelgtų į kalbų ir papročių įvairumą, išreiškia tradicinį Katalikų Bažnyčios pagrindinį nusistatymą. Įsigalėjimas Vakarų Bažnyčios dalyje lotynų kalbos literatūroje ir rymiško rito remiasi istorinėmis ir praktinėmis priežastimis. Pijus XI tradicinės Bažnyčios dvasios prisilaikydamas reikalauja, kad visur misijų kraštuose būtų gerbiamos brangintinos tautų ypa-

tybės, kad tikėjimas, kiek ir kur tik galima būtų skelbiamas gimtąja kalba ir tų tautų sūnų dvasiškių.

Šv. Augustinas, reikšdamas Bažnyčios tradicines pažiūras daug kartų savo autoritetinguose raštuose pareiškia, kad reikia branginti geras tautų individualias savybes. Įvairių tautų skirtumai, anot jo, labai gerai gali patarnauti bendrajam žmonijos tikslui. Jis nenori, kad būtų naikinami geri tautų papročiai ir įvairios gyvenimo formos, jeigu tik jos nekliudo Dievo garbinimo[5].

Viduriniais amžiais mes turime šalia kitų Tomo Akviniečio autoritetingus nevienoje vietoje jo raštuose sutinkamus nurodymus, kaip labai reikia branginti savo tėvynę ir savo tautą[6].

Aiškiai visa plotme mes turime išdėstytą Bažnyčios teigiamą tėvynės, tautos reikalais uolaus susirūpinimo įvertinimą magistralinėse enciklikose, ypačiai Leono XIII, Pijaus X ir Pijaus XI. Antai Leonas XIII savo enciklikoje *Sapientiae christianae* (1890) štai ką sako: „jau prigimties įstatymas mums liepia ypačiai reikšti meilę ir atsidavimą tam kraštui, kuriame mes esame gimę ir užauginti, ir tai iki tokiam laipsniui, kad geras pilietis turi nesibijoti nė mirties dėl tėvynės"... Toje pačioje enciklikoje kitoje vietoje jis rašo: „antgamtinė Bažnyčios meilė ir prigimtoji tėvynės meilė iš to paties amžinojo principo turi savo kilmę. Abidvi tos meilės turi savo Kūrėju ir pirmąja priežastimi Dievą. Iš čia išeina, kad tarp tėvynės meilės ir šventos Bažnyčios negali būti jokio priešingumo ir nesutikimo..." Panašiai Leonas XIII ir kitose enciklikose aiškiai ir energingai pabrėžia tėvynės, tautos meilės, tautai savo jėgų paaukojimo reikalą (ypačiai *Diuturnum illud* 1881, *Immortale Dei* 1885).

4.

Katalikų Bažnyčios mokslo ir autoriteto atstovai nesitenkina apskritai priminę katalikams privalomą tėvynės, tautos meilę, bet jie paliečia ir įvairias tautos reikalų sritis, kuriomis mus ragina, kaip tinka geriems krikščionims ir patriotams, rimtai susirūpinti ir tą susirūpinimą pareikšti uoliais darbais.

Leonas XIII, antai, savo enciklikos *Diuturnum illud* (1881), *Immortale Dei* (1885), *Libertas christiana* (1888), *Sapientiae christianae* (1890) nurodo, kaip mes turime nusistatyti teisingas pažiūras į valstybės gyvenimo idėjinius principus, kuriais turi būti tvarkomas valstybės gyvenimas. *Rerum novarum* tai monumentalinis Leono XIII raštas apie susiorientavimą socialiniame klausime. Pijus XI yra davęs ilgose enciklikose plačių nurody-

---

[5] Ž. Sermo 81, 8, 9; Sermo 80, 8; De Civ. Dei II, 29; ten pat IV, 15; ten pat XIX, 16, ten pat XIX, 17.

[6] Ž. Summa theol. II, II, 2. 101, a. 1; II, 2. E. 101 a. 3 ad 1; 2. E. 101 a. 4; Summa th. I q. 60, a. 5; II. II q. 26, a. 7, 8; S theol. II, II 280.

mų, kaip turi būti tvarkomas šeimos gyvenimas, kaip turi būti rišamas darbininkų ir darbdavių santykių klausimas, kaip reikia žiūrėti į jaunuomenės auklėjimą, kaip reikia reaguoti prieš neteisingą valstybės kliudymą naudingo katalikų organizacijų darbo.

5.

Labai naudingą ir tautų gerovei darbą atlieka Bažnyčios atstovai stiprindami tautose religinį bei dorinį gyvenimą. Juk tautų reikalų eilėje religijos bei doros reikalai turi svarbiausią vietą.

6.

Įsakmių Bažnyčios autoritetų bendroje formoje darytų pareiškimų apie tai, kad tautos turi rūpintis turėti savo valstybę, mes nerandame. Ir suprantama, nes, kad tauta galėtų turėti savo valstybę, reikia, kad ji būtų pribrendusi prie savarankiško politinio gyvenimo ir kad savarankiškos valstybės kūrimui būtų reikiamos sąlygos. Taigi čia negali būti skelbiamų įpareigojimų bendra forma. Katalikų Bažnyčios atstovai betgi visur, kur tik susikūrė savarankiškos valstybės, pareiškė džiaugsmą, kad sukūrusios tas valstybes tautos realizavo savo prigimtines teises, ir jie rūpinosi visaip padėti naujiems savarankiško politinio gyvenimo organizmams. Įvairių tautų dvasiškija daug kur pirmose eilėse dalyvavo atgimstančios tautos darbuose ir daug yra prisidėjusi prie energingo tėvynės nepriklausomojo gyvenimo. Toks kardinolas Mercier, gindamas savo tėvynės ir savosios valstybės reikalus, yra nusipelnęs didžiausią pagarbą visame kultūringame pasaulyje.

Bet katalikų Bažnyčios mokslas visada aiškiai skelbė priedermę branginti valstybę, reikšti ištikimybę savo valstybei ir priedermę klausyti teisėtos valdžios, teisėtų įstatymų. Tai, žinoma, tinka ir savosios valstybės atžvilgiu. Kristus yra įsakęs atiduoti, kas ciesoriaus, ciesoriui (Mork. XII, 14—17). Šv. Petras apaštalas reikalauja valdžios organams reikšti paklusnumą (I Petr. II, 13). Žinomi išsireiškimai šv. Povilo, kad valdžia yra iš Dievo, kad kas priešinasi valdžiai, tas priešinasi Dievo nustatymui (Rom. 13, 2 . . .). Paklusnumą, lojalumą valstybei ir valdžiai visuose jos teisinguose ir teisėtuose reikalavimuose visada aiškiai ir įsakmiai skelbė Bažnyčios atstovai. Tas tradicinis Bažnyčios skelbiamas mokslas taip yra visiems žinomas, kad nėra reikalo apie jį plačiau čia kalbėti. Plačiausiai autoritetingą Bažnyčios mokslą šiuo klausimu yra dėstęs Leonas XIII savo enciklikose *Diuturnum illud, Sapientiae christianae, Immortale Dei.*

III.

Dabar tenka pažiūrėti, kokie dažniau reiškiasi nesusipratimai dėl krikščionybės pozicijos patriotizmo, tautiškumo atžvilgiu, kokie dažniau

pasitaiko Katalikų Bažnyčiai priekaištai dėl jos santykių su tėvynės, tautos, valstybės reikalų branginimu, ir ypačiai svarbu panagrinėti dažniau pasitaikančius ypačiai šiais laikais nesusipratimus tarp tų, kurie yra gyvai susirūpinę religijos reikalais ir tarp tų, kurie sakosi didžiai esą susirūpinę tėvynės, tautos bei valstybės reikalais, ir suprasti tų nesusipratimų priežastis.

1.

Seniau dažniau tekdavo nevienoje šalyje katalikams susidurti su priekaištu, kad jie, daugiau vertindami savo tėvynę, savo tautą nusidedą pačios krikščionybės mokslui, kuris įsako mylėti visus žmones, taigi visas tautas ir visų tėvynes. Bet čia lengva atsakyti, kad tėvynės, tautos meilė nenaikina visų žmonių, visų tautų meilės, bet tik pabrėžia šalia visiems privalomos artimos meilės, dar specialios meilės įpareigojimą savo tėvų, savo šeimos, savo tėvynės, savo tautos atžvilgiu. Šita didesnė savųjų meilė, normaliai santykiams tvarkantis, turėtų kaip tik prisidėti prie sėkmingesnio ir kitų atžvilgiu artimo meilės dorybės išugdymo.

Reikia betgi pripažinti, kad yra pasitaikę kraštų, kur tėvynės meilė hipertrofiškai reiškėsi, dalimi ir katalikų tarpe, ir yra buvę atsitikimų, kad vienų ir kitų kraštų nekatalikai mokėjo išlaikyti žmoniškesnius tarpusavio tarptautinius santykius, negu tų kraštų katalikai.

2.

Teisingai ne kartą yra daryta priekaištų kai kurių kraštų katalikams ir vargingesniųjų sluoksnių reikalų vardu. Pasinėrę nepaisančiose socialinės dabarties romantiškose svajonėse apie didžiąją savo tautos praeitį ir entuziastiškai siekdami tautos garbės ir didybės kitų tautų tarpe, o tuo tarpu nesistengdami prisidėti prie žmoniškesnių gyvenimo ir pragyvenimo sąlygų sudarymo neturtingesniųjų savo tautiečių masėms tėvynės viduje, kai kurių šalių ir katalikai yra tokiu būdu sukarikatūrinę ir tėvynės meilę ir afišuojamą tautiškumą.

Bet čia kalta ne krikščioniškojo mokslo doktrina, tik nusižengę čia tam mokslui tikintieji.

Tėvynės meilė ir tautos meilė gali ir *per defectum* ir *per excessum* būti iškreipta ir ne vieno kataliko praktiniame gyvenime ir veikime.

3.

Bet daug dažniau tenka dabar išgirsti priekaištų katalikybei, kad jos mokslas esąs priešingas tėvynės, tautos, tautinės valstybės interesams. Priekaištai tie, kaip matysime, eina ypačiai iš šių priežasčių: iš katalikų mokslo šitais klausimais nepažinimo, iš klaidingo išvadų darymo, iš nevykusio elgimosi šitoje srityje kai kurių katalikų, iš klaidingo tėvynės, tautos ir tautinės valstybės supratimo.

a) Pasitaiko dar vis priekaištų dėl katalikų mokslo universalumo, dėl Katalikų Bažnyčios internacionalumo, dėl duodamų katalikams direktyvų iš už tėvynės ribų esančio katalikybės centro. Į šituos priekaištus pasitenkinsime čia trumpai atsakę. Katalikybės mokslo universalumas nereiškia kokio tautinius individualumus niveliuojančio uniformiškumo, bet tik tai, kad katalikybės mokslas yra skiriamas visiems laikams ir visoms tautoms. Katalikų Bažnyčios internacionalumas reiškia, kad katalikų religija nėra tik vienai tautai, kad ji yra tarptautinis reiškinys. Bet ji galima vadinti tam tikra prasme ir *anttautine* dėl jos galutinio autoriteto pagrindo Dievuje ir tam tikra prasme *tautine,* būtent, kad ji tinka ir skirta kiekvienos tautos išganymo reikalui. Savaime suprantama, kad katalikybės centras negali būti kokios nors tautos specifiškas tautinis reikalas; jis turi būti nepriklausomas nuo bet kokių tautinių autoritetų, nes tik tokiu būdu gali tinkamai išpildyti savo universalinę ir tarptautinę, visoms tautoms skirtą misiją.

b) Daroma neretai priekaištas, kad katalikybė daugiau vertindama antgamtiškumą, į antgamtinius dalykus visų pirma dėmesį kreipdama, tuo pačiu, girdi, mažina, slopina tikinčiųjų susirūpinimą prigimtaisiais tautos, tėvynės ir tautinės valstybės reikalais. Šito priekaišto darytojai, matyti, nėra susipažinę su katalikiškosios doktrinos požiūriu, kurį taip vaizdžiai ir energingai išreiškia Tomas Akvinietis: *Gratia non destruit, sed perficit naturam* . . . Krikščionybės mokslu, antgamtiškumas prigimties tvarkos ne tik neardo, bet ją stiprina, tobulina. Didesnis antgamtiškumo vertinimas, krikščionybės mokslu, turi žmogaus sieloje padidinti, patobulinti ir Dievo nustatytos prigimtos tvarkos vertinimą. Antgamtiška Dievo ir artimo meilė turi antgamtiška šviesa ir jėga patobulinti ir sustiprinti ir tėvynės bei tautos meilę ir jos reikalais susirūpinimą.

c) Dažnai reiškiama baimės, kad krikščionims rūpi, girdi, vien tik Dievas, o viskas kita tik dėl Dievo ir Dievuje. Tat atrodo, kad tikintiesiems turi, girdi, būti nesvarbu šiaip ar kitaip vyks tėvynės ir tautos reikalai, ir iš krikščionybės požiūrio nesą matyti, kam reikia sielotis tautos reikalų pažanga, tautos garbe ir didybe.

Čia reikia vėl priminti, kad krikščionybės mokslu Dievas ir apreiškimą duodamas prigimties neardo, prigimtinės tvarkos nenaikina, bet ją tobulina, stiprina. Taigi tėvynės, tautos, tautinės valstybės, kaip prigimtinės Dievo nustatytos tvarkos dalykai ne tik negali būti pagal krikščionių mokslą nevertinami, bet, priešingai, tik dar daugiau branginami ir uoliau rūpinami.

Katalikų teologų mokslu, dorinėje tvarkoje yra daugybė dorinių santykių, daugybė dorybių, tarp kurių yra organiška santvarka. Dorybės nevisos yra lygios vertės atžvilgiu. Svarbiausia iš visų yra Dievo meilė. Bet

ir dorybių srityje, katalikų teologų mokslu, viršesnė dorybė nestelbia, netrukdo žemesnės, bet ją stiprina, tobulina.

Visi daiktai, visi dalykai turi santykių tarp savęs ir su visatos Kūrėju —Dievu. Šitame klausime labai yra svarbūs šie Tomo Akviniečio aiškinimai: *„in referendo res ad finem invenitur unus finis omnibus communis, qui est ultimus finis; sed inveniuntur diversi fines proprii secundum diversitatem entium. Bonum enim invenitur in rebus secundum duplicem ordinem . . . , scilicet secundum ordinem unius rei ad rem aliam, qui ordo similis est ordini, quem partes exercitus ad invicem habent; et alius est ordo rerum ad finem ultimum, qui scilicet est similis ordini exercitus ad bonum ducis. Et quia res referuntur in finem ultimum communem mediante fine proprio, ideo secundum diversitatem finis proprii efficitur diversa relatio rerum ad finem ultimum. Sic ergo dicendum est, quod sicut rerum omnium unus est finis ultimus, scilicet Deus, ita et voluntatum omnium est unus ultimus finis, scilicet Deus. Nihilominus tamen sunt alii fines proximi; et si secundum illos fines servetur debita relatio voluntatis in finem ultimum, erit recta voluntas; si autem non, erit perversa*[7]. . .

Trumpai tai išreiškiama paprastai šitokiu sakiniu: *Nec potest esse debita relatio alicuius rei ad finem ultimum nisi mediante fine, qui suo generi debetur*[8]. . . *(qui est proprius naturae illi)*[9].

Taigi ir tėvynės, tautos reikalai bus gerai Dievo atžvilgiu tvarkomi, kai jų tvarkyme bus žiūrima tėvynės, tautos prigimties, jų vertingų ypatybių, reikalų.

Kaip visų prigimties dalykų ir reikalų, taip ir tėvynės, tautos, tautinės valstybės reikalų supratimas gali būti didesnis ar mažesnis; tie reikalai gali keistis, jų pažinimas gali plėtotis. Tikintieji tad privalo čia žiūrėti, kad tuos reikalus tinkamai suprastų ir neapsileistų jų rūpinime.

Per tikinčiųjų čia nesusipratimą ir apsileidimą gali kartais daug nukentėti tėvynės, tautos reikalai. Čia, žinoma, ne bus kaltas krikščionybės mokslas, bet tik to mokslo netikę sekėjai.

Krikščionybės mokslas neduoda smulkesnių įsakmių nurodymų, kaip įvairių dorybių srityse besikeičiančiose sąlygose reikia elgtis. Čia patys tikintieji privalo susirasti deramo elgesio takus. Gali čia pasitaikyti ir *inculpabilis ignorantia,* kai masės nėra pribrendusios susiorientuoti tuose reikaluose, ypačiai esant komplikuotesnėms aplinkybėms.

d) Daromas dabar vienur kitur neretai priekaištas, kad Katalikų Bažnyčia skaldo tautinę vienybę, nederindama religinių reikalų su visos tautos reikalais, būtent, nepalenkdama religinių reikalų visos tautos reikalų visumai, valstybės atstovaujamai. Katalikų Bažnyčios mokslas skelbia, kad

[7] In sent. 1. II dis. 38. q. 1, a. 1. c.
[8] Visur pabraukimai mano. *Autorius.*
[9] In l. sent. II dist. 38, q. 1, a. 2. c.

ir Bažnyčia ir valstybė savo srityse yra nepriklausomos, bet privalo sutariamai darbuotis, turėdamos reikalo su tais pačiais žmonėmis. Kai jos yra viena nuo kitos nepriklausomos, tai pageidaujamas sutarimas jų veikime negali reikšti Bažnyčios pasidavimą diriguoti valstybės valdžiai. Bažnyčia čia laikosi Kristaus pasakymo, kas ciesoriaus ciesoriui, kas Dievo Dievui. Bažnyčia laikosi Kristaus įsakymo išlaikyti ištikimai Jo mokslą, prižadant Jam jai pagalbą iki pasaulio pabaigos, taip, kad pragaro galybės jos nenugalėtų. Bažnyčiai visada čia privalomi apaštalų žodžiai, kad daugiau reikia klausyti Dievo negu žmonių. Valstybės, nors turi skirtingą sritį nuo Bažnyčios ir yra nuo jos nepriklausomos, tai betgi nėra jos nepriklausomos nuo Dievo. Dievo valdžia siekia plačiau negu Bažnyčios valia. Šv. Petras ir Povilas apaštalai savo laiškuose skelbia, kad kiekviena valdžia yra iš Dievo, kad valdovai yra *ministri Dei,* yra Dievo tarnai. Taigi valstybės ir valstybių valdovai privalo atsižvelgti į pareikštus Dievo nurodymus ir apreiškime duotus ir prigimties knygoje išskaitomus, būtent, į Dievo nustatytą žmonių santykiams dorovinę tvarką.

Tarp įvairių tautos reikalų yra ir religiniai bei doriniai ir jie, žinoma, savo verte yra aukštesni už visus kitus. Religinių bei dorinių reikalų didesnis vertingumas, kaip matėme, kitų reikalų nestelbia, bet turi padėti uoliau juos atlikti. Kai religiniai bei doriniai reikalai priklauso Bažnyčios tvarkymo sričiai, tai, žinoma, juos saviškai neturi teisės tvarkyti valstybės valdžia.

Valstybės sritis, taigi ir valstybės valdžios kompetencija tokiu būdu neapima visų tautos reikalų sričių.

Bet ne tik Bažnyčia, bet ir daugiau yra, kas tautoje turi teisių ir reikalų nepriklausomai nuo valstybės ir nuo valstybės valdžios. Yra asmens teisių ir reikalų, kurių valstybė neturi teisės neigti ir kur valstybės valdžia neturi moralinės teisės kištis. Yra šeimos teisių, kurių valstybė neturi moralinės galios keisti. Leono XIII, ypačiai enciklikoje *Rerum novarum* ir Pijaus XI enciklikoje *Quadragesimo anno* yra aiškiai autoritetingai skelbiama, kad tuose dalykuose, kur atskiri asmens ir įvairios piliečių kuriamos naudingos organizacijos išsigali tinkamai savo darbus varyti, tai tų darbų neprivalo imtis valstybė. Jos priedermė yra reikale tuose dalykuose atskiriems asmenims padėti, bet ne jų tuos darbus drausti, trukdyti ar jiems paraleliai kokius čia savo darbus pradėti. Valstybės čia turi tik subsidiarinę funkciją. Šitą pažiūrą Pijus XI enciklikoje *Quadragesimo anno* skelbia esant nesugriaunamą svarbųjį visuomenės filosofijos principą, kurį valstybė privalo lojaliai respektuoti.

Atskiros organizacijos, kurias piliečiai steigia įvairiems naudingiems reikalams, turi iš to paties pagrindo, kaip ir valstybė, gyvenimo teisę, būtent iš Dievo, kaip prigimtosios tvarkos Kūrėjo. Ne iš valstybės įgaliojimo tad tos organizacijos turi egzistavimo teisę; valstybė neturi teisės neleisti

joms kurtis ir veikti. Toks yra šituose dalykuose įsakmus Leono XIII ir Pijaus XI enciklikų mokslas.

Bažnyčios atstovai ta proga pareiškia, kad valstybė galės geriau atlikti savo uždavinius, kai ji nesiskverbs ne į savo sritį, kai nesiims ne savo darbų. Šitas Bažnyčios atstovų mokslas yra labai svarbus, nes jis įneša daug šviesos į tėvynės, tautos, valstybės reikalų ir jų santykių supratimą ir persergi nuo pragaištingų čia klaidų, kurios, deja, šiais laikais labai kenkia nevienos tautos gerovei.

e) Kas čia pasakyta prieš valstybės kompetencijos nenatūralų išplėtimą, tai tinka ir prieš kiekvieną etatizmą, prieš kiekvieną totalinę valstybę, kuri nori totališkai valdyti, saviškai tvarkyti visas žmogaus ir tautos gyvenimo sritis.

Keletą žodžių noriu čia dar tarti specialiai apie rasinę valstybę. Katalikų Bažnyčios mokslu, nieko negalima turėti prieš saugojimą gerų rasės savybių, prieš rasės sveikatingumu, išlaikymu susirūpinimą. Kitas dalykas, kai rasė, kraujo grynumas, tam tikra rasė, pav., nordiška vokiečių rasė, pastatoma nelygstama, didžiausia vertybe ir iš jos viskas vertinama. Krikščionis negali pripažinti kitokios vertybių tvarkos, kaip tik galutinai remiamos Dievu, bet ne rase. Taigi ir rasiniu požiūriu pagrįsta valstybė neturi moralinės teisės nei griauti atskiro asmens sąžinės teisių, nei šeimos pagrindų, nei Bažnyčios autoriteto, nei įvairių naudingų organizacijų prigimtinių teisių.

4.

Kaip jau minėjau, nesusipratimai tarp tų, kurie sakosi esą ypačiai susirūpinę tėvynės, tautos reikalais ir tarp tų, kurie gyvai vertina krikščionių religijos reikalus, dažniausiai kyla iš nepakankamo pažinimo krikščioniškosios doktrinos šiuo atžvilgiu nurodymų, o taip pat iš klaidingo supratimo tėvynės, tautos ir valstybės reikalų ir santykių tų reikalų rūpinime.

Nemaža progos tiems nesusipratimams atsirasti duoda ir tikinčiųjų nesusipratimas, arba menkas tautinių reikalų supratimas ir tų reikalų srityje neretai apsileidimas ir nevykęs tų reikalų atlikimas.

Be galo bus daug patarnauta tėvynei, kai tėvynės ir tautos bei valstybės reikalai bus rūpinami, gerai pasistengus juos suprasti, pasinaudojus Bažnyčios mokslo atstovų teigiamais nurodymais ir įvairių tautų teigiamais patyrimais ir rimtais pavyzdžiais, ir reikiamai įsigilinus į mūsų tautos istoriją, jos psichologiją, jos dabartinę padėtį.

Negana tik nusimanyti, kad esi lietuvis, reikia, kad būtum doriškai švarus, taurus, religiškai susipratęs, suprantąs didelę valstybės vertę, jos uždavinius, jos funkcijas, jos kompetencijos ribas. Kad tautos organizmas būtų sveikas, kad jis tobulėtų visa visuma, reikia, kad visi tautą su-

darantieji elementai būtų sveiki, vienas kito nepažeidžiami, vienas su kitu susiderinę.

Tiesiai reikia pasakyti, kad tėvynės, tautos reikalų padėtis gera bus tik tada, kai neturės kuo nusiskųsti ir atskiras asmuo ir dėl savo teisių ir dėl savo gyvenimo sąlygų, kai šeimos židiniai bus sveiki ir laimingi, kai religiniai bei doriniai reikalai bus lemtai atliekami, kai valstybės darbas eis tinkama vaga, negriebdamas plotų, kurie jam nepriklauso ir neapleisdamas tų uždavinių, kuriuose jis yra kompetentingas, kai visuomenėje klestės įvairios naudingos organizacijos, kai santykiai su kitomis tautomis bus remiami visur teisingumu ir kilniu žmogiškumu. Šitai visa įeina į sveikai suprastos tėvynės, tautos meilės turinį. Šitaip galima trumpai aptarti tikro patriotizmo, tikro tautiškumo uždavinius, rūpesčius ir siekimus.

Tą tikrą pilnutinį patriotizmą, tą tikrą nesužeistą tautiškumą mes privalome reikšti savo gyvenimo darbuose ir visomis išgalėmis kelti mūsų tautiečiuose. Tuo būdu būsime tvarkoje ir su tikrai suprastos tautybės reikalais ir su krikščionybės mokslo reikalavimais, atliksime tinkamai savo pareigas ir Dievui ir Tėvynei.

LITERATŪRA.

St. Dunin-Borkowski, S. J., Rings um den Nationalismus. Sudėtiniame veikale „Katholische Staatslehre und volksdeutsche Politik" herausgegeben von Dr. G. J. Ebers, Freiburg i. Br. 1929.

J. Mausbach, Nationalismus und christlicher Universalismus, jo veikale „Aus katholische Ideenwelt", Münster i. W. 1921.

J. V., Ducatillon, Le vrai et le faux patriotisme, Paris (Spes) 1933.

C. Gröber, Kirche, Vaterland und Vaterlandsliebe, Freiburg i. Br. 1935.

E. Schlund, Katholizismus und Vaterland, München ²1925.

A. Rademacher, Die Vaterlandsliebe nach Wesen, Recht und Würde. Eine sozialphilosophische Studie, Köln 1915.

J. Folliet, Morale internationale, Paris (Bloud) 1935.

C. Gröber, Nationalkirche? Ein aufklärendes Wort zur Wahrung des konfessionellen Friedens. Freiburg i. Br. ²1935.

Du Plessis de Grenodan, Patrie. Studija išspausdinta „Dictionnaire Apologétique de la Foi Catholique". Paris (Beauchesne) 1926.

J. Nötges S. J., Nationalsozialismus und Katholizismus, Köln 1931.

A. Stonner, Nationale Erziehung und Religionsunterricht. Regensburg 1934.

Vaussard, Enquête sur le nationalisme, Paris (Spes).

R. Michels, Zur historischen Analyse des Patriotismus. Studija, išspausdinta „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik" in Verbindung mit Werner Sombart und Max Weber, herausgegeben von Edgar Jaffé, 36. Band, 14-43 ir 394-449. Tübingen 1913.

Pijaus XI socialinės idėjos

Stasys Bačkis

Kalbant šia tema, yra pavojaus nutolti nuo Šventojo Tėvo minčių. Todėl, vengdami moralinio, juridinio ir socialinio modernizmo, kurį Pijus XI yra pasmerkęs savo pontifikato pradžioje enciklikoje *Ubi arcano* (1922.XII.23 d.), šiame rašinyje plačiai naudosimės citatomis iš pačios Pijaus XI enciklikos, kuri yra tikrasis šaltinis Pijaus XI socialinėms idėjoms pažinti.

Pirmiausia pasisakysime, koks yra sąryšis tarp katalikų akcijos ir popiežiaus skelbiamų socialinių idėjų, toliau panagrinėsim, kokias socialines idėjas jis iškelia, kokios priedermės tenka atlikti ryšium su tomis idėjomis atskiriems asmenims, įvairioms institucijoms ir, pagaliau, kokias sąlygas jis nustato, kad tos idėjos būtų vykdomos ir būtų pasiektas socialinis teisingumas, tvarka, ramumas ir gerovė.

I.

Socialinę misiją turi atlikti katalikų akcija. Ta prasme rašo 1927 m. kovo mėn. 2 dien. „Osservatore Romano" ir ta kryptimi Pijus XI kalba savo laiške, rašytame 1928 m. liepos mėn. 30 dien. tarptautinei katalikių moterų draugijų sąjungai, kur jis katalikų akciją šitaip apibūdina: „Katalikų pasauliečių dalyvavimas hierarchiniame apaštalavime religiniams ir moraliniams principams ginti, sveikai ir gera darančiai socialinei veiklai plėsti, katalikų hierarchijos vadovybei išlaikyti neįpainiotai ir aukščiau politinių partijų, kad katalikiškasis gyvenimas būtų realizuotas šeimoje ir visuomenėje". Tai, kas pasakyta, Pijus XI patvirtina savo laiške kardinolui B e r t r a m u i[1], kur sakoma, kad katalikų akcija yra pati „socialinė akcija, nes ji siekia praplėsti Kristaus viešpatavimą ir šitokiu būdu parūpinti visuomenei didžiausią gėrį ir visas tas gėrybes, kurios iš to eina: tas, kurios priklauso tautos valdymui ir vadinasi politinėmis, nėra privatiniai turtai ir nepriklauso atskiriems asmenims, bet yra bendri visiems piliečiams". Pabrėžiu, kad ne vien Pijus XI ta prasme moko: Pijus X savo enciklikoje *Il fermo proposito* rašo, kad katalikų akcijos tikslas yra:

---

[1] Žiūr. „La Vie Intellectuelle" du 15 mai 1929, straipsnyje „La mission sociale de l'Action Catholique", parašytame *E.-X. Maquarto*.

„Kovoti visomis teisingomis ir teisėtomis priemonėmis su priešKrikščioniška civilizacija; *atitaisyti visomis priemonėmis netvarką, kuri dėl jos kyla; įvesti Jėzų-Kristų į šeimą, mokyklą, visuomenę;* . . . .

imti širdin tautos reikalus, ypačiai žemės ūkio ir darbininkų klasių, ne vien skelbti visiems religinį principą, tikrąjį ir vienintelį paguodos šaltinį skaudžiose gyvenimo valandose, bet taip pat stengtis nušluostyti ašaras, sušvelninti jų vargus, pagerinti ekonomines sąlygas išmintingais žygiais; . . . .

todėl stengtis ir daryti žygių, kad viešieji įstatymai būtų teisingi, atitaisyti arba panaikinti tuos, kurie yra neteisingi“[1a]. Todėl popiežių doktrina, tradicijomis ir nurodymais visi katalikai turi apaštalauti, kad Evangelijose skelbiamas mokslas galėtų būti realizuotas ir socialiniais klausimais. Popiežiai pageidauja, kad visais klausimais katalikai laikytųsi sveikos filosofijos ir doktrinos nurodymų, Evangelijos dvasios. Tuo reikalu Pijus XI kardinolui Bertramui rašytame laiške[2] pažymi: „Katalikų akcijos esmė iš tikrųjų nėra, kad kiekvienas atskirai siektų savo krikščioniškos tobulybės, nors tai yra jos pagrindinis ir pirmutinis tikslas: ji yra tikrasis apaštalavimas, kuriame dalyvauja visų socialinių klasių katalikai, eidami sujungti mintimis ir veikla į *sveikos doktrinos* ir į *įvairios socialinės veiklos centrus,* centrus sudarytus pagal įstatymus ir todėl gaunančius iš vyskupų paramos ir pagalbos“.

Iškėlęs šias mintis, neturiu tikslo nagrinėti bažnytinės ir valstybinės srities kompetencijos, nes tai išeina iš šio referato ribų. Tomis mintimis tenorėjau nubrėžti popiežių doktrinos bendruosius principus, gaires socialiniais klausimais ir nurodyti, kad visi katalikai turi dirbti pagal popiežių nurodymus socialinėje srityje, jei nori, kad Evangelijos dvasia nepasiliktų popieriuje, o būtų gyvenimo balzamas, lengvintų socialines neteisybes ir pakeltų vargingųjų luomų gerovę.

Neoperuosiu bedarbių skaičiais, nenurodinėsiu, kiek be duonos ir skurdžiai gyvena, kiek žmonių kuriame krašte gauna iš valstybės iždo, savivaldybių ir savišalpos kasų pagalbos. Pasitenkinsiu tik pažymėdamas, kad gyvenamasis momentas yra toks, kad valstybės vyrai, mokslininkai galvoja, kaip nugalėti dabarties politinius, ekonominius sunkumus ir kokias gaires ateičiai nustatyti. Ar iš kairės, ar iš dešinės, ar iš centro — niekas nebedrįsta šiandien tvirtinti, kad gyvename vien tipišką krizių laikų ciklą. Visi sutaria, kad gyvename politinės, ekonominės, socialinės struktūros krizę. Ir kadangi taip yra, tad visi valstybės vyrai, mokslininkai teigia reikiant rasti naujos santvarkos pradų, kad išbristume iš sunkumų. Dėl to, nebūdami nei dideli pesimistai, nei optimistai, drįstame teigti prof. J.

[1a] Žiūr. encikliką Il fermo proposito, išleistą Bonne Presse, Paris, pusl. 97.
[2] Žiūr. *Acta Apostolicae Sedis* 1928 m. gruodžio mėn. 3 dien.

Barthélemio žodžiais: *„Dabarties suirutė gimdo naujos santvarkos pradus. Gyvenamasis laikas yra konstruktyvus.* Netvarka nėra bergždžia, nes ji rengia naujai santvarkai kelią ir formas. Todėl nereikia būti pesimistams, bet reikia panaudoti gyvenamojo laiko sąlygas taip, kaip galima", nes visuomet laimi tie, kurie nenusimena ir ieško kelių iš keblios padėties išeiti. Šitokiomis aplinkybėmis katalikai turi taip pat susimąstyti, išžiūrėti popiežių reiškiamas mintis socialiniais klausimais ir imtis konkretaus darbo. Šįkart sustosime ties Pijaus XI mintimis, to Šventojo Tėvo, apie kurį „Rytas" š. m. vasario mėn. 22 dien. cituoja nekataliko atsiliepimą iš „The Ceylon Daily News": „Net ir tie, kuriems popiežijos idėja yra svetima, Pijaus XI asmeniui nieko negali prikišti. Toje asmenybėje glūdi tiek energijos ir patrauklumo, kad jam prabilus suklusta visas pasaulis. Pijus XI yra teisėjas, taikytojas su nuostabiai subtilaus dorinių vertybių, teisingumo ir laisvės pajautimo dovana. Jį rasi visur ir vien tik gėrio pusėje, dėl jo jis kovoja, juo jis nori sužavėti pasaulį. Chaose, grasinančiame praryti pasaulį, jis sugebėjo pasidaryti dvasiniu Europos vadu . . . Jis pakelia savo balsą tik tada, kai atsiduria pavojuje dorinė santvarka, kai pradedama nebepaisyti dieviškojo teisingumo principų. Negali būti nė menkiausios abejonės dėl jo absoliutaus taurumo". Išgirdę tokį Šventojo Tėvo Pijaus XI apibūdinimą, leisimės tyrinėti, ką jis skelbia socialinėje srityje. Tai nebus nauji atradimai ar naujitelaitės mintys. Tai bus bandymas patarnauti Bažnyčios, popiežių kilniosioms mintims. Tai bus paskatinimas skleisti gražiąsias idėjas, kad jos taptų gyvu kūnu ir palengvintų gyvenamą skurdą bei išblaškytų baimę dėl rytojaus, baimę, kuri yra gyvenamojo laiko didžiausia blogybė. Tai darydami mes prisimenam pedagogo Payot mintį, kad *„kovoje dėl idėjų negali būti poilsio. Kiekvienas, nors ir laikinas stabtelėjimas, kiekvienas atslūgimas idėjų propagandoje yra lygus kapituliavimui"*. Eidami iškelti Pijaus XI socialinių idėjų, tenorime tik patarnauti tam, kad tiesa būtų ieškoma ir būtų dėl jos kovojama. Čia pasinaudosime popiežiaus Pijaus XI enciklika *Quodragesimo anno*[3]. Pradėdamas enciklką, Pijus XI pamini Leono XIII enciklką *Rerum Novarum* ir nurodo, kad „tam nuostabiam ganytojiško rūpesčio dokumentui jau buvo paruošusios kelią kitos mūsų pirmatako enciklikos: apie draugiją, šeimos ir moterystės sakramento pagrindus *(Litt. Encycl. Arcanum, d. 10 Febr. 1880)*, apie valstybinės galios kilmę *(Litt. Encycl. Diuturnum d. 29 Jun. 1881)* ir jos sutvarkytus santykius su Bažnyčia *(Litt. Encycl. Immortale Dei d. 1 nov. 1885)*, apie pagrindines krikščionio piliečio priedermes *(Enc. Sapientiae Christianae, d. 10 Jan. 1890)*, apie socializmo klaidas *(Enc. Quod apostolici numeris, d. 28 Dec. 1878)* ir klaidingas žmogiškosios

[3] Lietuviškai, kaip atspaudas iš „Tiesos Kelio", yra išleista Katalikų Veikimo Centro ir pavadinta „Pijaus XI enciklika apie socialinį teisingumą". Kaunas 1931.

laisvės teorijas *(Enc. Libertas, d. 20 Jun. 1888)*, taip pat daug kitų, kurios pilnai išreiškia Leono XIII mintį. Tačiau enciklika „Rerum Novarum" ypatinga tuo, palyginus su kitomis, kad pateikė kaip tik svarbiu ir reikalingu momentu tikrų direktyvų tinkamai spręsti sunkioms visuomeninio gyvenimo problemoms, kurios vadinamos „socialiniais klausimais"[4]. Iš to matyti formalinis Pijaus XI idėjų sąryšis su ankstyvesniųjų popiežių mintimis tais pačiais klausimais, taip pat matyti ir jo noras, pažymėtas enciklikos pradžioje — „visiems tikintiesiems pasaulio katalikams" — „apie visuomenės tvarkos atnaujinimą ir apie jos pagal Evangelijos mokslą patobulinimą".

II.

Nenutolsime nuo temos, pasakydami, kad tuščia būtų nagrinėti popiežių socialines idėjas, jei praktikos gyvenime katalikai socialiniame *darbe nesijungs dvasių ir širdžių giliu sutarimu Bažnyčios socialinei doktrinai įgyvendint.* Jei norime rasti išeitį iš krizės, tai nepakanka pažinti gerai idėjas, turėti gerų norų, reikia ir darbų, veiksmo, nes tik akcija laimi. Ta akcija, veikimas gali įvairiai reikštis. Šventasis Tėvas Pijus XI, nurodydamas socialines gaires, iškeldamas socialines idėjas, daug patarimų duoda. Tuo tarpu apsistosime ties jo socialinėmis idėjomis.

1. Nuosavybės teisės idėja

Popiežius Leonas XIII gynė nuosavybės teisę. Pijus XI pabrėžia, kad „nei Leonas XIII, nei teologai, Bažnyčios vedami bei mokomi, niekad neneigė ir neabejojo dėl dviejų, individualinių ir socialinių, nuosavybės savybių, žiūrint, kam ji tarnauja, atskirų žmonių ar bendrajai gerovei; priešingai, visi vieningai teigė, kad nuosavybės teisė žmogui eina iš prigimties, taigi iš Dievo, kad kaip kiekvienas galėtų apsirūpinti reikalingais dakitais sau ir saviškiams, taip šios teisės dėka gėrybės, kurias Dievas skyrė visai žmonių giminei, galėtų tarnauti savo paskyrimui. Visa tai galima pasiekti tik laikantis tam tikros ir gerai nustatytos tvarkos[5]". Pabrėžęs šį nuosavybės pobūdį, Pijus XI įspėja atsidėjus vengti, kad nepakliūtume stačiai į *individualizmą* arba prie jo nepriartėtume. Tai atsitinka, jei paneigiamas ir paniekinamas socialinis bei viešasis nuosavybės pobūdis. Vėl reikia vengti pakliūti į *kolektyvizmą* ar į jo skelbiamas idėjas, kai atmetamas arba susilpninamas nuosavybės privatinis bei individualinis pobūdis. Be to, Pijus XI pastebi, kad pagrindiniu principu nuosavybės reikalu reikia laikyti tai, kad nuosavybės teisė ir jos naudojimas yra du skirtingi dalykai. Teisingumas reikalauja nuosavybę šventai gerbti ir nežeisti svetimos teisės, ne-

[4] Ten pat 5.
[5] Ten pat 15.

peržengti savo nuosavybės teisių ribų. Iš kitos pusės savininkai privalo naudoti savo turtus tik padoriai. To iš jų reikalauja ne teisingumas (komutatyviniu vadinamas), bet kitos dorybės, kurių dėdamų priedermių pildymo negalima reikalauti įstatymo keliu“[6]. Pagrindų nuosavybei įgyti Pijus XI nurodo du: užvaldymą niekam nepriklausančio daikto ir darbą[7]

2. Tinkamo kapitalo ir darbo vaidmens nustatymo idėja bei teisingo paskirstymo principas.

Darbininkų triusu kyla tautų ir valstybių turtai. Tik dideliu, suderintu visų žmonių darbu galima pasiekti geresnę būtį. Dirbti, reiškia — vartoti sielos ir kūno pajėgas gamtos dalykams valdyti arba juos naudoti priemonėmis toms pajėgoms lavinti. Tačiau gamtos išteklių naudojime turi būti laikomasi tvarkos, o ta tvarka yra tai, kad kiekvienas daiktas turėtų savo šeimininką. „Iš čia išeina — išskyrus tik atvejį, kai kas dirba sau, — kad vieno darbas ir kito kapitalas turi bendradarbiauti: vienas be kito nieko negali padaryti. Taip manė ir Leonas XIII, kai rašė: „Nėra kapitalo be darbo, nei darbo be kapitalo *(Enc. Rerum Novarum, n. 15)*[8]. Toliau kalbėdamas apie kapitalą ir darbą, Pijus XI nurodo, kad neteisinga yra kapitalui reikalauti sau visa, kas yra pagaminta, visus vaisius, vos palikti darbininkui tik tai, kas būtina yra jėgoms palaikyti bei atnaujinti. Tai ne tik neatitinka nė jokiam ekonomijos dėsniui, bet taip pat nė teisingumui, ir tokia tvarka tik veda į pasipriešinimą tuos, kurie netenka dėl tokio kapitalo reikalavimo natūralinės teisės geresniam gyvenimui. Todėl smerktinas yra ir kitas reikalavimas, kaip neteisingas, kad viskas, kas priauga ar kas lieka, — atskaičius tik tai, ko reikia kapitalui amortizuoti bei atnaujinti, — teisėtai priklauso darbininkams. „Kad leistieji daiktai galėtų tikra ir pastovia tvarka tarnauti žmonėms, pati prigimtis paskirstė gėrybes, įvesdama privatinės nuosavybės įstatymą“[9]. Nesusipratimams išvengti ir teisingam paskirstymui realizuoti „turtai, kurie dėl ekonominės bei socialinės pažangos nuolat auga, turi būti taip skirstomi atskiriems žmonėms bei luomams, kad būtų išlaikytas, kaip Leonas XIII sako, jų naudingumas bendruomenei, arba kitaip sakant, kad būtų apsaugota bendroji visuomenės gerovė“[10]. Toliau Pijus XI priduria: „Kiekvienam turi būti duota, kas jam priklauso, ir reikia taip daryti, kad žmogiškųjų gėrybių paskirstymas būtų vykdomas pagal viešosios gerovės reikalavimus arba socialinio teisingumo normas, nes šiandien dėl žymaus kontrasto tarp saujelės turtingųjų ir milijoniškų varguomenės barnių kyla pavojinga disharmonija, kurią kiekvienas protingas žmogus mato“[11].

---

[6] Enc. Rerum Novarum n. 19. Ten pat 16.
[7] Ten pat 17.
[8] Ten pat 18.
[9] Ten pat 19.
[10] Ten pat.
[11] Ten pat.

3. Proletariato būties pagerinimo idėja

Ši idėja yra susijusi su teisingo turtų paskirstymo idėja ir su tuo, kad turtai nėra pritaikyti įvairių luomų reikalams, kaip tatai pritiktų. Pijus XI sako, kad nors pauperizmas sumažėjo, ypačiai didesnėse ir kultūringesnėse valstybėse, bet išaugo proletarų skaičius, tai yra tų skaičius, kurie neturi vilties įsigyti nuosavybės. Todėl popiežius rašo: „reikia dėti visas pastangas, kad bent ateityje pagamintosios gėrybės tik teisinga proporcija atitektų kapitalistams ir kad pakankamai gausingai jos patektų darbininkų tarpan, ... kad taupydami galėtų didinti savo nuosavybę, kad, taip didindami ir išmintingai tvarkydami, galėtų tikriau savo šeimynų reikalus aprūpinti“[12].

4. Teisingo atlyginimo idėja

Tai vienas aktualiausių ir svarbiausių darbininkų gyvenimo klausimų. Nekartą šis klausimas yra privedęs prie streikų, kruvinų riaušių bei įvairių nesusipratimų. Nevienas ekonomistas jį yra sprendęs. Mėginta eiti prie to, kad atskiras darbininkas nebedarytų sutarčių. Todėl įsigalėjo vadinamoji kolektyvinė darbo sutarčių sistema, kur darbo sutartis yra suvaržoma darbininkų ir darbdavių naudai. Šia sistema (yra ir kitų sistemų, pvz., akcijų įsigijimas) darbininkai ir tarnautojai tampa tam tikrose ribose nuosavybės dalininkais: dalyvauja imonių vedime arba pelno padalijime. Mėginta taip pat ryšium su teisingo atlyginimo klausimu vertinti daug aplinkybių, kurios padėtų nustatyti teisingą atlyginimo būdą. Tuo reikalu Pijus XI pirmiausia nurodo, kad, norint teisingai įvertinti ir atlyginti už darbą, reikia imti dėmesin socialinė ir individualinė darbo prigimtis. Priėmęs šį principą, Pijus XI padaro kelias išvadas, kurios turi tvarkyti ir normuoti atlyginimą. „Pirmiausia“, sako Pijus XI, „darbininkui reikia tiek atlyginti, kad jis galėtų save ir savo šeimą išlaikyti“[13]. Tai nurodoma dėl moralinių žmoniškumo ir higienos sumetimų. Antra, „nustatant atlyginimo dydį taip pat reikia turėti galvoje ir imonės bei jos savininko reikalus; būtų neteisinga reikalauti per didelio atlyginimo, kurio įmonė nesunykdama ir be kylančios iš to darbininkų nelaimės negali pakelti“... „Dėl to visi, darbininkai ir savininkai, tegu stengiasi sujungtomis jėgomis ir išmanymu nugalėti visus sunkumus bei kliūtis, o valdžios organai tenesigaili padėti šiam naudingam darbui savo išmintinga politika[14]“. Pagaliau trečia išvada: „nustatant atlyginimo dydį, reikia vadovautis bendrosios ekonominės gerovės sumetimais“[14]. Toliau popiežius precizuoja, kad „priešinga socialiniam teisingumui netinkamai mažinti ar didinti darbininkų atlygi-

[12] Ten pat 20.
[13] Ten pat 22.
[14] Ten pat.

nimą, siekiant vien asmeninės naudos ir nepaisant bendros gerovės. Socialinis teisingumas reikalauja, kad, derinant pastangas ir nuomones, atlyginimas, kiek tatai yra galima, būtų taip nustatomas, kad kuo didžiausias skaičius žmonių galėtų rasti darbo ir gauti už tai pragyvenimui reikalingų dalykų“[15].

Visos čia iškeltos idėjos, ypačiai teisingo gėrybių paskirstymo idėja ir teisingo atlyginimo idėja yra tos idėjos, kurios yra stipriausias pagrindas socialiniam teisingumui relizuoti bei taikai ir ramybei pasiekti. Iš kitos pusės — jos yra priežastis socialiniams konfliktams. Tad nenuostabu, kad popiežiai nori sutvarkyti socialinį gyvenimą pagal sveikos filosofijos principus ir ją patobulinti pagal Evangelijos dvasią.

5. Socialinio teisingumo ir socialinės meilės idėjos

Vedamuoju ekonominio gyvenimo principu Pijus XI laiko šias idėjas. Jis smerkia klasių kovą, kaip visuomenės vienybės ardytoją ir laiko, kad geras ekonominis režimas yra neįvykdomas konkurencijai ir varžytinėms laisvai siaučiant. Konkurencija viena „negali normuoti ekonominio gyvenimo“. Ekonomikai tvarkyti reikia teisingo vedamojo principo. „Ekonominė diktatūra, kuri šiandien pakeitė laisvą konkurenciją, negali to padaryti, nes būdama gaivalinga bei smarki jėga, pati yra reikalinga griežto valdymo ir protingos vadovybės, jei norime, kad ji būtų naudinga žmonėms. Ji negali pati savęs nei varžyti, nei valdyti. Reikia tad aukštesnių bei kilnesnių principų, kurie griežtai ir pilnai tvarkytų šias ekonomines jėgas, būtent: socialinio teisingumo ir socialinės meilės. Būtina yra, kad šis teisingumas apimtų pačias institucijas bei visą tautų gyvenimą, kad susikurtų sėkminga teisinė bei socialinė tvarka, kuri tvarkytų ir visą ekonomiką. Socialinė meilė turi tapti lyg siela tos tvarkos, kurią vyriausybės privalo energingai saugoti bei ginti; jos galės tatai lengviau įvykdyti, jei atsisakys nuo tų darbų“, kurie ... „joms vykdyti nepriklauso“[16]. Tie patys principai taikintini ir ekonominiam tarptautiniam gyvenimui.

III.

Susipažinę su tuo, kokias Pijus XI socialines idėjas iškelia, trumpai pasistengsime sužymėti, kokių priedermių šių idėjų atžvilgiu iš to kyla atskiriems asmenims, valstybei ir Bažnyčiai.

1. Atskirų asmenų priedermės

Pijus XI nustato, kad „žmogus neturi teisės visiškai laisvai savo nuožiūra šeimininkauti pelnu, būtent, tuo pelnu, kuris jam nėra būtinas tinka-

[15] Ten pat 23.
[16] Ten pat 26.

mam ir jo padėjimui pritinkančiam gyvenimui palaikyti. Priešingai, svarbi priedermė liepia turtuoliams teikti išmaldų, labdaros darbų daryti bei duosniems būti, kaip to aiškiausiai moko Šv. Raštas ir šventieji Bažnyčios tėvai"[17]. Tačiau toliau Pijus XI pažymi, kad „itin naudingą kilnumo darbą atlieka tie, kurie gausingesnes lėšas pavartoja pelningam darbui suteikti, jei šis darbas naudojamas tikrai naudingoms gėrybėms gaminti (žiūr. S. Thom. Summ. Theol. II. II. g. 134)"[18].

Antra rūšis priedermių, kurias Pijus XI iškelia, liečia atskirų žmonių ir jų sudaromų organizacijų *sąžiningą savo profesijos darbo atlikimą ir tobulėjimą profesijoje* ir taip pat žmonių teisę burtis į organizacijas, sudaryti socialinius organizmus, draugijas ar korporacijas, kur susiburia vieno amato ar profesijos žmonės. Tokios socialinės organizacijos visuomenės stiprų pagrindą randa, — kaip sako Pijus XI, — gamindamos gėrybes ar atlikdamos darbus sujungtomis tos pačios profesijos darbininkų bei vedėjų pastangomis, arba visuomenės gerovėje, kurios sutartinai visos profesijos, kiekviena pagal savo išgales, turi siekti"[19]. Ir organizacijoms „žmonės turi visišką teisę pasirinkti tinkamą formą, su sąlyga, kad ji neprieštarautų teisingumui ir būtų suderinta su bendrosios gerovės reikalavimais (žiūr. Leono XIII *enc. Summ. Dei* 1885.XI.1)". Baigdamas Pijus XI pabrėžia, kad „žmogus yra laisvas ne tik kurti tokias privatinio pobūdžio organizacijas, bet ir „duoti joms tokius įstatus bei taisykles, kurios atrodo geriausios pasirinktam tikslui siekti. (Žiūr. *Enc. Rerum Novarum,* n. 42)"[20].

Trečiosios rūšies priedermės yra budėti, kad valstybė „kurios uždavinys tik teikti būtinais atvejais pakankamos pagalbos neprašalintų laisvosios iniciatyvos"[21]. Tai nurodoma todėl, nes bijoma, kad naujoji sindikatinė ir korporatyvinė organizacija nevirstų perdaug biurokratiška bei politiška ir, pripažįstant jai gerąsias puses, nepasidarytų įrankiu specialiems politiniams tikslams siekti, užuot tarnavus geresnei socialinei tvarkai sukurti ir remti". Šiam tikslui pasiekti ir bendrajai gerovei paremti, Pijus XI pageidauja, kad visi geros valios žmonės dirbtų ir kad tas tikslas bus pasiektas, juo didesnis bus skaičius tų, kurie yra pasiryžę savo techniką, profesinį bei socialinį patyrimą tam tikslui panaudoti ir juo daugiau prisidės katalikiškieji principai ir jų praktikavimas[22].

Pagaliau Pijus XI, — primindamas, kad ekonominio gyvenimo pavergimas išaugo ligi kraštutinumo tuose, kurie turi savo galioje kreditus, — nurodo, kad tai yra jėgos ir galybės suplakimas, kuris baigiasi stipresniojo pergale, kuris yra dažnai smurtininkas ir nedorėlis. Tam pašalinti jis nu-

[17] Ten pat 17.
[18] Ten pat.
[19] Ten pat 25.
[20] Ten pat.
[21] Ten pat 27.
[22] Ten pat.

rodo reikalą krikščioniškos meilės ir teisingumo, o atskiriems asmenims privalu pripažinti ir vykdyti krikščioniškojo socialinio mokslo principus apie valdymą ir darbą bei jų sujungimą. Pagaliau atsitraukusius nuo Bažnyčios Pijus XI kviečia grįžti į motinišką Bažnyčios prieglobstį[23], o visiems žmonėms, luomams pataria sutartinį bendradarbiavimą[24]. Jo doktrina toks bendradarbiavimas galės tada sustiprėti, kai bus pašalintas grupių priešingumas ir kai „bus sudaryti gerai sudėti socialiniai organizmai, būtent „grupės" ar profesijos, kuriose bus buriami žmonės ne pagal *jų reikšmę darbo rinkoje,* bet pagal įvairias šakas socialinio veikimo, kurį kiekvienas atlieka"[25].

2. *Valstybės priedermių supratimas Pijaus XI socialinėse idėjose*

Kalbėdamas apie nuosavybę, Pijus XI sako, kad valstybė, turėdama galvoje tikrus viešosios gerovės reikalus, gali geriausiai nustatyti, kas yra leistina arba neleistina turtų naudojime tiems, kurie jų turi. Bet „valstybė neturi liesti natūralinės teisės turėti privačiai nuosavybei ir ją paveldėjimo kelių perduoti"; tai yra dalykai, kurių valstybė neprivalo naikinti, „nes žmogus pirmesnis, kaip valstybė", lygiai ir „šeima yra, logiškai realiai imant, pirmesnė, kaip visuomenė". Dėl to jau Aukščiausiasis Ganytojas Leonas XIII pasakė, kad valstybei nevalia naikinti privačių turtų nepakeliamomis naštomis bei mokesčiais, „Kadangi teisė turėti nuosavybę yra duota ne žmonių, bet prigimties įstatymo, tai valstybė tegali ne naikinti ją, bet tik jos naudojimą tvarkyti ir su bendrąja gerove derinti"[26]. Sužymėjus valstybės priedermes nuosavybės srityje, reikia nurodyti, kokias priedermes Pijus XI skiria valstybei socialinės tvarkos atstatyme. Iš čia paaiškės Pijaus XI pažiūra į valstybės vaidmenį socialiniame gyvenime. Pijus XI pabrėžia, kad dabarties valstybė, panaikinusi įvairias organizacijas, „yra spaudžiama ir apkrauta bemaž begalinėmis priedermėmis bei darbais"[27]. Toliau jis teigia, kad „kaip nevalia iš atskirų žmonių atimti ir to reikalauti iš bendruomenės, ką atskiri žmonės gali savo iniciatyva bei savo pastangomis padaryti, taip lygiai neteisinga visa tai, ką mažesnės draugijos pačios pajėgia atlikti, pavesti didesnėms bei aukštesnėms draugijoms; tai reiškia — daryti nuostolius bei griauti socialinę tvarką. Bet kuri socialinė intervencija iš savo prigimties privalo teikti pagalbos socialinio organizmo nariams, bet ne naikinti juos ar glemžti"[28]. Taigi, valstybės intervencija turi ribotis tuo, kas jai vienai

[23] Ten pat 35.
[24] Ten pat 25.
[25] Ten pat.
[26] Ten pat 16 t.
[27] Ten pat 24.
[28] Ten pat.

priklauso ir ką ji viena tegali įvykdyti: vesti, budėti, raginti, drausti. Be to, Pijus XI įspėja, kad juo tobulesnis bus hierrachiškasis įvairių sambūrių santykiavimas, vyriausybei laikantis „paramos principo", tuo didesnis bus valdžios autoritetas bei sėkmingumas, tuo geresnė bus visuomeninių reikalų padėtis[29]. Be valstybės priedermių nuosavybės teisės klausimu ir be jos intervencijos prievolės, tenka paminėti, kad Pijus XI rašo, jog valstybė „privalo stengtis panaikinti konfliktus „klasių" tarpe ir rūpintis, kad įsigalėtų sutartinis profesijų bendradarbiavimas. Jos socialinė politika turi eiti profesinių organizacijų atstatymo linkme"[30].

Pagaliau Pijus XI nustato valstybei gaires, kad ji nešalintų laisvosios iniciatyvos, o sutvarkytų teisinius sindikatų pagrindus taip, kad vienas darbdavių ar darbininkų sindikatas įsigytų teises ginti savo reikalus, sudaryti sutartis. Laisvė dėtis į sindikatą turėtų būti palikta. Iš abiejų rūšių sindikatų atstovų susidarytų kolegijos, kurios vestų ir tvarkytų sindikatus bei koordinuotų jų veikimą bendruosiuose reikaluose. Tuo būdu realizuotųsi taikingas klasių bendradarbiavimas, socialistų veikimo ir jų organizacijų suvaržymas, taikinanti specialių valdžios organų įtaka[31].

3. Pijaus XI socialinės idėjos ir bažnyčia

Bažnyčiai ryšium su socialiniais klausimais tenka dvi priedermės. Viena jų yra „tarti savo sprendimą su aukščiausiu autoritetingumu" ekonominiais bei socialiniais klausimais tiek, kiek tai liečia dorą[32]. Antra jų yra *naujai* paskleisti po pasaulį Evangelijos dvasią, kuri yra visuotinės meilės ir krikščioniškosios santvarkos dvasia. Plačiai ir nebekalbėsime, nes šios dvi priedermės apima ir visas kitas.

IV.

Iš aukščiau pasakyto matyti, kokias idėjas Pijus XI iškelia, kad būtų atstatyta socialinė tvarka, pagrindinis visų siekimas. Tam įvykdyti Pijus XI siūlo dvi priemones: reformuoti institucijas ir pataisyti papročius. Iš pareikštų idėjų konstatuojama, kad reformuotinomis institucijomis jis laiko tinkamą organizacijų pertvarkymą ir valstybės vaidmens tinkamą tvarkymą. Taip pat minėjome, kad įvairios organizacijos, luomai turi bendradarbiauti ir kad kilnesni principai — socialinis teisingumas ir socialinė meilė turi persunkti ekonominį ir socialinį gyvenimą. Be šių organizacinių ir ideologinių direktyvų nustatymo, Pijus XI iškelia mintį, kad socialinę tvarką pagerinti ir patobulinti tegalima tik reformuojant papročius. Tų

[29] Ten pat 24.
[30] Ten pat.
[31] Ten pat 27.
[32] Ten pat 14.

papročių reikalu Pijus XI mini, kad beaugančios darbo žmonių minios turėjo būti įtrauktos į organizacijas, laisvė turėjo būti tinkamai suprasta ir, pagaliau, bet kokia vyresnybė turėjo būti išlaikyta. Šalia šių minčių Pijus XI iškelia dar keletą idėjų, kurias laikysime sąlygomis, kad socialinės idėjos būtų realizuotos gyvenime.

1. Reikia grįžti prie krikščioniškojo gyvenimo ir jo dėsnių.

Šią mintį buvo iškėlęs Leonas XIII. Pijus XI tai tik patvirtina, sakydamas, „jei reikalinga gydyti žmonių giminės visuomenę, tai padės vienas grįžimas prie krikščioniškojo gyvenimo ir jo dėsnių... Tik jis vienas gali būti tinkama priemonė prieš per didelį žemiškais dalykais rūpestį, kuris yra visų ydų pradžia; jis vienas tegali iš ten atitraukti ir į dangų nukreipti“[33], tartum, užburtas ir į nykstančius daiktus įsmeigtas žmonių akis.

2. Ekonominį gyvenimą reikia sutvarkyti krikščioniškais pagrindais

Žmonės turi sugrįžti prie Evangelijos tiesos. Mat, Pijaus XI nurodymu, bet kokia santvarka bus visiškai nepilna ir netobula „jei visos žmoniškos galios taikingai nesusijungs siekti nuostabiai dieviškojo plano vienybės ir, kiek žmonių jėgos leidža, jai realizuoti. Tą santvarką laikome tobula, kurią su didele jėga ir pastangomis Bažnyčia proklamuoja, kurios reikalauja pats sveikasis žmogaus protas, būtent: kad į Dievą, kaip į svarbiausiąjį ir galutinįjį tikslą kreiptųsi visos sutvėrimo pastangos ir kad Dievo leistieji dalykai būtų laikomi grynais įrankiais, kuriais reikia tiek naudotis, kiek jie veda prie galutinio tikslo“. Toliau tuojau Pijus XI pabrėžia, kad nėra žeminami pelningi verslai ir kad nelaikomi netinkamais žmogaus vertybei. Priešingai, „savo turtus tinkamai ir teisingai didinti neginama kiekvienam, kuris darbuojasi gėrybėms padauginti“. Tai net skatina Pijus XI, nurodydamas, kad tokiame darbe „visa to būtų siekiama su tinkamu Dievo įstatymams pasidavimu ir neįžeidžiant kitų teisių, ir kad patys turtai būtų sunaudojami pagal tikėjimo ir sveiko proto reikalavimus“[34]. Kalbėdamas toliau, Pijus XI nurodo dar, kad „visose tose pastangose geresniąją dalį turėtų meilė, „kuri yra tobulumo ryšys (Kolos, III, 14). Ir Pijus XI teigia toliau savo išvedžiojimus: „Labai klysta anie neatsargūs reformatoriai, kurie, rūpindamies, kad būtų laikomas atlyginamasis teisingumas, išdidžiai atmeta meilės pagalbą“. Jo nurodymais tik per meilę atsidaro plačiausia veikimo dirva. Teisingumas nepašalins socialinių kovų priežasčių ir niekad nesujungs nei širdžių nei dvasių. Tik per meilę yra galimas kiekvienam žmogui supratimas, kad bet kurį darbą dirbdamas, jis dirba vi-

[33] Ten pat 35.
[34] Ten pat 38.

suomenės labui. Tik per meilę tegalima pašalinti žmonių pavydą, neapykantą, kurios jausmai yra viena didžiausių priežasčių neramumams sukelti.

Prie to viso Pijus XI nurodo

3. Sunkaus darbo priedermę ir glaudų susibūrimą bei susiklausymą

Jis nurodo katalikams nesigailėti jokio darbo, nepasiduoti nugalimiems jokioms sunkenybėms, vis labiau tvirtėti ir būti stipriems. „Eiti į sunkias kovas yra krikščionių priedermė; sunkius darbus nuveikti yra tų priedermė, kurie, kaip geri Kristaus kareiviai, jį rečiau seka". Pasauliečiai, darbininkai, darbdaviai, turi dirbti savųjų tarpe, kad darbas būtų sėkmingesnis. Be to, Pijus XI sako, jog reikia, kad tie, kurie dirba, būtų patvarūs, teisingi, išmintingi ir laisvi nuo kraštutinumų[35], kad būtų perimti Kristaus meilės. Tam visam reikia naudotis krikščioniškomis sąjungomis, steigti studijų ratelius ir pasinaudoti rekolekcijų priemone, kurią jis nurodęs buvo jau 1929 m. gruodžio mėn. 20 dien. enciklikoje *Mens Nostra*. Jis pataria visiems, taip pat ir darbininkams rekolekcijas, net uždaras, nes tik tą mokyklą išėję katalikai bus ištvermingi ir „degą uolumu ir rūpesčiu plėsti Kristaus karalystę". Ir visas darbas, sumanumas turi koncentruotis, stiprinantis malda, bandyti nukreipti nuo žmonių visuomenės regimas blogybes. Čia Pijus XI nurodo Bažnyčios priešų pavyzdį, kurie kovoje su Bažnyčia „deda į šalį vidaus ginčus ir tvarkingai susibūrę į vieną eilę ir sujungtomis jėgomis siekia bendro tikslo". Ir baigdamas Pijus XI sako: „Tesusijungia tad visi geros valios vyrai, kurie po Bažnyčios ganytojų akimis nori kovoti šitą gerą ir taikingą Kristaus kovą; ir visi, Bažnyčios vadovaujami bei mokomi, tesistengia kiekvienas pagal savo išmanymą, jėgas ir padėtį — šį tą nešti į tą krikščioniškąjį žmonių visuomenės atnaujinimą, kurį Leonas XIII pranašavo". Tą darbą atlikti jis ragina tam, kad Kristus viešpatautų, primena nesistengti pravesti, žūt būt, visus sumanymus, bet būti pasirengusiems išsižadėti, net geriausių, jei „daug didesnė visumos nauda to reikalauja".

---

[35] Ten pat 40.

Korporacinė santvarka

Jos supratimas, bandymai realizuoti ir du pagrindiniai tipai

Pranas Dielininkaitis

Korporacinės santvarkos problema — ir teoriniu ir praktiniu atžvilgiu — šiandien įvairiuose kraštuose yra vienas iš labiausiai aktualių dalykų. Žymi mūsų lietuviškosios visuomenės dalis, iš kairės ir iš dešinės, korporacinės santvarkos klausimo kėlimą ar pasisakymą už ją yra linkusi laikyti sekimu paskutinės mados, palinkimu į fašizmą, atsisakymu nuo demokratijos ar parlamentarizmo. Šitoks manymas reikštų ar nepakankamą įsigilinimą į dalyką ar apriorišką šiuo klausimu nusistatymą.

Ir Lietuvoje, rodos, pirmas visu rimtumu šitą klausimą iškėlė mūsų tautos filosofas ir pedagogas *St. Šalkauskis* jau prieš dešimtį metų, mūsų krašte dar tebesant demokratinei parlamentinei santvarkai, siūlydamas mūsų valstybei ekonominėje socialinėje srityje orientuotis korporacinės santvarkos linkme. Tuo laiku jis jau įrodinėjo, kad „korporatyvinis federalizmas yra ne tik momento reikalas, bet ir demokratinio principo reikalavimas; jis yra ne tik teorijos pateisinamas, bet ir gyvenimo praktikos vis galingiau keliamas aikštėn“[1]. St. Šalkauskis manė, kad „korporatyvinė visuomeninė santvarka yra labai sėkmingas visuomenės pusiausvyros veiksnys ir, būtent, todėl, kad ji šalina organingos visuomenės organizacijos priemonėmis nesantaikos šaltinius iš viešo piliečių gyvenimo“[2].

Šiandien jau nėra reikalo įrodinėti, kiek autorius pareiškė mūsų laiko ir pačios demokratijos tendencijas.

I.

KELI ISTORINIAI KORPORACIJŲ MOMENTAI.

Korporacinė santvarka nėra kokia utopistų idėja. Ir teoriniu ir praktiniu atžvilgiu ji yra kartu dalykas ir senas ir naujas. Mūsų kairiosios visuomenės atstovai neretai pareiškia, kad noras eiti į korporacinę santvar-

---

[1] *Šalkauskis, St.*, Momento reikalai ir principų reikalavimai, „Židinys“, 1926, XI. 170 p.

[2] Ten pat 170 p.

ką reiškia daugiau ar mažiau grįžimą į režimą, kurį panaikino Didžioji Prancūzų Revoliucija ar net grįžimą į viduramžių tvarką. Taip manyti būtų nesusipratimas. Prancūzų sociologinės mokyklos žymiausias kūrėjas, nekatalikas *E. Durkheimas*[3] savo studijoje apie profesijas rašo: „Jei jų (tai yra korporacijų, *Pr. D.)* data būtų tiktai iš viduramžių, tai būtų galima manyti, kad jos gimusios kartu su tam tikra politine sistema, būtinai su ja turėtų ir išnykti. Bet iš tikrųjų jų kilmė yra gerokai senesnė. Apskritai jos pasirodo, kai atsiranda verslai, tai yra, kai gamyba nustoja būti išimtinai žemės ūkio pobūdžio".

Senovės Romoje korporacijos atsirado jau respublikos laikotarpio pradžioje. Jų skaičius ir įvairumas didėjo. Imperijos laikais jos buvo paverstos valstybinės administracijos organais. Joms buvo pavesta atlikti oficialios funkcijos. Pagaliau imperatoriai korporacijas pajungė savo tikslams ir tuo būdu jas laikė prievartos priemonėmis. Korporacijų randame ir Bizantijoje. Korporacijos pažįstamos taip pat ir musulmonų pasauliui. Maroke ir Tunyse dar ir dabar randama jų žymių.

Bet korporacinės institucijos ir korporacinis gyvenimas buvo ypačiai pražydę viduriniais amžiais. Pati gražiausioji jų epocha XII, XIII ir XIV amžius. „Viduramžių gale, tai yra XI-XIV a.", kaip rašo žinomasis belgų socialistas ir vienas dabartinės Belgijos vyriausybės šulų *Henri de Manas*[4], „korporacijos, kaip ir valsčiai, buvo galinga ekonominės pažangos ir socialinės emancipacijos priemonė". Tas pats autorius nurodo, kad per pastaruosius penkiasdešimt metų, objektyvinės istorinės studijos rehabilitavo viduramžių epochą, ypačiai laikotarpį po valsčių įsteigimo XI a. Ir jis kviečia atsisakyti tuo prietaru, kuris viduramžius laiko kaip ir senuoju priešrevoliuciniu režimu. „Dabar, pavyzdžiui, XIII a.", rašo Henri de Manas, „apskritai yra pripažįstamas kaip viena iš pačių gražiausiųjų civilizuotos žmonijos žydėjimo epochų"[5]. „Tamsybių amžiumi", anot autoriaus, reikia laikyti ne XIII a. viduramžius, bet *„kai kuriais atžvilgiais* absoliutizmo ir gimstančiojo kapitalizmo epochą, kurios pirmieji pradai ėmė reikštis XIV a. ir kuri baigėsi senojo režimo išsigimimu XVIII a.".

Viduramžių korporacijų dvasia ir jų organizacinės lytys buvo panašios visoje centrinėje ir vakarų Europoje. Korporacijos buvo privalomos visiems kurio nors verslo nariams. Jų nariai dalyta į tris kategorijas: *mokinių, kompanijonų ir meisterių.* Pirmieji turėjo verslo mokytis, antrieji — jam tarnauti, tretieji — vadovauti. Mokinys, įstodamas korporacijon, prisiekdavo, kad „gerai ir dorai versis amatu". Kompanijonas galėjo laisvai pasirinkti meisterį. Jis turėjo gerbti padarytos sutarties ir profesi-

[3] *Durkheim, E.*, De la Division du Travail Social, antrojo leidimo įžangoje IX, Paris [6]1932.

[4] *De Man H.*, Corporatisme et Socialisme, Paris-Bruxelles 1935, 4 psl.

[5] Ten pat 5.

nio statuto dedamas priedermes. Jis taip pat dalyvavo korporacinės bendruomenės administravime. Meisteriu negalėjo būti teismo nuteistasis. Prieš būsiant meisteriu, jam taip pat reikėjo nustatytą laiką išbūti mokiniu ir kompanijonu. Meisterio titulas buvo gaunamas tik atlikus tam tikrus egzaminus ir sukūrus atitinkamą savo srities šedevrą.

Korporacijos apėmė socialinį ir ekonominį veikimą. Jų kompetencijai priklausė darbo sąlygų, darbo valandų skaičiaus ir atlyginimo už darbą nustatymas. Jos tvarkė taip pat gamybos ir pardavimo klausimus. Joms rūpėjo, kad įmonės neviliotų klientų nedoromis priemonėmis. To laikotarpio korporacijų dvasia ir jų reguliaminai rūpinosi, kad nenukentėtų vartotojų reikalai, kad būtų saugojama bei patikrinama verslo ir korporacijos garbė, plėtotė ir gerovė. Korporacijos taip pat nustatinėjo *teisingą kainą ir teisingą atlyginimą už darbą.* Teisingai kainai nustatyti buvo daromos ankietos įvairių gamintojų tarpe. Teisingas atlyginimas už darbą priklausė ne nuo didesnio ar mažesnio darbininkų skaičiaus, bet nuo darbininkų gyvenimo reikalų, nuo jų gyvenamosios aplinkos. Korporacijos taip pat rūpinosi šventėmis ir poilsiu.

Baigiant šią trumpą viduramžių korporacijų apžvalgą, galima nurodyti jų tris bendras savybes:

1. Jos apėmė *socialinį ir ekonominį veikimą;*

2. Tvarkė kaip gamintojų tarpusavio santykius taip ir gamintojų santykius su vartotojais (kainų reglamentacija, gero gaminių darbo ir jų vertės kontrolė);

3. Turėjo įtakos miestų ir net valstybės administracijai[6].

Ilgainiui korporacijoms nepakankamai prisitaikant prie naujų gamybos ir gyvenimo sąlygų, jų ekonominė ir socialinė reikšmė sumažėjo. Žymesnė korporacijų dekadencija prasidėjo ypačiai nuo XVIII a. pradžios. Tuo laiku didesniu tempu ėmė keistis ūkiškojo veikimo lytys. Šalia amatininko gamybos ir smulkios prekybos ėmė vis plačiau įsigalėti stambiosios manufaktūros ir didžiosios kompanijos. Pagaliau prisidėjo ir naujoji pramonė bei modernioji prekyba. Jos augo ir plėtėsi šalia korporacinių organizacijų, su šiomis pastarosiomis sueidamos į konfliktą. Korporacinis monopolis, kuris pradžioje buvo skirtas ginti amatininkui ir vartotojui, saugoti ir plėsti viso amato reikalams, imta naudoti korporacijų vadovaujamojo elemento egoistiniams reikalams. Įstoti į profesines grupes darėsi vis sunkiau. Meisterių funkcijos buvo rezervuojamos daugiau tik turtingesniesiems ir meisterių sūnums. Žodžiu, imta ginti ne visos profesijos reikalai, bet korporacijos privilegijos, kurios jau nesutapo su bendraisiais interesais. Nuo to kentė ir vartotojų reikalai, nes konkurencijos nebuvimas buvo išnaudojamas jų sąskaita. Vis labiau plėtėsi ir naujos korporacijoms, nepa-

[6] *Lescaze, J.*, Corporation et l'Etat, Paris-Neuchâtel 1935, 12 psl.

lankios ekonominės bei politinės doktrinos, kurios visose srityse skelbė ir piršo laisvę[7].

Senoji korporacija tik persireformavusi būtų galėjusi tęsti savo darbą naujose socialinio ir ekonominio gyvenimo sąlygose. „Nelaimei", rašo *Durkheimas*[8], „ji neturėjo pakankamai lankstumo, kad reformuotųsi laiku ... Ir dėl to nestebėtina, jei atėjo momentas, kada ji buvo iš socialinio gyvenimo brutaliai ištremta".

Ir iš tikro, individualistinio liberalizmo įtakoje Didžioji Prancūzų Revoliucija užuot korporacijas reformavusi, jas visiškai panaikino ir uždraudė (1791 m. kovo mėn. 16 d.). Tų pačių metų birželio mėn. 14 dieną Prancūzijoje buvo priimtas garsusis Chapeliero įstatymas, draudžiąs organizacijų laisvę. Antras to įstatymo paragrafas įsakmiai pabrėžia, kad tos pačios padėties ar tos pačios profesijos piliečiai, susirinkę draugėn, neturi teisės rinkti pirmininko, sekretoriaus ar įgaliotinio, nei turėti sąrašų, daryti nutarimų ar nusistatyti reguliaminų — išsireiškiant įstatymo žodžiais — *tariamiems* arba *įsivaizduojamiems* bendriems reikalams tvarkyti[9].

Šitoks nusistatymas, panašių kaip *Chapeliero* įstatymų ir uždraudimų pavidalu plito ir kitose valstybėse, kur siekė Didžiosios Prancūzų Revoliucijos įtaka. Ir tie, ypačiai profesinių organizacijų draudimai, daugiau ar mažiau truko kai kur lig XIX a. vidurio, kai kur ir dar ilgiau.

II.

REAKCIJA PRIEŠ INDIVIDUALISTINĮ LIBERALIZMĄ IR KORPORACINĖS MINTIES ATGIMIMAS.

Korporacijų ir profesinių sambūrių uždraudimas sudarė palankias sąlygas ypačiai dviejų rūšių piktnaudai: 1) piktnaudai, kurią pagimdė netvarkinga ir neribota pramonininkų bei pirklių konkurencija, besiremianti beatodairišku asmeninio pelno gaudymu ir 2) piktnaudai, kurią galingesnieji, egoizmo dvasios apimti, vykdė santykiuose su silpnesniaisiais.

Ilgiau nesustojant, čia galima tik priminti tą laikotarpį, kada darbininkai įmonėse dirbo po 12, kartais 14 ar net ir daugiau valandų per dieną ir kada fabrikuose tiek pat buvo eksploatuojama moterys ir vaikai. Dėl to ir labai suprantama, kai pereito amžiaus pirmojoje pusėje *Lacordaire* kalbėjo apie „laisvę, kuri žmogų pajungia prievartai ir įstatymus, kurie jį

---

[7] *Devrient, R.*, La Corporation en Suisse. Ses principes et ses méthodes, Paris-Neuchâtel 1935.

[8] *Durkheim*, ten pat XXVII psl.

[9] Tai tipiška išraiška įstatymuose atomistinio visuomenės ir valstybės supratimo. Šitokia koncepcija vadinama atomistine, nes ji individus laiko, kaip kokias materialinės masės atskiras daleles, tik būnančius šalia vienas kito, be tarpusavio natūralinių visuomeninių ryšių.

išlaisvina". O kiek vėliau kardinolas *Manningas* yra prisiminęs apie „darbininko laisvę mirti badu".

Reakcija prieš individualistinį liberalizmą ir jo sudarytą padėtį pasireiškė didelėmis pastangomis ir kova dėl darbinnkų ir kai kuriais atvejais — darbdavių profesinių sąjungų arba sindikatų kūrimosi teisės.

XIX a. pabaigoje išaugę darbininkų ir darbdavių sindikatai atstovauja ne visai kuriai nors gamybos sričiai, bet tik vienai ar kitai socialinei klasei ir daliniams reikalams. Šitokiose sąlygose darbininkų sambūriai gana plačiai vadovavosi klasių kovos šūkiais, tikėjosi marksistinio socializmo idėjoms ir pasauline revoliucija, o darbdaviai — labai dažnai — asmeninio ir kolektyvinio egoizmo principu. Į šias sritis ima vis labiau kištis ir valstybė, plėsdama savo socialinę politiką. Bet daugelyje atsitikimų ji tai daro tik tiek, kiek ją verčia patys įvykiai. Jos politika nepasiekia, netransformuoja masių dvasios.

Šitokiose sąlygose Katalikų socialinės minties atstovai iškelia reikalą *atnaujintos korporacinės santvarkos, kuri giliau, teisingiau sutvarkytų žmogiškojo asmens reikalus, kapitalo ir darbo santykius,* kuri ekonominio bei socialinio bendradarbiavimo tikslais apimtų *ne tik kurios nors vienos klasės, bet visos profesijos, viso verslo narius,* ir kuri būtų ne tik privatinės, bet ir *viešosios teisės institucija.* Prancūzijoje su dideliu įsitikinimu ir įstanga korporacines idėjas ima skelbti to laiko didieji katalikų vadai: La Tour du Pinas ir Albert de Munas, Italijoje — G. Toniolas, Austrijoje — Vogelsangas. Jiems pritaria ir kitų šalių katalikų socialinės mokyklos atstovai. Šitame reikale, jie daug paskatinimo randa Popiežiaus Leono XIII enciklikoje — *Rerum Novarum.*

Bet korporacinių idėjų atgimimas pasireiškė ypačiai po Didžiojo karo. Didysis kardinolas Mercier savo 1923 m. ganytojiškame gavėnios laiške rašo: „Leonas XIII matė aiškiai. Tiktai korporacinė reorganizacija neutralizuos klasių antagonizmus. Ji labiau negu kitados vėl turi tapti vadovaujančia mintimi katalikų socialiniam veikimui. Idėja, tarp kitko, jau žengia pirmyn. Ateitis priklauso jai"[10]. Jis neklydo. Korporacinės mintys netruko persimesti į katalikų studijų ratelius, į kitas visuomenines, kai kur net ir į socialistines grupes[11].

Bet jau ir prieš Didįjį karą ėmė eiti parama iš kitų ideologinių sluoksnių. Štai minėtas prancūzų sociologas *Durkheimas* savo veikale „De la division du Travail social", antrojo leidimo įžangoje, aiškiai pasisako už vykdymą atnaujintos korporacinės santvarkos mūsų laikų sąlygose. Jis pasisako prieš atomistiškai suprantamą valstybę. Visuomenė susidedanti iš

---

[10] *Legrand, G.,* Les Grands Courants de la Sociologie Catholique à l'heure présente Paris 1927.

[11] *De Man H.,* Corporatisme et Socialisme. Taip pat *Pirou G.,* Le Corporatisme, Paris, Recueil Sirey.

daugybės neorganizuotų individų, kuriuos hipertrofuota valstybė stengtųsi išlaikyti išimtinėje savo žinioje, jam atrodo esanti sociologine pabaisa (XXXII psl.). „Kolektyvinis veikimas" — ten pat jis rašo — „visuomet yra per daug sudėtingas, kad galėtų būti išreikštas vien per valstybės organą; dar daugiau: valstybė yra perdaug toli nuo pačių žmonių ir su jais turi per daug išviršinius, per dažnai nutrūkstančius santykius, kad ji galėtų įsiskverbti į jų sąmonę ir juos iš vidaus suvisuomeninti". — „Tauta gali išsilaikyti tik tada", — rašo jis toliau (XXXIII psl.), — „jei tarp valstybės ir atskirų individų susidaro visa serija antrinių grupių, kurios yra pakankamai arti žmonių, kad juos galėtų stipriai traukti į savo veikimo sferą kaip ir į bendrąją socialinio gyvenimo srovę". *Durkheimas* mano, kad korporacijos kaip tik šitam ir tinka; ir kad jos turi būti esminis socialinės struktūros pradas. Korporacijas jis brangina ypačiai dėl jų moralinės, socialinės reikšmės. Žodžiu *Durkheimas* socialinėje ekonominėje srityje — atitinkamu atžvilgiu — taip pat yra priėjęs prie to visuomenės supratimo, kuris pastaruoju laiku daugelio sociologų yra vadinamas *organiškąja visuomenės koncepcija*[12].

Netrukus, ypačiai po Didžiojo karo, atėjo ne tik korporacinių idėjų plitimo, bet ir praktinių korporacinių mėginimų laikotarpis.

III.

PRAKTINIS KORPORACINĖS SANTVARKOS PASIREIŠKIMAS MŪSŲ LAIKAIS.

1. *Korporaciniai bandymai Šveicarijoje.*

Korporacinės idėjos kiek plačiau išsiplėtė šveicarų visuomenėje 1912 m., kai kun. Dr. *A. Savoy* specialiau atsidėjo toms idėjoms propaguoti. Per Didįjį karą korporacinis sąjūdis buvo kitų aktualesnių rūpesčių sustabdytas. Bet nors ir lėtai, vis tik korporacinės idėjos brendo ir tuo laiku. Štai 1918 m., korporacinė mintis jau buvo tiek gyva, kad *Franches Montagnes* srityje įsikuria pirmoji korporacija. Ją suorganizuoja laikrodininkai. Tai buvo 1918 m., kada apie fašizmą, tur būt, niekas nė nesvajojo.

1920 m. Dr. *Savoy* su savo draugais vėl pradeda intensyvesnę propogandą dėl naujos socialinės korporacinės santvarkos. 1921 ir 1922 m. ruošiamos specialios paskaitos *Lozanoje* ir *Ženevoje*. Pradžioje korporacinės mintys plėtėsi ypačiai katalikiškuose sluoksniuose, kurie enciklikos *Rerum Novarum* buvo žymiai geriau paruošti tokioms idėjoms suprasti. Bet korporacinės idėjos greit peržengė konfesinių skirtumų ribas.

---

[12] Kai šiame straipsnyje kalbama apie *organiškąją valstybę* — tai turima galvoje valstybę, kuri būtų *organizuojama ir tvarkoma* ne dirbtiniu atomistiniu bei mechanistiniu būdu, bet pagal ją sudarančių visuomeninių pradų prigimtį ir ją kuriančios tautos natūralią struktūrą.

Joms teko susidurti ir su nemaža kliūčių. „Visas šitas (tai yra korporacinis, *Pr. D.*) aktyvumas", kaip rašo Max D'Arcis[13], „susidūrė su pesimizmu vyresniųjų, kurie nepažiūrėjo palankiu žvilgsniu į tai, kas jiems atrodė ardymas esančios tvarkos". Bet kaip nurodo tas pats autorius, šveicarų jaunuomenė greitai susidomėjo korporacine santvarka. Kaip laisvos propogandos ir socialinės tikrovės laisvų studijų padarinys, ėmė ir praktiškai kurtis įvairių gamybos sričių korporacijos.

1926 ir 1927 m. Ženevoje įsikūrė žemės, miško ir maisto korporacijos; 1928 — statybos ir grafinio meno korporacijos; 1929 — tekstilės ir dangovės korporacijos; 1930 — juridinių profesijų korporacijos; 1930 — viešbutininkų korporacija; 1933 — kepėjų; 1934 — kirpėjų, cheminės pramonės ir tebako korporacijos; 1935 — nejudomojo turto bei žemės ūkio *žerantų* ir popieriaus korporacijos. Korporacijos plečiasi ypačiai prancūziškojoje Šveicarijos dalyje.

Lygiagrečiai korporacinės idėjos pasireiškė laimėjimais ir viešojoje nuomonėje. Susikūrė tam tikra korporacinė spauda. Didžioji spauda ir profesiniai žurnalai, ilgai tylėję ar buvę skeptiški, taip pat atidavė savo skiltis korporacinėms idėjoms išdėstyti ir diskutuoti.

Iš susikūrusiųjų korporacijų susiorganizavo dvi korporacijų federacijos:

a. *Prancūziškoji korporacijų federacija.* (Féderation romande des corporations). Jos centras yra Freiburge. Ji jungia keturias dideles korporacijas, kurios savo narius rekrutuoja Berno Neuchâtelio, Valais, Vaudo ir Freiburgo kantonuose. Štai kaip jos atrodo:

Korporacijos:	*joms priklauso:*	*darbdavių ir darbininkų:*
1. Laikrodininkų	20	1500
2. Statybininkų	198	2580
3. Metalurgijos	25	1600
4. Prekybininkų	22	60
Iš viso:	265	5740

Prie šių skaičių dar reikia pridėti 3700 krikščioniškųjų sindikatų narių, kurie dabar ruošiasi susiorganizuoti į korporacijas, ir 2500 ūkininkų korporacijų narių[14].

Kai korporacinis susigrupavimas pakankamai įvairiuose rajonuose sustiprės, tai minimoji federacija dar susiskirstys į atskiras kantonines federacijas. Atrodo, kad prie to jau rengiamasi.

Federacija yra sukūrusi šešis darbdavių ir darbininkų sekretariatus ir daugelį socialinių institucijų: šeimyninių alokacijų, apsidraudimų nuo nedarbo, ligos, nelaimingų atsitikimų ir mirties, taupomųjų ir kredito kasų; taip

[13] *D Arcis M.*, Les réalisations corporatives en Suisse, Paris-Neuchâtel, 1935.

[14] Šie visi skaičiai konstatuoti 1934 m. gegužės mėn. Ž. Max D'Arcis, ten pat 43 p.

pat arbitražo, kolektyvinių kontraktų pasirašymo komisijų ir darbo biurų.

b. Ženevos korporacijų federacija. (Fédération Genevoise des corporations): Jai priklauso 14 korporacijų. Jas sudaro 14 darbdavių ir 44 darbininkų ir techninio personalo profesijų sąjungų. Prie pirmųjų sąjungų priklauso 772 darbdaviai, prie antrųjų 6539 darbininkai ir techninio personalo nariai[15].

Prie šių skaičių reikia dar prijungti krikščionių darbininkų sindikatų federaciją su 2500 narių. Jie sudarys korporacijas, kai baigs organizuotis atitinkamos darbdavių profesinės sąjungos. Prie šių duomenų taip pat reikia priskirti šalia federacijos esančią ūkio korporaciją, kuri rūpinasi žemės ūkio problemomis ir turi per 700 narių.

Federacija turi darbdavių ir darbininkų sekretariatus ir taip pat visas tas socialines institucijas, kurios paminėtos kalbant apie prancūziškąją korporacijų federaciją.

c. Juridinio korporacijų sutvarkymo atžvilgiu labai įdomus Freiburgo kantonas. 1934 m. gegužės mėn. 3 dien. Freiburgo Kantono Didžioji Taryba priėmė šitokį devynių paragrafų korporacijų įstatymą[16]:

§ 1. — Valstybės tarybos pripažintų korporacinių organizacijų misija yra skatinti ir saugoti įvairių profesinių grupių ir jų narių moralinius ir socialinius interesus. Jos patikrina klasių bendradarbiavimą socialinės taikos ir bendrojo gėrio tikslams.

§ 2. — Korporacinės organizacijos sudaromos iš delegacijų profesinių grupių, kurios susideda iš asmenų tame pat versle atliekančių identines funkcijas ir laisvai susiorganizavusių į vieną ar daugelį profesinių asociacijų (darbdavių ir darbininkų).

§ 3. — Korporacinės organizacijos kūrimo iniciatyva, kaip ir nustatymas ją sudarančių profesinių šakų, priklauso patiems suinteresuotiesiems. Organizacinė ir profesinė laisvė garantuojama konfederacijos ir kantono įstatymų ribose. Niekas negali būti priverstas būti kurios nors profesinės organizacijos nariu.

§ 4. — Korporacinės organizacijos ir profesinės grupės laisvai nusistato savo statutus ir reguliaminus, kurie turi sutikti su šiuo įstatymu.

Korporacinės organizacijos steigia socialinės apsaugos, apsidraudimo ir profesinio švietimo bei auklėjimo įstaigas; jos organizuoja savo taikomąsias ir arbitražo institucijas; be to, jos daro nutarimų, kurių reikalauja profesijos interesai ir kurie atitinka jų socialiniam tikslui.

Jos saugoja profesijos garbę ir vertę.

§ 5. — Korporacinės organizacijos turi laikytis šių nuostatų:

a) Jos vadovaujamos korporacijos tarybos, kurioje lygiu balsų skaičium atstovaujama kiekviena profesinė grupė;

b) Korporaciniai statutai turi numatyti taikomųjų ir arbitražo komisijų buvimą. Šių tikslas yra spręsti profesinius vidaus konfliktus ir nesusupratimus, kylančius ryšium su jo statuto taikymu. Nesusitariant valstybės taryba paskiria šių komisijų pirmininką.

§ 6. — Prieš korporacinę organizaciją pripažįstant, valstybės taryba vieša ankieta patikrina:

a) ar yra išpildyta legaliniai nuostatai;

b) ar suskirstymas į profesines šakas, sudarančias korporacinę orga-

---

[15] Šie skaičiai yra konstatuoti 1935 m. birželio mėn. Jiems trūksta keturioliktosios korporacijos narių. Ž. *d'Arcis M.*, ten pat 43—45.

[16] *Piller J.*, Corporation et Fédéralisme, 71—75 psl. Paris-Neuchâtel 1935.

nizaciją, atitinka bendrajam interesui ir nepažeidžia kitų šakų, neįeinančių į šitą organizaciją;

c) ar korporacinė organizacija apima žymią dalį profesijos asmenų ir interesų.

§ 7. — Korporacinių organizacijų nutarimai, priimti pagal jų statutus, galioja tik savo nariams.

Kad kurios nors korporacinės organizacijos nutarimai turėtų viešosios teisės galią, reikalinga:

a) kad šitas nutarimas būtų priimtas kiekvienos į korporacijos tarybą įeinančios delegacijos balsų daugumu;

b) kad šitas nutarimas būtų valstybės tarybos pripažintas, padarius anketą, konstatuojančią, kad bendrieji interesai nėra pažeisti.

Situo atsitikimu, šie nutarimai yra privalomi visiems fiziniams ar moraliniams asmenims, kurie priklauso tai pačiai profesijai *(corps professionnel)*.

§ 8. — Valstybės taryba, kai bendroji gerovė to reikalauja, derina įvairių korporacinių tarybų nutarimus.

§ 9. — Valstybės tarybai yra priedermė vykdyti šį įstatymą, kuris paskelbus įgyja galią. Ji taip pat turi paruošti įstatymui vykdyti taisykles.

Kaip aiškiai matyti, ir gyvenimo ir įstatymų plotmėje, korporacinis sąjūdis ir korporacinė santvarka Šveicarijoje, vykdoma pačios visuomenės laisvomis pastangomis, yra giliai ir iš esmės demokratiška. Šalia politinės demokratijos, kaip nurodo minėtasis J. P i l l e r i s[17], norima sukurti organizuotą ir disciplinuotą profesinę demokratiją. Tai demokratijos realizavimas giliausiąja jos prasme profesinėje socialinėje srityje.

Vienas didžiausių šveicarų korporacinės santvarkos tikslų yra įvairių profesijos elementų bendradarbiavimas ir visuomeninė taika, pagrįsta socialiniu teisingumu. Šios korporacinės santvarkos vykdytojai mano, kad socialinė taika išeis iš utopijos srities ir nustos savo trapumo, kai laisva valia, laisvu susitarimu, visų bendromis pastangomis bus priimta ir išleista profesinė reglamentacija, kuri suderins įvairių profesijos sluoksnių skirtingus interesus ir visų pirma rūpinsis bendraisiais reikalais.

Šveicarų korporacinė santvarka taip pat ypačiai pabrėžia darbo kokybės reikalą. Ji ugdo gerai, sąžiningai atlikto darbo kultą. Tuo tikslu ji savo veikimą grindžia intensyvaus profesinio auklėjimo ir profesinės moralės ugdymo idėjomis.

Šveicarijoje taip pat užsimezga sėkmingas bendradarbiavimas tarp korporacinių organizacijų ir valstybės. Vis dažniau joms pavedama statybos, rangos ir kitoki darbai.

Ten daug studijuojama socialinė ir ekonominė tikrovė, mėginama įvairios naujenybės, kartu turima daug ryžtingumo. Ir darbas vyksta[18].

---

[17] Ten pat 87.

[18] Šveicarų korporacinei santvarkai pažinti, be cituotų knygų, dar pažymėtina: „Berufsständische Neuordnung der Schweiz. Neun Vorträge", Šveicarų studentų sąjungos leidinys 1934.

2. *Liuksemburgas.*

Įdomi profesinė organizacija socialinėje ekonominėje srityje mėginama Liuksemburgo kunigaikštijoje[19]. 1924 m. balandžio mėn. 4 dien. ir 1926 m. birželio mėn. 3 dien. įstatymais ten įsteigti penkeri profesiniai rūmai: *žemės ūkio, amatininkų, prekybos, privatinių tarnautojų ir darbo.*

Atskirų rūmų narių skaičius įvairuoja tarp dvylikos ir dvidešimt vieno. Rūmų narius renka rūmus sudarančių profesijų dalyviai.

Rūmams skiriama didelė ekonominė ir socialinė rolė: savo apimamoje srityje palaikyti, plėsti, steigti reikalingų institucijų ir tarnybų, stiprinti jų veikimą, teikti nuomonių, parūpinti informacijų, formuluoti reikalavimus.

Rūmai turi teisę pateikti pasiūlymų valstybės vyriausybei. Ši privalo juos svarstyti ir perduoti parlamentui, jei pasiūlymai priklausytų šio pastarojo kompetencijai.

Atitinkamai valstybės organai, ruošdami ir leisdami įstatymus ar ministerijų aplinkraščius, liečiančius į rūmus įeinančias profesijas, turi atsiklausti rūmų nuomonės. Rūmų kompetencijai priklauso: 1) saugojimas ir gynimas jiems priklausančių profesijų interesų. Jie taip pat budi, kad būtų laikomasi įstatymų; 2) parlamentas, prieš galutiną balsavimą įstatymų, liečiančių į rūmus įeinančias profesijas, turi atsiklausti rūmų nuomonės; 3) jie patiekia savo nuomonių, liečiančių valstybės biudžeto paruošimą ir įvykdymą.

Keleri ar visi rūmai gali susirinkti draugėn svarstyti kartu atitinkamas profesijas dominančių klausimų.

Tai nors nepilnas, bet įdomus korporacinės santvarkos mėginimas.

3. *Jungtinės Amerikos Valstybės.*

Prezidento R o o s e v e l t o korporacinio pobūdžio bandymai yra plačiai išgarsėję. Tuo klausimu yra susikūrusi jau gana gausi literatūra[20].

Bandymų metu net buvo kalbama apie tikrą amerikonišką revoliuciją. Ir tai yra suprantama. Jungtinės Amerikos Valstybės buvo klasinis neribotos, o dažnai ir neskrupulingos konkurencijos kraštas. Roosevelto bandymai žadėjo visą tos šalies ekonominį gyvenimą sukrėsti ligi pat pamatų.

1933 m. pramonės krizė Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvo pasiekusi savo viršūnę. Bedarbių skaičius viršijo tryliką milijonų. Daugelyje įmonių atlyginimas už darbą buvo kritęs daugiau penkiasdešimt procentų. Bendras gėrybių vartojimo sumažėjimas sutapo su nepaprastu pramonės

---

[19] *Ž. Muller A., S. J.*, La Politique Corporative, Bruxelles 1935.

[20] Semaines sociales de France: L'Organisation corporative, Angers 1935, *André Rouasto* paskaitos 189-198 p. Taip pat *Muller A.*, ten pat 147-149 p. Platesnė literatūra straipsnio pabaigoje.

ir žemės ūkio gaminių perteklium. Padėčiai pataisyti Roosveltas veikė su nuostabiu greitumu. Trijų mėnesių tarpe buvo išleista keturiolika įstatymų. Jų tarpe vienas 1933 m. birželio mėn. 16 dien. — *įstatymas tautinei pramonei pakelti (National Industrial Recovery Act. N. I. R. A.)*, įvedąs beveik visiškai korporacinio pobūdžio reglamentaciją socialinėje ekonominėje srityje. Šitos profesinės reglamentacijos priemonėmis Roosveltas norėjo kraštą išvesti iš krizės.

Šituo J. A. V. kongreso priimtu įstatymu, kiekvienai profesijai ar kiekvienai pramonės šakai buvo dedama priedermė savo valia paruošti savo srities *lojalios konkurencijos kodeksą*[21], kurio pramonininkai pasižadėtų laikytis. Kodeksuose turėjo būti numatyta pasikeitimas informacijomis, sutartinas prekyviečių organizavimas, gaminių standardizacija, gamybos būdų suprastinimas, kainų nustatymas ir t. t.

Kodeksai turėjo pripažinti teisę darbininkams laisvai organizuotis ir, per savo pačių išrinktus atstovus, kolektyviai tartis ir derėtis su darbdaviais. Jie taip pat turėjo žiūrėti, kad darbdaviai gerbtų nustatytą darbo laiko ilgumą, patikrinti atlyginimo už darbą minimumą ir t. t. Pagal šitą įstatymą, jei dėl kurių nors priežasčių patiems suinteresuotiems nepavyktų susitarti ir kodeksus paruošti, tai kodeksai jiems turėjo būti paties prezidento nustatyti su priverčiamąja galia visiems atitinkamos profesijos nariams.

Savo valia formuluoti kodeksai turėjo būti prezidento patvirtinti. Prezidento priedermė peržiūrėti, ar kodeksas pakankamai apsaugoja darbdavių, tarnautojų, darbininkų bei vartotojų reikalus.

Asociacija ar pramonės šaka, patiekianti kodeksą, turėjo atstovauti atitinkamos profesijos visumai. Kodekso priėmimas neturėjo būti kurio nors monopolio įvedimas. Dėl to kodeksą pateikusiai sąjungai ar gamybos šakai buvo uždrausta įvesti neteisėtų suvaržymų, liečiančių naujų narių priėmimą.

Visam šitam didžiuliam užsimojimui įvykdyti buvo sukurta atitinkama administracinė institucija — *National Recovery Administration (N. R. A.)*. Šitas administracinis organas turėjo tikslą pateikti kodeksus prezidentui patvirtinti. Prieš pateiksiant, buvo aiškinamasi ir diskutuojama su suinteresuotaisiais. Tuo tikslu pamonininkų, darbininkų ir vartotojų tarpe buvo daromos anketos. Įvairioms suinteresuotųjų kategorijoms atstovauti buvo sudaroma konsultatyviniai komitetai.

Kodeksų paruošimas vyko dideliu tempu. Atitinkamos įstaigos jais stačiai buvo užverstos.

Bet NIRA vykdytojams teko susidurti su eile sunkumų. Tuo momentu

---

[21] Čia terminas „kodeksas“ vartojamas ne įstatymų rinkinio, bet tik korporacinių profesinių reguliaminų prasme.

patys pavojingiausi, kurių nepavyko nugalėti, pasirodė juridiniai sunkumai. J. A. V. konstitucinis teismas 1935 m. gegužės mėn. 24 dien. NIRA įvedantį įstatymą paskelbė nekonstituciniu. Teismas nusprendė, kad kongresas, priimdamas taisykles darbui atlyginti ar darbo valandų skaičiui nustatyti, pažeidžia atskirų valstybių įstatymų leidimo autonomiją. Vis tik NRA funkcijos buvo pratęstos ligi 1936 m. birželio mėnesio.

Tokioje šalyje, kaip J. A. V., daugumas nors ir sustabdyti korporacinio pobūdžio bandymai visvien pabrėžia korporacinių idėjų aktualumą mūsų laikais.

4. *Fašistinė korporacinė santvarka Italijoje.*

Trys ką tik nurodyti korporacinio pobūdžio bandymai yra vykdomi demokratinėse valstybėse ir demokratinėmis priemonėmis. Liuksemburge ir J. A. V. korporaciniai mėginimai daromi net neminint korporacijų vardo.

O čia mes jau susiduriame su valstybe, kuri oficialiai save vadina *korporacine*. „Mes sukūrėme korporacinę ir fašistinę valstybę", sako Mussolinis (1926. X. 28.), „valstybę tautinės visuomenės, valstybę, kuri koncentruoja, kontroliuoja, derina ir moderuoja tuo pačiu laiku interesus visų socialinių klasių, kurios visos jaučiasi lygiai ginamos"[22]. Fašistinė Italija tai *totalinė* valstybė, kurios veikimas pagrįstas antidemokratine ideologija. „Mes atstovaujame naują principą pasaulyje", sako Mussolinis (1926. IV. 7.), „mes atstovaujame aiškią, kategorišką galutiną demokratijos, plutokratijos, masonerijos, žodžiu, viso 1789 metų nemirtingųjų principų pasaulio antitezę"[23]. Valstybė čia save identifikuoja su tautine visuomene ir ją apgaubia. Ji apima šeimyninį, ekonominį, religinį, sportinį gyvenimą ir t. t. Žodžiu, visas visuomenės veikimas priklauso nuo valstybės. Valstybės ranka ima reikštis visur, visa valstybinama. Keliais atvejais viešose Mussolinio kalbose griežtai pakartota formulė: „viskas valstybėje, nieko prieš valstybę, nieko šalia valstybės", čia veikia savo pilna galia. Ir įstatymuose ir gyvenime pabrėžiama ne piliečių ir jų organizacijų teisės, bet jų priedermės valstybei ir valstybės teisės.

Praktikoje ši fašistinė totalinė valstybė pasireiškia kraštutine centralizacija, panaikinimu autonomijos ir kitų oficialinių ir pusiau oficialinių institucijų, taip pat visuomeninių bei kultūrinių organizacijų, universitetų ir t. t. Šitoje fašistinėje totalinėje valstybėje centralizacija viešpatauja ir politinėje srityje. Nefašistinės politinės grupės naikinamos. Parlamento ir teismo nepriklausomumas sunyksta. Vykdomoji valdžia pasidaro aukš-

---

[22] *Mussolini*, Le Fascisme 37 p. Paris 1934.
[23] Ten pat 74 p.

čiausioji visų galių sintezė. Ir ji pati pagaliau susiaurėja paklusdama diktatoriui, vadinamam dučės (vado) vardu.

Šitoks fašistinės valstybės pobūdis apsprendžia ir joje vykdomą korporacinę santvarką. *Itališkoji korporacija tai valstybinės administracijos organas.* Kitaip tariant, fašistinėje Italijoje valstybė veikia *ekonominį gyvenimą per organus, pavadintus korporacijomis.* Šiek tiek profesinis atstovavimas čia pasireiškia, bet valstybės politinė valdžia aktyviai dalyvauja jo sudaryme, nustato to atstovavimo ryšius, jį sintetizuoja.

Korporacinė santvarka Italijoje oficialiai įvesta 1926 m. Tų metų balandžio mėn. 3 dien. įstatymas nustato legalinį sindikatų — profesinių sąjungų ir kolektyvinių kontraktų organizavimą, darbo magistratūros sukūrimą ir lokautų bei streikų uždraudimą. Liepos mėn. 1 dien. karališkuoju dekretu įsteigiama *korporacijų ministerija.* Jai pavedama sukurti centrinius ryšio organus ir koordinuoti bei kontroliuoti korporacijų veikimą. 1927 m. balandžio mėn. 21 dien. didžioji fašizmo taryba išleidžia savo garsiąją *Carta del Lavoro.* 1930 m. kovo mėn. 20 dien. įstatymu įsteigiama korporacijų taryba. „Jos uždavinys", tariant Mussolinio žodžiais[24], „būti tautiniam ūkiui tuo, kas kariuomenei yra vyriausias štabas, — mąstančiais smegenimis, kurie paruošia ir tvarko." Korporacijų tarybos narius skiria vyriausybė iš tarpo kandidatų, kuriuos pasiūlo darbdavių ir darbininkų sindikatų konfederacijos. Kadangi Italijoje oficialiai yra pripažįstami tik fašistiniai sindikatai ir kadangi tik jie vieni gali atstovauti profesijas, tai tuo pačiu ir jų statomieji kandidatai tegali būti tik fašistai.

Įdomu pažymėti, kad fašistinė Italija nors save korporacine valstybe laikė nuo 1926-27 metų, bet lig 1934 m. gegužės mėnesio faktiškai Italijoje korporacijų dar nebuvo.

Dabartinės italų korporacijos yra sukurtos 1934 m. vasario mėn. 5 dien. įstatymu ir tų pačių metų gegužės mėn. 9 dien. dekretu. Jų iš viso yra dvidešimt dvi korporacijos. Skirstymo pagrindu paimta didžiosios gamybos šakos.

Korporacijų pagrindą sudaro trijų rūšių sindikatai: darbdavių, darbininkų ir technikų, tai yra tos ar kitos gamybos šakos specijalistų, tarnautojų ir apskritai visų tų, kurie nėra nei darbdaviai nei paprasti darbininkai. Šiems pastariesiems sindikatams tarp kitko skirtas nemažas vaidmuo. Jie turi būti kaip ir natūralūs arbitrai. Kai kyla konfliktas tarp darbdavių ir darbininkų sindikatų, tai technikų sindikatai iš dalies vaidina arbitrų vaidmenį.

Korporacijoms yra skirta trejopos funkcijos:

1) tam tikra *normuojamoji funkcija* socialinės ir ekonominės reglementacijos srityje;

---

[24] *Muller A.*, ten pat 43 p.

2) *konsultacinė funkcija,* kai kitį valstybinės administracijos organai klausia jų nuomonės ir

3) *taikomoji funkcija* — spręsti ir žadinti kolektyvinius darbo nesusipratimus. Didesnius nesusipratimus sprendžia vadinamoji darbo magistratūra.

Fašistinėje Italijoje korporacinėms organizacijoms tenka vaidinti ir didelis politinis vaidmuo, ypačiai parlamento sudaryme. 1933 m. lapkričio mėn. 14 dien. *Mussolinis,* kalbėdamas apie tuometinio parlamento panaikinimą, pareiškė[25]: „Yra visiškai tinkama, kad tautinė korporacijų taryba *in toto* pakeistų dabartinius atstovų rūmus... Atstovų Rūmai suponuoja tam tikrą visuomenę, kurią mes esame išgriovę Jie suponuoja partijų pluralizmą. Nuo tos dienos, kaip mes esame šitą pluralizmą panaikinę, atstovų rūmai nustojo savo buvimo prasmės".

Dabartiniai atstovų rūmai yra sudaryti korporaciniais pagrindais su kai kuriomis liberalizmo likučių priemaišomis. Rinkimų būdas yra nustatytas 1928 m. rugsėjo mėn. 2 dien. įstatymu. Jis pripažįsta pilietį ne kaip pilietį, bet tik pilietį gamintoją, susijusį su savo socialine aplinka ir savo profesine grupe.

Profesinės sąjungos — sindikatai didžiajai fašizmo tarybai pristato tūkstantį kandidatų, iš kurių taryba išrenka keturis šimtus pasiūlyti visuotiniam balsavimui. Visuotinis balsavimas gali taip paruoštą ir balsuoti pasiūlytą kandidatų sąrašą tik patvirtinti ar atmesti[26]. Šiaip išrinkti atstovų rūmai yra valstybės organas. Tuo būdu fašistiniam režime korporacinės organizacijos atlieka ne tik socialekonomines, bet ir tam tikras politines funkcijas[27].

5. *Korporaciniai užsimojimai Austrijoje.*

Pagal 1934 m. gegužės mėn. 1 dienos konstituciją *Austrija yra autoritetinė ir korporacinė valstybė.* Totalinė ir autoritetinė valstybė tai ne visai tas pats dalykas. Kaip teisingai nurodo prancūzų sociologas J. T. Delos[28], jos abi yra panašios savo antidemokratine ideologija politinės orga-

[25] Encyclopédie Française, Tome X, L' Etat moderne, 10. 84—10.

[26] Fašistinėje totalinėje valstybėje visuotinis balsavimas neturi tos pačios prasmės, kaip teisinėse demokratinėse valstybėse. „Jei net", atvirai pareiškė generalinis fašistų partijos sekretorius Staracé, 1928 m. gruodžio mėn. 8 dien. plebiscito išvakarėse Milane, „jei net dvylika milijonų *taip* pasikeistų į dvidešimt keturis milijonus *ne,* tai ir tada Mussolinis pasiliktų Palazzo Venezia ir juodmarškinių revoliucija žygiuotų savo keliu... Jei dvidešimt keturi milijonai *ne* būtų įmesti į urnas, tai reikštų, kad rinkikų masė buvo apimta kolektyvinės beprotybės ir kad Italija yra ne kas kita kaip psichiškai nesveikųjų namai. Tai būtų dar vienu motyvu daugiau už tai, kad išmintingieji pasiliktų savo vietose". *Rougier L., Les Mystiques politiques contemporaines et leurs incidences internationales,* 13 p. Paris 1935.

[27] Apie fašistinį režimą ir jo korporacinę santvarką platesnė literatūra nurodyta straipsnio pabaigoje.

[28] *J. T. Delos* paskaitą *Semaines sociales de France,* XXVII session, 345 p. 1935.

nizacijos ir valdžios vykdymo atžvilgiu, bet jų filosofija yra ar gali būti radikaliai skirtinga. Vienas esminių demokratijos principų yra lygus visų piliečių dalyvavimas valstybinės valios formavime. Autoritetinė valstybė ypačiai šituo atžvilgiu yra viena iš antidemokratinės valstybės formų. Šis momentas yra charakteringas dabartinei Austrijai.

Dėl ypatingų vidaus ir užsienio aplinkybių dabartinė Austrijos konstitucija yra taip sudaryta, kad pati tauta nevaidintų jokios rolės. Politinis federalinis Austrijos parlamentas sudaromas iš atstovų, kuriuos deleguoja keturios tarybos:

1) valstybės taryba, sudėta iš aukštųjų valdininkų;

2) Federalinė kultūros taryba, kurioje atstovaujama dvasiškija, švietimo, meno ir mokslo darbininkai;

3) Provincijų Taryba, sudėta iš gubernatorių ir provincijų vyriausybių narių;

4) Ekonominė Taryba, sudaryta iš korporacijų atstovų. Šios pastarosios Tarybos reikšmė yra gana didelė. Iš penkiasdešimt devynių politinės atstovybės narių dvidešimt yra jos vienos deleguotų.

Minimų tarybų vadai ir nariai tuo tarpu dar nėra renkami, bet skiriami. Tuo būdu valstybės vyriausybė leidžia įstatymus ir administruoja kraštą su pagalba tarybų, kurių narius ji pati yra paskyrusi. Pereitais metais išleistame naujosios Prancūzų Enciklopedijos tome, skirtame moderniosios valstybės problemai vieno vieniečio vardu sąmojingai pastebima, kad stiliui išlaikyti Austrijos konstitucijai dar trūksta vieno paragrafo, būtent, kad „Konfederacijos Prezidentas skiria ir tautą".

Šitoks valstybinio režimo bendrasis pobūdis nulemia ir to krašto korporacinių organizacijų pobūdį bei vaidmenį.

Šiuo metu dar būtų sunku duot austriškųjų korporacijų įvertinimą, nes tuo tarpu jos tebėra daugiau tik kuriamos. Dabar baigiama organizuoti darbininkų ir tarnautojų profesinės organizacijos. Pradedama organizuoti darbdavių organizacijos. Paskui tarp jų bus nustatyti bendradarbiavimo ryšiai ir vykdoma korporacinė programa. Kaip ir Italijoje profesinių sąjungų arba sindikatinės laisvės nebėra. Atskiri individai turi laisvę prisidėti ar neprisidėti prie oficialinių sąjungų. Žodžiu, dabar stengiamasi sukurti korporacinius kadrus, o paskui į juos įlieti ir gyvybės. Pereitais metais Vienoje įvykusioje tarptautinėje konferencijoje korporacinei santvarkai nagrinėti Austrijos socialinės administracijos ministeris Neustädter-Stümeris griežtai pabrėžė, kad organizuojamų korporacijų vadų skyrimas esąs laikinio pobūdžio. Prie to, anot ministerio, vertęs pereinamasis ir kuriamasis laikotarpis, kuris sekė po dviejų 1934 m. vasario ir liepos mėn. revoliucijų. „Korporacinio gyvenimo „demokratizacija", sako ministeris[29],

[29] *Semaines sociales de France* 173, 1935.

„režimo kūrėjams šiandien yra vienas iš labiau neatidėtinų dalykų“. Tada patys suinteresuotieji galėsią rinkti atstovus į korporacinius organus, ir autonomiškomis tapusios korporacijos vaidinsiančios savo tikrąjį, joms prideramą vaidmenį[30].

6. *Korporacinė santvarka Portugalijoje.*

Po su viršum dvidešimt metų politinio chaoso ir nuolatinių suiručių, siaučiant finansiniam pakrikimui, 1926 m. Portugalijoje buvo įvesta karinė diktatūra. Ši diktatūra įvedė tvarką gatvėse ir aikštėse, bet jai nepavyko nei patikrinti ministerių kabinetų pastovumo, nei pašalinti didėjančios finansinės suirutės. Pasirodė, kad tvarka yra tik viena iš būtinųjų gerovės sąlygų ir kad pati viena ji dar gerovės nesukuria. Padėtis visiškai pasikeitė, kai karinei diktatūrai pavyko surasti tinkamą žmogų prezidento vietai — generolą C a r m o n ą, o ypačiai kai šis 1928 m. pasikvietė finansų ministeriu, o 1932 m. ir ministeriu pirmininku Coimbro universiteto politinės ekonomijos profesorių Oliveirą S a l a s a r ą.

Per dvejus metus išlyginta valstybės biudžeto pusiausvyra. Energingai kovota su išeikvojimais, kyšiais, protekcijomis. Vienu iš valstybės pagrindų padaryta principas, kad pati vyriausybė ir valdininkai duotų gyvenimo paprastumo pavyzdį. Ir dėl to netenka stebėtis, jei neseniai miręs prancūzų akademikas Jacques B a i n v i l l e i s[31], rašydamas apie Portugalų diktatūrą sako: „Tai pati garbingiausioji, pati išmintingiausioji ir pati saikingiausioji iš Europos diktatūrų, ir kartu pati ryžtingiausioji bei pastoviausioji savo praktikoje“.

Pagal 1933 m. kovo mėn. 19 dien. konstituciją Portugalija yra „unitarinė ir korporacinė“ respublika. Korporacija čia laikoma vienu iš tautą sudarančių elementų. Ir nors, kaip pastebi Ch. P o i s s o n a s[32], korporacijos priklauso nuo politinio režimo, nors galima rasti išviršinių panašumų su fašizmu, tai vis vien čia korporacijų dvasia ir tendencijos yra kitokios. „Korporacija“, rašo tas pats autorius, „yra įkurta jos pačios tikslams; o ne žmogiškosioms net profesinėms ir ekonominėms energijoms pajungti vienos partijos reikalavimams“[33].

Korporacijų pagrindas yra darbdavių ir darbininkų sindikatai. Jie turi juridinio asmens teises ir atstovauja atitinkamų sričių visiems darbdaviams ir darbininkams, vis vien ar jie būtų įsirašę į sindikatus ar ne. Atitinkamų gamybos sričių lygiagretės darbdavių ir darbininkų sindikatų fe-

---

[30] Apie naująją Austrijos santvarką platesnė literatūra nurodyta straipsnio pabaigoje.

[31] *Bainville. J.*, Les Dictateurs 270, Paris 1935.

[32] *Semaines Sociales de France*, 174 p., Angers 1935.

[33] Ten pat.

deracijos, savo viršūnėmis sueidamos į nuolatinį pastovų kontaktą, ir sudaro tų gamybos sričių korporacijas. Korporacijos čia sudaro galutinį sistemos branduolį ir atstovauja sujungtoms gamybos jėgoms. Jų uždavinys šalinti klasių kovos dvasią, eiti prie kolektyvinių kontraktų sudarymo ir *kiekvienoje* iš atitinkamų ūkiškojo aktyvumo sričių *konkretizuoti jos įvairių faktorių solidarumą.*

Šalia politinio parlamento — tautinio susirinkimo — renkamo visuotinu balsavimu, taip pat yra *korporacijų rūmai,* kurie posėdžiauja tuo pat metu kaip ir politinė atstovybė. Jie atstovauja korporacijoms ir turi tik konsultatyvinę galią. Jie turi pateikti savo nuomonę raštu apie tarptautines sutartis ir apie visus įstatymus, kurie svarstomi tautos susirinkime. Jie veikia per plenumo ir per sekcijų posėdžius, žiūrint — ar bendrojo ar specijalinio pobūdžio įstatymai yra ruošiami. Sesijų pertraukų metu vyriausybė gali atsiklausti korporacijų rūmų, ar jų atskirų sekcijų nuomonės bei nurodymų dėl ruošiamų dekretų ar dėl įstatymų projektų, svarstysimų tautos susirinkimo. Korporacijų rūmai dalijasi į dvidešimt keturias sekcijas. Jų tarpe yra sekcijų, kuriose atstovaujami dvasiniai, kultūros, meno ir mokslo reikalai.

Korporacijomis dar nesusiorganizavusių sričių atstovus į korporacijų rūmus skiria pati vyriausybė.

Įdomus yra Portugalijos bandymas įvesti korporacinę santvarką žemės ūkio srityje[34]. Visuose kaimų valsčiuose numatoma įsteigti institucijas, vadinamas liaudies namais *(Casas do Povo).* Jų uždavinys yra kelti įvairių žemės ūkio sluoksnių intelektualinį, materiailnį ir socialinį lygį. Jų veikimo riba vienas valsčius. Juridiškai jų veikimas sutvarkytas 1933 m. gruodžio mėn. 23 dien. dekretu.

Liaudies namams yra pastatyti šie uždaviniai:

a) Apsidraudimas ir savišalpa — patikrinti savo nariams apsaugą ir pagalbą ligoje, nedarbo metu, nustojus darbingumo ir senatvėje;

b) švietimas — organizuoti suaugusių ir vaikų švietimą, sportą, sveikas pramogas ir auklėjamą kinematografą.

c) Lokalinė pažanga — rūpintis pagerinti visiems bendrai naudingas sritis — informaciją, susisiekimą, apsirūpinimą vandeniu, viešąją higieną ir t. t.

Tikraisiais liaudies namų nariais gali būti šeimų galvos ir visi vyriškos lyties jos nariai, pabaigę aštuoniolika metų amžiaus. Moterys, kurios nėra šeimų galvos, ir jaunimas, neturįs aštuoniolikos metų, gali būti liaudies namų steigiamų institucijų nariais ir naudotis visais jų įrengimais bei patogumais.

---

[34] *Pereira dos Santos F. J.,* La constitution sociale et politique portugaise, 103-106. Paris 1935.

Žemės savininkai visi privalo priklausyti liaudies namams. Tai vienintelė gyventojų kategorija, kurią liečia objektyvinis priklausomumas prie korporacinių organizacijų.

Liaudies namams vadovauja trijų asmenų komitetas, išinktas tikrųjų narių, šeimų galvų, visuotinio susirinkimo. Rinkimai turi būti patvirtinti korporacijas prižiūrinčio atitinkamo vyriausybės organo. Viename valsčiuje gali būti tik vieni liaudies namai.

Tad korporacinė portugalų kaimo organizacija turi tris charakteringus bruožus:

1) Unitarinis pobūdis. Liaudies namai apima visus, kurie gyvena iš žemės darbo: žemės savininkus, nuomininkus ir darbininkus.

2) Antras charakteringas bruožas — tai tas svarbus vaidmuo, kurį liaudies namų susidaryme ir darbe yra skiriamas šeimai. Ir tik šeimos galvos, vyrai ir moterys, turi balso teisę jų visuotiniuose susirinkimuose. Teutonio Pereira, vienas šitos tvarkos kūrėjų, savo kalboje 1934 m. kovo mėn. 25 dien. pasakė: „Tarp tų, kurie dirba žemę — darbą taip gražų, kuris simbolizuoja ir reziumuoja visus kitus darbus — mes negalime matyti izoliuotą žmogų, šitą groteskišką piliečio sukūrimą, sudarytą liaudies lengvatikybe piktnaudoti. Kaime mus ypačiai interesuoja — baltuose, mažuose namuose gyvenanti šeima. Su ja reikia skaitytis, kaip su materialiniu ir dvasiniu vienetu dėliai jos reikalų, jos socialinės funkcijos, jos prisirišimo prie žemės, toje moralinėje tautos vienybėje, kuri, galima sakyti, prasideda apie kiekvieną šeimos židinį“[35].

Ir 3) Paskutinį charakteringą liaudies namų bruožą sudaro pirmos vietos paskyrimas socialiniams reikalams korporacinėse žemės ūkio organizacijose. Jų vyriausias tikslas, kuris dominuoja ir sintetizuoja kitus tikslus, tai pastanga integraliai pakelti žemę dirbančių žmonių klasę, visų tame valsčiuje gyvenančių šeimų glaudžiu bendradarbiavimu.

Kaip žemės ūkio, taip ir kitose srityse, korporacinė santvarka Portugalijoje dar tebėra intensyvaus organizavimo stadijoje.

Atsakingas Austrijos ministeris, kaip matėme, yra oficialiai pareiškęs, kad jo krašte *korporacinių organizacijų autonomiškumas ir demokratizacija yra vienas jų neatidėtinų siekimų*. Portugalijos vyriausybė savo 1934 m., gruodžio mėn. 3 dien. dekretu ir jo motyvų paaiškinimu jau konkrečiai yra pradėjusi eiti šita linkme.

Ir A. Mulleris[36] entuziastiškai sveikina šitą naują Portugalijos korporacinės politikos kryptį, kaip daug nuoširdžiau išreiškiančią korporacinę idėją.

---

[35] Ten pat 105.

[36] *Muller A.*, ten pat 88 p.

IV

ETATISTINIS IR DRAUGIJINIS KORPORATIZMAS

Dabar skelbiamų korporatizmo idėjų tarpe galima konstatuoti tam titkrą korporacinės santvarkos koncepcijų įvairumą. Praktiniai korporaciniai bandymai, nors kiekvienoje šalyje turi savo individualų pobūdį, priklausantį nuo įvairių skirtingų vietos aplinkybių, nėra tiek įvairūs. Dabartinius korporacinius bandymus, mums rūpimu atžvilgiu, galima suvesti į du ryškesnius tipus: *etatistinį ir draugijinį korporatizmą.*

Pirmasis korporacinės santvarkos tipas yra vykdomas totalinėse ir, vienur daugiau, kitur mažiau, autoritetinėse valstybėse. Šiame straipsnyje nurodyti trys tokio korporatizmo pavyzdžiai: Italijoje, Austrijoje ir Portugalijoje. Kaip iš šių pavyzdžių matyti, etatistinė korporacinė santvarka čia buvo projektuojama ir skelbiama iš karto visa. Teoriškai ji atrodo gana didinga. Visa joje sklandžiai sutvarkyta, suderinta, suharmonizuota. Bet taip dažniausiai yra tik popieriuje. Praktikoje dažnai valstybė per etatistinį korporatizmą daugiau ar mažiau vykdo savo ekonominę ir iš dalies politinę diktatūrą.

Prancūzijos socialinių savaičių pirmininkas prof. E. Duthoit[37] konstatuoja tris charakteringus šitokio korporatizmo bruožus: valstybė arba, tikliau sakant, centrinė valdžia veikia ekonominį gyvenimą per organus, vadinamus korporacijomis. Jos pasidaro valstybės administracijos organais. Jų vadovybės sudaryme skyrimo ar kurios nors kitos presijos būdu aktyviai dalyvauja politinė valstybės valdžia. Gamybos veiksnių koordinavimas šalia įmonės, pagal režimo principus, taip pat priklauso tik valstybei.

Antras etatistinio korporatizmo charakteringas bruožas, — nepripažinimas sindikatinės arba profesinių sąjungų laisvės. Korporacijas jame gali sudaryti tik valdinės ar valdančios grupės pripažintos darbdavių ir darbininkų profesinės sąjungos (pvz., Italijoje tik fašistiniai sindikatai). Jei faktiškai kitokios profesinės sąjungos šiaip taip ir gali gyvuoti, tai be efektyvinių teisių.

Trečias šio korporatizmo bruožas — glaudus ir tiesioginis ryšys, kuris yra tarp korporacinės institucijos ir valstybės naujos politinės santvarkos, kurią anoji radikaliai modifikuoja. Šis ryšys dažniausiai pasireiškia ypačiai politinę tautos atstovybę sudarant.

Kaip teisingai nurodo tas pats Duthoit[38], kai korporacija „yra totalinės valstybės tarnyboje, tai ji nėra ta organizacija tarpininkė, kuri tuo pačiu laiku sulaiko piliečių palaidumą *(licence)* ir valdžią nuo savo galios peržengimo". Mažne tą pat būtų galima pasakyti ir apie korporacijas autori-

[37] *Duthoit E.*, Semaines sociales de France, 54-56, Angers 1935.

[38] *Duthoit E.*, „La Corporation de demain", „Revue des deux mondes", 863 p. Paris, le 15 octobre 1935.

tetinėse valstybėse. Paskutinė Portugalijos korporatizmo linkmė ir Austrijos korporacinės santvarkos atsakingų organizatorių pareiškimai rodo, kad ir autoritetinėse valstybėse jaučiamas etatistinio korporatizmo nepakankamumas.

Tačiau korporacinės santvarkos mėginimai Šveicarijoje, Liuksemburge, J. A. Valstybėse ir kiek jie paskutiniu laiku pasireiškia Olandijos ir Belgijos ekonominio bei socialinio gyvenimo evoliucijoje minėtų trijų bruožų neturi. Ten valstybė nesistengia būti atstovaujama ar turėti lemiamos reikšmės kiekviename korporaciniame organe. Ten ji ne tiek tiesiog veikia, kiek skatina, derina, kontroliuoja. Taip pat ten yra ir profesinių sąjungų — sindikatų laisvė. Tai reiškia, kad toje pačioje profesijoje ar gamybos srityje gali būti kelios lygiagretės darbininkų ar darbdavių organizacijos, besireiškiančios, pav., kad ir kai kuriais pasaulėžiūriniais momentais. Korporacinės santvarkos didesnis ar mažesnis sąjūdis minėtuose kraštuose dar neturi ar gali ir visai neturėti tiesioginio poveikio konstitucinei valstybės struktūrai. Ji čia kuriama daugiau iš apačios, negu iš viršaus ir reiškiasi pačių suinteresuotųjų žmonių sambūriais.

Korporacijas sudaro laisvos darbdavių ir darbininkų profesinės sąjungos. Lokalinė korporacija sujungia vienos vietos to paties verslo dalyvius. Lokalinės korporacijos, priklausančios tai pačiai gamybos sričiai, jungiasi į viso krašto atitinkamų korporacijų federacijas. Be atskirų sričių korporacijų yra dar tarpkorporacinių ar tarpprofesinių vienetų. *Lokalinių korporacijų ir jų federacijų vadovybes, komitetus, valdybas ar komisijas, sudaro pačių korporacinių institucijų rinkti atstovai. Šitokia korporacinė santvarka, kuri natūraliai, organiškai kuriasi ir auga daugiau iš apačios į viršų, vadinama draugijinio korporatizmo vardu.* Tiek kiek ji įvykdoma demokratiniuose kraštuose, tiek ji ten liberalistinę demokratiją keičia organiškosios demokratijos linkme. Tas pats procesas vyksta ir autoritetinėse santvarkose, kiek etatistinis korporatizmas evoliucionuoja į draugijinį korporatizmą. *Organiškai suprantamai valstybei yra charakteringas ne etatistinis, bet drauginis korporatizmas.* „Korporacija", rašo Duthoit[39], „bus valstybės pripažinta ... *Bet ji bus, kaip valsčius, decentralizuota institucija ne totalinėje, bet pluralinėje arba organinėje valstybėje* (mūsų pabraukta, *Pr. D.*).

Šitokios korporacinės organizacijos formulė: *laisva profesinė sąjunga organizuotoje profesijoje.* Jos kūrime valstybės dalyvavimas yra ne tik neišskiriamas, bet ir būtinas. Kaip nurodo prof. M. Defournys[40], valstybė lokalinėms korporacijoms ir korporacijų federacijoms turi suteikti tris dalykus, be kurių jos negalėtų atlikti savo paskyrimo: 1) valstybė joms duoda

[39] *Duthoit E.*, ten pat 865-866.

[40] *Defourny M.*, Conception organique de la vie sociale et constitution professionelle", kolektyviniame paskaitų leidinyje „Le corporatisme" 24 p. Sarte 1935.

statutą ir nustato jų bendro veikimo ribas; 2) joms suteikia juridinio asmens teises ir 3) jas padaro viešosios teisės institucijomis, turinčiomis reglementacijos galią profesinėje srityje.

Atskira profesinė sąjunga, atstovaujanti tik kuriai nors vienai socialinei klasei ar vienai kurios nors gamybos šakos daliai, yra privatinės teisės institucija, ir jos nutarimai yra privalomi tik savo nariams. Tuo tarpu *korporacija, atstovaujanti visai profesijai yra viešosios teisės institucija, ir jos nutarimai turi galios visai profesijai* viename regijone ir visame krašte pagal tai, kurio korporacinio organo jie bus priimti.

Valstybė sau pasilieka leisti bendruosius darbo įstatymus ir nustatyti bendrąsias taisykles, privalomas profesijų visumai visoje teritorijoje. Bet šių bendrųjų nuostatų pritaikymas gyvenimo praktikai, pagal kiekvienos profesijos ir atskirų vietų ypatybes, yra korporacinių organizacijų uždavinys. Tad korporacinė organizacija nėra ir negali pretenduoti būti valstybė valstybėje, bet yra valstybei subordinuota. Tačiau jos vaidmuo socialiniame ekonominiame gyvenime yra didelis.

Socialinei korporacijų pusei priklauso[41] — visa tai, kas yra susiję su santykiais įvairių profesijų dalyvių: įmonininkų, kapitalistų, techninio personalo ir darbininkų, taip pat visa, kas liečia technikinio personalo bei darbininkų darbo ir gyvenimo sąlygas. Ekonominei jų pusei priklauso visa, kas jų veikime yra susiję su įvairių įmonių steigimu, funkcionavimu, plėtote, našumu ir jų veikimo koordinavimu.

Kaip matome, draugijinis korporatizmas siekia, kad valstybė daugiau nuo savęs ant korporacijų perkrautų rūpestį vadovauti socialiniam ekonominiam gyvenimui, sau pasilikdama labiau kontrolės, skatinimo, derinimo ir bendrųjų reikalų saugojimo vaidmenį. Šitaip suprantama korporacinė santvarka nesiekia panaikinti ar paraližuoti nei atskirų įmonininkų, verslininkų, ūkininkų ar atskirų darbininkų grupių privatinę inicijatyvą, spontaniškumą, lenktyniavimą ar atsakomybės dvasią. Ne. Korporacija, kaip tarpinė organizacija, visa tai palieka. Ji tik nori derinti, reguliuoti jų veikimą, reikalui esant, paskatinti ar suvaržyti, kiek to reikalauja viso krašto ir socialiniai visos profesijos dalyvių reikalai, o ne vien tik atskirų įmonininkų ar kurios nors vienos darbininkų grupės egoistiniai interesai. Žodžiu, *draugėje korporacinėje santvarkoje yra moderuoto planingumo idėja,* kurios nustatyme ir vykdyme dalyvauja *ne tik valstybė, bet reguliariniu būdu ir pačių profesijų bei įvairių gamybos sričių atstovai.*

Kad visą laiką išliktų reikalingo dinamizmo ir išvengtume korporacinės santvarkos klaidų, kaip nurodo tas pats belgų katalikų socialinio veikimo ideologas, J. Arendtas, reikia dviejų priemonių:

---

[41] *Arendt J., S. J.*, Le rôle economique des corporations, minėtame leidinyje „Le Corporatisme" 86-69.

1) Korporacijoje vadovautis teisingumo, socialinės meilės ir saikingumo dvasia ir korporacijos narių bei vadų tarpe platinti supratimą teisingų principų tos doktrinos, kuri turi vadovauti ekonominiame gyvenime.

2) Organizuoti aukštesnių tarpprofesinių organų ir valstybės nuolatinę kontrolę[42].

Kai kas gali pasakyti, kad jei visuomenėje bus pakankamai įsąmoninta socialinis teisingumas ir saikingumas, tai ir korporacijų nereiks. Bet vis tiek yra labai didelis skirtumas. Šie nepaprastos svarbos dalykai, kurie nekorporacinėje santvarkoje yra palikti laisvai moralinių institucijų propagandai, korporacinėje santvarkoje jau sistemingai organizuojama. Socialinis teisingumas, profesinis sąžiningumas saikingumas ir apskritai dalykai, kurie priklauso nuo individualinės sąžinės, kaip teisingai pastebi Duthoit[43], „korporacinėse taisyklėse ir sankcijose randa galingą pagalbą ir atramą".

Profesiniu auklėjimu, profesiniu sąžiningumu, socialiniu teisingumu, įvairių socialinių klasių solidarumo ir bendradarbiavimo idėjomis grindžiama korporacinė santvarka. Tos idėjos sudaro ir pačią vyrausiąją jos buvimo prasmę. Korporacinė santvarka iš esmės šalina klasių kovos principą. Galima sakyti, kad *ji yra darbininkų sindikalizmo ir darbdavių kapitalizmo sintezė.*

Kalbėdami apie korporacinę santvarką, čia turėjome galvoje *socialinį ir ekonominį korporatizmą.* Nuo jo norėtume atskirti *politinį korporatizmą,* kuris tam tikru atžvilgiu yra ne kas kita, kaip būdas sudaryti *tautos atstovybę* — parlamentą. Kiekviena profesija sudarytų atitinkamus rinkimų vienetus, kurie išrinktų nustatytą atstovų skaičių į politinę atstovybę — seimą.

Žinoma, galima daug ginčytis, kuris būdas yra geresnis politinei atstovybei sudaryti — ar rinkimai pagal teritorinius vienetus visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu visų piliečių balsavimu ar organizuotų profesijų keliu. Bet profesinis parlamento sudarymas dar yra per mažai paruoštas, nepakankamai patikrintas ir tuo tarpu dar būtų perlengvai prieinamas įvairiems piktnaudžiams. Dėl to būtų atsargiau, jei korporacinės santvarkos šalininkai apsiribotų socialiniu ekonominiu korporatizmu, jo nejungdami su politiniu korporatizmu.

Čia mūsų nupasakota korporacinės doktrinos dvasia, praktiniai bandymai ir jų tipai. Taip pat pasakyta, kad organiškai suprantamai valstybei yra *natūralus ne etatistinis, bet draugijinis korporatizmas.*

Bendrieji korporacinės santvarkos principai, gyvendinami kuriame nors krašte, turi įgyti individualinių nuo vietos socialinio ir ekonominio

---

[42] Ten pat 80.

[43] *Duthoit E.,* Corporation de demain, ten pat 870.

gyvenimo ir tautos būdo priklausančių žymių. Kaip gyvenimo patyrimas yra parodęs, korporacinės santvarkos įvedimas nėra vieno užsimojimo dalykas, bet jis reikalauja ilgesnio laiko ir nuoseklaus laipsniško veikimo. Pilna korporacinė santvarka tai tik artimesnės ar tolimesnės ateities idealas. Bet dėlto yra visiškai aktualus dalykas — lojali ir pastovi *valstybės korporacinė politika,* kuri pasireikštų jai atitinkančių įstatymų leidimu ir palaikymu bei kūrimu institucijų, kurios sudarytų korporacinės santvarkos pradus.

Ir jei šiandien daugiau ar mažiau korporacinė santvarka gyvendinama ištisoje eilėje ir diktatūrinių ir demokratinių valstybių, jei apie ją taip gausiai išeina vis naujų veikalų, jei taip plačiai organizuojama korporacinių studijų savaitės ir institutai, — tai nėra vien mados dalykas, bet tai rodo, kad to reikalauja objektyviniai socialinės ir ekonominės tikrovės reikalai.

LITERATŪRA

1. BENDRO IR IŠ DALIES SPECIALINIO POBŪDŽIO VEIKALAI

Pijaus XI enciklika apie socialinį teisingumą. (Quadragesimo Anno), Kaunas 1931.

Retzbach A., Die Erneuerung der gesellschaftlichen Ordnung nach der Enzyklika Quadragesimo Anno, Freiburg i. Br. 1932.

Le Corporatisme, Rapports des Journées d'études au College Philosophique de la Sarte (paskaitų leidinys) (Editions „Orientations" Sarte) Paris 1935.

L'Organisation Corporative, Semaines Sociales de France XXVII session 1935, Angers, (Pilnas socialinės savaitės paskaitų rinkinys) (Gabalda) Paris 1935.

Brethe de la Gressaye J, Le syndicalisme, l'organisation professionnelle et l'Etat (Recueil Sirey) Paris 1930.

Bacconier F. Le Salut par la Corporation (Les oeuvres françaises) Paris 1935.

Chanson P., Les droits du travailleur et le corporatisme, (Desclée de Brouwer et Cie) Paris 1935.

Durkheim E., De la Division du Travail Social, (Alcan) Paris [6]1932.

Duthoit E., La Corporation de demain. „Revue de deux mondes", 15 Octobre, Paris 1935.

Jolly P., La Mystique Corporative, (Hachette) Paris 1935 (prieš korporacinę santvarką).

Leener G. de, La Corporation devant la doctrine et devant les faits, „Revue d'Economie politique", Nr. 1, Paris 1936 (prieš korporatizmą).

Man H. de, Corporatisme et Socialisme (Labor), Paris-Bruxelles 1935.

Mirkine - Guetzevitch, Corporatisme et Démocratie, „Revue de Métaphysique et de Morale", Nr. 4, Paris 1935, janvier 1936 (Nr. 1), (prieš korporatizmą).

Manoïlesco M., Le siécle du Corporatisme (Alcan) Paris 1934.

Muller A., S. J., La Politique Corporative (Rex) Bruxelles 1935 (nurodymai apie įvairių šalių korporacinius bandymus).

Pirou G., Le Corporatisme (Recueil Sirey) Paris 1935.

Pirou G., Nouveaux aspects du Corporatisme (ten pat), Paris 1935.

Speyer H., Corporatisme ou Parlementarisme reformé? (E. Bruylant) Bruxelles 1935 (prieš korporatizmą).

Šalkauskis St., Momento reikalai ir principų reikalavimai, „Židinys", Kaunas 1936, Nr. Nr. 6-12.

Tardy M., et Bonnefous Ed. Le Corporatisme (Société d'Etudes et d'informations économiques) Paris 1935 (prieš korporatizmą).

Valdour J., Organisation Corporative de la Societé et de la profession (Art. Rousseaux) Paris 1935.
Velden J. Vander, Die berufsständische Ordnung, Idee und praktische Möglichkeiten, Köln 1932.
Viance G., Restauration corporative de la Nation française (Flammarion) Paris 1936.

2. ŠVEICARIJOS KORPORACINĖ SANTVARKA

Arcis M., D., Les réalisations corporatives en Suisse, (Edition V. Attinger) Paris et Neuchâtel 1935.
Berufsständische Neuordnung der Schweiz, Neun Vorträge, Herausgegeben vom Schweizerischen Studentenverein, Immensee 1934.
Devrient R., La Corporation en Suisse. Ses principes et ses méthodes (V. Attinger) Paris-Neuchâtel 1935.
Lescase J., Corporation et État (ten pat) 1935.
Piller J., Corporation et Fédéralisme (ten pat) 1935.
Staat und Parteien (kolektyvinis leidinys) Zürich-Leipzig 1935.

3. JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTYBIŲ BANDYMAI

Bonichon L., Aspects sociaux de la réforme Roosevelt, Paris 1934.
Dubreuil H., Les codes de Roosevelt et les perspectives de la vie sociale, Paris 1934.
Herbette Fr., L'expérience Roosevelt et industrie, Paris 1934.
Herbette Fr., L'expérience Roosevelt et l'organisation professionnel (Publications de la Société d'Etudes et d'informations économiques) Paris 1934.
Lyautey P., Révolution américaine. Paris 1934.
Saint-Jean de, La vrai révolution de Roosevelt, Paris 1934.

4. FAŠISTINĖ KORPORACINĖ SANTVARKA ITALIJOJE

Biagi B., L'Etat corporatif (Nouvelles éditions latines), Paris 1935.
Bourgin G., L'État Corporatif en Italie (F. Aubier) Paris 1935.
Febvre L., ir Lagardelle H., Le Régime Fasciste, „Encyclopédie Française, Tome X: L'État Moderne, p. p. ligi 10: 84-15.
Ferrari Fr., Le Régime Fasciste Italien (Spes), Paris 1928.
Gerace G., et Assante A., L'Etat Fasciste, (Delmas) Bordeaux 1935.
Lescure J., Le Nouveau Régime Corporatif Italien, (Loi du 5 Février 1934) (Domat-Montchrestien) Paris 1934.
Mussolini B., Le Fascisme, Doctrine-Institutions (Denoel et Steele) Paris 1934. (Yra taip pat Z. Bliyno vertimas lietuvių kalbon: Fašizmo doktrina, I ir II d. Kaunas 1935.
Rossenstok-Franck L., L'Economie corporative fasciste en droit et en fait, (Librairie universitaire) Paris 1934.

5. AUSTRIJOS VALSTYBINĖ IR KORPORACINĖ SANTVARKA.

Febvre L., L'Autriche „Encyclopédie Erançaise", p. p. 10: 88-1 ligi 10: 88-5.
Merkl A., Die Ständisch-autoritäre Verfassung Oesterreichs, Wien 1935.
Rastenis V., Austrijos valstybės santvarka, „Vairas", 1936, Nr. Nr. 2 ir 3.
Voegelin E., Der Autoritäre Staat, Wien 1935.

6. PORTUGALIJOS KORPORACINĖ SANTVARKA

Descamps P., Les institutions actuels du Portugal, „Revue International de Sociplogie", Mai-Juin, Paris 1935.
Pereira dos Santos F. L., La Constitution sociale et Politique Portugaise (Recueil Sirey) Paris 1935.
Salazar O., Neues Portugal, Coimbra 1935.

Moterų darbo problemos

Ona Labanauskaitė

1. KLAUSIMO ESMĖ

Nėra jokios abejonės, kad, išskyrus nedidelį privilegijuotųjų skaičių, darbas buvo ir yra bendras abiejų lyčių įstatymas. Tokia yra Dievo tvarka. Tat ir moterys čia nesudaro jokios išimties ir jų darbas negalėtų sukelti jokių problemų. Taip atrodo klausimas, žiūrint į darbą filosofine prasme.

Tačiau, pažiūrėjus į darbą kaip į socialinį fenomeną, tuojau praslenka pro akis, kaip kaleidoskope, širdį plėšiami baugūs vaizdai: iš kasyklų išlenda, po aštuonių ar net po dešimties darbo valandų, į žmogų nepanaši būtybė, į kurią įsižiūrėjus vargais negalais gali pažinti, kad tai visiškai jėgų netekusi darbininkė moteris; štai vėl pilna vyrų smuklė netoli fabriko, nes žmonos dirba fabrike ir neturi laiko nei žmoniškai sutvarkyti kad ir skurdaus darbininko šeimos gyvenamojo kampo, nei laiku pagaminti šilto valgio. Antai vėl būrys apdriskusių, išalkusių, murzinų, puslaukinių vaikų, kurie retai temato savo motiną, nes kai ji pareina iš darbo, jie jau miega kur nors kampe, o kai ji išeina atgal į savo darbą, jie dar tebemiega. Arba vėl, štai fabriko kieme susitinka vyras ir žmona: vienas eina iš darbo, o kitas ateina; ir taip metų metus juodu negali pabūti namie ilgiau kartu, juodu visiškai negali pagyventi šeimos gyvenimu.

Galėčiau papildyti tą gyvenimo romaną dar vaizdingesniais ir reljefiškesniais paveikslais, tačiau gana ir jau suminėtųjų, kad galėtume suprasti, kur glūdi dėl moterų darbo kylančių problemų esmė. *Problemos kyla ne dėl to, kad moterys turi dirbti, bet dėl moterų darbo formų ir darbo sąlygų.*

Tai yra bendrasis moterų darbo problemų pobūdis. Bet tos problemos įgauna specifiškai socialinį pobūdį, prisiminus, kad darbininkė dažnai yra ne tik moteris, bet ir žmona bei motina. Šiais dviem atžvilgiais čia trumpai ir iškelsime svarbesniąsias dėl šių dienų moterų darbo kylančias problemas ir keliais žodžiais nusakysime tas tendencijas, kurios vyrauja šių dienų Europoje tas problemas sprendžiant. Be to, įsidėmėtina, kad „moterų darbo“ sąvoka čia neapima vad. inteligentiškojo moterų darbo, o apsiriboja tik moterų rankų darbu, t. y. apima pramonę, prekybą ir transportą plačiausia prasme.

2. MOTERŲ DARBAS SENOVĖJE IR DABAR.

Per amžius yra įvykę didelių atmainų moterų darbo formose. Pačioje pradžioje tenka padaryti vieną rezervą. Dažnai galima nugirsti kalbant, kad dabar moterų dirbamas darbas yra daug sunkesnis už tą, kurį joms teko dirbti senesniais laikais, ypačiai prieš moderninės pramonės atsiradimo periodą. Ši tezė labai sunku palaikyti, ypačiai turint galvoje labiau nuo mūsų laikų nutolusius amžius. Jei moterys tada dirbo namie ir aplink namus, o nebuvo sukištos į modernias dirbtuves, tai tas dar nereiškia, kad moterų darbas buvo lengvas. — Priešingai, joms teko dirbti sunkiausius namų ūkio darbus. Juk ir Aristotelis patvirtina Hesiodo nuomonę, kad pirmąją šeimyną sudarė namai, žmona ir jautis[1].

Ačiū Dievui, mes esame toli nuo tų laikų, — mažiausia, civilizuotajame pasaulyje, — kada moteris buvo kinkoma į vieną arklą su jaučiu ar asilu ir dirbo savo vyro namuose pačius sunkiausius darbus. Tačiau mes nenorime pulti į kitą kraštutinumą ir teigti, kad šių laikų moterų dirbamas darbas yra labai lengvas. Priešingai, kai kurios jo formos ir šiandien yra labai varginančios, nors darbas dirbamas ir labai ištobulintomis priemonėmis. Tat darbo sunkumas ir malonumas, palyginus jį amžių bėgyje, nėra labai pakitęs. Laiko atžvilgiu tėra pakitusios tik moterų darbo formos.

Pirmasis skirtumas — moterų darbo vieta. Senaisiais laikais — o tie laikai baigiasi tik su XVIII a. — kaip moterys taip ir vyrai darbą turėjo arti savo gyvenamųjų namų: mažose namų dirbtuvėlėse ir namus supančiuose laukuose. Dabar gi vyrai ir moterys yra išvyti iš savo namų, ir jų darbo vietos yra kasyklos, akmenų laužyklos, prekybos, transporto bendrovių biurai, viešųjų įstaigų erdvios salės, dirbtuvės, fabrikai ir t. t. Ir kaip paradoksiškai skambėtų šiandien lotynų priežodis *domum manist, lanam fecit,* kuris taip puikiai apibūdina rymėnų matronų darbo formą. Tarp rymėnų matronos ir XX a. moters yra didelis skirtumas: rymietė verpė vilnas po savo namo portikais, o XX a. moteris jas verpia toli nuo savo namų, toli nuo savo šeimos židinio ir yra suvaržyta darbo valandomis.

Antrasis skirtumas — darbo rezultatų paskirtis. Rymo matronos ir viduramžių moters darbo vaisių tiesioginis tikslas buvo šeimos narių aprūpinimas, o XIX ir XX a. moters darbo vaisiai jai nepriklauso ir tiesiogiai nebetarnauja jos šeimynai: *šių laikų moteris dirba nežinomam vartotojui.* Tat užmušus namų pramonę ir jos vietoje įsigalėjus modernei pramonei, moterys turi susirasti priemonių seniau namie pasigaminamiems darbo vaisiams kompensuoti. Ir epochos šūkiu tampa pinigas, nes tik juo tegalima įsigyti pragyvenimo išteklių.

Šita darbo formų evoliucija yra įvykusi dėl didelių technikos išradimų, kurie didžiai pakeitė gamybos organizaciją ir ekonominį bei socialinį gyve-

[1] Aristote, Politique, Barthélemy-Saint-Hilaire vertimas, I 1, 86.

nimą. Grynai technikos išradimus pasekė išradimai kredito srityje. Milžiniškos kredito galimybės — tarp kitko viena iš šių dienų krizės priežasčių — leidžia sukoncentruoti pasakiškus kapitalus, kurie savo keliu leidžia koncentruoti gamybą nemažiau pasakiško masto įmonėse, aprūpintose nuostabiausiomis gamybos priemonėmis. Visos aplinkybės skatino masinę gamybą ir tos gamybos specializaciją. Ką tik gimusi moderninė pramonė ne tik sunaikino namų pramonę, bet ir suteikė žmonijai labai daug patogumų, padaugindama gyvenimo reikmenų skaičių.

Tat ar tenka stebėtis, kad tokia dalykų padėtis greitai pakeitė žmonių psichologiją ir net jų gyvenimo būdą. Iš namų išnyko visokios dirbtuvėlės, kurios dar XVIII a. gale buvo vienintelė pramonės forma; ratelis ir staklės išnyko iš moterų darbo įrankių skaičiaus; nėrimas, mezgimas ir siuvimas vis mažiau ir mažiau mėgėjų besusiranda mergaičių ir moterų tarpe; skalbimas miestuose jau atliekamas komerciniais pagrindais organizuotose įmonėse; moterys net valgio namie nebegamina ir t. t. Trumpai tariant, dėl šitų darbo formų pasikeitimo moterys savaime buvo atpalaiduotos nuo begalės nemalonių, sunkių ir grynai mechaninių darbų ir tuo būdu įgijo daugiau laiko, kurį galėjo sunaudoti dvasiniams reikalams. Tos gi moterys, kurios išėjo iš šeimos ribų dėl socialinių sąlygų pasikeitimo, galėjo lengviau garbingai užsidirbti sau kasdieninę duoną ir būti labiau nepriklausomos privačiame gyvenime.

Ar reikia gailėtis, kaip kai kurie daro, kad tie pasikeitimai yra įvykę? Iš principo, žinoma, ne. Tačiau yra ir antra medalio pusė, kuriai netrūksta nei trūkumų, nei šešėlių. Tų šešėlių dėka ir atsiranda tie klausimai, kurie, paprastai, yra vadinami moterų darbo problemomis ir kurias mes trumpai paliesime sekančiame skyriuje.

3. MODERNINIO MOTERŲ DARBO TRŪKUMAI

Jau esame matę, kad naujosios pramonės organizacijos dėka moterys laimi laiko, bet pralaimi tiesioginius savo darbo vaisius. Reikia surasti priemonių naujoms išlaidoms atpildyti. Dabar jau reikia pelnytis pinigų, kuriais būtų galima įsigyti gyvenimui reikalingus reikmenis. Tai vienas faktas. Čia pat įkandin seka kitas. Pramonė organizuoja masinę gamybą ir ten, kur ji pradeda savo darbą, ji reikalauja gausingų darbo rankų. Pirmiau sugūžė į biauriausiose higienos sąlygose dirbančias įmones vyrai; jų greit nebeužteko, ir paskui juos ateina jų dukterys ir seserys; tuojau tų nebepakanka, ir ateina motinos ir žmonos, o neilgai trukus ir maži vaikai, tie XIX a. darbo kankiniai ir to visais atžvilgiais išdidaus amžiaus tikra gėda. Dėl to tuštėja kaimai, didėja miestai su darbininkų lindynėmis ir tautų sveikatai pakertama pati užuomazga: motina ir vaikas.

Bet tučtuojau pramonininkų tarpe prasideda konkurencija, kurios pirmosios aukos tiesiogiai ir netiesiogiai buvo moterys. Mat, tuojau pastebėta, kad konkurenciją laimės tas, kam pasiseks labiau sumažinti bendrąsias gamybos išlaidas, o tų išlaidų žymi dalis tenka darbininkų atlyginimui. Tat jį reikia mažinti. Ir visų pirma buvo sumažintas moterų atlyginimas, nes ta neteisybė buvo paremta klaidingu įsitikinimu, kad moters darbas, atliktas per tą patį laiką ir tomis pat sąlygomis kaip vyro, yra vistiek menkesnis už vyro darbą. Ir viešoji opinija čia buvo ilgai suklaidinta, nes argi gali moters padaryti tiek pat, kaip vyras, kada jos fizinės jėgos yra daug menkesnės už vyro? Eilinis pilietis, savo asmens rūpesčiuose paskendęs, pamiršdavo arba net nežinodavo, kad moderninei pramonei jau ne tiek reikalinga fizinė darbininko jėga, kiek to darbininko rankų miklumas ir, apskritai, judesių švelnumas. Ir tik belgų bei prancūzų katalikų pramonininkų dėka viešoji opinija sužinojo, kad yra visa eilė pramonės šakų, kur moteris dėl savo rankų miklumo gali daug daugiau padaryti per tą patį laiką, negu vyras. Bet ir šiandien dar, po tiek daug pastangų, moterų atlyginimas už tą patį darbą yra mažesnis negu vyrų. Dėl to reiškinio moteris ir vyras darbo rinkoje pasidaro pavojingi konkurentai. Ne vieną kartą yra konstatuotas faktas, kad moterys, ir ypačiai ištekėjusios moterys, kurioms jų pačių uždarbis tėra priedas prie vyro uždarbio, yra numušusios bendrą darbininkų atlyginimą. Šio gi reiškinio tiesioginis padarinys yra darbininko šeimos pragyvenimo išteklių sumažėjimas, kuris atgalinai atsimuša į moters padėties šeimoje nepastovumą. Principas — už lygų darbą lygus atlyginimas — nėra dar pasisekęs įgyvendinti. O šios krizės metu mes stebime tokį kuriozinį reiškinį, kaip darbininkių moterų skaičiaus padidėjimas kai kuriuose šalyse, k. a. Austrijoje, Vokietijoje, Lenkijoje. Mažindama gamybos išlaidas, pramonė samdo ne vyrus, o moteris, nes šių pastarųjų mažesnis atlyginimas, ir pasidaro dažnai taip, kad tėvas turi sėdėti namie ir tvarkyti namų ūkį, o motina turi eiti pelnytis šeimai duoną, nes ji gauna darbo, o vyras ne. Ir tokių reiškinių paskutiniu metu socialinės anketos iškėlė labai daug. Kas gali ginčyti, kad šis reiškinys yra normalus ir nekelia jokio susirūpinimo? Bet tai yra lyg pirmasis moterų darbo etapas moderniaisiais laikais. Jį netrukus pasekė ir kitos.

Mat, modernioji pramonė greit pritrūko darbo rankų. Ir moterys, pradžioje samdomos tik lengvesniems ir švaresniems darbams, dabar jau buvo statomos ir prie sunkiausių, nešvariausių ir pavojingiausių darbų (pvz., kasyklose). Tuo būdu moteris tampa pavojinga vyro konkurentė ne tik darbo rinkoje, dėl savo atlyginimo žemumo, bet ir pačioje dirbtuvėje.

Tapę konkurentais ir bejėgiais prieš organizuotą kapitalą, vyras ir moteris, abu yra priversti pasidaryti vargšais ir tuo pat metu dirbti labai nehigieniškose sąlygose.

Po šių kelių pastabų padarytinos šios išvados. Dėl gamybos srityje įvykusių radikalių pasikeitimų apmokamas moters darbas principe pasidarė neišvengiamas. Ir tai nėra jokia blogybė. Nelaimė yra ne ta, kad moterys dirba apmokamą darbą, bet kad:

1. Moters darbas buvo blogai atlyginamas ir dėl to ji tapo vyro konkurentė darbo rinkoje, o iš to sumažėjo ir darbininko šeimos ištekliai; vien todėl moterys motinos užplūdo darbo rinkas, ir darbininko šeima neteko ne tik materialinių išteklių, bet ir brangiausio savo turto — motinos ir žmonos.

2. Moterys buvo, ir dar yra, priverstos dirbti tokiose antihigieniškose sąlygose, kuriose jų ir būsimųjų kartų sveikatai yra didelių pavojų.

3. Pramonė, norėdama sumažinti savo gamybos išlaidas, samdo moteris tokiems darbams, kurie pradžioje dėl savo sunkumo ar nešvarumo tebuvo duodami tik vyrams, ir tuo būdu pagimdė visai nereikalingą konkurenciją, kuri atnešė daug žalos darbininko šeimai.

Štai tie klausimai, kurie kyla ryšium su moterų darbu moderniais laikais, pažiūrėjus į tą klausimą tik pačiais bendraisiais bruožais. Kiekvienas tuojau supras, kad šis socialinis reiškinys yra labai komplikuotas, ir dėl to tenka kiek nustebti, kai nugirsti tvirtinant žodžiu ir raštu, kad moterų darbo problema yra ta pati, kaip ir gimimų skaičiaus mažėjimo problema. Tiesa, moterų darbas turi ir šiam pastarajam reiškiniui įtakos, tačiau tvirtinti, kad gaminių kaičius per paskutinius 25 metus mažėja tik dėl to, kad milijonai moterų yra priverstos uždarbiauti, yra daugiau negu nerimta.

Šiais aukščiau suminėtais socialiniais reiškiniais greit susidomėjo ir politikai ir mokslininkai. Prasidėjo ginčai, kūrėsi teorijos. Sekančiose skiltyse mėginsime trumpai atpasakoti tas tendencijas, kurios buvo ar yra pasireiškusios tuos klausimus vienaip ar kitaip sprendžiant.

4. *PASTANGOS SUŠVELNINTI EKSCESYVINIO MOTERŲ DARBO PADARINIUS*

Kai buvo pastebėta, kad dėl nežmoniškų moterų darbo sąlygų visa būsimųjų kartų sveikata ir ateitis gali nukentėti ir darbininko šeimos gyvenimas pasidarė labai nenormalus, prasidėjo diskusijos ir užsidegė aistros. Vieni pradėjo iš principo neigti patį moterų darbą už šeimos ribų ir siūlė tuojau jį panaikinti vienu plunksnos pabraukimu, kiti siūlė visai nieko nedaryti ir leisti kapitalui ir darbui piautis iki galutinės katro nors pergalės. Kiti vėl sakė, kad reikią įsikišti kam nors trečiam ir padaryti tvarką. Gyvenimo praktikoje laimėjo trečioji tendencija, kuri besiplėtodama dabar jau priėjo trečiąjį etapą, kuris yra prasidėjęs tik prieš kelerius metus. Pirmasis etapas yra charakteringas kova dėl darbo įstatymų apskritai, antrasis charakteringas specialia moterų darbo apsauga, o tretysis periodas ieško priemonių grąžinti darbininko šeimai jos brangiausią turtą — motiną. Trumpai ir peržvelgsim tuos tris etapus.

a. Kova dėl darbo įstatymų.

Kai moterų darbas gyveno tik pirmąjį savo etapą, Europa pergyveno visokiausio entuziazmo periodą. Iš tikrųjų, su XVIII a. baigiasi Vakarų Europoj viena politinė ir ekonominė era, o prasideda kita. Ateina XIX a., pilnas puikybės ir ambicijos. Jo noras yra nei daugiau nei mažiau, kaip padaryti visus žmones laisvus ir laimingus. Jį lydi dvi revoliucijos: viena politinė, garbinanti primityvų ir natūralų žmogų ir organizuotą žmonių solidarumą laikanti mirštamąja nuodėme, kita — ekonominė, kurios priežastimi buvo garo ir audimo mašinų išradimas ir naujos ekonominės doktrinos, vadinamos ekonominiu liberalizmu, suformulavimas ir pritaikymas.

Ir ištikrųjų, dėl įvairių priežasčių, kurias nagrinėti čia būtų per platu, naujojo amžiaus pradžią lydi greitas turtų augimas ir visų socialinių klasių, ypačiai žemesniųjų, praturtėjimas. Naujieji reformatoriai, kurie manė, kad vienintelis laimės šaltinis yra visokeriopa laisvė, džiaugėsi ir pranašavo naujojo aukso amžiaus pradžią. Deja, greit horizonte pasirodė pavojingi debesys: turtų koncentracija ir pauperizmas.

Modernioji pramonė, sužavėta didele mašinos produkcija, greit pamiršo, kad svarbiausias gamybos agentas yra žmogus, o ne mašina, ir pradėjo žmogaus darbą laikyti paprasta preke bei reikalauti, kad ir žmogus dirbtų tiek pat, kiek mašina. Ir atsitiko taip, kad kapitalas pasidarė ponas, o žmogaus darbas — vergas. „Ilgainiui, izoliuoti ir nėkieno neginami darbininkai atiteko išimtinai žmogiškų jausmų netekusių darbdavių malonei ir tapo nežabotos konkurencijos gobšumo aukomis". — Štai tie žodžiai, kuriais Leonas XIII charakterizavo savo laikų darbo žmonių padėtį garsiojoje savo enciklikoje *Rerum Novarum.*

Jau atrodo, kad pauperizmas yra būtina darbininkų gyvenimo sąlyga. Ir gimsta nauja vergija tuo pat laiku, kada politiniu atžvilgiu darbininkas yra lygus darbdaviui. Konfliktas tarp darbo ir kapitalo yra neišvengiamas ir gresia net sugriauti pačius visuomenės pagrindus. Bet ekonominis ir politinis individualizmas yra vienintelė pripažinta socialinių, ekonominių ir politinių mokslų doktrina. Visi žmonės yra laisvi daryti ką ir kaip nori, ir niekas trečias negali įsikišti į darbininko ir darbdavio santykius. Kiekvienas valstybės įsikišimas darbo srityje yra mirštamoji nuodėmė prieš abiejų pusių laisvę ir lygybę. Teoretikai tvirtina, kad darbininkų klasę užpuolęs vargas yra laikinas reiškinys, kad laisvė išgydys visas negalias ir atstatys visas neteisybes. *Laisser faire, laisser passer,* ir visa kita ateis savaime. Nelįskite su įstatymais į darbdavio ir darbininko santykius, nes bus sugriauti natūraliniai ekonominiai įstatymai. Taip, bloga yra, bet turėkit kantrybės, visa susitvarkys savaime. Ciniškesnieji, kaip antai Herbertas Spenceris, laikė tą padėtį ne tik normalia ir neišvengiama, bet net palaiminta. Jis

rašo: „Nesugebančiųjų neturtas, neatsargių vargas, tinginių išskyrimas ir tas stipriųjų kilimas, išstūmimas silpnųjų ir jų pavertimas vargšais visa tai yra bendro, išmintingo ir palaimingo įstatymo rezultatai“[2]. Ir taip, vienoje pusėje darbinnkas, kuriam draudžiama net turėti savo profesinę organizaciją ir kurio santykiams su darbdaviu tvarkyti nėra jokių specialių juridinių normų, iš antros pusės darbdavys, kuriam taip pat uždrausta turėti savą profesinę organizaciją, tačiau kurio užpakalyje stovi kiti darbdaviai, nes jiems ir nelegaliai susitarti daug lengviau, negu darbininkams.

Tokia padėtis ilgai tęstis negalėjo, ir žmonių solidarumo jausmai turėjo sukilti prieš tuos tariamus natūralinius įstatymus ir į grynai ekonominių faktorių tarpą įnešti ir teisingumo bei meilės idealą. Ir ėmė virti kova dėl to, kad valstybė proteguotų silpnus prieš stipriuosius įstatymo jėga. Trumpiau tariant, prasidėjo kova dėl darbo įstatymų. Tos kovos vėliavą pirmieji iškėlė Katalikų Bažnyčios atstovai: Ketteleris, Leonas XIII. de Munas, Decurtinsas ir kt. asmenys. Paskutiniosios XIX a. pusės didžiųjų tautų parlamentų stenogramos yra pilnos tų tragiškų kovų atgarsių. Ekonominio liberalizmo atstovai ir moksle ir politikoje neišlaikė vadinamųjų intervencionistų spaudimo, ir pirmieji darbo įstatymai Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Belgijoje išvydo pasaulį apie 1885 metus. Šita tezė, kad valstybė turi reguliuoti darbo santykius, šiandien yra visur pilnai laimėjusi, išskyrus Jungtines Amerikos Valstybes, kur didesni socialiniai įstatymai dar ir šiandien sudūžta atsimušdami į Aukščiausiąjį Teismą, kuris aklai tebesaugoja liberalizmo principais pagrįstos konstitucijos raidę, o ne dvasią. Kadangi tokios darbo sąlygos sunkiausios buvo moterims ir vaikams, tai pirmieji darbo įstatymai visur tvarkė tik moterų ir vaikų darbą. Buvo nustatyta jų darbo diena, uždrausta jiems kai kurie sunkūs ir nešvarūs darbai ir padaryti kiti smulkūs palengvinimai. Vėliau šituos pat dėsnius reikėjo pritaikyti ir vyrams. Ir šiandien mes turime nuolatinę tarptautinę instituciją, Tarptautinę Darbo Organizaciją, kuri, valstybių, darbdavių ir darbininkų padedama, kuria darbo įstatymus tarptautiniu mastu. Versalio sutartis iškilmingai paskelbė, kad darbas nėra prekė, ir darbo santykių tvarkymo pagrindu padėjo *Rerum Novarum* principus.

b. Specialinė moterų darbo apsauga.

Bendrieji darbo įstatymai, kurie liečia kaip moteris, taip ir vyrus, ilgainiui nebegalėjo patenkinti labiau į klausimą įsigilinusių žmonių jau dėl tos pagrindinės priežasties, kad moteris yra ne tik darbininkė, bet ir būsimųjų kartų gyvybės nešiotoja. Įstatymui teko įsikišti ir specialiai normuoti moterų darbą. Tai ir pasireiškė draudimu moterims nakties darbo, nustatymu svorio, kurį moteris gali nešti ar stumti be pavojaus pakenkti savo

[2] Herbert Spencer, L'individu contre l'Etat, 69, Paris 1888.

sveikatai, draudimu moteris naudoti tokiems darbams, kurie galėtų pažeisti jos moralinę vertę, draudimu joms dirbti kasyklose, prie tokių darbų, kuriuos dirbant galima palengva apsinuodyti ir t. t. Pagaliau vienas svarbiausių specialinės moterų darbo apsaugos programos punktų yra dirbančios moters specialiai kaip motinos apsauga, suteikimas jai privalomo ir apmokamo poilsio prieš gimdant ir po gimdymo ir patikrinimas jai teisės grįžti į darbą teisėtam poilsio laikui pasibaigus.

Šie specialūs moterų darbo įstatymai pradėta kurti jau prieš pat Didįjį karą. 1906 m. Berne buvo išdirbta net tarptautinė konvencija reguliuoti moterų nakties darbui. Ją buvo pasirašiusios visos pramoningosios valstybės ir pritaikiusios prie jos net savo tautinius įstatymus. Didysis karas tą darbą buvo sustabdęs, ir tik pirmoji tarptautinė darbo konferencija Vašingtone, 1919 m., vėl iškėlė tą klausimą tarptautiniu mastu ir priėmė šiandien beveik visų kultūringų valstybių pasirašytas ir ratifikuotas specialiai moterų darbą reguliuojančias konvencijas. Dėl tų konvencijų įtakos po karo kūrėsi daugelio tautų darbo teisės kodeksai, ir specialūs moterų darbo įstatymai yra įvykęs ir neginčijamas faktas. Kadangi valstybės intervencijos principas darbo santykių srityje jau buvo laimėjęs, tai speciali moterų darbo apsauga nebesutiko veik niekur jokio pasipriešinimo iš teoretikų tarpo. Tam kiek priešinosi darbdaviai, ir dėl jų įtakos kai kurios valstybės tų konvencijų neratifikavo ir savo įstatymų pilnai tais principais ne pagrindė.

Tik paminėtinas „mažas nesusipratimas“ — prieš specialius moterų darbo įstatymus pasisakė pačios moterys *Open-Door,* arba „Atvirųjų Durų“ internacionale. Tai ekstremistinis moterų judėjimas išgauti visur lygioms teisėms. Kadangi ta lygybė suprantama grynai mechaniškai, materiališkai, tai jų nusistatymas prieš specialius moterų darbo įstatymus yra gana logiškas: ji stato šiuo atžvilgiu darbininką vyrą ir darbininkę moterį į nelygią padėtį. Pačios ponios iš to internacionalo užmiršo, kad pati prigimtis yra daugeliu atvejų tos nelygybės kaltininkė, ir dėl to nebus galima dirbtiniu būdu panaikinti to, ką yra padariusi prigimtis arba, kitaip sakant, ko yra norėjusi Kūrėjo valia. Nors tai atrodo nerimta, tačiau Švedija, Norvegija, Danija ir Suomija dėl „Atvirųjų durų“ veikėjų įtakos nėra iki šiol ratifikavusios tarptautinių konvencijų, liečiančių specialinę moterų darbo apsaugą.

c. Judėjimas grąžinti darbininko šeimai motiną.

Šis etapas yra dar jaunas ir gimė su *Casti Connubii* ir *Quadragesimo anno* enciklikų pasirodymu. Tėvo uždarbio nepakankant, daug motinų yra priverstos imtis apmokamo nuolatinio darbo už šeimos ribų. Motinai reguliariai kasdien pasitraukiant iš namų aštuonioms valandoms ekonominiam

šeimos balansui suvesti. moralinis šeimos balansas visada pasilieka su deficitu. Tos padėties pasmerkimą mes randame šiuose enciklikos *Quadragesimo anno* žodžiuose: „Šeimos motinos pirmiausia turi dirbti savo namuose, aplink savo namus ir namų ūkyje. Ir tai yra nelemta piktnauda, kurią reikia stengtis pašalinti nežiūrint kokia kaina, kad šeimų motinos yra priverstos dėl tėvo uždarbio menkumo ieškoti už šeimos ribų apmokamo darbo ir tokiu būdu apleisti savo pirmaeiles priedermes: pirma visko — vaikų auklėjimą".

Taip, motina reikalinga šeimai, tačiau paskutinių metų anketos parodė, kad moterys motinos verčiasi nuolatiniu apmokamu darbu ne dėl tuščių užgaidų, bet dėl tėvo uždarbio nepakankamumo šeimai išlaikyti. Tat kai kurių asmenų užsimojimas išrišti problemą uždraudus įstatymo keliu šeimos motinoms verstis pašaliniu darbu ne tik problemos neišrištų, bet ją dar labiau sukomplikuotų. Dėl to nieko stebėtino, kad to tikslo siekiąs belgų senatoriaus tėvo Rutteno įstatymo projektas liko visai pamirštas.

Kas gerai yra susipažinęs su socialinėmis paskutiniųjų popiežių enciklikomis, tas gerai žino, kad popiežiai nepasitenkina vien tik iškeldami bloga ir ragindami geros valios žmones tą bloga šalinti, bet ir nurodo, žinoma, bendrais bruožais, kelią, kuriuo reikia eiti ir priemones, kurias reikia panaudoti. Ir šiuo mūsų gvildenamu klausimu enciklika duoda konkrečių nurodymų: „Darbininkas turi gauti tokį uždarbį, kurio pakaktų jam ir jo šeimai ... Tat dėtinos visos pastangos, kad šeimų tėvai gautų tokį atlyginimą, kurio pakaktų visoms normalioms šeimos priedermėms atlikti. Jei šių laikų pramonės padėtis to neleidžia padaryti, socialinis teisingumas reikalauja, kad neatidėliotinai būtų padarytos reformos, kurios garantuotų darbininkui atlyginimą, atitinkantį jo šeimos pareigoms (*Quadragesimo anno*)". Štai kur kelias problemai spręsti.

Enciklika rado didelį atgarsį katalikų ir nekatalikų tarpe. Pirmas kompetentingas balsas tuo klausimu išėjo iš *Malineso,* kur to miesto arkivyskupo kardinolo vadovaujami susirenka kasmet katalikai sociologai įvairioms socialinėms problemoms spręsti. Ir motinos grąžinimo į darbininko šeimą klausimas buvo paruoštas rimta anketa ir 1932 m. buvo suformuluotas Malineso socialinės lygos nusistatymas. Lyga pasisakė už reikalą skubiai ieškoti priemonių tam klausimui praktikoje teigiamai išspręsti, tačiau, vartotinųjų priemonių atžvilgiu ji pasisakė už privatinę iniciatyvą, o kur jau jos bus per maža, ten turėtų įsikišti viešieji organai, bet tik *netiesiogiai.* Ta pat kryptimi yra pasisakęs Prancūzijos katalikų socialinių darbuotojų iniciatyva 1933 m. birželio mėn. Paryžiuje sukviestas tarptautinis kongresas, kuriame dalyvavo 22 tautų atstovai, ir tarptautinės katalikių moterų draugijos lygos kongresas.

Tat niekur šiai taip svarbiai reformai padaryti katalikų nebuvo pasisakyta už prievartą, už motinų grąžinimą į šeimas įstatymo imperatyvo ke-

liu, nes katalikai gerai žino, kad socialinės problemos yra daug komplikuotesnės, negu jos kartais atrodo socialinių klausimų sprendimo monopolį besisavinantiems įvairių niuansų socialistams arba kraštutiniams feministams. Geriausias kelias šios paskutinės rūšies problemai išspręsti yra pačių suinteresuotųjų ta kryptimi auklėjimas ir palankių ekonominių sąlygų ruošimas pagalbinių reformų keliu.

Pagaliau pasakytina, kad visos tos reformos, visi tie ekonominiai pagerinimai tol neduos pilnų rezultatų, kol kartu nebus atkrikščionintas visas privatusis ir viešasis žmonių gyvenimas. Tik šita reforma suprasmins ir visas kitas.

LITERATURA

Cavallera F., Précis de la doctrine sociale catholique, Paris 1933 (Spes).

Legrand G., Les grands courants de la sociologie catholique à l'heure présente, Paris 1927 (Spes).

Gillet M.-S., L'Eglise et la famille, Paris 1928 (Desclée et de Brouwer).

Rutten G.-C,- La doctrine sociale de l'Eglise, resumée dans les Encycliques Rerum Novarum et Quadragesimo anno, Juvisy 1932 (Editions du Cerf).

B. I. T., La réglementation du travail féminin, Genève 1931.

B. I. T., Projets de conventions et recommandations adaptés par la conférence internationale du travail de 1919 à 1934, Genève.

Belliot R. P. A., Manuel de sociologie catholique, 1927 (Lethielleux).

* * * Le travail industriel de la mère et le foyer ouvrier (Documents d'études), 1933 (Union féminine civique et sociale).

GAMTA IR GEOGRAFIJA

TURINYS

Priv. Doc. D-ras Antanas PUODŽIUKYNAS
Šių dienų fizikos pasaulivaizdžio bruožai

Prof. D-ras Kazys PAKŠTAS
Lietuva eikumenos erdvėje

Šių dienų fizikos pasaulivaizdžio bruožai

Antanas Puodžiukynas

Apsupančiai gamtai pažinti kiekvienas žmogus turi subjektyvų įranki — savo jutimus. Natūralioji šių dienų gamtos mokslų kūrimosi eiga irgi buvo ir yra tiesioginis ar netiesioginis naudojimasis šiais įrankiais. Įvairūs tyrimai, paremti sudėtingais matavimais, galų gale vėl suvedami ir turi pagrindą mūsų jutimų organuose. Todėl kiekvienas fizinis dėsnis rišasi su jutimų pasaulio įvykiais. Kai kurie gamtininkai yra linkę manyti, kad fizikas turi reikalo tik su jutimų pasauliu. Net patys objektai fiziniu atžvilgiu esą ne daugiau kaip įvairių ir skirtingų jutimų kompleksai. Reikia pabrėžti, kad tokio gamtos supratimo negalima sugriauti logikos įrodymais. Vien logika negalima žmogų išvesti iš jo jutimų pasaulio. Jutimų pasaulis kiekvienam yra tiek konkreti realybė, kiek jis kritiškai gali vertinti jutimų pateiktą medžiagą. Büchnerio *Jėga ir medžiaga* dar ir XX amžiuje gali būti kai kam filosofiniu gamtos vadovu, jei į jo pažinimo sritį neįsibrovė naujieji gamtos mokslų laimėjimai.

Bet šalia žmogaus jutimų egzistuoja ir protas. Ne visa, kas jutimais paremta ir logiškai teisinga, yra kartu ir protinga. Kūnai gali būti žali, raudoni, mėlyni ir kitų spalvų. Jutimais paremta ir logiškai teisinga, kad kūnai yra įvairių spalvų. Bet protinga ir teisinga, kad kūnai neturi jokios spalvos, nes spalva yra ne kūnų savybė, bet šviesos ir mūsų smegenų padaras. Protas mums sako, kad galima neigti jutimų pateiktos medžiagos tikrumą, bet negalima neigti, kad šalia jutimų medžiagos egzistuoja dar kažkas, kas nuo jutimų nepriklauso. Žmogus, su savo jutimais, su visa Žeme, gamtoje yra tik mažas krislelis. Gamtos dėsniai negali derintis nei prie mūsų jutimų, nei prie smegenų procesų, nes jie egzistuoja ir egzistuos, jei nebus Žemėje nei vieno žmogaus, nei vienų smegenų. Remdamiesi tokiais samprotavimais, bet ne logiškais išvedžiojimais, teigiame, kad be jutimų pasaulio yra dar kitas — *realusis pasaulis*, kuris egzistuoja, visai nepriklausydamas nuo jutimų pasaulio. Bet neprivalom naiviai tikėti, kad mes turime visai patikimų priemonių realiojo pasaulio pažinimui. Visus realiojo pasaulio ženklus perduoda mums jutimai, todėl mes jį visuomet stebime lyg per spalvotus akinius ir tikrosios jo esmės nežinome. Dėl to kai kurie pozityvistai mano, kad be realiojo pasaulio sąvokos galima esą visai apsieiti.

Be jutimų ir realiojo pasaulio yra dar trečias skirtingas pasaulis, tai *fizikinis pasaulivaizdis*. Šis pasaulis, priešingai aniem dviem pasauliam, yra sąmoningas žmogaus proto kūrinys, todėl gali keistis, gali evoliucijonuoti. Fizikinio pasaulivaizdžio uždavinį M. Planckas dvejopai formuluoja. Rišant su realiuoju pasauliu, fizikinio pasaulivaizdžio uždavinys yra kiek galima geriau ir pilniau pažinti realųjį pasaulį, o rišant su jutimų pasauliu, jo tikslas yra — kiek galima paprasčiau aprašyti jutimų pasaulį. Atskirai imant, ir vienas ir kitas apibrėžimas atrodo gana vienašališkas, nes iš vienos pusės realiojo pasaulio tiesiai visai negalima pažinti, o iš kitos pusės negalima pasakyti, kuris jutimų pateiktos medžiagos aprašymas yra paprastesnis. Bet labai svarbu, kad šie du formulavimai vienas kitam neprieštarauja, o tik vienas kitą papildo.

Ilgainiui fizikinis pasaulivaizdis keitėsi ir keičiasi. Kai jis buvo įgijęs daugiau stabilų charakterį, buvo manoma, kad realiojo pasaulio suvokimas yra visai arti, o nepastovumo, abejonių ir krizių laikotarpiais vėl iškildavo pozityvizmas ir aprašomoji forma. Bet negalima tvirtinti, kad fizikinis pasaulivaizdis ritmingai keičiasi, svyruoja. Jis pamažu ar staigiau kyla aukštyn, nes plečiasi mūsų žinios ir jutimų pasaulio turinys. Kas gali abejoti, kad šiandien ir matome ir girdime daug toliau, negu prieš kelias dešimtis metų.

Labai svarbu pabrėžti, kad nors fizikiniam pasaulivaizdžiui pataisyti ir suprastinti naudojamasi tyrimais, taigi jutimų pasaulio įvykiais, bet pats pasaulivaizdis vis labiau ir labiau tolsta nuo jutimų pasaulio. Jis pamažu netenka savo vaizdingo antropomorfinio charakterio, jutimai vis daugiau ir daugiau iš jo išskiriami. Imkime, pavyzdžiui, fizinę optiką; apie žmogaus akį čia jau visai nekalbama, nes kokybės skirtumus pakeičia griežti matematiški kiekybės skirtumų skaičiavimai. Teisingai pastebi J. Jeansas, kad pasaulyje randame pėdsakų planuojančios ir kontroliuojančios jėgos, kuri turi tendencijos matematiškai galvoti. Išsilaisvindamas iš antropomorfinės galvojimo formos, šiuo keliu mėgina eiti ir žmogus.

Matome, kad iš vienos pusės mūsų fizikinis pasaulivaizdis tobulėja, įgydamas vis naujų jutimų pasaulio faktų, o iš kitos pusės jis vis tolsta nuo jutimų pasaulio. Tokią paradoksišką padėtį galima taip aiškinti: nepaprastas tyrimų medžiagos didėjimas ir kartu vis didėjąs nusigrįžimas fizikinio pasaulivaizdžio nuo jutimų pasaulio rodo, kad jis pamažu turi tendencijos artėti į realųjį pasaulį.

Fizikinis pasaulivaizdis yra žmogaus proto konstruuota bendroji pažiūra į gamtos objektus bei gamtos procesus. Šios pažiūros sudarymas priklauso nuo gamtos pažinimo laipsnio. Kai žmogus jį apsupančią gamtą pažįsta tik grubiai, jo pasaulivaizdis yra grubus ir paprastas. Senovės graikai manė, kad visos gyvosios ir negyvosios gamtos pagrindą sudaro keturi elementai:

žemė, oras, vanduo ir ugnis. Bet filosofinis galvojimas kai kuriuos graikų išminčius pastūmėjo žymiai toliau.

Žemė, oras ir vanduo yra medžiaga. Medžiagą galima smulkinti vis į mažesnes ir mažesnes dalis. Ar galima tokį medžiagos skaldymą tęsti iki begalybės? Demokritas, Leukipas ir kai kurie kiti graikų filosofai manė, kad toks dalymas privalo turėti ribą. Yra mažos medžiagos dalelės — atomai, kurių daugiau dalyti negalima. Demokritas manė, kad atomai yra dviejų rūšių; vieni kampuoti, kiti apvalūs. Iš kampuotųjų atomų yra sudaryta visa medžiaga, o iš apvaliųjų ugnis ir siela. Taigi Demokritas keturis elementus — žemę, vandenį, orą ir ugnį — apibendrino ir suplakė į vieną atominę schemą. Tai buvo bene pirmas drąsus ir konkretus gamtos pasaulivaizdis, kuris nesirėmė mitologija. Bet iš kitos pusės jis nesirėmė ir faktais. Negalėdamas atskirti fantazijos nuo tikrovės, jis buvo pasmerktas mirti ir 2000 metų buvo visai užmirštas.

Praėjusiame amžiuje gamtos mokslai žymiai pasistūmėjo pirmyn. Buvo konstatuota labai daug naujų faktų, naujų reiškinių. Žemė, vanduo ir oras jau nebe elementai, bet patys yra sudėti iš elementų. Ypačiai pasididžiavimo teikė suradimas medžiagos, masės ir energijos patvarumo dėsnių. Deganti ugnis ar dirbąs garas nesunaikina medžiagos, nesunaikina energijos kiekio, bet tik keičia jų formą. Visatoje keičiasi tik substancijos ir energijos formos, bet nesikeičia jų kiekis. Vieną laimėjimą pagilina ir praplečia kitas laimėjimas. Fresnelis ir Th. Joungas parodo, kad šviesa yra dideliu greičiu sklindąs periodiškas bangavimas, Maxwellis ir H. Hertzas suranda elektromagnetines bangas ir parodo jų gimiringumą šviesos bangoms. Sunku būtų išskaičiuoti visus laimėjimus gamtos pažinimo srityje. Svarbu yra tik pabrėžti, kad naujieji faktai vedė į mechanišką tikrovę ir buvo priešingi senai atominei Demokrito idėjai. Atrodė, kad gamtoje viskas vyksta netrūkiai ir be šuolių; mažam veikiančių sąlygų pasikeitimui atitinka mažas veikimo paskeitimas. Klasiškai šią pažiūrą formulavo Laplaceas: „Jei būtų tobula Būtybė, tai jos permatanti dvasia galėtų visą pasaulio eigą išreikšti viena formule. Įstatant šion formulėn tam tikrus skaičius laikui, galima būtų suskaičiuoti pasaulio padėtį kiekvienam būsimam ar praėjusiam laikui". Tai buvo griežto determinizmo pasaulivaizdis. Kiekvienas įvykis turi savo *griežtą* priežastį. Įvykių eilė: *A, B, C* . . . duoda *griežtą* paseką L.

Reikia pastebėti, kad jau savo formavimosi periode ši pažiūra turėjo padaryti kai kurių pastabų. Tik abstrakčiai imant gamtos dėsniai atrodo griežti ir tikslūs, bet, įsigilinus į jų esmę, griežtumas ir tikslumas žymiai sumažėja. Be to, ir mūsų matavimai nėra absoliučiai tikslūs. Turint didelius objektus ir stambius įvykius, dėsniai ir matavimai pakankamai tikslūs, bet mažų objektų visai negalima stebėti, todėl negalima rasti ir mažų įvykių griežtai priežastingo ryšio. Nors mechaniškai deterministiško pa-

saulivaizdžio atstovai griežtai remiasi patirtimi, bet čia turėjo pasiremti abstrakčiu tarmeniu, būk, tobulinant matavimus ir gilinant gamtos pažinimą, pasiseks parodyti, kad mažų objektų ir mažų įvykių procesai yra griežtai priežastingi. Tai yra mechaniško tikėjimo doza, kuri veda į atbaigtą ir stabilų galvojimo būdą bei stabilų pasaulivaizdį, bet yra visai nevaisinga naujiems mikrokosminiams reiškiniams aiškinti.

Praėjusiame amžiuje vėl atgimė Demokrito atominė medžiagos sudėties idėja. Prouthas jau 1815 m. skelbia, kad medžiaga yra sudėta iš atomų. Visi atomai esą giminingi. Įvairių elementų pagrinde glūdį lengviausio elemento — vandenilio atomai. Avogardas atomus ir molekules laiko jau konkrečiais kūnais ir suskaičiuoja, kad grammolekulėje[1] yra $6{,}06.10^{23}$ atskiri individai — molekulės. Įvairūs tyrimai rodo, kad tie individai neužima viso medžiagos tūrio, bet tarpuose yra gana daug tuščios vietos. Medžiagos viduje verda paslaptingas gyvenimas; molekulės juda, susiduria, jų veikimas reiškiasi net išorėje, bet visa tai negalima tiesiai stebėti. Negalėdami nustatyti įvairių įvykių priežastingo ryšio, griebiamės statistinio skaičiavimo būdo ir gauname ne griežtą, bet visai patikimą dėsnį. Pavyzdžiui, žinome, kad vienur kitur Lietuvoje sudega trobesių, bet iš atskirų įvykių visai negalime pasakyti, kiek jų ateityje sudegs per tam tikrą laiko tarpą. Griebiamės statistinio skaičiavimo. Registruodami kelis metus gaisrus, pastebime, kad per metus sudega bemaž vienodas skaičius trobesių. Galime laukti, kad ir būsimais metais apytikriai sudegs tas pats trobesių skaičius. Mūsų laukimas išsipildo. Turime ne griežtą, bet visai patikimą dėsnį ir galime mesti žvilgsnį į ateitį. Panašiai buvo pasielgta ir su molekulėmis. Šios statistikos kelias buvo daug sunkesnis. Atskirus gaisrus lengvai galime suregistruoti, o atskirų molekulių įvykiai mums yra visai nežinomi. Reikėjo daryti įvairių tarmenų, reikėjo remtis spėjimais. Bet skaičiavimai davė puikių vaisių. Remiantis vien statistika buvo galima išvesti daug gamtos dėsnių. Išvada: statistiškai sumuojant atskirus mikrokosmo įvykius, gaunamo makrokosmo dėsnius. Atsitiktinių įvykių skaičiavimas duoda dėsnius, kurie buvo laikomi griežtai priežastingais. Pradžioje statistinis skaičiavimas atrodė esąs tik pagelbine priemone spręsti tais atvejais, kai negalima tiesiai nustatyti priežastingo įvykių ryšio. Bet atomistikos raida atsitiktinumą padarė moderniojo fizkos pasaulivaizdžio pagrindu, nes buvo parodyta, kad jis vaidina svarbų vaidmenį net pačiame įvykyje.

R. Mayeris ir Jouleas parodė, kad šiluma ir darbas yra ta pati energija tik skirtingų formų. Pritaikius šį dėsnį atomistikai, šilumos reiškinius lengvai buvo galima išaiškinti molekulių judėjimu ir jų tarpusavio dūžiais. Ilgai viešpatavusi neapčiuopiama šiluminė medžiaga (fluidumas) iš šilumos mokslo pranyko. Pati atomistika pradėjo įgauti vis konkretesnes formas. Jau

[1] Grammolekulė yra gramų skaičius, lygus medžiagos molekuliniam svoriui.

praėjusiam amžiuje Stoneys ir Helmholtzas tvirtina, kad ne vien medžiaga, bet ir elektra yra atominės sudėties. Elektrolizės reiškiniai šią mintį patvirtina, o Millikanas ir Ehrenhaftas tyrimais tiesiai išmatuoja elementarinio neigiamo elektros įlydžio arba elektrono didumą.

Leisdami pro stipriai praretintas dujas elektros srovę, gauname katodinius ir anodinius spindulius. Katodiniai spinduliai yra dideliu greičiu skriejąs elektronai, o anodiniai spinduliai yra teigiama elektra apkrautos medžiagos dalelės. Katodiniams spinduliams atsimušus į medžiagą (antikatodą), atsiranda trumpos elektromagnetinės bangos — X arba Röntgeno spinduliai. Irdamos radioaktyvosios medžiagos, duoda alfa, beta ir gama spindulius, kurie savo prigimtim visiškai atitinka katodiniams, anodiniams ir X spinduliams. Tyrinėdami šiuos spindulius ir radioaktyviųjų medžiagų irimą, Astonas, Wilsonas ir Rutherfordas išveda, kad medžiagos sudėtyje yra ir elektros. Atomas nėra elementarinė nedaloma medžiagos dalelė, bet elementrinė sistema, sudėta iš medžiagos ir elektros.

Alchemikų svajonės pasirodo buvusios teisingos. Radioaktingų medžiagų elementai irdami gali pasikeisti, gali transformuotis. Antai, radijus yra urano irimo produktas, o pats irdamas savo ruožtu pereina į polonį. Uranas, radijus ir polonis yra jau visai skirtingi elementai, kad ir priklauso radioaktingų elementų grupei. Ramsay parodė, kad radijui įrant atsiranda net visai neradioaktingas elementas helis, kuris, savo ruožtu gali būti sudėtas iš 4 vandenilio atomų. Proutho idėja atgimsta: visi atomai savo sudėtyje turi lengviausio elemento vandenilio atomus.

Šie faktoriai atomistikos negriovė, bet tik ją pagilino. Medžiaga ir elektra ligi tol buvę atskiri objektai susiliejo į vieną bendrą sistemą. N. Bohras sukonstruavo planetinį atomo vaizdą. Atomo viduje yra teigiamai įelektrintas branduolys. Aplink branduolį, daugiau kaip 2000 km. greičiu per sekundę, skrieja neigiami elektronai. Elektronų ir laisvų teigiamų krovinių skaičius atome priklauso nuo elemento vietos periodinėje elementų sistemoje. Elektronai aplink branduolį sukasi lyg planetos aplink saulę, pastoviais, bet nevienodo atstumo keliais. Išorės elektronų neigiamas ir branduolio teigiamas krovinys yra vienodo didumo, todėl išorei atomas elektros atžvilgiu yra neutralus, nors jis savo sudėtyje ir turi žymų elektros kiekį. Reikia tarti, kad elektronai, panašiai kaip planetos, sukdamiesi aplink branduolį, nenustoja savo kinetinės energijos. Priešingu atveju branduolys pritrauktų elektronus, jų kroviniai neutralizuotųsi ir atomas iširtų.

Bohro atomo modelis įvairiais atžvilgiais buvo taisomas ir tobulinamas. Ypačiai šiuo laiku laukiama žymių pataisų, nes konstatuota egzistavimas teigiamos elektros dalelės — pozitrono ir elektra nepakrautos medžiagos dalelės — neutrono. Aišku, kad pozitronas ir neutronas įeina į atomo sudėtį; bet kaip pasikeičia senasis atomo modelis, šiandien dar neišspręsta.

Antai, Curie ir Joliot mano, kad protonas sudėtas iš vieno neutrono ir vieno pozitrono (p = n + s, p — protonas, n — neutronas, s — pozitronas). Chadvickas mano priešingai: neutronas gali būti sudėtas iš vieno teigiamo protono ir vieno neigiamo elektrono (n = p + e, n — neutronas, p — protonas, e — elektronas). Dauguma fizikų šiandien netiki, kad atomo branduolys turėtų elektronų. Jis greičiausia gali būti sudėtas iš protonų ir neutronų. Branduolio elektriškasis krovinys tuomet atitiktų protonų skaičiui, o jo masė būtų lygi protonų ir neutronų masių sumai.

Atomo branduolio vaizdas šiandien nėra dar visai aiškus. Konstatavus, kad vandenilis turi du izotopus, t. y., lyg dvi atskiras medžiagas, kurių atominiai svoriai santykiuoja kaip 1 ir 2, branduolio senasis vaizdas tikrai buvo sugriautas, nes šiaip turėtume tarti, kad branduolį sudaro dvejopos elementarinės dalelės, arba dvejopi protonai, kurių svoriai santykiuoja kaip 1 ir 2. Žinant, kad yra neutrali medžiagos dalelė — neutronas, galima vaizduotis, kad protono svoris dvigubai padidėja prisidėjus neutronui; nuo to elektriškas krovinys ir cheminės savybės visai nepasikeičia, bet pasikeičia tik svoris.

Pastebime, kad elektra turi atominę sudėtį ir lengvai duodasi įspraudžiama į medžiagos atomo modelį. Šalia ir atskirai liko tik šviesos mokslas. Labai aišku, kad šviesą skleidžia įkaitinti atomai. Bet kokiu būdu tatai įvyksta? Newtonas manė, kad nuo įkaitintų kūnų tiesiai atskyla medžiagos dalelės, kurių veikimą mūsų akis jaučia kaip šviesą. Jau prieš 100 metų Fresnelis ir Th. Joungas parodė, kad šviesa yra ne medžiagos dalelės, bet periodiškas bangavimas. Bangos negali būti medžiaga. Charakteringai ir vaizdžiai Fresnelis parodė, kad šviesa gali duoti interferenciją ir difrakciją, kitaip sakant, parodė, kad vienodos šviesos bangos susidurdamos priešingomis frazėmis gali duoti tamsą, o sutikusios kliūtį gali užlinkti, panašiai, kaip užlinksta vandens bangos.

Jau Bohras, remdamasis savo atomo modelio forma, manė, kad šviesos bangas sukelia atomo išorės elektronai. Kai atomas sugeria energiją, elektronas persikelia iš artimesnių orbitų į tolimesnes, kai ją išspinduliuoja — jis vėl perskelia į branduoliui artimesnes orbitas. Toki elektronų šuoliai (oscilacijos) sukelia aplinkoj trumpas elektromagnetines arba šviesos bangas.

Bohras manė, kad šuolio metu energijos absorbacija ir emisija (sugėrimas ir išspinduliavimas) vyksta netrūkstamai (kontinuiškai). Bet toks tarmuo netiko esamų tyrimų duomenims aiškinti. Planckas padarė drąsų žingsnį; jis tarė, kad šviesos energija išspinduliuojama „atomais", arba kvantais. Kvantas nėra pastovaus didumo, bet priklauso šviesos bangos ilgio arba virpėjimų dažnumo. Trumpesnių bangų kvantas yra didesnis, ilgesnių — mažesnis. Apskritai, kvanto didumas yra lygus $E = h n$, kur

E — kvanto energija, n — šviesos bangų virpėjimų dažnumas, o h — vadinamoji Plancko konstanta, arba „veikimo kvantas“ lygus $6{,}54.10^{-27}$ erg. sec.

Tatai puikiai pavaizduoja fotoefekto reiškiniai. Apšvietus tuštumoje metalinę plokštelę vyšniava (violetine) šviesa, iš jos pradeda iššokinėti elektronai. Šviesos išskeltų elektronų greitis, o tuo pat ir jų kinetinė energija, priklauso šviesos bangos ilgio; juo trumpesnė šviesos banga, tuo didesnį greitį ir energiją turi išmušti elektronai. Padidinus šviesos intensyvumą, padidėja išmuštų elektronų skaičius, bet greitis lieka tas pats. Čia nėra abejonės, kad trumpesnių bangų šviesa turi didesnius kvantus, nes jų smūgiai yra didesni ir suteikia elektronui didesnį greitį. Svarbu pabrėžti, kad išmušamų elektronų vieta plokštelėje reiškiasi visai netaisyklingai. Šviesos bangų bombarduojami plokštelės atomai svaido savo elektronus čia vienoje, čia kitoje vietoje. Atsitiktinumo elementas kvantų teorijoje turi nemažesnės reikšmės, kaip atomistikoj.

Kvantų teorija davė gerų vaisių aiškinant fortoefektą, Comptono efektą, spektrų reiškinius, bet iš kitos pusės ji sukėlė krizę šviesos moksle. Tyrimais parodyta, kad šviesa sklinda bangomis. Kaip galima vaizduotis bangą turint kvantus? Drąsus de Broglie žingsnis šią krizę pamėgino radikaliai išspręsti.

Viršuje buvo minėta, kad klasinės fizikos pagrindą sudarė masės, medžiagos ir energijos patvarumo dėsniai. Jau praėjusiame amžiuje I. I. Thomsonas samprotavo, kad elektra apkrauto kūno masė, šiam smarkiai judant, turėtų pasikeisti. Spėjimas visiškai pasitvirtino. Elektro masė nėra pastovi, bet priklauso nuo jo judėjimo greičio. Didėjant elektrono greičiui, didėja ir jo masė, mažėjant greičiui — masė mažėja. 1905 m. A. Einsteinas šį faktą apibendrino. Jis tarė, kad bet kokios rūšies energija turi masę. Ryšį tarp energijos ir masės galima išreikšti tokia lygybe: $F=mc^2$, kur F — energija, m — masė ir c — šviesos greitis. Šis dėsnis aiškiai rodo, kad einant didyn kūno energijai, privalo didėti ir jo masė. Todėl masės patvarumo dėsnį reikia kitaip formuluoti. Kūno masė susideda iš dviejų dalių: *parimusio* kūno masės ir jo turimos energijos masės. XIX a. fizikai manė, kad masės patvarumas priklauso nuo medžiagos patvarumo, o šiandien galima tvirtinti, kad masė tik tada tėra pastovi, kai prie jos pridedama kūno turimos energijos masė.

Medžiagos patvarumo dėsnis irgi neteko savo griežtumo. Kol atomai buvo laikomi nedalomais kompaktinės medžiagos gabalėliais, medžiagos patvarumu negalima buvo abejoti. Bet suskaldžius atomą ir parodžius, kad yra ryšys tarp masės ir energijos, medžiagos patvarumu pradėta abejoti. Energija turi masės savybių, o atomas gali ją sugerti ir išspinduliuoti. Kas gali amžinai palaikyti atomų elektronų vibraciją, kai jie nuolat išspinduliuoja energiją, bet iš šalies jos negauna? Energija negali būti išspin-

duliuojama be medžiagos nuostolio. Būtų labai stebėtina, kad milijonus metų šviesdama saulė liktų lyg nesunaikinamas paukštis Feniksas. Labai galima, kad saulės medžiaga tirpsta į spinduliuojančią energiją. Apskaičiuota, kad saulė per vieną minutę netenka 100 milijonų tonų medžiagos. Žinant saulės didumą, tai yra nedidelis nuostolis. Bet svarbu pats faktas. Medžiaga nėra pastovi, ji virsta į spindulių energiją. Modernūs laboratoriniai tyrimai taria apčiuopę ir naują faktą, kad spindulių energija virsta medžiaga. Tirdami dirbtinį radioaktyvumą, I. Curie ir Joliot pastebėjo, kad pereinant per medžiagą gama spinduliams arba trumpoms elektromagnetinėms bangoms, iš jos kai kuriais atvejais išskeliama poromis pozitronai ir elektronai. Šie tyrinėtojai mano, kad medžiagos dalelės (pozitronai ir elektronai) susidaro iš *gama* spindulių energijos, veikiant medžiagai kaip tarpininkui (katalizatoriui). Toks energijos materijalizacijos procesas tuštumoje negali įvykti. Thibaudas spėja, kad medžiaga gali virsti tiesiai spindulių energija, susiduriant elektronui su pozitronu. Vienas smūgis tuomet gamintų vieną šviesos kvantą arba fotoną.

Susipažinę su moderninės fizikos duomenimis, tris didžiuosius klasinės fizikos dėsnius galima žymiai apibendrinti. Medžiagos patvarumo dėsnį galima visai išbraukti, nes medžiaga gali keistis ir keičiasi į spindulių energiją. Pagal Einsteino dėsnį, masė yra ekvivalenti energija, todėl masės ir energijos patvarumo dėsniai virsta vienu dėsniu. Iš medžiagos, masės ir energijos patvarumo dėsnių šiandien galima padaryti vieną dėsnį: visatos pagrindą sudaro kaž kokia substancija, kuri gali reikštis energijos, masės ir kitomis formomis. Šios substancijos visuma savo kiekio nekeičia, bet keičia tik savo formą ir kokybę. Mūsų medžiaginis pasaulis yra tik viena iš daugelio šios substancijos formų.

Po šių apibendrinimų matome, kad tarp medžiagos ir šviesos liko tik formos skirtumų. Šviesos kvantai ir medžiagos atomai yra ne vien glaudžiai susiję, bet turi ir identiškumo žymių vieni ir kiti yra tik įvairios formos tos pačios pagrindinės substancijos. Labai svarbu, kad surasta tarp jų net formos giminystė.

Paviršutiniškai žvelgiant atrodo, kad keista kalbėti apie medžiagos ir šviesos formos giminystę. Bet eksperimentiniai faktai duoda pagrindo mums taip tarti. Jau viršuje buvo minėta, kad šviesa sklinda bangomis ir kartu turi atominę prigimtį — ji yra sudėta iš kvantų. Kvantai ir bangos atrodė du nesuderinami dalykai. Tačiau 1927 m. Davissonas ir Germeris konstatuoja, kad dideliu greičiu skriejančios medžiagos dalelės — elektronai duoda difrakciją ir interferenciją, kitaip sakant, elgiasi visai panašiai, kaip šviesos bangos.

Lauė, tirdamas *X* spindulių prigimtį, leido juos per kristalus. Kristalų atomai sudaro smulkų tvarkingą gardelį. Perėję per kristalus, *X* spinduliai duoda aiškius interferencijos ruožus. Todėl neabejotinai buvo aišku, kad

X spinduliai yra trumpos elektromagnetinės bangos, visai giminaitės šviesos bangoms. Tą patį bandymą pakartojo Davissonas ir Germeris su katodiniais spinduliais arba elektronų srautu. Katodiniai spinduliai, perėję per kristalus, irgi davė interferencijos ruožus, visiškai panašius į X spindulių ruožus. Dideliu greičiu lekiančios elektros dalelės elgiasi taip, lyg jos būtų bangos. Nepaprastas reiškinys. Medžiagos dalelės, įgydamos didelį greitį, sklinda bangomis, o elektromagnetinės bangos savo ruožtu yra sudėtos iš dalelių arba kvantų. Nenorom peršasi išvada, kad šviesos ir medžiagos prigimtis yra vienoda.

Šiai problemai spręsti pagrindą davė de Broglie. Jis tarė, kad energijos kvantas hn yra lygus medžiagos dalelės energijai mc^2 $(hn = mc^2)$, kitaip sakant, jis tarė, kad judanti mežiagos dalelė yra susijusi su vibracija arba bangavimu. Todėl medžiagos dalelės judėjimą galima nusakyti bangos judėjimu ir bangos judėjimą galima vėl traktuoti kaip medžiaginį reiškinį.

Tatai galima vaizduotis tokiu būdu Esame pratę manyti, kad visos bangos neša tolyn energijos. Daugeliu atvejų tatai yra visai teisinga. Kaip galėtume vaizduotis saulės skleidžiamas bangas be energijos? Bet gali būti bangų, kurios, slinkdamos pirmyn, energijos su savimi neneša. Vaizduokimės eilę rutulėlių, pakabintų ant vienodo ilgumo siūlų, arba eilę švytuoklių, su vienodu švytavimo periodu. Švytuoklės tarpu savęs viena su kita nesujungtos. Atlenkę visas švytuokles, leiskime pagret vienai po kitos judėti. Jei kiekviena gretimoji švytuoklė bus paleidžiama po nedidelio laiko tarpo, tai visos judančios švytuoklės sudarys gražią pirmyn slenkančią bangą, nors kiekvienas rutuliukas švytuos atskirai savo vietoje. Tokį bandymą galima padaryti su žinoma Macho bangų mašina. Akimis pastebime, kaip banga slenka pirmyn, bet energija tolyn neperteikiama, nes čia yra tik atskirų viens su kitu nesujungtų rutuliukų švytavimas.

Galima manyti, kad visoje erdvėje yra tokių čia pavaizduotų *forminių*, energijos nenešančių bangų, kurių greitis yra didesnis kaip šviesos greitis ir gali siekti net begalybės. Iš tokių milžinišku greičiu skriejančių forminių bangų gali susidaryti ir šviesos bangos ar kvantai ir elementarinės medžiagos dalelės — elektronai ir protonai. Patį susidarymą galime taip pavaizduoti. Žinome, kad dvi ar kelios garso bangos, sklisdamos toje pačioje erdvėje, sudaro vieną atstojamąją bangą, kuri savo forma gali būti visai nepanaši į pagrindinę bangą. Kai kelios vienodos prigimties bangos šiek tiek skiriasi savo fazėmis, amplitudėmis ar bangos ilgiu, jos gali sudaryti tam tikrose vietose energijos centrus, arba energijos maksimumus, o kitose vietose vėl gali viena kitą beveik visai panaikinti. Tatai puikiai pastebime, kai du tonai duoda mušimus. Mušimai ir yra energijos maksimumo centrai. Panašiai galima tarti, kad ir tokios forminės bangos erdvėje sudaro lyg atstojamąsias bangas — bangų grupes, ir sukuria tam tikrose

vietose energijos centrus. Bangų grupės savo ruožu slenka pirmyn jau mažesniu greičiu, kaip pagrindinės bangos. Jų greitis gali siekti nuo 0 iki šviesos greičio. Taigi, šviesos greitis yra tik kraštinė grupinio greičio riba. Forminės bangos neneša energijos, bet jų sukurtos bangų grupės yra kaip tik svarbūs energijos ir medžiagos atstovai. Dėl to forminės bangos specialioje literatūroje vadinamos materialinėmis, arba medžiagos, bangomis.

Klaidinga būtų manyti, kad tokios medžiagos bangos yra kažin koks bangavimas tarpinėj medžiagoj, arba vadinamam „eteryje". De Broglie bangos yra tik skaičiavimo priemonė, kuri duoda *tikimybę* arba nusako, kurioje vietoje yra energijos centrai. Bangų principas įgalina pradinę sistemos padėtį atvaizduoti bangų grupe arba bangų „pakietu", kuris mums duoda apytikrius vietos ir judėjimo kiekio duomenis. Taigi ir medžiagos dalelės — elektronai bei protonai susidaro iš bangų sistemos. Kiekviename įvykyje dalyvauja ne vienas, bet daug elektronų. Dviejų elektronų procesui nusakyti reikia jau 7 matų: trijų erdvės matų kiekvienam elektronui ir vieno laiko mato. Todėl bangų mechanika, norėdama išaiškinti sudėtingą procesą, turi griebtis jau ne paprastos erdvės, bet mums neįsivaizduojamos daugelio matavimų erdvės. Medžiaginių bangų vibracijos vyksta *n* matavimų erdvėje.

Bangų mechanika kad ir imasi abstrakčios vaizdavimo formos, bet ji išaiškina, kokiu būdu bangos gali turėti atominę (kvantinę) sudėtį, o medžiagos dalelės sklinda bangomis. Ir medžiagos dalelės ir šviesos bangos susidaro iš tų pačių pagrindinių forminių bangų. J. Jeanas taria visą visatą esant sudarytą iš bangų. Visatą sudarančios bangos turinčios dvejopą pavidalą: vienų judėjimas suvaržytas, — jas vadiname medžiaga; kitų nesuvaržytas, — jas vadiname spinduliavimu. Vietos klausimais šviesos ir medžiagos procesams patariamąjį balsą turi medžiagos bangų sudaromas „vedantysis" laukas. Kai elektrono greitis artėja prie šviesos greičio jis pradeda „klausyti" medžiagos bangų vedančiojo lauko — jis sklinda bangomis ir duoda panašius efektus, kaip šviesa ar X spinduliai.

Naujoji mechanika turi bendresnį charakterį kaip klasinė mechanika. Klasinė mechanika, operavusi nekintamomis dalelėmis, turinčiomis tiksliai išmatuojamą apibrėžtą greitį, yra tik ideali kraštutinė bangų mechanikos riba. Kai tiriamas objektas turi didelį energijos kiekį, jį sudarančios diskretinės energijos dalelės guli greta viena kitos ir jau palyginti siauras energijos baras turi daug trumpų bangų. Tokių trumpų bangų superpozicija konfiguracijos erdvėje sudaro labai mažą bangų pakietą, kurio padėtį ir impulsą galima gana tiksliai nustatyti. Tokiu atveju bangų mechanika pereina į klasinę dalelių mechaniką, o bangų mechanikos (Schrödingerio) diferencinės lygtys — į klasines Hamiltono lygtis. Bangų pakietas konfi-

guracijos erdvėje čia juda tokiais pat dėsniais, kaip taškų sistema klasinėje mechanikoje. Tat trunka gana neilgai. Atskiros medžiagos bangos ne visą laiką pastoviai interferuoja, todėl bangų pakietas galų gale išsisklaido, „išsiriša“, ir konfiguracinio taško padėtį galima nustatyti vis negriežčiau. Lieka tiksliai definuota tik bangų funkcija.

Ar sutampa šios išvados su patirtimi? Norint atsakyti šį klausimą, reikia nepaprastai tikslių matavimo priemonių, nes Plancko konstanta yra labai mažas dydis. Galime tik pasakyti, kad ligi šiol nežinome eksperimentinių faktų, kurie keltų abejonių dėl tokio interpretavimo teisingumo.

Iš bangų mechanikos visai suprantama, kodėl negalima tiksliai nustatyti elektrono šuolio vietos arba jo padėties atome. Elementarinės medžiagos dalelės savo prigimtimi nėra kompaktūs kūnai, bet tik energijos centrai. Šių centrų padėtis priklauso nuo bangų grupių konfiguracijos, o konfiguracijos centrų energijos tankumo maksimumas nėra griežtas. Taigi atsitiktinumo elementas ir bangų mechanikoj turi svarbų vaidmenį, panašiai kaip atomistikoj ir kvantų teorijoj.

Sekdami šių dienų fizikos pasaulivaizdžio raidą, pastebime, kad ji pamažu perėjo iš mechaniškos ir medžiagiškos į matematišką ir abstraktišką formą. Klasinės fizikos atskiri objektai, — medžiaga, šviesa, elektra, energija ir kiti, pamažu susiliejo į vieną energinę formą, o šią galima apvilkti matematiškų ir abstrakčių medžiaginių bangų apvalku. Kai kas gali prikišti, kad moderniosios fizikos pasaulivaizdis yra abstraktus ir neapčiuopiamos formos. Bet gamta nesitaiko, nesiderina prie mūsų jutimų. Tiesa, banalios ir konkrečios pasaulivaizdžio formos yra aiškesnės, bet tatai nėra argumentas, kad jos teisingesnės. Mūsų senesnieji pirmatakai manė, kad realybei daugiau atitinka mechaniškas gamtos vaizdas ir, žinoma, klydo. Gamtos mokslų pažanga jų pasaulivaizdį nepataisomai sugriovė. Šiandien mėginame sukurti vieningą matematišką pasaulivaizdį ir turime pripažinti, kad jo teikiamas vaizdas geriau tinka gamtos procesams aiškinti ir yra laisvesnis nuo antropomorfiškų priemaišų. Dėl jo realumo nekalbėsime. Fizikinis pasaulivaizdis neturi stabiliškos formos. Jis nėra nei realusis pasaulis, nei neapdirbta jutimų medžiaga, o tik proto konstruuota pažūra į gamtą. Bet ši proto konstruacija nėra fantazijos kūrinys, nes ją sudarant remtasi jutimų pasaulio faktais — gausia precizinių tyrimų medžiaga.

Viršuj buvo minėta, kad naujoji fizika visai skirtingai traktuoja gamtos įvykius ir procesus negu klasinė fizika. Klasinėj fizikoj visi procesai savo eigoje buvo laikomi netrūkiais ir griežtai, priežastingai surištais. Žinant pradžios sąlygas, klasinėje fizikoj galima tiksliai nusakyti proceso ateitį ir praeitį. Tuo tarpu modernioji fizika į gamtos procesų traktavimą įveda atsitiktinumą, kurio gilesnės prasmės klasinė fizika visai nesuprato.

Negalint stebėti atskirų įvykių, jau atomistikoj buvo įvesta statistinis skaičiavmas. Iš karto buvo manoma, kad statistikos įvedimas į gam-

tos reiškinių aiškinimą yra tik pagelbinė priemonė ten, kur tiesiai molekulinių ir atominių reiškinių stebėti negalima. Jau garsusis energetikas Ostwaldas tvirtino, kad atomų ir molekulių dėsniai yra deterministiški, tik atskirų atomų ir molekulių priežastingo tarpusavio veikimo mes negalime pastebėti. Net fizikai, vartojusieji statistinį gamtos procesų skaičiavimą, iš karto nemanė, kad atsitiktinumas gali vaidinti svarbų vaidmenį gamtos įvykiuose.

Atomistikai apėmus visus medžiagos ir energijos reiškinius, statistinio metodo taikymas ėjo vis platyn. Foto efekte net eksperimentu nustatyta, kad kvanto šuolio vieta atome reiškiasi visai netaisyklingai. Bangų mechanika statistikos bei atsitiktinumo reikšmę žymiai praplėtė ir padarė juos gamtos reiškinių pagrindu. Naujai mechanikai charakteringa yra Heisenbergo neapibrėžtumo reliacija (principas). Heisenbergas parodė, kad dviejų kanoniškai sujungtų mikroskopinio proceso dydžių negalima visiškai tiksliai nustatyti, net ir tiksliausiais eksperimentais. Padidinus vieno matavimo tikslumą, kito matavimo tikslumas sumažėja. Yra riba, žemiau kurios negali siekti ir tiksliausi matavimai. ($\triangle x. \triangle p. \geq h$). Šią ribą apibrėžia Plancko konstantos didumas. Sandauga iš mažo vietos pasikeitimo $\triangle x$ ir mažo impulso pasikeitimo $\triangle p$ niekuomet negalės būti mažesnė kaip Plancko konstanta h arba veikimo kvantas. Atsimenant h didumą, ši riba yra mažas skaičius; bet visiškai nauja mintis, kad žmogui ir labiausiai tobulinant aparatus niekuomet nepasiseks nustatyti mikrokosmo įvykių priežastingo ryšio, o teks visuomet dirbti tik su apytikriais skaičiais arba daugelio matavimų vidurkiais. Šią ribą mums nustato patys matavimo instrumentai, nes ir jie yra sudėti iš tų pačių atomų, ir jų atomai daro įtakos mikroskopinių matavimų rezultatui. Imkime paprastą pavyzdį. Norėdami išmatuoti mikroskopinio kūnelio padėtį, turime jį apšviesti. Vaizdo ryškumas ir padėties matavimų tikslumas eina didyn, imant vis trumpesnes šviesos bangas. Bet trumpų bangų kvantai yra gana dideli ir jų smūgiai keičia matuojamojo kūnelio judėjimo greitį. Gera priemonė padėčiai nustatyti blogai veikia greičio rezultatą. Imant trumpesnę šviesos bangą, vis tiksliau galime nustatyti padėtį, bet užtat eina mažyn greičio nustatymo tikslumas, nes šviesos kvantai keičia matuojamojo objekto greitį. Taigi, matavimo tikslumui ribą nustato čia pačios matavimo priemonės.

Heisenbergo neapibrėžtumo principas suduoda skaudų smūgį determinizmui. Klasinė fizika tik tuomet gali tvirtinti, kad galėsim proceso praeitį ir ateitį tiksliai atspėti, kai tiksliai žinosim jo dabartinę padėtį. Juk negalima kalbėti apie tikslią proceso praeitį ar ateitį, jei nežinome tiksliai net jo dabarties. Heisenbergo neapibrėžtumo principas sako, kad mes galim žinoti fizinio pasaulio procesų tik apytikrį stovį; todėl darome išvadą, kad galime atspėti ne absoliučiai tikrą jų ateitį ar praeitį, bet tik *patikimą ateitį ir patikimą praeitį.*

Tuo į naująją fiziką atsitiktinumas įvedamas žymiai platesne prasme. Atsitiktinumo sąvoka fizikoje jau seniai žinoma, bet niekuomet nebuvo manoma, kad atsitiktinumas vaidina bet kurį vaidmenį įvykyje. Naujajai fizikai aišku, kad mūsų pasaulyje veikia kažkas, ką mes vadiname atsitiktinumu. Gal būt, realiajame pasaulyje viešpatauja priežastingumas, klasikinės fizikos minėtąja prasme, bet fiziniams tyrimams realusis pasaulis yra nepasiekiamas. O mūsų tyrimams prieinamame pasaulyje mes žinome, kad tikrai viešpatauja atsitiktinumas. Bet tuo nenorim pasakyti, kad pasaulyje viešpatauja chaosas. Visiškai ne. Modernioji fizika neigia tik klasinės fizikos pretenzijas iš bet kurio duoto stovio tiksliai atspėti proceso ateitį. Tai yra tikrai negalima, ir klasinė fizika, tik grubiai imdama procesus, galėjo susidaryti griežtai determinuotos įvykių eigos įspūdį. Stebint didelius objektus ir grubiai traktuojant procesus, atsitiktinumui pasireikšti yra maža vietos; bet mažiems kūnams jis yra gana didelis.

Bet nereikia taip blogai naujosios fizikos išvadas suprasti, kad čia atstovaujamas visiškas indeterminizmas. Taip negalima tvirtinti, nes tuo pat paneigtume fizikos mokslo galimumą. Nes jei pasaulyje viešpatautų tik atsitiktinumas, tai būtų nereikalingas darbas galvoti apie bet kurio proceso ateitį. Iš tikrųjų, kaip tik šalia atsitiktinumo viešpatauja ir dėsningumas, tik jo negalima taip suprasti, kaip klasikinė fizika supranta. Mes negalime iš duoto sistemos pradžios stovio tiksliai spręsti apie ateitį, kadangi pradžios stovio duomenys nėra griežtai apčiuopiami. Bet šių duomenų tikslumo visiškai pakanka surasti *tikimybei,* kad ateity pradėtas sistemos tyrimas duos iš anksto nusakytą stovį. Visą kvantiško priežastingumo esmę ir sudaro tvirtinimas, kad tik statistine prasme mes galime iš dabarties spėti ateitį. Tai nereiškia, kad mes apie įvykio ateitį nieko nežinome; mes apie ją tik nepertiksliai žinome.

Trumpai suglaudus galima pasakyti, kad ir statistinėj fizikoj galima iš praeities spėti ateitį, tik mes neprivalom laukti, kad sprendimas būtų tikslesnis už premisas. Iš atsitiktinumo tegalima spręsti apie tikimybę. Bet negalima reikalauti, kad tokio ir tokio dydžio matavimas, tokia ir tokia tikimybe duos tokį ir tokį skaičių. Negalima iš apytikrių žinių padaryti visai tikslų sprendimą apie būsimą stovį.

* * *

Pradėję nuo konkrečių, eksperimentinių faktų, mes, pagaliau, priėjome prie tokių problemų, kurios gal daugiau turi metafizišką, bet ne fizišką charakterį. Gamtininkai suabejojo determinizmo griežtu galiojimu eidami grynai empiriniu keliu. Mažų objektų procesai vyksta taip, lyg tarp jų nebūtų griežto priežasties ir veiksmo ryšio. Heisenbergo neapibrėžtumo principas sako, kad mažiems gamtos procesams tokio ryšio jieškojimas yra

ir bus nevaisingas darbas. Matavimo priemonėmis negalima parodyti, kad elementariuose įvykiuose būtų griežtai priežastingas ryšys. Todėl, fiziškai imant, gamtos procesų pagrinde neabejotinai glūdi indeterminizmas. Bet laikydamiesi vien eksperimentinio metodo problemai spręsti, prieiname kraštutinę ribą, kur turime prisipažinti, kad toliau šiuo keliu pasislinkti negalima. Gal būt, reikia atsisakyti visą problemą spręsti galutinai vien „matavimo" priemonėmis. Daugelis žymių fizikų, kaip Planckas, Schrödingeris ir kiti šiuo keliu ir bando eiti. Gal būt, determinizmas ar indeterminizmas yra mūsų galvojimo forma apie objektus bei procesus, bet ne daiktams ir procesams priskiriamas atributas? Antai, jau Humeas suprato, kad priklausomybės santykis tarp priežasties ir veiksmo nėra kažkas, ką gamtoje randame, bet jis liečia mūsų galvojimo formą apie gamtą. Sprendžiant determinizmo ir indenterminizmo problemą, gal ir reikės daugiau atsižvelgti į sprendimus ir ryšius darančio proto veiksmus.

Kaip matom, šių dienų fizikos pasaulivaizdis iš vienos pusės eina į vienalytišką negyvosios gamtos traktavimą ir veda jį ne griežto priežastingumo, bet patikimo dėsningumo linkme. Daugelis fizikų taria, kad jis šiandien daug geriau tinka ne vien negyvajai gamtai aprašyti, bet ir gyvosios gamtos, bei psichiniams reiškiniams aiškinti. Deterministams žmogaus laisvos valios reiškiniai buvo neleistinas spragos darymas jų bendrajame pasaulivaizdyje ir todėl laisvąją valią neigė. Indeterministai laisvosios valios reiškinius laiko įrodymu, kad griežtai neapibrėžti, indeterministiški procesai turi gilesnės prasmės, negu ligi šiol buvo manoma. Eddingtono žodžiais tariant, žmogaus laisva valia ir statistinis dėsningumas gamtoje rodo, kad kažkur anapus fizinio pasaulio, tarp apčiuopiamojo pasaulio substancijos ir dvasios reiškinių, yra kažkoks bendras jungiamasis ryšys, nes ir vieni ir kiti reiškiasi panašia forma.

Peržvelgę negyvąją gamtą, matome daug atskirų objektų, daug atskirų reiškinių, kuriems tirti yra sudarytos atskiros gamtos mokslų šakos. Bet visi gamtos objektai yra sudėti iš tos pačios medžiagos, visuose reiškiniuose dalyvauja ta pati energija. Spręsdamas šias problemas, fizikinis pasaulivaizdis kartu apima visos negyvosios gamtos pagrindus ir ryškiai parodo jų vieningą formą.

Bet privalom neužmiršti, kad ne vien medžiaga ir energija, ar de Broglie medžiaginės bangos, sudaro visą gamtą ir apima visus gamtos reiškinius. Visi procesai vyksta didžiuose e r d v ė s rėmuose l a i k u i slenkant. Jau Kantą stebino beribis žvaigždėtas dangus, jau šv. Augustinas galvojo apie tikrąją laiko esmę. Aišku, kad ir šių dienų fizikams rūpi tos dvi problemos, kurios taip ryškiai dalyvauja kiekviename įvykyje, bet kurių esmė yra mums visai neaiški.

1905 m. A. Einšteinas savo „Relatyvybės teorija" plačiai palietė erdvės

ir laiko problemą. Jis parodė, kad erdvės suvokimas yra artimai surištas su kūnų judėjimu. Fizikui neturi jokios prasmės tokia erdvė, kurios negalima matuoti tūrio, ploto ar ilgio matais. Bet taip fiziškai suprantama erdvė nėra pastovi įvairių stebėtojų atžvilgiu. Visatoj nėra parimusių kūnų. Visi jie juda vienas kito atžvilgiu skirtingu greičiu. Kaip Lorentzas nurodė, kūnai yra koringi, statiniai, todėl judėjimo kryptim jie privalo šiek tiek susitraukti. Pasiekus 260.000 km gretį per sekundę, kūnas judėjimo kryptimi turėtų susitraukti iki pusės savo ilgio. Štai dėl ko skirtingu greičiu judančių dangaus kūnų keleivių erdvės matai yra skirtingi. Nesant absoliučiai parimusių dangaus kūnų, negalima turėti absoliučiai pastovaus mato, negalima palyginti įvairių stebėtojų „erdvių" didumo, o kiekvienas privalo tenkintis tik „nuosaviais" erdvės matais ir nuosavia erdve. Jie gerai tinka mūsų kasdieniniam gyvenimui ir čia yra pastovūs, bet visai netinka plačiosios erdvės tarpusavio santykiams atvaizduoti. Skirtingu greičiu judančių stebėtojų matų kalba negali atvaizduoti tuos pačius absoliutinius dydžius.

Neliečiant plačiau erdvės problemos, reikia pastebėti, kad ir fizikinis laikas yra artimai surištas su kūnų judėjimu ir erdve. Gal tatai atrodo keista, bet yra visai teisinga. Tiesa, mes turime įgimtą laiko jausmą ir kol mūsų širdis plaka, atrodo, jog slenka laikas nepriklausomai nuo bet kokių gamtos įvykių ar erdvės santykių. Bet toks „privatus" laikas visai netinka fizikiniams matavimams. Vienam laikas slenka greitai, o kitam para metais virsta. Savo privataus laiko mes nesumaišome nei su erdve, nei su judėjimu, bet jo negalime panaudoti net paprastai gyvenimo eigai skaičiuoti. Fizikinį ir pilietinį laiką mums nustato a s t r o n o m i n ė o b s e r v a t o r i j a, stebėdama dangaus kūnų judėjimą. Toks laikas, suprantama, yra surištas su kūnų judėjimu ir erdve ir neturi absoliutaus charakterio, nes pačių dangaus kūnų judėjimą galima nustatyti tik relatyviai vienas kito atžvilgiu. Fizikinis laikas yra koordinata, kurioje mes pažymime įvykius, panašiai, kaip erdvės įvykius fiksuojame erdvės koordinatose. Todėl naudodamiesi fizikiniu laiku visus įvykius įrašome į patobulintas e r d v ė s - l a i k o koordinatas. Tai yra jau ne trijų, bet keturių matų koordinatos, kurios sudaro vieną bendrą judėjimo, erdvės ir laiko sistemą.

Dažnai relatyvybės teorija kaltinama, būk ji viską surelatyvindama įnešė į gamtos mokslus skeptizimo ir nepasitikėjimo savo pajėgumu. Toks kaltinimas yra visai be pagrindo. Relatyvybės teorija toli gražu ne viską surelatyvina. Yra santykinių dydžių, kurie įvairių koordinatų sistemų atžvilgiu gali būti visai nekintami. Todėl teisingai pastebi Planckas, kad relatyvybės teorija visai neneigia absoliutinių dydžių buvimo; ji tik tvirtina, jog mūsų keliai jiems pažinti yra gana relatyvūs. Todėl kaipo kritiška filosofinė galvojimo forma apie gamtos objektus, ji visuomet liks vertinga, nes ji praplėtė mūsų pažinimo akiratį.

LITERATŪRA

Planck M., Die Stellung der neueren Physik zur mechanischen Weltanschauung, Königsberg 1910.
Planck M., Das Weltbild der neuen Physik, Leipzig 1930.
Planck M., Wege zur physikalischen Erkenntnis, Leipzig 1933.
Jeans J., Der Weltraum und seine Rätsel, Stuttgart 1931.
Jordan P., Physikalisches Denken in der neuen Zeit, Hamburg 1935.
Eddington A. S., Die Naturwissenschaft auf neuen Bahnen. Braunschweig 1935.
Frank Ph., Das Ende der mechanistischen Physik, Wien 1935.
Bawink B., Ergebnisse und Probleme der Naturwissenschaften, Leipzig 1933.
Born M., Apie fizikos teorijų prasmę (vertimas) „Logos", Kaunas 1930.
Broglie L., Réflexions philosophiques d'un physicien sur la théorie de Quanta et la nouvelle mécanique, Paris 1933.
Reichenbach H., Das physikalische Weltbild der Gegenwart, „Atom und Kosmos", Berlin 1930.
Puodžiukynas A., Priežastingumas ir valios laisvė šių dienų fizikos požvilgiu. „Logos", Kaunas 1933.
Slavėnas P., Būtybė, tikimybė ir valia gamtos dėsniuose. „Logos", Kaunas 1932.
Haas A., Das Naturbild der neuen Physik, Berlin 1936.
Hohr N., Atomtheorie und Naturbeschreibung, Berlin 1931.

Lietuva eikumenos erdvėje

Kazys Pakštas

1. EIKUMENINIAI PLOTAI.

Šito straipsnio uždavinys geopolitinis: surasti kuri dalis eikumenos priklausė ir dabar dar priklauso lietuvių tautai ir panagrinėti tas specifines problemas, kurios gali kilti iš lietuvių tautos santykio su jos gyvenama erdve.

Eikumeniniais įprasta laikyti tik tuos mūsų planetos plotus, kurie yra pastoviai ar net sėsliai žmonių gyvenami. Tačiau labai sunku yra nustatyti bent apytiksles eikumenos ribas. Nedaugelis geografų yra bandę jas nustatinėti ir tiems bandymams dar nėra surasta kokių tikslesnių pradų.

Visos mūsų planetos paviršius turi 510 milijonų km^2. Iš to ploto vien okeanams ir jūroms tenka apie 71%, o sausumoms lieka tik 29% arba 148 mil. km^2. Tačiau toli gražu ne visos sausumos gali būti žmonių gyvenamos ir laikomos eikumenos dalimi. Štai pietų poliarinis kontinentas beveik pusantro karto (14 mil. km^2) didesnis už Europą, o gyventojų 1933 m. ten buvo 650, jų tarpe tik 4 moterys. Tai laikini svečiai: žvejai ir banginių medžiotojai. Atlanto arba Didžiojo okeano tokiame pat plote bet kuriuo metu yra bent kelioliką kartų daugiau žmonių, negu Antarktyje, tačiau negalime tų žmonių laikyti tų okeanų gyventojais, nes jie yra tik keliautojai. Eikumena laikyti būtų patogiausia tik tuos kraštus, kur viename km^2 gyvena bent viena šeima arba bent trys žmonės. O gi be Antarkties yra dar mūsų Žemėje apie 44 mil. km^2 tokių beviltiškai šaltų arba sausų plotų, kurie negali išmaitinti nė vieno žmogaus km^2. Šituose milžiniškuose plotuose izoliuotai ir vargingai smilksta tiktai apie 12 ar 13 mil. žmonių, kurie ištisus mėnesius negali su savo kaimynais ar giminėmis pasimatyti. Čia paminėsime tik svarbiausius šitų tuščiųjų plotų savininkus:

Valstybės:	*Tuštieji plotai:*	*Jų gyventojai:*	*Gyv. tankumas:*
SSSR	10.250.000 km^2	1.800.000	0,18
Australija	6.500.000 „	900.000	0,14
Kanada	6.400.000 „	130.000	0,02
Grenlandija (Danų)	2.100.000 „	nėra	—

Be tų pravartu dar paminėti apytuščius Saharos plotus arti 10 mil. km^2. Brazilijos drėgnuosius miškus Amazonės baseine — 3 mil. km^2. nemi-

nint labai didelių ne eikumeniškų plotų Aliaskoje, Labrodore, Pietų Afrikos ir Somalijos dykumų, sausiausių Vidurinės Azijos ir Arabijos provincijų ir t. t.

Truputį tankiau (nuo 1 iki 2 žmonių km²) gyvenamos zonos apima bent 19 mil. km². Tad jau paminėtu principu remdamies iš eikumenos turime išmesti 77 mil. km². Tada eikumeniniams plotams dar pasiliktų 71 mil. km². Bet ir šituose plotuose yra dar daug stambių lopinių, kur negalima žemės dirbti ir naudingai javų auginti. Retos žolės ganyklos (sausesnės stepių, savanų ar pampų dalys) negalės daugelio gyventojų pramaitinti, tad jų priklausymas tikrajai eikumenai pasiliks abejotinas. Tą pat reikia pasakyti ir apie labai kalnuotas šalis su žema temperatūra.

Galima būtų siūlyti ir kitą principą eikumenos riboms nustatyti: tai sutapdinti ją su duoninių javų zonomis. Plačiu ūkišku mastu duoninių javų auginti negalima ten, kur trijų vasaros mėnesių vidutinė temperatūra yra žemesnė negu 14° C, arba kur lietaus iškrinta mažiau kaip 250 mm per metus, arba kur dirvos kalnuotumas siekia daugiau kaip 15%. Tuo būdu javų kultūrai netinka apie:

36 mil. km² šaltų šiaurės kraštų;
7 mil. km² šaltų plokščiakalnių bei kalnų;
42 mil. km² dykumų ir pusdykumių, kur negalima pritaikinti irrigacijos;
10 mil. km² žemių, kurių šlaitų statumas pašoka 15%;
4 mil. km² dirvų labai prastos cheminės ar fizinės sudėties.

Šituo principu iš eikumeniškų plotų išbraukiame 99 mil. km², o eikumenai pasilieka tik 49 ml. km², kuriuose dabar ir gyvena apie 2 milijardu gyventojų, t. y. beveik visa žmonija. Taip suprantamos eikumeniškos erdvės 17 mil. km² tinka vidutinių klimatų javams: kviečiams, rugiams, miežiams, avižoms ir iš dalies kukurūzams ir 32 mil. km² — ryžiams, sorgai ir iš dalies kukurūzams. *Šiauriniams* javams tinkami plotai kontinentais skirstosi maždaug taip:

Europa	4.000.000 km²	P. Amerika	1.500.000 km²
Azija	5.000.000 km²	Afrika	1.200.000 km²
Š. Amerika	4.900.000 km²	Okeanija	400.000 km²

Šitos duoninių javų zonos nėra ir gal niekuomet nebus visos perdėm javais apsėtos. Pavyzdžiui, labiausiai sukultūrinta Europa dabartiniu metu javais apsėja, šakniavaisiais ir daržovėmis apsodina tik 1.900.000 km², t. y. arti pusės tinkamų plotų, nes žymi jų dalis turi likti natūralinėmis ar dirbtinėmis pievomis, ganyklomis ir pūdymais.

Į siauriau suprantamą eikumenos plotą neįskaitoma krašto reikalams būtiniausi miškai, kurių teritorinis procentas valstybėse gali įvairuoti dažniausiai tarp 15% ir 30%. Lietuvos miškų plotas sudaro tik arti 16% jos teritorijos arba arti 9.000 km². Atskaičius miškus, nepriklausomos Lietuvos eikumenos plotas turėtų 47.000 km², kuris sudaro vieną tūkstan-

tinę dalį pasaulinės eikumenos erdvės ir beveik 3 tūkstantines šiaurinių javų zonos, kurioje gyvena beveik visa baltoji rasė.

2. LIETUVIŠKOJI EIKUMENOS DALIS

Pastarųjų laikų kalbininkai specialistai linkę yra manyti, kad baltų kalbinė grupė išsiskyrė iš bendros indoeuropiečių šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surinkę duomenų, rodančių, kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didelėse Rytų Europos lygumose tarp žemutinės Vyslos, Dauguvos ir Pripetės, o rytuose siekė net Volgos ir Okos aukštupius. Šitas plotas apėmė apie 430.000 km^2, t. y. beveik tiek, kiek jo turi Vokietija. Neries ir Nemuno versmės tuomet buvo beveik viduryje baltų gyvenamojo ploto.

VI ir VII a. slavai iš pietų įsiveržė į baltų žemes. Jų invazija plačia banga ėjo Dniepru aukštyn, įmušdama pleištą beveik į vidurį baltų zonos ir atkirsdama rytų galindus nuo jų brolių vakaruose. Šiuo metu prasidėjo greitas baltų gyvenamosios erdvės siaurėjimas, ypačiai rytuose, kur galindai visiškai sutirpo slavų masėje. Iš pietų ir iš rytų slavų pastūmėti, kai kur gal asimiliuojami, baltai savo ruožtu stūmėsi į šiaurę, iki XIII a. užimdami beveik visą dabartinę Latviją ir išstumdami iš ten suomiškas tautas.

Baltų diferenciacija, anot kalbininkų, prasidėjusi jau V a. pr. Kr. Tada (nuo V iki III a. pr. Kr.) iš bendros baltų šeimos išsiskyrę prūsai, gyvenę tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai vėliau rytiniai baltai irgi suskilo į lietuvius ir latvius. XIII a., pradėdama kurti savo istoriją, lietuvių tauta gyveno bent kiek didesniame (bent rytuose) plote, kaip tas, kurį ji yra gavusi Maskvos sutartimi 1920 m. XIII ir vėlesniuose amžiuose lietuvių gyvenamoji erdvė rodė tendencijos siaurėti slavų naudai rytuose ir pietuose, o plėstis bent truputį vakaruose, kur jiems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamų prūsų žemių. Tarp XIII a. pradžios ir XV a. pabaigos maksimalinės lietuvių tautos ribos siekė iki 110.000 km^2. Be to, šiais amžiais augo, didėjo Lietuvos valstybė, XV a. pradžioje pasiekusi plačiausias ribas, apėmusi visą Gudiją, beveik visą Ukrainą ir dalį Rusijos. To amžiaus, tiksliau — 1410-1494 m., Lietuva valdė apie 850.000 km^2, o su vasališkomis arba į Lietuvą gravituojančiomis rusų žemėmis tas plotas apėmė visą milijoną km^2. Tokias valstybes, jeigu jos vidutiniškai gyvenamos ir organizuotos, geografai dažnai vadina imperijomis, nors jas ir prezidentai valdytų. Taigi XV a. lietuviai valdė visą imperiją, du kartu erdvesnę už dabartinę Vokietiją. Tos imperijos pietuose, prie Juodosios jūros, buvo nemaža ir visai tuščių gerų žemių, kurioms teko laukti sėsliųjų gyventojų net iki XVIII a.

Bet Vytautinė Imperija savo plačiose ribose (850.000 km^2) laikėsi tik arti šimto metų. Nuo 1494 m. jos ribos pradėjo siaurėti. Liublino unijos

metais (1569) Lietuvos valstybė susiaurėjo iki 320.000 km² ir šiose ribose išsilaikė (neskaitant nedidelių laikinų pasikeitimų Smolensko srityje) per 200 metų, t. y. iki 1772 m. Vytauto Imperija yra nuostabiausias ir vienintelis kurinys pasaulyje bent tuo atžvilgiu, kad joje stabmeldiška negausi tauta valdė dideles krikščioniškas kolonijas, nors šiaip visoje pasaulinėje istorijoj mes matome tiktai priešingos prasmės reiškinius.

Atgimstanti lietuvių valstybė bandė atsistatyti *Lithuania propria* administracinėse ribose (98.900 km²), tik rytinius ir pietinius pakraščius užleisdama savo kaimynams. Tačiau iki XIX a. pabaigos ėjęs lietuvių kalbos tirpimas atėmė tautinę sąmonę labai dideliam lietuvių skaičiui rytuose. Jeigu XIII a. lietuvių kalbos plotas apėmė apie 100.000 km², tai XVI a. gale jis buvo susiaurėjęs iki 90.000 km², XIX a. viduryje jis dar turėjo 75.000, o XX a. pradžioje (ir dabar) mūsų kalbai ir tautinei sąmonei pasiliko tik apie 65.000 km², kurių 55.658 km² sudaro nepriklausomoji Lietuva. Už nepriklausomosios Lietuvos ribų pasilikusių kalbinių lietuvių plotų ateitis yra labai netikra: jiems gręsia tolimesnis siaurėjimas.

3. EIKUMENINĖS ERDVĖS TALPUMAS

Vakarų kaimynai šiais laikais labai daug kalba ir rašo apie savo krašto gyventojų tankumą ir dirbtiniu, gerai organizuotu būdu žadina savo tautos apetitus į neva retai gyvenamus Rytų Europos kraštus. Bet gyventojų tankumo kilometruose palyginimai pas juos dažniausia pagrįsti labai klaidingais ir nemoksliškais pradais. Atrodytų, kad organizuojama konspiracija prieš mokslinį šito klausimo sprendimą.

Jei mano apskaičiavimais tikrai eikumeniškiems Žemės plotams tenka 49 mil. km², t. y. trečdalis visų sausumų, tai dar nereiškia, kad visi eikumeniškieji plotai lygiai tankiai gal būti apgyvenami. Didžiausią talpumą išvysto kraštai su stambiais savo gelmių mineraliniais turtais. Akmens anglis yra didžiausias žmonių koncentruotojas. Jis pats didelėmis masėmis vartojamas, tad nemėgsta pas kitus mineralus keliauti, bet pas save sutraukia geležį, varį ir kitus metalus. Iš jo pagaminama apie 300 įvairių šalutinių cheminių fabrikatų ir produktų. Tad anglių zonos duoda gerą pragyvenamą labai didelėms žmonių aglomeracijoms. Į anglio zonas bėga žmonės iš tolimų, net retai gyvenamų žemės ūkio kraštų, nes ten jie randa patogesnį pragyvenimą. Šitų Europos zonų 1 km² duoda gerą gyvenimą labai didelėms gyventojų masėms, pvz.:

Valstybės ir provincijos:	*Gyventojų tankumas 1 km²*
Belgijoje: Brabanto prov.	512
Belgijoje: Antverpeno prov.	410
Belgijoje: R. Flandrijos prov.	387
Belgija: visa valstybė	273
D. Britanijoj: Lancashireo grafija	1.038
D. Britanijoj: Surreyo grafija:	632
D. Britanijoj: Warwickshireo graf.:	608
D. Britanijoj: Lanarkshireo grafija:	696
D. Britan.: Glamorganshireo graf.:	582
D. Britanijoj: (Londono centras	14.511)
D. Brit.: visa Anglija (be Škotijos)	287
Vokietijoje: visoje šalyje	140
Vokietijoje: Vestfalija	249
Vokietijoje: Reino provincija	318
Vokietijoje: Saaro kraštas	425
Vokietijoje: Saksonija	347
Vokietijoje: Aukštoji Silezija	153
Vokietijoje: (Berlyne	4.801)
Prancūzija: visa metropolija	78
Prancūz.: Nordo departamentas	352
Prancūz.: Seine-et-Oise depart.	241
Prancūzija: Seine (su Paryžium)	10.290
Lenkija: visa valstybė	83
Lenkija: Silezija	307

Atskaitant anglio zonoms artimus milijoninius miestus, šitų zonų gyventojų tankumą rasime dažniausiai:

D. Britanijoj	tarp 500 ir 700 gyv.
Belgijoj	„ 350 ir 500 „
Vokietijoj	„ 150 ir 425 „
Prancūzijoj	„ 150 ir 350 „
Lenkijoj	„ 150 ir 350 „

Seniau manyta, kad gyventojų pasiskirstymas rodo tendenciją išsilyginti. Tačiau artimi šito klausimo stebėjimai parodė ką kitą. Štai ir tose pačiose anglio daug turinčiose valstybėse matyti, kad juo toliau nuo anglio rajonų, tuo gyventojų darosi rečiau. Išimtį sudaro tik didžiosios sostinės ir didieji uostai. Dabar pažiūrėkime kiek žmonių gyvena tų pačių valstybių žemės ūkio rajonuose ar provincijose:

Belgijoje: Liuxemburgo prov.	50
D. Britanijoj: Westmorelando grafija	32
„ Radnorshireo grafija	17
„ Montgomeryshireo graf.	23
„ Merionethshireo grafija	25
„ Invernesshireo grafija	8
„ Argyllo grafija	8
„ Ross-Cromarty	8
„ Peebleso	17
„ Perthshireo	19
Vokietijoj: Mecklenburgas	50
„ Gumbinės prov.. (Reg.-Bez.)	58
„ Allensteino provincija	48
„ Kõslino provincija	49
„ Posen-Westpreussen	44
„ Lüneburgo provincija	55
Prancūzija: Žemųjų Alpių departam.	13
„ Aukšt. Alpių departam.	16

Kitų šiaurės kraštų ukiniai rajonai:	
Prancūzija: Aukštoji Marna	30
Danijoj: Vak. Jutlandija	41
„ Piet. Jutlandija	46
Švedijoj: Kalmaras	21
Šved.: Stockholmo prv. (be miest.)	36
Švedijoj: Uppsala	27
Latvijoj: visa šalis	30
„ Kuršas	22
„ Vidžemė	18
„ Žiemgala	21
„ Latgala	35
Lietuva: visa šalis	45
„ Vilkaviškio aps.	67
„ Šilutės aps.	61
„ Telšių aps.	36
„ Vilniaus vaivadija	44

Atogrąžų tankiausiai gyvenamus žemės ūkio rajonus pavaizduos mums šie gyventojų tankumo skaičiai 1 km²:

Egiptas: visa šalis	460	Kinija: Kiangsaus prv.	346
„ Menufieho prov.	700	Japonija: be kolonijų	180
Britų Indija: visa šalis	73	„ Fukuokos prov.	512
„ Bengalija	250	„ Aičio prov.	505
„ Madras	244	„ Kanagavos prov.	688
„ Jungt. provincijos	176	„ Tokio prov.	2.522
Ceilonas: Vakarų prov.	389	Java: visa sala	316
Malajai: Straits Settlements	269	„ Soerabajos aps.	540
Kinija: be Tibeto	100	„ Klateno aps.	535
„ Šantungo prov.	230	„ Pekalongano aps.	468

Kaip matome, kai kuriose retesnėse atogrąžų ar paatogrąžų kraštuose, ir tai vien žemės ūkio rajonuose, žmonės yra susigrūdę kaip skruzdėlyne. Egiptas gyventojų tankumu primena pasaulinį rekordą. Jam prilygsta tiktai D. Britanijos ir Belgijos kai kurios anglio kasyklų ir pramonės zonos. Bet Eigiptas, Java, dalis Indijos ir net Kinijos gauna per metus ne vieną, o du derliu. Ir, svarbiausia, tų kraštų gyventojai pasitenkina labai skurdžiu gyvenimu: *mažai ir menkai valgo, prastai rengiasi, labai pigiuose namuose gyvena.* Šiaurės Vakarų Europos gyventojui šitos atogrąžų pragyvenimo normos atrodytų tikra bausmė, blogesnė už sunkiųjų darbų kalėjimą.

Tuo tarpu pačiose atogrąžose, net ir ten, kur pakankamai esti lietaus, gyvena paprastai nuo 5 iki 20 žmonių 1 km^2. Tad eikumeninės erdvės faktiškasis ir potencialusis talpumas yra labai įvairus. Norint sužinoti, ar kraštas esamose sąlygose jau yra perpildytas ar dar ne, reikia sekti žmonių masės sroves. Tais laikais, kada politinės sienos esti be didelių varžymų pereinamos, žmonių judėjimas vyksta panašiomis taisyklėmis, kaip ir prekių. Žmonės bėga iš ten, kur jie mažiausia reikalingi, kur už jų darbą mažiausia mokama. O eina, net bėga ten, kur jie labiausiai reikalingi, kur daugiau pragyvenimo ir prasigyvenimo progų. Pavyzdžiui, dar nesenais laisvesniais laikais *į tirštai gyvenamas* D. Britanijos, Prancūzijos, Belgijos ir Vak. Vokietijos pramonines zonas tūkstančiai darbininkų traukdavo *iš retai gyvenamų* Rytų Europos kraštų, kaip Lietuva, Gudija, Lenkija ir kt. Iš retai gyvenamų Rytų Prūsų gyventojai bėga į tankiau gyvenamas Vak. Vokietijos sritis: Vokietija turi griebtis net dirbtinių priemonių, kad sulaikytų vietoje R. Prūsijos žmones. Nedarbo klausimo nereikia maišyti su gyventojų perteklium. Nedarbo dažnai yra ir retai gyvenamose šalyse, kaip Š. Amerika, arba jo beveik nėra labai tankiai gyvenamose šalyse, kaip Belgija, Olandija ir Japonija. Tai jau visai kitos rūšies klausimas, kuris šiai temai nepriklauso.

4. LIETUVIŠKOSIOS ERDVĖS ĮVERTINIMAS IR IŠVADOS

Norėdami įvertinti lietuviškąją erdvę, turime ją palyginti su kitais panašaus klimato, panašios dirvos ir verslų kraštais. Tačiau visai tokių pat sąlygų retai kur pasitaikys. Jos panašiausios bus artimuosiuose kaimynuo-

se: Latvijoj, Gudijoj, Šiaurinėje Lenkijoje ir centrinėje Švedijoj. Į vakarus einant klimatas darosi švelnesnis ir vegetacinis bei ūkiškasis sezonas ilgesnis. Tad Rytų Prūsuose gamtinės sąlygos jau truputį geresnės, jos dar labiau pagerėja šiaurės Vokietijoje tarp Vyslos ir Elbės, taipgi pietinėje Švedijoj ir Danijoj, o su vakarų Vokietija, Olandija, Belgija, Šiaurės Prancūzija ir Anglija mums ir iš tolo sunku susilyginti, nes ten kiaurus metus ūkininkai gali laukus dirbti, ten vegetacinis periodas beveik nenutrūksta, be to, artimi dideli miestai suteikia geresnes rinkas.

Čia duodame į Lietuvą panašių *žemės ūkio* kraštų gyventojų tankumą, sustatydami juos gerėjančion eilėn, t. y. aukščiau dėdami prastesnių sąlygų kraštus, o žemiau — geresnių gamtinių sąlygų.

Kraštai:	*Gyv. 1 km.²*	*Kraštai:*	*Gyv. 1 km.²*
Estija	24	Olandijoj: Drenthės prov.	84
Latvija	30	Belgijoj: Liuksemburgo prov.	50
Gudija	46	Belgijoj: Namuro prov.	95
Vilniaus vaivadija	44	Š. Prancūzija: Aisneos dep.	66
Baltstogės vaivadija	51	„ Oiseos dep.	69
Lietuva	45	„ Sommeos dep.	75
Rytų Prūsai: Gumbinės prov.	58	Airija (Laisvoji Valstybė)	45
Švedijoje: Uppsala (centre)	27	Ukraina (SSSR)	70
Pietų Švedija: Kristianstad	39	Rumunija	65
Vokietijoj: Košlinas (Pomer.)	49	Vengrija	98
Vokietijoj: Mecklenburgas	50	Vakarų Europa (be SSSR)	71
Danijoj: Jutlandija	55		

Žinoma, šitie palyginimai dar ne viską pasako, nes Vakarų Europoje išsivystęs urbanizmas labai padidina gyventojų tankumą, ypačiai tai tenka pastebėti Olandijoj, Belgijoj ir Vokietijoj. Geriausia būtų lyginti ūkio vidutinį didumą arba kiek kuriame krašte žemdirbiui tenka žemės. Šitiems palyginimams mes neturime savo bibliotekose pakankamai duomenų. Tad šiuo tarpu palyginsime tik keletą kraštų. Štai, šimtui žemdirbių tenka ūkiškos žemės:

Estijoj	425 ha	Lietuvoje	232 ha
Latvijoj	298 „	Rytų Prūsuose	225 „
Danijoj	270 „	Suomijoj	146 „

Pagal tai, kiek kuris kraštas duoda galimybių žmonėms pragyventi, yra tiksliau spręsti apie jo perpildymą. Labiausia perpildytais dabar laikomi Rytų bei Pietų Europos žemės ūkio kraštai: Italija, Lenkija, Lietuva, Gudija ir net Ukraina. Štai lenkų valstybės vyrai skundžiasi, kad jų kaimuose esą 8 mil. žmonių pertekliaus, kurio nėra kur dėti. Mano apskaičiavimais[1] Lietuvos gyventojų perteklius siekia arti 300.000 žmonių. Vadinasi, Lietuvos erdvė yra labiau perpildyta negu Vokietijos, Danijos, Belgijos ir Olan-

[1] *Pakštas K.*, Baltijos Respublikų politinė geografija, Kaunas 1929.

dijos. Kad taip yra, rodo ir tas faktas, kad prieškarinės Vokietijos (65 mil. krašto!) emigracija per metus siekdavo tik 25.000, o mažutės Lietuvos metinė emigracija sudarydavo net iki 20.000. Taip, Lietuvos žemė jau perpildyta. Kokios tad iš to fakto išvados?

Gyventojų problema Lietuvoje išsispręstų tik tada, kai miestai su savo pramone taip greit augtų, kad kasmet galėtų susiurbti visą metinį Lietuvos prieauglių, kuris svyruoja tarp 25.000 ir 30.000. Lietuvai būtinai reikalingas bent vienas pusmilijoninis miestas. Bet jo statyba dar nepradėta ir planų nematyti. Tad prieš akis stovi emigracijos problema. Kai tik kokios šalies vartai emigracijai plačiau atsivers, tai iš Lietuvos išsilies galinga sveikų žmonių srovė, nešanti su savim tuos 300.000 ar daugiau. Jei kas galvoja apie tautinį antropologinį ūkį, tai turi taipgi pagalvoti: kas tie 300.000 bus — lietuviai ar svetimtaučiai? Nes mūsų tautos likimui tai ne vis viena.

Dabar gyvename kylančio nacionalizmo laikotarpį. O nacionalizmas turi aiškių ryšių su eikumenos erdvėmis. Tas nacionalizmas ramesnis ir nuosaikesnis pas didžiųjų erdvių savininkus: pas anglosaksus, pietinius amerikiečius, prancūzus ir rusus. Jis daug aštresnis pas italus, japonus ir vokiečius. Rusai nepaprastu greitumu dauginasi (2%—$2^1/_2$% per metus), tad jų erdvės, atrodo, bus jiems patiems pravarčios, nes po 70 metų SSSR turės jau apie 400 mil. gyv. Anglosaksai, ibero-amerikiečiai ir prancūzai valdo tokius plotus, kurių jie vieni negalėtų skubiai prisipildyti Tad jie prie palankesnės ūkio konjunktūros esti net labai palankūs Europos immigracijai, nes nauji žmonės laisvose žemėse įsikurdami ir asimiliuodamies padidina tų kraštų galybę ir turtus.

Kas gi darytina mažos erdvės Lietuvai, už kurios ribų gyvena dar viesas milijonas lietuvių? Aišku, kad erdvės stoka paaštrins pas mus kovą dėl būvio. Ir dabar ta kova jau labai aštri: viena partija atsiriboja nuo kitų, kad nereikėtų su jų gabiaisiais žmonėmis vietomis dalintis. Tam tikslui net dirbtiniu būdu padidinamos „priešų“ ydos, kad lengviau būtų pasiteisinti darant jiems skriaudą. Mažo, prikvėpuoto ir prirūkyto kambario atmosfera jau labai jaučiama beveik visose Lietuvos įstaigose: ministerijose, teatre, universitete, kooperatyvuose, žydų kvartaluose, darbo biržoje ir kitur. Kiek erdviau jaučiasi tik užsienio specialistai, apsukresni rangovai ir dar kai kurie makleriai. Dideliame ankštume, aišku, ne visi galės Lietuvoje išsilaikyti, dalis turės svetur emigruoti. Sunkiau bus su Lietuva persiskirti lietuviams: viena, kad jie labiau suaugę su savo kraštu, kita, kad jų svetur niekas beveik ir nelaukia. Tuo tarpu kai kitos Lietuvos tautos turi bent po vieną ar net po kelias daug didesnes ir erdvesnes tėvynes su didesniais turtais ir prasigyvenimo progomis. Visų kontinentų lietuviai *aistringai* vieni kariavo, kiti kovojo už savo šalies nepriklausomybę, o kitos Lietuvos tautos savo masė (neskaitant išimčių) nerodė susidomėjimo ar net prieštaravo Lietuvos nepriklausomybei. Joms po truputį iš Lietuvos emigruoti nėra

didelio moralinio nuostolio. Tad humaniškiausia mūsų tautinės politikos kryptis bus ta, kuri favorizuos svetimšalių emigraciją, o savo tautiečius bent kiek prilaikys namie įvairiomis moralinėmis ir materialinėmis priemonėmis. Šitos tautinės politikos postulatai formuluojami į šiuos kelis punktus:

1. Į Lietuvą mes turime žiūrėti tokiomis pat rūpestingomis akimis, kaip žydai žiūri į savo Palestiną. Viso pasaulio lietuviai negalės sutilpti mažoje Lietuvoje, bet vis dėlto į šį savo lizdelį turime žiūrėti kaip į savo Tautos Namus, kaip į uostą visuose žemės kampuose blaškomų lietuvių. Labai svarbu, kad tie namai virstų dideliu atrakcijos punktu, koncentruojančiu viso pasaulio lietuvių pastangas.

2. Kai kurios šalys per savo specifines civilizacijas suteikė savoms tautoms labai ryškų tautinį veidą. Šiandien mes dar nesurandame patys savęs, neapčiuopiame sau skirto pašaukimo, savo tautinės misijos. Dabar, kai žiaurumas daugelyje Europos tautų smurtu įsigyja vis daugiau „pagarbos", lietuvių tautinė civilizacija bei kultūra įgytų daugiausia originalumo bruožų, jeigu ji gerai apgalvotomis priemonėmis pasuktų *jaukumo ir dvasinio komforto kryptimi*. Šioje srityje geriausiai patarnautų kultūrinė autonomija, labiausiai pritaikyta patiems lietuviams ir turinti tikslą nuraminti, patenkinti ir sujungti įvairiausių pasaulėžiūrų lietuvius didžiam lietuvybės žygiui.

3. Lietuviškosios erdvės komfortas padidėtų ir vargingųjų sluoksnių prislėgta nuotaika pakiltų, jeigu socialinė globa būtų išplėsta iki to laipsnio, kuris yra pažangiosiose Vakarų Europos šalyse arba bent Klaipėdos krašte. Rūpestinga socialinė globa pakeltų bėdnuomenės (o tai labai žymi Lietuvos dalis) patriotizmą, kuris per pastaruosius kelerius metus vis dar slūgsta.

4. Lietuvos talpumą greičiausiai galima būtų padidinti per hidroelektrifikaciją, industrializaciją ir urbanizaciją. Šiuo atžvilgiu per paskutinį tuziną metų mus pralenkė visa Rytų Europa. Jei neskaityti trijų valstybių Balkanuose, tai urbanizmu ir industrializacija mus pralenkia visa Europa ir net daugumas gana primityvių Pietų Amerikos kraštų. Mūsų gi gamtinė aplinkuma leistų mums urbanizmu susilyginti bent su Latvija ir Estija, t. y. savo miestus padidinti bent du kartu. Jei mes turėtume pusmilijonini miestą, tai mūsų kultūros pulsas muštų normalesniu tempu ir susidarytų pusiausvyra tarp kaimo ir miesto. Klausimas laukia greitų studijų ir energingo sprendimo. Kad Lietuva savo erdvėje galėtų išlaikyti visą savo prieauglį, tai reikia, kad miestai su savo pramone ir prekyba galėtų kasmet priimti iki 30.000 naujų žmonių, arba apie 7.000 šeimynų.

5. Toks smarkus urbanizmo ir industrializacijos įsibėgėjimas lėto galvojimo ir menkų turtų šalyje neįmanomas trumpu laiku realizuoti. Todėl emigracijos klausimas ilgai bus dar aktualus. Reikėtų, kad vis didesnę

emigracijos dalį sudarytų svetimtaučiai, nes jiems morališkai lengviau pakeisti tėvynę, ypačiai, kad prie lietuviškos sielos ir kultūros jie nėra nei prisirišę, nei pratę ją branginti. O pačių lietuvių sumažintą emigraciją reikėtų paversti planinga kolonizacija gerai paruoštu planu. Tada lietuvių tauta pajustų, kad ir ji turi savo „šeimininką", kuris tvarko jos antropologinį ūkį.

6. Mažai tautai nepaprastai svarbu turėti kuo didesnį intelektualinį sluoksnį. Šalyje be didelių miestų nedaug tegali išmokslintų žmonių sutilpti. Laimingos tokios urbanizuotos šalys, kaip Šveicarija ar Danija, kuriose kasmet apie tūkstantį jaunų žmonių baigia aukštuosius mokslus ir vis dar šiaip taip sutelpa. Lietuvių pramokslintam sluoksniui reiktų rezervuoti tinkamą nuošimtį laisvosiose profesijose, užsienio firmų atstovybėse, garbės konsulatuose ir įvairiose pramonės bei prekybos įmonėse. Tautinės vertės pajautimas draudžia mums pasitenkinti tiktai menkai atlyginamais valdininkais ir vargingomis tarnaitėmis. Mūsų tautinis susipratimas negali pasitenkinti ligšioliniais tik teoretiniais samprotavimais: jis turi gauti ir visai praktiško idealizmo tvirtų, gyvenimiškų bruožų.

7. Techniškai atsilikusion šalin labai veržiasi svetimi specialistai ir čia randa sau patogią dirvą. Jei tokie žmonės neturi palinkimo asimiliuotis lietuvių tautoje, tai jų buvimas pas mus kartais virsta labai naudingu gerai ginkluotiems kaimynams, bet nuostolingu Lietuvai, nes sumažina lietuvių erdvę. Tad svetimšalių priėmimas Lietuvos pilietybėn turi būti gerai apgalvojamas, negali apsieiti be egzaminų iš lituanistikos dalykų ir kitų atitinkamų sąlygų. Atvirkščiai, lietuvių išeiviams ar jų vaikams, grįžtantiems Lietuvon turi būti palengvintas pilietybės atgavimas ar įgijimas.

Pasirinktosios temos platumas neleidžia per valandinę paskaitą išnagrinėti visus jos išgalius. Net patiektųjų skaičių reikšmės nebuvo progos tinkamai apibudinti bei paaiškinti. Pabaigoje norėčiau pabrėžti tik pagrindinę šios paskaitos mintį:

Siaura lietuviškoji erdvė verčia mus suprasminti, pagilinti lietuviškąjį patriotizmą ir suteikti jam praktišką, pažangų ir kartu humanišką pobūdį. Mes neturime būti žiaurūs svetimtaučiams, o savo tautiečių tarpe turime skleisti ypatingo jaukumo ir malonumo dvasią. Erdvės, materialinių progų ir galimybių atžvilgiu retai kas pasaulyje yra labiau nuskriaustas, kaip lietuvių tauta. Kaimynų nepaprastai susiaurinta mūsų eikumenos erdvė neleidžia mums rimtai planuoti horizontalio lietuvių išsiplėtimo, kuris turės būti pakeistas įvairiausių vertybių vertikaliniu ugdymu. Savo erdvės nuostolius mes galėsime bent iš dalies išlyginti ypačiai pagilindami savo tautinį susipratimą, praturtindami jį praktiškai gyvenimiškais bruožais ir suprasmindami kilniausiais religiniais motyvais.

Kai kas gal paklaustų: ar toksai nacionalus patriotizmas galės būti suderintas su teisingumo dvasia, su krikščioniškąja filantropija? Net labai.

Tautą laikau kolektyvine asmenybe. O arti, Šiaurės Europoje, aš nematau taip nuskriaustos ar nusiskriaudusios tautinės asmenybės, kaip lietuvių tauta. Laikau nebeleistina ir toliau pasiduoti jau labai pragudrėjusių ir galingesnių tautų eksploatacijai ir *laisvai konkurencijai,* kuriai jos per ilgus laikus ruošėsi ir mobilizavosi, o mes buvom priversti tik baudžiavos jungą vilkti. Teisingumas turi būti atstatytas ir lietuvių tautai. Nerasime mes kilnesnės filantropijos, kaip tarnavimas *labiausiai nuskriaustai tautai.* Tačiau dejavimai ir dūsavimai turi būti išbraukti iš didžiųjų tautinių darbų programos. Reikia užmiršti ir liūdnąsias dainas, nusiskundimus ir kaltinimus svetimiesiems: ne iš jų sudėta tautinė labdarybė.

Turime drįsti pasiimti pilną atsakymą už savo tėvynę ir realizuoti praeityje nepasiektas galimybes. Kruopščiausiai peržiūrėkime visas dvasinės ar materialinės veiklos sritis Lietuvoje ir pasiryžkime nė vienoje jų nelikti antroje vietoje. Nepermaldaujamos pažangos darbais galėsime dar labai praplėsti savo eikumenos erdvę ir Lietuvos galybę keleriopai padidinti. Visos aplinkybės skatina mus mažutėje erdvėje sukurti jaukų kultūros ir ekonominės gerovės židinį.

LITERATŪRA

Šį referatą rašant, literatūra naudotasi erdvės arba gyventojų tankumui apskaičiuoti:

Huebners geographisch-statistische Tabellen aller Laender der Erde, Wien [72]1936.

Plačiau apie šiaurinę baltų ribą senovėje galima rasti duomenų pas prof. Fr. Balodį jo referatuose:

Balodis Fr., Ethnische Probleme und die archäologischen Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland, Riga 1935;

Balodis Fr., Die baltische — finnisch-ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit. „Extrait des Mémoires de la société finno-ougrienne" LXVII;

Balodis Fr., Latvju aizvēsture. Latviešu Konversacijas Vardnica. Riga 1934.

Nagrinėtam klausimui artimų minčių galima rasti dar šiose knygose:

J. Brunhes et C. Vallaux, La géographie de l'histoire, Paris 1921.

Pakštas K., Baltijos respublikų politinė geografija, Kaunas 1929.

Pakštas K., Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį, Kaunas 1928.

MŪSŲ MIRUSIEJI

TURINYS

Gimn. Mokyt. Juozas TARVYDAS, Rokiškis

Marija Pečkauskaitė 1877—1930

Doc. D-ras Zenonas IVINSKIS
V.D.U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys

Antanas Alekna 1872—1930

Muz. Konradas KAVECKAS

Juozas Naujalis 1869—1934

Marija Pečkauskaitė 1877—1930

Juozas Tarvydas

Įvadas: Mūsų uždavinys

Marija Pečkauskaitė mirė 1930 m. liepos mėn. 24 dien. Vadinasi, pereitą vasarą nuo jos mirties jau sukako penkeri metai. Nors ji, manau, bus viena žymiausių moterų visoje ligšiolinėje Lietuvos istorijoje, o ypačiai brangi katalikams, bet ta mažutė sukaktis praėjo beveik nepastebėta. Bene tik vienas „Židinys" prieš 1935 m. Kalėdas atspausdino straipsnį apie Pečkauskaitės altruizmą ir įdėjo jau griūvančio jos kapo nuotraukėlę, kuri tylomis, bet skaudžiai priminė vis dar neištesėtą katalikų visuomenės pasižadėjimą bent kukliu paminklu pagerbti religingiausią mūsų rašytoją ir didžiausią Lietuvos pedagogę.

Kadangi Pečkauskaitė labai užsidariusi gyveno ir nesireklamuodama dirbo, tai mes ją ir gyvą mažai tepažinome, o mirusią gal per greit pradedame užmiršti. Štai įdomus mažmožis, tikrai būdingas Pečkauskaitei ir jos santykiams su Lietuvos visuomene. Jos gimimo data metrikų knygose įrašyta 1877 metų vasario mėn. 24 d., o biografai, net ir mokyklų vadovėliai iki šiol tebekartoja, tur būt, Tumo paskelbtus 1878 metus. Manau, Pečkauskaitė viena sau tyliai šypsojosi, kai mes 1928 m., vadinasi, visus metus pavėlavę, vienur kitur net iškilmingai minėjome jos 50 metų sukaktuves.

> „Nereikia jokių žinių apie mano asmenį. Mano prigimtis kęste nepakenčia viešumos"[1].

Jei dėl jos uždarumo ar mūsų neapdairumo Pečkauskaitės biografija ir ne labai tepažįstama, bet tauri jos asmenybė ir daugeriopai reikšmingi darbai buvo ir tebėra, rodos, visų lietuvių labai vertinami. Trumpame pranešime negalėdamas išsemti viso Pečkauskaitės palikimo (gyvenimo ir kūrybos) lobyno, šia iškilminga proga bandysiu bent stambiais brūkšniais apibūdinti tris charakteringiausius jos asmenybės ir veikimo bruožus: t a u t i š k u m ą, p e d a g o g i š k u m ą ir k a t a l i k i š k u m ą.

---

[1] Vaižgantas, Raštai XIII, 155.

1. *Pečkauskaitės tautiškumas*

Marijos Pečkauskaitės jaunystė (1877-1900 m.), pirmasis jos gyvenimo kelias yra s a v o t a u t o s i e š k o j i m o k e l i a s. Jos tėviškė — senas Lietuvos bajorų dvaras (Labūnavoje, Užventyje):

> „Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmus. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančių, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis, miegūstas tvenkinys paslaptingomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsisvajojęs sodnas“[2].

Patriarchališki tikrai kilnių tėvų šeimos santykiai ir romantiška senojo dvaro aplinkuma iš pat mažens supo čia giedrią Marijos jaunystę ir ugdė įgimtuosius taurios asmenybės pradus, bet lenkų kalba, bajoriški papročiai ir tradicijos skyrė ją nuo lietuviškos liaudies. Tačiau labai didelio skirtumo nebūta, nes tėvų humaniškumas, o gal ir nedidelis ekonominis dvaro pranašumas (Žemaičiuose daugiausia buvo smulkių dvarų) neleido Pečkauskams donkichotiškai, kaip dažniausiai būdavo, užsibarikaduoti vien tik savo luomo ir dvaro ribose, o skatino santykiauti su liaudimi ir realiai vertinti jos būvį ir siekimus. Iš tėvų, o ypačiai iš motinos paveldėtas religinis altruizmas gabios ir blaiviai protauti sugebančios jaunutės Marijos Pečkauskaitės sieloje susiformavo į aktyvų demokratizmą. „Juk iš to paties molio visi žmonės padaryti. Tad ir baltarankė dvaro panelė gali juodą tarnaičių darbą dirbti“. Nusiteikimas padėti skurstančiai liaudžiai („bent vienam vargšui nušluostyti ašaras“) aktyvią artimo meilę padarė realiausiu viso Pečkauskaitės gyvenimo uždaviniu, kuris nė iš tolo negretintinas su dažnokai pasitaikančiu dvaro ponių ir panelių sentimentaliu filantropizmu.

Šita kryptimi susiorientuoti padėjo jai jaunų dienų bičiulis Povilas V i š i n s k i s, užventiškis žemaitis, kudirkiškas pozityvistas.

> „Patiko jis man dėl to, kad yra mokytas, daug skaito, daug mąsto, trokšta ir ieško ne pašokti, gerą vietą gauti ir pilvą sau sotinti, bet visai ko kito. Pas mus čia tokių nedaug, ypač tarp dvarininkų“[3].

Višinskio pozityvizmo įtakoje Pečkauskaitė net muziką, kurią visa siela mėgo, buvo pakeitusi į bitininkystę. Vis jau daugiau naudos ir smunkančiam tėvų ūkiui, ir savo krašto žmonėms.

Bet mums čia daugiau rūpi jos lietuviškumo klausimas. Pečkauskaitės tėvas sulenkėjusių gudų, o motina (medingėniškė Šiukštaitė) sulenkėjusių žemaičių bajorų kilmės. Tie senosios Lietuvos rytai (gudiškasis elementas) ir vakarai (žemaitiškasis), susidūrę Pečkauskų šeimoje, kad ir bu-

---

[2] Šatrijos Ragana, Raštai II, 5.
[3] Šatrijos Ragana, Raštai VI.

vo jungiami jau per kelis amžius paveldėtos lenkų kultūros, vis dėlto ne tik nenuėjo pasroviui su daugumu Lietuvos bajorų į vienašališką antilietuviškumą, bet nė nebetrukdė jaunajai kartai atlietuvėti. „Viktutėje“ skaitome:

> „Nesiliauju dėkojusi Dievui, kad davė man tokius tėvus. Daugumas mūsų dvarininkų nekenčia „litvomanų“ ir labai priešingi lietuvių judėjimui. O mano tėveliai kad nors žodį pasakytu prieš jį“[4].

Bičiulystės, o gal ir meilės jausmų skatinamas Višinskis, pats aktyvus „Varpo“ krypties lietuvių veikėjas spaudos draudimo laikais, pasiryžo, žūt būt, laimėti Pečkauskaitę — Lietuvai. Ir reikia pasakyti, kad tatai jam lengvai pasisekė, nes kelias iš demokratizmo į patriotizmą nebuvo Marijai tolimas ir sunkus. Tiesos ir pažinimo ištroškusią jauną Pečkauskaitę sudominęs mokslu ir rimtais gyvenimo klausimais, Višinskis išvedė ją iš sentimentalių dvaro panelių svajonių pasaulio, kaip tas Virgilijus Dantę iš klaikaus miško, į realią mūsų tautos gyvenimo tikrovę. Čia bajorų duktė iš karto pastebėjo tikrą prarają tarp aukštesniojo ir žemesniojo luomo, tarp išsigimstančio, sulenkėjusio dvaro ir tamsaus, skurstančio kaimo, atkakliai išlaikiusio savo tautos gyvybę. Atradusi Lietuvą, lenkų sužalotą ir rusų nukryžiuotą, Pečkauskaitė nesvyruodama pakrypo į lietuviškosios liaudies pusę, vadinasi, surado save lietuvių tautoje.

> „Argi galiu pasakyti, ranką prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir seneliai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, dainas, girias ir laukus? Ne! Gana jau to atsitolinimo! Mūsų tėvai paklydo, pametė savo kalbą — mūsų pareiga atitaisyti jų kaltes“[5].

Tur būt, su dideliu išgąsčiu ir šiurpu pajuto 16-17 metų mergaitė istorinę savo luomo savo tėvų kaltę nuo pat Jogailos laikų: juk aukštesnysis luomas buvo pirma padovanojęs Lietuvą lenkams (nuo Krėvos iki Liublino unijų), o paskui pardavęs rusams (bajorų sauvaliavimas bendrojoje lietuvių lenkų valstybėje). Susipratusi ir atlietuvėjusi Pečkauskų duktė pasiryžo savo gyvenimu ir darbais išpirkti tas tėvų ir senolių nuodėmes, todėl ir jaunuoliškąjį altruistinį savo gyvenimo uždavinį iš atskiro luomo nukėlė į visą tautą ir pasižadėjo visas jėgas aukoti atgimstančiai Lietuvai. Istorinėje perspektyvoje (Jogailos vestuvės, Liublino unija, Lietuvos Lenkijos padalijimas, 1831 ir 1863 m. sukilimai, nepriklausomybės atstatymas) šitas bajorės Pečkauskaitės „kelias atgal“ yra įdomus baigiamasis tų dviejų luomų ir sykiu dviejų tautybių santykių ir kovos etapas, baigęsis susitaikymu ir susivienijimu.

XIX amžius — liaudies pakilimo amžius. To amžiaus pradžioje mūsų liaudis ėmė busti iš miego su kun. Strazdeliu, viduryje švietėsi su Va-

---

[4] Šatrijos Ragana, Raštai VI, 45.
[5] Šatrijos Ragana, Raštai, VI, 16.

lančiumi ir Daukantu, o į galą su „Aušra“ ir „Varpu“ visu būriu išėjo į priekį iš liaudies kilusi lietuvių inteligentija, kuri tvirtai paėmė į savo rankas mūsų tautos gyvenimo ir atgimimo vairą. Prie jos Višinskio paakinta be sąlygų prisidėjo Marija Pečkauskaitė ir kai kurie kiti atlietuvėję jaunosios kartos bajorai (Žemaitė, Lazdynų Pelėda...). O kurie neprisidėjo ir dar šoko kovoti ar bent trukdyti tą naujai užtvinusią srovę, tuos likimas, kaktoje pažymėjęs prakeikimo ženklą, pasmerkė žūti, ir jie, jei ir po didžiojo karo nesusitaikė su jaunąja Lietuva, kaip paskutiniai mohikanai baigia savo dienas mūsų krašte.

Atspėjusi ir aktyviai pergyvenusi šitą istorinę būtinybę, Pečkauskaitė ne tik prisidėjo prie naujojo lietuviškos liaudies judėjimo, bet jau iš pat pradžios išėjo į mūsų tautos atgimimo veikėjų avangardą ir tapo patrauklių pavyzdžiu, skatinančiu jaunąją bajorų kartą atitaisyti tėvų padarytas klaidas. Kai 1898 m. mirė Pečkauskaitės tėvas ir Marija turėjo iš praskolinto dvaro eiti į žmones uždarbiauti, tai griuvo ir paskutinė siena, kuri dar galėjo skirti ją nuo liaudies, nubyrėjo paskutinės tradicijų kevalo liekanos, ir iš jų išsinėrė grynai lietuviška siela, iš dvaro pasisavinusi vien tik gerąsias aukštesniojo luomo savybes, kaip, pavyzdžiui, rusų Turgenevas.

Marija Pečkauskaitė, dar jauna tebebūdama, labai pamėgo literatūrą ir pati bandė įvairias fantazijas rašyti. Tad, ir stodama į atgimstančios tautos kultūros darbą, Višinskio patariama, visų pirma griebėsi plunksnos.

> „Lietuvių kalba užmiršta, neišlavinta, nėra lietuviškos literatūros, tai reikia ją lavinti, rašyti lietuviškai, leisti laikraščius, kurti savo literatūrą“[6].

Nuoširdaus bičiulio Višinskio, o per jį ir kitų lietuvių veikėjų (Kalniečio, Avižonio, Kudirkos...) skatinama ir padedama, užsikrėtusi savimaršiškųjų patriotizmu ir veiklumu, Pečkauskaitė, kudirkiškai tariant, susižiedavo su lietuvių literatūra ir toje srityje pasiekė tikrai gražių laimėjimų. Juk „Viktutė“ (parašyta 1900 m.), didžiausias ir įdomiausias jaunystės laikotarpio veikalas, proklamuodamas pačios Pečkauskaitės pergyventą dvarų atlietuvėjimą, bajorų susiliejimą su liaudimi (Viktutė ir daktaras) į vieningą tautos kūną ir aktyvų bendradarbiavimą kuriamajame Lietuvos atgimimo darbe — drąsiai atsistojo greta Maironio „Jaunosios Lietuvos“ ir nutiesė Šatrijos Raganai kelią į pačias lietuvių literatūros viršūnes.

Kad ir pralenkdama daugelį amžininkų (Žemaitę) estetine savo kultūra, Pečkauskaitė vis dėlto, kaip ir jie, daugiau dėmesio tebekreipia į turinį ir idėjas. Nepaleisdama iš akių išperkamojo patriotinio savo gyvenimo uždavinio, ji ir grožinės literatūros veikaluose vaizduoja į meno plotmę nukėlusi gyvybinius mūsų tautos gyvenimo faktus (tie patys luomų ir tautybių santykiai...) arba, skelbdama patriotines, altruistines ir religines

---

[6] Šatrijos Ragana, Raštai VI, 15.

idėjas, auklėja pačią tautą savarankiškam gyvenimui. Tad Pečkauskaitės literatūrinė kūryba, tie keturi beletristikos tomai, vien dėl savo imanentinio idėjinio svarumo ir permanentinės auklėjamosios įtakos buvo jau be abejo gausi ir reikšminga atlietuvėjusios bajorės duoklė surastajai savo tautai už tėvų nuodėmes. Bet literatūrinė veikla — nors ir buvo čia ji tikrai suradusi ir būdingai pareiškusi save ir savo santykius su tauta — vis dėlto tesudaro tik dalį dvasinio Pečkauskaitės palikimo.

2. *Pečkauskaitės pedagogiškumas*

Savo gyvenimo vidudienyje (1900-1915 m.) Pečkauskaitė iškilo kaip žymi pedagogė. Geroką savo literatūrinio talento dalį ji paaukojo pedagoginei praktikai ir teorijai. Dėl to ir jos literatūrinė kūryba nepasiekė to platumo, kurio buvo laukęs Višinskis ir kiti jos talkininkai, o mielai norėtume ir mes. Bet nereikėtų mums už tai Pečkauskaitės barti, kaip kad kartais barame „Anykščių Šilelio" autorių dėl jo nupoetėjimo, nes pedagoginis veikimas greičiausia ir buvo tikrasis jos pašaukimas, stipriai prasimušęs jau ir ankstyvojoje beletristikoje („Viktutė", „Vincas Stonys"...).

Štai jos kelias į pedagogiką:

Apsigimusi altruistė, norėdama vargo žmonėms gera daryti (ašaras šluostyti), Pečkauskaitė, dar senojo dvaro panelė tebebūdama, Višinskio paakinta svajodavo, o protarpiais ir bandydavo visai veltui mokyti neturtingų kaimiečių vaikus. Kai tėvų lizdą, kaip pati sako, viesulas išdraskė, šešerius metus „daraktoriavo" svetimuose dvaruose (Mūruose, Pavandenėje), tiesa, tuo tarpu ne tiek iš vidujinio nusiteikimo, kiek dėl duonos kąsnio sau ir visai našlaujančiai šeimai. Sulenkėję dvarai, žinoma, buvo jau pasidarę Pečkauskaitei lyg ir svetimi. Apaštalauti, skiepyti lietuvybę arba bent vogčiomis pritilpti prie liaudies švietimo dvaro samdoma mokytoja beveik visai negalėjo, nors, kaip matyti iš korespondencijos, ir bandė ir vieną, ir antrą sritį.

Povilas Višinskis ir kiti Lietuvos šviesuoliai (pvz., Pr. Bučys), žinoma, nenorėjo leisti Pečkauskaitei apsamanoti kokio užkampio dvare ir ten užkasti savo literatūrinį talentą. Todėl kai jau buvo leista spauda ir prireikė Lietuvai daugiau plunksnos darbininkų, surinkę reikalingą pinigų sumą, 1905 m. išsiuntė jie Mariją į Šveicariją dar pasimokyti, pasaulio pamatyti ir įkvėpimo pasisemti.

Įdomu, kaip mokyklinis Pečkauskaitės lavinimasis eina iš rytų į vakarus: 1892 m. pusmetis Petrapilyje (gimnazijos III klasė), 1896 m. vasarą Varšuvoje (bitininkystės kursai) ir 1905-1907 m. Züriche ir Šveicarų Freiburge (universitetas). Ypačiai ta paskutinė kelionė į vakarus slavų kultūros auklėtinės buvo labai reikšminga: iš ramaus Žemaičių užkampio į

triukšmingus Vakarų Europos miestus, nuo siaurutės Ventos ir žemučio Šatrijos kalno iki smaragdinio Keturių Kantonų ežero ir padangėse žvilgančių sniegu otų Alpių. Gal šveicarai nė nežino, kaip lietuvių rašytoja dievino jų krašto gamtą:

> „Štai ima leistis saulė. Milžinišku gaisru užsidegė pusė horizonto, ir prasidėjo skaidrių skaidriausių spalvų žaidimas. Purpuru apsiliejo mėlynas ežero veidas ir baltos kalnų galvos. Rodės, dangus skleidžia žemei iškilnią savo grožio prabangą. Sulaikė kvapą pagauti kalnai, nušviestas ežeras sustingo, iš kažkur pasklido rožių kvapo banga, lyg dėkingos žemės aukštyn siunčiamas dustelėjimas. Iš kažkokios bažnyčios nuskambo varpai, žemė puolė kniūpščia ir ėmė melstis“[7].

Ir vakarų kultūra, ir Šveicarijos gamta padėjo atbaigti Pečkauskaitės asmenybę. Įdomu, kad didingos gamtos grožio sužavėta ji čia ir su Dievu labiau suartėjo, ir tėvynę karščiau pamilo. Juk ir ji nuo Utlibergo viršūnės, kaip Maironis, irstydamasis Keturių Kantonų ežere, arba kaip Mickevičius Krime, klausėsi garso iš Lietuvos.

Na, bet reikšmingiausias Pečkauskaitės radinys šitame dantiškajame rojuje buvo be abejo Förster is, antras po Višinskio įtakingiausias jos vadovas, burte užbūręs ją visam gyvenimui ir tauria savo asmenybe, ir gyvastingu dorinimo pedagogikos mokslu, kurį tris semestrus pati studijavo, o paskui iki mirties vertė į lietuvių kalbą.

> „Förster is — apaštalas, užgesusių sielų gaivintojas, paklydėlių vadovas, atjaučiąs ir menkiausio žmogaus sielą, pakeliąs nuo tako mažiausią kirminėlį, kad jo nesumindžiotų. Vadiname jį mistru. Rodos, atsisėstumei pas jo kojas ir valandomis klausytumei jo įkvėptos, meile trykštančios kalbos, o paskui eitumei, kur jis tave siųstų, ir darytumei, ką jis lieptų, nes žinai, kad visa, ko jis nori ir sako, yra gera ir teisinga. Kaip viena minutė pralėkdavo trys valandos ketvirčiai. Visos tos lekcijos buvo viena Kristaus apologija“[8].

Taip susižavėjusi vertina Pečkauskaitė savo mokytoją. Apdairus Förster io pažiūrų platumas, savimaršiškas humaniškumas, nepajudinama tiesos meilė, gilus žmogaus sielos pažinimas, jautrus viso gyvenimo vertinimas doriniu ir religiniu požiūriu altruistiškai Pečkauskaitės sielai buvo naujos dvasinio grožio kalnų viršūnės didingųjų Alpių apribuose.

Nors mokytojaudama dvaruose Pečkauskaitė ir buvo išėjusi pakankamą pedagoginės praktikos stažą ir Višinskio pamokoma pasiekusi gražių šito darbo vaisių, bet tikrąsias ir giliausias pedagoginio veikimo ir jo sėkmingumo paslaptis jai teprasklei dė Förster is, parodydamas tiesiausią kelią į jaunuomenės sielą. Nors ir buvo vykusi į Šveicariją geriau pasirengti literatūros darbui, bet čia pajutusi savyje tikrąjį pedagoginį pašaukimą, lyg antrą kartą surado save, pasiryžo pirmykštį altruistinį ir patriotinį nusiteikimą objektyvuoti förster iškos pedagogikos lytimis ir tuo būdu, auklėda-

[7] Šatrijos Ragana, Raštai III, 258.
[8] Šatrijos Ragana, Raštai VI, 234.

ma jaunąją kartą, ugdyti stiprių asmenybių (ieškoti žmogaus) atgimusiai Lietuvai.

Kupina Fėrsterio idėjų, pasisavinusi jo auklėjimo metodą, Pečkauskaitė po dviejų metų studijų Šveicarijoje sugrįžo į pasiilgtą Lietuvą, kur netrukus gavo progos savo pedagoginį pasirengimą pritaikyti praktikoje.

Po 1905 m. pajutę daugiau laisvės, pradėjo lietuviai vienur kitur net savo mokyklų steigtis. Viena pirmųjų privatinių lietuvių mokyklų buvo 1907 m. „Žiburio" draugijos Marijampolėje įsteigta istorinės reikšmės mergaičių progimnazija, kuri, galima sakyti, pirmoji plačiai pradėjo skleisti ir reklamuoti labai pavėluotą moterų švietimą Lietuvoje. Juk kaip tik dėl šito pavėlavimo daugeliui mūsų prieškarinių inteligentų (pvz., Pietariui) teko skaudžiai pergyventi mišrių tautybių šeimos tragediją.

1909 m. Marijampolės mergaičių progimnazija pasikvietė Mariją Pečkauskaitę, kuri šešerius metus (iki pat Didžiojo karo) dėstė čia lietuvių kalbą, pedagogiką ir vedė mokinių bendrabutį. Greitu laiku tapusi tikrąja visos mokyklos siela, Pečkauskaitė, taikydama Fėrsterio pedagogiką, ir pačią progimnaziją padarė modernia (bendrabutyje net veikė mokinių savivaldybė) auklėjimo įstaiga. Jau vien auklėtojos asmenybės taurumas, motiniška jaunuomenės meilė ir griežta ranka gaubė visą mokyklą stipria auklėjamąja įtaka. Viena jos buvusi mokinė rašo:

> „Ji vaikščiojo tarp mūsų kaip saulės spindulėlis, kiekvienai suteikdama savo vidujinės šilumos ir džiaugsmo. Visos ją labai mylėjome ir branginome"[9].

Įdomiausias ir moderniškiausias Pečkauskaitės čia įvestas dalykas buvo be abejo auklėjimo pamokos, kurias heuristinių pasikalbėjimų būdu pati vesdavo kiekvienoje klasėje po vieną valandą savaitėje. Gyvai perteikdama gražių auklėjimo pobūdžio pavyzdžių iš Fėrsterio veikalų, iš istorijos, iš literatūros ir iš savo patyrimo, duodavo vertinti ir darytis pamokomų išvadų pačioms mokinėms, o tuo būdu įsigijusi auklėtinių pasitikėjimą, mokėdavo fėrsteriškai prabilti į jaunas sielas jų pačių kalba, kuria nuolat skatino ugdyti dorybes ir kovoti su ydomis.

Atspėdama svarbiausią progimnazijos steigėjų tikslą ir norėdama atsiteisti Lietuvai už aukštesniojo luomo pabėgimą, Pečkauskaitė atsidėjusi rengė liaudies mergaites būsimiems kultūringos moters uždaviniams visose atgimusios tautos gyvenimo ir veikimo srityse. Gerai pažindama auklėjamųjų prigimtį, ypačiai kruopščiai skiepijo Pečkauskaitė bręstančiose asmenybėse jautrią sąžinę, kuri skatintų visą gyvenimą (šeimos, visuomenės, tautos) išpinti aukingos meilės darbais, ir tvirtą valią, kuri ir moteriai padėtų savo pasiryžimus tiesiai ir sėkmingai vykdyti, nepaisant gausių trukdančių gyvenimo veiksnių.

---

[9] „Naujoji Vaidilutė", 1930, 10.

Nors tą plačiai užsimotą darbą negailestingai išardė ir Lietuvą užplūdęs Didysis karas, bet jo vaisiais mes ir šiandien tebesidžiaugiame, nes visa eilė šviesių mūsų kultūros darbininkių dėkingos Pečkauskaitei už pirmuosius tikrojo auklėjimo pradus:

> „Mes tų pasikalbėjimų laukdavome lyg didžiausios šventės, o ir dabar juos atsimename su didžiausia padėka mokytojai Pečkauskaitei, nes tuo buvo padėtas tvirtas kertinis akmuo mūsų asmenybei vystytis ir tobulėti“[10].

Ką ji tautiečių padedama buvo gavusi iš Förstério, tą čia lyg kokią skolą kasdien dalijo jaunajai Lietuvos kartai, iš kurios, matome, susilaukė tokios pat meilės ir pagarbos, kokią pati iki mirties teikė didžiajam savo mistrui. Šita försteriškoji Pečkauskaitės mokykla mūsų pedagogikos istorijoje turėtų rasti tikrai garbingą vietą. Juk nepriklausomos Lietuvos pedagoginė praktika, niekaip neišbrisdama iš nelemtų rusiškų tradicijų, išskyrus gal tik vieną kitą idealistų vedamą mokyklą, auklėjimo srityje neprišaukiamai toli tebėra atsilikusi nuo tos menkutės Marijampolės progimnazijos.

Nors po Didžiojo karo visiškai pairusi sveikata ir nebeleido Pečkauskaitei dirbti mūsų mokyklose (kviečiama buvo į Panevėžio mokytojų seminariją ir į Telšių gimnaziją), bet pedagoginė jos asmenybė iki pat mirties tebedarė didelę auklėjamą įtaką ir jaunajai kartai, ir suaugusiems čia per organizacijas (angelaičių, ateitininkų, pavasarininkų, blaivininkų, šaulių...), čia per laikraščius („Naująją Vaidilutę“, „Moterį“...), kurie spausdino jos pedagoginius straipsnius ir auklėjimo pobūdžio beletristikos kūrinėlius („Irkos tragediją“...), net per laiškus atskiriems asmenims, kurie kreipdavosi į ją patarimų. Tad iš jos pedagoginių straipsnių sudaryta „Rimties valandėlė“ mergaitėms, originalus pedagogikos vadovėlis „Motina auklėtoja“, išversti keturi Förstério veikalai, kurių tarpe ir ypačiai mums reikšmingas „Jaunuomenės auklėjimas“. Tos šešios knygos sudaro tikrai gražų paminklinį Pečkauskaitės palikimą pedagoginėje mūsų literatūroje. Susumavę jį su nagrinėtuoju praktiniu pedagoginiu veikimu Marijampolėje, turėsime antrą, pedagoginę, išperkamojo Pečkauskaitės patriotizmo duoklę lietuvių tautai, gal net dar svaresnę už literatūrinį jos palikimą. Pagaliau juk ir daugelis beletristinių jos veikalų (istorinės pasakos, „Vincas Stonys“, „Viktutė“, net tokia „Mėlynoji mergelė“) būtinai prisišlieja prie tos pačios auklėjamosios įtakos ploto. Auklėjamosios įtakos atžvilgiu mūsų Pečkauskaitė drąsiai gali būti lyginama su vyskupu Valančiumi: abu juodu auklėjamųjų vertybių sėmėsi iš religijos, net kai kurios auklėjamosios priemonės (pedagoginė beletristika) panašios.

---

[10] A. a. Ambraziejūtė-Kondrotienė.

3. *Pečkauskaitės katalikiškumas.*

Jeigu ieškosime tolimiausios priežasties, išvedusios Pečkauskaitę ir į tautinį gyvenimą, ir į pedagoginį veikimą, būtinai susidursime su religija. Pats didžiausias senojo dvaro palikimas Pečkauskaitei be abejo buvo prasmingas ir gilus religingumas, gal labiausiai būdingas bruožas visame jos gyvenime ir veikime. Marijos motina, ta senojo dvaro mamaitė, — gražiausias gyvo tikėjimo pavyzdys. Kaip ir dažna senosios kartos motina lietuvė, religijos stiprinama, ji visą savo gyvenimą išpuošė savimaršiškos artimo meilės žygiais ir herojiškai pakėlė skaudžius likimo smūgius (vyro, sūnų mirtį, dvaro bankrotą, kuris dvarininkę privertė svetimiems tarnauti), dažnai priimdama juos kaip Dievo siunčiamą kryželį ar net bausmę.. Vargstančiai Marijai ji dažnai sakydavo: „Esi nekalta svetimų nuodėmių auka".

Tad ir Pečkauskaitė šitą iš motinos paveldėtą religinį altruizmą jau nuo mažens praktikuodavo kasdieniniame savo gyvenime. Ką gavusi mielai atiduodavo broliukams, kumečių vaikams ar kokiam ligoniui, patirdama gražiausių tokio nusigalėjimo džiaugsmų. Vėliau, pajutus visos šeimos naštą ant savo pečių, Šveicarijoje dažnai pietų nevalgydavo, kiaurais bateliais vaikščiodavo, Marijampolėje tą patį drabužį kelerius metus nešiodavo, bet šeimai, o kartais ir svetimiems vis pinigų ar ką nupirkusi siųsdavo. Dėl kurių nors priežasčių nebegalėdama materialinėmis priemonėmis bepadėti, su dideliu pasitikėjimu griebdavosi religinių. Kokiais asketiškais sunkiais apžadais dažnai susivaržydavo, kad tik kuris šeimos narys ar šiaip artimas žmogus nemirtų, nesirgtų ar iš kurios nelaimės išbristų. Tokio skrupulatiško artimo kančių atjautimo, tokios pietetiškos šeimos meilės šiais plėšraus egoizmo laikais sunku kur kitur berasti.

Mums kartais atrodo keista, kad Pečkauskaitė, būdama tokia religinga, bičiuliavo su indiferentu Višinskiu ir net bendradarbiavo „Varpe". Pradžioje, ką tik išėjusi į atgimstančios Lietuvos gyvenimą, ji net nemanė, kad pasaulėžiūrų skirtumai gali trukdyti vieningai dirbti tautinį darbą. „Neskirstau lietuvių į partijas, myliu lygiai visus ir visiems lygiai noriu tarnauti"[11]. Bet taip buvo tik pačioje pradžioje. Netrukus (apie 1900 m.) Pečkauskaitė galutinai persiorientavo ir su tuo pačiu Višinskiu ne sykį smarkiai ginčijosi dėl religijos ir jos reikšmės:

> „Išgirdus apie partiją lietuvių, norinčių platinti apšvietimą be Dievo, liūdna man buvo ir dažnai gailiai guosdavaus dėl tos priežasties. O jis (p. Jonas), žinoma, būdamas XIX amžiaus pabaigos jaunikaitis, niekais laiko viską, ko negali savo pirštais pačiupinėti. Mane, tarsi, kas durte duria girdint tokias nuomones apie tai, ką laikau šventa, apmauda ima, kad žmogus nesupranta tokios aiškios, rodos, tiesos"[12].

---

[11] Laiškas Višinskiui.
[12] Šatrijos Ragana, Raštai VI, 23.

Prašiau, kad duotų man dar kokią lietuvišką knygą pasiskaityti. Atnešė. Tuojau ėmiau skaityti, bet pažiūrėjus porą puslapių, mečiau knygą. Buvo tai baisiausias paškvilis ant Dievo Motinos. Rankos man ėmė drebėti, pajutau akyse ašaras. Ilgai negalvodama, pagrobiau knygutę ir įmečiau į deganti pečių. Paskui mažne verkdama pasakiau p. Jonui:

— Dėl ko tamsta laikai tokias knygpalaikes? Gaila laiko tokioms skaityli! Kokios teisės turite rašyti ir platinti tokius raštus? Istorijos atžvilgiu čia tik vienos melagystės, o doros atžvilgiu kokį tikslą norite prieiti? Kokį idealą pastatysite Dievo Motinos vietoje? Gerą pradedate darbą, nėr ką sakyti! Lietuviai dar skaityti nemoka, o jūs duodate jau jiems tokių mokslų . . . Tikrai graži ir plati prieš mus ateitis . . . Dieve, pasigailėk!"[13]:

Tie ir panašūs pasaulėžiūriniai susirėmimai, įdomiai pavaizduoti „Viktutėje", buvo ir artimesnius jųdviejų santykius atšaldę, nors bendradarbiavimas tautinėje ir literatūinėje plotmėje nenutrūko iki pat Višinskio mirties (1906 m.). Reikšminga, kad jauna Pečkauskaitė, kuri, rodos, net buvo pamilusi savo vaikystės bičiulį, ne tik nepasidavė Višinskio pasaulėžiūros įtakai, bet dargi jo religinį indiferentizmą gerokai sušvelnino, nors gal ir pati pasidarė kiek tolerantiškesnė, visapusiškesnė, tolima bet kuriam partiškam ekskliuzivizmui.

Višinskio įtaką atsvėrė ir padėjo Pečkauskaitei susirasti kelią į lietuvių katalikų visuomenę ir į katalikiškąją spaudą („Tėvynės Sargą", „Žinyčią"...) visų pirma kun. K. Bukantas, o paskiau ir kun. Tumas, abu vėl artimi bičiuliai, lydėję Mariją ne tik iki Šveicarijos, kaip kad Višinskis, bet ir į amžinojo poilsio vietą Židikuose.

Kurį laiką dėl Pečkauskaitės sielos vyko tikros dviejų pasaulėžiūrų varžytynės, kurias laimėjo katalikiškoji, kaip matėme, jau su krauju paveldėta iš tėvų.

Po studijų Šveicarijoje įgimtas Pečkauskaitės religingumas pasidare dar aktyvesnis ir praktiškesnis, nes Förosteris išmokė ją ne tik žmogaus, bet ir Kristaus ieškoti kiekviename kasdieninio gyvenimo žingsnyje. Religijos įprasmintas tautinis Pečkauskaitės apsisprendimas ir pedagoginis nusistatymas Marijampolės veikloje pražydo tikrai vertingais katalikiško jaunuomenės auklėjimo darbais.

Pečkauskaitės gyvenimo vakarą (1915—1930 m.) mažučiuose Židikuose (čia ji ir savo šventai mylimą motiną palaidojo) lydėjo subtili religinė kontempliacija ir kruopščiai aktyvi artimo meilė. Iš vienos pusės, siela trokšte troško kukliai užsidaryti savyje (net apie Förosterį nedrįso skaityti paskaitų universitete — Teologijos-Filosofijos Fakulteto prašoma) ir, pabėgus nuo triukšmingojo pasaulio su jo apgaulėmis ir melu, skendėti praeities (motinos, broliukų, Užvenčio, Alpių ..) atsiminimuose arba ilgėtis amžinosios Tiesos, Meilės ir Grožio pomirtiniame gyvenime, o iš kitos — gyva religija ir jautri sąžinė skatino kiekvieną minutę teikti gėrio maksimumą savo artimui ir aplinkiniam gyvenimui.

[13] Šatrijos Ragana. Raštai VI, 60.

Su tikrai motiniška meile ir altruizmu pati Pečkauskaitė slaugydavo Židikų ligonis, lankydavo ir valgydindavo neturtingus senelius, globodavo ir mokydavo našlaičius. Į tą tikrai katalikišką artimo meilės darbą mokėdavo ji sutelkti visus geros valios žmones ir Židikuose, ir plačioje apylinkėje, o turėdama kokį stambesnį reikalą, su savo prašymais pasiekdavo net įtakingesniuosius kauniečius ir valdžios žmones. Nebepajėgdama viešesnio darbo dirbti, atsisakiusi nuo visos tautos jai teikiamos pagarbos (nesutiko nė su pensijos pasiūlymu), Pečkauskaitė tapo provincijos miestelio siela ir tais mažučiais, bet herojiškais darbeliais paliko iškalbingiausią tikrai veiklios katalikiškos akcijos pavyzdį.

Šitas Pečkauskaitės pavyzdys, jos dvasia ir idėjos iš Židikų sklido po visą Lietuvą (dvasinės vertybės nepažįsta laiko ir ervės ribų), per organizacijas, o dar labiau per spaudą, nes aktyvesnieji mūsų veikėjai (pav., Pr. Dovydaitis . . .) sugebėdavo bent jos darbus išvilioti į viešumą (kurį laiką ji, galima sakyti, buvo faktinė „Naujosios Vaidilutės" redaktorė, nes prof. Dovydaitis beveik visus rankraščius duodavo pirma skaityti ir vertinti Pečkauskaitei). Iš religinių ir tautinių motyvų pinama jos grožinė kūryba į gyvenimo pabaigą siekia net stipriai pergyventų mistiškų vizijų:

> „Stebėtinai realius sapnus sapnuoju.
>
> Plačioje, smaragdinėje pievoje, gėlių išmargintoje, neaukštame kalnelyje, stovėjo Kristus. Jo ilgas rūbas buvo kažkokio nuostabaus, nežemiško audeklo. Nepanėšėjo į jokį paveikslą, bet aš iš karto Jį pažinau. Visas buvo lyg vidaus saulės nušviestas ir toks stebuklingai gražus, kad žmonių kalba neturi žodžių tam grožiui išreikšti.
>
> Stovėjau pas kalnelį su savo vaikais, pagautas akis įbedusi į Dievo stuomenį. Ir atsimenu, mąsčiau, kad iki šiol nebuvau žinojusi, kas yra laimė, dvasios pagavimas, gėris . . .
>
> Bet štai, Kristus atkreipė veidą į mūsų pusę, pažvelgė į mane, paskui į mano vaikus — ir šypterėjo.
>
> — Viešpatie! — sušukau ir puoliau ant kelių su visais vaikais. Pajutau, kad mirštu iš laimės . . . ir pabudau.
>
> Iš akių tekėjo man džiaugsmo ašaros, širdis buvo laime patvinusi. Tebejuntu ant savęs Kristaus žvilgsnį, tebematau Jo dievišką šypseną ir ilgai ilgai dar matysiu. Taip lengva man dabar, ir linksma ir gera"[14].

O jos pedagoginiai raštai su Förserio vertimais (ypačiai „Kristus ir žmonių gyvenimas") — kruopščiausias išganymo kryžiaus ieškojimas Lietuvai ir visai žmonijai. Ypačiai įdomu čia yra tai, kaip Pečkauskaitė drauge su Förseriu griežtai stoja prieš nekrikščionišką naujųjų laikų dvasią.

> „Niekados dar ligi šiol žmogaus dvasia nebuvo taip nesulaikomai įgrimzdusi į žemiškus tikslus, niekados iki šiol nebuvo taip sutirpusi natūraliuose jaudinimuose ir reikaluose, tiek pavergta pinigų, technikos, ekonomijos, kaip mūsų gadynėje"[15].

---

[14] Šatrijos Ragana, Raštai II, 151.
[15] Förseris, Kristus ir žmonių gyvenimas, 14.

Drąsiai plaukdama prieš įsisiūbavusią srovę, Pečkauskaitė be pasigailėjimo išrodinėja, kaip subedievėjęs modernistas tikėjimo srityje regresavo į pagonišką fetišizmą ir Dievą (ar jo apvaizdą) išmainė į kokį pliušinį kačiuką... Visiškai nuskurdęs sielą, sportininkas, pagautas įvairių lenktynių azarto, ėmė dievinti ir kultivuoti vien tik savo kūną ir fiziniu pranašumu rinkti didžiausios pasaulio garbės laurus. „Pasigailėjimo vertos būtybės, kurioms idealas yra bulis, arklys, žuvis ir paukštis“[16]. Moderni moteris, kuriai Pečkauskaitė turi ypačiai karčių žodžių, aklai besivaikydama naujas madas ir patekusi į žemųjų instinktų vergovę, savo apdaru, kosmetika ir laisvu elgesiu prašoko padorumo ir žmoniškumo ribas. Miesčioniškieji pasilinksminimai, profanuodami meną, išsigimė. Garbės ir pinigo godžios visuomenės gyvenime baisi neapykanta, pavydas, politinis kerštas, sąžinės pardavinėjimas, valstybės išdavimas, plėšikavimas, žmogžudystės... Tautų santykiuose plėšrus nacionalistinis šovinizmas grasinamai galanda vilko dantis... Toks chaosas bus tol, kol visiškai pavargusi ir išsieikvojusi žmonija vėl atsigręš į Nukryžiuotąjį ir grąžins į gyvenimą Dešimti Dievo įsakymų:

> „Šiandien mes jau nebeturime nei tikros kultūros, nei tikro charakterio, nes juodu abudu prasideda nuo dešimties įsakymų, ir nei literatūra, nei pedagogika, nei politinė ekonomija negali išgelbėti kultūros, kuri to pagrindo nesupranta ir kuri jauste nenujaučia, kaip be galo daugiau gyvos išminties ir gamtos bei žmogaus mokslo yra tuose paprastuose ir kilniausiuose įsakymuose, negu visuose šios gadynės stabmeldystės šūkiuose“[17].

Nesigailėdavo Pečkauskaitė aštrių kritikos žodžių ir katalikams. Pati savo gyvenime ir veikime visur ir visada atvirai ir tiesiai pareikšdama sąmoningą religinį savo įsitikinimą, ji nemokėjo ir nenorėjo toleruoti vadinamųjų „šiaudinių katalikų“. Yra juk katalikiškų valstybių, yra katalikų organizacijų, šeimų, bet jų dvasia, papročiai, veikimo metodai, deja, dažnai tas pats chaosas. Tatai ypačiai skaudžiai žymu buvo pirmajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje.

Pečkauskaitė, žinoma, nesvyruodama tikėjo, kad tą šviesos ir tamsybių kovą būtinai laimės Dievas. Kad tai greičiau įvyktų, kad greičiau Dievo karalystė ateitų į žemę, katalikai pirmieji turi nešti Kristaus kryžių į žmonių gyvenimą, tik ne tuščiais žodžiais, o gyva meile ir pasiaukojimu. Ir visų pirma katalikė moteris, ta tikroji dieviškos meilės vaidilutė, turės atnaujinti žemės veidą, nes juk tik per moterį ir Išganytojas atėjo į pasaulį.

Toks gyvas viso Pečkauskaitės gyvenimo ir veikimo (kūrybos ir pedagogikos) katalikiškumas, tokia plati ir gili religinė jos misija mūsų tautoje yra trečia ir visų kilniausia atlietuvėjusios bajorės duoklė savo tėvynei. Stengdamasi vesti tautą į išganymą, trokšdama jai moralinės laisvės

---

[16] Šatrijos Ragana, Raštai V, 107.
[17] Förersteris, Kristus ir žmonių gyvenimas, 69.

ir didybės, gal geriausiai galėjo atsiteisti Lietuvai už tėvų padarytąsias skriaudas.

Pabaiga: Pečkauskaitės gyvenimo piramidė.

Toks tatai buvo tautinis, pedagoginis ir religinis Pečkauskaitės gyvenimas ir veikimas. Nors tautinis apsisprendimas labiau aktualus jos jaunystėje, pedagoginis veikimas plačiai pasireiškė gyvenimo viduryje, o religinis nusiteikimas zenitą pasiekė ypačiai paskutiniaisiais metais, tačiau šiaipjau tie trys charakteringiausi asmenybės bruožai drauge susipynę lydėjo Pečkauskaitę per visą gyvenimą. Čia paeiliui ir charakteringiausia, tautinė, gyvenimo forma, ir vyriausias, pedagoginis, gyvenimo uždavinys, ir aukščiausias, religinis, viso gyvenimo ir veikimo tikslas. Kiekvienoje srityje vis reikšmingesnis vadovas — Višinskis, Försteris ir Kristus — palydėjo Pečkauskaitę į tautą, žmoniją ir dievybę. Laipsniškas kilimas. Tikra gyvenimo piramidė.

Be to, sintetinėje Pečkauskaitės asmenybėje kontepliatyvus rytų dvasios misticizmas, susikryžiavęs su praktiškuoju vakarų veiklumu: statmenine linkme labai aukšta (individualinė) sielos kultūra, gulstine — labai platus (visuomeninis) atruizmas. Tokia kryžiaus formos asmenybė — kilniausias Pečkauskaitės pavyzdys inteligentams.

Gal ir Pečkauskaitės minėjimas pateko į antrą Lietuvos katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą kaip tik dėl to, kad jos asmuo visuotinio mūsų laikų dvasios skurdo ir pakrikimo fone šviečia kaip aukšta, tiesi, nepajudinama kolona. Tad ir šių dienų dvasios krizės problemas spręsdami, žvelkime į tą kuklią Židikų užsidarėlę.

LITERATŪRA

Orintaitė P., Marijos Pečkauskaitės kūrybos dvasia. „Naujoji Vaidilutė", 1927, 6.

Gražytė T., Marie Pečkauskaité et la renaissance nationale lituanienne, Montpellier.

Vaižgantas, Marija Pečkauskaitė, Raštai XIII, 1929.

Radzikauskas E., Šatrijos Ragana, „Gaisai", 1930, 6.

Skrupskelis Ig., Pedagoginės ir visuomeninės idėjos M., Pečkauskaitės raštuose, „Ateitis", 1930, 8-9.

Pečkauskaitei pagerbti paskirta „Naujoji Vaidilutė", 1930, 10.

Ambrazevičius J., Šatrijos Raganos „Irkos tragedija", „Židinys", 1931, 1.

Tarvydas J., Marija Pečkauskaitė ir jos kūryba, „Athenaeum", 1931, 2.

Senkus J., Sename dvare, „Ateitis", 1933, 1.

Tarvydas J., Marijos Pečkauskaitės pedagoginė praktika. „Athenaeum", 1934.

Tarvydas J., Marija Pečkauskaitė ir Povilas Višinskis, „Athenaeum", 1935.

Mykolaitis, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, „Naujoji lietuvių literatūra" I, 1936.

Antanas Alekna *1872—1930*

Zenonas Ivinskis

1911 m. „Vienybės“ redaktorius, išleisdamas Lietuvos istorijos 95 pusl. knygelę, kelių sakinių kuklią ir paprastą įžangą, baigė šiais žodžiais: „Jei lietuviai, tą knygelę skaitydami, imtų labiau mylėti mūsų bočių krauju ir prakaitu sulaistytą tėvynės žemę, įgytų didesnį norą toliaus darbuotis savo krašto kėlimui, tai mano tikslas būtų pilnai pasiektas. Ilgainiui gal kas parašys didesnę ir geresnę mūsų tautos darbų mažai dar teištirtą istoriją“. Tai buvo būsimo profesoriaus, kanauninko Antano Aleknos žodžiai, kuriuos jis rašė lygiai prieš 25 metus. Jis vylėsi, kad turės atsirasti pagaliau *lietuvių* istorikų, kurie ištyrinės savo tautos praeitį ir parašys žymiai didesnę jos darbų istoriją. Ar jam tada atėjo į galvą, kad tokiu istoriku bei tyrinėtoju reikės jam pačiam tapti ir parašyti tą geresnę ir didesnę mūsų tautos istoriją, negu ta pati pirmoji menkutė knygiūkštė? Jis tada, žinoma, niekuomet nepagalvojo, kad jis, tylus ano laiko visuomeninkas, publicistas, redaktorius, turės visą savo gyvenimo galą ir pačias geriausias jėgas atiduoti tai Lietuvos istorijai tirti. Jis nė nesvajojo, kad jis bus pašauktas tos isorijos dėstyti aukštojoje mokykloje ir jos savo klausytojų akivaizdoje kurti.

Todėl vertinant kan. A. Alekną kaip mokslo žmogų, reikia jį imti pirmiausia kaip Lietuvos istorijos tyrinėtoją. Charakteringa yra beveik visai mūsų prieškarinei šviesuolių kartai, kad jiems teko dirbti tokį darbą, kuriam jie iš anksto nesiruošė. Nedaro šituo atžvilgiu jokios išimties ir Alekna. Tiesa, jis, baigęs Žemaičių kunigų seminariją Kaune, trejus metus (1894—97) buvo Petrapilio Dvasinėje Akademijoje ir ten, žinoma, turėjo progos susipažinti su mokslinio darbo metodais. Dėl plaučių ligos, viso kurso nebaigęs, išėjo jis tik teologijos kandidatu. Daugiau Aleknai mokytis nebeteko. Ir nei visuotinės, nei Rytų Europos istorijos niekur jis neturėjo progos studijuoti pas kokį žinomą ano laiko profesorių, dirbti jo seminaruose. Visa tai, ką Alekna vėliau laimėjo, įsigijo jis *savamokslišKai,* rimtu darbu ir patvariu uolumu, kuris lydėjo Alekną per visą gyvenimą. Vadinasi, neradęs žmogaus, kuris jį pamokytų jau gimnazijoje pamėgto dalyko, nė kieno nenurodomas turėjo susipažinti su to dalyko me-

todais ir viską sau pats vienas susirasti. Štai viena svarbi aplinkybė, kuri neturi būti pamirštama vertinant Aleknos darbus istorijos srityje.

Petrapilio Akademijoje studijuojąs Alekna jau yra apsipažinęs su specialiąja Lietuvos istorijos literatūra. 1896 m. „Tėvynės Sargo" 6 nr. rašo jis straipsnį „Iš Lietuvos istorijos" ir recenzuoja A. Mierzynskio sudarytą lietuvių mitologijos bei pagonių religijos šaltinių rinkinį — „*Mythologiae Lituanicae Monumenta*" (mitol. šaltiniai).[1] Tame pačiame numeryje recenzuoja jis ir žinomą Latkowskio studiją apie Mindaugą (Mendôg król litewski, Odb. z. t. XXVII Rozpraw wydz. histor.-filoz. Akad. Umiej. w Krakowie, 1892. 154 psl.). O kiek vėliau tų pačių metų „Tėvynės Sarge" (Nr. 12) recenzuoja Alekna A. Prochaskos darbą apie Gedimino laiškų autentiškumą (O prawdziwości listów Gedymina, Odb. z. Rozpr. Akad. Umiejętn., 1895). Visos trys studijos yra, palyginti, specialūs dalykai, kuriuos ir dabar į rankas paima tik labiau Lietuvos istorijai atsidėjusieji. Tokiu būdu Alekna jau iš pat pradžių susiriša su specialine literatūra ir paskui nuo jos nebeatsitraukia.

Lietuvos istorijos vadovėliai 1919, 1923.

Parašęs kan. Alekna iš Lietuvos istorijos yra, palyginti, nedaug. Beveik visiems, tur būt, yra tekę mokytis iš jo Lietuvos istorijos, kurios platesnės redakcijos išėjo 2 leidimai (1919, 1923), siauresnės vidurinei mokyklai — keturi. Be to, dar išėjo Lietuvos istorijos pradžiamokslis ir Lietuvos lenkų mokykloms siauresnės istorijos lenkiškas vertimas (1923). Tokiu būdu „Alekna" ilgą laiką buvo gerai pažįstamas ir pradžios ir vidurinės ir gimnazijos mokiniui. Jei pirmojom dviem įstaigom yra atsiradę daugiau vadovėlių, tai aukštesnėms gimnazijos klasėms platesnės istorijos už A. Aleknos „Lietuvos istoriją" ir iki šiai dienai nėra[2]. Be jo visuotinės Bažnyčios istorijos, išėjusios pora leidimų, iš specialių Aleknos tyrinėjimų reikia paminėti monografiją apie vyskupą *Valančių* ir ką tik pasirodžiusią knygą „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje" (1936). Alekna šitą darbą, nebaigtą spaudai paruošti, buvo palikęs rankraštyje. *Dr. J. Stakauskas* kruopščiai ir gerai jį suredagavo. Iš universitete per aštuonerius metus skaitytų Lietuvos istorijos paskaitų susidarė didelė atbaigtos redakcijos neturinčių skriptų krūva ir dviejų specialių dalykų Lietuvos istorijos klausytojams (Lietuvos istorinės geografijos ir Lietuvos istorijos bibliografijos) nepilni užrašai.

Iš viso to, ką kan. Alekna yra išspausdinęs iš Lietuvos istorijos ir palikęs kaip medžiagą rankraštyje, galima pakankamai įžvelgti į jo tyrinėjimo

[1] Zródła do mytologii litewskiej, część II. wiek XIV i XV. Warszawa 1896. 154 pusl.

[2] Jaunųjų istorikų kolektyvo yra paruošta ir baigiama spausdinti porą kart už A. Aleknos platesnė Lietuvos istorija, kurią leidžia Švietimo Ministerija.

metodą, į jo mokslinį sugebėjimą bei galvojimą. 1921 m. A. Voldemaras atspausdino „Mūsų Senovėje“ ilgą Aleknos Lietuvos istorijos plačiosios redakcijos recenziją ir ją baigė šiais žodžiais: „Suimant viską krūvon, reikia pasakyti, kad kun. Aleknos Lietuvos istorija geriausia esamųjų lietuvių kalboje. Silpniausiai ji atrodo po Liublino unijos iki mūsų dienų ir geriau nuo Mindaugo iki 1569 m. Autorius parodė, kad jis gerokai apsipažinęs su visais Lietuvos istorijos tyrinėjimais ir raštais, kai kur net su jos šaltiniais . . .“ Panašiai yra pasakęs apie tą patį Lietuvos istorijos vadovėlį A. Dambrauskas-Jakštas: „Žinių gausumu ir moksliškumu jis yra pralenkęs kitus . . . leidžiant naują laidą, būtinai reikėtų ketvirtąją dalį „Lietuva po Rusijos valdžia“ labiau praplėsti ir papildyti . . . Autoriaus kalba rimta, blaivi, gyva“. O Aleknos įpėdinis, „Vienybės“ redaktorius, tos „Vienybės“, kurią Alekna redagavo daugiau kaip 11 metų, yra taip karštai su entuziazmu atsiliepęs: „Visoje A. Aleknos „Lietuvos istorijoj“ nėra jokių nepatikrintų žinių . . . Viskas remiasi tikromis žiniomis, pasemtomis iš senovės dokumentų . . . Todėl (ją) . . tikrai galima pripažinti geriausiu ne tiktai mokykloms vadovėliu, bet ir šiaip jau kiekvienoje lietuviškoje šeimynoje ji turi gulėti žymioje vietoje, šalip Evangelijos ir nuolat turi būti skaitoma ir vaikams pasakojama“. Žodžiai tikrai puikūs, bet kilę labiau iš pagarbos pačiam autoriui, o mažiau liečią patį recenzuojamąjį dalyką.

Bet iš tų kelių citatų matyti, kad kritikos atsiliepimai apie tą vadovėlį, kuris keliolika metų ėjo svarbiausiu Lietuvos istorijos vadovėliu, buvo, palyginti, palankūs. Visi skaitę ar mokęsi iš to vadovėlio žino, kad jis yra *sausas*. Nemėgsta Alekna puikių, sparnuotų žodžių, nevartoja jis kokių nors stiliaus pagražinimų, neturi jis lakios fantazijos. Tas jo vadovėlis yra labai kuklus ir paprastas, kaip ir visas kanauninko gyvenimas. Neparašė jis jam net įžangos, kur būtų ką nors apie save, savo darbą pasakęs. Bet apie save jis apskritai mažiausiai kalbėdavo. Jei dabar istorikas ne visada norės sutikti su Aleknos „Lietuvos istorijos“ išvadomis, jo samprotavimais, charakteristikomis ir t. t., tai jis beveik visada galės pasitikėti kiekvienu tos „Istorijos“ faktu. Jai yra, pav., visai *svetimas* tas šališkumas ir tendencija, kuri kyšo iš *St. Matulaičio* Lietuvos istorijos vadovėlio (1923).

Parašyti trumpą 230 pusl., mažai ištyrinėtą Lietuvos istoriją, ypačiai laikotarpį po Liublino unijos, yra sunkus uždavinys. Kadangi visai nėra tyrinėjimų tam laikotarpiui iš lietuvių pusės, tai dviejų šimtmečių karalių elekcijos laikotarpyje atskirai Lietuvos istorija yra sunkiai apčiuopiama. Pagaliau, recenzento Voldemaro žodžiais, parašyti trumpą veikalą kur kas sunkiau negu ilgą, juo labiau, kad jame turi būti visa tautos istorija ir visais atžvilgiais paliesta. Aiškiai matyti, kad Alekna rašė paskaitęs ir *šaltinius*. Tas dar labiau žymu iš jo paskaitų universitete. *Kiekvienu* klausimu jis turėjo pasisavinęs ne tik pačius faktus, sausas žinias, bet ir savo *nuomonę*. Alekna daug daugiau skaitė, studijavo kitus, bet mažiau pats

kitiems pasakojo, o dar mažiau rašė. Čia vėl jo mokslinis kuklumas! Gilinosi jis ne tik į specialias monografijas, kitų tyrinėjimus, bet ėjo *ad fontes*. Galėjai kažkiek skaityti kitų darbus, bet Aleknai kronika, dokumentas vistiek visada buvo svarbiausioji versmė, kurios jokios kitų studijos apie tą šaltinį negalėjo atstoti. Ir jo ne mažos bibliotekos įvairūs šaltiniai, kurių Alekna daug turėjo, gulėdavo dažnai spalvotu pieštuku išmarginti ant jo darbo stalo net prieš paskaitos skaitymą universitete.

Monografija apie Vysk. Valančių (1922).

Svarbiausias Aleknos savarankiško mokslinio darbo tyrinėjimas buvo 280 pusl. *monografija apie vyskupą Valančių* (1922). Sudaryta ji pasirėmus paties Valančiaus atsiminimais, Žemaičių kapitulos ir Kauno gubernatoriaus raštinės archyvine medžiaga. Apie šitą lituanistui literatui ir istorikui svarbią studiją poetas M. Vaitkus vaizdingai poetiškai parašė: „Darbas atliktas tikrai labai didis. Tiesa, autorius to savo darbo neįdėjo į kokius meningus aukso spielčius, neišdabino kokiomis grožio pažibomis, neišrašė ... kokiais nepaprastais, įvairiais grožiu žėrinčiais istoriosofo išminties spinduliais, neatskleidė plačių naujų akiračių, neatidangstė ir neparodė mums giliai siekiančių ir plačiai išsišakojusių ryšių; jis pasitenkina paprastu surankiotųjų faktų — karolių varstymu ant keletos siūlelių suiig keletos karolių rūšių; jo stilius paprastas ir aiškus, kalba neturtinga ... ; iš visko matyti ..., kad ne pažibomis susirūpinęs, ne žmones nustebinti trokštąs, ne garbės ieškąs, tik tiesos. Savo nuomonių, savo spėliojimų veikalan nekimšo — tegul kalba už save vieni pliki faktai. Baigdamas ... apibūdina Valančių. Tas apibūdinimas nėra tai joks nardymas po psichologines gelmes; yra tai vien trumpas ir sausas reziumavimas knygos turinio, lyg tartum veikalo skyrių bei skirsnelių pavadinimų surašymas. Visur ... žymu šaltas, blaivus tyrinėtojo protas, kuris bešališkai žiūri į savo dalyką, ramiai jį svarsto ir sausai dėsto sine ira et studio vien tiesą, vien tiesą ... Kad nerasim veikale blizgučių, papuošalų, fantazijos, vaizdų etc., užtat nerasim miglos, ir sąmoningos ar pusiau sąmoningos netiesos ir, tur būt, maža klaidų; bet apie šias paliekame žodį specialistams“. Specialistai atsiliepė. Pvz., *prel. Dambrauskas šitaip vertino:* „Autoriaus (Aleknos) metodas griežtai moksliškas. Jis teoperuoja vienais faktais; jokių anekdotų, hipotezių, jokio psichologizmo, ir net pragmatizmo neprisileidžia. Jis net ir pasakoti pats nuo savęs ne labai temėgsta: kur tik gali mielai pasivaduoja dokumentų citatomis. Per tai gyvo Valančiaus, koks jis iš tikrųjų yra buvęs, Aleknos knygoj nerandam. Jo vietą užima Valančius „dokumentinis“, nušviestas daugiau kanceliarijos, negu gyvenimo šviesa. Per tatai ir Valančiaus gyvenimas šioj knygoj išeina apkapotas, nepilnas. Ko autorius dokumentuose nerado. to jis ir savo veikalan nedėjo. Dėliai to, pvz., ir Valančiaus santy-

kiai su Daukantu nenušviesti". O toks 19-tojo amžiaus specialistas, kaip V. Biržiška dar griežčiau išsireiškia: „Plačiau nušviesta Valančiaus darbai tik bažnyčios srity. Politinis jo veikimas nustumtas antron vieton. Jo rolė mūsų literatūroj ir tautiniame atgijime veik visai nepaliesta ir nušviečiama vien paties Valančiaus atsiminimais. Be to, trūksta bendros istorinės perspektyvos ir istorinio fono — dėl ko veikalas daug nustoja. Dėl keisto temos smulkinimo autorius ir pati Valančių tiek susmulkino, jog visą knygą perskaičius, gaunasi gal ir visai priešingas įspūdis tam, ką autorius norėjo pasiekti... tačiau būsimieji Valančiaus istorikai ras joj nemaža tokios medžiagos, skrupulingai surinktos ir objektyviai išdėstytos, kokios gal jie patys ir nebūtų surinkę. Taigi knyga, kad ir klausimo neišsemia, vienok yra visais atžvilgiais sveikintina, kaipo pirmas bandymas nušviesti vieną įdomiausiųjų ir mažiausiai žinomų Lietuvos istorijos laikotarpių ir šio laikotarpio centrinį asmenį vyskupą Valančių".

Vadinasi, specialistai rado kai ką Aleknos Valančiui prikišti. Alekna atėjo su iš anksto nusistatytu planu, su savo nuomone, kuriai patvirtinti padavinėjo jis šaltinių ištraukas. Ir tais cituojamais dokumentais jis pilnai pasitiki, nepaisydamas visų aplinkybių, kokiomis jie kartais yra atsiradę. Juk visai kitoks, pvz., turi išeiti Valančius po 1863 metų audros. Jei žiūrėtume kanceliarinių raštų konteksto, jis išeitų be abejo geriausias Muravjovo draugas. Tuo tarpu gi jis gudria savo diplomatija išgelbsti daugeli dešimčių kunigų, nes Valančius Lietuvoje, tur būt, buvo dar vienintelis žmogus, su kuriuo Muravjovas kartais skaitėsi. Ypačiai maža tėra pagraibstęs Alekna iš Kauno gubernatoriaus archyvo, bet čia mažiau autoriaus kaltės, nes ta medžiaga tada dėl savo netvarkos sunkiai buvo panaudojama.

„Katalikų Bažnyčia Lietuvoje" (1936).

Paskutinis a. a. Aleknos mokslo veikalas, kuris dabar pasirodė (1936), yra *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Autorius jį yra palikęs mašinėle perrašytą, bet dar pilnai neužbaigtą. Redaktoriui reikėjo atrinkti, surasti ir patikrinti citatas, padaryti prierašus, sudaryti prie skyrelių literatūrą, suplanuoti, suskirstyti darbą dalimis ir skyriais, išlyginti klaidas ir pagaliau duoti stilistiniu atžvilgiu geresnę formą. Bet šiaip visa veikalo medžiaga, turinys ir visų dalykų koncepcija paliko ta pati. Todėl su visa racija galima kalbėti apie šią Aleknos studiją kaip apie savarankiškai parašytą veikalą, nors redaktoriaus vaidmuo yra buvęs, palyginti, labai didelis. Aleknos „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje" 154 pusl. knyga, yra vis dėlto, bene, vienas geriausių jo darbų. Kadangi autorius specialiau, be Lietuvos istorijos vadovėlio, apžvalginiu būdu iš Lietuvos istorijos nieko nerašė, tai šitas darbas maždaug atidengia Aleknos požvilgį į visą Lietuvos ir Lietuvos Bažnyčios istoriją nuo Mindaugo iki nepriklausomos Lietuvos atsta-

tymo. Yra jame nemaža Aleknos vertingų pastabų, savarankiškos jo minties deimančiukų. Vienur kitur prasimuša gerai apsiskaičiusio ir literatūrą bei šaltinius pažįstančio istoriko originali nuomonė ar savas įspūdis. Tačiau šiaip pasigendame mokslininko kūrėjo platesnio tyrinėjimo. Geriau nusisekusios vietos yra protestantizmas (jėzuitai) ir XIX a. pirmoji pusė. Alekna, nors ir turėdamas daug medžiagos ir šaltinių po ranka, nemėgo plačiai rašyti. Jis savo išvedžiojimuose lakoniškas. Todėl šitoje knygoje labai daug klausimų tik sumariškai paliesti. Knyga išėjo iš dalies vadovėlinio pobūdžio, seminarijų klierikams paprastas veikalėlis. Kai kurie dalykai paliesti nepilnai, *in torso*, o yra ir klausimų, apie kuriuos Alekna visai nekalba, pvz., Bažnytinė unija, Grig. Camblakas, Florencija, Bazelis, Brestas, unitai ir t. t. Šitai Lietuvos Bažnyčios istorijai beveik visai nepažįstamos sąvokos. Ar ne paradoksas? Bažnytinė unija rišasi ne tik su stačiatikiškais kunigaikštijos kraštais, bet liečia ir apskritai Lietuvą; pvz., Vilnius buvo didelis unitų centras. Todėl šita tema būtinai turėjo būti paliesta. Nematyti iš A. Aleknos knygos, kaip ir kada Lietuvoje atsirado kokie vienuolynai (išskyrus jėzuitus), jų provincijos, kaip kūrėsi bažnyčios, kaip organizavosi parapijos ir t. t. Nieko neužsimena Alekna, pvz., apie Šv. Kazimierą, apie kurį jis anksčiau buvo parašęs knygutę ir atskirai platokai kalbėdavo atskiroje Lietuvos istorijos paskaitoje. Apskritai karaliaus Kazimiero gadynė išėjo, bene, silpniausias ir išblaškytas skyrius. Bet nežiūrint šitų trūkumų, Aleknos Lietuvos Bažnyčios istorija duoda jo paties gerai suvirškintą ir apgalvotą medžiagą.

Gyvenimo sąlygos.

Statant Aleknos mokslo veikalams tokius didelius reikalavimus, reikia atsiminti visas tas sąlygas, kuriose jis dirbo. Kan. Alekna, kaip ir daugelis jo amžininkų, priklausė prie tų žmonių, kuriems pirmoje gyvenimo pusėje teko dirbti vieną darbą, o paskui, valstybei įsikūrus, buvo pašaukti prie kito. Prieškarinis Alekna yra visuomenės veikėjas, kovotojas dėl lietuvybės. Dar pačioje savo kapelionavimo pradžioje, sugadinęs savo gerą karjerą lietuvišku tikybos dėstymu Šiaulių pradžios mokyklose, paskirtas Kauno Karmelitų, vėliau Rokiškio ir Bazilikos vikaru. Tas pats Alekna tampa publicistu-žurnalistu. Jis yra buvęs tos prieškarinės, taip gerai mūsų sodžiui žinomos, „Vienybės“ redaktoriumi nuo pat jos įsikūrimo 1906 m. iki 1919 m. (su dviejų metų D. karo pertrauka). Į visus mūsų kaimui rūpimus klausimus to rimto savaitraščio redaktorius turėjo duoti atsakymą. Tas A. Kurietis ten rašė ir apie žemės ūkį, jo darbus, trąšas, amatus, bankus, ūkininkų ratelius, net orlaivių išradimus ir t. t., bet daug mažiau iš Lietuvos istorijos, nors ir jos Alekna visai nepaleido iš akių. Šitokiame darbe Alekna, kaip tautiškai nuo klierikavimo laikų susi-

pratęs visuomenininkas, triusė per visą savo amžių. Dirbo jis „Blaivybės", „Saulės" ir ypačiai Šv. Kazimiero dr-jose, kurioms jis yra atidavęs 20 veikimo metų iki pat mirties kaip uolus valdybos narys, kaip rūpestingas sekretorius, pagaliau, kaip ūkiško proto iždininkas. Tas pats Alekna yra ne vienos dvasinio turinio knygelės autorius ir vertėjas. Visa tai, kas čia pasakyta, nesudarė gerų sąlygų koncentruotis moksliniam darbui. Bet gyvenimas reikalavo, ir kan. Alekna dirbo su kaupu atlikdamas savo. Tokia buvo pirmoji Aleknos gyvenimo pusė.

Susikūrus valstybei, tą patį mūsų prieškarinį veikėją gyvenimas pareikalavo stoti į kitą darbą, kurį jis tik mėgo, bet nebuvo jam specialiai ruošęsis. 1922 m. Alekna buvo pakviestas į universitetą, į Teologijos-Filosofijos Fakultetą. Kas yra pas jį studijavęs, klausęs jo paskaitų, tas žino, kad čia vėl Alekna davė tą maksimumą, kokį tik galėjo suteikti. Per seminarus duoda instruktyvių nurodymų, supažindina su nauja literatūra, remia kiekvieną bandymą tyrinėti ir nuolat ragina savo klausytojus kurti, rašyti, jo žodžiais, dėstyti plytelę prie plytelės būsimo Lietuvos istorijos rūmo. Tokiu būdu jis, tas karštas Lietuvos praeities mylėtojas ir patriotas, yra išleidęs per 8 mokslo metus visą eilę sistemingai Lietuvos istoriją studijavusių žmonių (jam pačiam to neteko). Turi jis tikrų mokinių, kurių ne vienas jau bando savarankiškai tyrinėti.

„Daukantas naujo leidimo".

Vertinant kan. Alekną kaip mokslininką, Lietuvos istorijos tyrinėtoją, reikia jį įsprausti į mūsų mokslinio ir evoliucionuojančio intelektualinio gyvenimo atitinkamus rėmus. Darydamas 1930 m. pavasarį savo testamentui pataisas, Alekna, netekęs sąmonės, savo pavardės vietoje pasirašė „kan. Daukantas". Ši pavardė po jo testamentu yra labai reikšminga, nes jis tą pirmąjį Lietuvos istoriką labai gerbė ir mylėjo ir ragindavo savo studentus imti apie jo istoriją rašyti disertaciją. Bet jei Aleknai patiko Daukantas, nereiškia, kad jis rašė kaip Daukantas. Tiesa, Daukanto istorija nėra dar pakankamai ištyrinėta (pav., kuriais jis šaltiniais naudojosi); vis pasitenkinama greitu žvilgsniu, pirmu įspūdžiu. Bet jei Daukanto istorijoje pilna perdėjimų, savotiškų faktų atpasakojimų, kuriuose jis matė tik lenkų pinkles ir klastas[3], tai jau Alekna yra blaivus tyrinėtojas, kurio kiekvienu faktu gali pasitikėti. Bet yra vienas bendras bruožas, kuris jungia Alekną su Daukantu. Jis yra ne tiktai į Daukantą panašus patriotas, kuris semiasi iš praeities savo žemei meilės, bet jis taip pat, kaip ir Daukantas, turi dirbti daugelyje sričių ir negali atsidėti vienai istorijai. Jis yra toks pat kuklus, tylus, kaip ir Daukantas, *jaunasis Daukantas*. Alekna nebuvo nė toks sva-

[3] Žiūr. mano strp.: S. Daukantas ir Lietuvos istorija, „Naujoji Romuva" 1936 m. Nr. 11: Lietuvių kultūros istorikas S. Daukantas, t. p. Nr. 12.

jotojas romantikas istorijoje, kaip tas mūsų praeities tyrinėtojas aušrininkas Basanavičius. Jei Basanavičius gyveno dar praeito amžiaus romantizmo lobiu ir norėjo parodyti, kartais nebežiūrėdamas faktų tikrovės, didingą lietuvių praeitį, tai Alekna tą tautos didybę jau pakankamai įžiūrėjo *teisingame tos praeities atvaizdavime.* Neieškojo jis todėl lietuvių protėvynės prie Dunojaus, Trakijoje, bet savo kritiką turėjo ir Būgos baltų protėvynės teorijai. Jei Basanavičius pasitikėjo dažnai abejotina etnologijos, folkloro medžiaga, tai Alekna pasitikėjo tik vien šaltiniu — kronika, dokumentu. Basanavičiaus istorija buvo atlikusi savo, ir Alekna tiesė Lietuvos istorijos kritikai, naujam jos perkainojimui, kelius Šitokioje Lietuvos istorijos mokslo evoliucijoje Alekna buvo svarbus ir blaivus ramstis. Neteikdavo jis, kas jam pačiam nebuvo aišku, ko jis pats nebuvo gerai įsiskaitęs ir patikrinęs. Gal dėl tos aplinkybės trūksta pas jį tam tikros giliesnės problematikos. Kritiškai žiūrėdavo jis į kiekvieną spėliojimą. Jis eina tikru, teisingu keliu. Nuo Daukanto ir Basanavičiaus istoriografijos yra didelis šuolis pirmyn. Ko dokumentai nerodo, tas yra jam nežinoma. Remdamasis tik šaltiniais ir pirmaeiliais tyrinėjimais, *valo* jis Lietuvos istoriją nuo legendų, faktų iškraipymų. Kad šitame daugiau negatyvaus pobūdžio darbe nebeliko laiko *pozityviai* kūrybai, gali būti suprantama. Jau Aleknos Lietuvos istorijoje, nekalbant apie jo paskaitas, nebėra fantazijų apie senovės lietuvių religiją, legendarinio Rimgaudo, nežinomas yra jam Palangoje Kęstučio ir Birutės susitikimas: daug objektyviau vertinamas Jogaila. Jeigu lietuviai lenkėjo, Aleknos nuomone, ne vien lenkai buvo kalti ir t. t.

Alekną, kaip Lietuvos istorijos tyrinėtoją, reikia imti *to laiko rėmuose.* Jis pradėjo dirbti tais laikais, kada rašyti Lietuvos istoriją, reiškė turėti daug dąsos ir pasiaukojimo leistis į nuogąsčia Lietuvos praeities girią, į jos tankumynus, kurie taip buvo susinarplioję su mūsų kaimynų, rusų ir lenkų istorija. Tiesa, jis dėstė tik atskirus faktus, bet *negyveno* pačių dalykų visuma, ypačiai tai žymu jo monografijoje apie Valančių, tačiau jis visados žinodavo daugiau, negu savo paprasta ir sausa kalba pasakydavo. O duodavo kitiems tai, kas jam iš pirmųjų versmių buvo aišku. Kritiškas ir atsargus Alekna buvo reikalingas po tų romantikų istorikų, kurie galėjo pigiai šaltiniais paskelbti, kas jiems visai nepriklausė. Tik šitoks Alekna turi tam tikrą vietą Lietuvos istoriografijoje ir joje turės pasilikti. Šitokiais paprastais žodžiais, atitinkančiais Aleknos gyvenimui, reikia baigti trumpą jo Lietuvos istorijos darbų mokslinį vertinimą.

LITERATŪRA.

Dambrauskas A., Kan. Ant. Alekna — visuomenės darbuotojas ir mokslininkas (iš pamokslo). „Rytas“, 1930 m., nr. 144.
Dundulis Br., A. a Prof. Antanas Alekna, „Ateitis“, 1930 m., nr. 7—8.

Ivinskis Z., A. a. prof. Aleknos atminimui, „Rytas“, 1930, 135 nr.
Ivinskis Z., A. Alekna — Lietuvos istorijos tyrinėtojas, „Naujoji Romuva“, 1936 m. Nr. 9, p. 196—198 (šios paskaitos mintys trumpesnėje redakcijoje).
Matusas-Sedauskas J. Prof. kan A. Alekna, „Sargyba“, 1930, nr. 7.
Sužiedėlis S., A. a. Prof. kan. Antanas Alekna, „Tiesos Kelias“, 1930 m., nr. 9.
Šležas P., Prof. kan. Antanas Alekna, „Athenaeum“, 1931 m., Nr. 1 (t. II), p. 37—88 (pilna A. Aleknos raštų bibliografija).
Šležas P., A. a. prof. A. Alekna, „Židinys“, 1930 m., 7 nr.
Tumas J., Alekna. Lietuviškoji Enciklopedija, t. I. sk. 213—214.

Juozas Naujalis 1869—1934

Konradas Kaveckas

1. *Gyvenimas ir veikimas*

Nei vienam mūsų muzikui neteks atlikti tokio didelio vaidmens mūsų muzikos kultūrai, kokį atliko kuklus, bet ištvermingas šios srities darbininkas prof. Juozas Naujalis. Jis kūrė muziką, ugdė muzikos darbuotojus, muzikalino visuomenę ir buvo besikuriančio Lietuvos muzikos gyvenimo svarbiausias vairuotojas.

Juozas Naujalis gimė 1869 m. balandžio mėn. 10 dien. Raudondvaryje, netoli Kauno. Muzikos mokslų pradžią yra gavęs pas vietos vargonininką Stankevičių. Anksti pasireiškusiu muzikos talentu susidomėjo grafas B. Tiškevičius, kuris savo lėšomis pasiuntė Naujalį į Varšuvos muzikos institutą. Nuo 1884 iki 1889 m. mokėsi Naujalis vargonavimo ir kompozicijos šiame institute, kurio rusų valdžia neleido lenkams vadinti konservatorija ir nesuteikė aukštosios mokyklos teisių, nežiūrėdama jos aukšto mokslo lygio. 1889 m. Naujalis baigė vargonų klasę su pažymėjimu labai gerai.

Išėjęs muzikos mokslus, grįžo Lietuvon ir nuo 1890 iki 1891 m. vargoninkavo Vabalninke. Nuvykęs į pirmąją vietą ir neturėdamas tinkamų gaidų chorui, parašė lietuviškas mišias „Priesz Sostą Tavo puolame su wiera“. Šių mišių tekstas yra verstas A. Jakšto-Dambrausko[1]. Pirmą kartą jas buvo sukomponavęs J. Kalvaitis[2]. Naujalio komponuotoji muzika toli prašoka J. Kalvaitį ne tiktai savo bažnytiškumu, bet ir rašymo technika. Naujalio rankraštyje nėra tų harmonijos klaidų, kurių pilna J. Kalvaičio kompozicijoje.

Vieną pusmetį vargonininkavo Rietave, o nuo 1892 m., vyskupo Paliulionio kviečiamas ir vargonų meisterio J. Rudavičiaus rekomenduojamas, persikelia į Kauną katedros vargonininku. Šias pareigas ėjo iki pat mirties 1934 m. rugsėjo mėn. 9 dien.

Juozo Naujalio ilgas gyvenimas Kaune pasižymėjo gausiais darbais

---

[1] Mūsų Tautosaka (1930) II, 13.

[2] Miszios ant pamenklo sukaktuviu penkiu szimtu metu nu apkrikszty jimo Lietuvos, paskirtos kunigui Strazdeliui nabasznikui, sudėtojui „Pulkim ant keliu“. Tilžėje. Iszdavėjo kaszta spausta pas Weveri ir Arnoldtą. 1886 m. 20 p.

muzikos srityje. Tik ką atvykęs komponuoja Maironio patriotinei dainai „Jau slaviškos šalys iš miego sukilo“ muziką. Dainos rankraštis iki šiol dar nesurastas, o gal ir visai žuvęs. Kaune radęs susipratusių lietuvių būrelį, 1899 m. įkuria „Dainos“ draugiją, kuri pradžioje veikė slaptai ir ruošdavo lietuviškus vakarus.

Bažnytinėje muzikoje jis galėjo visai laisvai veikti, nes nereikėjo bijoti rusų persekiojimo. Reikia pažymėti, kad tuo laiku mūsų bažnytinė muzika tebuvo labai menka. Bažnyčiose per mišias skambėjo pasaulinės nuotaikos muzika ir lenkiškos giesmės. Ir didžiausias lenkinimas vyko per bažnyčias. J. Naujalis pradeda rinkti medžiagą „Lietuviškam bažnytiniam giesmynui“ ir „Giesmynėliui“, kurį savo lėšomis 1906 m. išleido. Kliūčių buvo nemaža, nes be materialinių buvo ir kitokių, pvz., net aprobatos vietinėje vyskupijoje negauta, nes netiko naujoviška A. Jakšto rašyba ir kalba, kurioje nebuvo „macnų ir nesmertelnų“. Reikėjo jos prašyti Varmijos Vyskupą Rytprūsiuose.

Giesmynu ir 1907 m. išleistuoju „Giesmynėliu“ Naujalis bažnytinėje muzikoje labai daug nusipelno: pirmiausiai parūpindamas lietuviškų giesmių ir jas subalsuodamas mišriems ir lygiems balsams, be to, šis giesmynas daug prisidėjo prie lietuviškos giesmės grožio ir jos suvienodinimo.

1894 m. vysk. Paliulionis, būdamas didelis bažnytinės muzikos mėgėjas, delegavo Naujalį Regensburgan (Bavarijoje) studijuoti bažnytinės muzikos. Regensburgas — žymus bažnytinės muzikos židinys. Čia buvo aukštoji bažnytinės muzikos mokykla, kurion atvykdavo iš viso pasaulio muzikų pasitobulinti bažnytinės muzikos mene. Čia dėstė žymūs profesoriai, k. a. muzikologas ir istorikas F. Haberlas, kompozitoriai M. Halleris, F. Wittas, I. Mittereris ir kiti. Regensburge Naujalis išėjo specialų bažnytinės muzikos kursą, susipažino su įžymiųjų kompozitorių veikalais ir jų atlikimu. Ten išbuvo 6 mėn., nes tiek laiko trukdavo specialus bažnytinės muzikos kursas rimtai pasiruošusiems muzikams.

Sėkmingai baigęs studijas, Naujalis dar planingiau ėmėsi bažnytinės muzikos darbo. Dvasinėje Seminarijoje, vargonininkų kursuose ir privačiai vargonininkus moko gregorianiškojo choralo. Perorganizuoja katedros mišrų chorą į berniukų ir vyrų chorą. Praturtina choro repertuarą žymiausiais bažnytinės muzikos klasikų kūriniais. Nuo to laiko žymiausioje Lietuvos šventovėje įsigyvena Palestrinos, Orlando di Lasso, Wittorijos ir kitų bažnytinės muzikos genijų dvasia. Katedros choro mažieji giesmininkai čia pat Naujalio mokomi muzikos ir iš jų daug išėjo gerų vargonininkų, kiti net pasižymėjo kompozicijoje ir vėliau sudarė mūsų muzikos elitą. St. Šimkus, Al. Kačanauskas, J. Štarka, Vl. Paulauskas — visi jo surasti talentai.

Studijos Regensburge nuteikė Naujalį dar rimčiau atsidėti ir bažnytinės muzikos kūrybai. Jis rašo motetų, responsorijų, mišių. Pastarosios

formos veikalus išspausdina žymios firmos. Taip. sakysime, Fr. Pustetas Regensburge išleido 2 mišias šv. Leonardo ir šv. Kazimiero garbei; be to Kirchenmusik-Verlag von L. Schwann Düsseldorfe atspausdino *Missa in honorem B. M. V. subtilulo Auxilium Christianorum.* 1901 m. Kaune autoriaus lėšomis išleista *Tres Cantus Sacri* ir gedulingos mišios d-moll ir Es-dur.

Be bažnytinių veikalų rašė ir pasaulinės muzikos. 1902 m. Paryžiuje išspausdino Esperantininkų himną: *Kanto dedičita al la societo „Espero" par la jubilea tago de gia dekjara ekzistado.* Spausdino *Autogravure de musique Di Giovanni 117 bd. Richard. Lenoir, Paris.* 1905 m. pasirodo 8 lietuviškos tautinės dainos, o 1908 m. vėl 15 dainų. Šiais dviem rinkiniais kompozitorius padaro gražią pradžią mūsų tautinei muzikai, nes čia randame ne tik subalsuotų liaudies dainų, bet ir originalių kompozicijų, k. a. Maironio žodžiams: „Miškas ūžia", „Lietuvos grožybės". „Kur bėga Šešupė" ir kitos dainos, kurios plačiai paplito po visą šalį ir žadino lietuviškąją mintį ir tėvynės meilę.

Tiesa, harmonizuotų liaudies dainų chorams, pradėjus 1889 m., jau buvo V. Kudirkos rūpesniu spausdinta „Varpe"[3] ir net atskirai išleisti 2 sąsiuviniai „Kanklių", bet Naujalio rinkinyje randame pirmąsias originalios kūrybos lietuviškas dainas.

Naujalis tautiškos muzikos kūryboje eina vis tolyn: 1905 m. išleidžia pirmas lietuviškas solo dainas: „Sonetą", „Lopšinę" ir „Barkarolę"; 1912 m. chorui „Mūsų dirvą", „Burtus" ir „Lopšinę" ir 1914 m. duetą „Meilė tėvynės nemari". Visi tie veikalai iki pat nepriklausomybės atgavimo ir vėliau buvo svarbiausi „lietuviškų vakarų" muzikos programos numeriai.

Be to rūpinasi ir muzikos kultūra: 1909 m. leido muzikos laikraštį „Vargonininką". Laikraštis ėjo tik vienerius metus. Trūkstant lėšų buvo leidžiami vargonininkų kalendoriai, kurie išėjo 1913 ir 1914 m. Šiuose leidiniuose atsispindėjo prieškarinis mūsų muzikos gyvenimas. Buvo ir muzikos kritikos skyrius. Naujalis visu nuoširdumu vertino naująją muzikos kūrybą, k. a. Čiurlionį, Sasnauską. Netrūko ir drąsių žodžių ir papeikimo menkesniems kūriniams.

Jis organizavo ir Lietuvos vargonininkus, suburdamas į Šv. Grigaliaus, vėliau į Šv. Cecilijos draugiją.

Šalia to nuosekliai varo muzikos švietimo darbą: Jau 1913 m. Kauno vicegubernatorius A. Kazlovas patvirtino jo įkurtos muzikos mokyklos vargonininkams įstatus. Tačiau pradėtą darbą nutraukė Didysis karas. Vokiečių okupacijos metu Naujalis vėl pradėjo rūpintis mokyklos atgaivinimu. Bet ją įkurti pasisekė tik 1919 m. Lietuvos vyriausybei parėmus. 1920 m. ši mokykla buvo suvalstybinta ir vėliau išaugo į Valstybės Konser-

[3] V. Kudirka. Sėjau rūtą — „Varpas", 1889, Nr. 2.

vatoriją. Jis, ilgą laiką šiai mokyklai vadovavęs, 1927-1928 m. mokslo metais atsisakė iš direktoriaus pareigų ir pasiliko iki pat mirties vargonu, choralo ir liturgikos klasių profesorium.

Skyrium tenka suminėti J. Naujalį kaip menininką. Jis buvo diregentas, pasireiškęs daugiausia chorų vadovavime, ir vargonų virtuozas. Su vargonų koncertais jis aplankė ne tik Lietuvą, bet ir užsienį. 1922 m. nuvykęs Amerikon su pasisekimu koncertavo Brooklyne, Bostone, Detroite, Chicagoje ir kituose miestuose kaip vargonininkas ir pianistas. Tais pačiais metais Amerikos lietuvis X. Strumskis išleido visą eilę jo dainų chorui: „Gieda gaideliai", „Ant kalno rugiai", „Oi žiba žiburėlis", „Pavasaris", „Ar skauda man širdį", „Nupirk man", „Sudiev", „Kai du stos", „Jaunimo giesmę", solo — „Kad skausmas" ir trio balsui, smuikui bei fortepijonui — „Oi neverk, motušėle". 1924 m. Kaune išleido dar šias choro dainas: „Vasaros naktys", „Putino daina", „Man liūdna" ir duetą „Nesek sau rožės prie kasų".

1934 m. pirmajam Tautiniam Lietuvos Eucharistiniam Kongresui parašė „Kristaus Žaizdų mišias". Jis vadovavo ir pirmą kartą jas atliekant jungtiniam chorui 1934 m. liepos mėn. 1 dien. per iškilmingas pamaldas. Ir niekas negalėjo manyti, kad mūsų kompozitoriui, dar turint tiek daug jėgų, nebeilgai teks vargti žemės kelionę. Retkarčiais nusiskųsdavo širdies negalavimais. 1934 m. rugsėjo mėn. 9 dien. per iškilmingą aktą Valstybės teatre apalpo ir pakeliui į ligoninę mirė.

2. *Kūryba*

Juozo Naujalio kūrybai ir istorinei reikšmei apibūdinti pasinaudosime jo vienu kitu charakteringesniu kūriniu.

a. Bažnytinėj muzikoj Naujalis paliko nuostabaus grožio veikalų. Šioje muzikos srityje atsispindėjo kompozitoriaus gilus tikėjimas. Net ir mažesnės formos veikaluose, k. a. „Caligaverunt" (iš *Tres cantus sacri)* dvelkia skaisti religinė mintis. Pati muzika nesivaiko paviršutiniškų efektų, bet trumpa, išlaikyta fraze nusako veikalo nuotaiką. Pvz., įsidėmėtina tenoro melodija *si est dolor meus,* kuri chromatišku perėjimu švelniai vaizduoja skausmingą būseną. Be to muzikos rašyba įvairi: jau nuo pirmųjų taktų įvedamos imitacijos, kurios kiekviena proga meistriškai panaudojamos.

„Švenčiausių Kristaus Žaizdų" mišios yra charakteringiausias J. Naujalio šios rūšies kūrinys, kuris pasižymi muzikalinės minties aiškumu ir vartojamųjų muzikos priemonių paprastumu. Mišios yra pritaikintos liturginei praktikai ir todėl nėra labai ištęstos.

„Kyrie" išlaikyta trijų dalių formoje. Pradžioje bosai, pritariami vargonų, intonuoja reto grožio temą, kuri, kaip vėliau matysime, turi didelį

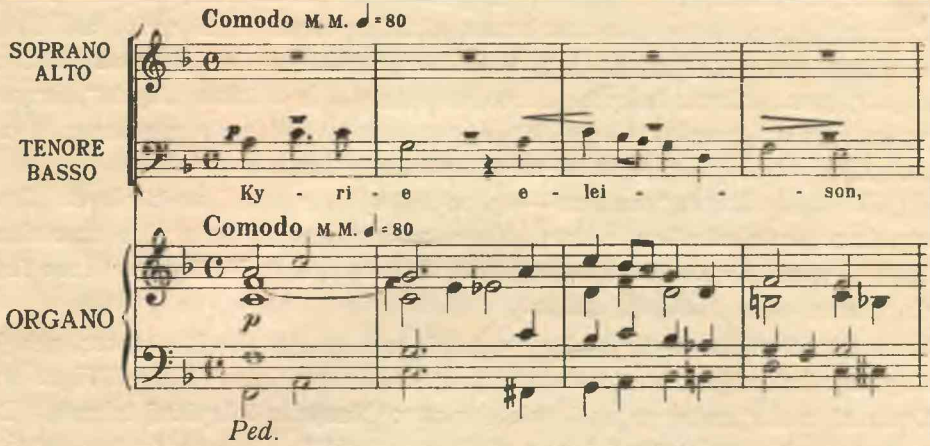

vaidmenį visame veikale, nes ji yra mišių pagrindinė mintis arba leitmotyvas. Ši pirmoji tema išauga į galingą prašymą, kuris švelniai jungiamas su tolimesne mišių dalimi.

Antroji dalis „Christe eleison" prasideda dominantėje su skirtingu motyvu, moterų ir vyrų grupėms imituojant. Po to „Kyrie eleison" grįžta pirmoji tema ir giedama iškilmingai viso choro unisonu ir baigiasi šviesia bažnytine nuotaika. „Gloria" prasideda taip pat pirmąja tema, tik ritmiškai paįvairinta. Apskritai viešpatauja gyvas tempas, tik žodžiams *qui tollis* pereina į Andantino. Gale taip pat laisvai imituojama įžangos motyvu. „Credo" kiekvienam kompozitoriui sudaro didžiausių sunkumų savo ilgu, labai išplėstu įvairios nuotaikos tekstu. Naujalis visa tai lengviausiai apvelka muzikos rūbu ir čia rasime ypatingų savo grožiu vietų. Kokia nuostabi solo soprano melodija *et incarnatus est*, arba ugningas *et vitam venturi*. Kiek ūpo spinduliuoja iš trumpučio *Sanctus*, kuris prasideda švelniu andantės motyvu ir baigiasi entuziastišku *Hosanna*. Pirmoji dalis „Benedictus" prasideda *a cupella* be vargonų. Toliau dar švelnesnėmis spalvomis kartoja *benedictus* sopranai, altai ir tenorai ir tik *in nomine Domini* iškilmingai įstoja bosai, primindami įžangos motyvą. „Agnus Dei" prasideda panašiai kaip „Kyrie". Kiekvienas sekantis „Agnus" vis nauja muzika palydimas.

Trumpai peržvelgus šias mišias, matyti, kad kompozitorius meistriškai naudoja choro spalvas, čia įvesdamas solo vietas, čia panaudodamas imitacijas. Jos nėra šabloniškos. Jose pilna įvairių netikėtumų, pakeitimų, ir jis nėra sausas formos traktuotojas. Tai visa rodo Naujalio lakią kūrybinę fantaziją ir didelį kūrybinį pajėgumą. Be to „Kristaus Žaizdų" mišios įdomios formos atžvilgiu. Jose galima pastebėti ciklinę formą, kuri reiškiasi vieno bendro motyvo išvedimu visose dalyse. Bendrąjį motyvą šiame veikale atstovauja įžangos tema, kuri sutinkama pirmuose „Kyrie"

taktuose, ir vėliau vis kitokia forma parodoma visose mišių dalyse. Net ir „Sanctus“ šis motyvas panaudojamas, tiktai apverstas. Tai rodo, kad Naujalio gerai nusimanyta formos architektūroje. Dar rasime harmonijos naujenybių, pvz., laisvas laikymų vartojimas tarp 2 ir 3 takto „Kyrie“, drąsus svetimų gaidų naudojimas. Net ir paralelinės kvintos vartojamos, pvz., nuo pabaigos „Kyrie“ 6 takte tarp soprano ir boso.

„Kristaus Žaizdų“ mišios — gilus bažnytinės muzikos kūrinys. Jose nerasime paviršutiniškų efektų, kurie nesiderina su bažnytine nuotaika. Čia pati muzika yra glaudžiai susijusi su tekstu ir todėl iš kiekvienos frazės spinduliuoja nuoširdi malda.

Juozo Naujalio bažnytinėje muzikoje nejaučiama kraštutinumų, nes jo kūrybinis kriterijus rėmėsi klasiškojo grožio supratimu. XV—XVI a. polifonistai ir Regensburgo mokykla formavo Naujalio kūrybinį talentą. Be to, jo bažnytinėse kompozicijose glūdi ir „specifiški lietuvių tautos dvasios bruožai, antraip tariant, juose gyvuoja lietuvių tautos lyrizmo muzikos siela“. Tai įrodo T. Brazys savo studijoje „Juozo Naujalio kūryba“[4].

b. Didelį barą Naujalis išvarė ir t a u t i n ė j e m u z i k o j e: pradėjęs patriotinėmis dainomis ir liaudies dainų harmonizavimu, savo kūrybą vainikavo simfoniniais veikalais.

Naujalio kūryba yra glaudžiai susijusi su mūsų tautos atgimimu. Jis kartu su Maironiu kūrė mūsų naująją lietuviškąją dainą. Ir šiose dainose yra tikrų perlų. Iš 8 tautiškų dainų rinkinio įsidėmėtina „Miškas ūžia“, kurioje harmonijos priemonėmis vykusiai iliustruojamas tekstas. Dainos melodija yra majorinė, bet pats tekstas vaizduoja liūdną miško nuotaiką, ir todėl kompozitorius kiekviena proga harmonijoje daro minorišką posūkį, lyg aiškindamas tragišką būseną.

Iš vėlyvesnių kūrinių pažymėtina „Burtai“ ir „Vasaros naktys“. Pirmoji pasižymi lengva muzika. Ir visoje dainoje žymu aiškus teksto supratimas ir jo tinkamas iliustravimas. Po nuotaikingos įžangos eina įdomus pokalbis mergaitės su šarka, kuris dainuojamas pakaitomis sopranų su visu choru. Kiek ilgesio dvelkia iš sopranų melodijos „O į vakarus margoji, uodegytės ar nemoji“ pritariant chorui mormorando. Ir kokia charakteringa pabaiga dominante: „ar nuo mylimo nebus?“.

„Vasaros naktys“ pasižymi švelniu lietuvišku lyrizmu, kuris čia spinduliuoja iš kiekvienos frazės.

c. Naujalio i n s t r u m e n t i n ė m u z i k a taip pat įvairi. Šioje srityje išleisdamas veikalus, jis pralaužė pirmuosius ledus, nes V. Kudirkos išleisti valsai, polkos yra daugiau šokių muzikos veikalai, bet ne koncertui pritaikinti. „Nokturnas“ įdomus ir tuo, kad autorius panaudoja liaudies

[4] „Muzikos Aidai“, 1926 m., Nr. 1.

motyvus. Vidurinėje daly randame liaudies dainą „Močiute mano, širdele mano“, ir ši daina įdomiai parafrazuojama ne tik skyrium, bet ir gale.

Simfoninė poema „Ruduo“ yra parašyta fortepijonui, kurią pagal jo nurodymus instrumentavo E. Gailevičius. J. Naujalio archyve teko rasti raštelį, pieštuku rašytą, kuriame pažymėtos pastabos lyg ir nusako poemos turinį: „Ruduo. Giedra, tylu, saulėta, bobų vasara. Gailesčio jausmai (I tema), kad baigiasi vasara. Artinasi ruduo. Audringas ir lietingas ruduo“. „Ruduo“ nėra grynai programinis muzikos veikalas. Ir atmetus antraštę, kūrinio mielai galima būtų klausytis, nes muzika yra tiek turininga, jog kalba pati už save. „Ruduo“ formos atžvilgiu yra sudarytas iš 3 dalių: *Largo, Moderato ir Allegretto,* kurios nenutrūkstamai seka viena kitą.

Pirmoji dalis prasideda šviesia E-dur tonacija ir be jokios įžangos išgirstame pirmąją temą, pilną ramybės ir giedrios nuotaikos. Visa pirmoji dalis, pusantro šimto taktų, yra paskirta temos charakteringų motyvų simfoniškam vystymui. Gale prieinamas įžangos motyvas ir trumputis 4 taktų perėjimas jungia su antrąja dalimi *Moderato,* kuri eina dominante.

Antrosios dalies tema yra pastoralinio charakterio liaudies daina, kurios primityvus motyvas vėliau temos perdirbime skęsta kontrapunktinėse figuracijose, lyg nusakydamas sunkią artėjančio rudens nuotaiką. Linksmoji tema įgauna minorišką atspalvį ir toliau išauga į audringą sūkurį.

Allegretto dalis pasižymi stipriu dramiškumu. Pradžia stovinčiu bosu ir charakteringu ritmu primena vasaros agoniją. Chromatinės gamos sekstakordais aukštyn ir žemyn nuteikia rudens vėjo chaotiškais sūkuriais. Tarpais praskamba dainos „Sunku gyventi“ motyvai ir visa baigiasi rudens įsiviešpatavimo triumfu. Veikalo forma yra visai originali, nors kai kurie elementai primena klasinių formų pagrindus, pvz., pirmosios ir antrosios dalies temų dominantės santykis.

Dar nė vieno karto „Ruduo“ nebuvo ištisai atliktas, visada su didžiausiomis kopiūromis, kurios dažniausiai paliečia poemos vidurinę dalį. Svarbiausia šių kopiūrų priežastis yra, kad dirigentai dėl laiko stokos, nespėdami tinkamai paruošti sunkesnių vietų, jas išleidžia.

Poemoje randame įdomių harmoniškų sąskambių, kuriuos ir moderniausi kompozitoriai vartoja, pvz., dideli septakordai, nonakordai, sumažinti septakordai. Pati pradžia allegretto prasideda akordu h, g, ais, e, ais. Iš tikrųjų tai septintojo laipsnio sumažintas septakordas tonikoje, bet išmetimas tercijos cis šiam sąskambiui teikia daug stipresnį dramišką efektą. Ši poema dar nėra išspausdinta, lygiai kaip ir stygų kvartetas „Svajonė“, „Menuetas“, „Gavotas“ ir simfoniniam orkestrui suita „Antai žebris rugiuose“, visa eilė dainų, giesmių, responsorijų ir mišių. Tarp šių rankraščių yra ir mišios „Requiem“, kurios buvo premijuotos St. Moniuškos konkurse Varšuvoje ir iki šiol neišspausdintos.

Vienu žvilgsniu apėmę visą Juozo Naujalio kūrybą, pastebime, kad jo stipriai pasireikšta bažnytinėje muzikoje, bet nemažesni jo kaip kūrėjo nuopelnai ir Lietuvos muzikai, tuo labiau, kad šioje srityje jis laužė pirmuosius ledus ir kūrė tai, kas tuo laiku buvo reikalingiausia. Jeigu bažnytinėje muzikoje jis buvo artimas klasikams, tai tautinėje linksta į švelnų romantizmą, kuris yra labiau susijęs su tautos atgimimo periodu. Savo kūryboje ir gyvenime jis buvo paprastas ir nuoširdus. Tą liudija ir jo paties žodžiai, pasakyti 1924 m. Valstybės Teatre per jo 55 m. jubiliejų: „Esu laimingas, matydams, kaip mano gerbėjai atsimena mane ir aukštai įvertina mano menką darbuotę lietuvių muzikos mene. Dabar pasenęs matau, kaip mažai aš padariau ir matau, kiek daug aš galėjau padaryti".

LITERATŪRA

J. Ž. (Žilevičius), Juozas Naujalis 55 met. sukakus. „Muzikos Menas" 1924 m. Nr. 4, 2—7.
Presas A., Juozas Naujalis. „Krivulė" 1924 m. Nr. 3, 6—7.
Brazys T., Juozo Naujalio kūryba. „Muzikos Aidai" 1926 m. Nr. 1, 7—10.
A. S. (Sabaliauskas), Juozas Naujalis, ten pat 3—5.
(Nežinomo autoriaus), Mūsų menininkai namie. „Bangos" 1932 m. Nr. 47, 1213.
J P. (Paleckis), Lietuvių muzikos tėvas a. a. prof. Juozas Naujalis. „Laiko Žodis" 1934 m. Nr. 16, 2.
Jakubėnas VI., Prof. Naujalį į kapus palydint. „Lietuvos Aidas" 1934 m. Nr. 207.
Banaitis K., Atsiminimai ir įspūdžiai apie a. a. Juozą Naujalį. „Naujoji Romuva" 1934 m.
Banaitis K., Juozas Naujalis, „Literatūros Naujienos". 1934 m. IX. 15.
Kardelis J., Juozas Naujalis. „Lietuvos Žinios" 1934 m. rugsėjo mėn. 15 dien.
Makačinas A., A. a. prof. Juozas Naujalis, „Rytas" 1934.IX.11. Nr. 206
Žadeika A., A. a. prof. Juozas Naujalis. „Židinys" 1934 m. Nr. 10.

MŪSŲ MOKSLININKAI SUKAKTUVININKAI

TURINYS

Jo Eksc. Vysk. Kazimieras Paltarokas

Prof. D-ras Stasys Šalkauskis

Prof. D-ras Pranas Dovydaitis

Prof. Steponas Kolupaila

Prof. Dovydaitis — „Kosmo" redaktorius

Vysk. Kazimiero Paltaroko 60 metų sukakties proga

1. Gyvenimas ir studijos

Kazimieras Paltarokas, pirmasis Panevėžio vyskupas, gimė 1875 m. spalių mėn. 22 d. Gailionių k., Linkuvos par., dabart. Šiaulių apskr.

Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, Kauno Klierikų Seminarijoje ir Petrapilio Kunigų akademijoje. VIII semestre 1902.III.22 įšvęstas į kunigus. Akademiją baigė su teologijos magistro laipsniu — tam tikslui parašė disertaciją „De origine animae humanae".

Nuo 1902 m. atostogų buvo Liepojos vikaru bei tikybos mokytoju berniukų komercijos mokykloje, mergaičių gimnazijoje, mergaičių komercijos mokykloje ir miesto mokykloje. Šventadieniais padėdavo parapijos kunigams bažnyčioje, ypačiai pamokslų sakyme. Atliekamu laiku rašinėjo.

Susirgęs plaučiais ir gerkle, 1906.XII.10 įsiprašė vikaru į Surviliškį, kur prie seno klebono tvarkė parapiją. 1911 m. gale perkeltas į Kauno Klierikų Seminariją dėstė lotynų kalbą, teologinę propedeutiką ir sociologiją. 1914 m. paskirtas seminarijos vicerektoriumi. Kilus D. karui, persikėlė su klierikais į Vašakėnų dvarą, kur išbuvo 1914-15 mokslo metus.

Užeinant vokiečių kariuomenei, pedagogų tarybos nutarimu, išvežė seminarijos kanceliariją į Smolenską, kur rusų valdžios buvo įsakyta evakuoti visą įstaigą. Ten ėjo rektoriaus pareigas, globojo svetur išvykusius klierikus. Vienus palikęs Petrapilio Seminarijoje, kitiems įsišventus, 1916 m. grįžo į Kauną. Būdamas be tiesioginių pareigų, rengė mokykloms stingančių tikybos vadovėlių.

1917 m. rudenį seminarijai vėl pradėjus veikti, dirbo joje kaip vicerektorius ir mokytojas. 1918 m. pakeltas Žemaičių kapitulos kanauninku, 1919 m. tapo Vyskupijos Tribunolo teisingumo gynėju, 1921 m. — Vyskupijos socialinės akcijos sekretoriumi, 1922 m. — Bažnytinių Turtų Valdymo Tarybos nariu.

1922.V.22 pakviestas Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto pastoralinės teologijos ekstraordinariniu profesorium ir katedros vedėju; skaitė kaip bendrajame teologijos ruože, taip ir specialiniame — bažnytinių teisių sekcijoje.

Įsisteigus Bažnytinei provincijai, 1926 m. balandžio mėn. 5 d. Šv. Tėvo Pijaus XI prekonizuotas Panevėžio Vyskupu, V. 2 konsekruotas Kauno bazilikoje, V.30 paėmė naują vyskupiją valdyti su 10 dekanatų, 69 parapijomis, 79 koplyčiomis, 171 kunigu ir maždaug 175 tūkstančiais tikinčiųjų.

2. *Organizacinė ir visuomeninė veikla*

Liepojoje darbavosi prie „Lietuvių Savišalpos" draugijos, platino draudžiamus lietuviškus raštus, rėmė vaidinimus, dainų vakarėlius, Survilišky darė įtakos valsčiaus nutarimams, panaikino slaptą degtinės pardavinėjimą, įsteigė „Blaivybės" draugijos skyrių, dėl to apylinkėje labai sumažėjo svaigalų vartojimas, suorganizavo parapijos knygyną.

Gyvendamas Kaune, buvo „Saulės" dr-jos ir Žemaičių vyskupijos kunigų susišelpimo dr-jos kasininku, „Motinėlės" dr-jos sekretoriumi ir Šv. Kazimiero dr-jos valdybos nariu. Atremontavo D. kare granatų apgriautus seminarijos rūmus. 1917 m. rugsėjo mėn. 18-22 d. kaip Kauno atstovas Vilniuje dalyvavo lietuvių konferencijoje, kurioje išrinkta Lietuvos Taryba.

Būdamas Vyskupu, Panevėžyje pastatė katedrą, įkūrė jos kapitulą, prie Švč. Trejybės bažnyčios įkurdino T. T. Marijonus, Troškūnuose — pranciškonus. Vyskupui priklausančiuose perstatytuose namuose įrengė Katalikų Veikimo Centro Vyskupijos rajonui būstinę; joje sutalpino K. V. C. ir kitų organizacijų raštines, knygyną-skaityklą, susirinkimams salę, liaudies universitetą, „Panevėžio Balso" (dabar „Panevėžio Garso") redakciją. Rengia prie Kūrijos centrinę vyskupijos biblioteką.

Per pirmą dešimtmetį vyskupijoje įsteigė 5 naujus bažnytkaimius, 2 koplyčias padarė filijomis, 15 filijų pakėlė parapijomis, įkūrė 4 altarijas, kunigų priauklėjo lig 210, beveik du sykiu aplankė visą vyskupiją, sakydamas pamokslus ir dalydamas žmonėms ganytojiškus savo laiškus; 1935 m. sušaukė I Panevėžio vyskupijos sinodą ir atspausdino jo nuostatus.

3. *Pedagoginė, mokslinė ir publicistinė veikla*

Nuo 1902-1926 metų mokytojo pareigas ėjo įvairaus tipo ir skirtingų laipsnių mokyklose — pradedamoje, vidurinėje, aukštesniojoje, seminarijoje, universitete. Mokymas būdavo visur autoritetingas, gyvas, vaizdus, sistemingas.

Greta mokymo darbo yra daug pasidarbavęs plunksna. Jo raštų daugumas priklauso teorinei ir praktinei katechetikos sričiai. Taip jis yra pasidaręs lietuviškos mūsų katechetikos kūrėju.

Klierikų seminarijoje rado sociologijos užuomazgą; ją išplėtojo iki dvejų metų savaitėje po 2 pamokas teorijos ir vienerių metų — po 1 pamoką praktikos kurse. Toms pamokoms prirengė vadovėlius.

Skaitydamas Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete, nesilaikė tradicijos, bet susistemino specialios pastoralinės teologijos kursą, pradėdamas priešmokyklinių vaikų, pradžios mokyklos mokinių, jaunuomenės auklėjimo teorija, baigdamas šviesuomenės pastoracija. Ir tam Teologijos kursui parašė vadovėlių dalį.

Rašyti bandė tebebūdamas gimnazijoje. Su savo plunksna spaudoje pasirodė 1907 m., o savuosius veikalus pradėjo spausdinti 1910 m. Nuo to laiko beveik kasmet pasirodydavo po vieną-dvi knygos ar brošiūros, ar jų nauji leidimai.

Be to, yra parašęs gerokai straipsnių žurnaluose ir laikraščiuose: *Draugijoje, Tiesos Kelyje, Lietuvos Mokykloje, Vilty. Ateityje, Ryte.*

BIBLIOGRAFIJA:

A. *PAMOKSLAI:*

1. Sakyklai vadovas. Trys knygos, Seiniai 1911, I t. 357 p., II t. — 384 p., III t. — 288 p.; II leidimas — Kaunas 1931—1933; 351—389—347 psl.

B. *MOKYKLOMS VADOVĖLIAI:*

2. Šventoji Senojo Įstatymo istorija ir Šventoji Naujojo Įstatymo istorija. Vadovėlis gimnazijoms, Kaunas 1912, [7]1937, I t. — 104 psl., II t. — 167 psl.
3. Socialinis klausimas. Kaunas 1914, [2]1921. 306 psl. Vadovėlis klierikų seminarijoms.
4. Tikybos Mokslas, Peterburgas 1916, 142 psl.
5. Tikybos pirmamokslis, patvirtintas Lietuvos vyskupijoms, Kaunas 1916, [13]1936, 32 psl.
6. Šventoji Senojo Įstatymo Istorija, Kaunas 1916 ir Šv. Naujojo Įstatymo Istorija, Kaunas 1917, 1934, XI leidimas, abi vienoje knygoje, 152 psl. (Šios istorijos skirtos pradžios mokykloms).
7. Katalikų Tikybos Katekizmas, patvirtintas Lietuvos vyskupijoms, Kaunas 1918, [9]1934, 124 psl.

C. *SOCIOLOGINIAI IR PEDAGOGINIAI RAŠTAI:*

8. Girtuoklystė — nesveikata, Kaunas 1910, [2]1921, psl. 28.
9. Girtuoklystė — neturto motina, Kaunas 1910, [3]1921, psl. 16.
10. Girtuoklystė — nedorybių versmė, Kaunas 1911, [2]1921, 20 psl.
11. Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje, Kaunas 1920, 22 psl.
12. Visuomeninis kunigo veikimas, Kaunas 1921, 96 psl.
13. Ar socializmas įvykdomas? Kaunas 1921, 24 psl.
14. Vargo žmonių globėja, Kaunas 1922, 23 psl.
15. Tikybinis vaikų auklėjimas, Kaunas 1926, 16 psl.
16. Seksualinis jaunuomenės švietimas, Kaunas 1926, 48 psl.
17. Pradžios mokyklos pastoracija, Kaunas 1928, 63 psl.
18. Tikybiniai jaunimo pergyvenimai, Kaunas 1929, 32 psl.
19. Tikyba ir politika, Panevėžys 1929, 16 psl.
20. Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje, Kaunas 1929, 16 psl.
21. Tikybinis jaunuomenės auklėjimas, Kaunas 1930, 16 psl.
22. Depopuliacija ir pastoracija, Kaunas 1932, 84 psl.
23. Priešmokyklinis vaikų auklėjimas, Kaunas 1934, 69 psl.

D. *GANYTOJIŠKI LAIŠKAI:*

Jų tikintiesiems ir dvasiškijai yra išleidęs keturioliką (nr. nr. 24—37), viso virš 100.000 egzempliorių.

E. *BIO-BIBLIOGRAFIJA*

(reikšmingesni atsiliepimai apie Vysk. K. Paltaroką):

1. „Vilties", 1914 m. Nr. 6 str. „Draugija".
2. „Lietuvos Albumas", 367—68.
3. „Panevėžio Balsas", 1926 m. Nr. 21 („J. E. Panevėžio Vysk: K. Paltarokas") ir Nr. 22 („Panevėžio Vyskupo ingresas").
4. „Lietuvos Universitetas', Kaunas 1922—1927 m. 91 ir 183 p. p.
5. „Rytas", 1927 m. Nr. 65 („Dėl J. E. Vysk: Paltaroko 25 kunigavimo metų sukaktuvių" ir „Kun. K. Paltarokas — keli bruožai iš visuomeniško darbo").
6. „Iliustruotoji Lietuva", 1927 m. Nr. 13.
7. „Vaižganto Raštai" XIV, 254—260, Kaunas 1929.
8. „Rytas" 1929 m. Nr. 253 („Pasikalbėjimas su J. E. Panevėžio Vyskupu K. Paltaroku").
9. „Ateitis", 1935 m. Nr. 3-4 („Vysk. K. Paltaroko 60 m. amž. sukaktuvių minėjimo pradžia Panevėžyje").
10. „Panevėžio Garsas", 1935 m. Nr. 4 („Šešiasdešimtosios vardinės").
11. „Rytas", 1935 m. Nr. 55.
12. „Rytas", 1935.X.22 d. Nr. 242 („Gerb. Ganytojo sukaktis").
13. „Darbininkas", 1935.X.19 d. Nr. 42 („Dievo ir Tėvynės didelis kovotojas" ir „Iš atsiminimų apie vysk. K. Paltaroko jaunystę").
14. „Panevėžio Garsas", 1935 m. spalių mėn. 22 d. Nr 36: Šiame vertingame numery be kitų apie jubiliatą rašo Vysk. M. Reinys, „Tiesaus žodžio žmogus", Prof. St. Šalkauskis, „Vysk. K. Paltarokas kaipo vado tipas", Kan. P. Dogelis, „Vysk. K. Paltarokas ateitininkijos globėjas". Daug paveikslų. Bibliografija.
15. „Tiesos Kelias", 1935.XI. Nr. 11 („Svarbios sukaktuvės").
16. „Panevėžio Garsas", 1935.XI.17 d. Nr. 30 („Socialinių Vysk. K. Paltaroko idėjų įtaka Lietuvos visuomenei").
17. „Osservatore Romano", Roma, 1935.XI.3 d. (Vysk. K. Paltarokas yra visiems žinomas savo gausiomis religinėmis ir socialinėmis knygomis, veiklumu Kat. Akcijoje, nepaprasta energija ir drąsa, kuria gina ir plečia katalikų veikimą).
18. „Bibliografijos Žinios", 1935 m. Nr. 3, 96 psl., Nr. 5, 160 psl.
19. „Naujoji Romuva", 1935. XII. 1 d. Nr. 48, 873 p:
20. „Rytas", 1935.XII.31 d. Nr. 298 („Įspūdingos iškilmės Panevėžyje").
21. „Panevėžio Garsas", 1936.I.1 d. Nr. 1 („Vieša pagarba didžiajam mūsų Dvasios Vadui").
22. „Rytas", 1936.I.2 d. Nr. 1 („Iškilmės Panevėžyje").
23. „Darbininkas", 1936.I.4. Nr. 1 („Didelės iškilmės Panevėžyje").
24. „Lietuvos Aidas", 1936.I.3 d. Nr. 3 (Panevėžys: „Minėjo Vyskupo jubiliejų").
25. „Tiesa", 1936.I. Nr. 1 (Argentinoje, Buenos Aires).
26. „Lietuvos Mokykla", 1936.V. Nr. 5 (Jubiliato mokinys kun. K. Žitkus savo studijoje „Mūsų didysis katechetas" apibūdina Vysk. Paltaroką kaip lietuviškosios katechetikos kūrėją).
27. „Ateitis" 1936 m. Nr. Nr. 2—6. (Rašo Prof. Pr. Dovydaitis apie Vysk. Paltaroko jaunystę).
28. Dogelis P., Mano gyvenimo prisiminimai, Kaunas 1936.

Prof. St. Šalkauskio 50 m. sukakties proga

Žinios apie gyvenimą ir darbus

1. Gyvenimas ir studijos

Stasys Šalkauskis gimė Ariogaloje, gydytojo Julijono Š. ir Barboros Goštautaitės-Š. šeimoje, 1886 m. gegužės mėn. 4-16 d. Vidurinį ir aukštesnį mokslą ėjo Šiaulių gimnazijoje nuo 1895 iki 1905 m. Paskui, nuo 1905 iki 1911 m. pradžios studijavo ir baigė juridinius ekonominius mokslus Maskvos Universitete. Būdamas dar studentu, važinėjo nuo 1908 m. į Rusų Turkestaną, nes dėl plaučių ligos turėjo reikalo praleisti nevieną žiemą pietuose. Baigęs mokslą apsigyveno ten Samarkando mieste, tarnavo komercijos bankuose ir sykiu ėjo prisiekusiojo advokato padėjėjo pareigas.

1915 m. gale Lietuvių Draugijos Centralinio Komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti (Petrapilyje) buvo pasiųstas specialiuoju įgaliotiniu į Šveicariją organizuoti pagalbai vokiečių okupuotai Lietuvai ir lietuviams belaisviams šelpti. Atvykęs Šveicarijon, apsigyveno Friburge, prisidėjo prie jau sudaryto gyvenusių ten lietuvių Generalinio Komiteto karo aukoms šelpti ir vienu laiku ėmė studijuoti filosofijos ir pedagogikos mokslus Friburgo Universitete. 1916 m. vasarą atsisakė nuo savo pareigų Petrapilio Centraliniame Komitete ir labiau atsidėjo akademinėms studijoms, tačiau drauge dirbo lietuvių belaisvių šelpimo darbą ir gamino informacinių raštų apie Lietuvą. 1919 m. įteikė Filosofijos Fakultetui savo disertaciją, o 1920 m., išlaikęs doktorato egzaminus, gavo filosofijos daktaro laipsnį.

2. Darbai ir raštai

Sugrįžęs Lietuvon buvo pakviestas lektoriumi į Kauno Aukštuosius Kursus, kuriuose dirbo 1920 ir 1921 m. Įsisteigus Lietuvos Universitetui, buvo pakviestas (1922.II.20) filosofijos docentu į Teologijos Fakultetą, kuris greit buvo pertvarkytas pagal Steigiamojo Seimo priimtą Universiteto statutą į Teologijos-Filosofijos Fakultetą. 1922.VI.9 d. buvo pakeltas to fakulteto ekstraordinariniu, o 1928.XII.2 d. — ordinariniu profesoriumi. Iki 1935 m. rudens dėstė įvairius filosofijos ir pedagogikos mokslus, bet paskutiniu laiku apsiribojo pedagoginės teorijos sistema.

Nuo pat L. K. Mokslo Akademijos įsisteigimo (1922 m.) yra jos narys:

iš pradžios buvo nariu mokslo mėgėju, dabar yra narys mokslininkas. Nuo 1924 iki 1930 m. buvo antruoju Akademijos vicepirmininku. Pirmajame Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavime (1933.II.27-28 d.) buvo paskelbtas sykiu su prel. Al. Dambrausku ir prof. Pr. Dovydaičiu vienu iš trijų pirmųjų Lietuvos katalikų akademikų.

Yra vienas iš dalyvių ateitininkų sąjūdžio, su kuriuo pirmą kartą susėjo į kontaktą 1910—1911 m. Maskvoje, susitikdamas su Pr. Dovydaičiu. Šito pastarojo paragintas, ėmė 1911 m. rašyti į „Ateitį", gyvendamas jau Samarkande. Friburge priklausė prie lietuvių studentų draugijos „Lituania", kuri ateitininkų buvo laikoma savo skyriumi. Sugrįžęs Lietuvon dalyvavo sendraugių ateitininkų organizavime ir, kaip sendraugis, prisideda prie ateitininkų gyvavimo. Nuo 1927 iki 1930 m. buvo Vyriausiuoju Ateitininkų Vadu. 1930 m. Ateitininkų Kongrese paskelbtas pirmuoju Ateitininkų Federacijos garbės nariu.

1920 m. sykiu su K. Pakštu įsteigė Romuvos Draugiją ir ėmė redaguoti „Romuvos" metraštį. Žurnalo išėjo du numeriai; Romuvos Draugija buvo likviduota 1930 m.

Bendradarbiavo šiuose laikraščiuose: *Ateityje, Draugijoje, Romuvoje, Naujoje Vaidilutėje, Logos'e, Židinyje, Švietimo Darbe, Tiesos Kelyje, Naujoje Romuvoje* ir k. Jo raštai pagal savo turinį galėtų būti suskirstyti šiais skyriais: a) filosofija, b) pedagogika, c) tautybės problema, d) visuomeniniai klausimai, e) katalikų jaunuomenės (ateitininkų) ideologija, d) filosofinė terminologija ir e) įvairenybės. Žemiau stengiamasi suteikti kuo pilniausią jo r a š t ų b i b l i o g r a f i j ą chronologine tvarka.

BIBLIOGRAFIJA

1911 m.:

1. Ernestas Hello: Vienas būtinai reikalingas dalykas. Vertė N. „Ateitis" 2 nr., 52-56 p.
2. Zarzewie (Žarija) — lenkų jaunuomenės laikraštis, išeinąs Lvove. NN. 8-9, 11-12, 1910 m. Parašė Aa. Ateitis 3 nr., 101-103 p.

1913 m.:

3. Ernestas Hello: Religijos nežinojimas. Vertė N. Ateitis 1 nr., 5-10 p.
4. Vl. Solovjovas: „Kristus iš numirėlių prisikėlė. Vertė S. Š. „Ateitis" 4 nr., 155—158 p.
5. Bažnyčia bei kultūra (Pratartis. Tiesa apie Dievą). Draugija 83 nr., 257-263 p.
6. Bažnyčia bei kultūra (Tiesa apie žmogų). Draugija 84 nr., 360-372 p.

1914 m.:

7. Bažnyčia bei Kultūra (Tiesa apei žmogų — tęsinys). Draugija 86 nr., 160-180 p.
8. Bažnyčia bei Kultūra (Tiesa apie Dievažmogį-Kristų). Draugija 87 nr., 266—282 p.

1919 m.:

9. Det oekonomiske Liv i Litauen (Ekonominis Lietuvos gyvenimas). Rinkinyje „Lysskaer", Koebenhavn, 40-58 p. (Vertimas pažymėtas slapyvardžiu Dr. Goštautas).

10. Sur les Confins de deux Mondes (Essai synthétique sur le problème de la Civilisation Nationale en Lituanie). Ed. „Atar" Genève. 271 p.

11. L'Ame du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev. Knospe u. Daue Berlin. 122 p.

1921 m.:

12. Pirmosios Atžalos (Tautybės esmė. Istorinio lietuvių tautos likimo ypatybės). Romuva 1 nr., 20-44 p.

13. Krikščioniškoji politika ir gyvenamoji valanda. Ten pat, 45-76 p.

14. J. J. R.: Ernesto Hello gyvenimas ir veikalai. Vertė Salduvos Žynys. Ten pat, 79-87 p.

15. Ernesto Hello: Krizio valandos ir aktualūs dalykai. Vertė Salduvos Žynys. Ten pat, 88—92 p.

16. Ernesto Hello: Praktingieji žmonės. Vertė Salduvos Žynys. Ten pat, 93-98 p.

17. Filosofija ir mūsų gyvenimas. Logos 1-2 sąs., 18-26 p.

1922 m.:

18. Rūtų darželis. Naujoji Vaidilutė, 1-jų metų 1-sis sąs., 6-13 p.

19. Prof. M. de Munnynck'as lietuvių tautai. Romuva 2 nr., 3 p.

20. Prof. M. de Munnynck'as: Prakalba, pasakyta palaiminant lietuvių studentų vėliavą (vertimas). Ten pat, 5-19 p.

21. Pirmosios atžalos (Tautinės civilizacijos problema Lietuvoje). Ten pat, 20-56 p.

22. Pilnutinio ugdymo gairės. Ten pat, 67-88 p.

23. Pirmutinės prielaidos visuomeninei kritikai Lietuvoje. Pasirašyta St. Š-is. Ten pat, 89—98 p.

24. Ernestas Hello: Kritika. Vertė Salduvos Žynys. Ten pat, 99-110 p.

25. Ernestas Hello: Kritikos prievolės. Vertė Salduvos Žynys. Ten pat, 111-116 p.

26. Filosofijos mokslo ypatybės. Logos 3-4 sąs., 129-139 p.

1923 m.:

27. Mokyklų tipai ir mūsų vyriausybės vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymo projektas. Lietuvos Mokykla 11 sąs., 433-453 p.

28. La problemo de nacia civilizacio en Litovujo (I. Mačernio versta iš lietuvių kalbos). Litova Almanako , 103-140 p. Kaunas.

29. La vera patriotizmo kai la formoj de gia esprimigo (J. Mačernio versta iš lietuvių kalbos). Ten pat, 179-207 p.

30. La proprecoj de la historia sorto de Litovujo (J. Mačernio versta iš lietuvių kalbos). Ten pat, 263-267 p.

1924 m.:

31. Prof. M. de Munnynck'as apie mūsų tautinę vėliavą. Rytas 32 nr. (atkarpoje).

32. Pasaulėžiūra ir filosofija. Logos 1 nr., 46-55 p.

33. Pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principai ugdymo sistemoje. Lietuvos Mokykla 7 nr., 285-296 p.

34. Rimvydas-Mickevičius. Židinys 1 nr., 34—50 p.

1925 m.:

35. Kultūros vajus ir studentija. Draugas (Chicago) 8 nr.
36. Terminologijos teorija ir lietuviškoji filosofijos terminija. Logos 1 nr., 1-21 p.
37. Dorinimo reikalas mokykloje. Lietuvos Mokykla 9 nr., 321-345 p.
38. Tikrasis patriotizmas ir jo reiškimosi lytys. Logos 2 nr., 169-185 p.
39. M. K. Čiurlionis (Stud. A. Januševičiaus versta iš prancūzų kalbos). Ateitis 9-10 nr., 396-402 p.
40. Susidraugavimo puotą pradedant (pasirašyta St. Š-is). Ateitis 11 nr., 465-469 p.
41. Ateitininkų principai bei pareigos. Židinys 8-12 nr., 225-268 p.: Ateitis, II-jo Jubiliejaus Kongreso sąs., 33-70 p.
42. Kultūros filosofijos metmens. Logos 2 nr., 124-161 p.

1926 m.:

43. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. (Pratartis. Įžanga. Studentas, kaipo akademinių studijų darbininkas). Židinys 1-2 nr., 57-77 p.
44. To paties dalyko tęsinys: Moksliškasis subrendimas. Mokslinio darbo priemonės bei šaltiniai. Židinys 3 nr., 157-175 p.; 4 nr. 227-247 p.; 5 nr. 313-338 p.
45. To paties dalyko tęsinys: Mokslinio darbo rūšys. Židinys 6-7 nr., 458-478 p.; 8-9 nr., 61-68 p.
46. To paties dalyko tęsinys: Mokslo veikalo rašymas. Židinys 12 nr., 326-346 p.
47. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. Kaunas 136 p. (Atspauda iš Židinio 1-2, 3, 4, 5, 6-7, 8-9 ir 12 nr.).
48. Kultūros filosofijos metmens. Logos 1 nr., 1-56 p.
49. Kultūros filosofijos metmens. (Stud. K. Barkausko santrauka, sudaryta pagal autoriaus užrašus). Kaunas, 96 p. (Atspauda iš Logos'o 1925 m. 2 nr., ir 1926 m. 1 nr.).
50. Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai. Kaunas 15 p. (Atspauda iš Židinio 3 nr.).
51. Lyčių skirtumai ir ugdymo individualizacija. Naujoji Vaidilutė 3 nr., 113-126 p.; 4 nr., 163-173 p.
52. Racionali mokyklų organizacijos sistema. (Platesnio referato santrauka). Kaunas, 16 p.
53. Skautai ir pasaulėžiūra. Ateitis 4 nr., 211-220 p.; 5 nr., 279-288 p.
54. Vladimiras Solovjovas ir jo pasaulio sielos koncepcija. Logos 2 nr., 175-214 p.
55. Autokritikos žodis dėl rašinio: Bažnyčia bei Kultūra. Židinys 8-9 nr., 36-38 p.
56. Momento reikalai ir principų reikalavimai. (Visuomeninės pusiausvyros stoka ir pašauktasis pusiausvyros veiksnys). Židinys 6-7 nr., 436-450 p.
57. To paties dalyko tęsinys: Krikščioniškoji pusiausvyros taktika. Židinys 8-9 nr., 40-47 p.
58. To paties dalyko tęsinys: „Visuomeninė pusiausvyros organizacija ir atitinkamas katalikų visuomenės susiorganizavimas. Židinys 10 nr., 163-172 p.; 11 nr., 230-242 p.; 12 nr., 303-319 p.

1927 m.:

51. Racionali mokyklų organizacijos sistema. Kaunas 39 p. (Atspauda iš Lietuvos Mokyklos 1926 m. 12 nr.).
60. Terminologijos teorija ir lietuviškoji filosofijos terminija. Logos 1 nr., 1-32 p.; 2 nr. 171-174 p.
61. Pedagoginė pažanga ir didieji pedagogai. Lietuvos Mokykla 1-3 nr., 2-6 p.

62. Reikiamoji reformų dvasia. Rytas 27 nr. (atkarpoje).

63. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba šiais laikais. Židinys 1 nr., 20-29 p.

64. Visuomeninio auklėjimo tikslai. Židinys 2 nr., 99-108 p., 3 nr., 198-208 p.

65. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Židinys 4 nr., 258-269 p.; 5-6 nr., 380-387 p.

66. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. Židinys 7-8 nr., 29-46 p.; 9 nr., 130-138 p.; 10 nr., 209-218 p.

67. Menas vadovauti. Jaunimo Vadas 4-6 nr., 16-25 p.

68. Išvidinis moters atsivadavimas, kaipo tikros jos emancipacijos pradžia. Židinys 11 nr., 331-332 p.

69. Gimnastika ir sporto esmė. Židinys 11 nr., 301-305 p.

70. Fizinis lavinimas ir jo tikslai. Švietimo darbas 9 nr., 860 872 p.; 10 nr., 1023-1014 p.; 11 nr., 1161-1175 p.

71. Pastabos apie Herberto Spencerio pedagogiką. (Pratartis prie A. Kasakaičio vertimo Herbertas Spencer'is: Proto, doros ir kūno auklėjimas), Kaunas 1927 m.; III-XXIII p.

1928 m.:

72. Visuomeninio veikimo principai. Tiesos Kelias 1 nr., 37-38 p.

73. Fizinis lavinimas ir jo tikslai. Klaipėda 49 p. (Atspauda iš Švietimo Darbo 1927 m. 9, 10 ir 11 nr.

74. Filosofijos įvada. I. Propedeutinė dalis. Kaunas 31 p. (Atspauda iš Logos'o 1 nr. straipsnio: „Propedeutiniai filosofijos moksło klausimai).

75. Jaunuomenės idealizmas ir modernieji šokiai. Kaunas 16 p. (Atspauda iš Židinio 3 nr.).

76. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. (Politinis auklėjimas). Židinys 4 nr., 262-275 p.

77. Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas. Kaunas 24 p. (Atspauda iš Židinio 5-6 nr.).

78. Grožis filosofijos šviesoje. Logos 2 nr., 126-136 p.

79. Lithuania. Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College Columbia University 1927. New York. 231-259 p.

80. Vienas iš giliausių mano įsitikinimu. Ateitis 4 nr., 171-172 p.

1929 m.:

81. Mano atsiminimai iš gimnazijos laikų. Ateitis 5-6 nr., 247-251 p.

82. Spaudos draudimo pamoka lietuvių tautai. Židinys 5-6 nr., 462-465 p.

83. Ateitininkų ideologija ir josios realizavimas gyvenimo praktikoje. Židinys 11 nr., 313-327 p.

1930 m.:

84. Skautai ir pasaulėžiūra. Kaunas 24 p. (Perspausdinta iš Ateities 1926 m. 4 ir 5 nr.)

85. Lietuva politinės geografijos šviesoje. Židinys 1 nr. 38-47 p.; 2 nr., 137-148 p.; 3 nr., 246-258 p.

86. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. (Politinis auklėjimas). Židinys 5-6 nr., 464-472 p.

87. Visuomeninio mūsų tautos atgimimo reikalu. Židinys 7 nr., 49-52 p.; Ateitis 11 nr., 470-474 p.

88. Konfesinė mokykla. Tiesos Kelias 10 nr., 569-584 p.

1932 m.:

89. Ekonominis auklėjimas. Židinys 1 nr., 18-33 p.

90. Socialinis auklėjimas. Židinys 2 nr., 128-145 p.

91. Tautinis auklėjimas. Židinys 3 nr., 221-239 p.

92. Tarptautinis auklėjimas. Židinys 4 nr., 316-331 p.
93. Visuomeninio auklėjimo veiksniai. Židinys 5-6 nr., 406-421 p.
94. Su pirmuoju Židinio Redaktoriumi prof. V. Mykolaičiu atsisveikinant. Židinys 7 nr., 3-4 p.
95. Svarbieji lietuvių tautos ugdymo uždaviniai. Židinys 8-9 nr., 110—126 p.; 10 nr., 227—243 p.
96. Estetinė Ateitininkų ideologija. Židinys 4 nr., 364-367 p.; Ateitis 5 nr., 218-221 p.
97. Pažiūra į Studentų Ateitininkų dabartį ir ateitį. Studentų Ateitininkų Sąjungos leidinyje „Savu keliu". (Kaunas 1932), 22-23 p.
98. Vykdomojo Ateitininkų Vajaus reikalu. (Atviras laiškas visiems ateitininkų Federacijos nariams). Kaunas 24 p. (Atspauda iš Ateities 6 nr.).
99. Visuomeninis auklėjimas. Kaunas 198 p. (Atspauda iš Židinio 1927 m. 1, 2, 3, 4, 5-6, 7-8, 9, 10 nr.; 1928 m. 4 nr.; 1930 m. 5-6 nr.; 1932 m. 1, 2, 3, 4, 5-6 nr.

1933 m.:

100. Ateitininkų ideologija paskutinių laikų formavimosi vyksme. Šv. Kazimiero Dr-jos leidinys. Kaunas 219 p.
101. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. Sakalo B-vės leidinys, Kaunas 196 p.

1934 m.:

102. Na pograniczu dwóch światów. Wiadomości Literackie. (Warszawa) 12 nr.
103. Terminologijos teorija ir lietuviškoji filosofijos terminija. (Terminų kategorijos). Logos 1 nr., 1-58 p.
104. Kritinės pastabos kai kuriems mūsų gramatikos terminams. Gimtoji kalba 5-6 sąs., 66-69 p.
105. 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje. (Prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint). Kaunas 39 p. (Atspauda iš Židinio 7 ir 8-9 nr.).
106. Židinys — vedamosios minties laikraštis. Židinys 12 nr., 474-478 p.

1935 m.:

107. Įvedamoji pedagogikos dalis. (Sisteminga santrauka). Kaunas 53 p. (Atspauda iš Logos'o 1 nr.).
108. Pagrindiniai terminų darybos principai. Gimtoji Kalba 4 sąs., 49-52 p.
109. Kariuomenės, kaipo tautos ugdymo veiksnys. Židinys 7 nr., 12-18 p.
110. Apie darbo ir bendradarbiavimo programos projektą. Rytas 152 ir 153 nr.
111. Vyskupas Paltarokas, kaipo vado tipas. Panevėžio Balsas 36 nr.

1936 m.:

112. Lavinimo mokslas. Lietuvos Mokykla 1 nr., 3-13.
113. Protinimo organizacija. Lietuvos Mokykla 2 nr. 81-95 p.
114. Išviršinės protinimo sąlygos. Lietuvos Mokykla 3 nr., 161-172 p.
115. Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra. (Trumpesnioji redakcija). Židinys 3 nr. 257-271 p.
116. Romuviečių deklaracija. (Sveikintina iniciatyva visuomeninės minties srityje). Naujoji Romuva 11 nr., 241-246 p.
117. Išvidinės protinimo sąlygos. Lietuvos Mokykla 4 nr., 241-251 p.

118. Mokomasis lobis ir jo santvarka. Lietuvos Mokykla 6-7 nr., 401-412 p.

119. Žodis mano kritikams. Naujoji Romuva 21-22 nr., 484 p.

120. Mano kritikų pasiaiškinimų įvertinimas. Naujoji Romuva 25-26 nr., 531-32 p.

121. Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra. (Ilgesnioji redakcija). Suvažiavimo Darbų II t., 45-80 p.

122. Vairo Redaktoriaus diskvalifikavimo klausimu. Naujoji Romuva 31-32 nr., 605-607 p.

123. Bendroji protinimo metodika (Įžanga. Protinimo vyksmas). Lietuvos Mokykla 8-9 nr., 481-491 p.

124. Atsakymas „užpultajam" Vairo Redaktoriui. Naujoji Romuva 38 nr., 703-704 p.

125. Mokymo metodai. Lietuvos Mokykla 10 nr., 561-568 p.

126. Jaunesniojo mokslo personalo pasiruošimas profesūrai. (Keli aukštosios autodidaktikos bruožai). V. D. Universiteto Žinios 5 nr., 132-143 p.

127. Kas kaltas dėl nusitęsusio triukšmo ir išblėsusios polemikos? Naujoji Romuva 42 nr., 831—832 p.

128. Mokymo lytys. Lietuvos Mokykla 11 nr., 641—648 p. ir 12 nr., 743-750 p.

129. Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime (Jo 50 metų sukakties proga). Židinys, 11 nr., 413-422 p.

130. Atsakymas prof. Pr. Dovydaičiui, pritaikytas jo 50 metų sukakties progai (1886—XII.2—1936). Ateitis 12 nr., 474-481 p.

ĮVAIRIOS SMULKMENOS

131. Studento St. Šalkauskio laiškai kunigui J. Tumui a) 1918. IV.14 d., b) 1918.IV.16 d., c) 1918.IV.22 d., d) 1918.IV.29 d. Mūsų Senovė 1922 m. I t. 4 ir 5 kn. 527-538 p.

132. Žaidimas ir fizinis darbas pedagogikos šviesoje (ištrauka iš pedagoginių paskaitų). Jėga ir Grožis 1927 m. 3-5 nr., 2—5 p.

133. Laiškas Lietuvos Studento Redaktoriui apie pavardžių sulietuvinimą. Lietuvos Studentas 1933 m. 12 nr. 1 p.

134. Fizinio lavinimo reikšmė. Jėga ir Grožis 1928 m. 1 nr., 2—6 p.

135. Pasisakymas apie abstinenciją ir blaivybę. Lietuvos Žmonės, kurie negeria. Kaunas 1933 m., 28—29 p.

136. Sveikinimas „Kariui". Karys 1934 m. 21 nr., 406 p.

137. Sveikinamasis laiškas „Ateities" Redaktoriui. Ateitis 1936 m., 1 nr., 13—14 p.

138. Laiškas Naujosios Romuvos Redaktoriui. Naujoji Romuva 1936 m. 44 nr., 881 p.

139. Laiškas Naujosios Romuvos Redaktoriui. Naujoji Romuva 1936 m. 41 nr., 796 p.

140. Vedamosios ruošimosi profesūrai idėjos. V. D. Universiteto Žinios 1936 m., 6 nr.

APIE PROF. ST. ŠALKAUSKĮ

Maceina A., Prof. St. Šalkauskio pedagogika. Jo 50-čių metų sukaktuvių proga. Lietuvos Mokykla, 1936 m., nr. 5, 329-348 p.
Maceina A., Kultūros filosofijos įvadas, Kaunas 1936, 51—69 p.

Prof. D-ras Pranas Dovydaitis

1. Gyvenimas ir studijos

Pranas Dovydaitis gimė 1886 m. gruodžio mėn. 2 d. Runkių kaime, Višakio Rūdos (pirmiau Veiverių) v., Marijampolės apskr. Lietuviškai skaityti ir rašyti pramoko namiškių padedamas ir iš slaptomis nupirkto Prūsuose spausdinto, lietuviško elementoriaus, o rusiškai — iš rusiško pradžiamokslio *(Ušinskio Rodnoje Slovo)*. 1896 m. stojo į Višakio Rūdos pradžios mokyklą, tegalėdamas lankyti ją tik žiemos metu, nes vasarą turėjo bandą ganyti ir tėvams padėti lauko darbus dirbti. Ganydamas mėgdavo spręsti aritmetikos uždavinius iš (žinoma, rusiško) uždavinyno. Skaitydavo slaptai iš Prūsų pargabentas lietuviškas religinio bei politinio turinio ir rusiškas gamtos mokslus populiarinančias knygeles. Patsai pasirengęs, 1903 m. išlaikė egzaminus į V-tą skyrių prie Veiverių Mokytojų Seminarijos esančios vadinamos pavyzdinės mokyklos, nes į šią seminariją tik ir priimdavo iš sakytosios pavyzdinės mokyklos, bet ne tiesiog į 1-jį kursą.

Ir pavyzdinėj mokykloj, ir pirmuose dviejuose seminarijos kursuose ėjo pirmuoju mokiniu. 1905 metų pabaigoje seminaristai sustreikavo, reikalaudami seminarijai lietuvybės teisių. Visi streikavusieji buvo pašalinti, bet 1906 m. rudenį vėl prašėsi priimami ir buvo priimti. Tik Dovydaitis seminarijon priimti neprašė, atsiėmė iš jos dokumentus ir pradėjo galvoti apie gimnazijos baigimą. 1906 m. pradžioj mokė vaikus lietuviškoj Višakio Rūdoj nelegaliu būdu klebono įkurtoj mokykloj.

1907 m. pradžioj keletą savaičių gyveno pas savo dėdę, Kadetų korpuso siuvyklos kirpėją, Polocke, kur dėdė buvo jį nusivežęs, žadėdamas įstatyti ten į aukštesnę mokyklą; bet kadangi tame korpuse mokėsi tik aukštųjų Rusijos karininkų vaikai, o kitos aukštesnės mokyklos čia nebuvo atidaryta, kaip dėdė tikėjosi, tai tas sumanymas nepavyko. Tačiau Dovydaitis čia iš vieno studento žydo gavo akstino ir padrąsinimo ruoštis egzaminams iš viso gimnazijos kurso. 1907-08 m. žiemą, dienomis slaptai mokydamas lietuviškai savo kaimo vaikus, o naktimis patsai mokydamasis prisiruošė ir tų pačių (1908) metų pavasarį išlaikė eksternu baigiamuosius egzaminus prie Marijampolės valstybinės gimnazijos.

Tų pačių metų rudenį jis įstojo į Maskvos universiteto juridinį fakul-

tetą. Tame fakultete formaliai įsirašęs, bet daug daugiau į kitų fakultetų dalykus gilindamasis, jis prašė ir Švietimo Ministerį ir patį Carą leisti jam eiti drauge ir istorijos-filologijos fakultetą. Prašymą du kartu atmetus, Dovydaitis istorijos-filologijos fakultete tegalėjo būt laikomas tik laisvu klausytoju. Betgi kad parodytų, jog ir tame fakultete pajėgia dirbti, jis, lyg būtų pilnateisis istorijos-filologijos fakulteto studentas, ėmėsi rašyti darbą tą fakultetą baigiantiems studentams skiriamoms premijoms gauti, tema: *Guyau moralės mokslo kritika.* Už tą darbą jis 1910 m. gavo sidabro medalį. Juridinį fakultetą baigęs greičiausiai leidžiamu jį baigti laiku (per 8 semestrus), nuo 1912 m. rudens, išlaikęs reikiamąjį gimnazijos kurso graikų kalbos egzaminą, Dovydaitis buvo ir formaliai įstojęs į istorijos-filologijos fakultetą, bet jo nebaigė. Mat, 1913 m. vasarą jis priėmė pasiūlymą redaguoti Vilniuje leidžiamą laikraštį *Vilti,* kuris, Dovydaičio paimtas, tų pačių metų pabaigoj virto dienraščiu. Vokiečiams užėmus Vilnių 1915 m. rudeniop, *Viltis* turėjo sustoti. Tuomet jos redaktorius atsikėlė į Kauną ir čia nuo 1916 m. sausio 1 dienos paėmė pirmosios lietuviškos Kaune „Saulės" (iš jos yra išaugusios abi dabartinės „Aušros" gimnazijos) gimnazijos direktoriaus pareigas, drauge buvo ir „Saulės" draugijos pirmininkas. Šiose abiejose pareigose jam teko daug kovoti su okupacinės vokiečių valdžios vokietinimo siekimais. Vieną kartą buvo net nuo gimnazijos direktoriaus pareigų atstatytas ir sumokėjo piniginę pabaudą. „Saulės" draugijos gimnazijai virtus valstybine Kauno 1-ja gimnazija, Dovydaitis buvo ir jos direktorius iki 1922 m.

1920 m. buvo pakviestas Lietuvos Aukštųjų Mokslo Kursų senosios filosofijos istorijos lektorium, o 1922 m. įsikūrus Lietuvos Universitetui, universiteto branduolin skirtųjų profesorių buvo išrinktas ir į universiteto personalą. Čia pirmiausia dėstė kaip docentas, paskui kaip ekstraordinarinis profesorius religijų istorijos katedroje Teologijos-Filosofijos fakultete. 1928 m. gruodžio 2 dieną Teologijos-Filosofijos Fakultetas jį pakėlė ordinariniu profesorium. 1933 metais įvykusiame L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavime, prof. Dovydaitis buvo kartu su prel. A. Dambrausku ir Prof. St. Šalkauskiu paskelbtas vienu iš trijų pirmųjų Lietuvos katalikų akademikų. 1936 m. sausio mėn. 16 dieną Respublikos Prezidento aktu buvo iš Universiteto atleistas, o nuo tų pačių metų kovo mėn. 16 d. vėl grąžintas į eitąsias pareigas.

2. *Mokslo plotmėje*

Mokslininko darbo pamėgimu pasireiškęs Maskvos universitete, Dovydaitis šiuo atžvilgiu dar labiau sutvirtėjo dirbdamas mokytojo darbą „Saulės" ir Kauno 1-je gimnazijose, kuriose, trūkstant mokytojų, jam teko dėstyti įvairius, tame skaičiuj ir gamtos mokslo, dalykus. Čia jis susidomėjo

gamta jau ir iš filosofinės pusės; berods, susidomėjimo gamtos mokslais, kiek jie susisiekia su pasaulėžiūra ir filosofija, jis jau buvo parodęs studentavimo laikais, atsidėdamas nagrinėti evoliucionizmą, darvinizmą, haekelizmą ir su jais susijusias sritis. Dabar, dėstydamas gamtos dalykus gimnazijoj, jis gamtoj įžiūrėjo ir filosofinio prasmingumo. Matydamas, kad Lietuvoj šiuo atžvilgiu yra spraga, jis 1920 m. rudenį įkūrė mokslus einančiai jaunuomenei ir šviesuomenei gamtotyros bei jos šalimų mokslų žurnalą *Kosmos*. Jau nuo 1918 m. pradžios leido pedagogikos reikalui žurnalą *Lietuvos Mokyklą*.

Mokslo ir mokymo darbą Dovydaitis toliau dirbo V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete, be religijų istorijos, čia dėstydamas dar visuotinės istorijos ir filosofijos katedrose. 1924.IX.1-1925.IX.1 buvo Teologijos-Filosofijos Fakulteto sekretorium, 1928.IX.1-1929.IX.1 Universiteto sekretorium.

Jo moksliniai ir populiarizacijos darbai spausdinti įvairiuose žurnaluose. Jie apima religijų istorijos, filosofijos, pedagogikos, literatūros istorijos, gamtos mokslo, geografijos, geologijos, paleontologijos ir kitų sričių klausimus. Už jo darbus Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultetas, Senato pritariamas, 1936 m. prof. Dovydaičiui suteikė filosofijos daktaro laipsnį.

3. Politikoje

Politikoje Dovydaitis pradėjo dalyvauti vokiečių okupacijos laikais. Vilniaus Seimo metu 1917 m. jis buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Kaip jos narys, jis 1918 m. vasario mėn. 16 dieną pasirašė Nepriklausomybės aktą. 1919 m. kovo mėn., kritiškiausiu nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimosi momentu, buvo pakviestas sudaryti III-jį Ministerių Kabinetą.

4. Religinėje ir kultūrinėje plotmėje

Dovydaitis čia dalyvavo įkurdamas ir vadovaudamas religinėms ir kultūrinėms organizacijoms. 1910 m. jis drauge su kitais įkūrė Ateitininkų organizaciją, kuriai jis rūpinasi ir iki šių dienų. Kurį laiką ėjo jos Vyriausio Vado pareigas. Kartu yra Katalikų Veikimo Centro Vyriausios Valdybos vicepirmininkas. Padeda ir Lietuvos Krikščionių Darbininkų Sąjungai bei Pavasarininkams. Dėl pastarųjų nukentėjo, nes už kalbą, pasakytą 1932 m. liepos mėn. 11 dien. Marijampolės „Pavasario“ rajono šventėje, buvo administraciniu būdu nubaustas trims mėnesiams kalėti. Dėl to Bajorų ir Marijampolės Sunkiųjų Darbų Kalėjime išbuvo pusantro mėnesio. 1936 m. pradžioje dėl rūpinimosi kitos organizacijos reikalais buvo du mėnesiu atleistas iš V. D. Universiteto.

5. Spaudos srityje

Spaudoje darbuotis Dovydaitis pradėjo tik ją atgavus, t. y. nuo 1905 metų. Pirmiausia rašė korespondencijas jau esamuose spaudos organuose: *Vilniaus Žiniose, Naujojoj Gadynėj* ir straipsnius *Draugijoje, Šaltiny, Aušrinėje,* Vilty bei jos priede. 1910 m. padėjo įsteigti *Ateitį,* o vėliau pats įsteigė ir redagavo *Lietuvos Mokyklą* (1918-1924), *Kosmos* (nuo 1920), *Logos (nuo* 1921), *Soter* (1924-1930), *Naująją Vaidilutę* (1921-1924.) Dabar teberedaguoja *Ateitį, Kosmos, Logos.* Yra atsakomasis *Darbininko* redaktorius, bendradarbiauja *Židiny, Tiesos Kely, Sotere, Naujojoj Vaidilutėj, XX-me Amžiuje* ir kt.

Be to, Pranas Dovydaitis, kaip L. K. Mokslo Akademijos atstovas, dirba viceredaktoriaus darbą *Lietuviškojoj Enciklopedijoj.*

Prof. Dovydaitis — „Kosmo" redaktorius

Steponas Kolupaila

Šiemet turime pažymėti vienas reikšmingas sukaktuves: prieš 50 metų, 1886 m. gruodžio mėn. 2 dien. Runkių kaime Marijampolės aps. gimė vienas veikliausių ir darbingiausių mūsų mokslininkų, VDU ordinarinis profesorius Pranas Dovydaitis. Lietuvos gamtininkams jis yra labai nusipelnęs, kaip gamtos mokslo žurnalo „Kosmo" įsteigėjas ir redaktorius.

Šiąja proga prisiminkime ryškiausius jo gyvenimo bruožus.

Augo Pr. Dovydaitis smulkaus ūkininko šeimoje. Vasarą ganydavo bandą, žiemą lankydavo už 5 km. Višakio Rūdos pradžios mokyklą. Runkių km. yra stambių miškų plote įsiterpęs; Judrės ir Jūrės takoskiros šiluose ir elksnose praleido savo vaikystės laiką būsimasis gamtos žurnalo redaktorius.

Didelio vargo varžomas mokėsi Pr. Dovydaitis Veiverių mokytojų seminarijoje, eksternu išlaikė baigiamuosius egzaminus Marijampolės gimnazijoje ir ėmėsi studijuoti Maskvos universitete. Per ketverius metus, 1912 m., baigė juridinį fakultetą ir pradėjo studijuoti antrame — istorijos-filologijos fakultete, kurio konkursą jau 1910 m. buvo laimėjęs už mokslo darbą „Guyau moralės mokslo kritika".

1913 m. Pr. Dovydaitis persikėlė į Vilnių „Vilties" redaguoti, o Didžiojo karo metu — į Kauną vadovauti pirmai lietuviškai gimnazijai. Dėsty-

damas gamtos mokslus, atsidėjo tiems klausimams, kurie susiduria su pasaulėžiūra (evoliucionizmas, darvinizmas, haeckelizmas).

1920 m. Pr. Dovydaitis pradėjo dėstyti Aukštuosiuose Kursuose, o nuo 1922 m. — Lietuvos Universitete. 1928 m. Teologijos-Filosofijos Fakultetas pakėlė jį ordinariniu profesorium, o 1935 m. suteikė filosofijos daktaro titulą.

Pr. Dovydaitis dalyvavo ir politiniame gyvenime: 1918 m. jis, kaip Lietuvos Tarybos narys, pasirašė vasario mėn. 16 dien. Nepriklausomybės aktą, 1919 m. buvo III ministerių kabineto pirmininku. Iki 1927 m. jis buvo renkamas Ateitininkų organizacijos vyriausiu vadu, dalyvavo ir vadovavo įvairių organizacijų konferencijose. Įsteigė ir redagavo bent penkis žurnalus, į kuriuos sugebėjo pritraukti visus gabesnius specialistus ir pats labai daug rašė iš filosofijos, pedagogikos, literatūros, religijų istorijos, gamtos filosofijos, geografijos, klimatologijos, hidrologijos, geologijos srities. Aktyviai dalyvauja svarbiausiame kolektyviniame darbe — „Lietuviškoje Enciklopedijoje“, kurioje, kaip viceredaktorius, atstovauja Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai.

1920 m. Pr. Dovydaitis įsteigė gamtos mokslų žurnalą „Kosmą“, kurį redaguoja jau 17 metų. Nuo 1929 m. „Kosmos“ turi populiarų skyrių „Gamtos Draugą“. Per keliolika metų susidarė keliolika storų tomų labai vertingos medžiagos — originalių mokslo darbų, apžvalgų, biografijų, mokslo populiarizacijos. Mūsų gamtininkams „Kosmos“ — tikras žinių lobynas. Jis išugdė visą kartą jaunųjų gamtininkų ir gamtos mokslų mėgėjų, aplink jį susispietė bendradarbių būrelis.

Nemo propheta in patria sua. Bet Lietuvos gamtininkai negali paneigti mūsų gamtos mokslui „Kosmo“ redaktoriaus nuopelnų. Todėl, pasinaudodami šio pasižymėjusio, bet kuklaus mokslo darbininko jubiliejumi, reiškiame nuoširdžiausius linkėjimus, visokeriopo pasisekimo jam ir jo redaguojamam „Kosmui“.

Svarbesnių Pr. Dovydaičio raštų sąrašas [1]

I.

RELIGIJOS ISTORIJA SU HAGIOGRAFIJA IR RELIGIJOS FILOSOFIJA.

1. Biblija ir Babelis, Kaunas 1911, 142 psl.
2. Kristaus problema, Kaunas 1914, 152 psl.
3. Jėzaus Teresė. „Naujoji Vaidilutė“, 1923 m., 167—184, 213—220, 315—324 psl.

[1] Kadangi sunku sustatyti visai tikslų Prof. Pr. Dovydaičio mokslo ir mokslo populiarizacijos raštų sąrašą, turime pasitenkinti padavę svarbesnių jo rašinių sąrašą. Bet ir šis, nors yra patikrintas paties autoriaus, nėra pilnas. Dėl to kartu su autorium už spragas labai atsiprašome. *Red.*

4. Šv. Joana Pranciška Šantalienė (de Chantal) šv. Pranciškaus Salezo draugė ir bendradarbė. „Naujoji Vaidilutė", 1923 m., 222—230, 269—282 psl.

5. Švento Pranciškaus Salezo jaunystės ir studijų metai. „Ateitis", 1923 m., 418—434 psl.

6. Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai. „Soter", 1924 m., I, 3—35 psl.

7. Marie Eugenie della Grazie ir jos kelias į Dievą. „Naujoji Vaidilutė", 1924 m., 226—237 psl.

8. Šv. Pranciškaus Salezo draugystė su šv. Joana Šantaliene ir šių dienų panseksualizmas. „Naujoji Vaidilutė", 1924 m., 24—34 psl.

9. Hugo Grotius, kaip religijos žmogus. „Soter", 1925 m., II d., 180—196 psl.

10. Romos šventosios moters pirmaisiais krikščionijos laikais. „Naujoji Vaidilutė", 1925 m., 81—88 psl.

11. Šių dienų gamtos mokslo problemos katalikiškosios programos šviesoje. „Židinys", 1925 m., 2 ns., 104—111 psl.

12. Krikščionybė ir budizmas. „Soter", 1926 m., 92—101 psl.; 1927 m., 1 ns., 68—87 psl.

13. Etimologija ir sąvoka žodžio „religija". „Soter", 1926 m., 1—18 psl.

14. Didis religinio ir visuomeninio gyvenimo reformatorius (šv. Pranciškus Asižietis). „Židinys", 1926 m., 10 ns., 173—179 psl.

15. Religijų lyginimas seniau ir dabar. „Soter.", 1927 m., 1 ns., 17—19 psl.; 2 ns. 117—145 psl.

16. Apie priešistorinio žmogaus religijos pėdsakus Europoje. „Soter", 1928 m., 1 ns., 43—74 psl.; 1929 m., 1 ns., 11—32 psl.

17. Kun. W. Schmidt'o 60 m. amžiaus sukaktuvėms paminėti. „Soter", 1928 m., 1 ns., 81—96 psl.

18. Kalėdų šventės kilmė ir plėtotė. „Soter", 1928 m., 2 ns., 188—201 psl.

19. Šių dienų mokslo persiorientavimas dėl žmogaus prigimties pracity ir dabarty. „Soter", 1930 m., 1 ns., 1—18 psl.

20. Katalikybė ir mokslas. „Židinys", 1928 m., 8—9 ns., 142—162 psl.

21. V. E. Ketteleris — tikrai modernus kunigas ir vyskupas. „Tiesos Kelias", 1927 m., 12 ns., 689—731 psl.

22. Konstantino regėjimas. „Vilties" Kalėdų priedas, 1913 m., 5—9 psl.

23. Išminčiai iš rytų ir jų žvaigždė. „Vilties" priedas, 1914 m., 2 ns., 39—42 psl.

24. Kristaus mirties chronologija. „Vilties" priedas, 1914 m., 3 ns., 65—78 psl.

25. Kristaus prisikėlimas istorijos šviesoje. „Vilties" priedas, 1914 m., 4 ns., 97—112 psl.

26. Popiežiaus primatas Kristaus mokslo ir istorijos šviesoje. „Vilties" priedas, 1914 m., 11—12 ns., 367—408 psl.

27. „Blogieji" popiežiai. „Vilties" priedas, 1915 m., 1—3 ns., 25—63 psl.

II

GAMTOS MOKSLAI, JŲ ISTORIJA IR GAMTOS FILOSOFIJA.

28. Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija. Kaunas 1914, IX 24 psl.

29. Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci) gamtininkas, technikas, išradėjas. „Kosmos", 1923 m., 2 ns., 198—216 psl

30. Šis tas apie mūsų ir ne mūsų žiemas. „Kosmos", 1923 m., 2 ns., 151—166 psl.

31. Apie šiltas ir šaltas vasaras kitur ir pas mus. „Kosmos", 1923 m., 3 ns., 258—261 psl.

32. Vulkanizmo reiškinių priežastis. „Kosmos“, 1923 m., 3 ns., 269—283 psl.

33. Jonas Rankė ir jo žmogus. „Kosmos“, 1924 m., 1 ns., 70—82 psl.

34. Oskaro Hertwigo darvinizmo kritika. „Kosmos“, 1924 m., 2 ns., 157—174 psl.

35. Aleksandras Humboldtas ir jo „Kosmos“. „Kosmos“, 1924 m., 2 ns., 183—195 psl.

36. Kaip stovi gyvijos evoliucijos problema šių dienų geologijoj ir paleontologijoj? „Kosmos“, 1924 m., 3 ns., 243—271 psl.

37. Vilimas Tomsonas (William Thomson). „Kosmos“, 1924 m., 3 ns., 294—301 psl.

38. Paukščių perėjūnų kelionės naujų tyrimų šviesoje. „Kosmos“, 1925 m., 2 ns., 85—90 psl.

39. *Baluchiterium Grangeri*, visų laikų didžiausias žemynų žinduolis. „Kosmos“, 1925 m., 4 ns., 220—224 psl.

40. Kanto santykiai su gamtos ir gretimaisiais mokslais. „Kosmos“, 1925 m., 6 ns., 317—320 psl.

41. Kanto fiziškoji geografija. „Kosmos“, 1925 m., 6 ns., 339—343 psl.

42. Kanto kosmogonija ir kosmologija tikrumos istorijos ir šių dienų mokslų šviesoje. „Kosmos“, 1925 m., 6 ns., 366—394 psl.

43. Senojo kalendoriaus galas kitur ir pas mus. „Kosmos“, 1926 m., 1 ns., 17—21 psl.

44. Priešistorinio žmogaus javai ir naminiai gyvuliai. „Kosmos“, 1926 m., 4—5 ns., 185—192 psl.

45. Apie vieną paukščių tyrimo įstaigą Lietuvos pašonėj. „Kosmos“, 1926 m., 10 ns., 403—408 psl.

46. Pasteuro asmenybės ir pasaulėžiūros keli bruožai. „Kosmos“, 1926 m., 11—12 ns., 483—493 psl.

47. Atsigimimas ir paveldėjimas. „Kosmos“, 1927 m., 2—3 ns., 49—87 psl.

48. Iš gamtos mokslo istorijos prieš Renesansą. „Kosmos“, 1927 m., 383—412 psl.

49. Vėžys — pikčiausia ir paslaptingiausia liga. „Kosmos“, 1928 m., 478—489 psl.

50. Trijų Karalių“ žvaigždė. „Kosmos“, 1928 m., 48—55 psl.

51. Lietuvos gintaras. „Kosmos“, 1929 m., 73—86 psl.; 1930 m., II, 70—73 psl.

52. Kelionės į šiaures lėktuvais. „Kosmos“, 1930 m., 124—131 psl.

53. Robinzonas Kruzė, jo autorius ir jo sala. „Kosmos“, 1931 m. II, 62—64 psl., 119—123 psl., 153—159 psl.; 1932 m., 28—32 psl.

54. Žemės ir Kosmo vanduo bei ledas „Kosmos“, 1932 m., 7—12 ns., 169—174 psl.

55. Kaip nešvarus vanduo švarinamas ir kaip jis pats apsišvarina. „Kosmos“, 1932 m., 7—12 ns., 324—328 psl.

56. Šių laikų biologų pažiūros į gyvybės reiškinius. „Logos“ 1933 m., 81—128 psl.; 1934 m. 161—187 psl.; 1935 m. 53—64 ir 125—145 psl.

57. Iš mūsų pasaulėvaizdžio istorijos. „Kosmos“, 1933 m., 7—12 ns., 161—288 psl.

58. Iš Mendelejevo biografijos. „Kosmos“, 1934 m., 1—4 ns., 35—47 psl.

59. Žemės reljefo praeities kai kurios problemos. „Kosmos“, 1934 m., 7—12 ns., 160—166 psl.

60. Gamta, gamtos mokslas ir jo suskirstymas. „Kosmos“, 1920-21 m., 3—7 psl.

61. Gamtos mokslų skema. „Kosmos“, 1920-21 m., 8—9 psl.

62. Materija, kūnai ir jų svarbiausios bendros ypatybės. „Kosmos“, 1920-21 m., 10—23 psl.

63. Pirmoji kelionė aplink žemę prieš 400 metų (1519—1522). „Kosmos“, 1920-21 m., 42—50 psl.

64. Iš fizinės geologijos. „Kosmos“, 1920-21 m., 62—70 psl.

65. Kosmogonijos hipotezės. „Kosmos“, 1920-21 m., 70—79 psl.
66. Ernestas Haeckel'is ir aplink jį. „Kosmos“, 1920-21 m. 269—291 psl.
67. Rogeris Baconas. „Kosmos“, 1922-23 m., 80—87 psl.
68. Dėl gyvulių proto. „Vilties“ priedas, 1914 m., 7 ns., 214—224 psl.; 8 ns., 226—242 psl.
69. William Harvey (biologas-medikas). „Kosmos“, 1928 m., 10—11 ns., 533—542 psl.
70. Grigas Jonas Mendelis. „Kosmos“. 1935 m., 4—6 ns., 57—76 psl.
71. Mendelio užmiršimas, prisikėlimas ir triumfas, „Kosmos“, 1935 m., 4—6 ns., 77—108 psl.
72. Simon Newcomb, „Kosmos“, 1936 m., 1—3 ns., 113—115 psl.
73. G. V. Schiaparelli, „Kosmos“, 1936 m., 1—3 ns., 115—120 psl.
74. Hugo de Vries, „Kosmos“, 1936 m., 4—6 ns., 258—264 psl.
74a. Erich Wasmann, „G. Draugas“ 1936, 9—10 ns., 129—146 psl.
74b. Jonas Reinkė. „G. Draugas“ 1936, 11 ns., 165—176 psl.
74c. A. M. Ampėrė. „G. Draugas“, 1936, 12 ns., 185 ir t:
74d. Lucien Cuénot. „Kosmos“ 1936, 7—12 ns.

III

FILOSOFIJA IR FILOSOFIJOS ISTORIJA.

75. Filosofiškos ir teleologiškos skruzdžių svetingumo problemos pagal E. Vasmano tyrinėjimus. „Logos“, 1923 m., 1—2 ns., 81—94 psl.
76. Hugo Grotiaus pirmatakai. „Logos“, 1926 m., 1 ns., 107—119 psl.
77. Šių dienų dorinės problemos. „Logos“, 1925 m., 1 ns., 26—31 psl.
78. Guyau moralės mokslo kritika. „Logos“, 1926 m., 2 ns., 224—249 psl.; 3 ns., 308—332 psl. „Kritika etičeskoj sistem Guyau“.
79. Šių dienų filosofinės pasaulėžiūros kovų laukas. „Židinys“. 1926 m., 1 ns., 22—34 psl.; 4 ns., 213—219 psl.; 6—7 ns., 389—396 psl.; 8—9 ns., 24—35 psl.
80. Organizmo ir gyvybės idėja šių dienų biofilosofijoj. „Logos“ 1928 m., 1 ns., 85—112 psl.
81. Erich Becher (1882—1929). „Logos“. 1929 m., 1 ns., 98—109 psl.

IV

PEDAGOGIKA IR PEDAGOGIKOS ISTORIJA.

82. Descendencijos (evoliucijos) teorija mokykloje. „Lietuvos Mokykla“, 1923 m., 17—22 psl.
83. Robinzonas Kruzė — jaunimo skaitymai. „Lietuvos Mokykla“, 1923 m., 162—168 psl.
84. Apie auklėjimo mokslo ir darbo principus moderniosios ir krikščioniškosios pasaulėžvalgos šviesoje. „Lietuvos Mokykla“, 1924 m., 53—58 psl.
85. Kultūra, religija, mokykla, Kaunas, 1930 m., 32 psl.
86. Kuo yra Dantė pedagogui? „Lietuvos Mokykla“, 1922 m., 12—15 psl.
87. Don Bosco — jaunimo draugas ir auklėtojas. „Lietuvos Mokykla“, 1922 m., 326—331 psl.
88. Kultūra, auklėjimas, religija (pagal prof. Wunderlę). „Lietuvos Mokykla“, 1921 m., 1—15 psl.
89. Pedagogikos mokslas ir jo padėtis kitų mokslų tarpe. (pagal prof. R. S.ölzlę). „Lietuvos Mokykla“, 1921 m., 49—62 psl.
90. Dėl lotynų kalbos skaitymų gimnazijoje. „Lietuvos Mokykla“. 1919 m., 39—45 psl.

91. Pedagogikos šventasis — Jonas de la Salle. „Lietuvos Mokykla“, 1919-20 m., 184—202 psl.

92. Ottonas Willmann'as (1839. IV. 24. 1919). „Lietuvos Mokykla“, 1919-20 m., 203—222 p.

93. Koedukacija aukštesniose mokyklose. „Lietuvos Mokykla“. 1919-20 m., 231—239 psl.

94. Marijos Pečkauskaitės laiškai Prof. Pr. Dovydaičiui. „Athenaeum“ 1935 m.

95. Erazmas Roterdamiškis. „Lietuvos Mokykla“ 1936, 12 ns.

V

KULTŪROS ISTORIJA IR ISTORIJOS FILOSOFIJA.

96. Istorijos filosofija ir jos problemos. „Vilties“ priedas, 1914 m., 9—10 ns., 273—334 psl.

97. Jonas Husas. Faktai ir principai. „Vilties“ priedas, 1915 m., 4 ns.

98. Istorijos filosofija ir jos problemos. „Logos“, 1932 m., 97—144 psl.

99. Lyčių kova dėl primato. „Naujoji Vaidilutė“, 1933 m., 7 ns., 257—283 psl.

VI

VISUOMENINIAI MOKSLAI.

100. Garcia Morenas — didis valstybininkas. „Ateitis“, 1923 m., 199—210 psl.

101. Krikščioniško solidarizmo socialekonominė sistema. „Logos“, 1927 m., 1 ns., 83—91 psl.

102. Ketteler'is — socialinis vyskupas. Krikščionis Demokratas. „Logos“, 1927 m., 3—5 ns., 171—188 psl.

103. Apie tai, kaip prieita, kur atsirado „Aušrinė“. „Ateitis“ 1935 m., ns. 5—12, 204—208, 265—269, 334—340, 398—405, 461—468 528—536 psl.

105. Medžiaga kai kieno biografijai (Apie Vysk. K. Paltaroko jaunystę). „Ateitis“, 1936 m., ns., 80—85, 121—129, 170—174, 213—217 psl.

VII

BIO-BIBLIOGRAFIJA:

„Kosmos“ 1930 m. — „Rytas“ 1931 m. nr. 60, „Lietuvos Universitetas 1922—1927“, psl. 312—314. — „Ateitis“ 1927 m. nr. 1 ir 1929 m. nr. 4.

Dogelis P., Mano gyvenimo prisiminimai, Kaunas, 1936.

Grigaitis I., M. I. C., Prof. Pranas Dovydaitis: Jo 50-čių metų sukakties proga. „Lietuvos Mokykla“, 1936 m., 5 ns., 349—358 psl., „Ateitis“ 1936 m. 12 ns.

Šalkauskis St., Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime. „Židinys“, 1936 m. 11 ns., 413-424.

Prof. Dr. Pr. Dovydaičio 50 metų sukakties proga „Ateitis“ savo redaktoriui pagerbti išleido specialų numerį (1936 m., 12 ns.), kuriame tarp kitko rašo Vyskupai K. Paltarokas ir M. Reinys, Profesoriai St. Šalkauskis, K. Pakštas, St. Kolupaila, A. Puodžiukynas, Kun. M. Krupavičius, L. Gira. Su paveikslais.

MŪSŲ DARBAI

TURINYS

Vyr. asist. kun. Stasys YLA
V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto narys
II-sis L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimas

Antrasis L. K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas

Įvykęs Kaune 1936 m. vasario mėn. 24 ir 25 dien

Stasys Yla

Suvažiavimą organizavo L. K. Mokslo Akademija, kuri tam tikslui buvo išrinkusi organizacinį komitetą iš kan. *Pr. Penkausko* (pirm.), prof. Dr. *J. Ereto* (vicepirm.) ir Dr. *Č. Pakucko* (sekr.). Suvažiavimas įvyko Kaune, Metropolijos Kunigų Seminarijos rūmuose. Dalyvių buvo arti 550, iš jų apie 400 vyrų (jų tarpe maždaug 100 kunigų ir apie 30 vienuolių). Moterų buvo 142, iš jų apie 40 įvairių kongregacijų vienuolių. Maždaug ⅗ dalyvių buvo atvykę iš provincijos. (Pirmame, 1933 m. įvykusiame, suvažiavime dalyvavo apie 300 asmenų).

Pirmadienis, vasario mėn. 24 dien.

A. ATIDAROMASIS PLENUMO POSĖDIS.

9 val. 30 min. Seminarijos didžiojoje salėje, gausiai prisirinkus profesorių, mokytojų, kunigų, gydytojų, teisininkų, studentų ir kitokių inteligentų, buvo pradėtas II L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimas.

Išklausyta Metropolijos Kunigų Seminarijos choro, vedamo kun. Dr. *A. Adomaičio*, kantatos: In nomine Jesu — J. Gallaus (1550—1591) ir Cantate Domino — L. Hasslerio (1564—1612). Toliau L. K. Mokslo Akademijos pirmininkas prel. *A. Dambrauskas-Jakštas* atidarė patį suvažiavimą.

Į garbės prezidiumą buvo pakviesti: J. E. Kauno Arkivyskupas Metropolitas *J. Skvireckas*, J. E. Panevėžio Vyskupas *K. Paltarokas*, J. E. Telšių Vyskupas *J. Staugaitis*, J. E. Vyskupas *P. Pr. Būčys*, J. E. Vysk. *M. Reinys*, šv. Tėvo nunciatūros atstovas Dr. *Samorė*, V. D. U. Teologijos-Filosofijos Fakulteto dekanas prof. Dr. *Pr. Kuraitis*, prof. Dr. *St. Šalkauskis* ir prof. Dr. *Pr. Dovydaitis*.

Darbo prezidiumą sudarė: Dr. *O. Norušytė*, doc. Dr. *A. Salys* ir gimnazijos direktorius *K. Šapalas* (Šakiai), o sekretoriatą — priv. doc. Dr. *A. Maceina* ir vyr. asist. kun. *St. Yla*.

Atidaromoji kalba.

Atidarydamas suvažiavimą, prel. *Dambrauskas-Jakštas* pasakė šią kalbą:

Ekscelencijos, garbusis Apaštališko Sosto atstove, suvažiavimo dalyviai!

Nuoširdžiai džiaugiuosi, turėdamas laimę atidaryti šį taip gausų L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą. Iš eilės jis yra antras. Pirmasis, kaip sveiki, tur būt, atsimenate, yr buvęs prieš trejetą metų, būtent 1933 m. Ir uždavinys buvo kuklus — suburti mūsų mokslo pajėgas ir sudaryti mokslo mėgėjų auditoriją, mielai pritariančią suvažiavimo rengėjų pastangoms. Reikia pasakyti, kad tos pastangos nenuėjo niekais. Plačiai paskleisti pakvietimai rado visuomenėje atgarsio: prie vietos katalikų mokslo vyrų prisidėjo nemaža ir atvykusių iš provincijos. Tuo būdu susidarė gražus katalikų mokslininkų kadras ir mokslo klausimais susidomėjusi auditorija. Sykį susiformavęs, šis kadras ne tik išliko ir po suvažiavimo, bet ir išleisdamas pirmą *„Suvažiavimo Darbų“* tomą, prisistatė platesnei mūsų visuomenei. Ji šį leidinį pastebėjo ir gyviau juo susidomėjo, nes pajuto čia rimtą pasiryžimą stiprinti mūsų tautos intelektualinį pajėgumą ir drąsiai aikštėn kelti opius šių dienų kultūros klausimus.

Tie svarbūs klausimai nutarta įtraukti ir šio suvažiavimo programon ir plačiau pagvildenti, nes jie, galima sakyti, yra glaudžiai susipynę su šiandieninių socialinių krizių pagrindais. Šitas šiandieną visur skaudžiai jaučiamas kriziškumas jau daug kur pasaulyje nuodugniai yra svarstomas. Jis reikalingas platesnio panagrinėjimo ir pas mus. Taigi, mes ir jaučiamės turį priedermių atidžiau pažvelgti į ją ir specifiškus jos apsireiškimus Lietuvoje.

Todėl, organizuodamas šį antrą L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą, mūsų mokslo vyrų kolektyvas pasirinko visai konkretų uždavinį *nušviesti šių dienų dvasinę kultūros krizę.*

Kaip iš suvažiavimo programos matyti, ši problema, kaip raudona gija, žymu visuose suvažiavimo darbuose. Kad gerbiamiesiems klausytojams būtų lengviau orientuotis, *plenumo posėdyje,* dar kartą bus iškeltas Europos kultūros išeitasis kelias, o dabarties reiškiniai bus vertinami pagal vienintelį mums dar likusį tvirtą mokslą — katalikų pažiūrą į pasaulį. Klausimai, kurie atidaromajame posėdyje bus svarstomi apskritai, *sekcijose* bus gvildenami specialiniais atžvilgiais, nes šiandieną beveik nėra gyvenimo bei mokslo srities, kuri nebūtų šiaip ar taip sukrėsta ir nereikalautų naujo pagilinto jos nušvietimo.

Žinoma, mes, šio suvažiavimo rengėjai, nemanome pasiimtąją problemą tobulai patys išspręsti. Mes jaučiamės esą reikalingi Tamstų visų paramos, kad gelėtume Lietuvos gyvenimą pakreipti nors bent kiek į tinkamesnę vagą bei labiau jį suprasminti. Dėl to mes ir kreipiamės į Jus, gerbiamieji dalyviai, prašydami neatsisakyti paremti šio suvažiavimo darbus savo prityrimu, mokslu, sugestijomis, turimąja medžiaga ir visu tuo, kas aiškiai galėtų nušviesti kalbamąją problemą. Už tą paramą mes Tamstoms iš anksto nuoširdžiai dėkojame.

Pasirinkdami nurodytąją temą, mes nenagrinėsime jos abstrakčiai, be sąryšio su mūsų tautos gyvenimu. Priešingai, mes iš pat pradžios laikėmės tos nuomonės, kad kritiškas Europos kultūros nagrinėjimas turėtų sudaryti tą formą, kurioje lengviau pavyktų *atjausti mūsų dvasios raidos audinys.* Tikimės, kad šis bendrasis nagrinėjimas paskatins ne vieną ir iš Tamstos pastudijuoti idėjinę mūsų tautos istoriją, patvirtėti mūsų kultūros gyvenimą, jo ideologinius pagrindus, o ypačiai tuos principus, kurie nulemia tautos bei valstybės likimą.

Suprantama, nepamiršome mes šiame suvažiavime nė kitų *lituanistikos dalykų,* kaip tai sveiki galite matyti iš suvažiavimo programos. Manome, kad ir iš Tamstų ne vienas prisidėsite iškeltoms temoms praplėsti ir pagilinti.

Būsime laimingi, jei šis suvažiavimas pažadins Tamstas *pagilinti savo ideologinę orientaciją, pagausinti savo gimtojo krašto pažinimą* ir apskritai *sustiprinti tuo intelektualinį savo tautos paiėgumą.* Šis darbas ir svarbus ir garbingas, nes nejudintų dirvonų pas mus yra daug, o darbininkų neperdaugiausia. Taigi, turime garbę nuoširdžiai į jį visus Tamstas kviesti. Tiems

gi, kurie, mūsų kvietimų paklausę, į šį suvažiavimą atvyko ir tuo ar kitu būdu prie jo ruošimo prisidėjote, aš laikau savo brangia priedermė L. K. Mokslo Akademijos vardu pareikšti nuoširdų padėkos žodį. Dėkoju taipgi šių rūmų šeimininkams, maloniai mus priglaudusiems, ir p. p. paskaitininkams ir referentams, neatsisakiusiems savo žiniomis su mumis pasidalyti. ir saldžiabalsiams choristams, žavėjusiems mus savo dainomis ir visiems dalyviams, o ypačiai prakilniems mūsų garbės svečiams — Ekscelencijoms. kurių dalyvavimas šioje mokslo šventėje teikia jai ypatingos reikšmės.

Šiuo skelbiu II L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą atidarytą.

Toliau pirmininkaująs *A. Salys* ir pasiūlo *suvažiavimui šį reguliaminą:*

1. Suvažiavimas tvarkomas šio reguliamino, kuris privalomas tiek plenumo, tiek sekcijų posėdžiuose.
2. Reguliamino vykdymu rūpinasi suvažiavimo (sekcijos) darbo prezidiumas.
3. Dalyviai gauna žodį šio reguliamino ribose.
4. Dalyviai tuo pačiu klausimu gali kalbėti ne daugiau kaip du kartus. Balsas duodamas įsirašiusiems prezidiume iš eilės. Paskutinis žodis pri klauso prelegentui.

   P a s t a b a: Faktinėms pataisoms, pastaboms dėl tvarkos, asmens klausimu ir nepaprastiems pranešimams balsas duodamas be eilės.

5. Kalbama iš paskirtos vietos.

   P a s t a b a: Prezidiumui leidus, galima kalbėti ir iš savo vietos.

6. Kalbėtojai žodžio prašo raštu. Suvažiavimo nutarimu kalbėtojų eilė gali būti uždaryta ir kalbėjimo laikas apribotas.
7. Pirmininkas turi teisę daryti pastabų kalbėtojui, jei šis: a) nesilaiko nustatyos tvarkos, b) kalba ne į temą arba kartoja pasakytas mintis, c) savo kalba ką nors įžeidžia.
8. Garbės prezidiumo nariai gali sveikinti žodžiu, kiti sveikina raštu.
9. Suvažiavimui vadovauja ir atsovauja darbo prezidiumas. Be darbo prezidiumo, tikslesniam suvažiavimo darbų tvarkymui gali būti renkamos komisijos.
10. Prezidiumas ir komisiios veikia tik suvažiavimo sesijos metu.
11. Visi reikalai, kurie priklauso išrinktų'ų komisiių kompetencijai, bet jose neapsvarstyti, suvažiavimo plenumo nenagrinėjami.
12. Visi sumanymai, rezoliucijos ir pasiūlymai paduodami raštu.
13. Nutarimai priimami paprastu balsų daugumu. Balsuoti gali visi, turį antspauduotą suvažiavimo programą.
14. Paskaitų ilgumas 45 min., pranešimo — 20 min. Paskaitai prailginti reikalingas suvažiavimo (sekcijos) sutikimas.

Reguliaminas priimamas be pataisų.

Sveikinimai.

Sveikinimų gausu. Per prel. *A. Dambrauską-Jakštą,* pats dėl nesveikatos negalėdamas atvykti, suvažiavimą sveikino *Respublikos Prezidentas Antanas Smetona.*

Žodžiu pirmas sveikina J. E. Kauno Arkivyskupo įgaliotas *viso Lietuvos Episkopato* vardu J. E. Telšių Vysk. *J. Staugaitis:* Lietuvos vyskupams malonu sveikinti katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą. Katalikų. Kodėl? Mokslas juk turėtų būti bespalvis. Tačiau taip nėra. Moksle

daug reikšmės turi idėjos, o idėjos gimsta mokslininkų kabinetuose. Idėjos lemia gyvenimą. Visuomenė remiasi mokslininkų skelbiamomis idėjomis. Mes gyvename toliau nuo Vakarų Europos mokslo pažangos: pas mus kartais yra populiaru, kas ten jau atgyvenę ir atmesta. Dėl to ir mūsų mokslininkai turi budėti mokslo pažangos atžvilgiu ir žiūrėti, kad mokslas nebūtų naudojamas piktam. Šis mokslininkų suvažiavimas turi du uždaviniu: spręsti pasirinktąsias problemas ir paskatinti kitus labiau susidomėti pačiu mokslu. Šiuos uždavinius sprendžiant, Ekscelencija ir linki viso Episkopato vardu pasisekimo ir Dievo palaimos.

Katalikų Universiteto vadovybės vardu suvažiavimą sveikina J. E. vysk. *M. Reinys:* Katalikų Universitetas dar neveikia, pastebi Ekscelencija, bet Episkopatas pavedė jo reikalais rūpintis tam tikram kolektyvui. Didelių įstaigų atsiradimas nėra lengvas. Katalikų Universitetui džiugu, kad katalikai mokslininkai ryžtasi nagrinėti bendras problemas, nes katalikas mokslininkas negali užsidaryti tik savo specialybėje. Iškylančios gyvenime problemos, ypačiai auklėjimo, nėra tik teorinės. Jos įsibrauna į visą praktiką. Mūsų tautos egzistencija bus patikrinta tik kultūros aukštumu. Tai verčia katalikus mokslininkus susirūpinti ne tik grynojo mokslo, bet ir žmonių bei tautos egzistencijos klausimais. Katalikybė, kaip sintetinė pasaulėžiūra, čia nurodo pagrindines gaires.

J. E. vysk. *P. Būčys,* sveikindamas *T. T. Marijonų vardu,* pastebi: Mes gyvename tuo laiku, kada apgailestaujama, kad mokslas savu laiku klestėjo vienuolynuose. Vienuolynų yra ir Lietuvoje. Tėvo Marijonų vardu Ekscelencija žada daryti mokslui visa, ką tik galės.

V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto vardu sveikina dekanas prof. Dr. *Pr. Kuraitis.* Jis pastebi, kad daugumas šiame suvažiavime keliamų klausimų artimi ir Teologijos-Filosofijos Fakultetui. Dėl to fakultetas ir linki, kad šie klausimai būtų naudingi ir aktualiai paliesti, kad fakulteto darbas būtų papildytas ir išplėstas.

Raštu ir telegramomis sveikino J. E. švietimo ministeris prof. *J. Tonkūnas,* J. E. arkivysk. *Pr. Karevičius,* J. E. vysk. *A. Karosas,* J. M. VDU rektorius prof. *M. Römeris,* Komercijos Instituto Klaipėdoje rektorius *E. Galvanauskas,* kariuomenės vadas pulk. *Raštikis,* Vilniaus Vytauto Didžiojo Gimnazijos direktorius *M. Šikšnys,* Lietuvių Mokslo Draugijos Pirmininkas Vilniuje mons. Dr. *A. Viskanta,* prof. *Vl. Čepinskis,* daug organizacijų ir privačių asmenų.

J. E. švietimo ministeris *prof. J. Tonkūnas* telegrama:

> Sveikinu Antrąjį Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą ir linkiu vaisingo darbo.

J. E. arkivyskupas *Pr. Karevičius M. I. C.* (Marijampolė) laišku:

Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą nuoširdžiai sveikinu ir linkiu jam Dievo palaimos mūsų tautoje sėkmingai tikrąjį mokslą paskleisti ir giliau įleisti jam šaknis.

J. E. vyskupas *A. Karosas* (Vilkaviškis) laišku:

Asmeniškai Suvažiavime dalyvauti negaliu. Todėl bent šiuo raštu sveikinu Garbingąjį Suvažiavimą ir laiminu jo darbus bei pasiryžimus katalikiškos kultūros dirvoje.

Kariuomenės vadas pulk. *Raštikis* telegrama:

Negalėdamas asmeniškai dalyvauti, nuoširdžiai dėkoju už kvietimą. Sveikinu Suvažiavimo dalyvius ir prašau priimti mano širdingiausius linkėjimus.

VDU rektorius prof. *M. Römeris* laišku:

Širdingai dėkodamas už pakvietimą ir gailėdamasis negalėdamas dalyvauti Suvažiavimo plenumo posėdžio atidaryme, aš Vytauto Didžiojo Universiteto vardu, kaip jo rektorius, ir drauge savo vardu asmeniškai turiu garbę Suvažiavimą pasveikinti ir jam vaisingo darbo linkėjimus pareikšti. Mano atstovaujamas aukštasis akademinis Lietuvos mokslas, kurio glėbyje yra ir žydi ir tikrasis katalikų mokslas, kurio dogmatinis bažnytinis tikslumas yra laiduojamas tam tikra Teologijos-Filosofijos Fakulteto konstrukcija, džiaugiasi kiekviena rimta mokslo darbo iniciatyva ir tuo pačiu aukštai vertina šį Suvažiavimą.

Vilniaus Vytauto Didžiojo Gimnazijos direktorius *M. Šikšnys* laišku:

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos vardu sveikinu II Lietuvių Katalikų Mokslininkų Suvažiavimą ir nuoširdžiai linkiu jam vaisingos darbuotės mokslo ir Tėvynės labui.

Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos pirmininkas šambelionas Dr. *A. Viskanta* (Vilnius) laišku:

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų antrajam suvažiavimui linkiu Lietuvių Mokslo Draugijos ir savo vardu vaisingų darbų.

Prof. *V. Čepinskis* telegrama:

Negalėdamas dalyvauti suvažiavime, prašau priimti mano nuoširdžiausius linkėjimus sėkmingos darbuotės ypačiai šių dienų dvasios krizės priežasčių išaiškinime.

Kun. *J. Navickas M. I. C.* Marijanopolio Kolegijos Jungt. Amerikos Valstybėse vardu sveikindamas pastebi:

Jeigu suvažiavimas tikrai susirūpintų lietuvių katalikų mokslininkų darbuote ir imtųsi aktyviai veikti bendromis jėgomis, tai ir mes prisidėtume kaip savo darbu, taip ir finansais.

Suvažiavimas iš savo pusės nutarė pasveikinti Jo Šventenybę Popiežių *Pijų XI*, J. E. *Estijos* įgaliotą *ministerį* Lietuvai Estų tautos nepriklausomybės šventės proga vasario mėn. 24 dien. ir atsveikinti J. E. Respublikos Prezidentą *Ant. Smetoną*, J. E. švietimo ministerį prof. *J. Tonkūną*, vilniečius — dir. *M. Šikšnį* ir kun. Dr. *A. Viskantą*. Taip pat pavedė L. K. Mokslo Akademijos Valdybai padėkoti ir kitiems už sveikinimus.

Šventajam Tėvui išsiųsta tokia telegrama:

> Penki šimtai lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų Kaune, susirinkę į II Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų Suvažiavimą, nagrinėti šių dienų dvasios krizės ir ieškoti priemonių jai nugalėti, siunčia krikščionybės Tėvui, aukštajam mokslo Globėjui savo sūniško atsidavimo jausmus ir prašo suteikti jiems ir savo darbams apaštališką palaiminimą.

Į šį pasveikinimą Akademijos pirmininkas 1936 m. kovo mėn. 5 d. yra gavęs tokį *kardinolo Pacellio* pasirašytą atsakymą:

> Monseigneur Alexandre Dambrauskas, Président de l'Académie des Sciences, Kaunas.
>
> J'ai l'honneur et le plaisir de vous informer que le Saint Père a agréé avec une spéciale bienveillance l'expression des sentiments de piété filiale que cinq cents catholiques lithuaniens réunis au second Congrès des intellectuels de ce Pays Lui ont adressés par l'intermédiaire de la Nonciature Apostolique à Kaunas.
>
> Sa Sainteté vous en est paternellement reconnaissante ainsi qu'à tous les Congressistes, heureuse de voir avec quel zèle vous vous appliquez à enrichir l'étude de la science de l'appui et des lumières de la foi.
>
> Comme gage de Sa paternelle bienveillance et des faveurs divines pour vos travaux le Souverain Pontife envoie de coeur à tous la Bénédiction Apostolique implorée.
>
> Veuillez agréer, Monseigneur, l'assurance de mon religieux dévouement. *Eugenius Kard. Pacelli*

Mokslinės literatūros paroda.

Pirmojo plenumo posėdžio metu buvo atidaryta *katalikų mokslinės literatūros paroda.* Veikalai ir leidiniai, atsiųstieji parodai, buvo išstatyti Metropolijos Kunigų Seminarijos didžiojoje salėje.

Plačiausiai parodoje buvo paminėti jubiliatų prel. *A. Dambrausko-Jakšto* (75 m.), vysk. *K. Paltaroko* (60 m.), prof. Dr. *St. Šalkauskio* (50 m.) ir prof. Dr. *Pr. Dovydaičio* (50 m.) darbai[1].

Taip pat buvo išstatyta jau mirusių *Marijos Pečkauskaitės* ir prof. *Pil. Butkevičiaus* nuo 1933 metų išspausdinti veikalai ar nauji leidiniai.

Literatūrą, pasirodžiusią po pirmojo suvažiavimo (1933 m.), išstatė šie autoriai: vysk. Būčys, K. Pakštas, St. Kolupaila, vysk. M. Reinys, Pr. Kuraitis, P. Malakauskis, A. Maliauskis, A. Salys, B. Šivickis, K. Šalkauskis, J. Eretas, J. Dalinkevičius, S. Antanaitis, Č. Pakuckas, M. Ivanauskas, A. Šapoka, S. Sužiedėlis, Z. Ivinskis, A. Kučinskas, J. Grinius, R. Petrušauskienė, J. Ambrazevičius, prel. K. Jasėnas, Pr. Brenderis, Vikt. Kamantauskas, sesuo Ričarda, J. Talmantas, Ign. Malinauskas, Ign. Skrupskelis, J. Keliuotis, tėvas V. Andriuškevičius S. S., J. Mičiulis, O. Norušytė, Pr. Dielininkaitis, Tėvai Jėzuitai, J. Penkauskas, Pr. Mantvydas, Ant. Macei

[1] Apie sukaktuvininkus ž. 433 psl.

na, sesuo Dolorosa, tėvas St. Gruodis S. J., Pr. Venckus, prel. J. Naujokas, St. Yla, V. Padolskis, T. Andriuška S. J., M. Vaitkus. J. Juodaitis, Seserys Kazimierietės, Tėvai Marijonai ir kt.

Paskaitos

Po to eina paskaitos apie suvažiavimo problemą — *šių dienų dvasios krizę.*

Pirmas kalbėjo prof. *Dr. J. Eretas* Jis nurodė *Kelią ir etapus į šių dienų dvasios krizę* (ž. 3 psl.). Privedęs klausytojus prie dabarties slenksčio, referentas perdavė žodį prof. Dr. St. *Šalkauskiui,* kuris gvildeno sisteminę šio klausimo pusę, kalbėdamas apie *Ideologinius dabarties krizių pagrindus ir katalikiškąją pasaulėžiūrą*" (ž. 45 psl.)[1].

Po paskaitų įvyko įdomios diskusijos, kuriose dalyvavo vysk. *P. Būčys* (Telšiai), kun. Dr. *V. Brizgys* (K. Naumiestis), red. *J. Keliuotis* ir kt.

Kadangi katalikiškoji Lietuva pirmą kartą nagrinėjo šią visiems rūpimą problemą, kuriai suvažiavime buvo paskirta centrinė vieta, tai tiek referentai, tiek diskusijose dalyvavę buvo atidžiai išklausyti.

B. SEKCIJŲ POSĖDŽIAI

Po pietų, 16 val., toje pačioje Kunigų Seminarijoje prasidėjo sekcijų posėdžiai. Posėdžiavo keturios sekcijos: Filosofijos-pedagogikos, Istorijos, Socialinių bei Ekonominių mokslų ir jungtinė Medicinos ir Teologijos.

a. Filosofijos-pedagogikos sekcija.

Filosofijos-pedagogikos sekcijos posėdį, įvykusiame Bažnytiniame meno muziejuje, kuriame dalyvavo 140 asmenų, atidarė Dr. *A. Maceina,* pažymėdamas, kad šita jungtinė filosofijos ir pedagogikos sekcija atitinka tam glaudžiam sąryšiui, kuris yra tarp pedagogikos ir filosofijos arba pasaulėžiūros apskritai. Iš kitos pusės, dvilypė sekcija yra reikšminga ir dabartiniam Lietuvos gyvenimui. Pedagoginis sąjūdis mūsų šalyje kas kartą darosi vis gyvesnis ir platesnis. Tuo tarpu filosofinio sąjūdžio dar beveik visai nėra. Todėl ir ši dvilypė sekcija turi du pagrindiniu uždaviniu: palaikyti prasidėjusį pedagoginį sąjūdį ir pradėti filosofinį.

Sekcijos darbams tvarkyti kviečiamas gimn. mok. P. *Makutėnas* (Raseiniai). Sekretoriauja Dr. *A. Maceina.*

J. E. vysk. *M. Reinys* (Vilkaviškis) skaitė paskaitą *Subjektyvaus objektyvaus problema* (ž. 145 psl.), Dr. *A. Maceina — Ideologiniai dabarties pedagogikos pagrindai* (ž. 159 psl.).

Diskusijose dėl paskaitų dalyvavo gimn. direkt. *Ign. Malinauskas,*

[1] Apie Prof. St. Šalkauskį ž. 439 psl.

mok. *Makutėnas,* Dr. O. *Norušytė,* Dr. *J. Pankauskas.* Diskusijų metu buvo pageidauta šalia prasidėjusio pedagoginio sąjūdžio palaikyti ir gaivinti taip pat ir psichologinių problemų sprendimą, nes psichologijos padėjimas dabar daug neaiškesnis, kaip pedagogikos. Naujos psichologijos kryptys, kaip visumos arba struktūros psichologija, dar nėra aiškiai susikristalizavusios ir todėl jas lengvai galima priskirti tokiai pasaulėžiūrai, kuriai jos iš tikrųjų nepriklauso.

Į sekcijos vadovybę išrinkta: Dr. O. *Norušytė,* dir. Ign. *Malinauskas* ir Dr. A. *Maceina.*

b. Istorijos sekcija.

Istorijos sekcija posėdžiavo Seminarijos bibliotekoje. Posėdį atidarė kan. doc. *Pr. Penkauskas.* Jį vesti pakvietė doc. Dr. *Z. Ivinskį,* o sekretoriauti stud. *Br. Jušką.*

Paskaitą skaitė prof. Dr. *Totoraitis* M. I. C. (Marijampolė) *Būdingieji Sūduvos arba Užnemunės istorijos bruožai* (ž. 259 psl.).

Diskusijoje kan. *Dogelis* paklausė dėl Sūduvos vardo. Doc. Dr. A. *Salys* pareiškia, kad Sudaviją, iš Dusburgo *Sudowia,* reikia vadinti Sūduva, nes to paties chronisto ir Lietuva rašoma *Letowia.* Dėl šaknies balsio ilgumo plg. Užnemunės upėvardį *Sūdonia.* Toliau dar jis klausė, kiek toli galėjo siekti Sūduvos ribos į pietus. Tėvas *Bizauskas* O. F. M. (Kretinga) klausė, ar Pietario apysaka istoriška. Prelegentas atsakė, kad apysaka autoriaus fantazijos padaras. O į Sūduvą kolonistai vyko ne tik iš Žemaičių, bet ir iš kitur. Profesorius toliau pareiškė, kad geriausiai kolonistų kilmę parodytų tarmės. Toliau klausė p. *Liulevičius* (Šakiai) dėl vietų senumo. Prelegentas pareiškė dėl Šakių, kad 1595 m. toje vietoje gyveno Šakaičiai, o nuo jų ir Šakių pavadinimas.

Toliau Vyr. asist. *A. Šapoka* pareiškė, kad girių atsiradimas nekilo iš sūduvių išnaikinimo, bet čia ir anksčiau nebuvę gyventojų. Profesorius atsakė, kad seniau buvę gyvenama, — rodo piliakalniai. Vokiečių „latrunculi" plėšė šį kraštą. Bet jau „vegeberichtuose" nematyti, kad Sūduva būtų gyvenama; tačiau Seirijuose vokiečiai radę daug žmonių ir šieno. Vėliau ir Lietuvos šaltiniai rodo, kad Sūduvoje būta gyventojų. Vytauto laikais ginčas su Ordinu dėl gyventojų nedaug ką įrodo. Dėl Šapokos teigimo, kad Ordinas neišnaikinęs sūduvių, nes jų visai nebuvę, prof. *Totoraitis* pasisakė priešingai. Dr. *Salys* pabrėžė, pasirėmęs tarmėmis, kad dabartinių dzūkų ir kapsų protėviai bus atsikėlę nuo Vilniaus, o zanavykai — nuo Vilkijos. Be to šaltininis Sūduvis Gedetes, Jedetes, lietuviškai vadintinas Gedžiotas. Dr. *Salys ir* pasisakė prieš *Šapoką,* nes Dusburgas mini Sūduvos vietoves, o Volynės metraštis mini, kad sūduviai buvę išnaikinti. *Šapoka* sako, kad nežinoma nė vieno žygio į Sūduvą iš Ordino pusės. *Salys:* — kad žygių buvo padaryta, žinoma, net Dusburgas aiškiai

mini sūduvių į nelaisvę išvedimą. Pagaliau prof. *Totoraitis* kalbėjo apie Sūduvos pietinę sieną, kuri ėjusi gana toli. Dr. *Z. Ivinskis* pranešė, kad prof. *Totoraitis* rašo didelę monografiją apie Sūduvą.

Po pertraukos Dr. *M. Rugienienė* skaitė referatą apie *Žemaičių christianizaciją* (ž. 1936 m. *Athenaeum'o* 1 sąs., 3—64 psl.). Po referato ėjo diskusijos.

P. Šapoka klausė, kodėl 1387 m. nebuvo krikštijami žemaičiai, kai krikštijo aukštaičius. Jogaila Lietuvos krikštui taip pat turėjo reikšmės. Prelegentė atsakė, kad Žemaičių krikštyti nespėjo, nes neturėjo žmonių. Be to, prelegentė visai nepaneigė Jogailos nuopelnų, bet labiau akcentavo Vytauto nuopelnus.

Prof. *Totoraitis* klausė apie bažnyčių statybą, mat, sakoma, kad Kėdainių bažnyčia kryžiuočių statyta. Dr. *Salys* pasisakė, kad XIV a. vargiai ir patys Kėdainiai buvę, nes jų vardas kilęs iš asmenvardžio Kėdainis. Tokio kilimo vietovardžiai nėra labai seni. Mok. *Sužiedėlis* (Kėdainiai) pasisakė, kad Kėdainiai nesena vietovė ir apie vokiečių bažnyčią negali būti kalbos. Dr. *Z. Ivinskis* pasisakė, kad sunku Jogailą laikyti lenku ir kad jis nebūtų rūpinęsis lietuvių reikalais. Jam tie dalykai rūpėjo. Žinoma, jo reikšmė žemaičių krikštui mažesnė, kaip aukštaičių.

Doc. *Penkauskas* referavo apie istorijos sekciją ir pageidavo išrinkti nuolatinę jos vadovybę. Į ją išrenkama: prof. Dr. *Totoraitis,* doc. *Pr. Penkauskas,* Dr. *M. Ruginienė,* Dr. *Z. Ivinskis* ir *A. Šapoka.*

Posėdžio tęsinys (1937 m. vasario mėn. 25 dien.).

Vyr. asist. *A. Šapoka* referavo *apie tyrinėjimo sąlygas, kuriose Lietuvos istorikui tenka dirbti.* Tarp kitko pažymėjo, kad tarp istorikų nėra kontakto, neturi bendrą organo, sunku prieiti prie šaltinių.

Kun. *Palubinskas* (Marijampolė) siūlė užmegsti santykius su Vilniaus ir Prūsų istorikais lietuviais, kuriems šaltiniai lengviau prieinami. *S. Sužiedėlis* (Kėdainiai) pareiškė, kad istorijos darbininkų yra, bet jie neorganizuoti. Reikia istorikų kolektyvo. Istorikų gali būti dvi grupės: mokytojų ir profesorių, dėstančių universitete. Išrinktoji valdyba turėtų tai panagrinėti. Mes turime kelis istorijos žurnalus, kurie istorikų nepatenkina. Reikia periodinio žurnalo. Mokytojai istorikai mokyklose neaprūpinami priemonėmis. Dr. *Salys* pareiškė, kad kalbininkai pašalpos negauna, bet leidžia žurnalą ir turi nemaža skaitytojų. Istorikai taip pat turėtų leisti žurnalą platesnėms masėms. Esamoji istorikų draugija nei gyva, nei mirusi. Labai svarbu — „mažoji istorija", kuria turėtų susidomėti istorikai. Reikėtų ištirti senųjų apskričių ir vietovių istorija. Labai svarbu surinkti istorinius dokumentus — metrikų knygas, inventorius ir t. t. Visi tie dokumentai reikėtų suvežti į vieną vietą, kad ir į Bažnytinį Muziejų. Stud. *Br. Juška* pataria, kad mokytojai su mokinių pagal-

ba rinktų istorinę medžiagą. Dr. *Z. Ivinskis* pranešė, kad jis su *A. Šapoka* yra numatę žurnalo projektą, bet sunku jauniesiems, nes senieji esą labai konservatyvūs. Mes turime taip pat ir šaltinių — Kūrijos ir kiti archyvai. Akademija gali koordinuoti medžiagos rinkimą, galėtų ir Žemaičių vyskupijos istorija pasirūpinti. Bažnyčios istoriją Akademija turėtų išleisti. Doc. *Penkauskas* pasiūlė palikti sekcijos valdybai tuos dalykus aptarti.

Dalyvių buvo įsiregistravę 46.

c. Socialinių bei ekonominių mokslų sekcija:

Socialinių bei ekonominių mokslų sekcijos posėdis įvyko Seminarijos trečioje auditorijoje. Dalyvavo 89 asmenys.

Posėdį atidarė Dr. *J. Urmanas.* Į prezidiumą išrinkta: pirmininkauti — Dr. *J. Leimonas,* sekretoriauti — stud. Vyt. *Valiukevičius.*

Skaitoma paskaitos: Dr. *Pr. Dielininkaitis — Organinė valstybė,* (ž. 336 psl.), o po jo Dr. *St. A. Bačkis — Pijaus XI socialinės idėjos,* (ž. 324 psl.).

Po paskaitų buvo gyvos diskusijos. Diskutuota daugiausia dėl pirmosios paskaitos. Diskusijose dalyvavo: J. E. Vysk. *K. Paltarokas,* Dr. *J. Urmanas,* inž. *Pabedinskas,* kun. Dr. *Brizgys,* mokyt. *Ant. Tamulionis, J. Pažemeckas, Pr. Sirūnas, Gruzdas, Vikt. Keturakis.*

Į nuolatinę sekcijos vadovybę išrenkami: Dr. *J. Urmanas,* Dr. *Pr. Dielininkaitis,* Dr. *St. A. Bačkis.*

d. Jungtinė medicinos ir teologijos sekcija:

Si sekcija, vadovaujama gyd. *A. Starkaus,* posėdžiavo Seminarijos I auditorijoje. Dalyvių 92. Referavo priv. doc. Dr. *St. Gruodis* S. J. *Apie negimusios gyvybės naikinimą teologijos mokslo šviesoje* (ž. 99 psl.). Po paskaitos buvo diskusijos. Į sekcijos vadovybę išrinkti gydytojai: *A. Petrauskaitė, A. Starkus, J. Meškauskas, Gulbinas ir Paliokas* (Utena).

C. MARIJOS PEČKAUSKAITĖS IR KAN. A. ALEKNOS MINĖJIMAS.

Minėjimas pradėtas 20 val. 30 min. ateitininkų rūmuose. Buvo paminėti pedagogė ir rašytoja *Marija Pečkauskaitė* ir istorikas prof. kan. *A. Alekna.* Drauge paminėtas ir lietuvių muzikos pionierius prof. *J. Naujalis.* Į minėjimą susirinko pilnutėlė ateitininkų rūmų salė.

Minėjimas pradėtas trumpu pirmininkaujančios Dr. *O. Norušytės* žodžiu. Paskaitytas Marijos Pečkauskaitės sesers *Sofijos Pečkauskaitės* laiškas iš Židikų:

> „Gerbiamieji, negalėdama pati atvykti į mano a. a. sesers Marijos Pečkauskaitės minėjimą, nuoširdžiai dėkoju už suteiktą man garbę ir siunčiu didžiai gerbiamam II suvažiavimui sveikinimus ir kuo geriausius linkėjimus“.

Toliau apie *M. Pečkauskaitės* gyvenimą, darbus ir nuopelnus visose srityse išsamų referatą paskaitė mok. *J. Tarvydas* (Kretinga), (ž. 403 psl.), ištraukų iš jos raštų skaitė stud. J. Steponaitytė.

Apie prof. kan. *A. Alekną*, kaip istoriką ir mokslo žmogų, referavo doc. Dr. *Z. Ivinskis* (ž. 416 psl.), iškeldamas jo metodus, nuopelnus lietuvių istorijos mokslui ir trumpai, bet ryškiai apibūdindamas išleistuosius veikalus.

J. Naujalis paminėtas atliktais charakteringesniaisiais kūriniais. (Plg. 425 psl.).

Šie mirusieji mokslo, meno bei kultūros darbininkai buvo pagerbti atsistojimu ir malda.

Meninė minėjimo dalis sudaryta plati ir įvairi. Savo kūrinius pianinu („Du pasauliu" ir „Gimtinę") paskambino pats komp. *A. Račiūnas*. Stygų kvartetas *(Iz. Vasiliauskas, M. Saulevičius, V. Mažalskis* ir *Ed. Satkevičius)* sugriežė Haydno Op. 17 (N. 5), Kvartetą N. 5, G-dur (Moderato, Menueto, Adagio, Presto). Valstybės Operos solistė *Kaupelytė-Kaveckienė* padainavo A. Račiūno dainas „Jaunystę" ir „Ar atminsi". Akompanavo *K. Kaveckas*. Paskum stygų kvartetas sugriežė Naujalio „Svajonę", *K. Kaveckas* pijaninu paskambino to paties Naujalio „Nocturne" ir trio *(K. Kaveckas, Iz. Vasiliauskas* ir *M. Saulevičius)* — „Leidos saulelė". VDU Stud. Ateitininkų S-gos choras, *A. Virbicko* diriguojamas, nuotaikingai padainavo Naujalio „Jaunimo giesmę", be to, A. Račiūno „Draugus", kuriuos turėjo kartoti.

Minėjimas baigtas 23 val.

Antradienis, vasario mėn. 25 dien.

A. SEKCIJŲ POSĖDŽIAI.

Prieš piet, 9 val., Metropolijos Kunigų Seminarijos rūmuose įvyko Teologijos, Kalbos, literatūros ir meno, Teisės ir Gamtos mokslų, o T. T. Marijonų salėje — Moterų sekcijų posėdžiai.

a. Teologijos sekcija.

Teologijos sekcijoje, vadovaujamojoje prorektoriaus prof. *Bl. Česnio*, skaityti šie referatai: *Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje* (ž. 305 psl.). — kan. prof. Dr. *Pr. Kuraitis, Šių dienų lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai* (ž. 83 psl.). — prel. *V. Borisevičius* (Telšiai) ir *Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje* (ž. 125 psl.) — J. E. vysk. *P. Pr. Būčys M. I. C.* (Telšiai). Po pirmojo referato buvo diskusijos, kuriose dalyvavo doc. *Pr. Venckus*, priv. doc. Dr. *A. Maceina* ir kt. Į sekcijos vadovybę išrinkta: prel. *V. Borisevičius* (Telšiai), Dr. *Pr. Venckus*, prof. *Dr.*

Padolskis (Vilkaviškis), Dr. *J. Grigaitis* M. I. C. ir vyr. asist. kun. *St. Yla*. Posėdyje dalyvavo 133 asmenys.

b. Kalbos, literatūros ir meno sekcija.

Ši sekcija posėdžiavo Bažnytinio Meno Muziejuje. Jai vadovavo vyr. asist. *J. Ambrazevičius*. Prezidiumą sudarė dir. *Pr. Samulionis* (Švėkšna) ir mok. *E. Skrupskelienė*.

Apie idėjines ir estetines linkmes lietuvių literatūroje skaitė vyr. asist. *J. Ambrazevičius*, duodamas savo paskaitoje visą eilę praktiškų duomenų bei nurodymų. (ž. 233 psl.). *Kalbotyra mokyklinių kalbų dėstyme* (ž. 219 psl.) — Dr. *A. Salys*, o *apie prancūzų pastangas bekuriant integralią poetiką* referavo Dr. *J. Grinius* (ž. 247 psl.).

Po paskaitų kilo gyvos diskusijos. Jose dalyvavo prel. Dambrauskas-Jakštas, redakt. J. Keliuotis, mok. E. Mikalauskaitė (Biržai), Iz. Matusevičiūtė (Kybartai) ir kt.

Į sekcijos vadovybę išrinkti: *J. Maceinienė*, Dr. *J. Grinius*, mok. *J. Paukštelis*, (Kėdainiai). Dr. *A. Salys*, Dr. *Ign. Skrupskelis*. Dalyvių buvo 115.

c. Teisės (teisininkų) sekcija.

Posėdį pradėjo sekcijos vadovas advok. *Ant. Tumėnas*, pasidžiaugdamas, kad šio suvažiavimo teisininkų posėdis, palyginus jį su pirmuoju, jau yra žymiai gausesnis. Dalyvavo 27 asmens. Jame matyti ir jaunų teisininkų, kurie ilgainiui sudarys pajėgų ir produktyvų juristų jungini, kadrą, kuris sugebės kvalifikuotai veikti ne tik teisės praktikoje, bet įneš savo indėlį ir į Lietuvos teisės mokslą.

Sekcijos posėdžiui vadovauti sudarytas prezidiumas iš Adv. Dr. *Pr. V. Raulinaičio* ir stud. *J. Labanausko*.

Posėdis išklausė dviejų paskaitų: advok. *J. Žagrakalio* (Zarasai) — *Pozityvinės teisės krizė* (ž. 285 psl.) ir Adv. *Ant. Tumėno* — *Naujos kryptys teisėje*.

Po paskaitų buvo diskusijos, kuriose dalyvavo prof. *K. Šalkauskis*, *Pr. Sirūnas*[1] ir kt.

Posėdis pavedė adv. *Ant. Tumėnui*, susitarus su L. K. Mokslo Akademija, sudaryti pastovią teisės sekcijos vadovybę.

Sekcijos posėdį baigė prezidiumo pirmininkas Dr. Pr. *Vikt. Raulinaitis*, sintetindamas svarstytosios problemos (krizė bei negalavimai) teisėje mintis ir pabrėždamas, kad katalikai teisininkai žiūri į socialinius klausimus plačiu žvilgsniu, neužsirakindami sausai kurioje nors vienoje teisinėje konstrukcijoje, bet kombinuoja įvairių sistemų sveikus elementus ir kuria naujus principus.

[1] Pr. Sirūno pastabos ž. 298 psl.

d. Gamtos mokslų sekcija.

Šioje sekcijoje, vadovaujamoje prof. *K. Pakšto,* padaryta šie pranešimai: Dr. *A. Puodžiukyno — Šių dienų fizikos pasaulėvaizdžio bruožai* (ž. 373 psl.) ir prof. *Šivickio* vietoje prof. *Step. Kolupaila — Hidrologijos pažanga pastaraisiais laikais.*

Prof. *Pr. Dovydaitis* pirmosios paskaitos mintį ypač taikė teocentriniam pasaulėvaizdžiui ir bendrai suvažiavimo temai — šių dienų dvasios krizei. Vienas iš antropocentrinės pasaulėžiūros pradų buvo materializmas. Naujoji fizika, kaip matyti iš paskaitos, šito materializmo mechanizmą sugriovė. Dabartinės fizikos atstovai — jauni žmonės nutraukė ryšį su klasinės fizikos atstovais, taigi, čia pasireiškia savotiška krizė. Teisliniai pasaulėžiūrai šita modernioji fizika priimtina. Šiandieninės fizikos sričiai nesvetimi stebuklai, nes pasirodo, kad pasaulis nėra jau taip griežtai tiksliai veikianti mašina. Negalima pasitenkinti ta mums palankia fizikoje kryptimi ir pasilikti pasyviems, nes dar ir dabar veikia pozityvistai, kurių centrai yra Viena, Praha. Jie leidžia net savo žurnalą „Erkenntnis". Gamtą nelengva išspręsti, ir vargu, ar pavyks ją galutinai išspręsti. Moderniosios fizikos žodžiais šviesa ir medžiaga nesiskiria, taigi, turime džiaugtis, nes nesame vien tik medžiagos gniužulai, bet ir šviesa. *Reichenbachas* Kanto pažiūras į gamtą randa tik tiek tevertas, kiek jos turi istorinės reikšmės. Mes, katalikai, galim optimistiškai nusiteikti, kad naujasis mokslas ateina į talką, bet neturime snausti, o reikia gilintis, dirbti ir domėtis ne vien eksperimentine sritimi, bet ir filosofija.

Prof. *Step. Kolupaila:* Pareiškia esąs čia šįkart klasinės fizikos atstovas ir tuo norįs sudaryti opoziciją, nes tik šitaip diskusijas įdomias padaryti galima. Esą, dar visi senesnės kartos atstovai atsimename, kaip mokėmės klasinės fizikos įtakoje. Į metafiziką žiūrėta iš juokingos pusės, su panieka. Taip pat buvo kvėpiama niekam netikėti, pačiam nepatikrinus. Mes dabar girdime apie elektronus, positronus, protonus etc., o klausimas, kiek tai paremta eksperimentu. Atrodo, tai esą tik sąvokos, bet ne eksperimentu patirti dalykai, neparemti matavimais. Visam tam, kas dabar fizikų sakoma, reikia tik tikėti be jokių patikrinimų. Kelias metafiziškas, o fizika virsta gamtos filosofija. Štai kur silpnoji moderniosios fizikos vieta, kovojant su klasine fizika ne eksperimentu, bet žodžiu. Šitokie smūgiai eksperimentatoriams nejuntami.

Dr. *A. Puodžiukynas,* atsakydamas, pareiškia prof. *Pr. Dovydaičiui* padėką už gražų jo paskaitos papildymą, nes jis pats siauruose laiko rėmuose negalėjęs to paliesti. Prof. *Kolupailai* atsako, kad visi faktai, minėti paskaitoje, yra eksperimentais tiksliai nustatyti ir patikrinti. Tai nėra išprotauti dalykai, bet grynai eksperimentinės fizikos duomenys, o taip pat iš jų padarytos išvados.

Prof. Šivickiui neatvykus, pirmininkas siūlo vieton biologijos paskaitos išklausyti paskaitą apie šių dienų pažangos hidrologijos pažangą. Su sirinkimui pritarus prof. *Step. Kolupaila* skaito *apie hidrologijos pažangą.*

Diskusijose prie prof. *Kolupailos* pranešimo prof. Dr. *K. Pakštas* pareiškia, kad Lietuvoje yra du žmonės, kurie paėmė prizus visoje Pabaltėje. Tai prof. *Dovydaitis* su savo *Kosmu*[1] ir prof. *Kolupaila* su hidrologija. Jo dėka šis mokslas pastatytas Europos turtingų kraštų aukštumoje, — savas kraštas per menkai tiriamas ir niekas tų tyrimų, jeigu kokie yra, neįvertina, neremia. Būtų labai reikalingas ir pakankamai pribrendęs dalykas steigti lituanistikos institutą, bet šitokie dalykai mažai kam rūpi. Prof. *K. Pakštas* mano, kad būtų gera, jeigu L. K. Mokslo Akademija imtųsi čia savo iniciatyvos.

Prof. Pr. Dovydaitis pareiškia nenoris, kad biologijos sritis, neatvykus prelegentui, liktų nepaliesta. Tad jis daro pranešimą apie santykį vitalistinės ir materialistinės pažiūros biologijoje per paskutinį dešimtmetį.

Po to Dr. Č. Pakuckas painformuoja apie reikalą išsirinkti nuolatinę gamtos sekcijos valdybą, į kurią išrenkami: prof. Dr. *K. Pakštas,* prof. *St. Kolupaila,* prof. Dr. *P. B. Šivickis,* Doc. *Vitkus* (Dotnuva), prof. Dr. *Pr. Dovydaitis,* o kandidatais palieka Dr. *Č. Pakuckas* ir Dr. *A. Puodžiukynas.*

Dalyvavo 60 asmenų. Sekcijos posėdžiui pirmininkavo prof. *St. Kolupaila,* o sekretoriavo Dr. *Č. Pakuckas.* Be to, posėdžio garbės pirmininku buvo pakviestas prel. *A. Dambrauskas-Jakštas.*

e. Moterų sekcija.

Posėdį pradėjo Dr. *O. Norušytė,* pakviesdama gyd. *Štuopienę* (Tauragė) pirmininkauti. Paskaitas skaitė Dr. *O. Norušytė* — *Dorinis auklėjimas lietuvių šeimoje* (ž. 195 psl.) ir *O. Labanauskaitė* — *Moterų darbo problemos* (ž. 360 psl.).

Abi paskaitos sukėlė gyvas diskusijas, kuriose dalyvavo dir. *M. Galdikienė,* Dr. *M. Ruginienė, St. Ladygienė,* mok. *Karvelytė.* Sekcijos dalyvės pageidauja — 1. pažinus dorinio auklėjimo padėtį lietuviškoje šeimoje, ieškoti ir tirti priemones, kuriomis būtų galima padėti lietuvei motinai ir jos vaikui; 2. pažinus užsienio moterų darbo problemas, tyrinėti ir pažinti Lietuvos moters (inteligentės, kaimietės, miesto darbininkės) darbo problemas.

Į sekcijos vadovybę išrinkta: Dr. *O. Norušytė,* teisininkė *O. Beleckienė* ir *O. Labanauskaitė.*

Posėdyje dalyvavo 66 asmenys.

[1] Apie Prof. Pr. Dovydaitį ž. 446 psl.

B. ANTRASIS PLENUMO POSĖDIS.

Antrasis posėdis buvo pradėtas 16 val. Seminarijos didžiojoje salėje. Prof. Dr. *K. Pakštas* skaitė *Lietuva eikumenos erdvėje* (ž. 385 psl.). Po paskaitos Dr. Z. *Ivinskis* ir Dr. A. *Salys* padarė kai kurių korektūrų ir papildymų.

Antrąją paskaitą *Lietuvos doros atgaivinimo reikalu skaitė* J. E. vysk. *P. Būčys* M. I. C., Telšiai (ž. 112 psl.).

Diskusijose prof. *K. Pakštas,* buvęs visuose pasaulio kampuose, išvažinėjęs, kaip jis sako, tautų kapines, ieško staiga prasidėjusio mūsų tautos doros smukimo šaknų ir jas randa staigiame perėjime į civilizaciją, dėl kurio nesugebėta lygiagrečiai su materialine pažanga pastūmėti ir moralinę pažangą. Degamas tos pažangos reikalas šaukia didelės visų luomų reformos, — tiek dvasininkų, tiek pasaulinių inteligentų. Konstatuodamas itin blogą padėtį pasaulininkuose, profesorius kartu energingai ir vaizdžiai nurodo, kad kunigai, ruošdamiesi eiti kaip vadai į didžiulę kovą dėl tautos atgimimo, turi padaryti didelę pažangą, tarsi pereiti per ugnį ir ultravioletinių spindulių filtrą. Toliau profesorius su giliu įsitikinimu pareiškia, kad patriotas be doros nėra joks patriotas: dora yra termometras patriotizmui matuoti. Tas didis lietuvis, kuris doras. Baigdamas profesorius proklamuoja visuotinės dorinės mobilizacijos reikalą.

Dar kalba J. E. vysk. *M. Reinys* (Vilkaviškis), nurodydamas doros padėties priklausymą nuo vyraujančių pažiūrų ir idėjų. Dar kalba: kun. Dr. *Brizgys* (K. Naumiestis), Adv. *A. Tumėnas,* prof. *St. Šalkauskis* ir kiti. Paskutinį žodį tardamas, J. E. vysk. Būčys paskaito įspūdingą liudijimą buv. rusų profesoriaus, dabar emigranto *Iljino,* kuris konstatuoja, kad gaisrą, kuriuo suliepsnojo Rusija, sukūrė prieškarinės rusų inteligentijos klaidos — katastrofiškas jos doros smukimas. Vaizdingas mūsų inteligentijos klaidų ir šiurpių perspektyvų parodymas. Baigdamas, Ekscelencija taria: „Per daug brangi mums Lietuva kad jai norėtume užkrauti naują vergijos naštą".

Rezoliucijos

Plenumo priimtos trys rezoliucijos: pirmoji pasiūlius J. E. vysk. Būčiui, antroji — Teologijos-medicinos sekcijai ir trečioji prof. K. Pakštui ir kun. N. Švogžliui (Gegužinė):

1. Suvažiavimas paveda L. K. Mokslo Akademijos Valdybai:
   a. pakviesti atitinkamus žinovus, kad jie, patikrinę nuomonę apie doros pagrindų pažeidimą visose gyvenimo srityse, normalių doros plėtojimosi sąlygų tramdymą, apie doros smukimą lietuvių tautoje ir radę ją teisingą, išdirbtų sumanymą, kaip, sutelkus visas Lietuvos moralines jėgas, ir išsigelbėti iš tos nelaimės, ir

b. susitarus su Lietuvos Episkopatu, kreiptųsi į tautos visuomenę, kviesdama ją gelbėti tautos dorą, kaip kitados išgelbėta iš pražūties tautinė Lietuvos sąmonė.

2. L. K. Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavime posėdžiavusios medicinos ir teologų sekcijos, išnagrinėjusios negimusios gyvybės naikinimą teologijos ir medicinos mokslo šviesoje ir matydamos, kad ir šiais laikais daromi abortai ir tuo tauta vedama prie depopuliacijos, kreipiasi į vyriausybę ir savivaldybes, prašydamos daugiau susirūpinti medicinos pagalba gimdančioms, nėščioms ir gausioms šeimoms, griežtai kovoti su socialiniais ir socialiniais-medicininiais sumetimais daromais abortais.

3. Už mokslinius nuopelnus L. K. Mokslo Akademijos vardu per metus suteikiamas vienas aukso medalis žymiausiam Lietuvos mokslininkui. Toks medalis gali turėti įrašą „Laetare".

Iki pasimatymo 1939 metais!

Suvažiavimo baigiamąją kalbą pasakė Prof. Dr. *Pr. Dovydaitis*. Po to Metropolijos Kunigų Seminarijos choras, kun. Dr. *A. Adomaičio* diriguojamas, padainavo šias dainas: „Miškas ūžia" — Naujalio, „Oi rūta, rūta" — A. Kačanausko, „Girioj" — C. M. von Weberio, „Vaikščiojau" — J. Žilevičiaus, „Gaudžia trimitai" — M. Petrausko.

Suvažiavimo pirmininkas Doc. Dr. *A. Salys* baigia suvažiavimą trumpa kalba: Po dviejų dienų vaisingo darbo išsiskirstome. Neapsiriksiu, turbūt, pasakęs, kad mes čia dvasia sustiprėjome, darbui pasiryžome. Mums Akademijos suvažiavimai, vilsimės, pasidarys įprastiniai, mes jų laukte lauksime. Mes valyte privalysime to mūsų katalikų mokslo darbininkų darbo balanso. Vilsimės, kad jis darysis vis aktyvesnis. Mes pasiryžtame: *Vivos vocare, mortuos plangere, fulgura frangere.* (Toliau eina dėkojimai visiems, kurie šiuo ar tuo yra prisidėję prie suvažiavimo rengimo). Iki pasimatymo 1939 m. III suvažiavime.

Dar pranešta, kad šio suvažiavimo darbai bus atspausdinti *Suvažiavimo Darbų* II tome. Kad domimasi tokiais leidiniais, parodo faktas, kad per šį suvažiavimą buvo išpirkta gražus skaičius pirmojo tomo.

Suvažiavimas baigtas tautos himnu.

Dalyviai skirstosi patenkinti suvažiavimu, kuris gyvai parodė katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų užsimojimus ir tvirtą nusistatymą ateityje dar gausiau ir glaudžiau telktis ir dar didesnius darbus nuveikti[1].

[1] Apie suvažiavimą be kitų rašė *Židinys*, 1936 m. kovo mėn., Nr. 3, 333—335 psl. *Rytas*, 1936 m. vasario mėn. 24, 25, 26 ir 27 dien. (Nr. Nr. 45, 46, 47 ir 48).

Kiti L. K. Mokslo Akademijos leidiniai

Leidinys Nr. 1.

UŽGESĘ ŽIBURIAI

Biografijų ir nekrologų rinkinys. Parašė Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. Redagavo ir jo 70 metų sukakties paminėjimą pridėjo Dr. J. Tumas. Kaunas 1930.

Leidinys Nr. 2.

SUVAŽIAVIMO DARBAI I

Kaunas 1935

Turinys

J. Pankauskas: Svarbesniosios srovės naujojoje psichologijoje. — *Kochas:* Profesinė atranka. — *J. Ambrazevičius:* Maironio vieta lietuvių religinėje literatūroje. — *K. Jasėnas:* Estetikos reikšmė etiniame žmogaus gyvenime. — *Pr. Penkauskas:* Lietuvos istorijos versmių leidimas. — *Pr. Žadeikis:* Kasinėjimai Apuolėje. — *Ed. Turauskas:* Valstybės ir bažnyčios suverenumas. — *Pr. Valančius:* Idealistinė sociologija. — *K. Ambrozaitis:* Asmuo ir visybė Othmaro Spanno universalistinėje sociologijoje. — *M. Ruginienė:* Vidurinių amžių moters būklė ir moterų emancipacija. — *J. Urmanas:* Dabartinės ūkio sistemos krizė ir nauji bandymai. — *Pr. B. Šivickis:* Dabartinės biologijos mokslo bendroji kryptis. — *Al. Dambrauskas:* Ratilai sferoje ir E. Barthelio poliarė geometrija. — *Pr. Samulionis:* Aleksandras Dambrauskas — mokslininkas. — Įžanginė studija (288 psl.):

Juozas Eretas

KATALIKAI IR MOKSLAS

Pirmieji krikščionybės amžiai. — Šv. Augustinas. — Priešscholastinis laikotarpis. — Ankstyvoji scholastika. — Scholastikos klestėjimas (Universiteto istorija. Šv. Tomas Akvinietis). Nominalizmas. — Humanizmas. — Reformacija. — Katalikiškoji restauracija. — Philosophia individualis. — Voltaire. — Idėjinio chaoso link. — Neoscholastika. — Katalikų universitetai. — Liberalizmo piūtis. — Domine, ad quem ibimus?

L'académie scientifique des catholiques lithuaniens organise tous les trois ans un congrès des intellectuels catholiques et des amis de la science. Elle expose dans ce volume les conférences et les rapports du congrès de 1936.

Siège de la rédaction: Kaunas (Lithuanie) Rotušės Aikštė 6.

Die Wissenschafts-Akademie der Katholiken Litauens veranstaltet jedes dritte Jahr einen Kongress der katholischen Gelehrten und Freunde der Wissenschaft Sie legt in diesem Bande die am Kongress von 1936 gehaltenen Vorträge und Referate vor.

Sitz der Redaktion - Kaunas (Litauen), Rotušės Aikšte 6.